

JÓKAI ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti
NAGY MIKLÓS

R E G É N Y E K

12.

JÓKAI MÓR

SZEGÉNY GAZDAGOK
(1860)

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1962

Sajtó alá rendezte
TÉGLÁS TIVADAR

Lektorálta
FÁBIÁN PÁL
MOLNÁR JÓZSEF

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1962

Printed in Hungary

AZ UNALOM

— Te ástottál oly nagyot, Clementine?

Senki sem felel.

A kérdező egy nyolcvan év felé járó öregúr, pompás, virágos selyemkaftánban, fején gyapot hálósüveggel, lábain meleg posztóharisnyák, kezein briliántos, türkizes, rubinos gyűrűk; úgy fekszik hanyatt az atlasz ottománon, arca olyan cserfakó, mint a múmiáké, egyik ránc a másikat éri rajta; száraz, sovány keselyűorra, bozontos őszárga szemöldökei, s kiülő nagy fekete szemei, miket érzékeny szempillák takarognak, kevés megnyerőt kölcsönöznek arcának.

— Nos, senki sem felel? Ki ástott oly hangosan a hátam mögött — kérdi újra boszontólag az orrán keresztül hangoztatva a a szót. — Senki sem felel?

Persze, hogy senki sem felel.

Pedig vannak a szobában elegen. Ott ül a kandalló előtt egy harminc-harmincöt év körüli fiatalasszony, éppen olyan erősen jellemzett keselyűorral, olyan felhúzott, magas szemöldökkel, minők az öregúréi, csak hogy az ő arca még piros, meglehet, hogy nem is a természet kedvéből piros, és szemöldökei feketék, hanem vékony ajkai tökéletesen úgy vannak összeszorítva, mint az öregúréi, mikor hallgat. A delnő pasziánszot játszik.

Az egyik ablakban egy fiatal, tizenhat éves lyánka ül, gyöngé, hirtelen nőtt alak, minden oly finomra van mérve

rajta, vékony, mintegy odarajzolt szemöldök, piciny gömbölyű száj; az ilyen piciny, gömbölyű szájnál az jut az embernek eszébe, hogy mennyit tudna ez panaszkodni, ha olyan jó titoktartásra nem volna alkotva! Úgy illenek hozzá a titkolódzó szempillák is. Ez valami gyöngyhímmzéssel van elfoglalva.

Ugyanazon kis hímnőasztalnál, vele átellenben ül egy veres képű hölgy, szörnyű szőke hajjal és meglehetősen kövér termettel. Ez valami nevelőnő. Azt állítja magáról, hogy angol. Ez valami könyvet olvas.

A selyem ottomán mögött végre ül az a bizonyos Clementine, akinek be kellene vallani az ástítás elkövetett bűnét; ez pedig egy élte delén túl járó kisasszony, hamis hajhurrakkal halántékai körül, egy kicsit szakállas állal és rendkívül sovány termettel; az ember nem nézhet rá anélkül, hogy kedve ne legyen megkínálni: egyék, az isten áldja meg, valamit! Ez valami kegyelemkenyéren levő régi társalkodóné; nem vérszerinti tagja a családnak. Valami szemrontó fehérneművarrással van elfoglalva, ami bizony nem igen nagy mulatság szegénynek.

A pamlogon fekvő öregúr egész napi mulatsága abból áll, hogy ezeket az ittlevőket és még másokat is, akik most nincsenek itt, túrhetlen rigolyáival boszontson; azok pedig azzal szokták magukat házsártoskodásai ellen védelmezni, hogy nem felelnek semmi szavára vissza.

— Úgy van, úgy — folytatja az öregúr a szurdáló izgágát. Tudom én azt nagyon jól, hogy unalmas dolog énkörülöttem lenni. Átlátom én azt, hogy én kiállhatatlan vénember vagyok, akire nem érdemes a szót vesztegetni. Tudom én azt jól, hogy nem is azért vagytok ti itt énmelitem, mintha valami nagyon szeretnétek itt lenni. Ki erőtet rá? Hiszen én senkinek sem fogom a rokolyáját, hogy el ne menjen. A kapu sincs bezárva. Aki a szekatúrát ki nem tudja állni, semmi sem könnyebb, mint segíteni magán. De azt nem teszi senki,

ügyé? Mert jó mégis az öreg Lapussa szeme előtt járni. Mert meglehet, hogy akit az öreg kiállhatatlan Lapussa nem lát, azt azután el is találja *felejteti!* Aztán nem is tudhatja az ember, hogy mikor talál meghalni az öreg. Mert hiszen minden órán várják a halálát — már nyolc esztendő óta. Biz az unalmas dolog nagyon. Hja jah! Felkelni nincs már tehetősége az öreg bolondnak, meg nem verhet senkit; ha kiabál, senki sem ijed meg tőle; de még annyi ereje mindig van, hogy meg tudja húzni a csengettyűzsinórt, be tudja hívni a komornyikot, el tud küldeni az alispánhoz, vissza tudja kéretni a végrendeletét, s szép csöndesen másikat tud diktálni a jegyzőnek.

S hogy szavainak annál ijedelmesebb nyomatékot adjon, rögtön meg is rántotta a csengettyűzsinórt.

Hanem biz azért senki még csak felé sem fordította az arcát: a delnő vetette a kártyát, a fiatal lyánka öltögette tűjére a gyöngyöket, a missz olvasott, s a vén kisasszony szörnyen iparkodott egy szál cérnával a tű fokába éppen beletalálni; mintha senki egy szót sem szólna.

A csengetésre a komornyik bejött! — Vén, fekete frakkos, fehér nyakravalós szolga, régi cseléd, de akinek azért még annyi bizalmasság sincs megengedve, hogy mikor csengettek neki, és ő bejött az ajtón, azt kérdezhesse, mit parancsolnak, hanem ott kell neki állni az ajtó mellett, míg a csengetőnek méltóztatik hozzá szólani.

Pedig az öregúr jól látta az átelleni tükörből, hogy ott áll már a cseléd, de csak hagyta állni, közbe-közbe nagyokat fútt, s félre-félre tekintgetve, vizsgálgatta a többiek arcait, vajon félnek-e nagyon, hogy most a pitvarnokot rögtön az alispánhoz fogja küldeni. De miután látta, hogy biz azok egy cseppet sem ügyelnek rá, akkor valami éles, kelletlen hangon megszólalt:

— Louis!

A cseléd a pamlagig közeledett, ott megint megállt.

— Ebédemet!

A nagyszerű fenyegetésnek ez lett a vége.

A kártyavető delnő szárnalmas gúnymosollyal nézett reá, valami hasonlót takart el a missz is az arca elé tartott könyvvél, míg Clementine-nek nagyon jól esett egy csomóra fulladt cérnaszálat téphetni fogaival.

Az öregúr észrevett, vagy csak gyanított valamit.

— Missz Kleerri! Nem veszi észre, hogy Henriette megint az ablakon néz ki? Nekem kell-e a misszt arra figyelmeztetnem, hogy ez a legilletlenebb dolog: egy fiatal leánynak az ablakon kinézegetni? Angliában ezt talán még nem tudják, hogy ez illetlen dolog?

— Kérlek nagypapa . . . . . — csenge azzal a panaszra álló szép szájával a vádlott.

— Csendesen! Én nem szóltam Henriette kisasszonyhoz, én missz Kleerrinek beszélek. Henriette kisasszony még gyermek; neki nincs esze valamit megérteni vagy meg nem érteni; őhöz én nem beszélek; őneki én mindent meg nem magyarázhatok; de azért tartom missz Kleerri a háznál, azért fizetek neki úgy, mintha egy fejedelem leányát nevelné, hogy legyen kivel megértemem nevelési elveimet. Az én nevelési elveim pedig jók, missz, mondhatom, hogy nagyon jók; azért tessék azok mellett megmaradni. Én tudom, hogy mit lehet és mit nem lehet fiatal leányoknak megengedni; én tudom, hogy miért beszélek . . . . .

A fiatal leányka arca úgy elpirult egy szemrehányó tekintetétől az öreg zsarnoknak, mire aztán a missz durcásan felkelt helyéről, s hogy legyen kin tölteni bosszúját, igen következetesen valami hibát fedezett fel Henriette hímzetében, s az egész napi munkáját felfejtette vele.

Itt úgy látszik, hogy csak egy embernek van joga beszélni, a többinek a joga abból áll, hogy azt ne hallgassa.

De hátravan még valaki, akinek még erősebb jogai vannak, aki most elkezdte a szobaajtót döngetni ököllel, azt

a szobaajtót, melyen a családtagok legidősbjei is csak félve szoktak kocogtatni, s amire ő akkorát üt ököllel és csizmasarkkal, hogy mind elijednek rá.

Ah, ez a kis férfiunoka, az öregúr kényeztetett kedvence, a kis Makszi.

— Miért nem bocsátják be a kis Makszit? Nyissák ki az ajtót a kis Makszinak, nem tudják, hogy nem éri fel még a kilincset? Miért nem eresztik hozzám, ha ő akar?

A komornyik éppen nyitotta előtte az ajtót, mire aztán a kis családi princ bebukott az ajtón; egy kis sápadt penészvirág, veres szemekkel, pontyidomú, szeglettelen szájjal, hanem a családi autentikus orr mellékletével; amihez lesz dolga a többi fejének, míg kellő arányba nővi magát. A kis kegyenc tökéletes ulánus hadiköntöst visel, még a négyszegletű csákó is fejére van csatolva, s kezében kivont bádogkarddal hadonáz, és amellettt keservesen bömböl.

Szép kis alak! Egy síró ulánus katona.

— Mi baj? Ki bántotta a Makszit? Ki nyúlt a Makszihoz?

A bömbölésből aztán annyit megtud a nagypapa nehezen, hogy Makszi amint szaladt, elbukott a kardban, az instruktor azután el akarta tőle venni a kardot, arra ő kirántotta fegyverét, s jót húzott vele megtámadója kezére; azután a nagypapa szobájába menekült, ahova nem volt szabad őt a nevelőnek üldözni.

A nagypapa rémkedve kérdezé tőle:

— Hol ütötte meg magát? Jöjjön ide! Hol ütötte meg a fejét? Látom! Itt ni. Fel van dagadva: egészen piros. Tegyetek neki rá opodeldocot. Clementine! A Makszikának opodeldocot.

Vagy akarta Clementine látni, vagy sem, hogy Makszikának hol fáj, elő kellett hozni a házi gyógyszert, melyet aztán Makszika kikapván a jámbor hölgy kezéből, úgy vágott a padlóhoz, hogy szétfolyt a tartalma a szőnyegen.

Senki sem pirogatta meg érte.

A nagypapa mégis jónak látta valamit felhozni védelmére.

— A Makszikát nem kell megharagítani! Akinek kard van az oldalán, ugye Makszika? Maga katona lesz.

— Igen — felelt a fiú durcásan szepegeve —, én generális leszek.

— A Makszika generális lesz! No ne szopja hát az ujját. Nem akar kevesebb lenni, mint generális.

Az angol missz helyén találta itt egy szakértő észrevételt ejteni közbe.

— De aki generális akar lenni, annak sokat kell ám tanulni!

— Én nem akarok tanulni, én mindjárt akarok tudni mindent. Ugye nagypapa, akinek sok pénze van, az mindjárt tud mindent?

Az öregúr diadalmasan néze szét a jelenlevőkön.

— Ez a lángész! Ez a mondás!

Azzal odaszorítá a kis fickó fejét gyöngéden az ölébe: „ez az én igazi unokám, az én igazi vérem!”

Tudta jól, hogy a többieket mennyire bosszantja vele.

Azalatt a komornyik elkészítette az asztalt; egy hatyúnyakú paliszander fatábla volt az, amit az ottomán fölé lehetett mindenestül tolni; azon volt tizenkétféle étel: mind hideg étek, mert a meleget orvosi rendelet tiltja; az öregember mindegyikbe belekóstol az ujjával: egyik sem ízlik neki; fenyegetőzik, hogy el fogja csapni a szakácsot, ez nagyon sós, amaz nagyon édes; ezen kozma érzik, amazon az élesztőszag; az embernek már az ételére sem ügyelnek: milyen régen nem volt ez meg amaz, amit ő olyan nagyon szeret. Hát emez minek van itt? Nem tudják, hogy ettől ő rosszul lesz; hogy ettől megbetegszik, nem várhatják már, hogy meghaljon, ilyennel akarják az életét megrövidíteni?

Mondhatnák ugyan neki, hogy hiszen éppen maga rendelte ezt tegnap, de senki sem hosszabbítja vele a lármát,

a zúgolódás így aztán lassankint elfúl magába; az öregúr ismét Makszikához fordul, s nyájasan megkínálja a fitymált étellekkel.

— Egyél velem, Makszikám, lelkem.

— Kell is nekem — felel a kis finnyás —, mikor már valamennyibe beleturkáltál a kezeiddel.

— Óh te nagy selma! Vigyék ki a Makszikát kocsikázni; fogják be a pónikat, az inas menjen vele, nem a praefectus. — Ezzel eltolja maga elől a kerekeken gördülő asztalt; int a komornyiknak, hogy tegye el az ételleket a kredencbe, mert azokat holnap megint elő fogja kérni.

A komornyik teljesíti a rendes napi parancsot, s jól elzár minden étket; tudva, hogy rögtön elkergetnék, ha valamit elő nem tudna adni.

Az öregúr tudja jól, hogy nincs olyan cselédje, akit valami jutalommal rá lehetne venni, hogy azon ételhez nyúljon, ami az ő asztaláról lekerült, annyira irtóznak tőle, hanem azt rendesen a koldusoknak szokták kiosztani; tehát hogy a koldusok se köszönhessék meg, addig tartatja azokat bezárva, amíg megromlanak, csak akkor adja ki.

Családjával már tíz év óta nem evett egy asztalnál.

Soha senki abba az ételbe belé nem kóstol, amiből ő cszik.

Vannak családjának tagjai, akik évről évre mindennap együtt vannak vele, de akiktől se télen, se nyáron egyéb szót nem hall, mint „jó reggelt” és „jó éjszakát”, akik soha se kéréssel, se panasszal nem alkalmatlankodnak előtte, akik ha valamin örülnek vagy szomorkodnak, azt előtte titokban tartják.

Az a piros arcú delnő például, amióta férje elhalt, ki nyolc évig volt fekvő beteg, hétszámra sem szokott atyjával egy szót is váltani.

Az öregúr eleinte azt kívánta, hogy Lángainé (így híják a delnőt) esti kilenc óráig ott legyen szobájában, s rakja ott a kártyát, vagy unja magát másképp, ahogy kívánja.

Egy hónapig engedelmeskedett a nő szótlánul; akkor egyszer hét órakor felöltözött díszesen, s azt mondá, hogy a színházba megy.

Az öreg Lapussa nagy szemeket mereszte rá.

— A színházba?

— Páholyt béreltem magamnak.

— Úgy? Jó mulatást.

A delnő vállat vonított, s otthagya. Tudta jól, hogy e perctől fogva egy millióval kevesebb öröksége van, mint testvérbátyjának, hanem azontúl mindennap elment a színházba, amint az esti hét órát ütötte, már ő ott ült a páholyában, és ki nem mozdult onnan, amíg valakinek egy szó mondani-valója volt a színpadon.

Lángainé gyermektelen.

Megholt férjéhez nem kötötte szerelem, s eddigelé tán senkihez sem. Az úri büszkeség válogatós. Emberek, kik a szalonbevezetés képességén alul esnek, rá nézve nem létezők; akik pedig szalonját látogathatnák, azokrul nincs kedve ábrándozni. A színházban sokszor végigjártatja szemeit a páholyokon, azokban sok szép, elegáns fiatalember megfordul, délceg katonatisztek, deli mágnásifjak, de azoknak a távcsövei nem találkoznak az övéivel. A Lapussa-család még nagyon új nemes arra, hogy a magas világban észrevegyék, s éktelen gazdagságuk híre egy nyomon jár sordidus fősvényiségükével, ami a könnyűvérű úri rend előtt nem ajánlatos tulajdon.

A Lapussák *nem urak, csak gazdagok*; azért a páholyok ifjai nem veszik észre Lángainé szebbnél szebb toalettjeit.

Akik pedig a páholyokon alul esnek, parterre, zártszék-közönség, azok rá nézve nem léteznek, látta és elfelejtette őket, legfeljebb *Hahn-Hahn Ida* grófnő mondása jutott rájuk néha eszébe, aki keleti utazásai jegyzékében egész Magyarországról csak annyi észrevételt lát jónak megörökíteni, hogy a pesti férfivilág körszakállt visel, és hogy neki nagy gyanúja van az olyan szakállak ellen, amik felől nem bizonyos, hogy

szokták-e azokat mindennap — kifésülni; ami egy nervöz német grófnétől elég magas és finom eszmejárás, s fantáziájának csinos tanújele.

Lángainé bátyja, János, notorie a legunalmasabb ember a városban, akit a cselédjétől kezdve, a kávéházi ismerőseig senki sem állhat ki; csupán csak az apja, az sokat tart fölöle. Nagy gazdagsága mellett fősvény és kapzsi. Ha pénzszerzésről van szó, olyan alkalmakat is megragad, miket jóra való firma alatt működő kalmár a szenzálnak szokott átengedni; még uzsorára is ad pénzt a legjobb ismerőinek. Képzeltetni, milyen nagyra becsülik. Szeretné, ha úrnak tartanák, de nem tudja magát rábírní, hogy a kaszinóban kiírassa a nevét a táblára, azért az évenként fizetendő hatvan forintért.

Vagy talán attul tart, hogy valaki felhozza ellene uzsorásokodásait, s még nem választják meg tagnak.

Ennek a fia az a mulatságos kis Makszi.

Az a karcsú, lengeteg alak, az az idetévedt angyal, aki elküldetett, hogy az egész család bűneiért kiszenvedjen, egy harmadik testvérnek árva leánya, ki atyját, anyját egyszerre vesztette el, mégpedig a legtragikusabb módon. A Margitszigetre akartak átmenni csónakon, amint egy gőzös rájuk jött, a csónakot felfordította, apa és anya ott veszett, csak a leányt tudták megszabadítani. Henriette akkor már tizenkét éves volt, s attól a rémjelenettől fogva annyira ideges lett, hogy a legkisebb erős hangra összeresztent, s sokszor minden észrevehető ok nélkül elkezdett sírni.

Mint mondják, igen jó, gyöngéd anyja volt; egy finom, mívelt teremtés, ki csak gyermekeinek élt, és aki szeme láttára merült el a hullámok közt; s azóta Henriette-nek nagyatyja házánál kelle élni, ahol senki sem szerette egymást.

De mégsem! Még volt egy fivére is, Kálmán, kissé könnyelmű, de jószívű fiú. Ez ritkán szokott a család közé jönni, mert mindig szidták. Pedig hát szegény nem vétett egyebet, mint hogy az új ruháit rendesen eladta. De hát az ő

hibája volt-e az is? Ha mindig azt hallotta otthon hányintetni, hogy a Lapussa-család ilyen-olyan gazdag, aztán öneki sohasem adott pénzt a kezébe, hogy kortársaival együtt mulathasson. Másik hibája meg az volt, hogy nem akart diáknak tanulni.

Ezért különösen sokat kellett szenvednie. Az öreg Lapussa, valamint János fia szinte nem sejtették a latin nyelvhez, amaz ifjúkorában még nem járt iskolába, mert a vagyonszerzés kezdeményeivel volt elfoglalva, emez pedig már nem járt iskolába, mert már akkor gazdagok voltak, azért aztán nem is volt egyiknek sem helyes fogalma a legközönségesebb tárgyakról, mint ami utazásai közben ráragadt. Minthogy pedig az instruktor nagyon el volt foglalva Makszikával, azért Kálmánnak a nyilvános tanodába kellett járni, hogy okosabb ember legyen, mint elődei.

Szegény Henriette sokszor órákig elfáradt vele, hogy öccse asztalához ülve, a genusok, deklinációk, konjugációk, motiok és más ördögös állapotok fáradalmait keresztülküzeni segítse neki; de biz abból csak az lett, hogy utoljára is ő tanult meg jobban diáknak, mint Kálmán, s lopva ő fordította le neki a penzumokat Cornelius Neposból és Virgil Bucoli-cáiból.

Ezért pedig a missz nagyon haragudott, mert ő nem bírta a latin nyelvet (ritka nő fárasztja magát oly tárgy megtanulásával, ami felett beszélni nem lehet); s ezért aztán Henriette akárhányszor válthatott szót Kálmánnal az ő jelenlétében is, anélkül, hogy ő megértette volna, hogy miről beszélnek. Neki aztán magyarázhattak, amit akartak.

Sőt még nevezetesebb dolgok is történhettek ennek a fatális diák nyelvnek a közvetítésével, amiket majd később megtudunk, de most nem érünk rá náluk megállapodni, mert János úr jön haza, s ezt kell elébb megcsodálnunk.

Lapussa János úr tökéletes prototiponja családjának, rendkívül hosszú, száraz termete még hosszabbnak látszik azáltal,

hogy fejét magasan hordja, úgy hunyorogva le onnan a magasból az emberiségre, mint akinek a szeme fáj, s nem bírja felnyitni a szempilláit, a családi orr dimenzióit még feltűnőbbé teszi a szertelenül kicsiny áll s az összeszorított ajak ; bajusza középett is meg szájszegleteinél is ki van borotválva, s éppen csak egy egérfarknyi van meghagyva kétfelől, s nagy tudománnyal kifelve hegyesre és feketére. Viselete elegáns és túlfinom, a divattól csak annyiban eltérő, hogy minden öltönye igen feszes, ing- és mellénygombjait drágakövek képezik, gyűrűi is azoktól ragyognak, s beszéd közben sok igazgatnivalója van nyakkendőjén, szokta simogatni öltönyeit, ami arra mutat, hogy sokat tart gyűrűi szépségéről és frakkja finom posztójáról; amellet magas, kemény nyakravalója sokat látszik könnyíteni álla büszke tartásának, keményített inggallérai pedig simaság és törhetlenség tekintetében senkinek át nem engedik az elsőbbséget; s egyúttal igen jó mulatságot szereznek neki azáltal, hogy állkapcái rángatásával azokat igazgassa, szüntelen azt a gondolatot gerjesztve a ránézőkben, mennyire kényelmetlen lehet azokra az inggallérokra nézve fejének otléte.

János úr bejön a szobába, senkire rá sem néz, végigsétál hátratett kezekkel, akkor észreveszi az apját, annak kezét csókol, s megint sétál nagyot. Látszik rajta, hogy valami nagy mondanivalója volna, csak valaki kérdezné meg tőle, hogy mi baja. Tudniillik az apja vagy a testvére.

Ahelyett azonban Clementine kisasszonyt viszi rá a bűne, hogy megszólítsa édes, vékony, nyájas hangon.

— Nagyságos úr.

Ezt először nem hallja.

— Nagyságos úr . . .

— No, mi baj? — szól vissza most, még magasabbra emelve fejét.

— Elkészítettem az ingre való hímzést, ahogy parancsolni tetszett.

A nagyságos úr büszke ajkpittyesztéssel ereszkedik le, megtekinteni az ajánlott hímezést. Óh be rossz emberismerete van Clementine kisasszonynak.

János úr most nagyon elégületlen. Láthatná az arcán. Odatekint, még jobban összehúzva szeméit; száját elgörbíti nagyon.

— Nem ér ez semmit. Mondtam már, hogy ezek a virágok igen nagyok, ilyet csak az oláh parasztok ingeire stikkolnak; mit gondol?

Azzal veszi az ollót Clementine varróasztaláról, s az egész nagy, fáradságos munkát, mivel a jámbor társalkodóné egy hétig kínlódott, diribről-darabra aprítja, s odaveti elé nagy dölyfösen, hogy az csak hűledezve néz rá.

— Ugyan János; János! — szól erre hozzá az öregúr.

— Mikor mérges vagyok! Mikor haragszom! Mikor magamon kívül vagyok.

— Hát miért haragszol? Kire?

János úgy tesz, mintha nem akarná elmondani haragja okát, levágja magát egy karszékre, lábait egymásra veti, kezeit zsebeibe dugja, azután megint felugrik, megint sétálni kezd.

— Dühös vagyok.

— Ki bántott? — kérdi aggódva az öreg.

János megint levágja magát egy pamlagra, s egyik lábát keresztülveti a pamlag karján; egész fitymálással vetve oda, mintha tulajdonképpen inkább megvetés volna az, mint harag.

— Hát az a *semmirevaló* Hátszegi. Az a semmi ember. Az a betyár. Az a *csavargó*!

— No de mit vétett?

— Mit vétett? — kiált felugorva János. — Hát tudod, hogy tegnap ide izent a szenzálijától, hogy szeretné megvenni a Széchenyi téren levő házunkat, hogy adom? Én meg akartam a szenzáliát takarítani magunknak, s ezért magam mentem el hozzá ma délelőtt fél tizenkettőkor. No, ez a legillendőbb idő látogatást tenni, így gondolom. Én csak tudom, hogy mi

az illendő. Megyek az előszobájába; ott áll egy inas. Azt mondja, hogy várjak. Én várjak? Én előszobázzak? Egy Lapussa János! És kinél? Egy nyomorú semmiházi Hátszezinél a vendégfogadóban! Jól van. Vártam. Jelents be nála. Azalatt le sem ülhettem, mert a gazember az előszobában minden széket telerakott suvickos kefével, meg csizmával. Én! Egy Lapussa János! Akkor visszajön az a másik gazember, s azt mondja, hogy azt izeni az ura, mert nem beszélhet velem, jöjjetek délután. Én! Egy Lapussa János! Velem nem beszélhet valaki, hanem jöjjenek máskor! Te kutya, te semmirevaló gazember. No megállj!

Erre az öregúr maga is lelkesedni kezdett.

— De miért nem ütötted pofon?

(Csakugyan eredeti egy gondolat, valakit két ajtón keresztül pofonítani.)

— Azt fogom tenni! De azt meg fogom tenni! Ezt nem viszi el szárazon. Ezt nem hagyom magamon! Egy Lapussát elküldeni! Rögtön megyek két tanúért, kihívom párbajra.

— Nem János, ne azt tedd. Űsd pofon az utcán, vagy ne azt tedd, adj egy trágernek tíz forintot, s páholtasd el, mikor a színházból jön. Az lesz legjobb.

— Nem! Én meg akarom ölni, én meg akarok vele verekedni, aki engem, mint gavallért megsért, annak én meg akarom mutatni, hogy gavallér vagyok; azzal pisztollyal fogok számolni, pisztollyal.

E hetvenkedés a család öregét és nőnemenlevő tagjait illően megrettenté már. Clementine éppen azon kezdett töprenkedni, hogy nem jó lenne-e neki elmenni a szobából a gouvernante-tal együtt, hogy azon esetre, ha János meg talál valakit ölni, a szántsándékosságról ne tanúskodhassanak, mint idegenek. Csak Lángainét nem zavarta meg a nagy zaj, ő készült a színházba, brossai között válogatott, míg János, kit bosszantott a közöny, egyenesen őt nem aposztrofálta.

— Meg kell ilyen bántalom után verekednem: ugye Matild? Mit szólsz hozzá?

Lángainé hideg gúnyal felelt a ki nem kerülhető kérdésre:

— Azt mondom hozzá, hogy máskor, ha valaki délelőtt haragít meg, ebéd előtt mérgeledjél rajta, mert ha ebéd utánra hagyod a haragot, az árt az egészségnek.

János találva érezte magát, s elhallgatott; azután megint hátratette a kezét, s járt-kelt, nagyokat fújva alá s fel, utoljára kapta a kalapját; s futott.

Az öregúr utána kiáltott engesztelő hangon:

— János, de mit akarsz?

— Azt majd meglátjátok!

Azzal becsapta maga után az ajtót.

Az öregúr szemrehányólag szólt Lángainéhez:

— Még te is ingerelted, még jobban uszítottad, mikor úgyis dühben van. Pedig hát mit nyernél vele, ha megölnék? Fia van, mindenét az öröklé. A kis Makszié lesz minden.

Lángainé a kalapja csokrát kötötte meg.

Az öregúr még egyre dörmögött.

— Én ismerem a tüzes vérét; képes volna nekimenni egy ármádiának, ha megharagítják, olyankor nem hallgat semmire. Valahogy meg kellene akadályozni ezt a párbajt. Mit gondolsz? Vagy te ma is színházba készülsz? El tudsz menni ilyen állapotban? Elmégy komédiát nézni?

Lángainé keserűen felelt:

— *László* éppen ilyen *szerepeket* szokott adni a színpadon, mint János. Amilyen kevésbé féltém a színészeket, mikor párbajt vínak, éppen annyit adok János rodomontádjaira. Nem lesz neki semmi baja: ne féltsd.

Az inas jött jelenteni, hogy a kocsi előjárt, Lángainé felvette mantille-ját, s ment abba a komédiába, ahol legalább mulatságosat játszanak.

AKIVEL AZ EMBER PÁRBAJT AKAR VÍNI

Az öreg Lapussának a nappal és éjjel minden órájában kell valakit rendelkezése alatt bírni, akinek nyugta ne legyen miatta.

Esti hét óráig eléggé eluntatta családját, akkor Lángainé színházba megy. Henriette a nevelőnővel a nagyteremben zongorához ül, a gyereket lefektetik. Clementine és a cselédség vacsorál, senki sem marad nála, akkor következik azután az *éjjeli ór* hívata.

Az éjjeli örök sorát sohasem irigyeltem; éjszaka sötétben, magányosan végigbotorkálni az emberjáratlan utcákon, hallgatni saját lépteinek visszhangját meg az alabárd kopogását, várni egyik órát a másik után, s kiabálni fennhangon kegyes mondásokat, mikre éppen akkor senki sem hallgat, mert minden ember alszik; hideg szélben, zivatarban kapumélyedésekben meghúzni magát, boltkűszöbökön, kemény kőlőcákon panaszos negyedórácskát bölintgatni; — *biz* ez nem valami mulatságos dolog; de mégis százszorta mulatságosabb, mint éji örnek lenni Lapussa Demeter úr oldala mellett, nem is hiszem, hogy akadjon rá több annál az egy embernél, aki már benne van, s ha az el talál szökni, nem tudom, hol kapnak másikat.

Ennek a szerencsétlennek az a terhes hivatala, hogy esti nyolc órától kezdve reggeli hatig Lapussa úr ágya mellett üljön, s neki mindenfélét felolvasson.

Demeter úr nagyon rossz alvó; egész éjjel alig alszik egy órára való igazi álmod, s a szemeit csak akkor tudja behunyni, mikor már valami felolvasás nagyon elkábitotta a fejét, akkor aztán egy kis időre elszenderül; de amint csendesség támad, megint felébred, és nógatja a frátert, hogy olvasson tovább, minnek hagyta el?

A fráter egy ötvenen túl levő vén diák, aki emlékezetét haladó idők óta mindig kéziratok fáradságos lemásolása után élt, jámbor, együgyű ember, életében mindenféle hivatalba próbált már bejutni, folyamodott városhoz, vármegyéhez, kancellistának, porkolábnak, expeditornak; szerkesztőkhöz korrektornak, újdondásznak, kihordónak; színházhoz rendezőnek, ügyelőnek, jegyszedőnek, mágnásokhoz titkárnak, ispánnak, nevelőnek; vasutakhoz pénztárnoknak, konduktornak, kolportőrnek, anélkül, hogy valahol valami törekvését kívánt siker koronázta volna, míg végre ötven és egynehány esztendőskorára utolérte az a szerencse, hogy e biztos állomáshoz jusson, melybe azáltal keveredett, hogy egy szerkesztő megtudta, hogy Lapussa Demeter ilyen meg ilyen felolvasót kerestet, s berekommendálta szegényt.

Nem értett ugyan egyéb nyelven, mint magyarul, diákul és tótul, azt is mind a hármat egymással keverve, németül éppen csak olvasni, *érteni nem*: de hisz erre nem is volt szükség, mert olvasnia nem a saját épülése végett kellett.

Ez a jámbor ember tehát éjről éjre abban őszült, hogy Lampel Róbert kölcsönkönyvtárából ami csak németre fordított francia regény van, azt mind sorban felolvassa Demeter úr előtt, anélkül, hogy maga egy szót értene belőlük. Demeter úr természetesen saját könyvtárt nem tartott, mert hiszen ez neki csak orvosság volt, s ki tartana *külön gyógyszer-tárt* magának?

Ezért kapott a felolvasó szabad kosztot és kvártélyt s hónaponként tíz forintot készpénzben; nappal nem volt neki szabad bejönni a szobába. Eleinte az ásítózás is meg volt

neki tiltva, mert Demeter úr kénytelen volt mindig utána tátongani, de miután ezt ki nem állotta, inkább felmondott; — hát később a szabad ásitás is belefoglaltatott a szerződésbe.

Azon az éjszakán, melyen János úr oly nagy haraggal ment el hazulról, különösen álmatlan volt Demeter úr; már nem tudom, Monte-Cristo tette-e, amiből a jámbor Margari éppen akkor olvasta fel az első kötetet, vagy az a nyugtalanság, hogy vajon mi nagy dolgokat fog elkövetni János.

Máskor a szegény Margarinak csak akadt egy-egy kis pihe-nése; ha észrevette, hogy Demeter úr kezd hosszúkat léleg-zeni, ő is letette a fejét a könyvre, s rögtön elaludt; míg aztán a felébredő zsarnok újra felcsengette álmából, hogy olvasson tovább; de most egy pillanatra sem hagyott neki békét.

Monte-Cristo már jócskán ült a tömlőcben, midőn Lángainé hintaja visszajött a színházból; ekkor Demeter úr becsengeté a pitvarnokot, ha János úr nem érkezett-e szinte haza. Nem; volt rá felelet. Igaz, hisz ő a másik színházba jár. Lessék meg, mikor lesz annak vége. Azonban tizenegy óra lett, János mégsem jött meg; ezalatt Monte-Cristo szomszédja csinálta a *vonalak*at a *tömlőc padlatán*; azt szerette volna Demeter úr bővebben megmagyaráztatni magának:

- Hogyan lehet az, Margari?
- Instálok akázatosan, nagyságos úr, ezt nem értek.
- Jól van, folytassa.

Valahányszor a kaput nyitották oda alant, Demeter úr mindannyiszor becsengette a pitvarnokot, hogy nem János úr jött-e meg? Egyszer sem az jött. A pitvarnok mindannyiszor az ágyból ugrott fel, folyvást borzasabb fővel, durcásabb képpel jelenve meg a szobában, s átkozva magában azt a bakter diákot, hogy mégsem tudja elaltatni azt a vén embert, ez pedig irigyelte a szolga állapotját, akinek legalább szakaszonként lehet átaludni az éjt.

— Folytassa hát, Margari, tovább.

Monte-Cristo kilökte magát halottképpen egy zsdkba varruva a tengerbe.

— Merte volna-e azt maga megtenni, Margari? — kérdező közbeszólva Demeter úr.

— Ha sok pénzem volna, nagyságos úr, instálok; de az ilyen szegény ördög, mint én, örül ha élhet — viszozza Margari, mely válasz persze a „nem értett” szöveghez semmiféle viszonyban sem állott.

— Jól van, együgyű ember; olvassa tovább.

Margari nagyot ásított, nyújtózkodni is akart, de akkor eszébe jutott, hogy hónalj alatt ki van szakadva a kabátja, az majd még nagyobbab szakad, hát ezt abbahagyta, s folytatta a keserves munkát.

Monte-Cristo már szárazra is úszott, Margarinak majd leragadtak a szempillái, de az öregúr mégsem álmosodott el; egyszer ismét becsengeté a komornyikot, hogy nézzen fel a háznál lakó orvoshoz, nem hívták-e hirtelen valami veszélyesen megsebesült emberhez? A komornyik sem egészen értette a dolgot, az orvos is álmos volt, ahogy felköltötték, s kicsinyben múlt, hogy eret nem vágott a komornyikon, míg az fel bírta világosítani, hogy nem óróla van szó, hanem az öregúr álmodott valamit ébren.

No hát! — izent neki az álmából felvert doktor valamit, amit a pitvarnok bizonyosan nem mondott el odabenn.

A János úr által tett fenyegetőzés egész éjjel nem hagyta Demeter urat aludni, aztán meg a szegény Margarit sem. Egy-egy érdekesebb hely megragadta az öreg figyelmét, akkor elfelejtette János párbaját, például, mikor *Monte-Cristo megleli azt a tömérdek kincset a szigeten.*

Ekkor felköltötte Margarit, hogy hozzon egy mappát, keresse meg rajta, hol van a Monte-Cristo-sziget? Margari kereste azt minden tengeren, utoljára még a szárazföldön is,

de csak nem találta meg. Mikor már aztán nagyon megunt a keresést, azt indítványozta, hogy majd ír ő holnap délután mindjárt magának Alexander Dumas úrnak, hogy fedezze fel a nagyságos úr előtt, hol volt az a sziget, és hogy megvan-e még?

— Jól van, maga nagy ostoba, olvasson tovább.

Margari nagyot sóhajtott, felnézett a faliórára; de soká üti azt a hatot! Egyszer aztán olvasás közben csakugyan ütötte a hatot. Margari ott menten a sor közepén megállt, belehúzott a körmével, hogy ráismerjen: melyik szónál kezdje estére, fület csinált a lapnak, s betevé a könyvet.

— No! Hát a vége? — szólt neheztelő bámulással Demeter úr.

— Instálok alázatosan — szólt Margari alázatos rendületlenséggel —, hat óra után nincsen a konvenció! — Azzal jócákát kívánt, és elment.

Demeter úr dühbe jött, káromkodott, föltette magában, hogy rögtön elcsapja, arra azután fényes reggel elaludt, és három óra hosszat aludt mély, narkotikus halott álmot, amikor aztán a házat el lehetett volna körülé bontani, arra sem ébredt volna fel.

Tíz óra tájon fölébredve, első dolga az volt, hogy János úr után tudakozódjék. Még akkor sem jött haza. Erre elküldé a pitvarnokot a kapitányi hivatalhoz, hogy jelentse fel, miszerint az ő fia, János és Hátszegi úr (lakik az Angol Királyné vendéglőben) párbajt akarnak víni, a hatóság tudja ki, hol és mikor, és mindenáron akadályozza meg. A feljelentésre egy biztos rögtön bérkocsiba veté magát, s nyargalt lóhalálában; félóra múlva aztán egy hajdú azt az izenetet hozta vissza a komornyiknak, hogy tiszteli a biztos, máskor tegye bolonddá az öregapja lelkét, de ne ötöt; amiből azt is lehetett érteni, hogy a párbajról szó sem volt, vagy pedig azt, hogy mind a ketten megölték már egymást, el is vannak régen temetve: későn jött a denunciació.

Szerencsére úgy délfele hazaérkezett maga János úr, egy kissé olyan ámolygós állapotban, mint mikor az ember valakit korán reggel éhombra megölt, vagy pedig mikor egész éjjel ivott.

A család tagjai tegnapról megint együtt ültek már szokás szerint Demeter úr szobájában, s hallgatták annak boszontásait, midőn hírül jött János úr hazajötte. Demeter úr rögtön hívatta magához. Eleinte azt izente vissza, hogy ő most lefekszik, mert alhatnék, ami délben elég képtelen beszéd még a leggazdagabb embertől is, egy második küldetésre egypár pofont ígért a pitvarnoknak, csak miután harmadszorra Clementine menesztetett át hozzája azzal a szóval, hogyha nem jön, beteg édesatyja fogja magát odavitetni hozzá, akkor jelent meg nagy haragosan.

— No te! Te, dühös, vérengző ember! Hát megtörtént? Végbement?

— Mi történt meg? — kérdezé János, szörnyen elmeredt szemekkel.

— Ahá! Idegenek vannak jelen; azok előtt nem beszélhetsz: Clementine, missz Kleerri, távozzanak egy kissé a mellékszobába. No, már most szólhatsz.

— De ugyan mi a csodát akarsz, hogy szóljak!

— Henriette menjen ki maga is. Gyermekeknek nem kell mindent megtudni.

Henriette is a többi után ment, csak Lángainé maradt ott. Rébuszokat fejtegetett.

— De mit akarsz te éntőlem megtudni?

— Hát az az affér: az a rencontre Hátszegivel? Felkerested? Találkoztál vele?

— Óh! Úgy? Persze, hogy felkerestem, most is tőle jövök; egész éjjel együtt mulattunk az Angol Királynéban. Mondhatom, famózus egy fickó! Derék, charmant gavallér. Valóságos eredeti noble ember. Délután be fogom nálatok mutatni; meglátod, Matild, neked is meg fog tetszeni. Hanem most

adieu; alunni kell mennem; mert egész éjjel nagyon sokat pezsgőztünk együtt. Óh, ez nagyon-nagyon jeles ember.

Demeter úr nem felelt rá semmit. Összeszorítá vékony ajkait, s fejével nagyokat bólingatott. Senki sem tett rá semmi észrevételt. János úr mehetett aludni tetszése szerint.

Csak eltávozta után kis időre szólítá meg Lángainét az öreg.

— Mit csinálsz, Matild?

— Egy *rébuszt találgatok*, ami az Irisben jött.

— Nem találod furcsának, amit János mondott?

— Eszemben sincs, hogy törjem rajta a fejemet.

— Hm. Én gondoltam valamit.

Lángainé tetszésére bízta, hogy elmondja-e, amit gondolt, vagy elhallgasson vele?

— János vissza akarja adni a tromfot Hátszeginek; ide akarja csalni, hogy majd mikor az délután eljön, elébb megvárakoztassa az előszobában, azután azt üzenje ki neki, hogy ma nem fogadhatja el, jöjjön holnap. Így van az kicsinálva bizonyosan. Óh, János okos fiú, nagyon okos fiú! De én mindig kitalálom előre, hogy mit akar.

Ez önelégült konjektúrára még el is mosolyodott az öregúr.

E pillanatban valaki félig benyitotta az ajtót, s egy borzas fő bekukkantott rajta, s hirtelen szétekintve, megint vissza akart húzódni. Már késő volt. Demeter úr észrevette; úgy szokott fekünni, hogy a tükörből minden bejövőt meglátott.

— Ahán, Kálmán! Hát mért nem jössz be? Nem látsz, mi?

— Nem téged kereslek, hanem Henriette-et.

— Gyere ide, ha parancsolom!

Kálmán erre aztán egészen belépett az ajtón, a hátával be is akarta egypárszor újra csukni, de nem ment a kilincsbe, aztán csak úgy hagyta.

Szakasztott mása volt Henriette-nek arcvonásaiban, csakhogy fekete szemei szilaj tétovával jártak össze minden tárgyat, mint a vadrigóé, mely kalitjából kiszabadulva, egy perc alatt azt nézi, merre van itt valami elkapnivaló, vagy nincs-e egy macska, mely őt elkapja, vagy egy nyílás, melyen kiröptüljön, vagy egy búvóhely, ahova eltűnhessen?

— Gyere ide! Mi kell neked a Henriette-tel?

Kálmán nagyot pislantott azokkal a szilaj szemekkel, egyet nyelt utána, azalatt elkészült azzal, amit felelni szükség.

— Hát hogy a penzumomat nézze által, nincs-e benne valami hiba?

— He, te vén kamasz! Nem szégyenled egy leánynak mutatni a leckédet, nem szégyenled, hogy az többet tud, mint te?

— Te meg annyit sem tudsz.

— Mit? Így kell velem beszélned, te semmirekellő? Nem félsz tőlem?

A gyerek vállat vonított.

— Az iskolában úgyis eleget koplalok büntetésből, mikor a leckém nem tudom. Attul meg nem ijedek meg, hogy kitagadsz; mert most is nyári kabátban járok télen.

— Igen, mert eladtad a télit, semmirevaló! Szép azúr kabátod volt.

— Óh persze! Ócska volt, nem adtak érte többet két húszszál, az is lyukas volt az egyik, megcsalt vele a zsidó.

Demeter úr a fogait szítta, Lángainé megfeddé a fiút:

— Kálmán! Kálmán, ne feleselj öregatyáddal, az nem illik.

— Így van *nevelve* — szólt mérges leptetéssel az öreg —, ezek voltak a *derék atyjának* drága nevelési elvei. Éppen olyan, mint az apja.

A fiúnak erre a szóra könnybe lábadtak a szemei, félrefordítá arcát, hogy azokat az öreg ne lássa, s ajkába hara-

pott, hogy sírva ne fakadjon; az fájt neki nagyon, ha azt mondták, hogy az apja is olyan ember volt, mint ő.

— Nos, mutasd azt a penzumot.

A fiú szólanul nyújtá oda az összevarrott irkát.

Az öreg szemüvegét vette s belenézett:

— Ez nem a te írásod!

— Hát kié?

— Én ismerem, hogy kié.

— Biz azt nem ismered.

— Ahám! Ugye elfogtalak? Tehát mégsem a tied, mert téged csak ismerlek.

— Ugyan add vissza, aztán bocsáss.

— Óh nem, majd megmutatom valakinek, aztán megtudom, hogy jól van-e fordítva, hogy mire mentél már, hogy nem hiába költöm-e rád ezt a sok pénzt?

— De ha azt hiszed, hogy nem én írtam.

— Most takarodjál! Az írás itt marad.

Kálmán duzzogva ment odább, nyitva hagyott maga után minden ajtót, s odakinn rögtön elkezdett hangosan füttyülni, amit Demeter úr ki nem állhatott.

Becsengette a komornyikot, teremtsék elő Margarit rögtön.

A jámbor férfiú ekkorra már kialudta magát, s megijedt, hogy megint felolvasás lesz a dologból, azonban engedelmeskedés az első erény egy jól rendezett státusban.

— Méltóztatja parancsolni.

— Jöjjön ide csak Margari; maga tud diákul, fordítsa le nekem Kálmánnak a penzumát magyarra.

Margari előbb végignézte az írást, hogy sok-e, nem kellene-e érte külön diurnumot kérni. Azonban csak egy oldal volt. Elmondá a tartalmát híven. Valami ártatlan chria volt arról a témáról, hogy „beatus ille, qui procul negotiis” stb.

— Jól van no. Elég, elég már. Nincs benne valami hiba? Csak azt akartam tudni.

— De igenis. Itt a poéma fölül hibázik a két punktum, aztán meg ahelyett, hogy „putabam”, szebb lett volna így írni, hogy „arbitratus sum”.

— Jól van. Adja vissza Kálmánnak az egzercíciumot. Aztán ide hallgasson : ha szépszerével hozzáférhet, kerítse kezébe Kálmánnak a többi gyakorlatait is, s hozza ide nekem.

— Kap érte jó ajándékot.

— Igenis, mindjárt, kérem alássan.

Az „ajándék” szóra a jeles férfiúnak egyszerre nagyon gyorsak lettek a lábai; azt vélte, hogy a feladat teljesítésének legegyszerűsebb útja leendő Kálmán úrfit direkte megrohanni és inhibeálni neki a nagyatyai parancsolatot, hogy minden archívumát rögtön adja ki, mert abban gyönyörködni akarnak.

Erre aztán kapott Kálmán úrfitól egy olyan előre nem sejtett pofont, hogy megcsendült bele a füle, melynek következtében nagy lármát csapott odakinn, fenyegetőzött, hogy panaszra megy a professzorokhoz, s e gonosz szándékától nem is állt el addig, míg Henriette, megtudva az öccsét fenyegető veszélyt, névnapra kapott Szűz Máriás aranyát neki nem ajándékozva, hogy csak hallgasson el, és ne mondja senkinek, hogy Kálmán bántotta. (De azért csak mégis eldicsekedett vele adandó alkalommal mindenkinek, ha nem is panaszképpen.)

János úr az egész délutánt apja szobájában tölté, még a kávéházba sem ment. Bizonyosan várta a revansra való alkalmat.

Untából azt találta ki, hogy unokahúgának kezdett el udvarolni. Odaült mellé, a kezét cirógatta, megjegyezte rá, hogy milyen szép fehér a bőre; kérdezte tőle, hogy mért nem visel már angol fűrtöket, mikor azok olyan jól illenek az arcához, az angol misszt is belevonta a diskurzusba, megtudakolva tőle, hogy Henriette tökéletes-e már az angol és francia

nyelvben, sok hiányzik-e még, hogy virtuóz legyen a zongorán, példálózott, hogy bizony jó lesz sietni mindenféle tanulnivalóval, mert már Henriette nem gyermek, idestova egyet gondol, s elrepül, akkor aztán ha az ember egyszer már asszony, nem sokat tanul.

— Apropó, Henriette, van-e már választottad, he?

Henriette sokkal jobban félt tőle, mint hogy e kérdésre elpirult volna, hanem inkább gyanakodva nézett fel rá félénk szemével, s nem felelt neki semmit.

De felelt helyette az öregúr, jól összeszidta Jánost.

— Te félbolond! Te egész bolond! Miről beszélsz te annak a gyereknek? Forgasd el a fejét! Anélkül sincsen a helyén. *Iskola kell még annak, nevelőház, nem férjhezmenés; te vén szamar!* Csak te biztasd. Az én akaratommal, Lapussa Demeter akaratával, *öt esztendeig, értsd: ötig se kérő, se más széltoló nem teszi ide a lábát Henriette végett, érted!*

János felkacagott e mérges fenyegetőzésre; tréfának vette az egészet, s azzal, mintha Henriette egészen az ő védence volna, bizalmas, pártfogó arccal monda neki:

— Ne félj, húgocskám, majd hozok én neked vőlegényt, olyat, hogy *a nagypapa a mankóját veszi, úgy szalad eleibe* (az öreg közbeordított valamit, János túlkiáltotta kacagva); ha pedig nem akar hozzáadni, hát elszöktetünk!

Azzal nevetve, mint aki jó szíve túlbuzgalmával nem bír, átölelte, megcsókolta Henriette-et, azzal a rúgkapálózó öreghez futott, azt is összecsókolta, azután Matild felé lépett, de az előre megmondá neki, hogy „engem már ne csókoljon meg, köszönöm!”

Henriette e nagybátyai hízélgés után kétszer-háromszor összeborzadt, mint akinek valami undorító orvosságot kell bevenni, s előre megérzette a szagát.

A pitvarnok félbeszakítá e kedélyes családi enyelgést, jelentve, hogy őnagysága báró Hátszegi úr kívánja tiszteletét tenni.

Demeter úr most egyszerre könyökére emelkedett, hogy János arcára lásson, vajon mit fog tenni. Kilöketi az inasokkal Hátszegit a házból, vagy azt izeni, hogy várjon az előszobában, ahogy ő várt nála, hogy jöjjön holnap? Óh bizonyára János ilyesmit fog tenni, mert János nagyon büszke ember.

János úr pedig mindezek helyett azt tette, hogy maga rohant ki az ajtón az érkező vendég eleibe, fennhangon kiáltva messziről eléje :

— Óh kérem alássan. Kedves, tisztelt barátom uram, minék ez a ceremónia miközöttünk, csak tessék egyenesen jönni akármikor hozzánk, báró úr, kegyed előtt nem vagyunk idegenek! Stb., stb.

Azzal karon ragadta érdemes vendégét, s diadaltól ragyogó orcával vezette őt be családi szentélyükbe, bemutatva őt örömtől egészen elfulladt hangon.

— Méltóságos báró Hátszegi Lénárd úr, legkedvesebb barátom.

Aztán azt az ügyetlenséget követte el, hogy az atyját és unokahúgát (akit közelebb ért) egymás után felnevezte a vendég előtt, végre Matild felé fordult, hogy azt is bemutassa neki, de már az akkor olyan képet mutatott rá, mint a márványhölgy Zampában, hogy János elébb jónak látta megkérdezni halkán: mi tetszik. Mire az az odahajló fülébe azt súgta:

— Tanuld meg, hogy ne mutasd be a vendégnek a házi-asszonyt, te *ügyetlen!*

János először megijedt e címtől, másodszor haragudni akart érte, hanem harmadszor jobbnak látta mosolyogva fordulni Hátszegi báró úrhoz, aki udvariasan kisegíté zavarából, mondván:

— Van szerencsém önagyságát tisztelhetni ; több ízben volt alkalmam elmerengeni páholyában látott méltóságteljes arcvonalmain.

— Tessék helyet foglalni . . .

A KEDVES EMBER.

Báró Hátszegi igen kedves ember.

Van szép, férfias, büszke arca, erőteljes alakja, szabadon mozog, beszél, szemei ragyognak, magatartása úri, kifejezései válogatottak ; valódi gavallér.

Demeter úr egészen meg volt tőle igézve, ámbar Hátszegi övele nagyon kevés diskurzust kezdett; már csak illem szerint is legtöbbet foglalkozván a jelen levő özvegy delnővel.

Miről volt szó, arra bizony már senki sem emlékezik; mindenféle hiábavalóság: bálók, estélyek, lófuttatás.

Henriette-et meg sem szólították, János úr belebeszél mindenbe, nem hallgatott rá senki, hanem azért nagyon jól mulatta magát.

Mikor Hátszegi eltávozott, ragyogó arccal kérdezé Lángainétól :

— Nos, hogy tetszik neked ez a fiatalember?

— Szeretném tudni — szóló válasz helyett Lángainé szúrósan —, hogy mi okod volt neked ezt a fiatalembert nálunk bemutatni?

— Nos, nem derék gavallér ember-e?

— Te azt mondtad tegnap, hogy *semmiházi*.

— No, az nem igaz; *mondtam, de nem igaz*.

— Azt mondtad, hogy *csavargó*.

— Mit? Én mondtam? Az lehetetlen! Azt én nem mondtam.

Demeter úr interveniált békés úton.

— No, mondtad János: így mondtad; hanem akkor haragban voltál, az ember olyankor sokat mond.

— Au contraire! — igyekezett János magát tűzbe hozni — nem csavargó, sőt a legelső földesúr a Hátszeg vidékén. Hogy mondhattam volna én olyat? Kastélya, vára van: *egy dinasztia*, egy valóságos dinasztia a maga kerületében; olyan úr, mint egy kis herceg, akkor én bolond lehettem, mikor azt mondtam, hogy csavargó . . .

— Tegnap ki akartad híni párbajra — folytatá Lángainé a csípdőzést.

— No persze! Majd mindjárt, minden bagatell miatt! Aztán ha volt is valami haragom ellene, vannak körülmények, amik közt az ember kibékül.

— Ha az ember *üzér*, ugyé? Ha az embernek eladó háza van, amire alkuszik?

— Azért sem *üzér*! Hát azért sem eladó ház! — kiálta felpattanva János úr. — Ha már akarod tudni (aztán egyszerre leszállt a hangjával), hanem valami egészen más. Sokkal fontosabb dolog.

— Vagy úgy? — szólt gúnymosollyal Lángainé, s szálnalmas tekintetével iparkodott Jánost megrendíteni. (Azt gondolta magában: ez megint egyike azon járdataposóknak, akikhez az én János bátyám engem mindenáron férjhez akarna adni, akiket rám akar disputálni, csak hogy elmenjek a háztól, míg az öreg él. Jólesnék neki, ha beleszeretnék; de azt nem éri meg János barátom, mert amíg atyánk él, addig nem megyek másodszer férjhez.)

— Tehát valami Nagy Sándor, aki hódításra indult ki; aki nem házát, hanem *háztűzet* jött nézni.

— Igen. Olyasvalami. Kitaláltad, hanem azért mégis tévedni méltóztatol.

— Azon csak örülök.

Demeter úr közbeszólt gunyoros hangnyomattal:

— Matild nem megy férjhez senkihez; *nagyon szereti az apját*, nagyon jól érzi magát itthon.

— Óh ho hó! — nevette János hetykén. — Nem Matild húgomról van szó! Éppen nincs róla szó.

— Azt remélem is — szólt fönségeskedőkenettel Matild —, ha én kezemet akarom nyújtani valakinek, azt majd én választom magamnak. És arra nem elég valakinek két szép fekete szemének lenni, hogy az én figyelmemet meggyerje; és nem elég neki a tavalyi bálokról tudni beszélni, meg lovon tudni ülni; hanem annak egy kis *karakterének is kell lenni*, annak becsültetni is kell a világ előtt, hogy ő legyen rám nézve szerencse, ne én őrá.

János tízszer is bele akart vágni a beszédbe; mikor vége volt, kitört belőle a szó:

— De ugyan kérek, nincs rólad szó! Egy szó sincs te-felőled. Ne védelmezd magadat; nem akar senki elrabolni; ülhetsz békével a pamlagon, s vetheted a pasziánszot ítéletnapig; Hátszegi báró nem azért jött ide, hogy téged elcsábítson.

— Akkor hát a te úzményed az egész, s mit csinálsz miszteriőz dolgokat belőle, hogy ez meg amaz a titkos szándéka van itten?

— Hát hisz azért lehet.

— Mi lehet?

— Lehet a báró háztűznéző.

— Ha nekem nem kell?

— Hahaha! Frau von Lángai azt képzei, hogy ő van egyedül a háznál, akit meg lehet kérni.

Lángainé széjjenézett a szobában, mintha meg akarná tudni, hogy ki van hát még itt valaki, aki a báró óhajításainak tárgya lehessen, de biz ő nem vett észre arra való embert sehol.

Megrázta a fejét, egyet rántott a vállán, mint aki nem is reméli, hogy megértsen valamit a dologból. Egyszer azonban szemei véletlenül összetalálkoznak Henriette-ével. Az a zila

tekintet a leány arcán első pillanatra feltűnt előtte, a másik pillanatban már tudta, hogy testvére mit akar, a harmadikban pedig *többet tudott, mint ő*.

Az első pillanat eláulás neki, hogy Henriette hamarabb megértette János szavait, mint ő; a második azt, hogy János Henriette számára hozott vőlegényt; és a harmadik azt, hogy Henriette azt a vőlegényt utálja.

— Kérem, missz Kleerri, fogjanak a zongoraleckéhez: Henriette mindent elfelejt, amit tudott.

A missz és Henriette szót fogadtak, s eltávoztak a harmadik terembe; hanem ezúttal a missznek a szokottnál is több baja volt a kisasszonnyal, aki nagyon hibásan játszott.

Mikor egyedül maradtak, Lángainé szokott, csendes, lepett hangjával szólt hozzá Jánoshoz:

— Tán csak nem Henriette-et akarod férjhez adni?

— No és miért nem?

— Mert *még gyermek*, mert még iskola kell neki, nevelőház, nem férjhezmenés, *öt esztendeig: érted, ötíg rádér kérő* jönni a Lapussa-házhoz. (Itt egy éles oldaltekintetet vete Demeter úrra, ki kényelmetlenül fordult fekhelyén jobbról balra, amint leánya saját szavait ismétlé előtte.)

— Ah persze! Henriette már tizenhat éves.

— De gyöngé, beteges, idegbeteg . . .

— Mint asszony egészséges lesz.

E masszív észrevételt Demeter úr is jónak látta megérősíteni.

— Te is olyan beteges voltál, mikor férjhez adtunk.

— *S milyen boldog voltam* azóta, ugye? — válaszolt rá szemrehányólag az özvegy.

— Igen, de a báró igen derék férfi! (Ezt is az öreg mondta, értette alatta: nem olyan nyomorék, mint a te férjed volt.)

— Vagy úgy? Tehát ez az a mexikói vőlegény, akit János ígért, *hogy a nagypapa mankóit kapja, úgy szalad eleibe?* Akkor ki akartad Jánost kergetni a szobából e szavakért . . .

A két férfi azt látva, hogy az asszony nagyon szegletbe szorította már őket, közönséges emberek szokása szerint, azzal szerze magának menekülést, hogy egyszerre ordító hanggal támadt rá mind a kettő, duettben kiáltva:

— De hát mit akarsz te? Mit akarsz?

Lángainé kerekre felnyitotta a szemeit, úgy nézett rájuk, ezzel mutatva, hogy a nagy hangkifejtéstől meg nem ijed.

— Mit akarsz?

— Olyan nagyon kiabálni semmi esetre sem, mint ti ketten, hogy földszint és a második emeletben is meghallják, mit beszélünk. És ha tinektek *semmi egyéb* szándékotok nincsen, mint Pauline, megholt testvérünk egyik gyermekét lerázni nyakatokról, akkor ennek sem akarok ellentmondani. Szegény Pauline, mindig azt mondta, hogy ha meghal, a leányát énrám hagyja. Én mindig azt mondtam rá, hamarább meghalok én . . . Jól van, János, jól van.

— De én meg nem foghatlak! — kiálta közbe János mentegőzve — én nem tudom, mi bajod. Ha én Henriette-ről így gondoskodom, ha megismertetem egy derék, gazdag, szeretetre méltó főnemes úrral, aki el akarja venni, aki által egész családnk emelkedni fog, hogy neked ez ellen mi kifogásod lehet, azt én meg nem foghatom.

— Úgy van! — erősíté Demeter úr is, fekhelyén felülve, hogy bátrabban harcolhasson. — Mi oka lehet ezt ellemezni?

— Én nem ellenzem. Csupán bámulok rajtatok, kik mint valami gyermekek, minden órában változtatjátok a véleményeket. János tegnap sehonnainak nevez egy embert, elmegy, hogy kihíja párbajra, s visszahozza mint kedves barátját a unokahúga kérőjét; te papa egy óra előtt iskolába akarod küldeni a gyereket, s most arra gondolsz hogy férjhez add . . .

— De hát leckézni akarsz te minket? — kiálta közbe durván az öregúr.

— Azt nem — viszonzá Lángainé rendületlen nyugalommal, minden szótagnak egy kimért fél másodpercnyi időt engedve —, hanem annyit mégis megvárok tőled, mint nagypapától, mint Lapussa Demetertől, hogy ha unokádnak kérője akad, elébb utána járatsz, hogy ki az és mi az, mert János barátunk csalatkozhatik, amidőn azt hiszi, hogy kedves barátja szeretetre méltó, derék, gazdag főúr. Az, hogy szeretetre méltó, derék ember-e, nem tartozik rád, de azt csak mégis tudnod kell, hogy *mint áll*, mert lehet valakinek kastélya, vára, és azért lehet fülíg adós. Ilyen esetben, ha főúr, annál nagyobb baj neked, mert annál nagyobb követelései lesznek irányodban. Egy családunkba jött ruinált báró neked nagyon sokba kerülhet.

János elsárgult a méregtől; alig találta meg, hogy mit mondjon ellene.

— De hogy állíthatsz te ilyet valakiről, akit nem ismersz?

— De akit te sem ismersz.

— De én jól tudom . . .

Itt már Demeter úr is közbevágott, ezúttal Matildnak volt előtte igaza. Le is feküdt mindjárt megint hanyatt, onnan ítélte.

— Te nem tudsz semmit, János. Amit te tudsz, azon el nem indulok. Ebben Matildnak igaza van. Majd elhívatjuk Sipos urat, a fiskálist; ő ért az ilyenhez, ő majd utána jár, és megtudat velünk mindent; azt meg kell tudnunk, hogy a báró mint áll!

Erre János felugrott; csaknem ríva fakadt mérgében, s egy dühös oldalpillantást vetve Lángainéra, megesküvék, hogy most rögtön rohan egyenesen Hátszegihez, s megmondja neki, hogy többet soha be ne tegye lábát ehhez a házhoz, de még őtet magát sem egyhamar látják meg ebben a szobában, azt tudja!

Persze, hogy másnap karonfogva hozta a bárót látogatásra, s azontúl mindennap kétszer jött látogatni Hátszegi; lassankint megosztotta figyelmét az özvegy és a fiatal leány

között, utóbb határozottan az utóbbira fordítá kitüntetésait.
Mindennapos vendég lett a háznál.

Hanem azért akármilyen mindennapos volt a háznál a báró, titokban ki voltak adva az utasítások, hogy tekintetes Sipos úr tudja meg hegyéről tövére, vajon voltaképpen csakugyan olyan derék ember-e ő intenzív értékben is, amilyenek kívülről látszik? Értsd: a kamatját költi-e vagy a kapitálist?

MIRŐL GONDOLKOZNAK A GYERMEKEK?

Két hét múlva mindenki el volt ragadtatva a báró személyes kellemei által.

Azt meg kell neki adni, hogy igen kellemes társalgó; mindig vidám, eleven, élcés és bátor; az öregurat sokszor megnevetteti; Demeter úr alig várhatja már, hogy jöjjön. János úrnak nagyon tetszik, hogy parádézhat vele; mikor kocsizni megy a városerdőbe, múlhatlan eset, hogy őt is magával vigye. A színházban mindennapos nála a páholyban, s beszél vele fennhangon, hogy észrevegyék. Sőt már sikerült is neki egypárszor mindenféle mágnásokkal megismerkedni általa, kik azóta az utcán is kalapbillentést váltanak Jánossal. Ez volt az ő valahai óhajta.

Azt is megtudták már Hátszegiről, hogy vagyoni állapota valóban szilárd lábakon áll, váltóit sohasem látni a piacon; üzerek nem találkoznak vele; mindig kész fizető, és soha zavarba nem jön, ahogy más földesurak szoktak, kiknek ha egy évben leszáll a termékek ára, fitymálja a kupec, mindjárt kiesik a föld a lábok alól; Hátszegi pedig roppant birtokaiból amit összegyűjtött, engedi raktárban állni, nem szorul rájuk, akkor ad el búzát együtt, mikor jó ára van. Ez a legbiztosabb mérlege a szilárd vagyoni helyzetnek. De azonkívül is feneketlen mélységű pénztárának kell lenni. Egy bécsi bankár, Demeter úr ügyfele, beszélt róla egy esetet, hogy egy ízben Bécsben járva, ő is tréfából megkísérté a börzén a pro-

messz-játékot, s valami üzérrel szerződött, hogy ekkor és ekkor a mai áron átvesz tőle ez a darab hitelrészvényt. A határidőre a részvények pár forinttal alábbszálltak, és így tulajdonképpen a báró veszett tán kétezer forintot; szokás az ilyen játéknál csupán a különbséget egyenlíteni ki, s a vett és eladott részvényeket egyik fél sem látja soha. Ezúttal azonban a bankárnak más spekulációja volt; a határnapon mind az ezer részvényt elhozta Hátszeginek, hogy fizesse ki készpénzzel. Ez olyan manőver, hogy akkor aztán ugyanazon kalmár alkuszai megjelennek a szorongatott börzejátékosnál, s kínálnak neki pénzt rettentő kamatra addig a pár napig, míg az átvett részvényeket megint eladhatja. De Hátszeginél ez nem sikerült; — amint a részvényeket elhozták neki, rögtön kifizette az egész roppant összeget, — tán hamis bankókban? — óh nem! — Valóságos jó körmőci aranyakban. Aki annyi aranyat tart kéznél, az nem bolond ember.

Tehát gazdagsága Lapussáékéval egyenrangú.

Itt eddig meg vannak vele elégedve, mindenki el van általa ragadtatva; csak Lángainé affektál egy kissé azzal, hogy ő fél tőle; mikor az asztalnál a kést a kezébe veszi, mindig olyan mozdulatokat tesz vele, mintha valakinek a szívébe akarná ütni, amit János úr szerint nyilván azért mond, mert nem neki udvarol.

Hát Henriette? Hát a menyasszony?

Őt nemigen szokás kérdezni. Neki még sem esze, sem akarata, hogy ilyen fontos ügybe beleszóljon, mint saját férjhezmenése. Azt tulajdonképpen még meg sem mondták neki, hogy férjhez fog menni, azt csak a jelenségekből vette észre, s a báró kitüntető figyelméből, a cselédek suttogásaiból, a családtagok megváltozott magaviseletéből, kik most mind oly hangan beszélnek vele, mint egy leendő baronesse-szel. Aztán Clementine is annyit fecsegi, hogy mennyi varrni, hímezni valójuk van a kisasszony számára, az a tömérdék fehérenmű, az a sok selyem és csipke; hat varróleány ül mel-

lette, meg ő maga, mégis éjjelt kell nappallá tenniök, hogy elkészüljenek mindennel, mert szükség fog rá lenni.

Így szoktatják apródonkint hozzá ehhez a gondolathoz, míg egyszer azután Lángainé előveszi, s komoly beszédeket tart neki, hogy mi egy nőnek a hivatása általában, és mi különösen egy rangbeli nőnek, aki a családjának is tartozik, hogy a család mennyire el van azzal foglalva, hogy Henriette jóllétéről gondoskodjék, s reméli, hogy ő is hálával fogja viszonzni e jóakaratot; amiből érthetett annyit, hogy ellenmondásról szó sincs.

Már ki is volt tűzve a nap, melyen a jegyváltásnak meg kelle történni; hanem e napot megelőző éjszakán Henriette hirtelen beteg lett, mégpedig oly veszélyesen beteg, hogy a házi orvosért kellett futtatni rögtön.

Ezúttal Lőrincz doktor úr nem aludt, mert éppen akkor jött haza valami betegről, s azonnal sietett Henriette-hez. Amint a kórjeleket meglátta, nagyon megütődött, hirtelen sok tejet meg olajat itatott a beteggel; kergette a cselédeket gyorsan a gyógyszerertárhoz, azután kiment a konyhába, ott minden rézedényt felhányt, megvizsgált gyertyánál, a szakácsot, mosogató cselédeket lehordta, Clementine kisasszonyt éppen azzal ijesztette meg, hogy mindennek ő az oka; amit az ártatlan teremtés sehogy sem bírt magának megmagyarázni.

Az nem volt elég, hanem még Demeter úr szobájába is bement; ott is olyan inkvizíciót tartott, mint valami vizsgálóbíró. Miből szokott enni, inni a kisasszony, azt neki mind elő kellett hordani, megmutogatni. Mit evett tegnap este? Cukros befőttet. Hol a cukor, hol a kanál? Azt mind meg kellett neki látni.

— De az isten szerelméért, doktor úr — sopánkodék az öreg Lapussa —, csak nincs talán az a gyermek megmérgezve?

— De igen. Mégpedig rézoldattal.

— Hogyan lehetne az?

— Csak úgy, hogy a réz- vagy ezüstedényben benne hagyják az ételt, például a befőttet, s az egyszerű rézoldatot sajátít el.

Ennyi kémiát nem értett az öreg, hogy az ezüsből hogyan váljon ki rézoldat, hanem azért komolyan megjijedt.

— Talán csak nem veszélyes?

Nagy önmegtágadás volna egy praktikus orvostól ilyen kérdésre azt felelni, hogy „nem”.

— Az a szerencse, hogy jókor híttak, reggelre meghalhatott volna bele.

— De meghalni! Most, mikor . . . (azt akarta mondani, mikor olyan jó partit csinálhatna).

— Igen könnyen meghalhatna bele. A rézoldat veszedelmes mérég, s ha nagyobb adagban keveredik az étel közé, alig lehet mentséget találni ellene. Holnap lejövök, és fényes nappal meg fogok vizsgálni minden ércedényt a háznál. Az ilyen gondatlanság miatt az egész család veszedelembe jöhet. Különösen nagyságodnak is az a rossz szokása van, hogy az ételt sokáig állatja, és szeret mindenféle aranyos, ezüstös tálból, pohárból enni, inni, az mind veszedelmes. Legegészségesebb a közönséges porcelán és üveg; az nem mérges.

— Holnap rendelést fogok adni, minden konyhaedényt újra kell cinezni.

— El kell minden rézedényt hajítani pokolba! — indulatoskodék az orvos. — Nagyságod csak nem fogja magát örökké halálveszedelemnek kitenni, csak azért, hogy a rézedények kárba ne vesszenek? Lám, nagyságod ügyvédje, Sipos úr, csak egy fiskális, azért mégis ezen esetnél rögtön a padlásra küldött minden rézedényt.

— Ennél az esetnél? — kérdé megragadva a szót az öregember.

— Igenis, éppen most jövök tőle. Ott éppen hasonló eset adta elő magát. A segédje, egy derék fiatalember, talán tetszik

is ismerni, hasonlóan rézoldattal lett megmérgezve; ebben az órában jövök tőle. Ha későn érkezem hozzá, a fiatalember odavan, mert az ügyetlen cselédek még ecetet adtak neki rá inni.

— Ez nagyon különös.

— Persze, hogy különös; két hasonló mérgezési eset egy időben, és mind a kettő gondatlanság, edények tisztán nem tartása miatt. Azt már minden háznál kellene tudni, hogy réz- és ezüstedényben nem kell semmi nedveset sem főzni, sem tartani; rézmozsárban sőt nem kell törni; ezüstpohárból, ha csak belül jól meg nincs aranyozva, nem kell inni, még vizet sem; mert ha áll, az is olvaszt fel; azután ezüstkanalat nem kell semmi ételben felejtetni, mert abban is van réz.

— Ugyebár? Azok az ezüstművesek mind csálnak.

— Nem csálnak, hanem rezet kell vegyíteniök az ezüsthöz, hogy munkálható legyen. Ez nem csalás. Azért híják 16 próbásnak, 13 próbásnak és így tovább az ezüstöt, amint vegyítve van. Ez így van megállapítva.

— És vajon az a fiatalember, az az adjunktus vagy izé szinte veszedelmesen kívül van már?

— Óh igen. Ámbátor sokkal nagyobb adagban részesült a méregből, de nála sokat segített a természet, erősebb testalkotású; hanem a kisasszonynál bizony veszélyes a baj, szokott ideges, szenvedékeny állapota mellett, úgy hiszem, sokáig meg fogja sínyleni.

— De különös, hogy ilyen egyszerre mind a kettő.

— De jó, hogy egyszerre engemet hívtak. Egy másik orvos, ki negyedórával előttem volt annál a fiatalembernél, azt hitte, hogy gomba által történt a mérgezés, s ezért ecetet rendelt neki, az pedig jelen esetről még neveli a méreg hatását, de én mindjárt ráismertem, mert nekem ebben nagy praxisom van. A kisasszonynak is nagy szerencséje, hogy itthon találtak.

— Óh, ezerszer köszönjük — szólta meleg hálókabátjába húzva magát Demeter úr, s hálósipkáját fájós szemekre húzva —, nagyon lekötelez bennünket doktor úr. Tudja, mennyire szeretjük Jettit, mindnyájunknak szeme fénye. Én nem mondhatom ki, milyen nyugtalan vagyok miatta. Azt szeretném, ha doktor úr éjjel-nappal ott volna mellette, s ki nem menne a házból. Én gazdagon megjutalmaznám.

— Hiszen én mindent el fogok követni, s ha csak valami véletlen közbe nem jön, jótállok a siker felől.

— De én mégis nyugodtabb volnék, ha azt tudnám, hogy doktor úr mindig ott van beteg leánykám mellett.

— Azt is örömet tenném, ha több betegeim nem volnának a városban, akik szinte segítségemet igénylik.

— Azokat talán lehetne másra bízni.

— Nem lehet, kérem alássan; köztük veszélyes betegek vannak, különösen az a fiatal ügyvéd.

— Hisz azt bizhatná valamelyik segédjére vagy akárkire, hisz annyi nevezetes orvos van a városban.

— Óh kérem alássan! Ha már egyszer én voltam ott, nem bocsátok mást az ágyához. Majd, hogy megölje! Ez az én reputációm dolga már! És ilyen nevezetes kettős kóreset egyszerre. Óh, ezt nem engedhetem másnak.

— No jól van, doktor úr; hát csak kérem, gyógyítsa meg leánykánkat.

— Remélem, mind a kettőt megszabadítandom; most benézek hozzá, aztán visszafutok tens Sipos úrhoz, s egy óra múlva ismét itten leszek.

A derék férfiú nem látott ebben mást két nevezetesen összevágó kóresetnél. Ő jól ismerte az emberi életműszerek rendezetét, a véredények alkotását, a mérgek hatását és küljelkait; hanem az emberi szíveik titkait kevésbé.

Az öreg Lapussa Demeter pedig nem tanult sem kémiát, sem anatómiát, hanem azért látta e kettős kóresetnek olyan diagnózisát, amit nem fürkésznek az orvosok.

Demeter úr azonban nem szólt arról senkinek semmit, amit maga gondolt; engedte a másnapi orvosi vizsgálatot házánál annak rendi szerint végbemenni; engedte a rézedényeket padlásra vándorolni, az ezüstöket az ötvöshöz küldetni, újraaranyozás végett; egypár cselédet hagyott elbocsáttatni, akiket közvetlen hanyagsági gyanú terhelt; a többit János úr sorban pofozni ígérkezett; azt engedte végrehajtásra menni, pedig János úr az ily merényletekben szavatartó. Senkit sem világosított fel arról, amit maga gondolt.

Hanem Henriette egész betegsége alatt óráról órára értesítette magát unokája hogyléte felől. Clementine és egy vén cseléd felváltva őrködtek ágya mellett; gyakran Lángainé is egész órákat eltöltött szobájában; a nevelőnő most pihent, mert hisz a betegápolás nem zongoralecke.

Az meg volt mindenkinek parancsolva, hogy egy pillanatra se hagyják Henriette-et magára, s Demeter úr különösen rendeletül adá, hogy Kálmán hat lépésnél közelebb ne bocsáttassék testvére ágyához; először, mert hideget visz be, meghűti a beteget, másodsor, mert ostobaságokat fecseg, könnyen indulatba hozhatja, és végtére mivel hebehurgya gyerek, ha Henriette valamit meg találna kívánni, ami neki nem egészséges, még lopva odavinné neki; vagy hideg vizet adna neki, mikor annak nem szabad inni; azért csak maradjon ő távol.

Utoljára is, hetek múlva, a jó isten meg az áldott természet győzelemre segíték Lőrincz doktor fáradozásait a mérég hatása fölött; Henriette kezdett csendesesen kiépülni. Nagyon odavolt még, de az orvos biztatása szerint már minden életveszélyen kívül; amikor a betegnek apró kívánságait teljesíteni szabad.

Lángainé az orvos jelenlétében kérdezé a betegtől: nem kívánna-e ezt vagy am azt, nincs-e valami étel vagy kedvtöltés után vágya?

A halavány gyermek bágyadtan lehunyta szemeit, mintha azt felelné: „vágynám a sírban feküdni — jó mélyen.”

— Unom magamat nagyon — szólt felsóhajtva. — Szeretnék valamit olvasni.

— Az nem szabad — szólt az orvos —, attul megfájdul a feje. Hanem másvalaki olvashat fel valami vidám regényeket, például Boz Pickwick klubját; vagy Maryattól Simple Pétert, azok nem izgatók.

— Az jó lesz.

Mindjárt utasítást kapott a nevelőnő, hogy szíveskedjék kezébe venni a könyvet, s olvasson fel Henriette előtt. A Pickwick klubra esett a választás.

A csaszlaui angol kisasszony nem nagy mulatságát találta a humorisztikus regényben, mit a világ remekműnek ismert el, s biz az első fejezetnél nagyon sokat ásitott rajta, a másodiknál még többet. A harmadiknál le akarta beszélni Henriette-et, hogy azt tovább folytassák, mert nagyon unalmas. Henriette ellenben nagyon érdekesnek találta; missz Kleerri végre azt mondá, hogy biz az ő torka már kiszáradt, majd délután folytassák, s azzal becsapta a könyvet.

Délután Henriette folytonosan nyugóskodott az ápolásában aggó Clementine előtt, hogy milyen rossz az, mikor egy érdekes munkát félbeszakítanak, mikor az ember szeretné tudni, hogy mi lett már tovább.

— Lelkem kisasszony, én szívesen olvasnám tovább, de nagyon rosszak a szemeim, elromlottak a sok varrásban.

— Talán Kálmán olvashatná.

— Jaj, galambom Jettikém, annak nem lehet ide jönni, mert sok tanulnivalója van. Tudja: diák, akit megbüntettek, ha a leckéjét nem mondja fel, ma is azt izente Margari által a professzor, hogy semmit sem tudott; szekundát kapott. (Nem akarta azzal szomorítani, hogy az ki van tiltva innen.)

— Hát Margari olvashatna fel.

— A biz igaz. Az már olvashat fel. Mindjárt felkeresem, csak behívom elébb az ápolónét, hogy a kisasszony magára ne maradjon.

A jó lélek azt gondolta magában, hogy miután az orvos megengedte a lábadozónak, hogy felolvasást hallgasson, miért ne hallgathatná Margariét, ha olyan nagyon kívánja, s miután holmi ígéretekkel rábírta Margarit ez extra áldozatra, nem-sokára visszatért vele, leültette őt valami függöny mellé, hogy a betegre ne lásson, mert az talán illetlen volna, s kezébe adta a könyvet.

Alig morzsolta le néhány sort Margari, midőn Henriette újra elkezdte nyűgösködni, hogy ő olyan nagyon szeretne valami jót enni. Olyan régen nem is kóstolt az ételbe, de most olyan kedve volna valamihez; hisz az orvos megengedte.

A jószívű kisasszony kapott ez óhajtáson, s kikérdezé, mit szeretne, hogyan szeretné. Henriette azután utasításba adott neki valami becsinált levet, valami beteges fufanggal kigondolt furcsaságot, mi legyen, és mi ne legyen benne; annyira, hogy azzal kénytelen volt Clementine maga lefáradni a konyhába, mert bizonyos volt felőle, hogy ha cselédre bízta, az, amíg a lépcsőkön aláér, felét elfelejti.

Alig tette be az ajtót maga után Clementine; midőn Henriette félbeszakasztá Margari olvasását!

— Kérem önt, az egekre, jöjjön közelebb hozzám egy szóra.

A jeles férfiú úgy megijedt e váratlan megszólításra, hogy el akart szaladni, s lármát ütni odakinn; azt hitte, a kisasszony rögtön forróházba esett, s fantáziálni kezd; különben hogy híhatná őt közelebb?

Azonban a beteg leányka, két fehér reszkető kezét össze-téve, oly esdve tekintte rá, hogy meg kellett rajta indulnia, s minden diurnum nélkül elszánta magát, hogy közelebb lépjen hozzá.

Henriette nem átalta két kezével megragadni a tétovázó férfiú kezét.

— Az istenre kérem önt, jó Margari. Egy nyugtalanságom van, ami miatt nem tudok aludni, nem tudom a szemei-

met lehunyni. Ha alszom is, mindig azzal álmodom. Ön megszabadíthat attól. Egyedül önben van bizodalmam. Hisz ön is éppen úgy szenved a háznál, mint én; önnek nincs oka engemet bántani, üldözni; ugye megteszi ön, édes jó Margari, amire kérem önt?

Margari csakugyan azt hitte, hogy a kisasszony félrebeszél. Ráhagyta, hogy mindent teljesít, csak parancsoljon.

— Én nagyon jó fogok önhöz lenni, egész életemben soha el nem felejttem, ami jót most tesz velem, s majd meglátja, meg fogom önnek hálálni még valaha.

— Óh kérem alássan, eddig is nagyon jó volt a kisasszony hozzám mindig. Ha rám emlékezem, hogy engemet ennél a háznál mindenki vegzálta, csak a kisasszony fogta pártját nekem. De hisz azt el nem felejttem soha. Parancsolja velem, én megyek a tűzbe is érte.

Az érzékeny férfiú sírni is kezdett, míg Henriette erről le nem beszélte, mert meglátják, s majd kérdezik, hogy miért sírt.

— Nézze ön — szólt a lyánka, egy kis fekete zsinórra akasztott kulcsot vonva elő kebléből. — Ez a chatouille-om kulcsa. Nyissa ki azt; talál benne egy csomag írást, kék szalaggal átkötve. Azokat vegye magához. Mindig, egész betegségem alatt attól rettegtem, hogy ezeket megtalálják nálam, hogy kutatni fognak és ráakadnak; s mikor magamhoz tértem, akkor azon tépelődtem, hogy nem beszéltem-e ki hagymázom alatt valamit ez írásokról. Óh az rettenetes volna, ha rokonaim megkapnák. Vegye ön ki azokat gyorsan, míg Clementine vissza nem jó. Előtte is titkolnom kell mindent.

Margari elég ügyességgel teljesíté a feladatot, nem tört el egyebet, csak a chatouille tükrét a kinyitás közben; elég volt tőle ennyi. Az iratokat ott lelte mind szépen összekötve.

És most megfogá kezét Henriette, s oly forrón megszorítá, s oly őszintén, oly esdve nézett szép, panasztevő szemével

annak szemeibe, hogy e tekintettől egy őrült meggyógyult volna.

— Én önt becsületes embernek ismerem. Ígérje meg, hogy ez iratokba nem fog egy pillantást is vetni, hanem átadja azokat Kálmán öcsémnek, ő majd azután tudni fogja, hogy mit tegyen velök. Ugye édes Margari, megteszi ezt ön értem, az én kedvemért? Hisz ezt úgy vegye ön, mintha egy halott jönne vissza önhöz a túlvilágról, s az kérné önt kétségbeesett könyörgéssel, hogy amitől a sírban nem nyughatik, amitől elkárhozik, azon gondolattól szabadítsa meg lelkét.

Margari nagyon elborzadt e szókra: „egy halott, ki a túlvilágról visszajő!” Ennek a kisasszonynak rettenetes a fantáziája. Úgy segéljennel fogadá, hogy nem fog belenézni az iratokba, s átadja azokat Kálmán úrfinak, pedig haragszik rá, mert az mindig bosszantja.

— Rejtse el kérem!

Ideje is volt, hogy kaputja mély zsebébe eltegye a csomagot, mert Clementine léptei már hangzottak a másik szobában, s mire az visszatért, már akkorra Margarinak az olvasóasztalnál kellett ülni, s folytatni a felolvasást, mintha semmi sem történt volna.

Clementine ugyan azt az észrevételt tevé, hogy ezt már ő egyszer hallotta, amit most Margari úr felolvas, mire aztán Margari vagy tíz lapot egyszerre hátrafordított, akkor meg Clementine sehogy sem jutott valami összefüggés birtokába, amit végtére Margari úgy igazított el, hogy ez a regénynek a tulajdonsága, mert ez úgy van írva, hogy nem következik egymás után.

Henriette egyszer, amint az óra négyet ütött, hogy Kálmánnak haza kellett már jönni az iskolából, azt mondá Margarinak, hogy már most elég volt a regényből ennyi, köszöni a jóságát, majd holnap, ha olyan szíves lesz, ismét fel fogja kérni, hogy bejöjjön.

Margari ezer örömmel ígérte, hogy szerencséjének fogja tartani. A kisasszonyért mindent megtesz. Tűzbe, vízbe megy; ha kell, angol nyelven is olvas. Éspedig külön honorárium nélkül. Tudja ő azt jól, hogy majd ha a kisasszony nagyságos asszony lesz, nem fog órála megfélekedzeni.

Azzal ment, hogy Kálmán úrfit felkeresse. Ez történetesen nem jött még haza; bizonyosan most is a kávéházban csavarog — a gézengúz, ahova nem volna még szabad neki járni.

No szén csak János úr ott találja!

Azalatt a kíváncsiság nagyon háborgatta: vajon mi lehet abban a csomagban? Miféle eldugni való levelei lehetnek Henriette kisasszonynak, a miket félt, ha a családbeliek megtalálnának látni? Hm, milyen szép volna ezt megtudni.

A csomag persze össze van kötve. Hanem hiszen éppen úgy, éppen olyan csokorra lehetne azt megint kötni, sohasem venné rajta észre senki, hogy ki volt oldva. Becsületes emberre nézve ugyan elég erős lakat és feltörhetlen zár volna az a tudat, hogy ez valakinek a titka, ami lelkünkre van bízva, hogy megőrizzük; hanem a becsületes ember azzal biztatja magát, hogy hiszen nem is fogja ő azt elmondani senkinek, hogy mit olvasott azon iratokban; de mégiscsak szeretné tudni nagyon, hogy mi lehet az, amit Henriette kisasszony úgy dugdos szem elől, s amit az öreg Lapussa olyan igen szeretne megtalálni; hisz ő azért el nem fogja azt a titkot árulni; majd egy olyan jó, kedves teremtes titkát egy olyan vén sárkánynak; hátha a nyelvét kitepnék, elárulná-e neki? Aztán az a mondás arról a halotról, aki a túlvilágról visszajő! Nem, az a titok olyan jól el lesz ásva nála, mint a sírban; hanem bizonyára meg kell azt ismernie; ki tudja, mire jó az embernek egynémely dolgot megtudni?

Bezárta magára kis szobája ajtaját ott a harmadik emeleten, még a kulcsot is lehúzta a zárból, hogy otthonlétét ne vegyék észre.

Akkor aztán szép óvatosan felbontá a csomagot, mely sok réteg papirosba be volt takargatva, s mohón nekiesett a benne foglalt iratoknak.

De mekkora lón bosszúsága, midőn kívánt titkok helyett nem talált bennük egyebet, mint csupa merő diák penzumokat, iszonyú locus communisok felől írt szónoklati gyakorlatokat, aminőket retorikát tanulók szoktak izzadni keserves kötelességből, tél, tavasz és nyár kellemeiről, a földművelés gyönyörűségéről; a tudományok hasznairól, az indulatok káraitól, s más efféle mulatságos feladatokról . . . Már egész bosszúsán újra össze akarta kötni a csomagot, azt gondolva, hogy őt mind a kisasszony, mind az öregúr valami szörnyű, hiábavaló bolondság eszközével választották ki, amidőn eszébe jutott, hogy egyet ama véghetetlen unalmas latin disszertációk közül végigolvasson: hadd lássa, milyen stílusa van az úrfinak?

Hát amint őt-hat sort elolvas belőle, ott egyszerre vége szakad a témának, s következnek egészen más dolgok, szinte latin nyelven írva, amik nem tartoznak többé a nyár kellemei s az agrikultúra szépségei közé; nagyon érdekes és figyelemre méltó tárgyak.

De mármost elolvasta a penzumokat mind, végtől végig.

És azután átlátta, hogy biz ezeket igen nagy oka lehetett Demeter úrnak különösen fürkészní; de még nagyobb oka Henriette kisasszonynak szorgalmasan elrejtteni.

Ismét szépen összekötötte valamennyit. Gondolkodott rajta, hogy mitévő legyen mármost? Henriette kisasszonytól az van rábízva, hogy e titkokat megőrizze; Demeter úrtól pedig az, hogy ugyanazokat felfedezni segítsen. Kinek a parancsa előbbvaló a háznál?

Illik? Nem illik? Az megint más kérdés. Igaz ugyan, hogy titkot elárulni, úgy átaljában véve, nem illik, de az is igaz, hogy mikor valamit felfedezni szükséges, ez magában hordja a mentségét.

Hát az a mondás arról a halotról, aki a sírból jő vissza titkát eltakarni? Ah, az csak beszéd! Sőt inkább, ha nem sietnek e titkot felfedezni, akkor lesz igazán a kisasszony halott, aki nem tér vissza a sírből. Valóban ez keresztyéni kötelesség ezúttal tudtul adni az illetőknek minél hamarább, hogy a kisasszony milyen rendkívüli dolgokon töri a fejét; hisz ha az kiderülne valaha, hogy ő ezt tudta, és meg nem mondta, s valami baj lenne belőle, még könnyen kriminálitásba keverhetné magát.

Aztán in fine finali — ez pénzt ér! Nehéz pénzt ér! Ha az öreg Lapussa meg nem adja az írást — busásan, ő lássa! Akkor nem kapja meg. Akkor látni fogja, hogy Margarinak van — karaktere. De utoljára is hát a szegény Margarinak élni kell! A szegény Margarinak ez annyi a zsebében, mint egy ezer forint, annyi mint egy holtig való hivatal, és én meg nem foghatom, hogy kívánhatná azt Henriette kisasszony, hogy Margari dobja ki ezt a szerencsét az ablakon, mikor Henriette kisasszony sohasem adott Margarinak semmit!

Valaki zörgetett az ajtón, s kérdezték: itt van-e Margari úr?

Margari úgy megijedt, hogy azt felelte rá — „nem vagyok”. — Arra aztán csak ki kellett neki nyitni az ajtót; a csomagot elébb elrejtette a zsebébe.

A komornyik jött kérdezni, hogy nem tudja-e Margari úr, hogy már elmúlt a hét óra, olvasni kellene jönni az öregúrhoz.

Margari úr nem állhatta, ha a cselédek konfidenskedtek vele.

— Micsoda hét óra? Tartozom én magának tudni, hogy mikor van a hét óra? Órásmester vagyok én? Harangozó vagyok én? Azért van a nagyságos úrnak komornyikja, hogy küldje fel, mikor hét óra van, vagy ha azt akarja a nagyságos úr, hogy én tudjam, hány az óra, hát ajándékozzon meg egy szép cylinder-órával.

Ilyen ömlengései közt a megsértett büszkeségnek s a mindig éhes ajándékvágynak, leballagott a komornyikkal Margari Demeter úrhoz, kinél ezúttal azon kezdé helyzete változtatását, hogy a szokott bőrszék helyett, mely expressz az ő számára állt ott, egy jó puha karosszékbe süllyeszté be magát, s ezúttal a kaputja szárnyait sem húzta ki maga alól, mint máskor.

Demeter úr szörnyű sasszemeivel végignézett rajta, s még élesebb orrhangon, mint máskor, szólt hozzá:

— Nos? Margari! Hát nem kezdjük azt a regényolvasást?

Margari igen bizodalmas arcot öltött, miközben igen ügyesen tudta a nyakát félregörbíteni:

— Olvasni igenis fogunk; de nem a regényt.

— No hát mit? Mit akar?

— Instálok alázatosan. Méltóztassék ráemlékezni, hogy méltóztatott kegyesen rám bízni, hogy bizonyos penzumokat, Kálmán úrficskáét, szerezném kezemhez. Jelentem alázatosan, hogy nálam vannak.

— Úgy! — szólt az öreg Lapussa, hidegvért erőtetve. — No majd holnap adja át. Majd átnézem.

— Instálok alázatosan; diákul vagynak.

— No vagy majd átnézetem valakivel.

— Könyörgök, nem jó lesz minden ember kezébe adni, mert furcsa dolgok vagynak benne.

— Mi-it? — szólt elförmedve a nagyúr. — Ön csak nem olvasott bennük?

— Igenis, mind végigolvastam.

— Azt én nem bíztam önre.

— De nem is méltóztatott megtiltani. Én mármost tudok mindent. Tudom, hogy a kisasszony miért beteg, azt is tudom, hogy miért nem akarja hozzámenni a nagyságos Hatszegleti úrhoz, sőt még azt is tudom, hogy mit fog történni ezután, és hogy mi ennek mind az oka. Ezt én mind tudom: itt van nálam a zsebemben.

Meg is mutatta a kaputja belső zsebét, hogy ott van.

— No azt nem kellett volna elolvasni önnek. Micsoda szemtelen bizakodottság az? Másnak a leveleit elolvasni.

— Könyörgök szépen: ezt nem bizakodtság, csak akartam tudni, hogy mit ér az a portéka, amit én megszerzem a nagyságos úrnak. Egy forint, tíz forint, száz forint vagy ezer forint; nehogy azt méltóztasson mondani: nesze fiam Margari egy húszas, igyál rajta egyet, aztán a szememet kiszúrta vele neki.

— Ön kezd impertinens lenni. Akarja, hogy a komornyiknak csengessek?

— Ne tessék fárasztani magát. Ha erőszakkal akarja tőlem elvetetni az írásokat, ott a kandallóban a tűz, mire a komornyik bejön, akkorra én azt behajítom, s elég. És azután nem fogja senki tudni, amit én tudok, mert még nem tudja senki, hogy ki tudja valaki más, csak én, meg ez a papiros; de azt a tűzbe dobom mindjárt.

— Tehát pénz kell ugye? Mennyit akar?

Margarit ez a kérdés csak még hetvenkedőbbé tette.

— Mennyit akarok? Sokat! Nagyon sokat! Nem is tudom még, hogy mennyit.

Most egyszerre megint alázatos instáló képet öltött.

— Tudja mit a nagyságos úr! Csinálja be engemet valami kis hivatalba ahhoz a nagyságos Hatszegleti úrhoz, hiszen úgyis nekem fogja köszönhetni, ha a nagyságos úr kisasszonya hozzámegy; én fedezem fel az akadályokat; bizony isten, olyan hűséges szolgája leszek neki, hogy jobbat nem kap a nálánál.

— Én csináljam önt be hivatalba Hátszegihez? Miféle hivatalba? Nem ágens az, se nem gőzhajóársaság.

— Nem bánom én, akárminek: csak hogy már egyszer holtig való hivatalom legyen; talán ispánnak vagy bibliotékáriusnak, vagy szekretáriusnak. Nagyságodnak az csak egy szavába fog kerülni.

Demeter úrnak valami jutott eszébe.

— Jól van. Jól van Margari. Meglesz. Szavamat adom rá, hogy Hátszegi titkárja fog lenni.

— De holtig való fogytáig? Kérem alássan. Nem az ő holtáig, hanem az én holtáig.

— Igen, igen az ön holtáig.

— De hátha ő nem akarja?

— Én fogom önt fizetni; tőlem kapja rendes évdíját, amit azonkívül ötöle kap, az nem jön számításba. Elég lesz háromszáz forint évdíj, tartáson, szálláson kívül?

Margarinak a lélegzete elállt erre a szóra. Majd belefulladt a mohó feleletbe:

— Méltóztatik ezt nekem írásba adni?

— Akár mindjárt, hozzon írószereket, majd én tollba mondom.

Ott aztán forma szerint szerződést kötöttek, hogy Margari úr háromszáz forint évdíjért, mi évnegyed elején pontosan helyébe fog küldetni, elvállalja azt a fáradságot, hogy mint titkár, (vagy mi?) nagyságos Hátszegi úr, mint Henriette kisasszony jövődöbeli férje oldalánál fog működni, s ezért nagyságos Lapussa Demeter urat időről időre értesíteni fogja mindazokról, amiket ott lát és hall, e kötelezettség Demeter úr halála után fiára, Jánosra szállván általa.

Demeter úr érti, hogy mit cselekszik.

Ezen okirat alá levén írva és megpecsételve, Margari úr mármost egész készséggel előadá a kérdéses penzumokat, elébb nagy kegyelmű patrónusának kezeket csókolván nagyon.

Éjfélíg tartott, míg azokat egyenkint felolvasá, illetőleg lefordította. Demeter úr meg volt vele elégedve nagyon; már tudniillik a fordítással, mert a szövegen egy csepp oka sem volt örvendeni.

Éjfélkor vége levén a felfedezésnek, azt mondá Demeter úr Margarinak, hogy mármost menjen fel a szobájába, s reggelig — török-szakad — írja le magyarul ezeket a diák

holmikat, s hogy annál éberebb maradjon, fogja ezt a tíz-pengőst, s hozasson magának a házmesterrel puncsot.

A nagylelkű parancsot meg is fogadá Margari, s életében először annyi puncsfélét talált bevenni, hogy egész reggelig mindig danolt tőle, ami pedig nem volt szokása; hanem azért reggelre le volt írva a fordítás: dalolva írt.

Másnap kellett Sipos fiskális úrnak a hivatalos értesítést átadni a Hátszegi iránt tett fürkészményei érdekében.

Sipos úr furcsa ember; híres, okos ügyvéd létére a Lapussacsaládnál, hol rendes évdíjban állt, nem töltött be minden igényt. Ugyanis neki olyan fixa ideái voltak, hogy ő olyan ügyet el nem vállal, aminek igazságos voltáról teljesen meg nincsen belsőleg győződve, mert ő nem szereti azt, ha őt valaki, akár szemben, akár háta mögött legazemberezi; aztán meg mindenféle komisz funkciót sem szeretett elvállalni; holmi tönkrejutott szegény emberkéket egzekválni, azok alul erővel kihúzgálni a párnát, hallgatni asszonyi és gyermeki jajveszékeltést, az ilyesmi nem volt az ő kedve szerint való foglalkozás, hanem igenis: nagy uradalmak végett viselni okiratokban gazdag pereket, ragyogó replikákat diktálni, tízhús ívre terjedőket; aztán hatalmasan ellenálló ellenfeleken vármegyei karhatalommal végrehajtani a törvényesen kivívott ítéletet: ez már az ő birodalma volt; egyéb alávaló provinciák végett egy másik lógós ügyvédet kelle tartani a családnak, mert azokba még segédeinek sem engedte meg Sipos úr az avatkozást.

A számára rendelt órában pontosan megérkezék a Lapussaházhoz Sipos úr, természetesen gyalog, mert hogy maga lovakat tartson, annál gazdálkodóbb, bérkocsiba pedig nem szokott ülni, mert az világbolondításnak való. Ennélfogva csizmái elég sárosak voltak. Az ifjú Lapussa azért viseltetett különös ellenszenvvel Sipos iránt, mert mindig sáros csizmákban jött fel hozzájuk. Történetesen olyankor mindig esett az eső, mikor neki ott valami dolga volt személyesen. A gazdag

emberek az ilyesmit nagy tiszteletlenségnek veszik; Sipos úr pedig sohasem gondolt arra, hogy ki mit minek vesz?

Pedig az egész Lapussa-család különös gálában volt erre az alkalomra, még az öreget is felöltöztették. Nagy, virágos selyem hálókabátot adtak rá, s pamlagvánkosaira új hímzéseket varrtak; a szobákat új padszőnyegekkel látták el, s minden czüstöt felraktak az asztalra. Mintha Sipos úr meglátta abból valamit.

Ő régi szokás szerint most is hóna alatt hozá a szükséges irományokat, egyszerűen spárgával átkötve, nem pedig bőrtárcában, mint az újabb prókátorok, akik szégyenlik a mester-ségüket.

Jelen voltak az elfogadási szobában az öregen kívül János úr és Lángainé, egyéb senki. Henriette még gyöngékedett, szabad volt neki azalatt a városligetbe kocsikázni, hol pompás nyári mulatójuk volt, ott kedvenc virágait meglátogatni, s talán végképpen elbúcsúzni tőlük. Különben, ha mindjárt jó egészségben, és itthon lett volna is, e felolvasásra nem kapott volna meghívó jegyet. Hiszen csak az hiányzanék, s hogy a menyasszonynak az eljegyzés előtt kézbesítsék vőlegénye életírását!

Sipos urat ezúttal sáros csizmái dacára is szívesen fogadták; a két férfi ezerféle semmiségről kezdett el vele beszélni, mintha nem tartaná sürgetősnek a látogatás tulajdonképpeni célját, úgy, hogy Lángainének kellett őket utoljára — nő létére — figyelmeztetni, hogy fognának már a kérdéses ismertetéshez; úgy látszott, hogy ő volt a legnagyobb azt megérteni.

Az ügyvéd tehát helyet foglalt az asztal mellett, szétbontá akta formára lapított iratait, s elkezdte olvasni. A családtagok mind lornyont ragadtak, úgy hallgaták, csak ő maga, aki olvasott, nem használt szemüveget.

Tehát:

— Báró Hátszegi, mint a tudósítás sub litera A bizonyítja, eredetére nézve ruméliai muzulmán. Szépapja sztambuli defterdár volt...

— Kérem: mi az a defterdár? — szóla közbe János úr. — Gróf vagy mesterember?

— Főhivatalnok — viszonzza rá röviden Sipos úr —, aki többet akar a defterdári hivatalról megtudni, megtalálhatja azt Decsy ozmanográfiájában.

— Kapható az a kölcsönkönyvtárban? Lángainé nem állhatta, hogy rendre ne utasítsa testvérét:

— Ugyan ne beszélj közbe annyi hiábavalóságot!

— Igaza van! — helyeslé Demeter úr is, mire János úr hátrahúzta magát a szoba hátuljába, s az egész felolvasás alatt nem tett egyebet, mint a félszemüvegével vesződött, s nagy osztentációval rágott diós bonbonokat. Sipos úr folytatható nyugodtan az előadást.

— Az orosz—török háború alatt, midőn a nagyvezér Péter cárt csaknem elfogá, s azután ismét szabadon ereszté, jól tudjuk, hogy az orosz arany milyen erővel dolgozott. A nagyvezér mentségei közt volt az is, hogy seregét rosszul élelmezék. Ez különben rendes dolog a török hadjáratoknál; az élelmezésre kiadott erszények fele a megbízottak kezében olvad el; a mulasztás bűne legközelebb Musztafa defterdárt terhelé; ki azonban nem várta be, míg a baltadzsik a selyemzsinórral érte jönnek, hanem Jassyból, hol a bajt előre megérté, fiával és kincseivel együtt szépen átkelt az erdélyi határszélen. Sok valószínűség szól amelletk is, hogy kincseinek nagy része nem török piaszterekből, hanem orosz rubelekből állott.

— Ezt én nem értem — mordult közbe János úr a kandalló mellől.

— Én pedig világosabban nem szólhatok.

— Csak tessék folytatni, mi értjük — monda Lángainé, gyöngyházaz lornyonjával intve az ügyvédnek.

— Musztafa defterdár itt kikeresztelkedett, s naturalizáltatta magát. Fiát, már mint nemes embert látjuk megjelenni az udvarnál, hol a magyar testőrségnél szolgált, s a kiűtött török háborúban mint ezredes kapitány vágta hajdani atyafiait a Dunánál vitézül. Ez szerzé a hídvári uradalmat és a bárói címet. Ennek a fia igen zsugori, fősvény ember volt, kit nem-hogy az udvarhoz, de még tisztességes szomszédházhoz sem lehetett elcsalni. Szüntelen nyereszkedett, s a nyereség illataiban nemigen válogatott. Sok ravaszsággal jutott a verespataki aranybányákhoz, miket roppant eredménnyel tudott kizsákmányolni, s uzsora és zálogvétel útján roppant birtokokat szerzett Hátszegen, Hunyad és Fehér megyékben, úgyhogy mikor meghalt, csupán a kész arany- és ezüstpénzt harminc társzekéren szállíták vadormi sziklaodújából a hídvári lovagkastélyba, melyet egyetlen fia, Lénárd, apja halála után állandó lakhelyéül választta.

Mindez adatokat a B, C és D alatti hiteles okiratok teljes bizonyossággal igazolják.

Lénárd báró ereiben igen sok nemzet vére foly már. A defterdár maga ruméliai születésű török volt, kinek hindu rabnőtől született egyetlen fia. Ez ismét a bécsi udvarnál egy fiúsított lengyel grófné leányát vette el; Lénárd báró apjának egy eloláhosult magyar köznemes leánya volt a felesége, kit gazdálkodásból vett nőül; ilyenformán a nemes báró vére eddigelé öt külön nemzet tulajdonait képviseli, s azoknak mindegyikéből tartott meg valamit. Gyönyörvágó, mint egy török, pompakedvelő, mint egy hindu, könnyelmű, mint egy lengyel, legénykedő, mint egy magyar, s engesztelhetlen, mint egy oláh. Ime jellemének sarkalatos hibái.

Mert hogy hibáiról beszélek legelőbb is, annak oka az, hogy ezeket tartom túlnyomóknak jó tulajdonai felett. Mert: hogy a báró gazdag ember, azt az ide E, F, G alatt mellékelt hozzávetőleges összeírások, jövedelemkimutatás, s a többi bizonyítják;

hogy a báró szép ember, azt a H alatt mellékelt fotográf arcképéből meg lehet ítélni;

hogy a báró testileg egészséges ember, azt az I és K alatti bizonyítványok igazolják; egyik orvosától, másik vadász-társaitól levén kiállítva;

aki ezek szerint egy férfinál egyebet nem keres, az méltán olyannak találhatja őt, aki bármely nőt boldoggá tenni képes; hanem

megfontolván azt, hogy ugyanezen férfi szerelem dolgában nemcsak állhatatlan, de néha a bizarrságig szeszélyes, hogy tivornyakedvelő és a nevetségig ínycsokor;

hogy hiú, mint egy indus herceg, kinek a feleség is csak a pompa nevelése végett szükséges;

hogy durva és erőszakos; hirtelen haragjában senkit sem kímélő, mint azt okiratok bizonyítják, melyek szerint többször halálosan megverte, akiket éppen rossz kedve útjában talált;

hogy csodálatos hajlama van a betyáros kalandkereséshez, mely éppen semmi dicsőségére nem válik;

és hogy végre a hozzá legközelebb állók suttogásai szerint van valami titokszerű egész életében, vannak számbavehetlen napok és hetek, amik mintegy hézagot képeznek nála az évben, rejtélyes események, miknek kezdetét és végét senki sem tudja; ha mindezeket összevetjük —

kénytelen vagyok végül azon őszinte nyilatkozatomat kimondani, miszerint:

egy fiatalember, ki igazán szeretni nem tud,

egy gazdag ember, ki senkinek használni nem képes,

egy előkelő férfi, kiben semmi magasabb nagyravágyás nincs, egy oly gyöngéd, érzésteljes hajadont, minő a kérdésben forgó Henriette kisasszony, boldogítani nem képes, s én részemről, bármilyen szerencsésnek nevezze is a világ báró Hátszegi kezével megkínáltatni, kikerülésre való szerencsétlenségnek nevezem azt. Most méltóztassék az általam igazolásul felhozott okmányokat megvizsgálni.

János úrnak a türelme végét érte; el akart szaladni; ha az öreg egész tekintélyével rá nem parancsol, hogy maradjon, otthagya a családtanácsot. Annál mohóbban kapott Lángainé a hallottakon; ő akart első lenni, aki a bővebben magyarázó okiratokat átolvassa; János úr ugyan beléjük sem tekint. Sipos úr jónak látta a nagyságos asszonyt figyelmeztetni:

— Azok okmányok közt vannak olyanok is, amik nem asszonyságok számára való olvasmányok.

— Ha olyanokra találok, azokat elhagyom.

(Bizonyos, hogy azokat fogja keresni legelőbb.)

Demeter úr ezalatt egy csomagot húzott elő pamlagvánkosa alól, s azt Sipos úrnak nyújtá.

— Tehát kegyed nem tanácsolja, hogy Henriette-et Hátszegi báróhoz adjuk nőül. No: — jól van; — amíg mi a mellékleteket átfutjuk, legyen szíves kegyed viszont ezen iratokat megolvasgatni; — hogy el ne unja magát.

Azok voltak a Margari által elárult penzumok — in natura.

János úr bosszúsán járkált alá s fel a szobában; Lángainé nagy figyelemmel olvasott, egyik sem vette észre azt a zavart, azt a meglepetést, mely az ügyész arcán ellenállhatlanul visszatükröződött, mialatt a végzetes latin irományokat áttekinté. Fejét meg-megcsóválta, bajuszát tépte jobbra-balra, zavarultan feszengett karszékében, homloka izzadni kezdett, azt nem győzte zsebkendőjével törölni, végre átolvasta az egészet, s akkor letette valamennyit maga elé az asztalra, s eszmétlenül rámeredt, mint akinek e pillanatban az esze nem tud tanácsot adni.

Éppen ekkorra készült el Lángainé is az olvasmánnyal. Ő ellenkezőleg egészen fel volt izgatva; olvasás közben nem állhatá meg, hogy olykor fel ne sóhajtson: — a szörnyeteg! a gyalázatos! — Ez igen ingerlő olvasmány volt.

Demeter úr azzal mulatta magát, hogy hol az egyik olvasó, hol a másik arcát szemlélgeté; itt az izgalom, amott

a levertség nőttön növése igen mulatságos ellentét volt egy harmadik nézőre nézve.

Mikor minden papiros bevégzé hatását; akkor csendes, szelíd hangon szólalt meg: „Nos tehát mi véleményed van e tárgyban, leányom?”

Lángainé összecsupkta szemüvegét, mint ki véleménye helyességéről bizonyos, s nem késett felelni.

— Báró Hátszeginek nem egy Lapussa Henriette kisasszonyt, de egy jóindulatú cselédet sem adnék nőül.

— De magad hozzámennél — mordult közbe mérgesen János úr, amit nem vett számba senki.

— És ön, ügyész úr? — kérdezé Demeter, Siposhoz fordulva.

— Én? — szólt a becsületes férfi, elfogult, bánatnyomta hangon. — Én azt tanácsolom, hogy a kisasszonyt minél előbb nőül kell adni a báróhoz.

Lángainé karikára nyílt szemekkel tekintte rá:

— Azok után, amik ez iratokban vannak?!

— Nem. Azok után, amik e másik iratokban vannak.

— Mik azok? — kiálta odarohanva Lángainé, s nagyon bosszankodott, mikor a felmarkolt iratokban csupa latin dolgokra akadt. Annyit látott, hogy ezek Kálmán penzumai, s nem értette az összefüggést.

— Kérem az iratokat vissza — szólt Demeter úr, száraz kezét eléjük nyújtva. — Még most kellenek. Itt vannak nálam fordításban is. Tehát ön is azt hiszi ügyvéd úr, hogy Henriette-nek jó lesz a báróhoz nőül menni? No, azon a napon, ha megérjük, amikor Henriette az oltárhoz lép Hátszegi Lénárddal, ezen firkákat önnek fogom ajándékozni. Addig nekem kellenek! ... Tetszik engemet érteni?

Sipos úr egészen le volt verve; nem volt semmi kedve valakivel vitakozni többé: ily gonoszul még nem vesztette el perét soha. Lángainé még ostromolni akarta kérdésekkel, de ő nem állt neki helyt, vette a kalapját, köszönt, és elsietett.

Lángainé azután apjához fordult; mi okozta e meglepő változást, minő csodáiratok azon látszólagos semmiségek, minő titkok azok?

Demeter úr rajtuk feküdt, nem adta ki őket: — „Olyan emberek titkai, akikre nézve nagy baj és nagy szerencse, hogy el vannak áruulva. Meglehet, hogy sohasem fogjátok megtudni.”

— Összefüggésben állanak ezek Henriette férjhezmenetelével?

— Egyenesen kényszerítenek rá.

— Szegény leány! — sóhajtja fel a delnő.

— Kár, hogy nem áldozhatod fel magadat érte! — szólt közbe csúfondárosan János úr, kit a várt diadal ingerkedővé tett.

— János! — szólt hozzá Lángainé, hideg, neheztelésteljes arccal, melynek fehér márványa alatt több harag rejtett, mint egy háborgó tengerben. — Már többször mondad szemembe e rossz élcet, ha még egyszer ki találod mondani, soha ez életben többet nem szólunk egymáshoz — s ha egyedül lennénk is egy börtönbe bezárva.

— Tehát azért is még egyszer elmondom — pattogott János hetvenkedő hangon. — Essünk át rajta minél előbb.

— Jó! Ne fáradj. Mondottnak veszem. Meghaltunk egymásra nézve.

Azzal feszesen az ablakhoz ment, s hímzésihez ült. János úr kacagva hadonázott alá s fel a szobában. Demeter úr nem szólt bele a vitába, tudta jól, hogy ezek sohasem békülnek ki többet.

— — — — —
— — — — —

Sipos úr háromszor is elment lakása előtt, mielőtt hazatalált volna, annyira megzavarták azok a dolgok, amiket most tudott meg.

Sokáig jött-ment még otthon is dolgozószobájában, mintha nem találná meg valaminek az elejét, aminek szeretne már a végin lenni. Végre nagy nehezen lecsillapítja magát, s akkor kiüzent egyik írnokától, hogy híják be hozzá Szilárdot.

A hívott abban a nyomban megjelent.

Egyike volt azoknak az arcoknak, amiket a nők el nem tudnak felejteni soha. Égő szenvedély minden vonásban, a halvány arc sápadt színéhez úgy illenek a nagy, lángoló fekete szemek, mik bátorságról, hő indulatokról beszélnek, míg a nemes férfiak hallgat. Annak a sűrű fekete hajsátornak nem is szükség úgy elborítani azt a szép homlokot, elég árny van azon így is.

— Nos, kedves öcsém, egészen magadhoz jöttél-e már? — szóla hozzá Sipos úr családias bizalom hangzatán. — Nem volt ma nálad az orvos?

— Nincs már rá szükségem, semmi bajom.

— No csak ne bízd el magadat még. Már ismét dolgoztál. Az még nem volna szabad; tudod, hogy az orvos megtiltotta.

— Hiszen csak szórakozásbul dolgozom.

— Szórakozásbul keress mulatságot. Mért nem jársz te, mint más fiatalember, társaságokba, kávéházba, táncvigalmakba? Minek fogod be magadat, mint egy teherhordozó; a fiatal kedély mulatságot óhajt.

— Én elég jól érzem magamat így. Köszönöm kedves bátyám figyelmét; ön jobban aggódik értem, mint érdemlém.

— Kötelességem az, édes öcsém. Tudod, hogy szegény édesapád halálos ágyánál bízott a lelkemre; ott álltál, hallottad, mikor monda: — Rád hagyom szegény fiamat, légy helyettem édesapja.

A jó öregúrnak elborította a szemeit a könny ezen emlék földéztére, letörle azt tarka zsebkendővel; az ifjú szemei nem könnyeztek, csak még jobban égtek.

— Emlékezel-e erre a szóra, édes öcsém?

— Igen — suttogá az ifjú halkan.

— S ha én ma vagy holnap átlépek ebből a világból abba a másikba, ahol nem válnak el a jó barátok többé egymástól, s ha ott összetalálkozom az én jó kedves Istvánommal, s ha ő kérdeni fogja tőlem: — hogyan viselted gondját rád-bízott fiainak? — mit fogok neki rá felelni? Nos, szólj, mit fogok neki rá felelni?

Az ifjú érzékenyen ragadá meg az öreg gyám kezét, s megszorítva azt, alig hallhatóan suttogá: — Ön második atyám volt.

Erre Sipos úr indulatosan ragadá ki kezeit az ifjú kezeiből, s hevesebb hangba csapva át, monda:

— És ha erre ő azt fogja mondani: — az nem igaz; te nem vigyáztál fiamra! Te nem jártál utána, ahogy apának kellett volna, te könnyelműen magára hagyta őt; nem tudta, mikor veszélyben forog, vak voltál, mikor az örvény felé rohant; a halál küszöbéig hagyta menni, s ha Isten és az én halottkezem nem védelmezi őt, öngyilkossá lesz, és te nem is tudod meg: miért?

A fiatalember megrendült e szóra. Meg volt lepetve; még halaványabb lett, mint azelőtt; meredt szemekkel bámult főnökére, ki most egészen uralkodott fölötte; mint a mester csínytetten kapott tanítványán. Azután odalépett az öreg, s megszorítá kezét, mintha biztatná vele, hogy „én most tégedet nagyon meg foglak dorgálni; de azért ne félj, pártodon vagyok”.

— Kedves öcsém Szilárd; jusson eszedbe, mikor kicsiny gyermek voltál, aztán tettél néha olyasmit, amit nem kellett volna, amiért apád kérdőre fogott, mindig azt mondta ugyé: „ha rosszat tettél s szégyenled bevallani, hallgass, szorítsd össze a fogaidat; de ne hazudj; ne tagadj, ne gondold ki mentésedre olyan dolgot, ami nem igaz, mert a te neved Szilárd; ahhoz pedig nem illik a gyávaság.” Meg is fogadtad; olyan

lettél. Már most én is azt mondom, jusson eszedbe, hogy Szilárdnak kereszteltek; hallgasd meg nyugodt lélekkel, amiket mondani fogok: bele ne szólj; megcáfolni ne akarj; ha kéredek, s felelni nem akarsz, rázd meg a fejedet; de elámítani ne akarj, mert az nem illik hozzád. Most pedig ülj le. — Ülj le, öcsém, mert most üdültél föl betegségedből, fejed még gyöngé; — azok után, amiket majd elmondok, aligha szédelegni nem fog.

Az ügyész lenyomta egy székre az ifjút, ki méla bánattal csüggeszté alá szép fejét; lehetetlen volt őt meg nem szánni.

Az öregúr nagyot fohászzkodott, s izzadt homlokát törle zsebkendőjével.

— Te egy gazdag család leányába voltál szerelmes, és az is tebeled. Egy táncvigalomban ismerkedtetek meg; a viszony innen fűződött odább. Kevés és nagyon ellenőrzött alkalmatok volt egymással találkozhatni; de a szerelem találékony és furfangos, tud magának utat csinálni. A gazdag leánynak volt egy elhanyagolt testvére, kit rokonai nyilvános iskolába járattak. Ezt nálam találtad több ízben, mert a szeles gyermek, valahányszor otthon megriasztották, mindig hozzám szökött, s itt tartózkodott, míg gyámjait, kiknek családi ügyészők vagyok, kiengeszteltem iránta. Olyankor veled egy szobában hált, te viseltél rá gondot, megmagyaráztad a nehéz feladatokat, miket megtanulni nem bírt; a gyermek nagyon megszeretett téged. Pedig aztán hatályosabb kerítőt kívánni sem lehet, mint egy gyermek. Teelőtted kedvesedről, őelőtte terólad beszélt; magasztalt benneteket egymásnak. Nagyapa, nagynéne, nagybátya, nevelőnő, házikisasszony, cselédek, akik szemeiket soha le nem vették a leányról, nem is sejték, hogy a leány el van kerítve, el van szerelmesítve: képzelni sem lehet hogyan. Beszél előtte valaki? Nem. Jön össze valakivel? Nem. Kap szerelmes leveleket? Nem. Hogyan tehát? A szerelmesek furfangja bámulatos. Ti tudátok, hogy a család vénei és asszonyai nem értik az orátorok klasszikus nyelvét, s a leány, ki oly

nagyon szeretett, nem tartá erős fáradságnak megtanulni latinul, mintha csak öccse oktatása közben tenné, hogy kedvével a felfedeztetés aggodalma nélkül levelezhessen. Egy nő, egy gyermekleány megtanul egy holt nyelvet, aminek soha semmi helyzetben hasznát nem fogja vehetni; csak azért, hogy kedveltjének elmondhassa: „ego te in aeternum amabo”. Meg kell vallani, hogy ez igen szép és nagy áldozat. Ti minden nap leveleztetek egymással. Iskola előtt a lányka diktált öccsének penzumokat, félig közönyös retorikai virágokkal kezdve, és folytatva a szerető szenvedély hangján, iskola után hozzád jött a fiú, akkor te diktáltál neki másik penzumot, aminek eleje, vége, szinte együgyű chria volt, közepe pedig édes nyilatkozatokkal tele. Ezt a penzumos könyvet persze sohasem vitte ő az iskolába; nálad állt a másik, az igazi, amit a tanároknak kellett látni. Az egész ármányos csempészet ott folyt a családtagok, a társalgónők szemei előtt, füleik hallatára; ki jöhetett volna rá? És mégis rájöttek. Ma, ezelőtt egy órával az öreg családfő maga nyújtá azokat kezembe, hogy olvassam át; megjegyezve, hogy fordításban ő maga is olvasta már azokat.

A fiatalember fel a levegőbe bámult, mintha azon járna csupán az esze, vajon ki árulhatta el azokat.

— Rettentő dolgokat tudtam meg belőlük. Előbb azon tanakodtatok, hogy a leány a család akarata ellen nőddé legyen. Bízotok a nagynéne jóindulatában; ő szerette unokahúgát. Akartatok várni, tűrni és hívek maradni. Azonban mindezt megghiúsítá egy előkelő és gazdag kérő megjelenése, ki világi fogalmak szerint éppen a leányhoz illett. A családtagok erőttették ez összeköttetés létrejöttét. Ti kétségbeesve tusakodtatok afölött, hogy mit tegyetek? Szándékotok volt együtt megszökni. Erről levert benneteket a sokszorozott figyelem, mely a leány lépteit őrizé. Mikor aztán nem volt semmi menekülés, akkor egy rettenetes sötét eszme fejlődött ki közöttetek: magatokat megölni, egyszerre, egy napon, egy

akarattal. Több napon keresztül tanakodtatok a kivitel felett. Itt már nagyon óvatosaknak kellett lennetek a kifejezésekben, nehogy a leíró testvér valamit megsejtsen a szándékból. Előtte is el kellett azt burkolni. A leány egy természettudományi könyvet kért tőled. Te megküldéd neki. A leánygyermek ki-kereste abból, hogy miféle mérgeket tudna az ember könnyűszerével önmaga előállítani. Úgy bölcselkedett, mint egy természetbúvár. Két napig tanakodtatok rajta, hogy lehetne gyufára szert tenni, aminek a villója leghatályosabb mérég. De hiába, nagy uraknál csak a cselédek kezén forog a gyufa, nem lehetett szerezni; végre talált a lyánka valamit. Ha rézkrajcárokat egy üvegszelencében jó erős sós ecet közé tesznek, az rézoldatot képez, s ez aztán mérég. Ebben állapodtatok meg; a lyánka készített saját magának mérget, s megtanított rá téged, hogyan készíts azt te is... Óh én jó istenem! Miről gondolkoznak a gyermekek!

NEM NEKED VALÓ AZ!

A dorgált ifjú mind e percig hallgatott, most fölkelt, s csendes, tiszta hangon monda: — Mind igaz, úgy van.

— Rosszul van! — egészíté ki hevesen a mondást az ügyész; igen rosszul van. Gyermeknek öngyilkosságra gondolni azért, mivel nem akar a világon minden úgy történni, ahogy ők kigondolták! Hiszen még gyermekek vagytok! — Hova gondoltál te, akinek még nincs biztos állásod; nincs kenyered, amit valakivel megossz? Gondolkoztál te a dolognak praktikus oldaláról? Azt képzelni sem akarom rólad, hogy a leány rokonainak kegyére számítottál volna. Ezt még ha elérhetted volna is, micsoda állás lett volna az rád nézve? A te jellemedhez kegyelemkenyér, amit a feleség rokonai panaszosan adnak! Hogy te lótotfutója légy, kézcsókolója, esteli felolvasója a szeszélyes nagyapának; piruló céltáblája a többi rokonok szavainak, csúfsága minden cselédnek; mert a szegény vót még az inasok is csúfra emlegetik a háznál, tudd meg azt.

Szilárd arca égett e szavak alatt, közbe akart szólni, de az öreg sietett őt megnyugtadni.

— Nem! Erre a gondolatra te nem jöhettél; te nem akartál egy gazdag családba feltolakodni; hanem gondoltad azt, hogy majd az a leány fog leszállni tehozzád, s megosztja veled a te szegénységedet. Ugye, ezt gondoltad? Hiszen más szegény ember és szegény leány is van a világon, akik nem

visznek egymáshoz egyebet forró szerelemnél, s mégis boldog pár lesz belőlök. Látod, ebben fekszik a te csalódásod. Ha egy szegény leányba volnál szerelmes, azt mondanám: korán van ugyan még házasodnod, de ha isten is úgy akarja, vedd el; dolgozzatok, küzdjétek keresztül magatokat a világon, van itt hely minden ember számára elég; az is hozzá van szokva minden nélkülözéshez, te is; az kevéssel megelégszik, tud varrni, főz számotokra, ha rászorul, mos is; rendben tartja a házat; egy garassal kettőt takarít meg; mikor sok dolga van, dalol, hogy bele ne fáradjon, s mikor vékony a vacsora, jókedvével, forró öleletésével megszaportítja. De egy leányból, aki gazdag volt, hogy legyen szegény asszony, édes barátom? — Akit arra neveltek, hogy maga semmihez ne értsen, aki még csak a gyertya hamvát sem tudja elkoppantani, hogy legyen abból gazdasszony, hogy találja az magát otthon egy szegényes udvarszobácskában, ahol még te sem lehetsz mindig körülte, mert kenyered után kell látnod? Ő nem szólna, nem panaszkodnék, de te látnád, észrevennéd, hogy nélkülöz; ő nem kérne új ruhát, de te látnád, hogy ez, amit visel, már kopott, és a szíved szakadna meg bele, hogy egy leányt, akit szerettél, mostoha sorsodhoz láncolál le, s magaddal rántottad őt olyan könnyelműséggel, amiért férfiüsszel pirulnod kell egykor!

— Kedves bátyám — szólt Szilárd —, hogy én mindezekről gondolkoztam, azt bebizonyítom azzal, hogy egy év alatt takarítottam meg annyi összeget, amennyiből egy másik évig meg lehet élni. Félretettem havi fizetésemet, a mellékjövedelmeket, miket kiküldetések kaptam, s azon idő alatt oly csekély összegből éltem, hogy egy koldus nem vállalkoznék rá, hogy annyival kijöjjön. Naponkint meg tudok élni egy tízesből, csak azért, hogy a többit megtakaríthassam más számára. És ezt nem vette rajtam észre ugye senki? Azért nem voltam sem kedvetlen, sem elhanyagolt. Pedig még az, akiért nélkülöztem, nem is adott egyéb jutalmat, mint egy távol csillámló reményt.

Sipos úr elszörnyűködött. Hisz ez rettenetes ember! Hát ilyenre is képes egy gyermek, aki most lépte át a huszadik esztendejét? Egy évig naponként egy tízest költeni magára, hogy tőkepénzt gyűjthessen kedvese számára! Az ilyen praktikus örültséget nehéz lesz meggyógyítani.

— De hát utoljára is, kedves barátom, mit gondolsz, mi fog történni most, miután titkaitok el vannak árulva? Mit fognak tenni a rokonok?

Szilárd egykedvűleg vállat vonított.

— Legelőször is engem fognak törvényesen üldöztetni mint méregkeverés részesét.

— Azt bizonyosan megérdemelnéd, mert te is helybenhagyta és elfogadta a kifőzött tervet; hanem ezt nem fogják tenni. Hanem majd tesznek mást; én ismerem embereimet jól. A leányt fogják azzal ijeszteni, hogy ellened bűnvádi pert indítanak, ha rólad le nem mond.

— Azt pedig nem fogja tenni.

— Te tudod bizonyosan?

— Én hiszem.

— S ha erővel kényszerítenék, hogy nőül menjen a báróhoz?

— A báró lehet akármilyen jellem, de mindenesetre gavallér; ha neki egy nő azt fogja szemébe mondani, eljegyzése napján: én nem szeretem önt, mert mást szeretek, és mást *fogok* szeretni; nem hiszem, hogy ízlése elleni dolog ne legyen azt a hölgyet nejévé tenni.

— És ha nem mondaná ezt, ha önkényt kezét nyújtaná neki, ha lemondana rólad? Félre ne érts. Nem vádolom őt. Ha lemond érted azért, hogy tégedet fölmentsen rokonai üldözése alól; ha föláldozza szívét a te nyugalmadért!?

— Hallgasson meg engemet, kedves bátyám. Ön maga is mondá, hogy a szerelmes ember gyanakodó és furfangos, kitalál olyan dolgokat, amikre más soha nem gondolt. Mi gondoltunk arra, hogy lehet idő, amikor őt kényszeríteni

fogják, olyan eszközökkel, amik ellen egy gyöngye gyermeknek nincsen védelme, hogy nyilatkozzék szívének érzései ellen; tán hogy írja meg nekem, hogy felejtsem el, hogy nem szeret többé; tán hogy rejtegetett emlékemet küldje vissza, hogy jegyezze el magát más férfival; de én ennek mind ne higgyek, amíg ő egy szót ki nem mond, vagy le nem ír, amit csak mi ketten ismerünk, amiről nem tudja senki kettőkön kívül: magyar, latin, angol, görög vagy arab szó-e az; ember, virág vagy csillag neve-e; ezt senki ki nem találhatja, el nem árulhatja. Amíg e szó egy harmadik birtokába nem jut, én tudni fogom, hogy ő nem szakadt el tőlem, s nincs az a hatalom, mely őt szívemtől eltépje, tudni fogom, hogy ő hű hozzám, és hűséget követel tőlem, s távolról int, hogy ne kételkedjem benne; hallgat, mert beszélnie nem szabad, vagy beszél, mert parancsolva van; de az az elhallgatott szó nekem megmondja azt, amit érez; — és amit emberész be nem ér.

— Teremtő isten! — kiálta fel Sipos úr, mind a tíz ujjával gyér hajába kapva. — Hol járt ezeknek az eszük! Milyen láncokat vertek magukra!

— Én nem vagyok ellene, hogy kedves bátyám mondja meg ezt is, amit most felfedeztem, azon uraknak, ők majd rémítésekkel ráveszik a leányt, hogy mondja ki azt a titkos nevet, ami ezt a láncot széjjeltépje. Ő sok ellenkezésre mondani fog valamit. Óh a szerelmes nők igen ravaszok. Azt a szót velem közölni fogják. Nem lesz az igazi. De én azért azt fogom rá mondani, jól van. És azontúl senki sem sejtendi, ki van-e találva a titok, vagy nincs. Mi elválunk; — eddig sem volt közöttünk semmi érintkezés. Meglehet, hogy messze elviszik őt innen. De őrizzék azután, és szemeiket le ne hunyják, akik őrzik, s ha férjet adnak neki, imádkozzanak az életéért, mert nem tudják, minő végzetes dolog egy leányt férjhez adni, ki lelkében egy harmadik titkát hordja!

— Te tisztán . . .! nem mondom el, amit akartam.

— Azt akarta bátyám mondani, hogy tisztán meg vagyok bolondulva. Meglehet. Az is meglehet, hogy ez a szenvedély lesz egész életem szerencsétlensége. De mindegy: ragaszkodom hozzá; s ha fájdalomnál egyéb nem jön belőle, akarom élvezni ezt a fájdalmat. Nem engedték meg, hogy együtt meghaljunk, kénytelenek lesznek túrni, hogy lelkeink egymást el nem hagyják, fájdalomban, kétségbeesésben találkoznak, és azon már változtatni nem lehet.

— Ördög mennykő! Azt majd meglátjuk. — Az öregúr kezdett flegmájából kijönni. — Majd én itt téged el hagylok pusztulni egy üres képzelődés miatt. Az egész nem egyéb, mint képzelődés; abszurdusz, képtelen, hihetetlen valami. Paroxizmusban ejtett beszéd, amit gyógyult korodban magad sem fogsz hinni, hogy beszélted.

— Kedves bátyám! Én magam is óhajtom, hogy e paroximusnak vége legyen. Azért igen kérem, legyen szíves mentül elébb szólani ismét azon nagyon haragos szívű urakkal. Azt a szót kérem, azt az egy szót. Akármit hoz vissza, nyugodt leszek. Azontúl soha egy összehúzott homlokredőrről sem fogja észrevenni senki, mire gondolok. Nyugodt, csendes ember leszek. Ahol mások kacagnak, én is úgy teszek. Nem lesz belőlem futóbolond, akinek az utcán utána néznek, sem magamat előlni nem kísértem meg többé.

— Jól van, ne beszéljünk rólad. Te makacs, agyafúrt vagy; utoljára is azt teheted magad ellen, amit akarsz; neked mindössze is csak annyi vagyok, mint apád, s mint apád, láncra nem verhetlek; de én egyúttal prókátor is vagyok: ebben ez ügyben ellenfeled védelmezője. A leány az én kliensem. Gondoltál-e arra, hogy majd helyetted, ki nem esel kezük ügyébe, őt fogják mortifikálni rokonai? Mit bánod te azt? Engeded szenvedni a nőt, a gyermeket, kinek, ha valaha megvénül, átok lesz fiatalságára visszaemlékezni.

— Tudom. Ha ő nem találja a szenvedésekben *gyönyörét*, miket érettem magára idézett, mindig csak egy szavába

fog kerülni, hogy azoktól megszabaduljon. Amíg magát megmenteni nem kívánja, addig bizonyos, hogy van lelkierje azokat elviselni.

— S nem szánod azt, akit szeretsz?

Szilárd szomorúan elmosolyodott:

— Volt-e szánalomról szó, midőn ugyanazon percben, egymásra gondolva, halálos mérget vettünk?... Különös dolog az, kedves bátyám, nem érteni azt meg józan ésszel...

— Kedves öcsém, én csak azt látom, hogy mi nem fogjuk megérteni egymást. Te vesztére törsz egy szegény gyármoltalan leánynak, csupa szeretetből, s nem akarsz lemondani róla, miután semmi reményed sincs vele célt érhetni: azt én nem értem. Én pedig amaz úri családtól felszólíttatva, hogy adnék tanácsot a kérőt illetőleg, azt határozottan elleneztem. Midőn az iratokat kezembe adták, akkor azt mondtam, hogy mindenesetre nőül kell őt adni hozzá. Még azt hihették volna, hogy én a te bódult reményeidet akarom előmozdítani, hogy viszonyaikat ismerve, érdekelt fél vagyok; hogy ravaszul útjába állok a kérőnek, mert egy rokonomat akarom helyébe csempészni. Én ezt a véleményt meg akarom cáfolni; — ezt pedig te nem érted. Most eredj szobádba vissza; a sors majd meg fogja valamelyikünknek magyarázni, amit nem ért.

Ugyanez órában a Lapussa-család igazságtevő szobájában folyt le e drámának másik jelenete.

Henriette hazaérkezett a városligeti *kolnából* (így hívják magyarul a nyári mulatólakot, villa evőeszközt jelent), mint mondák, virágokat hozott haza. Demeter úr átízent hozzá, hogy csak hagyja most azokat a virágokat, és jöjjön az ő szobájába. Ugyanakkor Lángainét is kiküldé magától; János úr ezóta rég a gabonapiacot járta; ez levén kedvenc szenvedélye — a többi között.

— Kicsike leányom, Henriette, jöjj közelebb hozzám — szólt az öregúr, egyet fordulva fekhelyén, s előkeresve vánkosa alól öblös burnótszelencéjét. — Kérlek szépen, ne haragudjál

rám, hogy neked mostan alkalmatlankodom. Már addig a rövid ideig, amíg élek, legyetek irántam egy kis elnézéssel. Ha pedig alkalmatlannak találod közelléteimet, annál több okod leend rá, kapni az alkalmon, hogy tőlem megszabadulhass.

Henriette értette az epés célzásokat; megszokott valami volt az előtte. Sohasem szokták azokat megcáfolni.

— Nyúlj ide, kérlek, a vánkosom alá, találsz ottan egy csomag papírost, húzd ki onnan, és nézd meg, mik azok.

Henriette fásult gondtalansággal tevő, amit az öreg parancsolt, s elővonta a sajtáságos raktárból, mely különben szelencék, süteménydarabok, pilulás skatulyák tanyájával is szolgált, a vastag iratcsomót, melyre azután az első tekintetnél rögtön ráismert.

A féltett írások, amik egész betegsége alatt nem hagyták alunni, amik nem engedték meggyógyulni soha; éppen annak a birtokában, aki elől azokat leginkább rejtegetni kellett. A halálra vádlott állt az elterhelő tanú előtt. Az eltagadhatlan, elesküdhethetlen bizonyítékokkal szemtül szembe, amiket magáról le nem bír hárítani többé, amik rajta fekszenek lelkén, minden idegén, hogy zibbadtan áll meg az érverés szívében, hogy a világ elsötétül káprázó szemei előtt, hogy a halálsápadt arc megelőzi színével a halálítéletet. Ez ellen nincs védelem.

Egy percig az a mentő gondolat villant át lelkén, hogy hisz ez idegen nyelven van írva, még nem tudják, mi van benne. Egy lépésre van a kandalló; ha elégetné hirtelen, ki tanúskodhatnék? De azt az egy lépést megtagadták izmai; el volt zibbadva; nem tudott mozdulni, és nem tudott összeroskadni.

— Kicsike leányom — szólt az öregúr hozzája, nagy gyönyörűséggel tömve keselyűgörbe orra alá az ördöngös fűtőszert, amit burnótnak neveznek. — Ne haragudjál rám azért,

hogy ez irkafirkákat figyelmemre méltattam; nem akarom nekik hasznukat venni. Eleget tudok belőlük. Mármost csak légy szíves rám hallgatni.

Henriette tekintete nem bírta megválni nagyatyja vértől cresült szemeitől, azt hitte, hogy ezek a szemek mind szíven szúrnak lassan keresztül.

— Te nem akarsz férjhez menni egy kitűnő férfiúhoz, ki kezedet kéri, kit családod nagyra becsül, ki gazdag és előkelő ember; hanem akarsz inkább elszökni egy semmi emberrel, aki maga sem tudja még, hogy miért van a világon; s ha ezt nem engedik, inkább akarsz erőszakosan meghalni mindnyájunk csúfjára, szégyenére, hogy vele együtt hallhass meg. Ez a szándék nem szép volt tőled. Igaz, hogy mi igen rosszul bántunk veled, különösen én kiállhatatlan, kegyetlen voltam hozzád; hanem azért ezt mégsem kellett volna tenned. Látod, most ezzel igen sok galibát csináltál mind saját magadnak, mind más embereknek is. Úlj le kérlek; hiszen reszketsz! Magam hoznék széket számodra, de látod, hogy nem kelhetek; ez az átkozott köszvény, az éjjel sem aludtam miatta, mindig terólad gondolkoztam.

Henriette csakugyan elfogadta a kínálást; leült; hiszen különben le kellett volna roskadnia.

— Azok után, amiket ez iratokból megtudtam, csakugyan nehéz is lett volna el tudnom aludni; mikor azt sem tudom, hogy kin kezdjem és kin végezzem a töprenkedést. Te légy-e eszemben, ki családodat meg akarod gyalázni; vagy az a fiú, ki közbenjáróul szolgált, vagy az a gondatlan ifjú, aki vakságában méregkeverő is tudott lenni?

Henriette közbe akart szólani, de nyelve megtagadta a szolgálatot, mint aki álmában akar kiáltani, és mellén ül a nehéz álomlidérc. Most kezdé még csak sejteni a veszély nagyságát.

— Látod, kedves kislányom, ha most valami kegyetlen, szigorú öreged volna, valami vén tigris, amilyenek te tar-

tasz engemet: az ilyen eset után nem cselekednék mást, mint legelőször is tégedet elküldene egy apácakolostorba, s örök időkre elrejtene a világ elől.

Henriette nagyot sóhajtott. Ez a fenyegetés vigasztalásként hangzott most előtte.

— Másodszor azt az elvetemült fiút, ki nem átalott oly fiatal létére testvérének ravasz kerítője lenni, beküldené valami katonanevelő intézetbe; tudod vannak olyan szigorúságokruul nevezetes intézetek, ahová csak a megjavíthatatlan korabűnös ifjoncokat szokás beadni. Ő azt nagyon megérdemelné.

„Szegény Kálmán!” — gondolt reá a testvér. Nagyon szerették egymást.

— Harmadszor pedig azt a könnyelmű fiatalembert, ki részt vett ez öngyilkolási tervzetben, pörbe fogatná; mert a halál nem játékszer édesem, s méreggel tréfálni tiltva van. Azt bizonyosan elítélnék öt-hat évi sáncfogságra, ami rá nézve is üdvös lecke volna.

— Nagyatyám! — sikolta fel a kínozott gyermek. Ez az utolsó feloldá hangját és könnyeit. Térdre rogyott előtte, és annyi ártatlan könnyet sírt kezére, hogy abban kezeinek régi foltjait lemoshatta volna.

— Jól van, kedves leánykám, látom, hogy sírsz; van bizodalmad hozzám. Én nem vagyok az a tigris, aki a kis gyermekeket megeszi; amiket mondtam, azoknak csak lehet, de nem szükség megtörténniök. Én nem akarok kegyetlen, bosszúálló lenni. Én nem akarok semmit tudni azokról a megbántásokról, amik ez iratokban ellenem feljegyezve vannak; te magad segíts magadon, s intézd el sorsodat. Kelj fel innen, és ne sírj, mert ismét beteg fogsz lenni. Nézd meg, hány az óra most. Jegyezd meg magadnak. Eredj szobádba, és fontold meg jól, hogy mit tégy. Két óra múlva, pontban két óra múlva ismét hívatni foglak, azalatt határozd el magadat. Inkább akard-e, hogy családunk rangjához illő dísszel és

illendőséggel egy hozzád illő derék férfinak nejevé tegyünk, és arról, aki soha hozzád nem fog emelkedetni, lemondj, és őt elfelejtsd; vagy pedig inkább akarod, hogy a fátyolt fölvedd, ami a világtól örökre elrejt; — hogy testvéredet fegyintezetbe küldjem, s bűntársad ellen megindítsam a bűnvádi pert? Ez iránt határoznod rád van bízva. Két óráig gondolkozhatol fölötte; azalatt idehívatom ügyvédemet, s aszerint, amint határozni fogsz, ő felteszi vagy a házassági szerződést, vagy a bűnvádi feljelentést; terajtaid függ. Most tedd vissza az iratokat fejem alá: gondold meg, hogy ezeket csak mint menyasszonyi hozományt fogod tőlem visszakapni. Eredj szobádba, gondoskodom, hogy két óráig senki ne háborítson . . .

A lányka gépileg teljesíté a parancsot, visszaadta a végzetes iratokat, s eltávozott szobájába; ott megállt egy virág-cserép előtt, és nézett annak zöld leveleire egy óráig megmozdulás nélkül.

Egy szép nagy példány viaszvirág volt az, egyike azon csodás tenyészetű délszaki növényeknek, amik nem hullatják el leveleiket soha; amiken az évszak nem változtat, amik olyan szépen képviselik az állhatatosságot.

Ezen szép növénynek az a csodás tulajdonsága van, hogy bármelyikét kövér, fényes leveleinek ültessék is el a földbe, a magányos levél gyökeret ver, ágakat hajt, egész felfutó indás bokor lesz belőle, melynek viaszfényű virágfürtjei valami tündéri illatot árasztanak.

Három év előtt egy jogászbálban kapott egy virágcsokrot Henriette Szilárd kezéből, azon a napon, melyen először szóltak egymással, aközött volt egy ilyen örökzöld levél, azt ő otthon elülteté cserépbe, a növény megeredt, kihajtott, évről évre nagyobbra nőtt; Henriette nevet adott neki: „Szilárd”-nak nevezte, órákig elandalgott mellette, lesve levelei fejlődését, indái hajlását, s beszélve véle, mint élő emberrel, magában; — és arról nem tudott senki semmit. — Óh a gyermekek szívei úgy tele vannak sejtetlen titkokkal.

Egy hosszú óráig állt e virág előtt: vajon mit beszélhetett vele? Felelt az neki? Kérdezett tőle valamit? Kérdezte tőle talán, miért olyan erősek, olyan változatlanok azok a sötétzöld levelek, sokkal változatlanabbak, mint az emberek szívei; kért-e tőle kölcsön erőt, kitartást — vagy talán bocsánatot, búcsúvételt?

Annyi bizonyos, hogy midőn elfordult tőle, kétségbe volt esve, kezeit összekulcsolta fején, úgy járt alá s fel a szobában, s valahányszor ismét a virág előtt megállt, úgy tett, mint akinek a szíve akar megszakadni.

Pedig az idő haladt, az óra olyan rövid, mikor az ember azt akarná, hogy hosszú legyen. De nincs menekülés, nincs segítség sehonnan, senkitől. Magára van hagyatva, a világon senkije sincs, csak az az egy virág, akit magában „Szilárd”-nak nevezett el. Ha ezt tudnák, azt is elvinnék tőle, talán kitépnék gyökerestül, s kihajítanák az udvarra; vagy becsuknák sötét pincébe a helyett, akit képvisel.

Az egymás után futó percek határozásra intenek; végezni kell! Még egyszer kedves virága elé lép; nem sír már, nem tördeli kezeit; józan eszéhez tért. Egyenkint összecsókolja mindenik levelét annak a szép virágnak. Úgy hasonlítanak is e levelek egy csukott emberi ajkhoz. Már kopogtatnak is ajtaján; Demeter úr követe jön, a leány gyöngye testén végigfut a hideg borzadás: „megyek már!” és egy perc múlva nem lát-szik arcán sem könny, sem bánat, sem félelem; csak a hófehér nyugalom.

Az öregapa szobájában ismét együtt vannak a családtagok; kívülök jelen van Sipos úr is. Ez ügyben ő is avatott már. Henriette azt természetesen találja. Szilárd az ő rokona.

— Nos, kedves kis unokám — szól Demeter úr, helyet mutatva Henriette-nek az asztal mellett, melynél a többiek ülnek —, határozatlán-e magadban?

— Határoztam.

— Fátyol, vagy főkötő?

— Nőül fogok menni.

— A báróhoz?

— Hozzá.

Lángainé vállat vonított, János úr diadalmasan csapott térdére, Sipos úr könnyebbült szívvel sóhajt fel.

— Tehát ezen nyilatkozatodban megnyugodhatunk?

— Meg — felelt a leány csodálatos bátor és nyugodt hangon —, hanem kérem most én is föltételeimet elmondhatni, miket e határozathoz kötök.

— Meghallgatjuk.

— Legelőször is bizonyos akarok afelől lenni, hogy Kálmán öcsémet nem fogja senki üldözni; azt nem fogjátok megengedni, hogy velem jöjjön.

— Azt az egyet nem.

— Én pedig nem engedem, hogy itt maradjon. Küldjétek el más valami városba; annyit beszéltek rangotok, gazdagságotok felől; neveltessétek őt aszerint.

A gyermek két óra alatt két évtizeddel lett vénebb, úgy beszélt a családtagokkal, mint egy meglett ember.

— Helybenhagyjuk — felelt rá Demeter úr —, úgysis jobb, ha nem látjuk egymást.

— Másodszor, kérem, hogy megszokott bútoraimat, *virágaimat* szabad legyen elvinnem oda, ahová mennem *kell*.

— No, ez is megadható. Ártatlan női szeszély. Legyen.

— Harmadszor: azon iratokat, miket nagyatyám ismer, adják vissza mind annak, akit azok legjobban érdekelnek.

— Helyesen — szóla Demeter úr —, megígértem, hogy megtalálod azokat menyasszonyi hozományod között. Sipos úr lesz szíves azokat kezébe venni, s az illetőnek kézbesíteni.

Sipos úr meghajtá magát, s átvette a szomorú tanújeleket.

— És most, leányom, előtted a házassági kötvény, a báró már aláírta, s a mellékszobában várakozik határozatodra; mutasd meg, hogy szép írásod van.

Henriette valóban megmutatta azt; odaírta nevét olyan vékony kis gömbölyded betűkkel, mintha valami tündér lehelte volna oda.

— Még egyet, kedves kisasszony, szólott hozzá nyájasan Sipos úr, minthogy már a toll a kezében van, legyen szíves e visszaadott iratok táblájára felírni *egy bizonyos szót*, azt a bizonyos nevet, vagy mit, amit kegyeden kívül még csak egy ember tud; annak bizonyosságaul, hogy a lemondás őszinte és tartaléktalan.

A leány sokáig nézett azokkal a titoktartó sötét szemekkel az ügyvéd szeméibe. Hatalmában állt őt megcsalni, ha akarja; az ügyvéd tudta azt jól. Írhatott oda akármi nevet, a másik, a delejes háló másik tényezője, nem fogja azt elárulni, ha hamis volt.

Nagy csendesesen odahajolt a csomag fölé, s szokatlanul megnyomva a tollat, odaírta ezt a barbár hangzású nevét egy szép fényes csillagnak: „*Mesarthim*”, azzal letette csendesesen a tollat; semmi szenvelgés nem látszott arcán; semmi színpadra hozatala kínos érzelmeknek. Bejöhét már a vőlegény!

... Vajon az igazi jelszót írta-e oda? ...

Sipos úr ezek után rendén elvégzte a törvényes teendőket az eljegyzés körül, s miután azokkal nem volt többé semmi dolga, engedelmet kért eltávozni, és hazament. Hóna alatt vitte azokat az elfeledni való iratokat. Azt egy cseppet sem hitte, hogy ebből még valami hosszabb időkre fennmaradó baj legyen. A kisasszonyból előkelő asszonyság lesz, meglesz minden kényelme, kívánsága, amit pénzen meg lehet venni: hány ember boldog tudna lenni, ha csak a mindennapi kenyéréért nem kellene a holnappal tusakodni. Azzal, hogy az előkelő asszonyságok miért nem boldogok, győzne valaki törődni? Minthogy ők nem éheznek és nem fáznak, unalmukban bajokat képzelnek maguknak, azokkal vesződnek.

Szilárd is majd elfelejti a leányt, ha az esze megjő; Pest nagy város, sok szép delnő lakja; nem kell senkinek egy miatt elveszteni a lelkét.

Mikor aztán hazaért, ő maga kereste fel Szilárdot szobájában, mely olyan csinos és rendes volt, amilyen nem szokott minden nőtlen férfi szobája lenni. Olyan ember ez, aki szereti magát otthon jól találni.

— No, kedves öcsém. Hozok számodra orvosságot. Tudod: az orvosság rendesen kesernyés, émelygős; de annál használatosb. Ahogy előre megmondám: a kisasszony meggondolta az állapotokat, s jobbra határozta el magát; beleegyezett a báróvali házasságba, az eljegyzés már meg is történt, a házassági szerződést előttem írták alá.

— Az meglehet — szólt Szilárd fagyosan.

— Kedves barátom. A leány nem csinált olyan szomorú képet, mint te itt, igen erős volt és elhatározott; én bámultam azt a nyugalmat, amivel családjához beszélt; forma szerinti békepontokat diktálva nekik, mint valami kapituláló vár parancsnoka. Óh ez igen derék, okos leány. Egy könnyet nem ejtett előttünk; pedig én elhiszem, hogy ez neki sok fájdalomába került.

— Óh, neki sok lélekereje van.

— Kívánom, hogy neked is annyi legyen. Itt vannak bohókás irataitok; ezeknek kiadatása is egyik kitűzött feltevél volt. Mint hallám, Margari barátunk kerítette ezeket kézre. No no, csak ne tessék úgy szikrázni az úrfi szemeknek. Ezt nem lehet duellumra kihíni, mert nem megy ki, különben is Hátszegi titkára lesz ezentúl, s vele megy az Óperenciákra. Csakhogy ismét kezünkben vannak ezek a fatális penzumok. Többet ilyeneken ne törd a fejedet. A leány elmegy, te itt maradsz; egy év múlva elfelejtitek egymást.

Szilárd hidegen mosolygott.

— És az a szó, ami bennünket összetart, vagy elszakaszt?

— Arról is megemlékeztem. Nagyon sokáig nézett a szemeim közé, míg valamit válaszolt rá. Én mondtam neki, hogy őszinte és igaz szót várok. Erre ő ideírt e papírok hátuljára egy nevet; tekintsd meg.

Szilárd reszkető kézzel nyúlt a papírokhoz, kezébe vette, maga felé fordította, egy tekintetet vetett a leírt szóra, azután nem szólt semmit, nem kapkodott kezeivel szívéhez, ahogy a színpadon szokás, hanem amint állt, úgy végigesett a padlón, fejét belevágva az íróasztal szegletébe, hogy csak úgy dült belőle a vér.

— Itt van ni! — Sipos úr a tenger fenekére kívánta az egész ostoba szerelmi tréfát, felemelte az élettelen ifjút; vizet borogatott a fejére; nem hitt segítségül senkit: minek ezt megtudni az egész világnak? Maga addig ápolta, locsolgató, míg eszméletéhez tért, akkor szépen, szelíden beszélt vele.

— Ne vedd oly nagyon szívedre, édes fiam, ezt a dolgot; én megengedem: nem akarom tagadni, hogy ez nagy fájdalom; de légy férfi, tanuld elviselni. Én is voltam fiatal; én is mentem keresztül hasonló iskolán; én is csalódtam, kinevettek. Gondold meg, hogy az ilyen fájdalomért mindenkit ki szoktak nevetni; legjobban azt, aki belehal. Ez már a világ sorja. Gazdag leány gazdag férjet választ, szegény legényről ábrándozik talán, együtt táncolnak, együtt sóhajtoznak, de mikor a kenyértörésre kerül a dolog, inkább nyúl mindenki a fehér, mint a fekete kenyér után. Te még fiatal vagy, fiatal szíven ejtett seb begyógyul. Te még boldog ember fogsz lenni valaha, s mosolyogni fogsz mostani bajaidon. Óh még a te feleségedet most tanítják járni; akit te valaha nőül veszsz, csak ezért sem vall neked szerelmet, mert még most tanul beszélni. Legjobb lesz neked elhagynod Pestet. Különben sem neked való az ügyvédi pálya; te nagyon kényes vagy ahhoz. Fogadd meg, amit én tanácsolok. Eredj vissza Arad megyébe, Bence sógoromhoz, ki ott most főbíró; közel a

tisztújítás, az ott szabadelvű megye, fiatalembernek ott nagy jövője van. Neked a bírói pálya inkább illik lelkületedhez, aztán díszes hivatal is. Ott sokat használhatsz embertársaidnak és hazádnak is. Egy derék férfinak mindig van egy állandó kedvese, akit szeressen; mi magyarok hazának hívjuk azt. Őerte élni, tudod, hogy kötelesség. Eszed, szíved, karod, tudod hogy nem Dunába dobni való egy asszonyszemély miatt; mert azokat nemzet kéri számon. Az öngyilkosokat az ilyen szegény országban, mint a mienk, megvetik, akár agyonlőtték, akár agyonbúsulták magukat, mert itt mindenkire szüksége van a közügynek. Tehát arra gondolj. Ma, a kedvemért, maradj szépen itthon, rakj vizes kendőt a fejedre, egyébre nincsen szükséged; holnap pedig szedd rendbe állapotaidat, hogy még e héten indulhass le Aradra. Sógorom nagyon fog örülni, mert ő is igen szeret téged; jobban mint én.

Szilárd nem állhatá tovább; odaborult a jó öregúr keblére, kezét ajkához szorítá, és sírt sokáig, zokogva, keservesen.

Sipos úrnak eszébe jutott, mit Szilárd apjától annyiszor hallott: „ez a fiú nem tud sírni, mióta anyját eltemették, nem látta könnyezni senki, akkor pedig kis gyermek volt”.

Két hét múlva végbement a menyegző báró Hátszegi és Lapussa Henriette között, nagy pompával és illő dísszel. A menyasszony igen bátran viselte magát az egész szertartás alatt, köntösének hímezeteit s pompás hajékét, úgy hiszem, le is írták akkoriban a divatlapok.

A MENYASSZONYVIVÉS

Még akkor vasútak nem voltak a hazában. Pestől Erdély belsejéig jó egy hétig lehetett utazni, még előreküldött váltott fogatokon is. Esküvő utáni nap mindjárt útra vitték a menyasszonyt; csak azt az egyet kérte, hogy nagyon korán induljanak (amikor még senki sem jár az utcán). Az idő is elérte kívánságát, mert elindulások órájában úgy szakadt az eső, hogy be kellett vonni a hintók bőrernyőit; nem látott semmit a városból, melyet elhagyott: ismerős utcák, ablakok nem szomorították búcsúvételeikkel; csak a kerekek másforma gördüléséből vehető észre, mikor már elhagyták a kövezetet, s az országútra értek. Túlél ám az ember sokat, amiről azt hitte, hogy bele fog halni.

Két hintóval voltak; az elsőben ült a menyasszony és Clementine, ki addig könyörgött a családnak, míg eleresztették kisasszonyával; szegény, azt hitte, ott jobb sorsa lesz. Bizony nem is Henriette kedvéért kéredzkedett. A második kocsiban ült a báró és Margari; ki, amint kitűnt, egészen a bárónak való ember: egy olyan írástudó, akit egyúttal házi bolondnak is lehet használni; nehéz már ilyeneket kapni mai időkben, a tanult ember mind kevély.

A delet vendéglőben tölték; ott mind a négyen nagyon keveset beszéltek: „nagy a sár” az volt a jelszó. Henriette már 24 óra óta volt felesége Hátszeginek — és még nem tudta, hogy milyen színe van a szemeknek.

Henriette nem mert semmit kérdezni; sem azt, hogy messze mennek-e még, sem azt, hogy hol fognak éjszakázni, sem azt, hogy itt kell-e maradni, olyan idegennek érzé magát azok között, akik körül voltak. Férje egyébiránt igen udvarias és előzékeny volt hozzá; nem volt terhére.

Délután megint külön két kocsiba ülve, utaztak tovább: alkonyatkor egy faluban megálltak itatni, ott Hátszegi le szállt, s odamenve neje hintájához, beszólt hozzá az ablakon.

— Egy óra múlva megpihenünk. Egy régi barátom kastélyában fogunk éjszakára megszállni, Satrakovics Gerzsonnál; ő már értesülve van, és vár bennünket; a lovását idáig előreküldte.

Henriette-nek jólesett, hogy idegen ember házához szállnak, nem vendégfogadóba. Ugy bízott mindenkiben, aki idegen.

Az ígért egy órából szinte kettő lett. Itt rossz út következett, a süppedékes homokba a nehéz hintó kerekei mélyen levágnak; ahogy a szél befújja a röpködő homokkal a tekervényes utat, vezető nélkül nehéz is volna idegennek helybe találni. Az egyforma buckákat, mik a láthatárig mint egy hullámokat hányó homokóceán alakulnak, benötte az árva-fenyő; ez a szomorú törpe erdő, bozót inkább, egyhangú változatlanságban fogja közbe a bukdácsoló utat; nem látni tőle sem falut, sem tanyai házat. Közeli nádasokból lármás vadlúdfalkák vonulnak át az égen, melyet a lemenő nap sárgára feste. „Itt nem szeretnék lakni”, gondolja magában Henriette, de nincs, akinek elmondja. Clementine-nek mindenütt jó, ahol urak lagnak.

Végre nagyszerű kopócsaholás tudatja a hintóban ülőkkel, hogy udvarba jutottak, a kocsi ajtaját kinyitják. Henriette-et kiemelik. Az új asszony azzal a kíváncsisággal tekint körül, amivel egy hosszú börtönre ítélt rab, kit messze várfogságra visznek, szokta vizsgálni az állomásokat: a kültárgyak benyo-

másai sohasem oly erősek, mint mikor belső aggodalmat viz magával a lélek.

Nagy, téres, kővel kerített udvar közepén állt egy régi modorú úri lak: elöl négyszögletes oszlopokkal osztályozott tornáccal, melyhez lépcsőkön kellett fölmenni, s melynek téglá mellvédje igen alkalmas volt arra, hogy egyfelől a vendég urak, másfelől a hajdúk lelógazzák róla a lábaikat, mikor jól akarnak mulatni; egypár helyet kedvenc agarak foglaltak el; most azonban egyszerre elhagyja mindenki ezt a kedvenc sütkérező helyet, amint a hintók megállnak a tornác előtt, s fut mindenki eléjük: úr, vendég, hajdú és agár.

Legelső a kocsiajtónál egy sajátságos ember, kinél viszontagságtól roncsoltabb alakot alig lehet képzelni; ötvenes lehet a férfi, de ezt nehéz volna orcájáról megbecsülni. Az régi sebektől összevissza van hasogatva, a szájából egy darab hiányzik, valószínűleg egypár fog is, de azt eltakarja a szürkével tarka bajusz; a száj ép felén nincs bajusz, úgy látszik, mintha az onnan le volna tépve. Ugyanazon az oldalon egy szem is hiányzik, s a fél arc sűrű fekete pontokkal van tetovírozva, mint akinek szétszakadt lőfegyver a lőport szeme közé szórta. Az orra félre és tömpére van ütve, tán nagy, erőszakos esés miatt. A jobb kezén csak három ujja van, a másik kettő irtóztatón megcsonkítva, a bal keze pedig a borzalomig ki van hozva természeti állásából, könyökkel befelé, s csuklóinál mozdulatlan; amellet egyik lába rövidebb, mint a másik; — hanem azért az összetört férfiú oly fürge, hogy mindenkit megelőz az udvariasságban, s első, aki kezét nyújtja a kiszálló delnőnek, ki szinte összeborzad, midőn annak béna ujjait érinti.

— Nőm! Gerzson barátom! — siet Hátszegi őket egymásnak bemutatni. A háziúr nagyon örül a szerencsének, megszorítja barátja kezét azzal a három ujjával; másik karját, azt a nyomorékot, a delnőnek nyújtja, ki csak aggódva támaszkodik reá, mintha azt hinné, hogy az annak fáj.

A háziúr kacag ez aggodalmon:

— Csak támaszkodjék rá, nagysád, nem törik az el; olyan erő van azért abban, mintha vasból volna. Pfu! Fecske! (Egy agár szörnyén iparkodott örömét azáltal kifejezni, hogy Henriette vállára ugrált.) Nagyon örülök, hogy szerencsém van nagysádtokhoz. Jó, hogy előre megírta Lénárd barátom. Tiszteletükre holnapra nagyszerű rókavadászatot rendeztem; ezek itt mind rókavadászok; reményljük, hogy nagysád is részt fog venni.

— Én nem tudok lovon ülni! — felelt a gyermekasszony őszintén.

— Óh azt majd meg fogja tanulni, nekem van egy jó, szelíd paripám, olyan, mint a bárány. Addig nem eresztjük tovább nagysádat, míg azt meg nem tanulja.

— Ahogy férjemnek tetszeni fog.

A terembe érve, egy csomó túrt csizmás, pitykegombos ifjabb, vénebb urat számláltak sorba Henriette-nek; ő biz annak egynek sem tartotta meg a nevét egy percig sem; örült, mikor szobájába vitték, s Clementine-nel maradhatott.

Amint úti köntöséből átöltözött, nemsokára hitták vacsorára. A nagyteremben volt terítve, egy széles, kerek asztalon; több bor, mint tányér: szarvas- és őzág nyelvű kések, villák, hideg vadpecsenye, paprikás pörkölt, tepertős galuska.

— Biz ez csak vadászos vacsora, kedves nagysád — menté magát Gerzson úr, az asztalhoz vezetve Henriette-et, mely-nél ő és Clementine voltak csupán a nők. — Hiába! Nincs asszony a háznál; az ilyen agglegény csak úgy szolgál, ahogy őt szolgálják.

— De ugyan miért is nem házasodol már egyszer meg? — kötődék vele Hátszegi.

— Hiszen akartam én egyszer, de elmaradtam belőle. Volt már mátkám, ki is volt tűzve a lakodalom napja. Igen derék, szép leány volt a menyasszonyom. A határnap előtti estén, nehogy elfelejtsem a dolgot, mondtam a hajdúmnak, hogy reggel az új, fényes csizmámat tegye az ágyhoz, ne

a bagariát; — hát reggel, amint még az ágyban fekszem, hallok nagy kutyaugatást a kert alatt; kiszólok, mi az ott? Mondják, hogy egy hiúzt szalasztottak ki a kutyák a bozót-bul. Uccu hiúz! Ez ritka állat ezen a tájon; felrántom a fényes csizmákat, ragadom a falról a puskát, megyek a pagonyba; nyomra akadok, üldözöm a hiúzt; a kutyák mindig beljebb vezetnek az erdőbe, én mindig nagyobb tüzzel megyek a vad után: — egynéhányszor ugyan érzem, hogy valami nyom, mintha valamit otthon felejtettem volna; tapogatom magamat, löportartó, kupaktartó, dohányzacskó, acél, kova mind nálam van; megint csak megyek odább: megint csak háborgat valami, de a hiúz nagyon feldühített már, hol elbújt, hol megugrott; estére csakugyan kézre kerítettem a bundáját, s mentem haza vele; de akkor megint elővett az a nyomás, mintha valami hiba volna valahol a világban, amit nekem kellett volna elintéznem. Csak este, mikor az új csizmákat lehúztam a lábamról, akkor jutott eszembe, hogy hisz énnekem ma az esküvőmön kellett volna jelen lennem. Az biz elmaradt szépen. Menyasszonyom megharagudott rám a feledségért, s mindjárt hozzá ment valami szolgabíróhoz. Jól tette, különb embert kapott, mint én vagyok, hanem azóta nem volt kedvem megkérni valakit.

A társaság vígan kacagott ez adomára; az öregúrról el lehetett hinni, hogy ez valóságos igaz.

A jókedv helyreállt, a férfiak hatalmas étvággyal láttak a patriarkális vacsorához, a bort sem igen nagyon kellett kínálni, Henriette természetesen egy falatot sem evett; más-kor is nagyon keveset fogyasztott, most pedig éppen nem volt hozzá való kedve, amivel Gerzson urat egészen kétségbe ejtette.

— Jaj, kedves nagysád, ha ilyen keveset eszik, akkor még én is el tudnám tartani, ha napszámos volnék is.

A társaság nagyon kacagott ez ötleten. Olyan kezekkel és lábakkal napszámba járni!

— De mi is lelte a te bal kezedet, mióta nem láttalak? —
kérdé tőle Hátszegi.

— Ezt ni? — szölt Gerzson úr, felemelve nyomorék karját. — A minap az angol kopókat akartam kipróbálni, hogy mennyire lehet őket használni a síkon? Az Abdelkader arabomon ültem; amint vágatva nyargaltam, mint a szél, egy helyett valami angyalhullás volt előttem. Tetszik tudni, nagysád, mik azok az angyalhullások? Olyan mély gödrök a homoksíkon, amiket messziről nem lehet észrevenni; az Abdelkader egyenesen beleesett a gödörbe a két első lábával, én pedig fel a levegőbe két ölnyre, onnan meg bukfencet vetve fejtetőre le; szerencse, hogy ezt a kezemet magam elé tartottam, mert különben a nyakam tört volna ki, így pedig csak a karomnak lett egy kicsit szokatlan formája, ami nem tesz semmit. Legnagyobb baj az egészben az, hogy miután a jobb szemem hiányzik, kénytelen vagyok a ballal célozni; s ilyenkor a bal karomat nem húzhatván összebb, kénytelen vagyok a jobb kezemmel elrántani a fegyver ravaszát, ami nagyon nevetséges állás.

Henriette-en hideg borzongás futott végig ez elbeszélésre, amin a férfiak olyan hangos hahotával tudtak kacagni.

— De holnap csak nem fog ön lóra ülni ismét? — kérdé gyermekes aggodalommal a tépett embert. (Azt hitte, hogy kocsin fog a rókavadászatra menni.)

— Oh azóta mennyit ültem már nyeregben. Ez engem nem akadályoz; azért a bal kezemmel igen jól tudom kormányozni a lovat, s emez a három ujjam éppen annyit ér, mintha mind az öt megvolna. Igaz, hogy az egyik lábam rövidebb, mint a másik, mert egyszer hanyatt esett velem a ló a jégen, s akkor három helyen eltörött; hanem ezen könnyű segíteni, csak az egyik kengyelszárat csatoljuk feljebb; mindjárt megvan. Aztán estem, zúzódтам én már, mégis itt vagyok.

— De ha én önnek leánya volnék, mégsem engedném, hogy azt tegye.

A víg embert ez a szó elkomorítja: ha ez őneki leánya volna! Biz az meglehet, hogy akkor minden egészen másként lenne.

— De hát lássa, kedves nagysád, ez már nekem egyetlen szenvedélyem. Nagyon fiatal koromban megverte ábrázatomat a ragya, két első fogamat kirúgta a ló; fél szememet kiütötte a szétrepedt fegyver; lóversenyen összetört a paripa, medve megtépett, bölény összegázolt; nem képzelhettem magamban, hogy asszonyoknak ilyen alakkal tetszeni fogok; háborúra nem volt kilátás, békeességben katonáskodni pedig nem volt kedvem; mit tehettem egyebet, mint hogy vadásztam, és újra vadásztam, paripa, agár, erdő és fenevadak, ez lett mindennapi örömem.

— Nem voltak közügyek?

Gerzson úr meg volt akadva. A gyermekek sokszor tesznek olyan kérdéseket, amikre az öregek nem tudnak megfelelni.

— Azokhoz meg nem volt kedvem, nem tudok sem szolgálni, sem parancsolni. Most meg már egészen vadember lettem. Nem esik jól az álom, ha reggeltől estig nem álltam odakinn a lesen, nem vágattam lóháton nyaktörő helyeken keresztül, kivált ha még egy kis szakadó zápor is jön hozzá, az a gyönyörűség, az az élvezet; ahol más embernek a haja borzad, ott vágatva nyargalni keresztül, meredeken lefelé, árkos-bokros avarokon, hegypárkányon, hullott erdőn. Hát még mikor Lénárd barátunk erdélyi havasai közt a medvére járunk, ami küzdelemmel, életveszéllyel jár; ahol a férfinak minden hidegvérére, ügyességére, néha erejére is van szüksége; egy olyan nap valódi szakaszt képez a vadász életében.

— Különösen, akinek a mackó úgy a homlokára írja fel az emlékmondatot, mint neked — szólt tréfálózva Hát-szegi.

— Jaj, az nagyon szép eset volt, kedves nagysád, azt el kell mondanom; mikor néhány év előtt Hídváron voltunk,

Lénárd barátom kastélyában, két hetet töltöttünk künn a havasok között.

— Éjjel-nappal? — kérde Henriette bámulva.

— De éjszakára csináltunk némelykor gunyhókat fenyőgallyakból; ha pedig eső nem esett, akkor csak ott tanyáztunk az őrtűz mellett, s betakaróztunk bundánkkal. Óh az pompás multság volt. Két nap, hogy az eleségünk elfogyott, nem éltünk egyébbel, mint áfonyabogyával és sült medvehússal.

— Az rossz lehet.

— A talpai delíciák, csakhogy nemigen lehetett megszónunk, mert sónk nem volt.

— Miért nem tértek haza?

— Nem lehetett; négy nap egymás után vadásztunk egy vérmedvére. Tetszik tudni mi az a vérmedve? A medve igen szelíd, ártatlan állat különben, beéri mézzel, bogyóval és gyökerekkel, de ha egyszer belekóstolt a vérbe, akkor aztán pusztít, mint az oroszlán, s különös elsőbbséget ad minden vér fölött az emberi vérnek. Egy ilyen vén gonosztevő akadt a hajtásunkba négy nap egymásután. Mindannyiszor kitört. Egypár golyót elvitt a bőre alatt, az neki annyi, mint semmi, a rosszul célzó vadászokat megpofozta, utoljára egy hajtónak a fejéről lehúzta a bőrt, s megint a rengetegbe menekült. Lénárd barátom és a többi urak már abban akarták hagyni a hajtást, ki voltunk éhezve kegyetlenül; ruhánk lemállott rólunk a sok eső és sziklamászás miatt; de én erőszakoltam őket, hogy még holnap tegyünk egy kísérletet; hajtsuk meg még egyszer az erdőt, én bizonyosan tudom, hogy itt kapjuk a medvét. Valamennyien ellenem voltak; Lénárd barátom erősködött, hogy azt már meg nem kapjuk, mert az nem marad ott, ahol megsebesítették, hanem fut éjjel-nappal; azóta átment Oláhországba; az idén nem beszélünk vele. „No, hát fogadjunk, hogy itt van közel, és holnap rábukkanunk”. Lénárd azt mondta, hogy tízet tesz egyre.

„Jól van, én száz aranyat fizetek neked, ha holnap meg nem találjuk a mackónkat.” — „Én pedig ezeret teszek rá, hogy nem! Semmi esetre sem — kiabáltak a többiek is —, tehetnél ellenébe akár tízezeret.” A fogadás állt; másnap korán reggel nagy, sűrű ködben nekiindítottuk a hajtókat, míg magunk a vadjárta réseket álltuk el; mi ketten Lénárddal egy vízmosásos hegyszakadékban foglaltunk állást, s vártuk türelmetlenül, míg a köd felszakad. Dél tájban tisztulni kezdett, már akkor a hajtók jó közel jártak; őz, farkas elég baktatott el előttünk, mi nem lőttünk rájuk: most csak medve volt a jelszó. A hajtás csaknem vége felé járt már; mi csak ötven lépésnyire álltunk egymástól Lénárddal, s kezdtünk bizton átbeszélgetni. „Kezdem sajnálni a száz aranyadat” — szólt Lénárd. — „Jobban sajnálom én a medvebőrt”. — „Azóta az Moldovában jár!” — A hátam mögött, tíz lépésnyi távolban tőlem volt egy szűk üreg nyílása, amilyen száz is van ott a hegyek között. — „Ejnye — mondék —, ha az én medvéim csak itt volna elbújva ebben az üregben”; s azzal, minthogy úgyszólván vége volt már a hajtásnak, meg az üregben úgysem nagy hangot ad a lövés, mint valami pajkos kisiúcska, beletartám a puskám csövével, s egymásután belelőttem mind a kettőt. Erre irtózatossá bömbölés támad az üregben: a fenevad az egész hajtás, lárma, ordítózás alatt ott volt a hátam mögött és hallgatott; gyönyörű nagy állat volt: nálamnál két fejjel magasabb, olyan agyarái voltak, mint egy vadkannak. A fenevad egyenesen rám rohant, s nekem mind a két lövésem kárban; most végem van! Mi egy ilyen pompás állatnak egy olyan nyomorult figurát ízről ízre széttépni, mint én vagyok? Két lábra állva jött rám, a vadászkeszemet egy ütessel összetörte, s rettenetes karjaival átnyalábolt, míg fogai az arcomat iparkodott összemarcangolni. E végső pillanatban Lénárddal kiálték: „Pajtás, lőj közénk, akár melyikünket találod!” Inkább akartam golyó által meghalni, mint széttépni; a következő pillanatban egy dördülés hangzott, s azzal én csak azt vettem észre, hogy amint össze vagyunk

ölelkezve, gurulunk lefelé a vízmosás fenekére, ott, amint feltartott bennünket a sűrű borókabozót, vettem észre, hogy az én medvéim tökéletesen el van készítve; a golyó éppen a fülén ment keresztül; amiről meg kell vallani, hogy remek lövés volt Lénárdtól, ötven lépésnyiről, olyankor, midőn a medve feje az enyimhez éppen a csókolódásig közel volt.

Henriette fájni kezdett ezektől a meséktől. A lelke elszorult ezen emberek közelében, akik oly nagy veszélyekkel tudnak játszani, s azt jó mulatságnak nevezik.

— Az volt pedig a legszebb Lénárdtól, hogy ő kockázott értem egy lövést, amidőn, ha enged becsülettel összetépetni a medvétől, ezer darab aranyja marad meg. Így elvesztette a fogadást; s nem volt elég, hogy megszabadított, hanem ezer aranyat fizetett azért, hogy megmenekültem.

— Ez gavallérvonás! — mondá mindenki. — Ilyenekről ismerni igazi lovagérzésű emberekre.

— Nagysád meg fogja látni Hídváron azt a pompás medvebőrt, mely valódi drágaság egy vadászra nézve; huszonhat régi lövés van rajta, volt benne apróbb-nagyobb golyó, vasszeg, ólom-pityke, láncdarab, amivel oláhok megsebzették, s miket mind el tudott vinni. Valóban, ha választásom lett volna, inkább a medvebőrhöz állok, mint az ezer aranyhoz, s rám nézve is jobb lett volna a csere, mert az most is megvolna, míg az ezer aranyat Dévánál szépen elcsikarta tőlem az a fránya *Fatia Negra*.

— Ki az? — kérdezé Henriette kíváncsian.

— Egy híres rablóvezér a havasokon, akit nem bírnak soha kézre keríteni.

Henriette aggódva tekintte szíjjel.

Hátszegi hidegvérrel veregetve villájával a tányérát, monda Gerzonnak :

— Csak nem akarod a nőmet zsványkalandokkal agyonijesztgetni?

— Igazad van. Erről nem beszélünk többet.

Hátszegi azután más tárgyra vitte a beszédet; löidomításra, kopófalka-vezetésre tért át a társalgás, az urak szerettek volna már pipára gyújtani; Henriette észrevette, hogy jelenléte kényszeríti őket tartózkodásra, s azzal mentve magát, hogy az úttól fáradt; fölkelt, üdvözölte a társaságot, s hálószobájába távozott. Azok mulathattak tőle reggelig: — Hátszegivel együtt.

A férfitársaság még csak azután lett vígabb, hogy a hölgyek eltávoztak; a harmadik szobáig is keresztülhangzott néha a kórusban kitörő hahota egy-egy víg adoma után: a magyar élete ilyenekben gazdag; mindig gondoskodott a sors jó multságáról, ha néha ő fizette is annak az árát.

Henriette egész éjjel nem aludt. — Ott égette a gyertyát az ágya előtti asztalon, s hallgatózott; néha Hátszegi erős hangja kihallatszott a férfizajból: a gyermeknő olyan kíváncsian figyelt rá: milyen a hangja annak a férfinak, aki őt nőül vette? Míg aztán Clementine el nem kezdett neki könyörgeni, hogy oltsa el a gyertyát, mert ő el nem bír tőle aludni; akkor meg az ablakon keresztül úgy fénylett az égről egy csillag, úgy ragyogott szeme közé: talán éppen az a szép Mesarthim, talán más szemei is ilyen álmatlanul nézik annak tündérragyogását e szellemjárás órájában, talán szemrehányást tenni világít az ide, amért elárulta nevét?

Ilyen volt Henriette első éjszakája menyegzője után. —

Legalább az a boldogsága megvolt, hogy férjét nem kellett látnia. Hajnal felé aludt el, s mire fölébredt, akkor már az egész társaság régen a fenyéren volt, kergette a rókát; onnan nem is tértek elébb vissza, mint késő este, jól kifáradva, átázva, átizzadva; Henriette azalatt egy elárvult könyvtárt fedezett fel a vadásztanyán, melyben egypár diák könyv lézengett, azokkal mulatta magát, amennyire lehetett a hiányzó lapok miatt, miket innen-onnan fidibusznak kitepegettek.

A kifáradt vadászok köztudomás szerint a legunalmasabb emberek a világon. Henriette-et nem érte nagy vesz-

teség, midőn férje oda utasítá, hogy jó lesz korán lepihenni, mert holnap jókor indulnak útra. — Henriette áldotta magában azt a rókát, azt a vadászostort, még azt a mezőt is, mely így elvonja a férfiak figyelmét az asszonyokról. Már két napot jegyezhetett fel naplójába, mely után azt írhatá: *ez a nap az enyim volt.*

Másnap olyan korán indultak, hogy az öreg házigazdán kívül senki sem volt ébren a vadásztársaság közül. Az ismét hintájáig vezette nyomorék karján fiatal vendégnőjét, ismét felsegíté háromujjú kezével ülésébe; Henriette úgy borzadt most is attól az összetört kéztől, hogy a legszokásosabb udvariasságokról is megfélekedezett; alig köszönte meg a szállást, s egészen elmulasztá a vizonti szívesen látást megígérni Hídvárott; pedig Hátszegi elég érthetően hívá meg Gerzson urat az őszre medvevadászatra. — Hiába! Gyermekek ez még!

Igen szép nap volt az utazásra; a hintó ablakait mindkét felől leereszték, Henriette láthatta maga előtt a tájkot. Sohasem járt még erre, egészen idegen volt rá nézve még a vidék jelleme is; a sík róna, kövér vetéseivel; itt-ott kerek erdőcskék közepéből kifehérllett egy-egy mezsei tanya; Henriette valahányszor egy olyan kis tanyát látott, mindig az jutott eszébe, hogy milyen jó volna abban ottan elmaradni! Néha egy-egy népes helységen hajtottak keresztül; a falu közepén csinos, kertekkel szegélyezett úri lakok szoktak lenni, nyitott redőnyökkel, viráglepte ablakokkal: Henriette mindig arra gondolt, hogy milyen boldog emberek lehetnek, akik azokban laknak.

Clementine sopánkodásaiból megtudta, hogy még háromnap járójuk van hazáig, s hogy jövő éjszakára gróf Kengyelesy kastélyában fognak megszállni. Így beszéltek a kocsisok Margarinak, az meg őneki. Hogy az a gróf Kengyelesy igen furcsa ember. Hogy báró Hátszegi úrral mindenben ellenkeznek, hanem azért egymásra soha meg nem haragusznak, s egymást mindig fölkeresik. A grófnak van felesége is, aki elég fiatal

még, de aki a grófot nem szereti. Ezt a cselédek már egymás közt beszélnek.

Henriette-nek pedig igen mindegy volt, akármit beszélnek gróf Kengyelesyről és a feleségéről.

Délután öt-hat óra közt érkeztek meg a gróf kastélyába, mely a falun kívül, gazdag dohány- és repceföldek közepett feküdt, három oldalról pompás angolkert által körítve, a ház berendezése jó ízlésről, a gazdaságé jó tisztartóról tanúskodott.

Hogy a gróf előre értesülve volt Hátszegiek jöveteléről, azt bizonyítja az is, hogy az ebéddel megvárták őket. Kengyelesy alacsony, szikár férfiúcska volt, nagyon világos szőke hajjal és fehér szempillákkal, erősen hegybe menő álla még hegyesebbé vált a megnyúlt kecskeszakáll által. A grófnak nagyon tetszett, ha bizalmas körökben azzal hízelegtek neki, hogy tökéletes szatírarca van.

Neje egy fiatal, gömbölyű képű, eleven hölgy, nevető kék szemekkel, bánathoz nem szokott arccal, kit férje egy bécsi bal paré alkalmával meglátott, megszeretett és elszöktetett, mert a hölgy atyja, egy nyugalmazott tábornagy — különben is odaadta volna. — De regényesebb volt így.

A grófné elhalmozó szívességgel fogadá vendégnőjét; azonnal keresztnevéen szólítja, s kérte hogy ez is úgy nevezze őt, és tegezzék egymást. Egyszerre otthonossá tette őt magánál, s vitte külön lakosztályába, „a mi férfiaiunkkal úgy sincs mit mulatni, mert azok nagyon unalmas emberek!”

Ez a jó fennhangon adott vágás Hátszeginek is szólt, amit a grófné egy oldalpillantással még inkább értésére adott.

Azonban Henriette-nek mégis elég ideje maradt eltávó-zása közben meghallani, amit a gróf mondott felőle Hátszeginek, úgy félig hallhatólag:

— Une jolie petite machine, pour manger de la monnaie!
(Csinos kis pénzevő gépecske!)

Hátszegi valami mentő választ súghatott rá, amire Kengyelesy nevetve, és egész fennhangon kiálta fel:

— De isz az enyim gőzerőre fogyasztja a pénzt!

Többet a hölgyek nem hallottak; otthagyták őket; a grófné körülhordozta új barátnéját egész kastélyában, megmutogatta neki ritka virágait, párizsi bútorait, japáni furcsaságait, zongorázott előtte, beszéltette a papagáját, s örök emlékül mindjárt egy szép nagy opálgyűrűt húzott az ujjára.

— Ön nagyon boldog — szólt fél-kérdés hangján Henriette.

— Mért nem tegezesz? Mondtam már, hogy tegezz! Ahogy vesszük — minthogy akarom, tehát az vagyok. Ha csak úgy rábíznám magamat a jósorsra, hogy tegyen velem, amit neki tetszik, talán nem volnék az.

Ezt Henriette nem értette.

A grófné megfogta a gyermeknő kezét, s hálószobájába vezette: annak a falán függött egy szép nagy csatakép; bécsi mester remek olajfestménye.

— Ugye pompás egy kép? — kérdezé a grófné nyílt mosolygással.

— Az — felelt rá Henriette szórakozottan.

— Hogy tetszik neked az a középett lovaglő hős, aki a zászlót tartja kezében?

— Az is szép. De úgy tetszik, mintha helyzetéhez nagyon mosolygós volna az arca.

A grófné nagyot nevetett rá.

— Az egy fiatal huszártisztnek az arcképéről van lemásolva, aki nekem sokáig udvarolt; az arcképet úgy magában nem tarthatnám a szobámban, mert arról mindjárt megtudnának mindent, hanem egy csataképet festettem hozzá, s senki sem gyanít felőle semmit; óh barátném, ha az asszonyok leleményesek nem volnának, nagyon szerencsétlenek lehetnének minden helyzetben. Hanem ez titok! Nehogy elárul valakinek.

Henriette elcsendesült. Neki is volt ilyen titka; de ő azt be nem vallaná senkinek, még halálos ágyán sem. Neki is

van egy soha le nem törölhető arckép szívében; de kettőjük között két végtelenség eszméje áll; — az egyik egy elárult csillag, aminek neve Mesarthim; a másik egy el nem árulható név, aminek neve: „női becsület!”

— Le dîner est servi! — jelenti a vállrojtos inas. A grófné Henriette-et karjára véve tér az étterembe, hol az urak már várják.

Kengyelesy még egypár szomszéd földesurat hívatott magához ebédre, de azok nem érkeztek el, ki tudja, mi dolguk akadhatott, pedig pompás kis ferblipartit lehetett volna rendezni ebéd után. A grófnak e fölötti barkedvében az a szabadelvűségi raptusa támadt, hogy ő az üresen maradt helyekre Hátszegi titkárját és Hátszeginé társalkodónőjét fogja ültetni. Hiszen azok is emberek, s talán történt már meg máskor is, hogy egy gróf, meg egy báró, meg egy titkár egy asztalnál ebédeltek. Csak az a titkár olyan furcsa ember ne volna. Mint tudjuk, ez Margari.

A jeles férfiú annyira meg van döbbenve, midőn azzal híják be, hogy ő is a teremben fog ebédelni, hogy mentegetni próbálja magát, mintha ő erre nem volna érdemes, míg zavarának véget nem vet Hátszegi, helyet mutatva Clementine mellett.

— Ide üljön Margari.

— Margarinak híják? — szól hozzá hirtelen Kengyelesy. — Margari Ferenc ugye? Hiszen ismerem én magát már régen!

Margari alázatosan feláll megint a székről, ahova már egyszer leült; ez nagy megtiszteltetés volt rá nézve.

— Számtalanszor olvastam az újságokban a nevét! — folytatja Kengyelesy, mire Margariban az a gondolat támad, hogy ő talán álomjáró állapotban verseket vagy miket szokott írdogálni, s maga sem tudja, hogy milyen híres ember?

— Margari hírlapokba ír? — kérdé Hátszegi is nagyot bámulva.

— Nem, nem! — magyaráz Kengyelesy —, hanem van Pesten egy fatális sérvkötőkészítő mester, aki minden héten kétszer közli a lapokban mestersége szüleményeit, az illető attestátumokkal együtt, amikben az ő sérvkötői által kigyógyult tisztelt egyéniségek bizonyítják köszönettel, hogy nekik milyen jót tett; azok között van Margari úr is. Olvasnom kell, mert két év óta minden harmadik nap látom a hirdetményt.

Persze, hogy erre minden embert ellepett a nevetés, csak Margarit nem, aki nem tudta hogy leüljön-e mármost vagy elszaladjon? Csakugyan fatális dolog azon az úton celebritássá válni jámbor embernek, hogy valami kézláb-helyretevőnek megköszöni egyszer a szívességét, s ez aztán hét esztendeig, hét országon keresztül folyvást kürtöli a köszönetét minden hírlapban.

A grófné alig tudott magához térni a nagy kacagásból; azután nagy naivul ráütött Kengyelesy vállára: „Maga nagy ostoba! Maga mókus!” Mintha mindig őrá haragudnék meg azért, hogy valahányszor Margarira tekint, kénytelen elnevetni magát, ami nagyon kellemes multság lehet azon jámborra nézve, akinek vigyázni kell, hogy azzal a szokatlan alakú grófi villával minden falatot a nyakravalójába ne rakjon.

Ennyi hölgy előtt ilyen bolond módra mutatni be az embert! No iszen a gróf is számíthat rá, hogy Margarinál a fekete könyvben van beírva.

Csak Henriette nem vett részt a közjókedvben; az ő szívéen még sok visszafojtott könny fekszik, s minden visszaverődött kóranyag között ezé a legmakacsabb szenvedés.

Olyan keveset eszik, mint egy kis madár. Férje menti, hogy nagy beteg volt esküvőjük előtt.

— Ez nem nagy bók rád nézve — veti oda Kengyelesy tréfás észrevételét.

— Maga mókus, maga hallgasson — feddi őt ezért a grófné —, maga mindig balgaságokat mond. Maga neveletlen gyermek; ha én nem volnék, ki tudja, mi lenne belőle?

És folytonosan naiv szívességével ostromolja; kínálgatja, tányérára szed, mint anya kisfiának: válogatott falatokat nyújt neki villájára szúrva: „no kis mókuskám, ha engem szeret!”; gyümölcsöt hámoz neki, s azt erővel szájába tömi; szétborzolt haját elsimítja homlokáról: „így nem áll jól; tegye fel a házisipkát; meg ne hűtse a fejét, nem haraguszna meg érte a vendégek; ugye Henriette, te megengeded? Azért nem akarja feltenni, mert én csináltam”. Mikor aztán fel-disputálta a fejére az aranybojtos hímzett sipkát, akkor igaz-gatni valót talál rajta, „így tegye, félre a bal szemére; ne húzza le a homlokára; így ni, betyárosan; maga kis betyár!”

Kengyelesy nem győz ellene tiltakozni.

— Hagyjon nekem békét! Ne híjon engem mókuskájá-nak. Mondja, hogy medve vagyok. Ne tömjön engem; nem vagyok én kisgyermek! Maradjon már vesztég! Tán azt gondolja, hogy én játékbábu vagyok olyan gyermekek számára, mint maga? — Végre elfordul tőle, s Hátszegihez dörmög félhangon :

— Fatális dolog, mikor az ember után így bolondul a tulajdon felesége.

Szegény tatár! Mikor ez sem használ, komoly megintés-hez folyamodik.

— Viselje magát szépen! Illik is ez vén házásokhoz, mint mi vagyunk. Lásza, a báróné milyen illedelmesen ül, pedig ők még az első mézes hétben vannak. Pedig bizonyosan jobban szereti a férjét, mint maga engem. Ugye Lénárd?

— Azt nem tudom — felelt Hátszegi hideg mosolygással.

— No azt *majd megtudod* egy óra múlva!

— Jól van! — felelt rá Hátszegi, s arra mind a két férfi nevetett.

Henriette-nek e perctől fogva nem lehetett szavát venni; nem ügyelt többé sem a grófné agacériáira, sem a gróf szarkaz-musaira; nem látta meg Margari ügyetlenségeit, nem tudta, a többiek min nevetnek; el volt kábulva egy szó rejtélyétől.

Gépileg fölkel az asztaltól, mikor a többiek fölkeltek; meg hagyta magát csókolni a grófnétól. Valaki kezét csókolta neki, s dicsérte szép fehér kacsóját; már nem tudta, hogy a gróf volt-e az, vagy férje, vagy Margari?

A grófné észrevette Henriette elszórtságát, s amint a férfiak eltávoztak, jó éjt kívánva átkarolá, s megkérdezé:

— Miért lett egyszerre olyan rossz kedved?

Henriette nem bírt tovább magában küzdeni azzal a gondolattal. Nagy félénken suttogá:

— Mit értettek ők az alatt, hogy „majd megtudod egy óra múlva”?

— Ah! — szólt felkacagva a grófné. — Ez alatt azt értették, hogy most leülnek kártyázni, s amelyik szerencsétlenebb lesz a játékban, az megtudja arról, hogy szerencsésebb a szerelemben! Példabeszéd ez kedvesem, talán te is ismered?

Henriette kedélye meg volt gyógyítva egy kissé.

Még azután sokáig elmulattatá a kedélyes kis grófné fecsegéseivel. Elmondott előtte sok olyat, amit fiatal hölgyek csak legbizalmasabb barátnéikkal szoktak közleni. Hogy a mókuska milyen féltékeny; őt sohasem viszi magával sem Bécsbe, sem Pestre, mert sejti, hogy valaki érdeklí őt ott, magának pedig sokszor van ottan keresete hosszabb ideig; — levelezés sem mehet, mert okos asszonynak van annyi esze, hogy írást nem ád magáról soha; mindent lehet dezavualni: tanúkat, cselédek árulkodásait, csak egy kézre került levél ellenében nincs segedelem. Azért ő hogy segít a dolgon? Mikor a mókuska Bécsbe megy, kezébe ad egy jegyzéket, mely egy ottani bizonyos piperész nőnek szól; bele vannak írva kalapok, fejékek, karmantyúk s más egyéb megrendelt áruk. A mókuska tízszer elolvassa a jegyzéket, nincs-e benne valami gyanús utasítás. Semmit sem talál. Az az egy rendesen kikerüli a figyelmét, hogy a jegyzék keltén (dátum) micsoda nap van felírva. Ő maga sem tudja soha, mi nap van ma; oda pedig a levél keltének napja helyett rendesen az a nap van fel-

jegyvezve, ameddig ő Bécsben fog mulatni! Ezt a jegyzéket a mókuska maga elviszi a divatárusnőhez, az közli az illetővel, s akinek azután mágnés van a szívében, arra nézve a Kengyelesy-puszta nincs a világ végén.

Henriette ámult, és bámulta azt a tudományt, aminek ő az alfabetjét sem fogja megtanulni soha.

Még lefekvés után is sokáig eltűnődött rajta, hogyan lehet az, hogy amitől egyik embernek megtörik a szíve, a másik abban egy életre elég örömet találjon?

Másnap későn keltették fel; az urak sokáig fenn voltak az éjjel, nehezen ébredtek. A reggeliző teremben találkoznak mindannyian; Hátszegi és hozzátartozói útra felkészülten.

A gróf megkérdezte ifjú vendégnőjétől, hogy mit álmodott, mert amit idegen helyen álmodik az ember első éjszaka, az be szokott teljesülni.

Henriette nem szeret álmairól beszélni. Bele vannak azok szöve az ébrenlétbe.

— Hát maga nagy korhely, álmodott-e valamit felőlem?
— kérdé a gróftól enyelgő neje.

— Óh igen, kedvesem. Azt álmodtam, hogy a jövő telet Bécsben fogjuk tölteni. Ugyan ne tegyen annyi cukrot a teámba.

— Hogyne, mikor ez nagyon kedves álom! Valóban, teljesülni is fog?

— Minden bizonnyal, szép csapodárom, a fürdőidény után egyenesen odaköltözünk.

A grófnének volt annyi önuralkodása, hogy efölötti örömet el bírta fojtani.

— Apropos! — szólta Kengyelesy Henriette-hez fordulva. — Hogy tetszik nagysádnak a Kengyelesy-puszta?

— Szép — felelt ő — egy szótaggal.

— És a kastély?

— Az is.

— Nem találja nagysád mulatságosnak, hogy tegnap nagysádtok voltak a mi vendégeink, most pedig mi vagyunk nagysádtok vendégei anélkül, hogy kimozdultunk volna a házból?

— Hogyan? — kérde Henriette elcsudálkozva, mialatt egy vékony molnárostyát (Hohlhippen) mártogatott teájába.

— Úgy van biz az, hogy ma reggel megalkudtunk Lénárd barátommal a jószág felett, ő megvette az egészet mindenestől; — no magát nem, szép asszonykám (ez feleségéhez volt intézve), csak a paripákat és teheneket, s mától fogva nagysádtok vannak itthon.

Henriette szemei véletlenül az asztal végén ülő Margarira tévedtek e pillanatban, ki oly maliciózus vigyorgással tömte magába a nem szegény ember gyomrába való üres süteményeket, négyet-ötöt markolva össze, mintha nagyon jól esnék neki valami, amit ő még ezen fölyül is tud.

Henriette-nek valami homályos sejtelem foglalta el szívét úgy, hogy a vékony ostyalemezkét sem volt képes elfogyasztani.

Férje ezúttal rendén látta őt súgva figyelmeztetni:

— Ne felejtse el a grófnét meghívni Hídvárra szüretre.

Henriette erőt vett magán, s midőn a reggelitől felkeltek, szelíd alázatossággal kérte ki magának azt a szerencsét, hogy a grófi családnak szíves barátságát Hídvárrott viszonzhassa.

— Óh azt mindenesetre igénybe fogjuk venni! — sietett felelni a szép delnő. — Mókuska el fog engem hozzátok vinni az ősszel, ott leszünk egy egész hónapig; én azalatt majd megtanítalak, hogy kell a megsárgult csipkéket ismét fehérekké tenni. Értsd: megsárgult csipke alatt rosszkedvű férjeket.

A meghívást Kengyelesy is udvarias köszönettel fogadá, s azzal Henriette kicsi kezét összetett két keze közé fogva, hogy csak ujjai hegyét csókolhassa meg; furcsa könyörgő hangon monda neki:

— Hanem akkor, nagyon kérem: szeresse egy kicsit jobban Lénárd barátomat, mint most.

Henriette egész testében valami zsibbadást érzett erre a szóra. Nehéz volt neki a levegő itt ebben a szobában, s csak akkor érzé magát jobban, midőn ismét a hintóban ülhetett. De ott is megtalálta valami névtelen, valami kimagyarázhatlan gyötrő sejtelem; amiből még kellemetlenebbül veré fel egyszerre Clementine megszólalása.

— Bizony csak jó földé van ennek a pusztának.

Mi baja ennek a jámbornak azzal a jó földdel? Nem mindegy-e az rá nézve?

— Kétezer hold egy tagban, csupa első klasszisz föld.

— Honnan tudja azt, Clemmy?

— Margari mondta. Ő tette fel a szerződési okiratot. Ő is írta alá, mint egyik tanú, hogy látta a pénz letételét és fölvételét, pedig biz ott semmi pénz sem tétetett le.

— Mit ért ön az alatt?

— Hát nem értette el nagysád, amire a gróf legutoljára példálózott, hogy „de azután egy kicsit jobban szeresse férjét, mint most”?

— Mi közöm nekem e balgasághoz?

— Hát azt értette, hogy aki szerencsétlen a szerelemben, az szerencsés a játékban; az éjjel a báró úr a gróf úrral együtt kártyázzván, *fixundfertig* elnyerte tőle az egész Kengyely-uradalmat.

Henriette úgy érzé magát, mint akit a boa constrictor ölelése fog körül, s nem bírja védeni magát. Ezt sejté ő.

Clementine-nek nagyon tetszett a felvett pletykátárgy.

— Mert tudja nagysád, a gróf meg a báró úr régóta versenygenek egymással, mindegyik azon erősködik a másik ellen, hogy azt tönkretegye. No de tudja, csak úgy barátságból. Ezt Margarinak beszéltek a szobaleányok, ő meg nekem. „Addig nem nyugszom pajtás — ezt szokta mondani a gróf a báró úrnak —, amíg egyikünkéről vagy másikunkról

az utolsó kabát le nem marad! Amikor aztán egyikünk koldussá lett, azt a másik tartozik eltartani úri módon, holta napjáig!” Furcsa emberek ezek!

A kisasszony mégis veheté tán észre Henriette zila tekintetéből, hogy valami nem tetszik neki az előadásban, mert azután iparkodott szelídíteni a hatást azzal, hogy azért maradt ám a grófnak még másik uradalma is, csak hogy azon nincs olyan szép kastély; aztán emezt is visszaválthatja harminckét esztendő múlva, ha lesz pénze.

— Kérem, Clementine, nagyon fáj a fejem! — szólt Henriette, hogy elhallgattassa a hivatlan csevegőt, s maga fűzhesse tovább gondolatait.

És minő gondolatokat! Ilyen esetekről neki fogalma sem volt. Hogy az lehető legyen, hogy két ember, aki egymást jó barátoknak nevezi, ilyen hidegvérrel tönkretégye egymást. Hogy egy ember beszálljon estve vendégszerető ismerőjéhez, s reggelre elnyerje annak lába alól a földet és feje fölül a házat! — Minden idege fáj, minden csepp vére lázongott, ha ezen végiggondolt. — És mindehhez hozzá kell szokni!

Egész nap folyvást azon az eszmelankasztó síkon utaztak végig, melynek végtelen lapálya semmi változatossággal sem foglalja el a lelket, mely nézésébe hamar belefárad, s aztán vissza van űzve saját gondolatai közé; a kultárgyak egyetemessége nem ad menekülést. Azok a hegyek, azok az erdők elfelejtetik a gondot, de ez a véghetetlen róna még azt is megnehezíti. Estefelé még jólesett, hogy legalább felhők jöttek; valami újat mutatott legalább az örök egyforma ég.

Hanem a felhők rossz szokása az, hogy azok hozzák a zivatart; a zivatar pedig az alföldi rónán rossz útitárs. A város tornya, melyet el kellett volna érni, még a messze láthatáron látszott; rendes idővel is későre értek volna oda; a holdvilágra számítottak, hanem az már nem fog feltűnni ez éjjel, hanem jön helyette haragos, villámlós fergeteg; messziről hallatszik már a bömbölése, amint hajtja maga előtt a porfelleget; azt a

folytonos sajtá szerű dübörgést hallatva, mely olyan, mintha valami rettenetes orgona klaviatúráin szakadatlanul játszanék egy óriási kéz. Akiket valaha jégesős zivatar kapott útbán, azok ismerik ezt a hangot, mert ez a jégviharral jár.

Hogy valamerre félre kellett előle térni, annyi bizonyos volt; Henriette csak azt vette észre, hogy egy percre megáll a hintaja, s azzal Hátszegi kocsija eléje kerül, a báró maga fogta kezébe a lovak gyeplűjét, s a hintó kocsisára kiáltva, „vágtsass utánam!” letér a töltésről, neki a mezőnek, merre semmi út sem vezet, s azután hajtanak árkon, völgyön, néha tengelyig érő vizeken keresztül, hogy Clementine sokszor fel-sikolt, azt hiszi, mindjárt ott vesznek.

Nem kell semmitől tartani. Hátszegi ügyes kocsis: megtalálja az utat ott is, ahol semmi út sincs. Egy negyedórányi távolban látszik valami kútgém, azon túl fehérlik egy kis hosszúkás tanya; oda kell menekülni a viheder útjából.

Mi lehet ott? Pusztai csárda talán, vagy laktalan szállás, talán szegénylegények tanyája? — Mindenesetre földött hajlék, ahol nem éri az embert szél és zápor.

Éppen csak akkorra érnek az udvarra be, midőn az első jégmogyorók koppannak meg a hintók ablakain.

— Gyorsan, gyorsan, be a házba! — A báró maga segíti le nejét és Clementine-t, s sietteti be őket a házernyő alá, mely görbe ágasokon előre kinyúlik a konyhaajtó fölött, mint rossz szemű ember homlokernyője.

Az érkező kocsidőreje előjött a konyhából a házi menyecske, piros kendővel a feje, pálmavirágossal a dereka átkötve; nem fiatal már, de piros, egészséges, villámszemű, gyors szava és tevés-vevése, amit úgy hínak nálunk, hogy tűzrőlpattant.

Amint az érkezőket meglátta, összecsapta a kezeit.

— Uram ne hagyj el! Nini, biz a nagyságos úr! Jaj be régen láttuk, tán csak megházasodott? Melyik a felesége, lelkem nagyságos úr? Csak nem ez az egyik? (Itt Clemen-

tine-re mutatott) Ez már öregecske a lelkem; ez a másik még még csupa gyerek.

A báró belevágott a hivatlan beszédbe.

— Lelkem, csárdásné ne trécseljen most, mikor a nyakunkba esik a jég, hanem vezesse be az asszonyokat a szobájába, s lássa el tisztességgel. Kérem, Henriette; menjen be az esőrül.

A csárdásné nagy familiaritással csókolgatá meg Henriette kezét, nagy sopánkodással mondogatva: „Óh be gyöngre teremtés! Hogy tudták már ilyen korán férjhez adni. Hát maga lelkem, hogyan tiszteljem? Ifjasszony vagy leányasszony (mármint Clementine), minek maradoz hátul? Megveri a jég-eső; pedig azzal nem lesz szebb az ábrázata.

Clementine aggódva figyelmezteté a bárót, hogy odabenn a csárdában zajos férfihangokat hall.

— *Vannak* itt most? — kérdezé a báró odavetőleg a csárdásnétól.

— Igenis. Három legény meg a *Ripa*. Most szabadult ki a szegény öreg az aradi tömlőcből; nem is tudom, kitöltötte-e egészen az idejét.

Tessék besétálni kérem.

— Nem zsványok azok? — kérdezé Clementine húzódozva.

— Nem, édes lelkem. Zsványok nincsenek a mi vidékünkön, csak szegénylegények. Zsványok csak a Bakonyban vannak. Azok az igazi zsványok. Ezek nem bántanak senkit; kiváltképpen asszonyságokat; biz a vén Ripa hozzájuk sem mer szólni, sem az a másik három. Más, ha a *fekete poszáj* itt volna, mert az nagy gavallér; az még mulatságot is csinálna az asszonyságoknak. Tudja lelkem, nem fekete annak a képe, hanem mindig fekete bársonnyal van betakarva, csak a szeme meg a szája van ki belőle, hogy meg ne ismerjék.

Ilyen szép biztatásokkal végigvezeté a szűk folyosón Henriette-et és Clementine-t a csaplárné. Innen a hosszú ivószobán keresztül kellett a belső szobába menniök; a vendég-

asztal mellett ült három csikóslegény, meg egy vén ripacsos képű, ravasz szemű betyár, aki csak úgy a többiek poharaiból iszogott, s tartotta őket beszéddel.

— No! Ripa! Pattanj hát! — kiáltá a vénre a csaplárné. — Nem zsidóasszony ám ez. A báró úr felesége, a Hátszegi; köszönj szépen, ha tudsz emberséget!

A vén betyár ravasz alázattal állt fel a lócáról, s kétfelé törülve ősz bajuszát, szépen kezet csókolt Henriette-nek, azután Clementine-nek is akart, de a csaplárné nem engedte:

— Azt hagyja kend, az csak cselédféle.

Azzal bevezeté a hölgyeket a benyílóba, hol magas nyoszolyák a gerendáig voltak vetve tarka dunnákkal; ágyak, ládák és szekrények szépen kifestve tulipánokkal és basarózsákkal; az ablakokban terepélyes muskátlik és rozmarinbokrok; egyik láda előtt állt a szöszös guzsaly, melyen a csaplárné fonja télen-nyáron azt a szép fonalat, amiből azok a tarka kendők szövetnek, mik az ajtófél hosszában lelőgnak. Senki sem hinné, hogy annyi úri kényelemre találjon ily pusztai csárdában.

A csaplárné szépen leszedé Henriette-ről az úti ruhákat, csinált neki vánkosokból puha ülést egy karszékben, zsámolyt tett a lába alá, s egy lélegzet alatt tízféle ételt számlált el előtte, hogy mit szeret, mit főzzön neki? Szalonnás tarhonyát, jó paprikás tokányt, vagy jobb szereti a savanyú vetrecét? Kell-e levelensült? Éppen ma sütötte, mindjárt elé is adta, megterítve az asztalt szép csíkos abrosszal. Clementine azt súgá Henriette-nek, nincs-e ebben méreg, amire Henriette azzal felelt, hogy egy darabot kivett a cifra tálból, s igen jóízűnek találta, bár nem ismerte, hogy mi az, aminek aztán a csaplárné végtelenül örült.

Ezalatt Hátszegi is bejött, ki a hintókat helyezteté el az udvarról száraz helyre. Tudomásul sem vette a szegénylegényeket; csak hirtelen száraz ruhát kért, mert át volt ázva, azután megcsodálta Henriette-et, hogy falatozni látja;

az egész úton most látta először jóízűen enni. Henriette azt mondá, hogy jólesik neki az a parasztsütemény; pedig Clementine azt állítá, hogy csepeg a zsírtól, okvetlen kilel tőle minden embert a hideg.

— Kardosné, aztán csináljon a hölgyeknek éjszakára ágyat — szólta Hátszegi a csaplárnéhoz.

— Lesz elég! Van tollam elég! — ígérkezék a jámbor asszony. — Szolgálhatok akármilyen úri vendégnek. Nyoszolya is van elég; ez lesz a nagyságos úré, az a nagyságos asszonyé; ez meg a leányasszonyé.

— Lassan, lassan. Én nem hálok idebenn.

— Nem-e? — kérdé elcsodálkozva a pusztai némben. — Hát micsoda?

— Majd találok helyet valahol odakinn az ivószobában; nem leszek itt. — Ez utóbbi szó nevéhez volt intézve; úgy hangzott, mint valami biztatás.

— Hát ez így szokás a nagy uraknál? — szólta Kardosné asszonyom, nagyon rángatva a vállait. — No ezt ugyan sohasem hallottam.

Clementine aggódva selypíte közbe:

— De nagyságos úr, ott a betyárok nem fogják majd bántani?

— Engem? — kérdé Hátszegi. — De mi az ördögöt bántanának rajtam!

— Hát azok nem olyan rossz emberek?

— Bánom is én, akármiféle emberek! — Azzal hidegvérrel kiment, mégpedig, ahogy Clementine észrevevé, a zsebpisztolyait is kirakta a szobában, s otthagya az asztalon.

— Nem kell a nagyságos urat félteni az ilyen emberek-től — vigasztalá a hölgyeket a csaplárné, miből azok azt gyaníthatták, hogy Hátszegi bizonyosan képes egymaga olyan négy betyárocskát gúzsba csavarni, ha megtámadják; míg a csaplárné utána nem mondá az elgondolt mondás végét: „tud ő azoknak a nyelvén beszélni.”

Henriette meg nem foghatta, hogy mit tesz ez. Tud a zsványok nyelvén beszélni! Hát azoknak valami külön nyelvük van, mint a „Párizsi titkok” zsebmetszőinek? Olyan kíváncsi volt meghallani, hogyan beszél majd Hátszegi a zsványokkal azoknak a nyelvén!

A csaplárné tudta már a rendet; kulacsot töltött tele a báró úr számára, odaállította az asztalra: Hátszegi nagyot húzott belőle, megtörlé a kulacs száját, s odatolta a vén betyár elé, az megbillenté rá a süvegét, s ivott belőle egy kicsinyt; azzal továbbadta a többiek felé.

— No öreg, hát jó-e a bor?

— A bor mindig jó.

— Van-e elég?

— Elég soha sincs.

— No hát adjon isten, ami nincs! *Fúj-e még a szél az aradi tömlőc ajtaja alatt a hasadékon?*

— Fúj, akinek fúj. Aki nem szereti, ne hallgassa.

— *Születik-e még sok fia a várnagynak?* (Mikor új rab kerül a tömlőcbe, azt mondják: a várnagynak új fia született.)

— Születik bizony, de meg is *keresztelik*. (Értsd bottal.)

— *Hát a köteles lyánya nem ment-e férjhez az idén?* (Szép virágos kifejezés az akasztásra.)

— Csak a Csendes Marcit magasztalták fel.

— Mit *beszélt ki a jámbor?* (Azt nem kérdezte, hogy „mit vétett?”, de hogy „mit vallott?”)

— Bolond volt. Magára vállalta két pajtásának a bűnét, hogy azokat kiúsztassa; porontyos emberek voltak, neki meg senkije sem volt; pedig azok fogták az üres pistolyt a zsidóra, a zsidó maga is amazokra vallott, de ő csak esküdött, hogy ő volt az, *aki megijesztette, még a fiskárusnak is azt mondta.*

— S eltették télire?

— El biz azt; de nem sokat törődött ám vele. Mikor a siralomházba kitették, sem búsult egy cseppet is, csak annak örült, hogy most már szalmazsákon hálhat. Előtte való órában

odahívatta magához, akik rendes szomszédjai voltak a *kóterben*, *én is az voltam* egynek. Ott szépen búcsút vett tőlünk, megmondta, hogy a helyére ne eresszünk *holmi kapcatolvajt*, s a tarisznyaszögét eltestálta a Fekete Jancsinak; az legjobb helyen van, mert ott nem penészes a fal. Nekem meg elhagyta a bundáját. Ez a tied lesz, Ripa, mihelyt engem szellőztetni visznek, héj, jó lesz télen, úgylis rossz helyen fekszel, ahol az ajtó alatt legjobban bedúdol a szél. (Hiába raktuk ám be kövekkel, mégiscsak bedúdolt! Igaz a!) Eljött azután a tisztelendő is, mondta neki, hogy gyónjék meg, de a Marci csak nem hagyta magát sztrengára fogni; fenyegette az ördöggel, hogy elviszi. Nem akarta hinni a Marci az ördögöt: „sokat jártam én már erdőn, berken keresztül, nappal is, éjjel is, sohasem láttam én se fiát, se anyját, de még csak fészkét sem!” De aztán csak addig kopogtatta a pap szemenszedett szóval, míg utoljára megadta magát, s szépen imádkozott; hanem mikor azt kérdezte tőle, hogy mondja meg hát, nem nyomja-e valami a lelkét, csak azt mondta, hogy nem nyomja azt egyéb, mint hogy nagyon szeretne egyszer még életében kedvére jóllakni igazi paprikás gulyáshússal, ahogy a vén Ripa szokta azt csinálni *odakinn!* Megadták néki. Nekem kellett felmennem a porkoláb konyhájába, s elkészítenem a jó gulyáshúst, ahogy ismertem már a szája ízit; jóízűen evett belőle a lelkem; engem is váltig kínált, hogy egyem, de énnekem olyan szűk volt a torkom, mintha az én nyakamról vettek volna már mértéket, egy falat kevés, annyi le nem ment volna rajta. Mikor aztán előállt a szekér, mondták neki, hogy készüljön, odaadott egy húszast a porkolábnak: „ugyan édes *keresztapám*, futtasson el valakit ide a szomszédba egy ital borért; lehetetlen, hogy le ne nyomtassam valami itallal azt a zsíros ételt, megvárnak addig ezek az urak *az alkalmatossággal*, nem hagynak engem itten!” Meg is várták szépen, míg a borral előjöttek, azt felhajtotta; két-két hajdúnak, aki mindétig kísérte, adott egy-egy ezüst húszast, megköszönte a porkolábnak hozzá való szívességét;

„már többet nem szállok ide!” azzal szépen felült maga a szekérre a pappal szembe, s ráhagyott mindent, amit az mondogatott neki. Akik azután látták, a hajdúk, azok beszéltek, hogy *odaki* érve, amint felállt a szekérbe, odafordult a nagy sokasághoz; szép magas, nagy szál legény volt, piros két orcája, fekete hosszú haja; megköszönte szépen, hogy őt kikísértették, hogy utolsó tisztességére kijöttek; szép, erős hangja volt, akár egy káplánnak, — azután leszállt, levetkőzött csinosan, ahogy kellett; odafordult a *főpostamesterhez*, aki az embereket elevenen szállítja fel a másvilágba: „No Gábor mester, ugye csak szép nap van ma? No látja: pedig azt mondják, hogy olyankor, mikor valakit akasztani visznek, mindig zivatar támad!” A hóhér nem tudott neki rá mit mondani, mert furcsa szó is volt az! Én már úgy ki nem találtam volna; pedig én is sokat gondolkoztam rajta, hogyan csinálnám, ha ott lennék. Utolsó szava az volt, hogy: „no iszen, én is utoljára látom ezt a szép napvilágot.”

A vén betyár egész a szeméig lenyomta erre a süvegét, s kellett neki, hogy a kulacstól kérjen tanácsot.

Odabenn a csaplárné szemeit törülte, félrefordulva . . . .

— Talán ismerte, akiről szó van? — kérde tőle Henriette, egészen elámulva e sajátságos felfogású meséjén egy olyan történetnek, amiről nem szokás gondolkozni.

— Hogyne ismertem volna — felelt a menyecske —, nagyon is jól ismertem. Híres dalos volt! Minden nyáron, meg mikor jókedve volt, csak úgy folyt az ajkáról a szép nóta, nem lehetett azt elképzelni, hogy hol veszi. Ezelőtt tíz esztendővel még én is fiatalabb voltam, engem is *megvert a két szeme*; akkor csinálta azt a nótát: „Mikor ez a rozmaringszál *kivirít*: akkor leszek kedves rózsám a tiéd!” Egy szál rozmaring volt a kalapja mellett, azt nekem adta, én azt elültettem cserépbe, ablakba tettem, megöntöztem, meg is eredt. Lássá, nagyságos asszonyom, milyen nagy bokor lett belőle. Hanem nagy volt benne a csalfaság. Tudja, nagyságos asszonyom, a rozmaring

sohasem virít; csak nő, csak zöldül, de nem virít. Hanem azért én mégsem hagynék belőle csak egy ágacskát is letörni, ha mindjárt betegnek kellene is orvosságnak; s azért én mégiscsak megsiratom, mikor felőle beszélnek.

Milyen különös! — gondolá Henriette. — Egy ilyen pusztai csárdában, egy pusztai betyárért, egy pusztai *árvaleány* ugyanazon ábrándos eszmét táplálgatja, mely a paloták úrnőjének oly nagyon fáj, és oly jólesett. Hogy ez éppen úgy ápolgatja, öntözgeti az örökzöld rozmarinbokrot, a falusi menyasszonyok egyszerű virágát, mint ő az egzotikus *asclepiast* . . .

— A nagyságos úr sokszor danoltatta őt maga előtt — folytatá könnyeit letörölve, s ismét vígan mosolyogva a csaplárné —, ha a hegedűje vele volna, nem is hiszem, hogy elő ne venné, mert a vén Ripa is tudja a nótáit. Tetszik tudni, hogy a nagyságos úr igen jól hegedül?

Ezt Henriette valóban nem tudta.

— Óh igen szépen tudja; nincs az a cigány, aki kitenne rajta. No az sokat megríkatja majd a nagyságos asszonyt.

Lénárd valóban erre a tárgyra vitte át a beszélgetést a vén betyárral.

— Nem maradt-e valami új nótája a Marcinak?

— Maradt biza, amit a tömlöcben csinált; a verse is gyönyörű annak:

„Nyújtsd be rózsám, nyújtsd be
Fehér keszkenődöt,
Hadd törülgetem le
Sűrű könnyeimet.”

Te Bandi, fújd el a nagyságos úr előtt a tilinkódon, megtanítottalak már rá.

E szóra egyike a fiatalabb legényeknek előkereste dolmánya ujjából a kis bodzafa sípot, mely hat lyukával annyiféle változatot tud adni, mint egy pacsirta torka, s minden művészi mentegezőzés nélkül elfújta a nagyon szomorú nótát.

Lénárdnak igen megtetszett az; kikiáltott Margarinak:

— Keresse elő a hegedűmet a hintóból, s hozza be.

A szegény Margarit majd a hideg lelte ki erre a parancsóra. Ez ideig folyvást a kocszímben kucorgott, szentül azt hívén, hogy itt a zsványok úgylis mindenkit le fognak gyilkolni az éjszaka; legalább ő el fogja tagadni, hogy hozzájuk tartozik; azt mondja: szegény vándorló legény, s így megmarad. S most ezt a tervét egészen semmivé teszi a báró azzal, hogy kényszeríti előjönni. Még majd a zsványok azt fogják hinni, hogy ő is nagy úr. Óh az rettenetes helyzet, mikor az embernek először van száz forint a zsebében tegnapelőtt óta, akkor is első alkalomra mindjárt egy zsványokkal tele csárdába vetődni.

De mi a patvart is akar most az a báró azzal a hegedűvel? Aztán milyen is az a hegedű? Hisz az ember, mikor fél, rá sem igen ismer. Be is vitt neki első próbatételül mindjárt valami hosszúkás bádogtokot, amiben a kengyelesi jószág mérnöki térképe állt, hogy ez-e az?

— De ugyan Margari, legyen esze! Hát hol férne el ebben egy hegedű? Hát sohasem látott még hegedűt? Eredj te, Bandi, keresd meg a hintóban.

De már ezt Margari nem engedte! A hintóhoz közel jönni a betyárnak! Hogy ott valamit megkeressen! Ez a nagyságos úr tisztán búcsút vett az esztől. A hintóban van Margarinak az újdonatúj, huszonkilenc forintos köpönyegje, az bizonyos, hogy azt ellopná a betyár. Inkább megkeresi maga azt a hegedűt.

Valahogy aztán rá is talált; de nem mert vele bejönni az ivószobába, csak úgy az ajtón keresztül nyújtotta a tokot a bárónak. Biz ő nem kockáztatja az életét, mert az őneki csakolyan drága, mint akármelyik méltóságos úrnak a magáé. Azzal megint visszazökött a fészerbe; pedig oda meg mindenütt csurgott be a zápor a tető hiányosságain. De mikor

élni olyan szép, ha már az embernek egyszer háromszáz forint bizonyos fizetése van.

Lénárd báró elővette a marokentokból a pompás *Straduariot*, hírhedett megholt művésznek drága pénzen megszerzett egyetlen hagyományát, s a betyár tilinkója után rögtön utána húzta azt a szép, búskomor dallamot, melyre már a harmadik eljátszáskor annyi gyönyörű változatot tudott rácífrázni, hogy az bámulatra való volt!

Még a vén Ripa is lelkesedésbe jött rá, s bele-beledanolt elbúsultan, pedig kevés öröme lehetett a hangjában, nagyon rekedt volt az.

A báró, mikor már egyszer kezében volt a hegedű, nem érte be egy nótával, egyik dallam a másikat csalta elő, azok a búskomor hajdani dallamok, miket cigány nem is tud már húzni, miket csak úri virtuózok ismernek még, s nagyon ritkán elhúznak mások előtt; Bihari, Csermák, Lavotta, Fáy andalgó szerzeményei egymástól ébredve keltek nyirettyúje alól, a legremekebb változatokban. Fejedelmek nem hallanak ilyen hangversenyt, mint ez a rongyos csárda.

Henriette fekhelyén felemelkedve, mélnázva hallgatá e csodás dallamokat. Ha valami, úgy ez a pillanat volt az, melyben férjét olyan delejes fénykörben látá maga előtt, mely ellenállhatlanul csábít, hódít, megveszteget.

Csak az volt előtte különös, felfoghatatlan, hogyan találhatja örömét egy előkelő úr, ki a szalonok légkörében nevedett, abban, hogy egy rongyos csárda ivószobájában, félig ittas betyárok előtt bravúráriákat hegedüljön? Mi gyönyörűsége telik ebben? Máskor is szokta ezt? Vagy vannak még mások is, akik hasonlóan cselekesznek? Úri multság-e ez, vagy csak Hátszeginek különös, bizarr ötlete ez alkalomra?

Mikor már a szegénylegények nagyon bele kezdtek énekelni a zenébe, Hátszegi abbahagyta a hegedülést; elcsukta a hangszert ismét hosszú ládikójába; elővette a tárcáját, azt szemük láttára kinyitva, hogy csak úgy repkedett a sok ezres

bankjegy benne, kiválasztott belőle mindenik számára egy-egy tízpengőt, mint mondá, azért a szép nótáért, amire őt tanították, s azzal rájuk parancsolt, hogy menjenek ki az ivószobából, mert az asszonyság már aludni fog a mellékszobában, s a zaj fel találja riasztani; ők lássák, hogy hol találjanak fekvőhelyet a háznál.

A betyárok ellenvetés nélkül megitták a maradék bort, eltették a bankjegyeket, nem is nagyon köszönték meg, de szót fogadtak, felkeltek helyükből, s jó éjszakát kívánva, elhagyták az ivószobát. Odakinn aztán felkeresték a fészert, annak a padlására felfeküdtek; Margarinak egész éjjel vacogott a foga. Ő ott volt elbújva egyik hintóban, s ki nem mert reggelig ütni a fejét a köpönyegek közül.

Hátszegi pedig azután, hogy az ivók eltávoztak, leterítette az úti bundáját a hosszú asztalra, s arra feküdt, és csendesen elaludt.

Még csak az ajtót sem zárta be belülről, még csak a pisztolyait sem rakta ki maga mellé.

A mellékszobában pedig a csaplárné a ládán ülve, elővette kerek guzsalyát, és elkezdé azokat a tüneményes regéket mesélni a nagyságos asszonynak, aniknek vége-hossza nincsen, pusztai kalandokról, betyárok viszontagságairól, szegény leányok boldogtalan szerelméről. A guzsalykerék egyhangú pörgése mellett úgy érzé magát Henriette, mint egy kicsi gyermek, kinek dajkája mesélget ágya mellett, hogy jobban aludjék. — Hetek óta nem aludt olyan csendes álmot, mint itt a pusztai csárda födele alatt . . .

Másnap reggel Clementine-t, miután látta, hogy biz itt senkinek sem vágták el a nyakát az éjszaka, rávitte a kíváncsiság, hogy megkérdezze, vajon miféle viszony köti a nagyságos urat mégis olyan különösen ehhez a csárdához, hogy már olyan nagyon ismeri itt minden ember? Erre azután megtudta, hogy ez a csárda itten, meg a körülfekvő puszta itt mind a nagyságos úré, hogy attól igen mérsékelt haszonbért fizetnek, s

hogy a nagyságos úr nem a haszonért tartja ezt, hanem a pompás nádas tavak miatt, amikben minden évben nagyszerű vadászatokat szokott tartani vízimadarakra, vidrákra és farkasokra, s hogy ezentúl már egész hazáig, ami pedig kétnapi járás még idáig, mindenütt, ahol délre vagy estére be fognak szállni, azok mind a nagyságos úr jószágain levő házak és vendégfogadók. A nagyságos úr olyan móddal utazhatja végig az egész országot, Dévától Pestig, hogy mindenütt otthon van, s csak egyik házából a másikba megy által.

Másnap véget ért a magyarországi róna, mindig közelebb jöttek az erdélyi havasok, estére egy kisdud bányavárosban szálltak meg, melynek hámorai ki voltak világítva az érkezők tiszteletére. Henriette megtudta, hogy e hámorok is férje tulajdonai. A bányásztisztek transzparentekkel fogadták az ifjú úrnőt.

Harmadnap korán reggel volt még, midőn átlépték az erdélyi határt. A táj gyönyörű, mosolygó, hanem az emberek arca sötét, titkolózó. Henriette olyan nehéz szorongást érte, midőn e haragos képű emberek között itt-ott meg kellett állniok, akik olyan nyelven beszélnek, amit ő sohasem hallott életében.

Az utakon minden mérföldnyi vonalban jön elő négy-öt durván faragott kereszt, teléróva ügyetlenül faragott betűkkel, amik szinte nem hasonlítanak a nálunk ismertekhez. Clementine megkérdezte egyszer a kocsistól, hogy mit jelentenek azok a keresztetek. Hanem azután nagyon megbánta, hogy kérdezte. Azon helyeken valami szerencsétlen utazót ütöttek valamikor agyon; a babonás kegyelet az ilyen balesetek emlékéét így szokta örökíteni; azoknak a története van felírva a jel-fákra. Az utazó csupa szomorú regények közt halad végig.

A völgyek mindig összebb szorulnak, az út sokszor meredeken visz föl, azalatt a beszédbe belehozott kocsis annyi mindenféle rémséges kísértetes történetet tud elmondani,

amik e tájakhoz, e kövekhez, romokhoz vannak kötve. Itt minden völgynek megvan a maga rémregénye, a maga nyomasztó kísértete.

Néhol hallgatag házak maradoznak el az út mellett, amik közül egy sem bír olyan külsővel, hogy valakinek kedve lehessen akármilyen fekete éjszakán bezörgetni az ajtaján éjjeli szállásért. Kormos, rozszant gerendaalkotmányok, ólnak hinné őket az ember, csak egy szobára szabva mindegyik; abban lakik a család és a majorság együtt. A templom néhol messze a falun kívül, mintha két helységhez tartoznék.

Majd ismét egészen puszta, kopár hegyhátak közé emelkedik az út, ahol csak elszórva állt meg egy-egy bokor a gyetőn, még kalyibának sincs híre schol, csak egyes bekerített szérűket látni, mikbe az oláh szénáját takarítá be, póznát dugva a boglya közepébe, hogy el ne vigye a szél, vagy felrakta azokat egy-egy élőfa tetejébe, mint valami madárfészket.

Néhol tomboló hegyi patakok szelik át az utat, mik fölé nem épült híd, hanem a sekélyeken szokás szekérrel, hintóval keresztülhajtani, az erdős hegyoldalokból távoli hámorok vérvörös fénye világít messzire, s a gépies zörgés egyhangú kongása veri fel a csendet, mely tovább ismét a rohanó patak mélyen hangzó zúgásába vegyül el.

Henriette minden mérföldnél jobban érzi, hogy mennyire egyedül van ebben az idegen világban, melynek óriás hegyei még a kilátást is elrejtik szemei elől azon táj felől, ahonnan jött, hogy oda vissza ne találjon, s melynek lakosai felelni sem tudnak kérdésére, ha azt akarná tőlük kérdeni: „merre az út vissza, hazám felé?”

Késő éjjel holdvilágnál utaztak tovább. Hídvár nem messze volt már; amint egy szűk völgykanyarulatnál a táj kétfelé nyílik, a két sötét bükkerdővel ruházott hegyhát között, egyszerre mint valami sötét keretbe foglalt kép, tűnt elő a hídvári kastély alakja; hegyes kúpjaival, egyedül, magá-

nyosan, egy halom tetején; dobogó hídja alatt hegyi patak fut keresztül. A hold éppen ott állt a vár tornya felett, mintha annak a hegye tartaná odatűzve, s olyan szép ezüst színűre feste mindent, tornyot, bástyát, patakot és völgyet — csak a meny-asszony szívét nem.

A LÚCSIA BARLANG

Volt ezelőtt nem sok idővel Erdélyben egy nagyon elterjedt hamispénzverő társulat, mely, mint most már bizonyosan tudhatni, közel félszázadig felfedezetlenül űzte hívatlan mesteriségét. Eszerint apákról fiakra szállt a tudomány, beházásodtak, beleszülettek az emberek, örökölték benne, s azon megszoztok, mint tisztességes hagyományon; gondos szülék belenevelték a fiaikat; egész életmód volt az, amin az ember pályáját végigfuthatta, s ha takarékos volt, meg is élhetett belőle tisztességesen.

Hogy ily hosszú idő alatt fel nem fedették őket, hogy soha nyomukba nem jöttek, hogy a hatóság és a község szemei előtt rejtve tudtak maradni ötven esztendeig, annak igen egyszerű magyarázata van.

Ezok az emberek aranyakat vertek.

Igazi, teljes értékű aranypénzeket, valódi huszonhárom karátos aranyból, több idegen érc hozzávegyítése nélkül: úgyhogy azokat a körmöciektől vagy gyulafelhérváriaktól megkülönböztetni nem lehetett. Ha ötvös keze alá kerültek olvasztásba, az sem lelt bennük egy fél szemernyi ezüsttel sem többet.

Óh, ezek hát nagyon együgyű hamispénzverők voltak, ha teljes értékű pénzeket készítettek.

Igaz, hogy ebből a közönségnek kára nem támadt, de annál nagyobb volt a kincstárnak.

Ez a vidék itt Zalatnától Verespatakig mind viselő azzal a nemes ércel, amit valami bohó „csak chimérának” nevez.

A bányákat magányosok műveltetik, mindenféle a patakok mentében egész sorozatait látni az ércetörőknek; egyik csinosabb, a másik rongyosabb, némelyiknek vagy vize nincs, vagy aranya, az nyugszik, a többi nagy gondolkodva hullatja kopogó kallóit, a völgyek oldalait századok óta felhordott kőhányások fedik, amikben mind arany volt valaha.

Még a rómaiak kezdték el e bányákat megnyitni, kiknek nem volt ugyan lőporuk hozzá, de volt rabszolgájuk; elébb megtüzesítették a követ, azután ecetet öntöttek rá, úgy porhanyították, a többit végezte a rabszolda vésűje és kalapácsa.

E bányákból nyert arany felmegy jelenleg évenként tizenkét mázsára. A magányvállalkozók tartoznak a kilúgzott aranyat az abrudbányai vagy gyulafehérvári pénzváltóknál átadni; ott kapnak értük pengő arany- és ezüst pénzt.

Mintegy ötven évig egyfolytában alig ment évenként hat mázsára e két aranybeváltónak átadott érckészlet. Legalább hat eltűnt, de azt gyanítani sem lehetett.

A kincstár egy font poraranyért fizet a bányásznak négyszáznegyvennégy forintot, ugyanaz pedig kivert pénz képében ér hétszázhusz forintot, minden ázsio nélkül.

Tehát a bányászok azt gondolták ki, hogy ők majd ezt a pénzt maguk verik ki, s úgy bocsátják forgalomba. Így készítették saját természetű aranyukból igazi hamis pénzt, és volt rajta hasznuk évenként, jó időben, rossz időben 150—200 ezer pengő forint.

Maguk az érdeklert felek végezték a műtét körüli munkát; belőlük telt ki ércvésnök, gépkovács, olvasztó: gazdag jövedelmet húztak belőle; így egészen megmagyarázható, hogy maradhattak e veszedelmes üzletükkel annyi ideig titokban. Még csak létezésükről sem tudott senki semmit, mint aki maga is érdekelve volt — nagy haszon reménye és nagy bosszúállás félelme által.

Abrudbányától felfelé indulva Bucsumnak, a sötét égerfákkal benőtt patak mentén, amik úgy szeretik lábaikat a vízben fürösztetni, két lovagot látunk a hegyek felé haladni, az egyik egy őszhajú, öles természetű oláh férfi, a másik egy fiatal, délceg nő.

Az öreg férfi szőrével kifelé fordított báránybőr ködment visel, fejébe nagy, hegyes báránybőr süveg van szemöldökig lehúzva, derekát széles, csatos tüsző köríti pongyolán, a régi római thoraxokra emlékeztető; gazdag ősz fűrtői vastag tekercesekbe fonva, széles válláig leérnek, hófehér bajusza, mint két csüllőszárny csüng alá ajkai felett. A nyeregben egy durva zsák van előtte keresztülvertve, mindkét vége megtömvé valami súlyossal, a zsákon keresztbe fektetve van egy hosszú löfegyver.

A lovagló néember kisdéd, bozontos mokány paripán ül, mely szüntelen dicséretes törekvést árul el az előtte menőt megelőzhetni, lovagnője alig győzi visszatartani. Ez egyike a hírhedett oláh szépségeknek; arcvonásai, ajkainak metszése, telt álla, az antik szobrok bármelyikének mintaképeül állíthatnák oda; s hozzá azok a villogó szemek, az az életpiros szín, azok a szénfekete szemöldökök valódi ideált alkotnak belőle.

A festői viselet még emeli az alak szépségét: kettős tekercsbe font fekete haja lángvörös szalagokkal van átfűzve, feje hátulján kisdéd, kerek gyöngyös kalpag ül, míg elől azt egy füzér aranypézn fonja át, mely márványsima homlokáig leér. Finom patyolat inge tarka virágokkal s arany cifrákkal van kivarrva, melynek tapadó redői kérkedni engedik a termet szoborszerű idomait, nyakától le egész kebléig tízsoros aranypézn füzér van keresztül kötve; elől tallérnyi nagyságú füles aranyok, a felső sorban apró bizánciak.

Amint lovaglás közben (a hölgy férfi módra ül a nyeregben) az eleven színekkal csíkozott katrinca feltüremlik, látni a piros szattyán csizmát, s annak szárából kivillogó ezüst

veretes török kés nyelét. A nyeregkápából mindkét oldalon egy-egy duplacsövű pisztoly elefántcsont agya mosolyog elő.

Amint egy nagy fekete palaszirt tövében a kibugyogó forrásnál az elébb lovagló öreg megállítja lovát, hogy a forrás mellé tett *pománával* megkínálja a *fátát*, s azután lovaikat is megitatja zablán keresztül, megszólal a leányhoz:

— Anica, mikor beszéltél a Fatia Negrával?

— Éppen egy hónapja múlt; akkor is holdtölte volt, mint most. Akkor azt mondta, hogy elutazik igen messze.

— Pedig már két nap óta itthon van. A jel ott volt az ablakomban.

— Az lehetetlen! Az nem lehet — szólt közbe indulatosan a leány.

— Mi nem lehet? Azt gondolod, hogy én hazudok vagy álmodom.

— Ha itthon volna, hozzám jött volna elébb.

Az öreg vállat vonított.

— Márpedig nem ment. Hanem tegnapelőtt éjszaka ott találtam a három bagolytollat az ablakomban.

— Szél vitte azt oda!

— Nem a szél hozta oda, mert az ólomba voltak tűzködve az üveg mellé. Ezt pedig csak mi tudjuk hárman, hogy mit jelent. A Fatia Negra beszélni akar velünk, s mi megyünk hozzá a Lúcsiába.

— Az nem lehet, az sehogy sem lehet; három nap óta itthon volna, és énhozzám ne jött volna el! Énhozzám!

— Ki tudja? — szólt az öreg hidegvérrel, nyeregszorító-ját szűkebbre csatolva. — Egy egész hónap hosszú idő, a hold is négyszer változik azalatt. Sok szép leány van a hegyen túl is.

— Ah nem. Olyat nem talál ő, mint én vagyok — szólt kevélyen a leány, a rezgő víz tükrebe nézve, mely ziláltnan tüntette vissza délceg alakját. — Aztán tudja ő azt nagyon jól, hogy én megölném őt, ha azt megtudnám.

— Ah, ah! — gúnyolódik az öreg. — Fél is tetőled a Fatia Negra! — Azzal fiatal gyorsasággal veté fel magát nyergébe. — Nem fél a fekete pofa senkitől. Nem fél az a fehérvári kommandánstól sem, sem a krasznai főispántól, pedig azoknak sok katonájok, hajdújok van. Nem fél az az ördögtől sem.

Azzal indulásra nógatá szürke lovát; az megindult nagy gondolkodva, utána a leány paripája nagy tüszkölve.

— Ne is féljen senkitől sem — felelgetett rá a fáta —, ne féljen a nagy uraktól, ne féljen az ördögöktől, de féljen a leánytól, akit szerelmessé tett, ha megcsalja!

— Hát azt hiszed te, hogy az téged valami nagyon szeret? — kérdező tőle az öreg hátraszólva.

— Megesküdött rá.

— Kinek? A papnak?

— Dehogy! Nekem.

Az öreg nevetett rá: „bolond leány!”

— Hát mármost aztán, ha az esküvését megszegi, elviszi az ördög?

— Óh nem.

— Vagy megrontják a boszorkányok, elszárad, felpuffad, a béle összezsugorodik?

— Nem.

— Mi lesz hát a büntetése, ha olyan esküt szeg meg, amire se a pap, se a boszorkányok gondot nem viselnek?

— Akkor megölöm.

— Igen, ha ráismernél. De te még sohasem láttad az arcát. Ha egyszer elveti a fekete bársony maskarát a képéről, te sohasem ismeresz rá.

— De azt ő nem vetheti el, mert csak azáltal hatalmas.

— No, te igazán bohó leány vagy. Szerelmes vagy egy emberbe, akinek még csak a képét sem láthatod soha.

— Ismerem a hangjáról, a szíve dobbanásáról.

Az öreg oláh kacagott erre a szóra. Mikor az oláh kacag, abban van valami szomorú, mint a nótájában; kevés oka van a nevetésre. Inkább gúnyolódás az, mint hahota.

— Már ha én szeretője volnék egy embernek, vagy éppen esküdt társa, ahogy te állítod, hogy megesküdtél vele (a gyertyánfánál!), azt csak megkívánnám tőle, hogy legalább a képét mutassa meg; ne járjon hozzám maskarában.

— Nem teheti ő azt; fogadása tartja. Amint a maskarát leteszi a képéről, meg van rontva az egész hatalma, többé nem fogadnak neki szót sem az ördögök, sem a jólelkek.

— Az igaz — felelt rá az öreg csendesen. Ha már egyszer démonokról volt a szó, akkor nem szeretett ellenvetéseket tenni. — Mikor akarja, láthatatlanná tudja magát tenni; valahányszor úzóbe vették, katonák, pandúrok, egész vármegye: mindig eltűnt előlük. Azt hitték már, hogy fogják. Körülfogták, bekerítették, ő pedig sutty, elrepült vagy elsüllyedt. Hanem azért én, ha asszony volnék, mégsem állhatnám meg, hogy a képét meg ne lássam.

— Azt mondta, hogy akkor szörnyethalok, ha meglátom.

— Szörnyethalnék, mégis megnézném. Bizonyosan valami csúf lehet.

— Nagyon szépek a szemci; úgy égnek, mint a parázs.

— Mint a parázs. Talán éppen maga a *dráku*?

— Óh nem a dráku!

— Próbáltad vele megcsókoltatni az amulétot, amiben Szent György képe van a sárkánnyal?

— Megcsókolta, nem érezte meg.

— Próbáltad a három ujja hegyét rátetetni a rézfeszületre?

— Rátette, nem égette meg az ujját rajta.

— Ki tudja mondani rázkódás nélkül a „Domnye Zeut?”
(Uram isten!)

— Százszor is elmondja; azzal köszönt mindig, ha jön, ha megy.

— Én mégis azt mondom, hogy ez nem valami halandó ember.

— Ha más nőt talál szeretni, esküszöm, hogy halandó lesz.

E beszélgetés alatt egészen leértek a völgybe a lovasok, s amint a hegyi patak itt ismét keresztülszelte az utat, többé nem folytatták a járt ösvényen a haladást, hanem félretérve, a patak medrében léptettek tovább.

Ez igen jó út azoknak, akik nem óhajtják, hogy járásuknak nyoma maradjon, a sebes víz eltakarja utánuk rögtön talevéllal és görgeteg kövekkel a lópatkó nyomta jeleket.

A völgyvágány mindig szűkebb, mélyebb lett, a patak itt-ott apró zuhatagokat képezett már, mikén ugratni kellett a lovakkal: azok már bele voltak tanulva, végre egy hirtelen mélyedésnél egyszerre négy ölet esik a víz, s ahogy ott a lovasok megállapodnak, tűnik ki, hogy a hegyoldalba egy malom van építve, melynek kerekét a sebesen lezuhanó víz hajtja.

Ha idegen ember látná ezt a malmot, azt mondaná rá, ejnye, de bolond ember lehet ennek a molnárja, aki ezt ide építette; először azért, hogy úgy el van rejtve sűrű égerfák közé, hogy keresve is alig lehet rátalálni, másodszor, hogy éppen oda a vízesés alá van építve, ami olyan sebesen hajtja a kerekét, mint egy rokkáét, lehetetlen, hogy a kő alatt minden liszt agyon ne égjen, és harmadszor azért, hogy ilyen furcsa út vezet hozzá vízmeder hosszában, s ahol az elvégződik, keskeny, kőbe vágott ösvény kanyarog le az ajtajáig, lóval nem járható; mindent vállon kell le- és felcepelni. No, ennek kevés örletője akadhat itt!

A két lovag ideérve, leszállt lovairól, azokat egy kis száraz égerfás szigetbe vezetve, s kötőféknél fogva a gallyakhoz kötve; azzal az öreg leoldá a nyeregéből a zsákot.

— Segítsd a vállamra, Anica.

Az öreg kolosszusi termetéről alig hinné az ember, hogy azon általvető zsák emeléséhez még segítségre is legyen szüksége, valamint a zsák tériméjéről azt, hogy az olyan nagyon lenyomhassa a vállát, hogy még a kezét is neki feszítse a csipéjének a nagy tartásban.

A leány azután leszedte a kápából a pisztolyokat, azokat övébe dugta, a hosszú puskát vállára vetette, s egy merész ugrással a szigetből a partra szökellve, délceg léptekkel haladt a görnyedező öreg után azon a keskeny úton lefelé, mely a leírt malomig vezet.

A malom ajtajában állt egy fiatal férfi, közönséges fekete gubában, az ajtóféltől félig eltakarva: egyik kezében kétcsövű puska, ami nem egészen szükséges eszköz a molnármesterséghez.

Az öreg messziről megszólítja őt:

— Cse timpu e? (Milyen az idő?)

— Luna plina. (Telehold.)

(Sajátságos neme volna a köszöntésnek, ha nem hasonlítana inkább valami összebeszélt jelszócserehez.)

Azzal a két jövevény belépett a malomba, melynek közepén egy rozszant gépezet örült kalimpálást vitt végbe; a kerék, a korong táncolt a közepén, a középkeréknek egypár foga hiányzott már.

— Van-e sok őrlő, Pável? — kérdezé az öreg.

— Elegen vannak.

— Segítsd le a vállamról ezt a zsákot!

— Ugyan nehéz — monda ez, míg a zsákkal birkóztott.

— Mennyi lehet?

— Egy mázsa nyolcvan font.

(Ez nem törökbúza.)

— Állítsd el a kereket!

A megszólított szót fogadott; egy vasrudat dugva a gerendeyen keresztül, perc alatt megállítja a gépezetet, melynek garadjából éppen semmi lisztféle sem látszott előkerülni.

Arra kiakasztá a középkorongot, mely a malomkövel
vala összekötetésben, egy vasláncot, mely a gerendely körül
volt csavarva, beleakasztott a malomkő karikáiba, s mikor ez
megvolt, feltette a zsákokat a garadba, mindenestül.

(Vajon a zsákkal együtt őrlik itt a gabonát?)

Azután pedig az öreg maga ült fel a garadba, s kezét
nyújtá a leánynak.

— Ugorjál fel, Anica.

A leány segítség nélkül is fel tudott oda szökni; könnyű
volt, mint a zerge.

— Pável! — szólt az öreg a legényhez. — Nem ment itt
előttünk a Fatia Negra?

— Még itt keresztül nem ment ma és tegnap. Két nap
óta én vagyok a soros.

— Látod, hogy nincs itt! — monda bizonyozva a
leány.

— Azért mégis itt van.

— Már, Onuc — szólt bele Pável —, ha láthatatlanná
tud is lenni a fekete pofájú, de tudtomon kívül itt át nem
mehet.

— Mit tudsz te ahhoz — felelt neki az öreg, elhelyezve
magát a garadban. — Ereszd el a malmot!

(Tehát csakugyan meg akarná magát ott őrletni.)

Amint azonban a gerendely újra fordulni kezdett, a
malomgépezet állva maradt, hanem a malomkő, garadjával
együtt, elkezde csendesesen süllyedni lefelé, a benne ülőkkel
együtt, s néhány perc múlva egészen eltűnt velök valami sötét
üregbe; a lánc csikorogva tekeredett még egy darabig utánuk.
Egyszer aztán több ölnyi mélységből hangzott az öreg szava:
hó! Arra Pável újra megállítá a malmot, a láncot más karikába
akasztá, s az ismét megindított gépezet újra fölemelé a malom-
követ; Pável hozzá igazítá a korongot, s ismét elkezde az
bőszülten pörögni, hogy csak úgy szikrázott bele. Jöhet, aki-
nek őrletnivalója van.

Ahová pedig Onuc és Anica leszálltak, az egy roppant nagy föld alatti üreg volt, melynek magas boltozata beláthatatlan sötétségben veszett el.

A barlang fenekén ugyanazon hegyi pataknak egy részre folyt keresztül, mely a malmot hajtá, s oda facsöveken által volt vezetve, s itt szabályosan vájt mederben futott végig, meg-megvillanva két olajlámpa fényétől, melyek egy kis vashíd két végénél lobogtak, ami a patakon átvezetett.

A barlang háttérében állt egy sajátos kőépület, minden tető nélkül, melynek két kis gömbölyű ablaka, mint az örök éber föld alatti féreg szemei világított elő, szembántó veres fénnel, míg a palával fedett kémény minden részén keresztül szikrával elegy füst tódult ki a föld alatti éjszakába.

Az épület belsejéből nehéz csattogás, őrlés hangjai neszeztek elő, mintha munkában levő gépek volnának ott szakadatlan mozgásban, s időközönkénti tisztítások miatt a sziklatalapzat rezgését lehete érezni.

A hídnál ismét állt egy fegyveres férfi, kivel az érkezők jelszót váltottak, a kőépület ajtajánál szinte; ott megállítá a leányt az öreg.

— No most te Anica, amíg én odabenn leszek, ülj le a kőpadra, és várj itt reám.

A leány nyugósködve kérdezé:

— Miért nem mehetek egyszer én is be ide a házba?

— Annak csak hagyj békét; idejövünk minden esztendőben egyszer, megkérdezed minden esztendőben egyszer, hogy be szabad-e menned. S én mondom minden esztendőben egyszer, hogy nem lehet. És nem lehet. Addig van.

— De hát miért nem szabad éppen nekem? Miért másnak?

— Miért? Bolondos! Azért, mert leány vagy.

— Nos aztán? — szólt büszke szemvillogással a leány. — Kinél vagyok azért rosszabb?

— No, csak hagyj békét. Odabenn nincs az asszonyfélének semmi keresete; az asszonyok rendesen kíváncsiak, mindent meg akarnak tudni; aztán pedig semmi sem áll meg náluk, mindent kifecsegnek; az asszonycseléd ilyen.

— De én nem!

— Aztán mikor ide valaki belép, annak rettenetes esküvést kell mondani, borzasztó átkozódást, hogy semmit ki nem fog beszélni abból, amit látott. Nekem magamnak is a hideg fut át minden bőrömön, mikor azt el kell mondanom. Az nem asszony szájába való.

— Ejh! Félek is én az esküvéstől! — kiálta dacosan a leány. — Elmondom én, amit ember elmondhat.

— Legyen eszed Anica, és ne bolondulj; nem jöhet ide be leányféle, mert itt minden embernek le kell vetkőzni az örök előtt az utolsó kapcáig, mikor bemegey, s le kell vetkőzni, mikor kijön. No hát!

Ez a nehézség legyőzé a leány vasakarátát.

Ily próbára csakugyan nem lehetett magát elhatároznia. Lábával dobbantott mérgében, s nagyon emlegette a „dráku”-t, aki pedig oláhul senki sem más, mint maga a nagyságos ördög.

Az öreg Onuc meg az ajtóőr nagyon nevettek rajta, most még aztán ők biztatták: „no ha van hozzá kedved, hát gyere be”.

E pillanatban felnyílt az épület vasajtaja, s a leány elsikoltá magát örömhangon:

— *A Fatia Negra!*

Onuc és az őr hirtelen lekapták fejükről süvegeiket; valóban a Fatia Negra volt az.

Hogy került ide látatlanul valamennyi őrön keresztül, azt ki tudná, s kinek volna bátorsága megkérdezni?

Még Anicának sincs, őneki sem jut e percben eszébe más, mint odarohanni a rejtélyes szeretőhöz, nyakába bo-

rulni, s elhalmozni csókokkal ajkát és szemeit, amiket az álarc nem takar.

— Hagyjátok Anicát bejönni — szól a fekete álarcos —, én jótállok érte, s felmentem az átöltözés alól, ami engem sem kötelez.

— Jól van, domnule — szól az őr —, de legalább az esküt mondasd el vele, amit mindenkinek mondani kell; átkozza el ő is az eget és földet, saját vérét és csontjait, koporsóját és a másvilági tüzet, ha valamit abból kibeszél, amit meglát.

— Készen vagyok rá! — szól merészen a leány.

— Nem, Anica — monda a fekete álarcos —, te nekem erősebb esküvést fogsz tenni; te nekem esküdjél — örök szerelmünkre.

A délceg hajadon gyönyörtől tikkadtan rogyott erre a szóra a Fatia Negra lábaihoz térdre, s egyik kezével annak kezét szorítva szívéhez, a másikat esküre tartá fel, s szép szemeit, mikben az ablakok izzó fénye ragyogott pokolbeli visszugárral, a sötét boltozatra emelve, ott, az ég nélküli űrben, megesküvék örök szerelmére kedveséhez, hogy soha, a kínpadon sem fog elárulni egy hangot, egy látott képet is abból, amit ez órában meg fog tudni.

Az öreg Onuc fejét vakarta.

— Domnule, ez mégsem okos dolog; leányzót ilyen hiábavaló dologra esketni meg, hisz ez csak olyan, mint mikor két garast fog az ember a markába esküvéskor, azt tartja fel, aztán arra esküszik; nem köt az senkit.

— Nekem ez elég — szól az álarcos —, pedig az én fejem sem olcsóbb, mint a tietek. Aki nem bízik hozzám, ne jöjjön ide.

Azzal, ahogy átkarolva tartotta a lyánt, bevitte magával az épületbe; míg az öreg Onucnak elébb odakünn tetétől-talpig más ruhába kellett öltözni, a magával hozottat pedig kívül hagyni. Visszatérve, ismét amazt fogja levetni odabenn, s ezt veszi fel idekinn. A csempészet itt lehetetlen.

A Fatia Negra, karját a lyán nyaka körül fonva, sorba vezette őt a föld alatti épület rejtélyes szobáin, mikben a föld felettiek bálványai, az aranypénz készül.

Az első terem volt az olvasztó.

Az izzó tűzből, ami a két külső ablakon keresztül a barlangba világított, itt semmi sem látszék, a szoba egyik szegletében volt csupán egy henger idomú vaskemence, mely hőséget terjeszta maga körül, s annak tetejébe volt téve egy kerek grafittégely, felülről is befedve, s oldalán csappal ellátva.

— Itt olvasztják meg az aranyat, ami már a tisztító kemencéből kikerült — szölt Fatia Negra a hozzátapadó leánynak. — Azelőtt egész katlanra és ölfára volt szükség, hogy ezt megolvasszák, mióta e kis hengerkemencét idehoztam, tíz perc alatt fél mázsát meg lehet olvasztani.

— S honnét jön ebbe a tűz? — kérdezé a leány kíváncsian.

— A föld alól, szerelmesem.

A leány összeborzadt, pedig hiszen nem a poklot értette az alatt Fatia Negra, hanem azt a kemencét, melynek erős fújtatói a kettős hengerbe hajtják az ércolvasztó hőséget.

A Fatia Negra órájára nézett; a percek betöltek; egyszeri sípolásra két munkás lépett be, vállig fölgyürközve a melegben; mindegyik hosszúkás vasmintákat hozott kezében, s azokkal kétfelől a katlan mellé guggolt.

Erre a Fatia Negra egy vasfogóval félrefordítá a tégely csapját, s azon percben sápadt fény kezdé elömleni a szobán; az arany csurgott ki vékony sugárban a tégelyből; az világított!

Valóságos jó, tiszta arany, tűzben folyóvá téve, mint egy pohár bor, s izzó fehér fénnel világítva maga körül. A két munkás egyenkint tartotta alá a mintákat; a leány lélegzetét visszafojtva nézte e jelenetet. Nem hasonlított-e az valamihez: amint ama fekete arcú alak tölti az olvasz-

tott aranyat, lábainál heverő démonok csészéibe, akik oly kíváncsian vigyorognak fel rá?

Mikor azonban a munkának vége, a fekete arcú ismét visszatér hozzá, megöleli, megcsókolja: „látod kedvesem, így olvasztják meg az aranyat”; a leány rámosolyog; kár, hogy az a fekete álarc nem tud mosolyogni.

Ekkorra az öreg Onuc is előjön ki zsákját odakinn a tisztító kemencénél átadta.

— Mennyi volt zsákodban? — kérdi tőle a Fatia Negra.

— Egy mázsa és nyolcvan font.

— Majd meglássuk, mennyi belőle a tiszta arany.

— Tesz egypár fontot az agyag, ami közé volt keverve.

— Milyen finom?

— Bizony gyarlón volt tisztítva, csak huszonnégy karátos.

— Nem tesz semmit. Porosz aranyakat fogunk belőle verni.

— Hol vesszük hozzá a mintát?

— Hoztam magammal, ma a gépbe is tesszük. Minden ezer forintnál száz forintot nyerünk.

Ezért a találmányért az öreg Onuc kezét csókolta a Fatia Negrának.

— Te derék ember vagy, domnule. Amióta vezérünk lettél, másfél annyi a nyereségünk, mint azelőtt, s olyanok az aranyaink, hogy nem lehet a császáriaktól megkülönböztetni.

A leány maga is bódulni érte fejét e helyen, ahol nem beszélnek egyébről, mint pénzről, aranyról, nyereségről!

— Jer, Onuc, nézd meg az új gépeket! — monda az álarcos az öregnek.

— Mikor hoztattál ide új gépeket?

— Már régen, azóta sok pénzt kivertek már. Hamarább megy, és kevesebb ember kell hozzá.

Egy alacsony ajtón át, melyen mindháromnak meg kellett hajtani a fejét belépéskor, a szomszéd szobába men-

tek át, ott egy roppant csavargép működött, melynek hengerei közé rakták az aranyrudacskákat, amik alatt azután ezek oly vékonyra lapultak el, aminőnek éppen szükséges egy arany-pénznek lenni.

— Látod, Onuc, eddig sokat vesztettünk amiatt, hogy az aranylemezeket úgy metszettük ki, ahogy a mintába ömlöttek, néhol a lemez vastagabb volt kelletténél, s az a mi kárunk lett; most ez a gép egyformára lapítja valamennyit. Csak tízezer forint volt az ára.

— Nagyon olcsó! — kiálta fel a vén, ki tört báránypőr ködment viselt, s tízezer forintot egy furcsa hengergépért olcsóságnak nevez.

Az álarcos felvett egyet a fényes aranylemezek közül.

— Tudod-e, kedvesem, mi ennek a neve?

— Nem hallottam.

— Ennek a neve „Zain”. Hogy el ne felejtsd, fonjuk karod körül.

Azzal könnyeden, mintha csak kemény papírszelet volna, a leány kézcuklója körül foná az aranylemezt, két végét egymásba csavarva acélerejű ujjaival. — Ne felejtsd el, hogy ez „Zain!” és hogy azt tőlem kaptad.

A leány kétkedve nézett rá, mintha kérdené, hogy „neked mindent szabad itt elajándékoznod tetszésed szerint?”

Az öreg nem is állhatta szó nélkül.

— Jaj, jaj, domnule, csak készíttetlen aranyat ne aján-dékoznál valakinek, inkább marékkkal szórnád a kivetet; erről még nyomunkra jön valaki. Aztán ez már *tanú!*

— Jó helyen van. Anica kezén: ott pedig hallgatni fog.

Anica tíz csókkal felelt e mondásra. Eltalálta: éppen tíz kettős aranyat ért az a karperec, aztán a csók is kettős.

Az öreg Onucnak mind a tízszer a nyelve hegyén volt az a szó: „vajon, domnule, feleséged neked az én leányom, vagy mi?” de egyszer sem volt bátorsága azokba a sötét

szemekbe tekinteni, amik oly félemlítón villognak ki a fekete álarc réseiből.

A Fatia Negra ismét új géphez vezeté őket, mely az alátolt zainokból kerek, pénz nagyságú darabokat metél ki, a Fatia Negra megmutogatta a leánynak, melyik orsó, melyik csavar hova működik, mi kényszeríti a szivattyú köldökét alá s fel taszítódni; hogy támad légmentes űr a lemez alatt, melyre aztán a külső légnyomás súlyával ütődik a kerek metszőhenger; s hogyan mozgatja az egészet kívülről jövő gőzerő; az egészet csak egy ember kormányozza, ki egy forgantyú segítségével a gép mozgását gyorsítja vagy megszünteti.

Anica itt is csak azon föld feletti erők működését látta, amiknek eredetét felfogni nem bírja, s amikkel a Fatia Negra ismerős, őket előidézi, s velük parancsol.

— Domne Zeu! — sóhajtja fel a vén Onuc —, ha megmondolom, hogy mi még ötven év előtt mindezt kalapáccsal és űllővel végeztük! Két nap izzadtunk abban a munkában, amit most egy óra alatt elvégez ez a csoda. S mennyi emberkéz kellett hozzá! Hogy féltem, mikor a legelső tizenhat lat aranyocskámat a kohóba tették, hogy sohasem látom többet.

— Annyival kezdted, öreg?

— Bizony nem többel, s azóta felszaporodott egy mázsa és nyolcvan fontra!

Ezt olyan büszkén mondá! Nem jutott eszébe, hogy most a föld alatt van, ahol minden ember alázatos legyen; mert nem tudja, jut-e valaha föl. Az valóban csodálatos büszkeség is lehet, mázsaszámra beszélni az aranyról!

Azután ismét másik géphez jutottak; az egy kis asztal volt, melynek acélkerekei az aranyakat elébb megrovátkolák, mielőtt azok a sajtó alá kerülnének; szüntelen mozgó rugók egymás után tolták előre, forgatták körül és peckelték odább az aranyakat; az ember nem látott egyéb mozgató erőt, mint egy nagy kereket, mely körül széles szíj tekergőzött; a szíj lejárt a padlat alá; oda alant lakik, aki azt mozgatja.

Az öreg nagyot sóhajtott: „mit ki nem találnak már a világon!”

Anica pedig babonás félelemmel simult a Fatia Negra ölébe, kinek mind e néma csodák szót fogadnak, és szolgálatot tesznek.

Végre hat kőlépcsőn lefelé haladva, lejutottak magába a pénzverdébe.

Egy roppant csavarsajtó, *Gengembre* mintája szerint alkotva, állt az alacsony boltozatú terem közepén; a csavar fején hosszú lódítórúd keresztüldugva, melynek két végére két nehéz ólomgomb volt alkalmazva. E bunkók végeit kétfelől izmos legények taszíták előre; a lóduló gömb súlya alányomta a csavart, s az egy perc alatt odasajtolta a két acélminta közé az alája tolt aranyat, az egyik minta volt a boldogságos Szűzanya képe, a másik a fejedelem páncélos ábrája. A nyomás után a két acélminta ruganyos lökése magától feltaszítá ismét a csavart, az izmos két férfi mellével nekifeszülve, taszított ismét rajta. Egy kis acélgyűrű rögtön kilökte helyéből a sajtolt aranyat, s másikat tolt a minta alá. A vert arany magas halomban hevert már a gép előtt; a munkások lábaikkal tolták azt félre, ha közel gurult.

Valami búbajos van ebben a látványban!

Két szegény ember, ki tán a mindennapi kenyérért dolgozik; hogy veri halomra azt a szemfényvesztő ércet, amibe mindenki szerelmes odafenn a földön, s amiért olyan sok ember eladja azt, amiye van odafenn az égben.

Egy harmadik néha falapáttal kisdud vászon erszényekbe töltögeti a pénzt, melynek olyan különös, rekedt a hangja. Nem haragnak való, ami az embereket imára hívja.

— Ne verjünk mi is egy-egy aranypénzt egymásnak emlékül? — kérdezé a Fatia Negra Anicától.

A leánynak tetszett az ajánlat.

A munkásokat félreállíták a gép mellől, s a két ólomgomb végéhez Anica és a Fatia Negra álltak. Az álarcos

figyelmezteté kedvesét, hogy vigyázzon, nehogy a visszatérő gép mellét megüsse; mert az halálos ütés. Mire a leány, mintegy büszkén kérkedve erejével, nem várta be hátrahajolva, hogy a gép rúdja egészen visszajöjjön, hanem azt fele útján megragadva izmos karjaival, ismét visszalökte, aminek az lett a következése, hogy az acélrugó nem lökte ki a mintában fekvő kész aranyat, hanem csak egyet fordított rajta úgy, hogy az arany még egy nyomást kapott, s mármost kettősen volt meg rajta mind a Szűz Mária-kép, mind a fejedelmi alak.

A vén Onuc odaugrott Anicához, és haragosan elrántotta onnan:

— Eredj innen, bolond! Még elrontod a gépet; nem a te kezedbe való az.

A Fatia Negra pedig fölvevé a most már kiugrasztott aranyat, s nevetve mutatá Anicának az eredményt.

— Nézd, most már kettős kép van rajta.

A leány kíváncsian forgatá ujjai között.

— S mi történik mármost ezzel?

— Ismét az olvasztóba jut.

— Ah! Ne rontsd el. Add ezt nekem.

E kérésre már az öreg egészen dühbe jött.

— Elment az eszed, hogy ilyesmit tudsz kérni? Egy hibásan nyomott aranyat, amit, ha meglátnak nálad, az egész gubernium a nyakunkon van! Domnule, olyan bolond ne légy, hogy azt az aranyat kiadd. Ha neki nincs esze, legyen neked. Mindnyájunkat elveszthetsz vele.

— Hiszen nem fogja azt Anica sem a fején, sem a nyakfüzérén viselni, hanem zsinigre akasztja, s szíve fölött fogja viselni, ott pedig kívülem senki sem találja azt meg.

Onuc gazda nagyon szerette volna megmondani, hogy „ott ugyan, domnule, neked sincs semmi kereseted; mert nem beszéltél még afelől a pópával”, de csak nem merté még ezt az egyet előhozni.

Anica pedig hátateljesen csókolá meg a Fatia Negra kezét, mint egy ajándékot kapott gyermek: nem azért az aranyért, hanem a határtalan bizalomért, amiben annak szerelme nyilatkozott, s rögtön előhúzza kis török kését, lyukat fúrt vele az aranyon, és felfűzte azt a vékony fekete zsinigre, a kis feszület mellé, melyet keblén viselt, s mindkettőt visszarejté oda.

— No, domnule — szóló Onuc elbúsultan —, mármost, ha a fejünket odatettük a leány kezébe, ugyan iparkodjunk ám, hogy meg ne haragítsuk magunkra!

Erre bejött a próbamester, egy fekete palatáblán cifra számadást hozva elő, melyen pontosan ki volt hozva, mennyi tiszta aranyat adott át Onuc a pénzverdének, mennyit fog ez érni kivert pénzben, s ebből a pénzverde számára levonva három százalékot költségül, mit kell neki kapni érte?

— Csak olvasd te, domnule — szóló Onuc a Fatia Negrához —, tudod, hogy én nem ismerek semmi írottat, de majd a fejemben kiszámítom, csak mondd meg előttem a számokat.

— Százhetvennyolc font színarany, huszonegy karát kilenc grán tisztaságú, három százalék a költségekre. A mi aranyaink nemes tartalma huszonhárom karát, hat grán.

Ezen bonyolódott számtani feladványt szépen megforgatta fejében az öreg, felnézve a padlásra, s szemöldökét felhúzza homlokára, s mire a Fatia Negra keresztülment az írott számadáson, ő is elkészült a fejében összevetettel, s a kimondott összeg az utolsó töredékig összetalált a táblára írottal.

Azzal egymás tenyerébe csaptak, az alku rendében volt.

— Mármost számlátsd ki a pénzedet a számvevő-mesterrel, Onuc.

— De te is itt fogsz lenni ugye?

— Csak számláljátok ti ketten; nem csaltok ti meg engem.

— De uram — erősködék az öreg —, pénz olvasva, asszony verve jó; légy jelen a kiszámolásnál.

— Nem leszek biz én, öreg, ha felét nekem adod is a pénzednek, én nem hallgatom aranyaid pengését, mikor leányod szavát hallgathatom.

(Vinne el a bányarém! — dörmögé magában Onuc. — Hiszen éppen az a nagy baj; csak ne félnék olyan nagyon tőled!)

Azonban mégis jobban féltette utoljára aranyait, mint Anica két szemét, s ott maradt a pénzt számlálni a biztossal, mialatt Anica és a Fatia Negra egy kis mellékszobába félrevonultak. Míg annyi aranyat darabonkint megolvasnak, azalatt sok szerelmes történetet elmondhat két ember egymásnak.

— Hol jártál egy egész hónap óta? — kérde Anica, a kalandorfőnök térdén ülve. — Tudod-e, hogy milyen hosszú egy hónap? Holdfogyta, újhold, holdtölte, utolsó negyed; ezt én mind végignéztem, és egyszer sem láttalak. Hol voltál?

— Külföldön voltam, ezekért az új gépekért, ezt nem bízhatja az ember másra.

— Vannak-e külföldön is szép leányok? Nem lettél-e szerelmes beléjük?

— Eredj! Ezt nem szokták kérdeni férfitól.

— Miért nem?

— Azért, mert férfi nem szokott rá felelni.

— De ha akad leány, aki ezt tudni akarja?

— Rosszul jár veled. Aztán már mit akarnál felőlem megtudni? Azt akarnád tudni, hogy én olyan *szemes tuskó* vagyok, akin rajtad kívül senkinek sem akad meg a szeme? Vagy azt akarnád hallani, hogy remetének öltözve vándoroltam végig hét országon, ahol asszonyhangot hallottam, lesütöttem a szememet, ahol rám mosolyogtak, keresztet vetettem magamra, és elfordultam? Vagy azt kellene hogy elmondjam: hogy itt

egy szép szőke fehér állat csipkedtem meg jókedvemben; amott egy pár kék szem kacsintása után felejtettem magamat, meg emitt egy barna ölébe hajtottam le mámoros fejemet — s végre azzal tértem vissza, hét országon nem találtam szebb leányt az én bűbajos Anicámnál?

A leálynak nem volt módja válaszolni és válogatni, mert száját lezárták csókkal, s ilyenkor az asszony is örömes-tebb hallgat.

— Mert látod, én nagyon féltékeny vagyok — szólt, midőn szóhoz jöhetett. — Én nem úgy szeretek, ahogy más, hogy másról is tud gondolkozni. Én nem tudok egyébről gondolkozni, csak a te szerelmedről. Én nem vagyok soha sem éhes, sem szomjas, csak szerelmes; én nem vagyok soha fáradt, s észre sem veszem a munkát egész naphosszant, mert mindig szerelemről dalolok; én nem is álmodom soha egyébről, mint terólad; s nem kívánom soha tudni, mi történik az egész világon, csak azt, ami teveled történik.

— Hát én gondolok most egyébre, mint terád? Nem százezrekkel megronthatnak most a másik szobában?

— Igen. Tudom, hogy szeretsz, hogy az enyim vagy, mikor itt vagy. De annyit vagy távol! Hányszor nem lát-lak hetekig, egész hónapokig? Olyankor majd megőrülök; ki akarom találni, hogy hol jársz, mit csinálsz most, kivel beszélsz, aztán majd megbolondulok belé.

— Bizony pedig azt, kedves lyánkám, nem jó volna megtudnod, hogy én olyankor merre járok, mert többet járok felvont puskák csövei előtt, mint szép leányok mosoly-gása között.

— Te rablóvezér vagy, havasi csempész vagy harám-basa?

— Valami a sok közül.

A leány sebesen járó lélegzettel szólt:

— Végy fel engem is a csapatodba!

A Fatia Negra megdöbbsent.

— Vigy magaddal; én meg akarom veled osztani a veszedelmet, amelyben élsz, az éjszakai zivatart, melyben bujdokolsz, a sziklai odút, ahol leskelődve pihensz. Én oltalmazni akarlak, ha megtámadnak; ápolni, ha sebet kapsz, s veled együtt elkárhozni, ha te pokolra mégy.

— Az nem lehet, Anica. Erre ne gondolj. Velem nem viszlek soha.

— És miért nem? — kérdezé a leány, párducként villogó szemekkel.

— Mert akkor én is félténélek téged, s az aztán rossz volna mind a kettőnkre nézve. Csak maradj te apád házánál, ott jó helyen vagy magadnak is, nekem is.

A leány kivonta kebléből az imént kapott aranyat és a feszületet.

— Hallod, Fatia Negra! Apám azt mondta, hogy e hibás-veretű pénz életedet kezembe adja. Tudod-e, Fatia Negra, hogy ez a feszület az, amelyre megesküdtem, hogy ha engem egyszer megcsalsz, én nem keresem, hogyan, mi úton, de eszeveszetten megöllek. Te fekete arc, fekete szem; érzed, hogyan ver ez a szív itt arcodhoz közel? Ezen a szíven nem jó feküdni két ilyen veszedelmes tárgynak; nesze, neked adom mind a kettőt.

— Miért teszed ezt, Anica?

— Csak te vedd el azokat, s tartsd magadnál, mert az őrangyalra mondom, azok rossz helyen vannak nálam; te engemet nem ismerst még.

A leány sírva fakadt; a Fatia Negra csókkal, engeszteléssel alig bírta elcsillapítani, midőn az öreg Onuc bedugta az ajtón ősz, bozontos fejét, s közbeszólt:

— Én már ki vagyok fizetve, domnule, hát te ki vagy-e?

A Fatia Negra megsimogatá a leány haját, orcáit, s fülébe súgá, hogy legyen nyugodt.

Az öreg román türelmét nem állta már tovább a folt, biz az szétszakadt.

— Domnule? — kérde a főnöktől. — Vajon nem emlékez-nél rá, ha szépen kérnélek, mikor volt annak a napja, hogy te férje lettél az én leányomnak?

A Fatia Negra egy percig meglepetve állt, azután csen-des, dörmögő hangon felelt neki:

— Ha még egyszer eszedbe jut ezt a kérdést hozzám intézni, a fejed egy órával hamarabb fog hazaérni, mint magad.

Az öreg nem válaszolt erre semmit, megfogta a leánya kezét, s vitte magával; minden szemközt jövő munkásnak adott egy-egy aranyat borralalóul, s azon az úton, amelyen jött, ismét visszajutott a malomba.

Lovaikat meglelték az égerfás szigetkében, s újra felültek rájuk. — Szép világos éjszaka volt; a Göncöl egészen megfor-dult már.

Onuc azt mondá leányának, hogy lovagoljon elől; paripája jobban szeret sietni; a vert aranyat most már két-felé osztották.

Mikor újra a Tyiatra Kalmanuj alá értek, az öreg hal-kan szólta Anicát.

A leány hátranézett, s látta, hogy az öreg hosszú pus-káját éppen az ő fejének irányozza.

Megrémülten tartá kezét arca elé: — „mit akarsz!”

— Ne félj semmit. Csak azt az aranyat akarom tőled visszacapni, amit a Fatia Negra adott. Az én fejemmel bolon-dok ne játsszanak.

A leány rosszabbat sejtett, most már nyugodtan felelt:

— Ne búsulj, visszaadtam azt már a Fatia Negrának. El sem hoztam.

S mutatta apjának az üres zsinórt nyakán.

— Azt okosan tetted — szólta az öreg, leeresztve puskáját.
— Mehetsz odább.

Hajnal hasadt, mire hazaértek. Amint Anica szobájába belépett, a szentkép alatt, mely ágya fejénél függött, találta

már felakasztva mind a hibás aranyat, mind a keresztet, amit két órával elébb a Fatia Negrának adott.

Ennek tehát csakugyan ördögökkel kell cimborálnia, ha látatlanul meg tudta őket előzni! (Vagy pedig más bejárását kell ismernie a barlangnak, s jó tolvajkulcsokkal ellátva lennie.)

Anica nem szólt efelől senkinek; ismét elrejté a két amulettet keblébe, s most már büszke volt a Fatia Negrára.

AZ ERŐS JUON

A világ előtt olyan megfoghatatlan sokszor, midőn azt mondják: ez a férj és ez a nő nem szereti egymást! Pedig milyen derék, szép emberek; hogy lehet az, hogy mégsem szeretik egymást? Egy-egy közbámulásban részesülő férfi saját házánál nincs szeretve. Hogy lehet az?

Laknál csak egy fedél alatt vele, aki ezt kérdezed, látánád mindennap, hallánád mindazt, amit mond, látánád egészen közletről!

Kevés nő az, aki házasság után nem vesz illúzióiból; üres lelkek megszokják ezt a veszteséget, vagy kölcsönbe veszik; a nemes lélek tűr vele és hallgat. Mi férfiak olyan kevéssé vagyunk hiúk a házasság után apró hibáinkat rejtegetni, pedig azok mindegyikének fölfedezése a nőre nézve egy kis csendes mártírium. Az önzés az ember húsával együtt él, annak éppen úgy nem lehet parancsolni, hogy újra ne nőjön, mint a körömnek, arra azonban gondunk van, hogy a kinőtt köröm ne legyen fekete, mert más ember szemét sérti, de az önzés körömfeketéjét elfeledjük tisztogatni. Észrevétel nélkül, akaratlanul úgy intézzük teendőnk, multságaink egész napi rendét, hogy az „én” az első személy, a „te” a második; nem gondolva arra, hogy ha mindenikünk kölcsönösen azt akarná, hogy a „te” legyen az első személy, az „én” a második, az milyen szép élet volna. Mint a rejtelmes páros csillagok járása, amiknek egyike nem a másik körül, hanem mindketten

egy képzelte központ körül forognak. Talán ez a központ a szerelem.

Hiszen a szerelem el is takargatja az apró bajokat, amik fájnak; de hát ahol az nincsen! Hol a gyermeket sírva vitték az oltárhoz, kétségbeesve a vőlegényi házhoz, undorral a közös „mensa et toro” mellé, aki aztán mentül közelebb jut az elválthatlan tárgyhoz, csodálatos természeti paradoxonképp annál nagyobb úr van kettőjük között.

Hátszegi minden bensőség nélküli ember volt; udvariasága neje iránt nem volt egyéb, mint azon közhelyek ismétlése, miket jóra való ember restell már nőnek elmondani, tudva azt, hogy azokat nagyon sokszor elmondták már.

Igen ritkán is volt odahaza; néha hetekig sem látták Hídvárott, s mikor hazajött, rendesen víg társaságot hozott magával, akikben Henriette éppen semmi mulatságát sem találta. Ilyenkor aztán, hogy nejeinek kedvét találja, pompás ékszereket hordott számára, s Henriette-nek végtelenül fáj az, hogy őt ama mindennapi lények egyikének hiszik, akiknél a pompa minden vágyat kielégít. Sohasem tett fel egyet is azon ékszerek közül, járt közönséges, egyszerű ruhában, mint egy szegény polgárnő, s maga sem tudta akkor, mi végzetes ösztön sugallta szívébe az ellentétes lemondást.

Azon hosszú napokban, midőn Hídvárott egészen magára és korán letarolt lelke gondolataira volt hagyva, néha késő estig elsétált egyedül a várkert alatti park árnyékos útjain, hallgatva a mezőn dolgozó leányok dalait.

A park végében volt a templom, azon innen egy kis tisztás hely, karókkal bekerítve, ami káposztáskertnek volt használva. Valami szegény emberé lehetett.

Ez a szegény ember volt a pópa.

Henriette sokszor látta őt, egy magas, ősz szakállú férfit, hosszú fekete talárjában, a kis kertbe sietni; ott a tisztelendő férfi hosszú kabátját levetve, kapát vett elő, és dolgozott késő estig.

Henriette eleinte azt hitte, hogy ezt tán csak dietétikai mulatságból teszi, hanem azután, hogy másnap és harmadnap és a nap minden órájában ott találta, ahogy látta, mint törli az izzadságot forró délutánokon homlokáról a pópa, hogy szakasztja félbe a munkát kifáradtan, kapájára támaszkodva, míg kipihen magát, akkor meggyőződött róla, hogy ez a munka nem multság, hanem keserves napszám.

Ez előtte egészen új tünemény volt, hogy a lelkész is kézi munkával törje magát; kinek a lelkek táplálékáról kellene gondoskodni, az saját teste táplálékáról gondoskodni legyen kényszerítve.

Sokszor szerette volna ezt megtudni tőle; de hiszen ő itt idegen volt, nem értett annak a nyelvén; míg egyszer a pópa észrevéve az úrnőt a kerítésen át, igen szép tiszta magyarsággal jó napot kívánt neki, s azáltal tudatta, hogy ő is érti az urak nyelvét.

Henriette kérte az öreget, hogy hagyja abba a munkát, s jöjjön át hozzá.

— Az nem lehet, nagyságos asszonyom, a nagyságos úr megtiltotta az udvarán megjelennem.

— Miért?

— Mert mindig alkalmatlankodom neki.

— Mivel?

— Mindenféle koldulásokkal. Majd a templom tetejét bontja meg a szél, majd a harangláb törik ki; egy eszten-deje már, hogy az iskola leégett, azóta a falait benőtte a bogáncs, a dászkál is odábbállt, nincs, aki a gyerekeket tanítsa; aztán felnőnek zsványoknak, tudatlanoknak; csak az uraság vallja kárát.

— De hát miért nem hozzák mindazt rendbe?

— Mert a köznép renyhe, iszákos, a nagyságos úr pedig fősvény.

Henriette nagyot bámult e szónál az öregre.

— Úgy van, fősvény. Én nemigen válogatom a szót, mert én pap vagyok, és tudok koplalni. Aki pedig koplalni

tud, az fel van mentve a hízelkedés terhétől, megmondtam én azt a nagyságos úrnak szemébe is; azért is tiltott ki a kastélyból.

Henriette nem bírta a beszélgetést tovább folytatni a pópával, annyira felzavarta kedélyét az a gondolat, hogy Hátszegi fősvény. Az, aki százezreket fáradság nélkül beseper, és könnyelműn ismét szétszór, tud visszautasítani embert, ki az Isten háza, a népnövelde számára koldul. Jaj annak, aki a közügyeket koldulni hagyja! A pap napszámbul él, a nép azután természetesen rablásból.

A hölgy hirtelen félbeszakítá a beszédet, jó éjt kívánt a pópának, s visszatért a kastélyba.

Este fölkeresé férjét; az fáradtan jött meg éppen akkor a vadászatról.

— Egy kérésem volna önhöz.

Hátszegit meglepte ez a szó. Első kérése volt ez a nőnek a férjéről.

— Parancsoljon velem. Minden, amit kigondolt, már annyi, mintha teljesítve volna.

— Én szeretném ennek a népnek a nyelvét megtanulni, mely közt lakunk. Olyan vagyok itt közte, mintha süket-néma volnék.

— Az nem nehéz. Az oláh nyelv könnyen ragad, kivált arra, aki franciául vagy latinul ért.

Henriette mélyen elpirult, nem tudta, célzás volt-e ez, tud-e Hátszegi valamit arról, hogy ő latinul ért.

— Óhajtanék mestert járatni hozzám, ki útba vezessen; a helybeli pópa alkalmas volna erre.

Hátszegi szemöldei egy percre összevonultak.

— Nem szegem kedvét. Az az ember ugyan egyetlenegy a világon, aki nekem megtorlatlan gorombaságokat szokott mondani, házamnál és házamon kívül, ahol előtalál; aki néha megteszi, hogy kastélyom falára veres krétával egész mondatokat ír fel Nehémiás prófétából; akit én innen örökre

kitiltottam: és szavamat adtam rá, hogy ha udvaromra beteszi a lábát, az ablakon vettetem ki; de hogy lássa ön, mennyire szófogadó szolgálja vagyok, még csak le sem beszélem e kívánságáról, azt sem mondom, hogy válasszon más nyelv mestert; hanem rögtön küldök érte, s meghívatom magamhoz. Lássa minden ember, hogy az én házamnál — nőm az úr.

Lénárd kezét csókolta nejeinek, és távozott.

Henriette azon kezdte gondolkozni, hogy e férfinak talán mégis van szíve, s e szív fölött neki hatalma.

Másnap reggel már hívatva volt a lelkész. Margari közölte vele a nagyságos asszony kívánságát, ki a román nyelvet óhajtja megtanulni, s majd torkán akadt a szó, midőn ki kelle mondania, hogy ezért száz pengő forintot fog kapni havonkint. Száz pengőt havonkint egy olyan nyelvért, amit csak a parasztok beszélnek!

Rubán Tódor, ez volt a lelkész neve, rögtön ott termett a hívatásra; bevezették az úrnőhöz. Derült, őszinte arcú öregember volt a pópa; szép hosszú fehér haja tömött fűrtökben borult egyszerű fekete ruhájára, mely nagyon viseltes volt már.

Henriette nem bírta megakadályozni, hogy az öreg lelkész kezét ne csókoljon neki.

— Nem a szolga alázatossága ez úrnőjéhez — monda a lelkész —, hanem a nép pásztorának tisztelete az angyalok iránt, kiket az ég, ingyen kegyelméből, leküldöz hozzánk néha a földre. Ne vegye ezt bóknak, nagyságos asszonyom; avval én nem vagyok nagyon adakozó; de kénytelen vagyok önt e néven nevezni; — én jól tudom, hogy engem nem azért tisztelt meg ily nagy jövedelmű és kevés fáradságú hivattal, mintha a kívánt tudományra különös szüksége volna, mert hisz a nép nyelve ingyen is ráragad az emberre; megtanulják azt az urak tanító nélkül is; de felismertem az áldást hozó jóakaratot, ily módon segíthetni elárvult népünk lelki művelődésén; mert én bizonyára ezután sem fogom egyszerű máléke-

nyeremet ízetesebbel felcserélni, hanem nagyságod ajándékát fordítom arra, ami Istené és a népé, akik minálunk a legszegényebbek.

E nap óta azt hívé Henriette, hogy neki magasabb hivatása van Hídvárott lenni; hogy a végzet azért törte meg szívét, azért hagyta megfagyni érzelmeit, azért küldte őt ide, ahol számára nincsen élet, hogy védangyala, megmentője legyen egy elhagyatott népnek; s azontúl nem talált kedvesebb mulatságot, mint faluról falura járni néha a pópa társaságában, máskor csak egy csatlóstudul kísérve; akárhányszor pedig egészen egyedül, ott sorba látogatott templomokat, lelkészeket, mint valami esperes; kikérdezte bajaikat, segített raituk, pénzt adott iskolák építésére, szent könyveket osztogatott ki; összeszedett mindenféle elhagyott árva gyermekeket, azokat hazavitte, oktatásban, ápolásban részesíté; egész kisdedóvót alapított a vidék apróságai számára Hídvárott, s arról nagy szenvedéllyel szokott értekezni a pópával; ahhoz nagy bajjal alkalmas nevelőt szereztek, Margari barátunk ajánlatát erélyesen visszautasítva, ki ezt a hivatalt is képes lett volna betölteni — illendő honoráriumért; és mind ez a nemes emberbaráti szenvedély Hátszeginek roppant sok pénzébe került; de aki azért soha szót nem tett miatta.

— Gyermekek még, hadd játsszék. — Ezt szokta válaszolni, ha Margari vagy Clementine árulkodtak előtte Henriette-re, hogy már megint zálogba küldte Fehérvárra az ékszereit, hogy néhány oláh poronttyal többet tanítson meg kesztyűben járni.

Még maga a báró utasítá a tőzsért, kihez Henriette ékszereit zálogba szokta küldeni, hogy rendesen négyszer annyit adjon rájuk, mint amennyit érnek, ő megtéríti. S azután ismét új ékszereket hordott nejeének.

Hisz ez valódi szeretetreméltó ember.

Egy napon Henriette a szomszéd Ravacsélbe lovagolt át, hogy ott egy szegény beteg oláh asszonyt meglátogasson, kinek azelőtt néhány nappal orvosságokat is küldött.

Ezeket persze az be nem vette, hanem a kuruzslóval kenette meg a gyomrát valami jótékony kenőccsel, aminek az az erős sikere lett, hogy belehalt; mire Henriette odaérkezett hozzá, már akkor végvonaglósaiban vala. Henriette magánkívül volt; mint mikor egy valódi orvos gyógyrendszerébe mások belekontárkodnak; segíteni ugyan nem tudott rajta, mert a nő mégiscsak meghalt, de legalább gondoskodott illendő végtisztességtétele felől, s eközben úgy elkésett, hogy már akkorra szépen fenn volt a holdvilág, mire Hídvár felé visszafordult.

Egyedül volt lóháton; mindössze egypár óra volt a távolság a két helység között, ilyen rövid útra nem tartotta érdemesnek kísérőt hordani magával; különben is mitől félhetett: hisz amióta ő e vidéken él, azóta nincsen itt rossz ember; aki csak találkozik vele úton-útfélen, mind kezet csókol neki.

Ismét egyedül indult hazafelé. Az út kanyarogva visz a völgyben mindenütt, azért hosszabb, mintha torony irányában menne a hegyeken keresztül. Hogy azonban Hídvárnak Ravacseltől van egy rövidebb útja, melyen ösvérek és poroszkalovak is szoktak járni, azt többször hallotta a parasztoktól, s ezúttal jónak látta ezt az utat keresni fel, nehogy az éjszaka ott lepje a völgyben.

Csakhogyan ami út jó az ösvérnek és a poroszkának, azt nagyon válogatja a jóféle angol paripa, mely nem szereti az egyik körmét a másik nyomába rakni; azután meg száz lépés a síkon sokkal rövidebb út, mint huszonöt a meredeken. Ezt erősen tapasztalá Henriette, mire a hegyi út tetejére felért, mert paripája egészen átizzadt, és reszketett a nehéz fáradságtól. Hegyi utakra nem ilyen lovakat szokás használni; valami kis mokány paripa tréfának vette volna az egészet, s szót sem tett volna érte.

Pedig az út terhesebb része még a lejtőn kezdődött, egyiránt fáradságos lóra és lovagra nézve; az ösvény meredeken

hanyatlik alá, rohanó záporoktól mélyen kimosva; a görgeteg kő csúszik, gurul a ló lábai alatt, s előtte, utána csörtet nagy robajjal, néhol félöles rovátkokon kell aláugratni; Henriette vette észre paripáján, amint az füleit hegyezé, serényét felborzalta, s nyugtalanul prüszkölt és rázkódott, mennyire osztja az úrnője félelmét.

Végre egy gonosz helyre jutottak, hol az út egyik oldalán éktelen mélység nyílik meg, míg másik felől meredek sziklafal emelkedik, annyira közel az ösvényhez, hogy a nyeregben ülőnek félre kell hajtania a fejét, hogy a kőbe ne ütközzék, s a keskeny ösvényen a lónak éppen csak az egyik lábát letenni van hely.

Egy percre a paripa megállt, mintha átallna e veszélyes ösvényre lépni; azonban visszafordulni éppen nem lehet, s előbbre kelle mennie.

Henriette borzadozva néze le az alatta tátongó mélységbe, mely felett, féloldalt ülve a lovon, egészen függni látszott, s nagyot sóhajtvá mondá magában: ha ide le találnánk bukni!

Alig gondolta ezt ki, amidőn a félénk paripa hátulsó lába megcsúszik, s abban a pillanatban ló és lovagnő lebukik a mélységbe.

Henriette tisztán eszméleténél volt az egész esés alatt; látta azt a rövid percig tartó rohamot, mely alatt paripája az örvény sziklafalához súrlódva csúszott alá; a sebes súrlódásban leszakadtak a nyereg hevederei; egy percig valami kinyúló bokor fenntartá a rohamot, a másik percben a nehéz paripa terhével keresztültörte azt, s még alább zuhant. — Azonban Henriette egyszerre mindkét kézzel megragadá a bokor gyökereit, s ott maradt rajta.

A ló még alább esett, s hanyatt fordulva két szikla közé szorult, ahonnan azután szerencséjére nem bírt kivergődni, mert ha még alább esik, agyonzúzza magát.

Henriette még mindig eszméleténél volt.

Két kezével a bokor gyökerébe kapaszkodva, érezé, hogy ereje nem soká fogná kitartani e feladatot; azonban bal lába szerencséjére még mindig a kengyelben volt, s a nyereg és kengyel szinte fennakadt a bokor csutakjain, mik azt a paripa hátáról letépték; e kínos helyzetben az jutott eszébe, hogy ideje maradt imádkozni, Istennek ajánlani lelkét, s azután nyugodtan nézni a halál szemébe. Innen úgysem menekülhet meg, mert a hely távol van minden emberjárástól; éjszaka következik; a bokor lassankint engedni fog terhe alatt; az elvészés bizonyos.

Azonban ha az úrnő elmulasztá segélyért kiáltani, annál hangosabban tevé azt a megszorult paripa. Hanyatt fordulva, beékelt helyzetéből ki nem tudva szabadulni, folytonosan hallatá azt a rémületes bögést, melyet a kevésszavú nemes állattól olyan ritkán hallani, csak nagy, borzasztó veszély közepett; akik ilyen állati vészkiáltást hallottak paripától, azok el fogják ismerni, hogy az borzasztóságban fölülmúl minden emberi rémordítást.

Néhány perc múlva úgy tetszék Henriette-nek, mintha a mélység fenekéről emberi kiáltás visszhangzanék fel, s aláttekintve, a holdfénynél egy sötét alakot pillanta meg, ki szikláról sziklára ugrálva, mint a zerge, majd ismét egyik rovátkról a másikra kapaszkodva közeledett a veszélyes ponthoz, ahol ő függött.

Lehetetlennek tartá az ember törekvését. A meredek falon alig volt egy-egy látható hasadás, melybe megkapaszkodhassék, s ha eljuthatna is hozzá, mit segitene rajta vele, hogy szabadítaná meg onnan?

A férfi azonban egyre közelebb ért; már ki leheté venni kecskebőr ködmenét, széles, magas süvegét, borotvátlan arcát, mikről a havasi kecskepásztorra ismerni. Bámulatos volt ügyessége és testi ereje, amint néha lábujjhegyre felállt, hogy egy magasan feje fölött látszó sziklarepedést elérjen, melyet alig bírt ujjai hegyével megragadni, s a következő

pillanatban már felhúzta magát fél kézzel, s lába hegyét illesztve a párkányba, új lépcső után nézett.

Egy ölnyire Henriette alatt éppen egy jőkora kiálló kőszeglet volt, melyen egy egész emberláb bízvást elérhetett. Henriette egy perc múlva azon a helyen látta állni a pásztorot. Éppen egy öl magas volt a férfi, fejével elérte Henriette kenyerét.

Nyájasan mosolyogva tekintte fel rá, mintha csak lováról lesegíteni jött volna ide.

— Norok bun, domna! (Jó estét, asszonyom.)

(Még eszébe jutott neki abban az állapotban jó estét köszönni.)

— Egy kicsit félrelépett a ló, asszonyom, de már nem tesz semmit. Kérlek, lépj ide a vállamra; ez a bokor nem soká tart, mert csak boróka; gyöngye a gyökere.

Henriette tétovázott. Tán csak nem képzelet az az ember, hogy őt a vállán leviheti.

— No lépj ide, asszonyom, ne félj semmit. Leviszlek én innen könnyen. Óh hányszor teszek én ilyen utat a mélységbe esett gödölyémért, egynek sem szabad ott veszni; s te nem vagy nehezebb egy kecskegidónál, én tudom.

Henriette önkénytelenül engedett; leszállt a férfi vállára; — arra az fél karjával átölelte, s úgy emelte le, hogy a delnő vállára ülhetett.

— De hogy akarsz velem együtt innen lejutni most?

— Csak bízd azt rám, asszonyom. Lejutni könnyű, csak feljönni mesterség.

Azzal szabadon maradt kezével felnyúlt az összetört bokor maradványáért, Henriette bámulva látta, hogy a bokor, melynek gyökerei az ő terhe alatt le nem szakadtak, a férfi kezének egy csavarintására elválnak a sziklarepedéstől.

Mit akarhat azzal?

A pásztor csak arra kérte a delnőt, hogy ne féljen semmit, mert hiszen semmi bajuk sem történhetik, s azzal a kitépett

bokrot, mint egy paripát maga alá véve, s fél kézzel a sziklához nyomva, hátát a falnak vetette, s hirtelen két lábát szétterpesztve, alá hagyta magát csúszni a meredek falon.

Henriette most elsikoltá magát, azt hitte veszve van. A másik percben már szilárd helyen állt a pásztor, s mosolyogva tekintte fel rá:

— Ugye, nem történt semmi bajunk? Óh, sokszor utaztam már én így, ez csak játék, csak *szánkázás!*

Szánkázásnak nevezte egy fenyőbokor segélyével öt ölnyi mélységű sima falon alárohanni!

Onnan már könnyű volt az örvény aljára levinni az úrnőt, a mélység alja eleven pázsittal volt benőve; oda leülteté őt.

— Így, domna, ne félj, nem lesz semmi baj. Mindjárt visszajövök megint.

Azzal ismét felkapaszkodott a beékelt paripáig. Henriette bámulva nézett utána: vajon mit akarhat azzal?

A férfi odaérve a kétségbeesetten kapálózó paripához, elébb annak lábait egyenkint elfogdosá, azután gúzzsal mind a négy lábát jó erősen összekötözté. Akkor az összekötözött lábaknál fogva nyakába ölté az állatot, s egy hatalmas rántással kirántá gyámoltalan helyzetéből; — és lehozta azt is a völgybe. Ott kioldá lábait, talpra állítá, megveregeté, s mosolyogva monda Henriette-nek:

— Derék egy úri ló! Kár lett volna ott hagyni veszni.

— Te elbírtad azt a válladon? — kérde Henriette csodálkozva.

— Nem nagy dolog! Aligha van négy mázsa. A múltkori medve ötödfél volt; aztán azt elébb agyon is kellett verni; úgy hazavinni. Hiszen tudod, asszonyom, én vagyok az erős Juon: — Juon Tára!

Ezt olyan önérzettel mondá a pásztor, mintha a világ minden részéből idejövőnek kellene azt tudni hírből, hogy itt lakik az erdők között az erős Juon.

Henriette bámulatából azonban vevé észre, hogy ő még nem hallott felőle semmit.

— Te nem tudod még, *domna*, hogy én ki vagyok, de én tudom, hogy te ki vagy. A *dumnye barbátu*, az urad sokat találkozott már velem, az ismer jól. Az még csak olyan erős ember a világon, mint én vagyok. Sokszor birkózott velem itt a gyepen, — fogadásbul. Egyikünk sem bírta a másikat földhöz vágni. A nagyságos úr mélyebben tudja a fába vágni a fejszét, mint én, de én még többet tudok emelni, mint ő; a nagyságos úr ököllel le tudja ütni a bivalyt, de én meg agyon tudom fojtani a medvét: hanem egymással nem bírunk. Sokat verekedtünk. Tudod, asszonyom, csak tréfából, csak játékból; — az nem jó volna, ha mink egyszer haragbul verekednénk: az rettenetes volna.

E beszéd közben Juon ügyesen összetoldozá a szétszakadt nyeregzserszámot és kantárt; felnyergelé a paripát, mely még mindig reszketett mind a négy lábán; lemosta fejről a véres tajtékot, megtörle a zsúrlódás okozta sebeket, s biztosítá úrnőjét, hogy ismét lovára ülhet; innen egy negyedóra alatt kivetheti a járt útra, s félóra alatt Hídváron leend.

A völgy rejtekeivel ismerős pásztor, a ló kantárát fogva elől, bizton vezeté ki úrnőjét a hegyek nyílásaig, ahol a járt úttal ismét összetalálkoznak.

Ott a pásztor megcsókolá úrnője kezét, s elvált tőle.

— Nekem innen vissza kell mennem, mert várnak reám.
— Kik?
— Kecskéim és feleségem.
— Nőd is van? Szeretted?
— Szeretem-e? — szólt büszkén a pásztor: s halkán tevé utána: Olyan szép, mint te vagy! — Buna nopte, *domna*!
Azzal nem várva több kérdést, visszafordult az erdőbe, s sebes ugrásokkal eltűnt, szökellve.

A paripa igyekezett hazafelé. Egyre nyerített; tán menekvés-i örömeiben.

Henriette mélázva gondolkozott az elmúlt óra eseményeiről: halálveszélyes helyzete, a csodálatos segítő és az asszony, akit olyan szépnek mond az erdők lakója!

Csak midőn kapuja előtt állt, akkor jutott eszébe, hogy megmentőjét minden jutalom nélkül bocsátá el magától, még csak egy „multiemescut” (köszönöm) sem küldött utána.

Férje nem volt honn. Nem kellett tartania terhes kérdézősködésektől, amikre leginkább paripája sebei, szétszaggatott szerszáma és saját tépett öltöneyei sok okot szolgáltathattak volna. Nem szólt az egész esetről senkinek. Hanem alig várta, hogy jöjjön a reggeli óra, melyben Rubán Tódor fel fog jönni a kastélyba, hogy tőle a Juon Tare felől kérdezősködhessék.

A GEINAI LEÁNYVÁSÁR

(Rubán Tódor regéje az erős Juonról)

Hinné-e azt nagyságod, itt a meleg kandalló mellett ülve, születésétől fogva azon úri kényelemhez szokva, hogy minden parancsszavát külön cseléd siessen teljesíteni, minden szobája szőnyegezve legyen, s minden ételhez, italhoz másféle kést, villát és poharat lásson felterítve, hogy vannak emberek a világon, akik nem tudják, hogy mi az a fődél alatt alvás, akik nem ismerik a vetett ágyat, nem ismerik az evőeszközöket, de még a kenyeret sem, és talán mégis boldogok?

Pedig itt közelünkben élnek; nem kell miattuk az óceániai szigetek vad lakóira gondolnunk; elégszer látjuk őket; nagyságod ballhatja innen erkélyéről búskomor furulyáik dalát, kivált esténként, mikor a kecskenyájak a mély völgyekbe térnek vissza.

Az ilyen pásztoreMBER sohasem él fődél alatt; sem télen, sem nyáron; földesura kecskenyájaival minden tavasszal beszámol, ami szaporodás van benne, annak fele az övé, azontúl nem beszélnek egymással, hogyan él meg ott a havasok közt nyájaival együtt, mivel táplálkozik, hogyan védi magát zivatar, hófergeteg ellen, s azután az erdők fenevadai, a medvék, farkasok ellen, szenved-e, s van-e aki ápolja ott, miről gondolkodik tenger időközön át, álmodik-e valamiről éjjel, vagy talán még szerelmes is, arról nem tudakozódik senki.

Ez a Juon, akit nagyságod meg akar ismerni, ilyen kecskepásztor. Valaha talán többet is fogunk felőle hallani, mert az ő élete nagyon regényes.

Csak egy esetet mondok el belőle.

Volt itt a vlaskucái határban egy gazdag pakulár, ki valami verespataki bányarészből valaha sok aranyat összetakarított, nem is nevezték másnak, mint a „gazdag Misule”.

Ennek volt egyetlenegy szép leánya, Marióra, arról már van nagysádnak fogalma, hogy milyenek az oláh szépségek. Szobrász nem gondolhat ki magának szebb ideált. A Hátszegvidék különösen gazdag ilyenekben, s ha ennyi szép alak között egynek mégis kitűnően híre futamodik, azt azután még a szomszéd vármegyékből sem restellik a magyar urak felkeresni, s ha lehet, szót váltanak vele; de nem mindig lehet, mert az oláh, mikor kaputos idegeneket lát az utcán, a csúfját állítja ki az asszonyainak az ajtóba, hogy mentül hamarabb menjenek odább.

Marióráról mindamellettt beszéltek még Aradon is; s ha jöttek távol földről való urak a Gyecárt vagy Krivádiát látogatni, félretértek Vlaskucára is, hogy az öreg Misule házában megpihenhessenek, ahonnan pedig éppen semmi szép kilátás nem volt, csupáncsak Marióra szép szemeibe.

És ez a csodaszép leány nem szeretett mást, mint a szegény kecskepásztort, Juont, akinek egy szűrén, egy baltáján kívül semmije sincsen.

A gazdag Misule természetesen tudni sem akart e szerelemről, hanem volt neki egy hatalmas komája, Külső Fehér vármegyében, Tóbica Gligor, nemes ember, falu hadnagya, ahhoz akarta adni a leányát.

Juonról azt híresztelték el, hogy boszorkánymester. Persze Misule felesége költötte rá, amért úgy meg tudta igézni a leányát. A sok mendemonda között azt is ráfogták, hogy a fenevadakat meg tudja babonázni, ért a nyelvükön, s tud velük mindenféléről beszélni, s nem fél tőlük. Hogy sokszor látták farkasokkal, medvékkel beszélgetni a gubájára letelepedve, ő ült az egyik végén, a medve a másikon.

Az volt benne az igaz, hogy Juon egyszer, amint kecskéit őrzé, egy barlang szűk nyílásán át valami fájdalmas nyöszörgést hallott: volt bátorsága bemenni, hogy megnézzé mi az, s talált ott egy nagy anyamedvét, mit valami távoli hajtóvadászaton halálra sebzettek, s mely az őnnal vérző belsejében idáig elhurcolta még magát. A vén medve mellett volt még egy kis szopós kölyök, mely anyja vérző sebét nyalogatta.

Juon megszánta a kis gyámoltalan árvát, s midőn másnap már nem hallatszott a fájdalmas nyögés a barlangból, bement érte: ott találta akkor is megdermedt anyjának hullája mellett kuporogva; bizonyosan ott veszett volna az is. Akkor Juon pártul fogta a kis bocst, s ölébe véve, egy szelíd kecskeeméhez vitte szoptatóba. A kis fenevad szelíd állatok tején, emberi ápolás alatt növe fel, egészen hozzászokott gazdájához; a medve különben is természetből fogva nem vérengző állat. Együtt járt-kelt vele és a nyájjal, segített neki a kecskéket összerelteni este, unalmas napokon át eljátszódott vele, bukfenceket hányt előtte, amikhez a medve pompásan ért, vagy magas fákra kapaszkodott fel, leereszkedtében az egész fa héját lehántva rettenetes körmeivel. Éjszaka ott aludt mellette, s könnyebb volt neki, ha az orrát odatehette gazdája ölébe. Ha falatozásra került a dolog, leült Juon mellé; tudta, hogy minden második falat sajt az övé, azt is megtette, hogy a bogrács alá fát is hordott a tűzre, mikor kukoricapuliszka főtt benne, s elég volt neki egyszer a száját megégetni, hogy többször bele ne kóstoljon; ő meg aztán cserébe vadmézet kutatott az erdőben, amihez finom szaglása van, s rávezette Juont a közös zsákmányra, nagy melegben hordta utána a gúnyáját, egy bundával több vagy kevesebb, nem tett rá nézve különbséget. Juonnak nem volt más, kivel beszélne, mint a medve, s ha az ember az állatokkal egész komolyan beszél, azok utoljára megértik. Amellett azt is tapasztalható a medve rosszkedve perceiben, hogy Juon ököltre is van olyan hatalmas, mint ő, ha netalán háládatlanul lázadást merne megkísérteni ellene.

Ezért hitték Juon felől, hogy az erdei vadakkal egyetért, s ha akarja, ha megharagítják, rá tudja őket a szomszéd nyájakra uszítani; maga is sokszor átváltozik szakállas farkassá, medvekirállyá, s úgy csatangolja be a havasok rengetegeit.

És ezt az embert szerette Marióra.

Van ezen a vidéken egy sajtóságos népszokás: *a leányvásár*.

A bihari havas szomszédjában áll a Geina orom; ilyenkor az is zöld, mint minden erdélyi havas, ha a hó letisztul róla. A mély völgyeket patakok járják, miknek menetét kiismerni a haragoszöld égerfa pagonyokból, a hegyoldalak rengeteg bükkerdőkkel vannak terítve, feljebb szálfenyők kezdik elfoglalni a tért, utóbb ezeket is felváltja a mostohább rokon, a borókafenyő, mentül feljebb, ez is annál alacsonyabb, mindjobban a földhöz lapul, utóbb csak az áfonya csenevész még az ormokon, végre az is elhagyja a tért, s nincs más a tetőn, mint aszú fű, mely esztendőben csak egy hétig zöld, azontúl vagy száraz, vagy hó alatt van.

Bizonyosan mondhatom, hogy ezen a helyen még madár is ritkán jár.

Hanem az olyan magamforma ember nem hagyja azt látatlanul, kivált fiatal, gondatlan éveiben, mikor még elég megtudnia azt, miszerint van valami csodálatos hely, ahova nagy fáradsággal juthatni el, hogy azt felkeresse.

Itt találkoztam több év előtt Juonnal. Ő maga naphosszant eláll ott a hegytetőn, botjára támaszkodva, míg medvéje a völgyben málnát szed, s a kecskéket őrzi, nem elszökéstől, hanem más fenevadtól.

A kilátás valóban fölséges innen. Egyfelől a vulkáni hegyláncot látni, másfelől Kolozsvár környékét, a gyalui havasokat, nyugotra pedig előttünk terül a sík Magyarország, ködös rónáival mintegy beleolvadva az égbe.

— Mit nézsz itten naphosszant, Juon? — kérdezém egyszer a kecskepásztort, kit reggel és este, jövet-menet ott találtam egy helyen állva.

— Milyen sok ember lakik itt alatt — felelt ő —, és az mind be van zárva.

Képzelné, milyen fejedelemnek tartja ő magát, aki nincs négy fal közé bezárva soha.

— Vannak a síkon is emberek — mondám én neki —, akik a szabad ég alatt élnek.

Fejet csóvált a pásztor.

— Rab az, aki a rónán lakik.

Egy napján az esztendőnek nagyon élénk szokott lenni a Geina. Szent Iván-napra következő szombat este eljönnek Rézbányáról, Topánfalváról a mézeskalácsosok, lóhátra rakott mézes bábjaikkal, méhseres és pálinkás csobolyóikkal, és sátorokat vernek a tisztáson, másnap aztán tele van a hegytető vidám néppel, ekkor tartják a hírhedett leányvásárt.

Távolról, közlőről összejönnek a leányos anyák felcicomázott eladó lányaiikkal, akik egyúttal minden hozományokat is bemutatják; felfűzött arany, ezüst pénz nyakukban, cifra szövött kendőik a lovak oldalára akasztva, töltött párnák, festett ládák a nyeregben; azokat ott sorban lerakják a sátorok alá, mint valami igazi vásárban, s azután jönnek a vevők, nyalka házasulandó legények, nézegetik a portékát, szóba ereszkednek vele, alkuszna és odábbmennek, ha nem bírtak megegyezni. Némely leányt nagyon rátartanak, másikat az első kérőnek odaadják, s akinek párja akadt, azt azután szép furulya- és csimpolyaszóval lekísérik a legközelebbi kalugyerrig, aki aztán hit szerint szentesíti ezt a frigyet.

Nagysád mosolyog e szokás felett, itten pedig ez nagyon természetes magyarázattal bír; a havasok lakói pásztori életmódjuk mellett oly távol laknak egymástól, hogy a legközelebbi szomszéd félóráig sem jut el szomszédjához. Amellett a fiatal leányok otthon ülnek, a fiatalság csak egyszer látja egymást esztendőben, a geinai leányvásáron. A férjes asszonyoknak már aztán szabad a búcsúkra is eljárni, de a leány otthon marad.

Persze, hogy az olyan hírhedett szépségeknek, mint Marióra, nem lett volna szükség éppen a Geinára vándorolni, hogy férjet kapjanak, kivált miután az már ki is volt választva előre; hanem ezt már aztán úgy hozza magával a gazdagság büszkesége. A parasztok között is vannak, akik büszkék arra, hogy ők gazdagabbak, mint más. Misule nem szalaszthatta volna el az alkalmat, hogy a geinai búcsún az ő lányát kiáltsák ki legszebbnek, az ő poroszka lovait legtüzesebbeknek, valamint a felesége sem élhetett volna anélkül, hogy Marióra arannyal hímzett ingeit ki ne rakhatta volna a sátor alatt, s vagy tíz kérőt el ne utasított volna büszkén.

Tóbica Gligor is megjelent ugyanakkor a vásáron Réz-patak felől jöve tizenkét háttas paripával, hat cigány muzsikussal, felkendözve, pántlikázva minden ló és süveg; volt is aztán dínomdánom. Ittak a pajtások, később egy-egy kicsit verekedtek is, Tóbica beverte egypár kötekedőnek a fejét, aztán megint kibékültek, s még szélesebb kedvük lett, csak a menyasszony volt szomorú.

Tóbicának egyszer az jutott eszébe, hogy jó volna neki tán Mariórától egy csókot kapni.

A leány eltolta őt magától: „nem vagyok én még kendernek felesége”.

— De ha Juon kérné, annak nem mondanád azt ugye?

A leány megvallotta igazán, hogy nem!

Erre Tóbica méregbe jött.

— Jöjjön hát ide, ha szeret, ha külön akar lenni, mint én. Űssön el a kezemről, ha jobb legény. Ezzel ütöm agyon őt, ni.

Azzal egy hosszú kecskebőr zacskót vont elő tüszűjéből, melynek feneké tömve volt aranyokkal, s azt forgatá feje körül, mint egy csatacsillagot, s lekiabált az erdőbe:

— Gyere elő, te rongy Juon, te koldus kutya! Most van a leányvásár, most vedd el Mariórát, gyere elő, gyáva kutya, hadd üsselek agyon! Arannyal ütlek agyon! Aranypénzzel

töröm be a fejedet! — Hogy kacagott és ujjongott ezen az ötleten az egész sokaság.

Amint ott legjobban hetvenkedik, egyszerre nagy sivalkodás támad az erdő felől, a sátrakból szalad a nép a lovak felé, ládát, hordót felforgatnak, asszony visít, férfi káromkodik; s egyes rémületes hang kiáltja: „Jön a medve!” — „Itt jön Juon a medvével!”

Több biztatás senkinek sem kellett.

Medvével találkozni igen elhatározott vadásznak van csak kedve, mert az még halálos sebet kapva is, bosszút tud állni; nyílt téren szembeállni vele nem tanácsos. Az a néhány lakodalmas puska, mit a legénység puffogatni hozott magával, különben is csak vakra volt töltve, aztán meg ilyen esetben a sok asszony nép elrémíti még a legjobb férfit is, egy perc múlva hanyatt-homlok rohant minden lélek a Geina tetőről a túlsó erdőbe, otthagya menyasszonyt, hozományt és ivószerszámot, úgyhogy midőn a medve és Juon kiugrottak a borókaerdőből, már akkor senki sem volt a Geinán. De valaki mégis maradt ott: Marióra, ő nem futott a futókkal, hanem elbújt a sátorban.

Futott előlük Tóbica is, de minthogy lábai a méhsertől nehezen vitték, hogy Juon utol ne érje, s azzal is könnyebb legyen, elhajtá a hosszú bőrrerszényt, a sok arannyal. Juon pedig felkapá azt, s megcsóválva a levegőben, mint egy paritytyát, utána hajtá rákiáltva:

— Nesze a pénzed, nagyszájú! Végy rajta magadnak feleséget; te pénz nélkül senki sem vagy; de én Juon vagyok egy baltával a kezemben is.

Azzal odament Mariórához, megölelé, megcsókolta, megkérdezé tőle, akar-e felesége lenni, vele menni, erdőn lakni. S midőn az igent mondott rá, ismét megcsókolá, s azután elvitte magával szabad erdejébe, semmi aranyat, semmi drágaságot az otthagytott martalékból még csak meg sem nézett. Csak Marióra volt ránézve aranyból, más semmi.

A medve azalatt szelíd pusztítást követett el a feldöntött mézes pogácsákban, egyéb veszedelmet nem okozott.

S mondhatom nagysádnak, hogy ez a nő, kinek férjén kívül nincs egyebe, de az valóban az övé: — most is nagyon boldog.

A FEKETE ÉKSZER

Henriette-nek az időtől fogva saját szerű ábrándja támadt. Azt hitette el magával, hogy miután a kalugyerben egy igaz résztvevő tanácsadóra, az erős Juonban egy hatalmas védelmezőre talált, még egy barátnét is kell neki szereznie ebből a genre-ből, s ez senki sem lesz más, mint Juonnak a felesége; az a nő, akiről a férj olyan büszkén mondja egy idegen nő szemébe, hogy milyen nagyon szereti.

Látjuk ebből, hogy ő még tökéletes gyermek.

Ezt a bizzar ötletet makacs következetességgel kezdte kultiválni minden tennivalójában. Szüntelen az alsóbb köröket kereste; azokban a falusi jámbor körökben találta magát otthon, amikben egy özvegy papné vagy legföljebb egy üzletétől visszavonult bányász szokott lenni a főfő tekintély: neki azok tetszetek legjobban.

Férje csak mosolygott rajta: gyermek még, hadd játsszék. Hadd szabadljon bábruhákat ügyefogyottak számára. Ha *meg-nő*, majd más mulatságra tér.

— Lásza, kis kedves gyermekem, maga mindent úgy tehet, ahogy tetszik. Eljárhat a parasztok fonókáiba, rodináiba, ott mondathat magának meséket tündérekről és uraik által maltretírozott parasztokról; gyönyörködhetik a bozontos emberek áldásaiban; az oláh a hálálkodásokkal nagyon adakozó. Én nem fogom el semmitől. Igaz ugyan, hogy itt volna az ideje; illenék is, hogy eljárjon velem a velünk egyrangú

családokhoz, hogy azoknak bemutassam; itt körülöttünk minden nagyobb helységben van egy-egy kastély, ahol úri ismerőseink laknak, azok közt bizonyosan lennének számosan, kik önt igen szívesen fogadnák, kikből válogathatna magának barátnékat, játszótársakat; hanem én nem erőtetem rá, megjön annak is az ideje. Kolozsvárott a főnemesség gyülekezni kezd már a nyárszak vége felé; ott igen vidám, barátságos társaskörök szoktak alakulni: azokban önt mind várják; előre örülnek jövetelének; kérdésekkel ostromolnak; én kegyed számára a legújabb divatú ruhákat, ékszereket hordottam halomra; de én azért egy szóval sem kényszerítem, hogy készüljön, hogy odább fogunk menni, mert én azt akarom, hogy kegyed egészen ura legyen tetteinek. Majd megjön annak is az ideje. Én tudom jól, hogy mindezeknél kegyednek sokkal több előöröme van arra a falusi batyubálra, amit a borfalvi özvegy papné rendez a házájánál; kegyed oda meg is ígérkezett, és én egy szóval sem mondom, hogy ne menjen. Tegyen mindent kedve és ábrándjai szerint. Csak egyre kérem önt: majd ha egyszer ezekből az ártatlan, jóakarátú ábrándokból le találja szállítani a valódi, durva prózai való, majd ha nagyon-nagyon megcsalva, megsértve érzi magát valakitől, akkor kérem, jusson eszébe, hogy van kegyednek egy természetes védelmezője, egy igazi barátja: — férje.

Ilyenformán beszélt a gyermeknőnek Hátszegi, mikor néha összejött vele. Csak néha, mert a nap legnagyobb részében nem látták egymást.

Az úgynevezett mézeshetekben a férj és nő soha egy félórát sem töltött négy szemközt egymással: meg voltak esketve, ebből állt egész boldogságuk.

Egy időben Déván járt a kalugyer, mikor onnan visszajött, sokat tudott beszélni a nagyságos asszonynak egy derék fiatalemberről, aki Lippán esküdti hivatalt visel, valami Szilárd; a másik nevét elfelejtette. (Henriette kitalálta.) Az sok szívességgel volt iránta, s igen örömet hallgatá, amiket ő

Hídvárról és annak úrnőjéről beszélt; hanem amidőn a pópa biztatni kezdé, hogy egyszer jöjjön el erre a tájékra, látogassa meg annak ritka természeti szépségeit, a pompás Gyecár jégbarlangot, az óriási sziklaorgonát, a bazalt Detonatát, a bámulatos Csetátye Márét, arra azt felelte a fiatalember, hogy a kerek világon akárhova, csak ide nem fog tévedni soha. Vajon mi kifogása lehet neki e vidék ellen?

Ezen azután Henriette-nek volt mit gondolkozni napokon, éjeken keresztül. Tehát Szilárd nem maradt Pesten; eljött utána az ország határaig; közelében van, nincsenek messze egymástól. De azért őt mégsem akarja soha látni; csak közel akar hozzá lenni. Kíséri és kerüli egyszerre. Milyen regényes ábránd.

Pedig tulajdonképpen semmi regénynek való sem volt abban. Szilárd Arad megyébe jött Sipos úr rokonaihoz; itt a tisztújításon megválaszták esküdtnak, hogy pedig Hídvárhoz nem kívánt közelíteni, annak valószínűleg az is lehet az oka, hogy a férjhez ment kedves utáni szaladgálást nagyon hiábavaló fáradságnak tartja.

Most már Henriette-et semmi hatalom nem bírta volna Hídvárról elcsalni. Pedig nagyon jártak utána a férjével ismerős úri családok, hogy viszontlátogatásokra bírják, hitták Szebenbe, Kolozsvárra; ő sehová sem ment, tetszett neki, ha kis apácának, kis remetetőnek csúfolták.

Tudnák csak, hogy miről gondolkozik.

Hanem egyszer azzal a különös hírrel lepte meg férjét, hogy ő szeretne *Bányára elmenni a jótékonysági bálra; amit valami leégett falu számára rendeztek.

Hátszegi, mint mindig, udvariasan meghajtá magát, és beléegyezett.

— Az kedvesem, igen csinos bál lesz; ott lesz a postamesterné meg a kálvinista papné, az unitárius papné és az oláh papné; előtáncos a *pataki rektor; jelen vannak a bányarészesek: ilyenkor csizmát is húznak bocskor helyett, aztán

a bányatisztek, azok között van egy régi jó ismerősöm, nálam négy évig volt kertész; azzal igen jól fogunk mulatni. Ön ott kétségtelenül, mint mindenütt, bákirályné fog lenni.

A „mindenütt” reservata dacára is elérte Henriette a bántalmat, mintha ő azért keresné az ilyen igénytelen köröket, hogy azokban uralkodhassék.

— Iparkodni fogok olyan egyszerű lenni, hogy fel ne tűnjem közöttük.

— Kegyed korona nélkül is királynő marad.

Különös gondolat, hogy egy férj nejének udvaroljon és szépeket mondjon. Talán bizony el akarja *csábítani*?

Henriette azért is feltevé magában, hogy olyan egyszerűen fog öltözni az égettek dalidójára, hogy senki sem fogja magát terhelve érezni jelenléte által. Szerény és alázatos lesz, mint illik olyan nőhöz, akit mindenki irigyel azért, hogy gazdag, s aki mindenkit irigyel azért, hogy szegény.

A fő ok pedig, amiért úgy vágyott e dalidón jelen lenni, valami különös rögeszméje volt. Azt hitte, hogy sejti, tán meg is álmodta, hogy ezen a dalidón, mely a környék fiatalságát egyesíteni fogja, az is jelen lesz, az a bizonyos valaki, akinek nevét olyan igen fáj kimondani. Annyira belebeszélte magába azt a gondolatot, hogy nem is képzelhette, hogy ez másképp is lehessen. A sors így szokta összehozni az embereket, s neki nagy kedve volt azt hinni, hogy a sors tartozik neki ilyen színpadi véletlen találkozásokot arranzálni.

Mintha a sors olyan együgyű volna, mint azok a szegény poéták, akik könyveket írnak meg nem történt dolgokról.

Henriette igen szépen kifőzte magában, hogyan fog öltözni e szegény emberek vigalmában; egészen egyszerűen, minden feltűnő cifraságot kerülve; hajába semmi díszítményt, csupán egy szál rózsát, egyszerű karika függőket és nyaklánc helyett egy fekete bársonyszalagot.

Talán mikor ezt így kifőzte, arra is gondolt, hogy ott valakivel fog találkozni, akinek jól fog esni, ha őt nem

látja *asszonyfővel*; azért iparkodott úgy öltözni, mint egy leány.

Ez előkészületek közepett kap a postáról, hova Margari minden héten egyszer bement, egy kis lepecsételt csomagot, mely a címzet szerint Lippán volt föladva.

Mielőtt felbontotta volna, bezárt magára minden ajtót, mint ki valami nagy főbenjáró bűnt indul elkövetni, s háromszor is megnézte a lezárt pecséteteket, mielőtt egyet feltört volna közülök. Címer vagy kezdőbetű helyett csupán egy csillag volt a pecsétéken. Semmi kétsége sem volt afelől, hogy azt ki küldi.

Azután szép óvatosan leválasztá a pecséteteket, hogy egy is össze ne törjék belőlük, s szívdobogva nyitá fel a katulya tetejét.

Egy kis maroken ékszertok volt benne.

Remegő kézzel felnyitá azt is, s talált benne egy pár fülönfüggőt és egy nyakboglárt. A fülönfüggők, mint szinte a boglár, oxidált ezüsből voltak, sötétkék, feketébe játszó színezettel; a függők csengője egy-egy kis halat ábrázolt, melynek egymást hátaló pikkelyei éppen olyan mozgékonytágot adtak, amilyennel bírnak azok a kis horgon akadt halacszkák, mindegyiknek volt egy pár kicsiny, de igen ragyogó gyémántszeme. A nyakboglár pedig egy pillangót ábrázolt, szinte feketére edzett ezüsből, melynek szinte két tündöklő szeme volt gyémántból; azok közül pedig az egyik kék volt; ritka szín a gyémántok közt.

Henriette igen édesen volt meglepetve.

Egy betű írás sem volt mellékelve a küldeményhez; de hát volt-e arra szükség? Aki annyi ideig megszokta álmaiban értekezni eszményképével, kell-e annak leírt magyarázat: nem mindent megért-e az egy hieroglifból?

Ezt az ékszert bizonyosan ő küldi, s amit ebben kérdez, arra az leend a válasz, hogy ezt fogja Henriette ama dalidóban viselni.

Milyen egyszerű és milyen kedves. Mennyire ismeri az még ízlését is, aki ezt kiválasztotta számára. Férje sohasem jött volna erre a gondolatra.

Mármost semmi kétsége többé, hogy tökéletesen csomóba lehet fogni minden szálát a sors intézte cselszövénynek. Az igen szép, hogy a jövőendő így ki engedi a titkait találni!

Egész meséket gondolt ki magában, hogy miket fog férjének mondani, ha annak felötlik az ékszer; honnan kapta, mi úton jutott hozzá, milyen régen birtokában van már. Egyébiránt nem is igen fogja azt senkinek mutogatni; csak éppen abban az órában teszi fel, amelyben indulni kell a multságba.

Úgy örült, olyan jókedve volt egész addig a napig, mint egy gyermeknek, kire az első táncvigalomba jutás eseménye vár; még férje jelenlétében sem tudott parancsolni örömeinek.

Hátszegi nem kérdezte tőle, hogy minek örül. A tervezett dalidó előtti napon átment nejével együtt *Bányára, ahol kastélya ugyan nem volt, de egy csinos emeletes háza, melynek emeletét egy bányatiszt családja bírta bérben, akik mind igen nagy kitüntetésnek vették, hogy a bárót és nejét elfogadhatták; legszebb szobáikat az utcára átengedék vendégeiknek, s maguk a bátulsókba vonultak. A bányásztisztnek fiatal felesége volt, akivel Henriette mindjárt barátságot kötött; nagyon örült rajta, hogy lesz valakije, akivel az egész dalidóban együtt járhatson, szót válthasson. A hölgyek olyankor szeretik nagyon egy nőtárs közellétét, amidőn egészen másvalami érdeklí őket.

Azon napon, melyen a dalidónak kelle végbemenni, a város honoráciorai siettek tisztelni a körükbe érkezett delnőnél, kinek jótékonysági híre messze földre szétfutott már. Azok között, kiket így rövid látogatás után megismert, különösen emlékében maradt egy éltes asszonyság, kinek kezei és feje folytonos reszketésben voltak; ki amellet igen vidám beszélgető volt, csak hogy mindig reszketett, s ha valaki véletlenül megszólítja, előbb mindig megijed tőle. Ez egy unitárius

özvegy papné, mint mondák, tehetős asszony, több bánya birtokosa, ki ez ideges reszketőzést több év előtt kapta, egy szomorú alkalommal, amidőn éjjel Fatia Negra bandája házára tört, és kirabolta. Azóta maradt rajta ez a folytonos reszketés és könnyen ijedés. Az öreg asszonyság nagyon örült, hogy Henriette-et látta, kit vidékük őrangyalának nevezett, s reszkető kezeivel addig erőszakoskodott, míg annak pici kezét ajkaihoz bírta vonni.

Hátszegi is jelen volt, s hízelegve mondá:

— Henriette egészen boldog, hogy a nők ennyire imádják.

Henriette-nek mosollyal kelle elismerni, hogy az kedves bók volt a férjétől.

— Mert Henriette nem akar másokat meghódítani, mint a nőket és a gyermekeket. Ez az ő egész kacérsága.

— És sikerül neki — tevő hozzá az öreg özvegy nő, reszketős ujaival végigcirógatva a bársony kezecskét.

Henriette meg lehetett felőle győződve, hogy itt őt mindenki nagyon szereti.

Eljött a vigalom estéje; Henriette felvette egyszerű táncöltönyét, amihez képest a bányásztiszné toalettja valódi fényűzés volt. A fekete függők olyan jól illettek öltözetéhez, valamint a sötét lepke a nyak körül fűzött bársonyszalagon. A bányásztiszné nem győzött betelni a bámulatával.

Csak egy félelmes pillanaton kellett még átesnie: amidőn férje meg fogja látni az ékszereket. Ez a pillanat is átfutott minden veszedelem nélkül, bár elég szívdobogás közt. Hátszegi észrevette neje nyakán és fülében az új ékszereket, megnézte, s azt a bókot mondta rá, hogy azok igen szépen illenek a hófehér nyak ellenmondó alabástromához.

Tehát ezzel sem történt semmi baj.

Midőn ideje volt, előjárt a báró hintaja, a két hölgy beleült; a báró természetesen hátramaradt; megígérve, hogy a visszaforduló hintóval ő is és a bányásztiszt a hölgyek után

fognak menni. Addig és azutánra is neje a báziaszonyra van bízva, ki e kis város tekintélyei közé tartozik.

A táncvigalom az ottani vendéglő nagyteremében volt rendezve, szegény emberektől kitelő egyszerűséggel; a takarékos függönyzetmél pótolta a pompát a nemzeti színek összeállítása. A mi népünk be szokta ezzel érní.

A terembe lépő bárónét minden oldalról tisztelgők serege fogta körül, igen örvendtek rajta, nagyon megisztelve érzék magukat, hogy megalázta magát szegény társaságukba; a fiatal nő mindenfelé ünnepeltnék érzé magát; érezte jól, hogy ezek itt nem imádói, hanem ami azoknál több, tisztelői, légsbe emelve, kezeken hordva érzé magát, s annyi tisztelet, annyi hódolat közepett egy gondolat tölté el szívéét. — Ha ő most itt van, pedig bizonyosan itt van, valahol a társaság közé keveredve, hogy fel ne tűnjék; valami szögletben, valami oszlop mellett, ahol jelenléte senkinek sem ötlík fel, akkor láthatja régi kedvese arcát, milyen halavány a bútól, s milyen ragyogó az őt környező tisztelettől.

És valóban, aki e percben látta Henriette arcát, azt hiheté felőle, hogy fejét valami dicsfény veszi körül. A méla, szenvedő epedés holdsugára lehetett az.

De — ez arcot Szilárd éppen nem látta e percben; messze volt ő onnan, nem is sejtve, nem is álmodva, hogy óróla most gondolkozik valaki. Henriette-re egészen más meglepetés várt.

Amint egypárszor körüljárta már e termet — éppen táncszünet volt —, megpillantá egy oldalpamlagon űlve azt az említett öreg asszonyságot, akinek mindig úgy reszket a feje és a kezei, s mint kedves ismerőséhez, odasietett hozzá.

Az özvegy papné az első pillanatra, meglátva Henriette-et, felemelkedett helyéből, s eléje akart lépni, a másik percben azonban borzadva visszahátrált előle, két kezét, szétmeredt ujjáival maga elé tartva, mintegy visszaidézőleg.

Henriette meglepetve állt meg, s nem tudta e különös mozdulatot mire magyarázni.

Az özvegy papné kinyújtá felé folyton reszkető kezét, s most már szikrázó szemekkel néze rá, ingadozó léptekkel közelíte felé, mindenki bámulva nézett rájuk, csend lett, elhallgatott a társaság, ebben a csendben, ebben a bámulatban felkiálta az öreg nő iszonyattól áthatott hangon, melytől dermedés állt a szívekbe:

— Asszonyom! — ez az ékszer — önnek a nyakán, — ez a fekete pillangó — ugyanaz, — amit amaz irtóztató éjszakán, — az átkozott Fatia Negra — letépett a nyakamból: azok a fekete függők, amiket leszaggatott fülemből; — a pillangó egyik gyémántja kék!

Henriette úgy érzi e pillanatban, mintha a föld süllyedne lábai alatt.

Rablott ékszert viselt a nyakán, melyre régi tulajdonosnéja ráismert.

Sziszegést, tompa zúgást hallott maga körül; szétnézett — talán oltalmazó után, s látta, hogy egyedül áll a terem közepén, mindenki elhúzódtott tőle, még kísérőnéje is; de minden szem felé van fordulva, égető tüzét véli érezni azoknak, kitéve, meggyalázva és védtelenül ennyi idegen között, egy iszonyú vádlóval szemben, kinek rettenetes joga van tőle azt kérdezni: „asszonyom, hol vette ön e rablott ékszert?” és akinek ő nem tudna e kérdésre mit felelni.

E pillanatban egy ismerős férfihang szólalt meg mellette:

— Asszonyom, nyújtsa karját; — az ékszert én vettem önnek Párizsban. Én felelek meg érte.

Férje volt az . . . .

Azzal odalépett nejéhez, megragadta kezét, s szétnézve a sokaságon, dörgő hangon kiálta a körülállókhoz:

— Aki nőmre egy tiszteletlen pillantást mer vetni, azzal én vetek számot. Helyet előrttem!

Henriette látta, mint nyitott utat a sokaság, mint hunyászkodott el mindenki e parancsoló férfi haragos arca előtt, látta, mint ült le maga a reszkető asszony is, s azután elsötétült

szemei előtt minden; ájultan rogyott azon férfi karjaiba, akit úgy gyűlölt mind ez ideig, s aki a legirtóztatóbb pillanatban — egyetlen szabadítója volt.

Ezt a meglepetést tervezé számára a sors a fekete ékszerekkel.

Mikor ismét magához tért Henriette, érzé, hogy kocsiiban van. Férje egy percig sem állt meg vele többé azon városban, hanem vitte éjszaka haza Hídvárra.

A hegyi utakon, koromsötét éjjel, nem volt tanácsos az utazás; a hintó lassú dőcögéséről veheté észre a nő, hogy óvatosan haladnak; felnyitá az egyik ablakot és kitekintett. Azt látta, hogy férje gyalog megy a hintó előtt, lámpással kezében, keresve a jobb utat; a kocsis a bakon ül; a hajdú a hintó mellett megy, segítve azt tartani dülösebb helyeken.

Valami hang úgy vádolta belül, amiért ezt a férfit oly hosszasan tudta gyűlölni; ki irányában sohasem volt egyéb, mint gyöngéd, ki tőle soha nem követelt, ki talán csak azért tartá magát az ideig ifjú nejétől távol, mert látta, hogy annak alkalmatlan; és akiben most egyedüli védelmezőjét tanulta megismerni.

Egy órai botorkázás után kijutottak a tört útra; itt a báró megállítá a hintót, s benézett annak ablakán.

Látva, hogy Henriette már ébren van; azt kérdezé tőle, hogy nincs-e valami baja. Azután meg azt, hogy megengedi-e, hogy beüljön mellé.

Henriette föltevé magában, hogy férje legelső vallató szavára meg fog neki vallani mindent. Mindent, még legtitikosabb ábrándját is. Még azt is, amit csak Isten olvashatott szívében.

Hátszegi nem adott neki erre alkalmat.

— Kedves Henriette, azt ne gondolja felőlem, mintha én valaha azon törném a fejemet, hogy megtudjam, mi úton jutott az a végzetes ékszer kegyed birtokába, s tömérdek ékszere közül miért választá kegyed ezt ki e mai napra. Én

magamra vállaltam érte a felelősséget; abban a percben célszerűbbet nem tehettem. Mármost csak arra kérem, hogy meg ne hazudtoljon; hagyja rá, hogy tőlem kapta azt, én majd elintézem az egész dolgot, hogy nem lesz belőle nagyobb zaj. Ilyesmi megeshetik akárkin is; a baj csak az, hogy a felismerés ilyen nyilvános helyen történt, s hogy az egykori birtokosné oly túlságosan ideges. Nem lehet tőle rossz néven venni, ha azon percben nem bírta magával. Azóta bizonyosan megbánta. Ne féljen; adja ide kezét, minek reszket; hiszen én biztosítom, hogy ebből önre nem fog semmi kellemetlenség háramlani. Azonban mégis azon esetben, ha az ékszer *nem édesatyjától* kapta kegyed ajándékba, szükséges, hogy a jó öregnek írjak, és megnyugtassam, tudatván vele, hogy én adtam azt kegyednek, különben a nagyító hír ki tudja mit kürtölne fülébe.

Lehetne-e ennél gyöngédebben vallomást kérni a nőtől?

— Kívánja, hogy írjak neki?

— Írjon ön — szólt Henriette, s azzal odaborult férje keblére, és elkezdte keservesen zokogni; ott sírt addig, ameddig sírnia jólesett.

Olyan jó hely a férj keble az asszony kihulló könnyeire nézve.

Henriette kénytelen volt magát meggyőzni afelől, hogy férje — legalább az ő irányában — nemesen érző lélek. E perctől fogva egészen más színű üvegen keresztül látta őt: kezdte hinni, hogy mindazok, amiket ő hibáknak látott benne, csak a férfiak általános szokásai, s kezdett magában félreismert eredményeket fedezni fel benne.

Elkezdte szeretni férjét.

Midőn reggel a hintó Hídvár udvarán állt meg, Henriette férje karjai közt ébredt fel; ott aludt sokáig. Midőn körültekinte, s Hátszegi delejes szemsugáiraival találkozik pillantata, úgy tetszik neki, hogy az elmúlt éjszaka rémjelenete nem volt egyéb, csak egy álom, melyből jólesett felébredni.

Midőn férje megcsókolá kezét szobájába távozta előtt, Henriette megszorítá annak kezét, s hálásan mosolygott reá. Azt hitte, hogy most már ébren van.

Csak amidőn hálószobájába ért, amint megállt a terebélyessé nőtt asclepias előtt, akkor döbönt vissza szívében. A rovátkolt levelek, mint megannyi szemrehányásra nyíló ajk, látszottak felé fordulni, s a nyíló fürtök csillagvirágai, mint mozdulatlan vigyázó szemek, tekintének felé: mintha megtámadnák mind egy távollévő nevében.

— Oka vagyok-e én a te balsorsodnak?

Miért kell teneked Szilárdot megvetned? Ki súgta neked azt a gondolatot, hogy ama rejtélyes ajándék őtőle jött?

Valóban azt meg kellett engednie a szemrehányó virágnak, hogy erre a gyanúra egy csepp oka sem lehet.

De mi hát e borzasztó rejtélynek a kulcsa? Kinek *kellott* ez az ötlet, hogy neki ajándékba küldje azt az ékszert?

Itt, itt nem volt semmi világosság.

Egy talány elzárta minden magyarázat elől az utat; és a talány volt — Fatia Negra maga.

Hogy jutott a fekete ékszer az ő kezéből Henriette-ébe? Mi oka volt annak e fortélyra? — S egyáltalában ki lehet az az ember? Ez a gondolat nem hagyá Henriette-et nyugodni. (Egyébiránt az utolsó kérdésre egynehány vármegye hatósága hasonló kíváncsisággal szeretne volna megtudni a megfejtést.)

Henriette sokat gondolkozott ezen.

Nem bírják elfogni azt a hírhedett rablót? Ha mindenki, akinek valamijét elrabolta, úgy főzné magában a terveket ellene, mint ő, aki rablott kincsét ajándékba bírta, csakugyan vesztrébe kellene neki rohanni.

Előbb férjétől kérdezősködött felőle, az azt felelte rá, hogy az egész Fatia Negra históriája nem egyéb, mint oláh költemény. Rablások az igaz, hogy történnek, amikben a harámbasa rendszeren fekete álarcot visel, hanem ez nem egy

és ugyanazon ember; de miután e névnek már olyan bűvereje van a közönség előtt, többen is használják a nevet és álarcot; ami onnan is bizonyos, hogy egypárszor már el is fogták, fel is akasztották a Fatia Negrát, mégis él. A nép mitológiai alakot csinált belőle.

Egészen más volt a pópa véleménye a tárgyról. Ő úgy látszott, hogy részletesebben van értesülve.

A Fatia Negra, bár az ország minden szélét összekalandozta is, állandó fészke itt van a környékben; itten van egy kedvese, akinél gyakran meg szokott jelenni.

— Hogy nem tudják ott elfogni?

— A köznép egy része egyetért vele; más része fél tőle, mert ördöngösnek hiszi.

— Én jutalmat tűznék ki a fejére, bármibe kerülne, annak, aki elfogja.

— Óh, nagyságos asszonyom, tűztek azt ki a vármegyék eleget. El is indult egynéhány bátor fickó a felkeresésre, de biz annak mindig az lett a kimenetele, hogy saját fejüket is otthagyták.

— Nem árulná el kedvese?

— Lehet-e egy nőnek elárulni valakit, akit szeret?

Henriette lesütötte szemeit. Ő volt az, aki el tudta árulni kedvesét.

— És én nem akarok nyugodni, míg ez az ember kézre nem kerül; óh, a rablóvezér nem sejtí az, minő ellenséget ébresztett fel maga ellen, midőn ilyen rettenetes talányt adott fel szívemnek. Meglássa ön, hogy én leszek elébb-utóbb, aki azt meg fogom fejteni.

A kalugyer fejét csóválta; mintha mondaná: erős férfiak kidőltek e vállalatból; mit tehetnél te, gyöngé nő?

Férjének nem szólt efelől Henriette semmit. A fekete ékszerek miatti csatány lassankint elaludt magában. Hátszegi visszaküldte az özvegy nőnek a felismert ékszereket, s utasítá, hol járjon utána az eladónak — Párizsban. Képzeltetni, hogy

ez nem ment tudakozódni Párizsba, hanem beírta azzal, hogy megkapta elrablott jószágát.

Annyi eredménye maradt e rázkódásnak Henriette-re nézve, hogy többé nem lehetett semmiféle jótékony célú dalidóhoz kedvet csinálni neki, s azontúl kerülte azokat a köröket, amikben ilyen kimélytelenül megbántották. A szegény és méltatlanság pírja szökött arcába, ha azon jelenetre gondolt. Attól fogva kezdte hinni, amit férjétől mindig hallott: „úr úrhoz, szegény szegényhez való”. Úr és szegény ember között nincsen társalgás. Egyik sem érzi magát jól a másik közelében; a különböző rangosztályok jó egyetértésben élhetnek egymás mellett, de együtt nem, hogy mindenkinek saját élvezetei vannak, amiket a másik jelenléte zavar stb.

Igazat adott neki mindenkiben, s átlátta, hogy nem tehet okosabbat, mintha egészen férjére bízta magát.

Ezentúl megfordult a régi jelszó; most már Henriette mondá: „ahogy férjem akarja, ő az én uram a háznál”.

Hídvár termei ezek után víg úri társaságok előtt nyíltak meg. Vidám estélyek, kirándulások válták fel egymást; a fiatal nő megismerkedett Erdély főúri családjaival; látta színről színre, tapasztalá magukviselésében, amit otthon nem látott, hogy mi az igazi *úr*, mert még azért, hogy valaki gazdag ember, nem *úr*; a gazdag ember lehet igen közönséges ember; míg ezek az erdélyi mágnások olyan szépen megmutatják, hogy lehet az ember néha igen szerény birtokocská mellett valódi gavallér; gyakorolhat vendégszeretetet, áldozhat közügyekre, úri dísz tarthat udvara körül. Ezek nem iparkodnak egymást pompával felülmúlni, mert tudják, hogy sok szerény birtokú nemes van közöttük, akiket köreikből nem akarnak elriasztani, de mint egy ember, helytállnak minden közrészvétre felhívó ügyben, s kiüldözik maguk közül, aki jellemtelen: semmi szennyet el nem tűrnek magukon, azért igen sűrű náluk a párbajeset, és csodáig erősek hölgyeik iránti

szerelmükben. Sehol sem mutogatnak annyi ős, kopasz agglegényt, annyi világtól boldogtalannak hagyott férfit, mint Erdélyben, kik évtizedeken keresztül közbeszéddé vált hűséggel ragaszkodnak egy el nem érhetett tárgyhoz, s ezt ott senki sem találja nevetségnek.

Mindezek úri erények. Henriette tanulta ismerni a *különbséget* az úr és gazdag között.

Nem volt csoda, ha oly hamar beletalálta magát új helyzetébe, ha kezdett sorsával kibékülni, s úgy járt vele, mint aki holdvilágnál igen riasztónak talált egy tájat, s ugyanazt napvilágnál egészen másformának szemléli.

Eljött az őszi idény; a férfiak ilyenkor készülődnek, gyülekeznek veszélyes vadászataikra: medve és vadkan a jelszó; előtte egy héttel már nem lehet velük beszélni a nőknek, külön húzódnak fegyverszobáikba, fegyvereikről, vérebeikről beszélnek; egymást tüzelik kalandok elmesélésével, fogadásokat tesznek, és közben kártyáznak. A hölgyek ilyenkor el vannak hanyagolva.

A vadászat tetteges idénye alatt pedig éppen hetekig nem látni a férfiakat; kimentek azok az erdőre, ott járnak, ott leskelődnek, vízben, fagyban; s mikor hazajönnek, a hölgyek éppen nem találhatnak benne semmi rendkívülit, ha a férjet vagy a deli udvarlót esőtől lemállott, sártól láthatatlan, összetépett ruhában, néha megsebesítve, megpiszkolva látják hazajönni vagy a szekérről leemeltetni, mert hisz az férfias multság, — és csupán *úrnak való*.

A medvevadászatok idényére megjelent Gerzson úr is, a hős nyomorék és gróf Kengyelesy s számos ismerős arc távol magyar megyékből, kiket Henriette esküvője utáni napon együtt talált, s kiknek Hídvár rendszeren őszi légyottjuk szokott lenni.

Gróf Kengyelesy nem hozta magával nejét; a kis hamis azt állította férje eljövetelekor, hogy beteg, s hátramaradt. Értse, aki érti.

Henriette-nek elég foglalkozást adtak a háziasszonyi gondok. Büszkeségét találta benne, hogy vendégei hiányt ne szenvedjenek elnézése miatt; tudta a házinő szerepét estélyek alatt illő aplommbal betölteni.

Ezalatt sok mindent elfelejtett a régi ábrándokból. Csak azután, midőn egy napon vadászok, pecérek, idomárok és társzekeresek csapatostul elhagyták a kastélyt, hogy be a hegyek rengetegei közé vonuljanak, ahol több napon keresztül fog tartani a nagyszerű hajtás, mikor a nagy zaj, sürgés-forgás egyszerre elmúlt, a kastély szobái elcsendesültek, akkor kezdett ismét valami teher a lelkére nehezülni, mint egy régi fájó emlék súlya.

Nem maradt a kastélyban vele a cselédeken kívül egyéb, mint Clementine és Margari. Margari persze a világ minden medvéjeért sem ment volna az erdőre, ahol az embernek a ruháját és a bőrét össze lehet tépetni.

Clementine nagy szomorúan pletykázá el, hogy a legközelebbi éjszakákon, midőn az urak kártyánál ültek, Hátszegi ellen fordult a szerencse; Kengyelesy gróf visszanyerte tőle az egész kengyelesi uradalmat.

— Hála istennek! — sóhajtja e szomorú hírre Henriette. Ez is egyike volt lelke álpescinek, amik lidércnyomással nehezültek szívére, s a válaszfalak egyike, amik férjétől eltávolíták. Tehát ez is elmúlt.

Clementine még azt is tudta, hogy e veszteségen a báró úr egy hajszálnyit sem bánkódott, sőt azt mondta, hogy ebből látja, mennyire szerencsés most a szerelemben.

Henriette magára vette a célzást, s kezdett rá hiú lenni.

A gróf pedig azt mondá, hogy még nem mer a nyereségnek örülni, mert útközben megint előkaphatja az átkozott Fatia Negra, mint már egyszer megszabadította a nyert pénzétől.

Henriette tagjait hideg borzadály futotta át, ismét az az átkozott név! Ez a Fatia Negra. Már felejteni kezdé. Őt

magát, rejtélyes alakját és a szégyent és a rémületet, mely őt vele megismerteté.

Azután, hogy egészen magára maradt, régi emlékek kezdtek föltámadni sírjaikból. Annak az ifjúnak a halvány képe, ki érte egykor meg akart halni; a fogadások, amiket annak tett; annak közelléte egy határszéli városban, tudakozódása az elpártolt kedves felől, nyilatkozatai, hogy soha e tájra nem akar jönni, s azután a Lippáról érkezett név nélküli küldemény; annak háborító következményei . . . A fantáziájától kormányzott lélek arra a gondolatra kezd jönni, hogy Szilárd és Fatia Negra között valami összekötő eszmének kell létezni.

A legkedvesebb és a legrettentőbb két alak között!

Hátha e megszegyenítés kicsinált bosszú volt? Kinek a bosszúja? . . . Egyenesen magáé a megcsalt kedvesé.

Ilyen rossz gondolatokat szül az egyedüllét.

Ezen a rémtöprengésen aludt el az első magányos éjjel Henriette.

Az asclepias azzal állt bosszút e gondolatért, hogy oly erős virágillatot terjesztett a szobában, hogy a nő feje megfájdult tőle.

Másnap reggel korán meglátogató a pópa.

Az egész idő alatt, míg a vendégsereg ki s be járt a várkapun, ő tájára sem jött annak; most azonban sietve kért néhány szóválthatást az úrnővel.

Henriette róla is megfélekedezett egy időre; most jólesett neki, hogy jön.

— Hírt hozok Fatia Negráról, asszonyom, és még egyébről is — szólta a pap, mihelyt egyedül volt az úrnővel.

Henriette érdekelten figyelt rá.

— Tegnap a Dupe Piátrán lakó híres vajákos nő jöve hozzám egy igen nehéz kérdésben lelkét megnyugtató. Ez az asszony, mint a környék minden népe tudja, híres kuruzsló, és olyan szerek készítője, amiket más embernek adni nem szabad. Kivált hajdanában igen sűrűn látogat-

ták mindenféle bajban levő emberek és — különösen leányok. No de ezt nem szükség nagysádnak megtudni. E kuruzsolásoknak azonban egyszer már nagyon megadta az árát, mert a megyei hatóság méregkeverésért befogatta, s több évig ült a tömlőcben. Ez idő óta tartózkodóbb, s nem minden embert lát szívesen erdőben elrejtett magányos viskójában; kivált mióta én is keményen megdorgáltam, hogy milyen nehéz terhet vállal lelkére, midőn a természet által füvekbe rejtett erőket tudatlanul emberek megrontására használja. — Tegnap tehát ez a nő hozzám jött, pedig nagy ritkaság őt emberek közt látni, s azt adá tudtomra, hogy a múlt éjjel nála volt a Fatia Negra.

Henriette kétszer, háromszor összerázkódott. Ilyen közel jár.

— Az álarcos azt kívánta tőlem, monda a kuruzslónő, hogy készítsek számára mérget, mely bizonyosan öl. Én azt mondtam, hogy nem teszem, nem akarok a vármegyével semmi pörbe keveredni megint. Ígért pénzt, sok aranyat mutogatott; azt mondtam rá, hogy az nekem mind nem kell; azzal én meg nem válthatom magamat a bajból, ha az urak kitudnak rám valamit. Akkor kihúzta a pisztolyát, odanyomta a végét a homlokomra, hogy a karika mély nyomot hagyott a bőrön, s azzal fenyegetett, hogy rögtön szétlővi a koponyámat, ha kívánatát nem teljesítem. — Én azt mondtam rá: jól van, inkább legyen agyonlőve, mint felakasztva. Ekkor látva, hogy ki nem fog rajtam, könyörgésre fogta a dolgot, s azt monda, hogy nem embert akar megölni a méreggel, hanem fenevadat. Valahol, valakinek az udvarában van egy harapós vadállat, melyet szeretne útjából eltenni; érthetem a többit. Miféle állatot akarsz megölni? — kértem tőle. — Arra ne legyen semmi gondod. — De kell rá gondomnak lenni, mert ami mérget a farkas és harapós eb megesznek, ahhoz hozzá sem szagol a medve; s amitől az egyik állat meggebed, azt a másik elviszi, és semmi baja sem lesz tőle. — Tehát tudd meg, hogy

medve az. — Esküdjél meg rá, hogy nem ember számára kéred a szert. — A Fatia Negra megesküdött mindenféle föld alatti átokkal, hogy igazán medve számára kéri a mérget. — A kuruzslónő aztán készített számára olyan öldöklő kotyvalékot, melytől a legerősebb állat is elvesz, s mézes málépoágácsákat gyúrva, azok közé elegyíté azt; mint tudva van, a medve ezt a csemegét nagyon szereti. A Fatia Negra tíz aranyat adott neki a mérgeért; a vénasszony azonban nem nyughatott a lelkétől, másnap elhozá hozzám az aranyokat, azt monda, fordítsam a templom szűkségeire, s oldjam fel a lelkét azon teher alól, melytől nem tud nyugodni; hátha a Fatia Negra esküje ellenére mégis emberek ellen használná azt a mérget.

— Az iszonyú volna — szólt Henriette aggodalmasan.

— Én nem tartok tőle — szólt a kalugyer. A mérég csakugyan állat számára van.

— Valami házőrző állatot akarnak megölni, hogy valami gazdag urat megrabolhassanak.

— Nem. Egy hű állatot akarnak megölni, hogy egy szegény embernek egyetlen kincsét elrabolják: — a feleségét.

— Hogyan?

— Hallja nagysád tovább. Ez eset után, szokatlan időben jött hozzám Juon Tára felesége, a szép Marióra. Különben csak vasárnaponkint szokott bejönni imaszóra; azért volt látogatása szokatlan. Amiket nekem beszélt, nem annyira a papnak tett gyónás, mint a jó barátoknak tett vallomás volt; s hogy azokat másnak elbeszélem, nem követek el vele szentségtörést. A fiatal nő csábnak van kitéve.

— Az erdők közepén!

— Valóban az erdők közepén; ahol hetekig sem hall a pásztor egyéb emberhangot, mint melyet a visszhang kiált saját szava után. A csábító a Fatia Negra.

— Tehát itt közelben lakik?

— Nem tudni azt, hogy hol lakik; azonban mikor üldözik, vagy ha kalandokra jár Erdélyből Oláh- és Magyar-

országgra, akkor az ilyen magános tanyák pihenő állomásai; azért a legtöbb havasi pásztorral jó ismeretségben él; azokat nem bántja, sőt ajándékokat hord nekik és feleségeiknek; gazdagon fizet minden falat kenyeret; ez teszi megfoghatóvá, hogy soha el nem árulják. A hely, hol Juon Tára felesége lakik, a jeges völgyben van; amit azért neveznek így, mert itt jelen meg a legelső jég, már szeptember közepén a patak széleiben. Ott a patak mellett áll egy kis fakunyhó, melynek oldala a mögötte felnyúló sziklákhöz van ragasztva. Egyszer jártam ottan; igen kedves, regényes hely. Ott lakik a szép Marióra egyes-egyedül. — De rosszul mondám: egyedül, hiszen hárman vannak; kis egyéves gyermeke és a szelíd medve. Férjét néha egy hétig sem látja, kivált ősszel és télen, mikor a leesett hó a legelőt elborította. Ilyenkor a kecskepásztor a havasok tetején tanyáz, s úgy táplálja kecskenyáját, hogy fejszéjével ledönt egy-egy felnőtt bükkfát, arra a kecskék rámennek, s a fa kövér rügyeit lerágnak; ha az elfogyott, ismét másik fát kell nekik vágni, mert ez egyedüli táplálékuk. A pásztor ezalatt nemcsak őrizője, hanem táplálója is állatainak; ő maga egyetlen málélisztjét itt-amott odvas fákba, kőüregekbe elrejtve, mikor megéhezik, a rejtekhez tereli kecskéit, előveszi bográcsát, tele-tömi hóval, tüzet rak alá, s a főtt hóvízben elkészíti a puliszkát; mikor hóföregteteg lepi künn, akkor völgytorokba hajtja kecskéit, s hogy reggelig, míg velük együtt alszik, a hó el ne temesse nyájával együtt, szüntelen alá s fel hajszolja őket; tapos-tatva a lehullott havat. Marióra ezalatt otthon ül, és fonja a gyapjút, miből férjének és magának ruha fog készülni, vagy kőmozsárban lisztet tör máléból, házi szükségökre; közben gyermekével játszik; arról, hogy férje hol jár, csak a pásztor kürt távoli hangjai értesítik, mik a nagy csendben egyik hegytetőről a másikig elhangzanak. Hetenkint csak egyszer tereli azon völgybe a nyáját Juon, hol Marióra lakik, csak egyszer látja nejét és gyermekét, hanem aztán ennek a találkozásnak az örömét ne is kísértse meg ember leírni.

— S e tiszta örömet akarja egy gonosz kéz megzavarni.
— A pásztor és neje eddigelé semmitől sem féltettek egymást. Nagyon jó ott abban a magányban lenni: nagyon közel lakik ott az Isten. Juon Tára erős ember, nem bánthatja ocsmány vad; rablótól sem ijed meg; mit is akarnának tőle elvenni? Marióra jó helyen van, ahová hógörgetegek nem járnak; s ha éhes vad vagy incselkedő ember akarná őt bántani, ott van az ursu, a rettenetes torkú medve; — ízekre szaggatna akárkit. Pedig Marióra szavára hunyászkodva bújik az ágy alá, s ha ráparancsolnak, óraszámra elringatja a kisgyermeket; s csak úgy csattog az agyara, amint a gyermeket háborgató legyek után kapkod. Egy ilyen csattintás elég volna egy embert karjától megfosztani. S mintha tudná, hogy a síró gyermeknek dajkadúdolásra is van szüksége, úgy eldörmög, morog mellette, míg el tudja altatni, mikor anyja kinn a patak mellett mossa a ruhákat. Juon Tára kastélya, láthatja nagysád, igen erős helyőrséggel van ellátva, tolvajok, fenevadak ellen; de ki óvja meg a behízelkedőtől? Fatia Negra régi vendége már a jegesvölgyi kunyhónak, s sohasem megy oda üres kézzel. Gyöngyöt, klárisokat hordott a nőnek, miket az gyanútlanul aggatott magára. Mit tudta ő, hogy azok ezeket érnek-e aranypénzben, vagy pedig garasért árulhatnak a vásári ponyvasátorban? Azt hívé, hogy ez a vendégszeretetért megillető hála. De felvilágosult felőle, hogy ez drága ajándék; nagyon is drága; mert a fekete álarcos olyan fizetést kívánt érte, amivel nem ér fel a világ minden kincse; s amiért Marióra ajtót mutatott az álarcos vendégnek, s amidőn az, szép szóval nem boldogulván, erővel kívánt célhoz jutni, a nőnek egy segélykiáltására Fatia Negra a bősziult ursu talpait érzé váltalain, s arra a meggyőződésre jutott, hogy ez a nő nagyon jól meg van védve. A medve csak Marióra szavára bocsátá el a fekete álarcost, ki hátulról levén megtámadva, még csak nem is védhette magát. Az bosszútól égve távozott el a kunyhóból, s fenyegetőzve mondá a nőnek: „azért mégis az enyim

fogsz lenni!” Marióra másnap kétségbeesve jött le hozzám, elmondva az egész történetet, s tanácsomat kérve, hogy mondja-e ezt férjének. Én azt felelém neki, hogy tartsa előtte titokban, s zárjon ajtót a Fatia Negra előtt. Óh én tudom jól, mi lakik abban az emberben. Jó tőle óvakodni, de ujjat húzni vele nem tanácsos. Ő nem közönséges ember. Mármost összevetve a mondottakkal a Dupe Piátra-i vajákos nő vallomását, erős a gyanúm, hogy Fatia Negra a pásztorné medvéjét akarja megmérgezni.

— Az nem fog megtörténni! — vágott közbe a bárónő határozottan.

— Aligha akadályozhatjuk meg, nagyságos asszonyom, mert nem tudjuk a hegyi kunyhó lakóját tudósítani a veszély felől. Levelet nem küldhetünk neki, mert olvasni nem tud. Élőszóval rá nem bízhatjuk a titkot senkire, mert a rejtélyes Fatia Negra ellen hírt vinni ebben a környékben semmi teremtet lélek nem mer. Félnék tőle, és hódolnak neki, jobban, mint a legfőbb hatalomnak. Én magam sem merném ez izenetet ellene megvinni. Én is félek tőle. Bizonyos vagyok felőle, hogy megtudná, s arról még bizonyosabb, hogy napjaim megvolnának számlálva.

— És én mégis tudok valakit, aki meg fogja vinni ez izenetet Juon Tára kunyhójába.

— Tán csak nem nagysád maga?

— Nem. Ha járatlan nem volnék is a hegyek között, a múltkori bukás óta nem merek e veszélyes utakra vállalkozni; aztán meg egy idő óta oly rémülős vagyok, minden zörgés megijeszt; félek a magánytól, amit azelőtt kerestem; idegeim szenvednek a fáradság alatt: hanem tudok valakit mást, aki sietni fog, aki meg nem ijed, és aki nem fog irgalmazni annak, akitől mindenki úgy reszket.

A pápa nem találta ki, hogy Henriette hova céloz: pedig hiszen ő maga beszélte el egykor a nagyságos asszonynak, hogy van egy kedvese a fekete álarcosnak, akivel ő meg-

esküdött — nem pap előtt, — hanem az örök ég alatt; s ez a nő nagyon féltékeny és nagyon merész!

— Csupán arra kérem, nagyságos báróné, hogy akárkit avat a titokba, az én nevemet hagyja ki az elbeszélésből; különben egy reggel azt fogja hallani, hogy a jámbor hídvári pópát kettéhasított koponyával találták szobájában.

— Vigyázni fogok.

Alig hagyta el a pópa a kastélyt, Henriette befogatott, s minden gyanú elkerülése végett Clementine-t is magával víve, áthajtatott Tőkefalvára; ott a gazdag Onuc háza előtt megállítá hintáját, betért hozzá; az oláh nábob nagyon örült a szerencsének; mondá, hogy a nagyságos báró úr is gyakran meg szokta őket látogatni; s a terített asztalt rögtön megrakta aszalt gyümölcssel, mézzel és friss túróval; Clementine-nek jó étvágya szokott lenni, az ott maradt a házigazdával, s hozzáfogott úrnőjét rágalmazni, találgatta az öreg románnal idejövételük okát, s abban állapodott meg vele együtt, hogy bizonyosan pénzre van szüksége a bárónénak, férje tudta nélkül; azalatt pedig Henriette Anicával annak hálószobájába vonulva, beszélt vele valamiről, aminek semmi rokonsága sincs a pénzzel.

KÉT MESE, MELYEK KÖZÜL CSAK AZ EGYIK IGAZ

Két nap múlva az egész vadásztársaság visszatért a hegyek közül; sokkal előbb, mintsem előre rendezték; aminek oka egy nevezetes baleset volt.

Báró Hátszegit magát érte a veszély.

Úgy hozták haza gyalogszekéren, Henriette-nek nagy ijedelmére.

A bárónő rémülettel hallgatá az eseményt, miután férje ágyánál ülve, az orvos afelől megnyugtató, hogy a báró úrnak jelentékeny sérülése mellett is, életveszélytől nem kell tartania, sőt szivaroznia is szabad.

Gerzson úr adta elő a történetet.

— Gondolja csak, nagysád, ez a mi nyughatatlan barátunk, nem érve be azzal, hogy egész nap csalitokon keresztül üldözze a vadat, este későn hírt kap róla, hogy egy óriási vén medve baktat a jeges völgy felé, s azzal senkinek sem szól, egyedül felkerekedik, otthagya a társaságot, s éjnek idején elindul a nyomon, egy kettős puskával és minden vadászeb nélkül.

— Bizony nagy vakmerőség volt — veté közbe gróf Kenyegesy, olyan komoly képpel, mintha valaki az ellenkezőt állította volna.

— A medve csalogatta maga után Lénárdot. Le-leült előtte a szép holdvilágnál, s a talpait nyalogatta, egyszer azonban utat vesztett, s egészen eltűnt. Lénárd azt hitte már, hogy a hajtásból kitört medve ismét visszatéved a ránézve

halálos körbe; amidőn egyszer egy avar meredek alá érve, ismét mormogást hall, s megpillantja újból a fenevadat, az avaron felfelé kapaszkodva. Azt a dombot száraz fű fedi egész nyáron át; most még friss dér is hullott rá jó sűrűn, ami által az oly síkos lesz, hogy embernek fölhatolni rá lehetetlen; a medve azonban mélyenvágó körmei segélyével ott is úgy elsétál, mint a légy a falon. Lénárd átlátta, hogy itt a medvét közelebb nem éri, s jó szerencsére célba vette onnan alulról. A tapasztalt öreg azonban, amint észrevette a jó szándékot, egyikéhez azon bravúr fogásainak folyamodott, amiket csak a tapasztalt vadászok mernek a lehetségek körébe számítani. Amint Lénárd célba kapta, a medve az avar oldalán hirtelen hengerbuckát vetett, s sebesen gurulva, közeledett Lénárd felé. Ez átkozott gonosz manőver. A bukfencező fenevad, akár meglövi az ember, akár nem, okvetlenül lesodorja a vadászt lábáról, s minthogy az ember csontjai gyöngébbek, olyan vastag bundája nincs, mint neki, az menthetlenül összezúzza magát, míg a medve fel sem véve a tréfát, odábbiramodik.

Hanem ez az egész eset nem tart addig, ameddig elbeszélem.

Lénárdnak csak annyi ideje volt, hogy hirtelen levesse magát a földre az elsodró roham előtt; azután egy nehéz testet érzett magára hullani, azután elkezdték társaságban kalimpázni bokrokon, köveken keresztül, míg valami jótékony kőszikla útját állta gyors utazásuknak. Szerencsére a medve esett alul, s kábultan nyújtózott végig a földön; Lénárd barátunknak azonban nem volt kedve elvárni, míg útitársa felocsúdik, a puskája valahol elmaradt, vadászkése jó, hogy saját testébe nem futott, azonban szerencsésen összetörött, térdei, könyökei összevissza voltak zúzva; de annyi ereje és lélekjelenléte mégis volt, hogy vissza bírt vánszorogni a vadásztanyához, ahol minket nagyon szépen meglepett az elmondottakkal. Mi nála nélkül, természetesen, nem folytat-

hattuk a hajhát; eleinte meg is voltunk rettenve, azt hittük, minden csontja kiment helyéből; hanem most már azt mondják, hogy katonadolog az egész; holnap már fel fog vele kelni, s holnapután táncolunk.

Henriette ez elbeszélés alatt meg nem szűnt férje arcvonásaira figyelni: az láthatólag bosszús volt, s mogorva arcán nem látszott, mintha e dicsekedni való kalandnak örülne; pedig hiszen rosszkedvét nem a fájdalmak okozták; mikor még nem is igen engedte sebeit bekötözni, s ahol éppen csont nem törött, azt mondta, hogy az nem is baj.

— Miért nem tud ilyen dolog történni énvelem? — szólt hetykén a kis Kengyelesy gróf, amin az egész társaság nagyot kacagott.

— Nem minden embernek a csontja állja azt ki, gróf uram! — szólt rá nevetve Gerzson úr. Csak Hátszegi nem talált semmi nevetségest ez óhajtásban.

— Nem kell az asszonyokat agyonijesztgetni — monda Lénárd —, egy kis ijedtség volt az egész: katonadolog; csigavér! Estem én már nagyobbakat is ennél. Az éjjel hidegvizes lepedők között maradok, s holnapra semmi bajom. Kár volt érte félbeszakítani a vadászatot. Úgy hiszem, odakünn is kiépültem volna. Sajnálom, hogy orvosért küldtetek, még elhíresztel vele az egész országban, s nem győzők a sok kérdezősködéssel felelni. Semmi esetre se üssetek vele nagy zajt. Valami újságíró még megénekel, s huszonnégy belföldi hírlapban nem olvasok egy hétig egyebet, mint saját kázusomat. Kérem Henriette, gondoskodjék vendégeimről addig, míg én az ágyhoz vagyok kötve; nekem csupán nyugalomra van szükségem, egypár nap múlva talpon leszek.

Pedig valóban nagyon össze volt törve.

Henriette nem foghatta meg e rendkívüli sztoikus türelmet. Gerzson úr biztosítá, hogy Lénárd kemény természetű ember, testi fájdalmak ki nem fognak rajta; gróf Kengyelesy pedig azt magasztalá benne, hogy mint igazi gavallér, galan-

téria elleni vétségnek találná hölgye idegeit jajgatásával zavarni, inkább azt állítja, hogy ami fáj, az nem fáj.

Henriette mégis éjfél felé eltűnt vendégei közül, hogy Lénárdot megtekintse; annak szobáját azonban bezárva találta, halk kérdéseire nem kapott választ, amiből azt kelle következtetnie, hogy Lénárd csakugyan elaludt. Nem akará tehát felzavarni, s minthogy eltávoztával a férfivendégek igen derülten kezdtek mulatni, nem tért vissza hozzájuk többé, hanem szobájába sietett.

Elbámult, midőn ott Clementine-t Anicával együtt találta.

A román hölgy már régóta várakozott Henriette-re, s Clementine igen természetesnek találta, hogy őt azalatt úrnője hálószobájába vigye: sejtve, hogy valami kényes pénzkölcsönvételi ügy hozza őket érintkezésbe, amiről úrnak és cselédségnek mit sem szükség tudni.

Egy óra óta, hogy ne unja magát, tartotta Anicát a beszédes társalgónő azon hajborzasztó vadászkaland elmesélésével, amivel már akkor telve volt az egész udvar. Anica ráhagyott mindent, s viszont egy szóval sem említé, hogy hát ő mit tud, pedig ő még szebb és hajborzasztóbb meséket is tudott a múlt éjszakáról, mint Clementine kisasszony.

Henriette, amint Anicát meglátta, nyájasan kérte Clementine-t, hogy legyen szíves őket magukra hagyni; amit Clementine, igen természetesen, megfoghatónak talált, s magától érthető, hogy amint az ajtón kilépett, rögtön a kulcslyuk előtt foglalt állomást; ott pedig nagy bosszúságára tapasztalá, hogy Henriette okosabban jár el, mint a színpadi párbeszélők, kik rendszeren ki engedik magukat a színpalak mögül hallgattatni, ő pedig leereszti az alkóven nehéz damasztfüggönyeit, s maga Anicával azokon belül maradva, sem a néző, sem a hallgató kíváncsiságának legkisebb táplálékot nem nyújt.

— Szinte sikerült! — szólt a román hölgy türelmetlenül; a végén kezdve mondanivalóját.

— Csak „szinte” — ismétlé utána Henriette elégedetlenül.
— De még nincs a játék sem bevégezve, sem elvesztve.
— Megjelent a Fatia Negra a jeges völgyi kunyhónál?
— Kérem asszonyom! Ezt a nevet ne mondja ki előttem soha, mert a szemeim előtt egyszerre vörös lesz minden, s elkezd minden tagom reszketni. Nézze, hogy reszketnek a kezeim most is. Nevezzük őt ezután az ismeretlennek. Rám nézve ismeretlen lesz örökre.

— Tehát találkozott vele ott?

— Engedje rendbe szednem gondolataimat, nagyságos asszonyom —, óh, az borzasztó éjszaka volt —; ha visszaemlékezem rá, a szédülés kerülget, de a düh és kétségbeesés ébren tart. Óh, mennyit áldoztam ez emberért, ez ördögért, és mennyire elárult!

A porléány ölébe bocsátva összekulcsolt kezeit, csüggedt tekintetét a földre süllyeszté. Látszott, hogy legelső és legutolsó gondolatja az volt, hogy szerelmét elárulták.

— De mit terheljem én nagyságodat az én nyomorult bánatommal, amihez nagyságodnak semmi köze? Hallgassa meg, mi történt! Azon este, én már nem is tudom, tegnap volt-e, vagy tegnapelőtt, mert azóta sem az éjszakát, sem a nappalt nem különböztettem meg, midőn nagyságod hozzám jött e szókkal: „Anica, te szeretsz egy gonosz embert, ki téged megcsal, azért hogy egy ártatlan nőt megrontson; én meg akarlak tőle menteni mindkettőtöket.” Én rögtön nagyságod eltávozása után felnyergeltem lovamat, s megindultam a jeges völgy velé. Az út arrafelé igen rossz és veszedelmes, szerencsémre, a hold fenn volt, az könnyített az ösvényt megtalálnom. A Göncöl már aláfelé volt fordulva, midőn a völgy fenekére leértem, s a távolból láthatám, hogy a pásztorkunyhó kicsiny ablaka még most is világít. Az éjjeli baglyok majd kiverték szemeimet. Abban a völgyben olyan sok lakik, s olyan merészek, hogy az ember arcát érinti szárnyuk hegye, amint mellette elcsapkodnak.

— Nem félt ön a vadaktól?

— Azoktól nem, mert velem voltak pisztolyaim és késem; hanem ez a *vérszopó* éjszakája volt, ki éjfélkor az erdőkön szokott lappangani, s akit kívül alva talál, annak a nyakát kettős fogával megharapja. Szerencsémre nem találkoztam vele: — de nem is ijedtem volna meg tőle.

Henriette-nek nem jutott eszébe e percben afelől tudakozódni, hogy ki az a „vérszopó”, akitől nem félni annyi bátorságot jelent az oláh leánynál.

— Én még régibb időkből ismertem Mariórát, mikor még atyjánál volt odahaza. Búcsúra náluk szálltunk sokszor; de amióta Juon Tára felesége lett, csak lopva jöhettünk össze néha; akkor is csak úgy, ha én kerestem fel őt; mert a szegény sorsú nő sohasem látogatott minket — *gazdagokat*.

Odaérve kunyhójához, lovamat békóba tettem, s elbocsátottam a gyepre, azzal bezörgettem ablakán, melyen keresztül nem lehetett látnom, minthogy üveg helyett az ónkarikákba homályos macskaezüst-darabok vannak foglalva, miket Juon Tára maga fejtett a hegyek közt.

Marióra megismeré szavamat, és sietett kireteszelni az ajtót.

Nagyon örült és nagyon csodálkozott, hogy ez órában látott. Átölelt, megcsókolt, és sírva fakadt, először azt hittem, örömeiben teszi, azután azt gondoltam, hogy engem szán; kérdezem tőle; „valami bajod van?” Akkor összeszedte magát, letörlé könnyeit, s azt felelé: „betegem van”.

— Talán gyermeked?

— Nem ő; az ursu!

Engem mintha a vipera csípett volna meg.

— Az ursu beteg?

— Én nem tudom, mi lelte. Tegnap óta egyre fekszik; nyög és reszket; tegnapelőtt még ugrált, bukfenceket hányt; a Fatia Negra (bocsáss meg nyelvemnek Domne Zeu!) még játszott vele sokáig.

— Itt járt ő?

— Igen; azt mondá, tehozzád siet.

— Akkor hazudott! Akkor ő volt az, ki a medvét megétette.

Marióra reszketett e szóra, és még halaványabb lett, mint volt.

Megragadtam a kezét, s bevontam magammal a kunyhóba; fülebe súgtam, mindent jól tudok; az átkozott hűtelen lett hozzám a te szebb szemeidért; nekem megesküdt a napra, neked esküdt a holdra, de te nem hallgattál rá; te szereted férjedet, s most erejében bízik ott, ahol a szép szó nem győzött. Megmérgezte a gyáva a házörző ebet, mint egy rongyos tolvaj, mint egy nyomorult házfölverő.

— Óh, nagyságos asszonyom, mennyire megvetendő egy férfi, aki gyáva!

Marióra kis kunyhóját a kürtő alatt lobogó láng világította meg. Egy hárságy, kecskebőrökkel leterítve, egy palakő asztal, néhány háromlábú szék egész bútorzata, meg egy szépen kifaragott és kifestett helyes kis bölcső, amiben a kisgyermek feküdt, apró kövér kezecskéit felhúzva fejéhez, aludt, mint egy angyal.

A hátulsó szögletben hevert a hű fenevad, puhára vetett mohágyán, végvonaglásai közt. Folyvást reszketett és nyögött, mint egy hideglelés ember; megtört szemeit olyan beszédes könyörgéssel emelé fel gazdasszonyához, mintha szólni akarna hozzá; néha füleit hegyezte, mintha hallgatóznék, s örvendve szimatolt; tán gazdáját várta haza, tán még annak akarta utoljára megnyalni kezeit. Szegény állat, úgy megsajnáltam. Látszott kínos vonaglásaiból, a görcsös rángatózásból, mily rettentően szenved, körmei mély rovátkokat hasítottak a kőlapon, mely e kunyhó hátulját képezi; de mégsem ordított, hogy ne legyen alkalmatlan, s midőn néha a halálos fájdalom erősen nyögni kényszeríté, eltemette fejét a feltúrt földbe, s ha vége volt a kínnak, körülnézett; tán azt nézte: nem ébredt-e föl a gyermek.

— Ez meg fog halni, sűgám Mariórának. Nem mertem fennhangon mondani, úgy képzeltem, mintha ez az állat mindent értene, amit az emberek egymás közt beszélnek.

— És akkor eljön a kísértő, ki tudja, hogy egyedül vagy és védtelen.

Elmondék neki mindent, amit nagyságodtól megtudtam. A nő reszketett, mint a nyárfalevél. Óh, én pedig úgy éreztem, mint akinek saját szívét kell kiszaggatni! Hanem hiszen már vége van; már elmúlt: most egyébben teihk örömem.

— Hol tanyáz most Juon Táre?— kérdezém Mariórától.

— Csak egy órányira innen: a Vále Caprán.

— Hm, oda nem lehet lovon eljutni. Gyalog is elmehetek érte. Addig te zárkózzál be, oltsd el a tüzet a kürtő alatt, s semmi zörgetésre ki ne nyisd az ajtót, míg mi vissza nem érke-zünk.

— Nem úgy — szólt Marióra —, ne menj sehova. Ha Juonnak haza kell jönni; arra van köztünk egy jel. Itt van nálam a havasi kürt; megtanított rá, hogyan kell rajta fűjni; s azt mondá, hogy ha nagy veszélyben volnék, ezt zendítsem meg, s ő bármilyen messze legyen, meghallja azt, s itthon terem.

— De most éjszaka van. Talán alszik.

— Juon sohasem alszik éjjel; akkor ébren kell neki lenni, és védelmezni a nyáját.

— S mi lesz ezalatt kecskéivel, ha otthagyja őket?

— Nem drágább vagyok-e én neki és gyermeke, mint minden gazdasága?

Nem vagyok-e én neki drágább, mint minden gazda-sága!

Óh, asszonyom, ha tudná ön, mennyire fáj ezt hallani másnak!

De megkeményítettem szívemet: megfogadtam a kereszt-úton álló szent szobornak, hogy semmi jelenet sem fog meg-lágyítani; tudtam, hogy nincsen késedelmezni való idő;

mondám Mariórának, hogy rögtön fújja meg a jeladó pász-torkürtöt. Egy olyan hosszú, kéregből készült tülök az, aminek a vége fölfelé van hajtva, ha valaki jól tudja fújni, mérföldnyire elhallik a szava. Marióra gyenge volt hozzá. Máskor talán ő is jobban bír vele, de most el volt fogulva, valami ült a mellén, ami lélegzetét elszorította; a kürt igen gyöngye és szakadozott hangot adott. Hallgatóztunk utána; alig tért vissza belőle a visszhang a szomszéd hegyek oldaláról. Ezt Juon nem hallotta meg.

— Add ide nekem, én erősebb leszek — mondám neki, pedig engemet is majd megölt a fájdalom; de én tudok parancsolni magamnak. Ha én azt mondom szívemnek: ez nem szabad, hát nem szabad. Ahogy én a kürtbe fúttam, azt egy perc múlva éppen visszaverte az erdős hegyi visszhang, mintha ott is volna egy kürtfúvó, néhány pillanat múlva a távol hegyek közül felelt rá egy másik kürt, mintha ott is volna egy visszhang. Ez Juon válasza volt. Tehát meghallotta a hívást; most nyugton lehetünk. Félóra múlva, ahogy ő tud hegyeken, hegyszakadékokon keresztül rohanni, itthon leend. Addig mi torlaszoljuk el belől a kunyhó ajtaját. Óh, én ismerem jól a Fatia Negrát (Isten legyen irgalmas bűncímért), tudom, hogy kell ellene védelmezni mást, bár magamat tudtam volna. Marióra aggódva mondá, hogy mi fog történni akkor, ha férje későbben érkezik. A rablónak lőfegyverei vannak.

Én adtam neki tanácsot. Az ajtót elzártuk egy gerendával, a tüzet eloltottuk a kandallóban, a kisgyermek sírt, Marióra ölébe vette s elaltatá; a szögletben egy mély, reszketeg sóhajtás hangzott; a hű vadállat akkor lehelte ki páróját. — Én a hű állatot meg tudom siratni, asszonyom, mint meg tudnám ölni hidegvérrel a hűtlen embert.

Azontúl nem beszéltünk egymással többet, hogy el ne legyen áruva, hogy Marióra nincs egyedül. Alig múlt félóra, midőn a távolból lépések hangját veheténk ki. Hall-

gattunk rá; melyik jó, melyikünk előtt ismerősek e léptek?
Én ismertem rájuk. Ez ő volt! Ő, akiért elkárhozám.

Egy miatyánkmondás alatt ott állt meg az ajtó előtt; kocogtatott rajta az ujjával; hallottam ismerős hangját: „Marióra, alszol-e?”

— Ébren vagyok, mit akarsz? — felelt neki vissza az asszony.

— Bocsáss be, Marióra, nyiss ajtót.

Én súgtam neki, hogy mit mondjon.

— Nem lehet, férjem nincs honn, egyedül vagyok.

— Éppen azért bocsáss be, hogy ketten legyünk.

— Hárman lennénk, ismered még az ursut.

— Az ursu ezóta megdőglött — szólt kacagva a rabló odakinn.

— Te ölted meg őt, gonosz! — szidá őt Marióra, bár ezt nem én súgtam neki.

A rabló nevetett.

— Nem én, csak a mézes pogácsa.

— Miért tetted azt?

— Mert utamban volt.

— Ki védelmez meg mármost engemet?

— Megvédelmezlek én. Elviszlek innen magammal; szép tornyos városba, veszek neked házat, majorságot, ott úri-asszony fogsz lenni.

— Azt nem teheted; van nekem esküdt uram, van neked is esküdt feleséged.

— Esküdt urad, amikor akarom, meghal, s özvegy leszesz; Anicával csak ez álarc esküdött meg, ezt eldobom, s nem tudja többet, ki voltam.

Óh, asszonyom, azt hittem, a szívem szakad ki e szóra. Aki miatt fátyollal takartam le szobámban a Szűz Mária-képet, attól azt hallani, hogy semmije sem enyim, csak az álarca! — De nem sírtam.

— Engem is megcsalnál, mint őt megcsaltad — válaszolt neki Marióra.

Ekkor a rabló esküdni kezdte, hogy én csaltam őt meg előbb. Rágalmazott; embereket nevezett meg, akikkel titkon egyetértek. Óh, az átkozott! Ki még álmomban sem beszéltem mással, mint övele; ki még imádságomban is csak a szent nőkhöz fordulék, hogy férfi neve az övéen kívül ki ne jöjjön számon!

De folytatni kellett a játékot tovább. Marióra egy gondolatnak nem volt ura; ő gyámoltalan asszony, ha én nem sügtam fülébe, mit mondjon, nem tudott neki megfelelni. Mondjad ezt:

— Én félek tőled, mert te rabló vagy; neked nem kell szerelem, neked csak pénz kell. Miért nem jutott hamarább eszedbe, hogy nekem hízelegj? Azért jöttél csak, mivel megtudtad, hogy apám itt volt, s nekem száz aranyat ajándékozott, hogy kezdjek vele gazdaságot, ha már ellenére férjhez mentem; most ezt akarod tőlem elrabolni.

(— De ez nem igaz, sугá nekem Marióra; nekem egy húszasom sincs.)

— Csak te feleld azt, amit sүgok.

A kísértő bosszús lett ez ellenkezésre.

— Balga néember, mit nekem a te száz aranyod? Én adok neked tízszer annyit: íme fogjad; azzal a kis ablaknyíláson az ajtó fölött egy nehéz erszényt vetett be, mely csörömpölve hullott lábainkhoz. Tele volt arannyal. Félrerűgtam, úgy utáltam.

— Könnyen beszélsz — szólt erre Marióra —, most ideadod, s ha bebocsátlak, az enyimmel együtt elveszed.

— Eskűszöm neked.

— Nem, nem hiszek rabló eskűjének. Fegyvereid vannak, nem védhetem magam ellened. Eredj, és akaszd fel puskádat, pisztolyaidat és vadászkeszűdet amoda arra a bükkfára, mely száz lépésnyire van a háztól; akkor, ha fegyvertelenül jössz vissza, elhiszem, hogy nem akarsz megölni, s meghallgatom, amit beszélsz.

A rabló belement a törbe. Hogy megcsaljon két asszonyt, meg hagyta csalni általuk magát.

— Itt vagyok mármost fegyvertelenül, bocsáss be — szólta a kísértő, miután fegyvereit, ahogy Marióra mondá neki, felaggatá a bükkfára.

Nekünk hosszúra kellett nyújtanunk a beszédet, hogy időt nyerjünk.

„Mondjad neki, hogy elébb tüzet kell gyújtanod, sötétben nem bocsáthatod be” — ezt súgám a nőnek.

A kísértő szenvedélyét e szó csak ingerelte.

— Ráérsz majd azután, meglátom én szép szemeidet a sötétben is, mert azok még szebben fénylenek a sötétben.

— Tehát olyan szemeim vannak, mint a macskának? — feleltem Mariórával.

— Együgyű bolond! — dörmögé magában magyarul a kísértő, melyet Marióra nem értett, aztán hízelegve mondá neki román nyelven: olyan szemeid vannak, mint a csillagok.

— De igazán valld meg, hogy szeretsz-e? Nem rossz szándékból jössz-e hozzám? Nem akard-e kisgyermekem kezét elválni, amire szükségük van a rablóknak, hogy magukat láthatatlanná tegyék.

A kísértő haragba kezdett jönni; vette észre, hogy itt csak az időt töltetik vele, s most már nyers hangon vágott közbe:

— Asszony, nyiss ajtót; vagy rád töröm erővel!

S öklével olyat ütött az ajtóra, hogy az végig repedt.

— Csitt! Fölkeltéd gyermekemet, nem hallod, hogyan sír!

— Tehát bocsáss be szépszerével. Ha önkényt velem jössz, jó helyre vislek gyermekeddel együtt; úrfi lesz belőle, te pedig úriasszony. Ha még egy percig ellenkezel, ajtódat berontom, porontyodat a falhoz vágom, s tégedet erővel vislek, ahova nekem tetszik.

Marióra kezeit tördelé, s nem hallgatott többé reám, odaveté magát gyermekére, ki a nagy zajra fölébredve, sírni

kezdett. Én kivontam övem mellől pisztolyomat, s oda álltam az ajtó mellé. Ha senki sem, tehát én!

A rabló nekiveté vállát az ajtónak, s iszonyú erővel feszíté azt befelé; a deszkák recsegték bele, s amint az ajtó közepett volt elreteszelve a keresztgerendával, egész nyílás támadt már az ajtófél között, úgy behajlott az ajtó a nyomástól. Ezen a nyíláson keresztül éppen a halántékának irányozva tartám a pisztolyt, nem messzebb, mint egy arasznyira tőle. Ő igen erős ember; csak még egy erőfeszítés kellett neki, hogy — halva feküdjék lábaimnál.

..... A leány egészen kifáradott e jelenet elmondásában; néhány percig elhallgatott, hogy kipihenje magát, mi alatt Henriette sápadtan, mint egy szobor, nézett reá.

Ismét folytató a leány.

— Ebben a végső pillanatban egy vadállati dühös ordítás hangzott fel a ház előtt. Az ajtó visszacsapódott helyére, s midőn a fölötte levő ablakhoz ugrottam, már akkor két férfi állt a kunyhó előtt.

Itt volt Juon Tára!

Az nem volt szó, az nem volt beszéd, amit az első percben ellenfeléhez intézett; az egy zsákmányára rohanó dúvad ordítása volt.

Juon Tára igen erős ember; szerencsére, erejéhez igen csendes, félrevonuló természete van, mert hiszen, ha indulatos volna, ha korcsmákba járna, s ott magát leinná, mindig emberhalállal végződnék a mulatság. Annál borzasztóbb volt őt e percben a legdühösebb vadállati indulat kitörésében látni.

A meglepett kísértő a fára akasztott fegyvereiért akart rohanni, de Juon egy roppant ugrással utolérte, s megragadta egyik kezét.

Ha a Fatia Negra közönséges isten teremtése volna, egy perc múlva összezúzott csontokkal kellett volna neki a földön, Juon térdei alatt heverni; de abban a pillanatban, midőn Juon

egyik kezét megragadta, a rabló szemközt fordult rá, s átkapta derékon a pásztort, s birokra kelt vele.

A hold teljes fényében sütött le a völgybe, tisztán ki lehetne venni az egész küzdést.

Amint Juon Tára azt látta, hogy ellenfele birokra merész-kedik vele kelni, méltóságos nyugalommal engedé derekát átkaroltatni, s csendesen dörög: „úgy, tehát te tülekedni akarsz velem, Fatia Negra? Ez is jól van.”

Azzal csendesen körülfontá ő is rettentő karjaival ellenfelét, mikkel képes volt egykor a vele küzdő medvéből kiszorítani a párát, s magához készült őt törni.

Ekkor kezdődött egy olyan borzasztó küzdelem, melyre visszaemlékezmem is irtózat.

Nincs rettenetesebb, mint mikor két férfi küzd pusztá kézzel életre-halálra.

Juon Tára borzasztó ereje nem volt képes összetörni Fatia Negrát. A pásttor a sebes jövetelben is kifáradhatott; a rabló pedig ügyes volt, és acélrugékonysággal hányt ellent a pásttor tömör erejének.

Majd az egyik, majd a másik bukott fél térdre, de ismét visszapattant; a pásttor feltúródott dobogó lábaik alatt, vállait egymás mellének feszíték, ökleikkel törték egymás derekát, arcaik egymáshoz voltak szorítva úgy, hogy fej fejet ért. Egy-egy percre megálltak, magukat kipihenni, s olyankor tört hangban egyes kérdéseket intéztek egymáshoz.

— Ki vagy te? — mormogá Juon. — Ki vagy te, aki Juon Tára kezének ellenállni tudsz? Ki vagy te, akivel Juon Tára egy szóra nem bír?

— Mit akarsz, bolond! — dörögé vissza a rabló. — Az a kétszáz arany csábított-e el, ami fejemre van téve, azért akarsz elfogni? Én adok neked ötöt, bocsáss el.

— De nem bocsátlak el; nem kell nekem sem a te aranyod, sem az urak aranya. Nekem csak a te veszedelmed kell. Ebből a kézről ki nem szabadulsz, ha háromszor ördög vagy is.

— Majd meglássuk.

S ismét újra kezdődött a tusa; mind a két férfi erejét megfeszítve, küzdött vívársa ellen; a Fatia Negráról rongyokban repedezett le az öltöny, vállaiából csorgott alá a vér, ahogy Juon éles fogaival, mint egy fenevad, beleharapott; nem szóltak a küzdés alatt, csak erős lélegzetük hangzott, mint két vadkan hörgése, amint egymást alá s fel hurcolták a gyepen, s a földrengető dobbanások.

Nekem erővel kelle visszatartanom Mariórát, hogy férjének segítségére ne rohanjon; az őt zavarba hozta volna; — aztán meg — nem is akartam. Végezzék azt a férfiak. Egymásnak termettek; egyik sem rosszabb, mint a másik.

— Te még most is szereted a Fatia Negrát — szólt közbe Henriette szomorún.

A leány arca kipirult.

— Szeretem, és éppen azért hal meg.

— Olyan volt ő ebben az órában, mint egy tündér, aki egy óriással harcol. Emez fél fejjel magasabb, mint ő; karjai, mint egy cserfaág, oly izmosak; ő pedig sokkal karcsúbb; de minden izma olyan, mintha acélból volna; akárhová hánytavetette őt az óriási ellenfél, mindenütt talpra esett, s sohasem bírta amaz kitépni karját az ő szorítása alól, sohasem bírta fejét kiszabadítani öleléséből; hanem sokszor maga is félig elbukott vele, s aztán térdeiken fetrengve küzdtek, összebonyolult tagokkal, mint egy elválhatatlan vonagló tömeg.

— Hadd lássam meg ismeretlen pofádat! — hörgé, egy pillanatra egész erejével rávetve magát Juon a fekete álarcosra. — Hadd tépem le maskarádat, ördög! — s fogaival közel akart férközni ellenfele képéhez, hogy arról az álarcot lemarcan-golja.

A Fatia Negrát e szándék rettentő dühbe hozta; most már ő is ordítani kezdett, mint egy megsebzett medve, mely a vadással küzd; ez nem viadal volt többé, hanem marcan-golás, a küzdők messzire eldulakodtak már a kunyhótól;

hörgésük, vad ordításuk hangja betölté a néma ligetet; mi benn a kunyhóban jól láttuk, hogy közelednek egyre a birkózás közben egy meredek örvény széléhez, mely több ölnyi mélyen süllyed alá, ennek aljában ered a kis hegyi patak.

— Vigyázz, Juon! — sikolta Marióra kétségbeesetten, hangját nem hallotta az meg; mindkettő süket volt már és vak; a következő pillanatban Juon egyet csóvált ellenfelén, s azzal egyszerre mind a ketten hanyatt-homlok lebuktak a mélységbe.

Mi kirohantunk utánuk! A mélység párkányára érve, az egyik alakot mozdulatlanul elterülve láttuk a patak szikláí között, a másik sántítva vergődött ki a túlsó partra.

Ez a másik a Fatia Negra volt.

— Juon meghalt? — kérdé ijedten Henriette.

— Nem; csak elkábult az eséstől; ő esett alul, amaz fejjül; de az is megszenvedhetett, látszott nehéz haladásából, hogy meg van zúzva; oly terhesen tudott a partra felkapaszkodni.

Amíg ő a túlsó partra felmászott, amíg Marióra zokogva és sikoltozva rohant le elkábult férjéhez, annak alélt tetemét vonszolva ki ölében a patak vizéből, addig én levevém a bükkfáról Fatia Negra odaakasztott kétcsövű fegyverét, s arcomhoz emeltem azt. Előttem a fehér sziklán, amint a hold reá sütött, olyan jó célpont volt egy nehézkesen kapaszkodó fekete alak; a cső legye éppen neki volt irányozva szépen; bizonyos volt, hogy eltalálok. Aztán elgondoltam, hogy milyen nagyon szerettem én őt valaha, s azzal lebocsátám a fegyvert, és elhajítottam magamtól.

A leány elhallgatott, és eltakarta mindkét kezével szemeit, és sokáig nem vette le azokat orcájáról.

— Ön sír — szólt részvevőleg odahajolva hozzá Henriette, s finom fehér kezét a fáta gömbölyű vállára helyezé.

— Nem sírok — mondá ez, és a könnyecseppek összeszorított ujjai közt szivárogtak át.

Azután hirtelen felállt, levette kezeit arcáról, s halvány arcát Henriette felé fordítva, hideg, száraz hangon mondá:

– Utoljára volt ez, nagyságos asszonyom. Gyöngye vagyok; azt mondják, azért, mert néember vagyok. De meg fogják tudni, hogy ez nem igaz. Óh, igen sokan fognak énrám fogcsikorgarva emlékezni, akik könyökkel odábtaszítottak, s azt mondták: eredj, te néember! Átkozódva fogják megvallani, hogy egy megsértett asszony keze rettenetesebb, mint egy egész ország férfiáé. Ne féljen, asszonyom, amit megígértem, megteszem. Ön velem *rettenetes* jót tett, ön felfedezte előttem, hogy meg vagyok csalva; ezt én önnek meg fogom szolgálni; bizonynal nagyon meg fogom szolgálni; előre nem mondhatom meg, hogy miként, mert azt nem szabad megtudni senkinek; de amit ígértem, azt beváltom. Meglehet, hogy én magam is belehalok; de az mindegy. Most isten áldja meg önt, nagyságos asszonyom; aludjék csendesén.

– Csak nem gondol arra, hogy hazamenjen ily késő éjszaka?

– Haza nem megyek, de valahová megyek, annyi bizonyos. Mit nekem az éjszaka? Nem jöhet énelém olyan kísértet sehonnan, amilyennél szörnyűbb itt belül, szívem fenekén nem lakik. Ha attól, amit magam ez órában kigondoltam, meg nem ijedek, meg nem ijeszthet a koporsók semmi szelleme többé. Isten áldja meg önt. Én nagyon szerencsétlen vagyok; de azért az isten áldja önt meg mégis. Majd fog még felőlem hallani nemsokára igen sokat.

A fáta szép szelíden kezét csókolt Henriette-nek; s erőtetett szilárd léptekkel távozott el a szobából. Henriette egészen el volt kábulva a hallottaktól; elmélázva nézett maga elé, s végiggondolta a rémjeleneteket; majd előlről utóig, majd a végjelenetről visszafelé; majd vádolta, majd igazolá magát. Majd szemére veté magának: hogy mi jogon tépte szét e nyomorult leány boldogságát, majd kimenté lelkét ama másik nő üdvének megőrzésével; valami hiéleg hang azt

suttogá mindezekén keresztül, hogy saját szíve van itten érdekelve: önére az, mely e hozzá idegen lények fájdalmi- és szenvedéseibe avatkozni kényszeríté. Életkérdés rá nézve az: ki küldte neki ama fekete ékszert, s mi kapocs van a rabló utált keze s az ő csillagtávolban élő első és utolsó szerelmének tárgya között? Ezt, ezt megfejteni az ő feladata!

Ez a halovány, gyermeteg arc, ezek a gyöngé, finom kezek vas következetességgel intéznek egy előlük meg nem menekülhető sorstervet; — ők maguk sem tudják azt talán.

MIKOR A GAZDAG EMBER HALNI KÉSZ ÜL

Egyszer csak az a hír lep meg bennünket, hogy Lapussa Demeter úr súlyos beteg lett.

Tulajdonképpen nem a betegség teszi híressé e tényt, mert hiszen minden hosszú életnek halál a vége, mint inkább az öregúr közbeszéddé vált furcsaságai, ki úgy látszik, hogy most akar még csak sokat beszéltetni rigolyáiról, s haldokló ágyán kíván a közelállók bosszantására, a távolállóknak pedig különös mulattatására szolgálni.

Általános elgyengülés a baja; amin bizony senki sem segíthet többé, s aminek valószínűleg egy jótékony tüdőszélhűdés fog véget vetni.

A világ minden orvosa zaklatva van miatta.

A pestiek nem elégségesek neki: azokat is rendre fellármáztatja ugyan, éjfélben és hajnali álmukban; ki mikor ebédelni szokott, akkor ragadja ki családjá köréből és a levesestál mellől; konzíliumot tartat maga fölött, mindennap kétszer; írat velük recipéket majd külön, majd kollektív noták alakjában, azokat felolvastatja magának, megkérdi, melyik ingrediencia miféle hatásra való; miféle orgánumba kell annak belémenni, s aztán beleokoskodik a dologba, észrevételeket tesz rá; kívánja ezt vagy amazt kitörültetni belőle és mást íratni helyébe; néha megteszi, hogy kétféle orvosságot összeönt, és úgy szedi; attól természetesen még rosszabbul lesz; akkor szidja az orvosokat, hogy erővel meg akarják ölni, s

utánuk vagdalja a decoctumos üvegeket; Lőrincz doktort, a háziorvost már egyszer meg is akarta löni; szerencse, hogy nem volt mivel; azt mondta neki, hogy „sarlatán”. Ez a szó pedig olyan szó, amitől egy doktorban minden csepp vér epévé válik. „Igenis! Sarlatán az úr, mert még azt sem tudja, mi betegségem van!” — „De igenis, hogy tudom!” — „No hát mondja, ha tudja.” — „Őrülség!” — ordítá a doktor, s becsapta maga után az ajtót; szegény doktor maga is sárgaságba esett e jelenet után, s többé azért a házért sem ment volna le Demeter úr fölött konzíliumot tartani.

Egy napon az jutott eszébe, hogy Sipos úrral írasson Margarinak. Más emberben nem bízott már, csak az ügyvédben. Azt a furcsa indítványt tette Margarinak, hogy jöjjön vissza Hídvárról; ötvenezer forintot fizet neki, ha elvállalja azt a hivatalt, miszerint minden megkészített gyógyszerből előbb ő vegyen be egy kanállal, hogy így annak hatását experimentálhassa elébb — in anima vili.

Sipos úrnak volt annyi esze, hogy ezt a levelet megírta ugyan, de el nem küldte, hanem megmutatta Lángainénak, ki azt fejcsóválva vette magához. Bizony különös ember az öregúr.

Majd meg mindenféle arkánumokat hordatott rakásra; amit csak reklámokban olvasott, vagy pletykaképpen hallott: mindenről segítő labdacsokat, három nap alatt megifjító tinktúrákat; azokat sorba rakta maga elé az asztalra, de hozzájok nyúlni nem mert, kivéve azokat, amiket kívülről kellett a bőrére kenni.

Engedte magának igen sokba kerülni a gyógyítást. Valaki azt tanácsolta neki, hogy tiszta pezsgőben fürödjék; minden fürdője belekerült ezer forintba. Nem sokallta.

Egyszer azt olvasta valami hírlapban, hogy Párizsban van egy szerezseny orvos, aki csodakúrákat visz véghez az embereken; jelestül kaucsukkal egészen új tüdőt tud az embernek csinálni. Nem hagyott addig békét az ügyvivőjének, amíg

az nem írt egy párizsi üzletbarátnak, hogy ezt a szerencseny doktort mindenáron meg kell szerezni a nagyságos úr számára, kerüljön bár fele vagyonába, s ha őt szerencsésen kigyógyítja mostani bajából, ötszázezer forintot biztosít számára.

Nem lehetett vele megértetni, hogy ez az egész csodaműtő nem egyéb, mint hírlapi kacsa.

Szerencséjére a fekete orvos akkorra megszökött Párizsból, kiszülvén felőle, hogy kenyérgalacsinokat árul drága pénzért csodalabdacsok gyanánt.

Rettenetes volt a beteg úr körül akármiféle minőségben megmaradni érző lénynek. Még János úr is csak a fejét dugta be az ajtón, úgy kérdezősködött koronkint egészsége mintléte felől, Makszikát pedig éppen elzárták előle, nehogy a kis bolond megbántsa valamivel a nagytáit, s ez az egész családot kitagadja miatta; mert kitelik tőle.

Egyedül Lángainé volt, aki Demeter úr szeszélyeit rendületlenül ki bírta állani. Éjjel-nappal, soha el nem hagyá a beteg szobáját. Ott ült a pamlagon, és írt. Naplót vezetett. Miről vezetett naplót? Demeter úr betegsége felől; annak minden fázisait feljegyzé komolyan, figyelmesen, s midőn jöttek az orvosok, felolvasá előttük, mi történt, mit kívánt, miket mondott a beteg, hányféle változás történt rajta. Az orvosok komoly képet csináltak hozzá, s nem győzték eléggé bámulni a delnő türelmét, ki nem restelli egy hipochondriákus agónia minden képtelen tünetényét számba venni, s az orvosi tudományt dühbe hozni vele.

Demeter úr mégsem volt megelégedve Lángainéval. Csak azért ápolja őt ilyen híven, azért szorgalmatoskodik, mert nagyon jól tudja, hogy Demeter úr új végrendeletet kíván tenni, amiben őt jelentékenyen megrövidíti. Nem használ semmit a nyájaskodás. Amit ez öregember föltett magában, abból őt ki nem téríti semmi kedveskedő arc.

Mikor az este közelget, csipdelözve szól leányához:

— Nos, miért nem mégysz hát színházba? Máskor is elmentél, máskor is itt hagytál. Azt hiszed, hogy olyan rosszul vagyok már? Kedveskedel most ugye, mert azt gondolod, hogy már meg kell halnom, mert félsz tőlem? — Pedig az mind nem használ semmit. Nem használ semmit. Most már késő minden. Korábban kezdtétek volna. Te és azok a másikkak. Azok a rosszak. No majd megemlegettek engem. — Eredj kérlek a színházba! Nagyon szép darabot adnak.

Lángainé sohasem szólt szavaira semmit. Hallgatott nyugodt alázattal; csak akkor szólt néha beszédébe, mikor a beteg az orvosok ellen zúgolódt. Ő is segített neki azokat szidni.

Hanem ez mind nem használt semmit. Demeter úr azért egy napon mégiscsak magához hívatta Sipos urat, hogy tegyen fel új végrendeletet, s semmisítse meg a régit.

Mikor ezt megtudta Lángainé, megtörte eddigi hallgatását.

— Atyus, te új végrendeletet akarsz tenni?

— Aggódol magad miatt, ugye? — szólt az ágyban fekvő beteg, sápadt arca vonagló redőit gúnyra fintorítva.

— Nem magamért, mert én férjem után tisztességesen el vagyok látva, hanem megholt húgom gyermekei miatt; tudod, hogy azt ígértem neki, hogy úgy fogok rájuk gondot viselni, mintha saját gyermekeim volnának.

— No hát csak viselj rájuk gondot, mert én nem viselek, én nem ígértem semmit.

— Úgy szólsz, mintha nem volnál öregatyjuk.

— Ők viselik úgy magukat, mintha nem volnának unokáim. Írt-e hozzám azóta csak egy sort is az lány, amióta Pestről elvitték, csak egy „csókolom kezedet” a férje levelében? Úgy tesz, mintha rá nézve a világon sem volnék. Nem hetek óta vagyok-e már rosszul; fekszem, halálomon vagyok; te ezt bizonyosan megírtad neki; de ő nem sietett ide; óh kisebb gondja is nagyobb annál.

— Te nem vagy halálos beteg, atyus, csak képzelődöl; meg fogsz még bizonyosan gyógyulni; de Henriette azért mégis bizonyosan itt volna már ezóta, mert én tudattam vele, hogy változásod van, ha saját beteg férjét nem kellene őriznie otthon, akit vadászaton a medve nagyon összeroncsolt.

Az öreg valami olyan kacagáshoz hasonló hangokat hallatott:

— Úgy! Férjét? Vadászaton? Medve? A hű feleség! Nagyon derék. Tehát megtépte a medve a vadászaton, s ő azt őrzi most otthon? Nagyon szereti a férjét ugyebár? — No hát felelj; nagyon szereti-e a férjét?

— Azt te tudhatod jobban — szólt Lángainé vállvonítva.

Az öreg sovány kezét kiemelve a takaró alól, száraz mutató ujjával taktust ütve, monda:

— És mégis száz percenttel jobban szereti, mint az öreg-apját; mert betegségében inkább nála marad.

— Én azonban minden órán várom megérkezését.

— No, én meglehet, hogy nem fogok rá várni a meghalással.

— De hát addig is, míg ő megérkeznék, miért nem akarod fitestvérét elfogadni?

— Kit? Azt a semmirevalót, azt a minden iskolából kicsapott korhely gézengúz, azt a postillon d'amour, azt ereszem én magam elé? Nem iszom én mérget eleget ebből a sok orvosságos üvegből kanálszámra, még az kellene, hogy egy vederral hajtsak föl egyszerre; hisz az a fickó képes nekem olyanokat mondani, hogy a guta rögtön megüt: hisz az egész patikában nem tartanak fekete üvegekben lepecsételve, hármas zár alatt olyan gyilkoló eszenciát, mint amilyent ez a kölyök a két szemében hordoz; hiszen úgy tud rám nézni velük, hogy a májamat metszi a nézése. Előmbre ne bocsásd!

— Pedig ő mindennap itt könyörög nálam, hogy békítselek ki iránta.

Ez ugyan csupán kegyes hazugság volt Lángainétó Kálmán javára, aki ezt éppen nem cselekedte, sőt inkább igen nagy rábeszélésébe került Lángainének a fiút annyira vinni, hogy nagyapja házához elcsalja a nevelőintézetből.

— Tehát könyörög, hogy béküljek ki? — szól kegyetlen elégteliséggel Demeter. — No lám, a kis rebellis. A lázadók kegyelemért esd kelnek. Mit gondolsz, vajon kapnak-e kegyelmet?

— Minthogy a te jóságodtól függ, én bizton remélem.

— Tehát te jó embernek ismered engem? Ej, ej, ej — én azt hittem, hogy te engem valami gonoszkodó hegyi ördögnek tartasz. Bizonyosan megváltozhattam egynehány nap alatt. No, majd meglássuk. Itt van ugye most is az a derék fiatalember? Elkészítetted előre, hogyan viselje magát, szájába rágtad jól, hogy mit mondjon, vettél neki tisztességes ruhákat, hogy szokás szerint rongyosan ne jöjjön elé, még tán a haját is megnyírtad, minthogy én nem szeretem azt a lompos parókát a fején. No jól van: nem bánom, ereszd be, ha itt van; hanem előre is biztosítalak róla, hogy én kemény és száraz ember vagyok. Engem nem lehet könnyhullatásokkal megtölteni, mint a szivacsot, én nem vagyok spongyia. Tőlem nem lehet egy óra alatt kicsakarni azt, amit én hónapok alatt jól elzártam, s amit én föl tettem magamban, abban engemet semmi théâtre coup meg nem ingat.

— Csak nem gondolod? . . . .

— De igen is, gondolom. Azt gondolom, amit te nagyon jól tudsz. Akarom, hogy akik életemben fel sem vették haragomat, halálom után sírjanak miatta, akarom, hogy még a kriptából is kinyúljon ez az én nehéz kezem, s érezzék annak ütését akkor is, mikor én azt meg sem mozdítom többé; hogy odajöjjenek sírni és kezeiket tördelni a sírboltajtó elé; amidőn én éppen úgy nem fogok rájuk hallgatni, mint nem hallgatok most.

— Óh, te hallgatni fogsz rájuk. Kegyetlenebbnek mondd magadat, mint amilyen vagy. Én tudom, hogy nem fogod unokáidat szerencsétlenekké tenni.

Lángainé annyira vitte magát, hogy még kezét is csókolt az öregnek, amin az gúnyosan mosolygott.

— No, eredj, hozd elő azt a fiút; majd meglátod, milyen nagyon fogunk örülni, ha látjuk egymást.

Lángainé megköszönte Demeternek ezt a kegyet, s kiment saját szobájába, ahol már várakoztatta Kálmánt, kit rögtön hívatott, amint Sipos által megtudta, hogy atyja új végrendeletet akar tenni.

— Aztán, édes Kálmánom, csak szelíd légy; ne nézz olyan vadul öregatyádra; ne felelj neki, ha dorgál; tudod, hogy ő öreg ember és beteg; azért nagyon ingerült; az öreget és beteg embert minden jóra való lélek kímélni szokta; azok iránt türelmesnek, alázatosnak kell lenni. Ne mondj neki, bármit mond is, semmi egyebet, mint azt, hogy bocsásson meg, ezután jó fogsz lenni: borulj oda eléje, és csókold meg a kezét; kérjed, hogy ne haragudjék rád; engedjen itt maradnod. Gondold meg, édes Kálmánom, hogy magad viseletétől függ nemcsak a saját jövődöd, hanem Henriette testvéredé is.

A fiú nagyot sóhajtott: „szegény Henriette!”, s azzal engedte magát néniétől bevezettetni.

Lángainé egy cseppet sem volt meglepetve, midőn visszatértek már ott találta atyja szobájában János urat. Bizonyosan Demeter úr maga hívatta őt oda. Hiszen hadd legyen hát ő is ott.

Odavezette kisöccsét Demeter úr ágyához, s ott vállára téve kezét, csendesen térdre nyomta őt; a gyermek megragadta nagyatyja kezét, és elkezdett zokogni.

Demeter úr ingerkedő kedéllyel hunyorga rá:

— Ki ez az ifjú úr? Nem ismerem ezt az ifjú urat. Vajon ki lehet ő?

— Látod, Kálmán úrfi — szólt bele János, mintha komolyan kellene erre a kérdésre felelni.

— Ez volna itt Kálmán úrfi? Az én unokafiaccsám? Óh dehoggy! Nem szokott az énelöttem térddepelni, nem szokta az az én kezemet csókolgatni: bizonyosan valami árva gyereket öltöztettek fel az ő ruhájába, azt tanították be helyette. Mutassa csak az orcáját.

Azzal felemelve a gyermek állát, annak könnyektől eláradt szemeibe tekintte.

— De bizony, úgy látszik, hogy mégis ő az. No hát úrfi, hadd halljuk, miért jöttél ide? Mire tanított be Lángainé nagynénéd? Versben vagy prózában? Diákul van vagy franciául? Kezdj hát hozzá.

A gyermeknek természetesen semmi sem volt betanítva, nem is tudott volna felelni a sírás miatt.

— Ejj, hát már az elején belesültél? Nos, segítsd ki, nénje; kezd el neki az első szót, talán majd beletalál aztán.

— Ugyan atyám, hogy lehetsz egy gyermekhez olyan kegyetlen? — szólt közbe Lángainé, ki szokott hidegvérűségét kezdé elveszteni.

— Hát miért nem beszél? Ő jött, nem én hívattam. Mit akar?

— Azt akarja, hogy bocsáss meg neki, hogy fogadd őt vissza a házhoz, hogy szeresd őt, úgy mint minket többieket szeretsz.

— Te most hazudsz; ezt ő nem akarja. Sőt inkább szabad akar lenni, mint a madár, akinek senki sem parancsol, kóborolni a világban, alkalmatlan parancsoló nélkül; maga ura akar lenni. Rokonainak jó hírt, nevet szerezni! Ez az ő óhajtása. Ugyebár azt akarod nekem mondani? Felelj hát, mert azt hiszem, hogy megnémultál.

A fiú erőt vett magán, letörle könnyeit, s elfojtott hangját szóra erőtetve, ezt mondá:

— Azért jöttem, hogy ne büntesd miattam Henriette-et.

— Ahán! Látjátok? Ő nem magáért jött könyörgeni. Ő nagy úr; ő nem ereszkedik le a maga érdekében könyörögni; ő csak másokért esedezik. Tudtam én, hogy az én Kálmán unokámaak semmire sincs szüksége. Neki még csak a hal-dokló nagyapja áldása sem kell. Szégyen volna neki érte megalázni magát.

Lángainé vette észre a gyermek égni kezdő szemeiből, hogy ez a jelenet rosszul fog végződni, s most már azon lett volna, hogy eltávolítsa őt onnan; azonban Demeter úr meg-gátolá.

— Mármost csak maradjon itt, mármost majd én akarok veled beszélni. Ha őneki nincs hozzám több mondanivalója, — van nekem. Tehát kedves szép unokám, tudod-e, hogy honnan terem a puha kenyér? Mit gondolsz, ha egy ruha leszakad rólad, honnan kerül elő a másik? Azt pénzért adják. S kitől jön elő az a pénz? Az égből hull-e az, mint a manna? Mit gondolsz?

A fiú összeharapta ajkait, és többé nem sírt; de annál jobban pirult.

— Van-e neked valahol kapitálisod, amiből majd meg-élhatsz, ha én meghalok, és rólad el talállok felejtkezni? Tudsz-e valami mesterséget, mi? Vagy koldulni fogsz, he?

Lángainé nem mert közbeszólni; jobban félt, mint ahogy fájt neki e jelenet.

— Mert azt koránse gondold, hogy énnekem kötelessé- gem a te korhelységedet megjutalmazni, s módot szolgáltatni annak folytatására; óh éppen nem; én szabadon rendelkezem mindenemmel; — ha tetszik, egyenlően felosztom; ha nem tetszik, a legérdemesebbnek adom, s ha akarom, kiosztom a koldusok között.

A gyermek könnyedén vállat vonított; az öregúr figyel- mét nem kerülte az ki.

— Vagy talán azt gondolod, hogy az apádról maradt rád valamid? Igen, egy csomó fizetetlen adósság. Apád éppen

olyan haszontalan korhely volt, mint te, ki anyádat akaratom ellen szökteté el, mint egy tolvaj.

Kálmán, mint a kígyómarta szökött fel térdeiről e szóra; ajka elkékölt, és arca elsápadt. Nem látott most már semmit maga előtt, nem hallgatott senkire. Rikácsoló hangon kiálta:

— Apámat ne bánts, mert az nem bántott téged! Tartsd meg mindenedet; add akinek akarod; én nem kérem semmit; de te se bánts az én szegény apám, anyám becsületes nevét.

— Kálmán! Az istenért! — suttogá Lángainé.

— Hallod, hallod! — szólt ravaszkodva az öregúr. — Megjött neki a szava! Most beszél ez az igazi hangján.

— Igaz! Nem akarok hozzád jönni; sem palotádba, sem temetődbe. Nem akarok enni panaszos kenyeredből! Elmegyek tőled, és sohasem jövök vissza. Koldus fia vagyok: magam is az lehetek. Koldulni fogok az utcaszegleten, meg házrul házra; de nem titőletek — nyomorult gazdagok!

Lángainé meg volt rettenve; az öregúr egy percre elme-redt szemekkel, nyitott szájjal esett vissza vánkosai közé; csak János úr hitte, hogy meg tud felelni e rakoncátlan kölyöknek. Hirtelen két hosszú lépéssel előtámadt a kandalló mellől, s nekiment Kálmánnak azon atyafiságos szándékkal, hogy majd felpofozza.

— Ejnye, te semmirevaló gaz suhanc, még a tátit és minket inzultálni mersz?

Kálmán úrfi azonban hirtelen felkapott Lángainé asztaláról egy nyitott penicilust, s szembe állva hórihorgas nagybátyjának, fogcsikorgatva kiálta rá:

— Hozzám ne nyúlj, te hosszú lábú hóhér, mert úgy ütöm a hasadba ezt a kést, hogy rögtön meghalsz.

János úr úgy megijedt e szóra, hogy azt sem tudta, melyik lábával lépjen előbb hátrafelé. Valóban, az nem volt tréfa. Az ember sokat reszkírozott volna a támadás által.

Azzal Kálmán, használva az egérutat, hirtelen kiiramodott az ajtón, s azt bevágta maga után. Az elhagyott szobából dühös csengetés hangzott utána.

A csengetésre előrohanó pitvarnok az előszobában találkozott az úrfival. Kálmán megszólítja:

— Ugyan, édes György, adjon egy darab kenyeret, mert mától fogva nem tudom, hogy mit fogok enni.

Odabenn még dühösebben csengettek.

— Mindjárt jövök, úrfi, várjon meg a kapu alatt; szaladnom kell, nem tudom mi baj van megint odabenn.

Azzal futott be a szobába.

Demeter úr félig fenn ült az ágyában, a hálósipkája félre volt csapva a fejében, mint egy részeg embernek; ordítózott, ahogy torkán kifért:

— Segítség, gyilkosság! Fogjátok meg az orgyilkost! György, rohanj utána; veresd vasra, vitesd a vármegye házához; kiálts policájt! Fogd el. Eredj. Rohanj!

A komornyik azt mondta az öregúrnak, hogy „igenis”. S azzal kiment a szobából; a szemközt jövő Siposnak, ki hallotta a lármát az ajtón kívül, néma jelekkel mutatá, hogy az öregúr meg van egy kicsit háborodva, azzal sietett le a lépcsőn, az úrfit keresve. Az pedig, hogy Sipos észre ne vegye, elbújt az orosz kémény szeleltető odújába, onnan várta be a további eseményeket.

A pitvarnok füttyörészve jött a lépcsőn alá, látni való volt, hogy ez nem gyilkoskergetésben fárad, Kálmán szépen előjött az odúból.

György fejét csóválta nagyon.

— Ej, ej, mit csinált már az úrfi megint? No no no, csak nem kell szeleskedni; ihol van három húszas, fogja; de aztán szépen visszamenjen a nevelőbe, valami bolondot ne csináljon.

Míg ott beszélt Kálmánnál, két-három inas rohant, ugrált alá a lépcsőkön, a háziúr „gyilkos” kiáltásaira; a kapu alatt a komornyik mindeniket megállítja, s bemutatá nekik a

II.

188
—
megy...
megy...
09
Vasgy...
templomban 8
186
Korona...
—
Lajos...
meg...
182
Korona...

Részlet Jókainak a Szegény gazdagokra vonatkozó feljegyzéseiből

SZEGÉNY GAZDAGOK

REGÉNY

IRTA

JÓKAI MÓR

ELSŐ KÖTET

PEST

EMICH GUSZTÁV TULAJDONA

1860

A regény első kiadásának címlapja

A regény román nyelvű kiadásának címlapja (1937)

kergetett gyilkost, Kálmán úrfit; amin aztán valamennyien nagyon nevettek, a nagy szakállú kapussal együtt.

Kálmán úrfit ereszték szélnek.

A pitvarnok aztán visszatért Demeter úrhoz, s nagy szerényen előadá, hogy az úrfi mindnyájukon keresztül törte magát; két városi hajdút, akik fel akarták tartóztatni, elgázolt; egy lovas pandúr utána nyargalt, de az úrfi olyan gyorsan szaladt, hogy nem érte utol stb. stb.

Azután csendesség lett a szobában. Jelen voltak ott Demeteren kívül fia, János, leánya, Lángainé és az ügyvéd, Sipos.

Sok ideig nem törte meg senki a hallgatást.

Végre Demeter úr, indulataiból epés nyugalomába visszatérve, leányához fordult:

— Nos, beszélj hát még valamit. Tudsz-e még valami jót?

Lángainé hallgatott.

— Tessék az íróasztalhoz ülni, tekintetes úr — inte most Demeter az ügyvédnek. — Visszahozta kegyed a régi végrendeletemet?

— Itt van — szólt tompa hangon az ügyész, s átnyújtá a zsebéből kivont iratot.

Azt pedig Demeter úr megfogá száraz ujjával, s nagy elégtételvésszel elhasítá kétfelé, és azután minden darabot ismét kétfelé, míg az egész harminckét darabra volt eltépvé, akkor az egész laskává tépett iratromladékot egy tálcára tevé, és János úrra bízta, hogy vesse azt azon módon a kandallóba, még egy csücske se maradjon belőle.

— És most tessék másikat írni fiskális úr; ha majd le lesz tisztázva, hozzon azután öt tanút, akik előttmezzék.

Most Lángainé bátorságot vett magának közbeszólni.

— Kérlek, atyám, engedj még egy szót; — nem akarok azért a rossz fiúért többé neked alkalmatlankodni, nincs egy szó mentségem is számára; — ő megjavíthatlan; amit keres magának, azt megtalálja; de Henriette-ért kérlek.

Demeter úr nem engedé tovább beszélni.

— Henriette-ért ugye? Mivel jobb ő, mint az öccse? Azt hiszed, hogy engem bolonddá lehet tartani? Óh, én vén róka vagyok már ahhoz, hogy ilyen világos kelepcebé belelépjek. Tán nem világos előttem, hogy ha én Henriette-nek egy félmilliócskát hagyományozok, Kálmánt pedig kitagadom, hát ő rögtön megosztja testvérével, amit neki hagytam; óh mert ez nagyon gonosz szívű leány; ismerem a rossz szívét. Nem! Énrajtam nem fognak kacagni halálom után.

Lángainé összekulcsolt kezekkel kérte:

— Atyám, gondold meg az istenért azt a helyzetet, amibe jönni kell e szegény leánynak, akit férjhez adtál erővel egy emberhez, akit nem szeretett, s aki őt elvette azért, mert tégedet gazdagnak ismert. Micsoda elátkozott élete fog ennek lenni azon ember mellett, ha te kitagadod őt vagyonodból; ha azon ember kegyelmére kell szorulva lennie, aki csak jövődő örökségeért volt hozzá hízalgő . . .

— Az a jó! — felelt rá kegyetlenül a beteg ember. — Legyen megbüntetve kétszeresen, amiért ellenem föl mert lázadni. Amit felhoztál, az csak eggyel több ok arra, hogy azt tegyem, amit régóta elhatároztam. Kacagnom kell, ha elgondolom, milyen szemekkel fognak egymásra nézni, Hátszegi uram és Henriette asszony, ha ezt megtudják.

Még János is beleszólt:

— Hátszegi is megérdemli ezt a büntetést; ő is megbántott minket.

Lángainé nem ügyelt most arra, amit János beszél, hanem végső kétségbeesés elhatározásával lépett atyja ágyához, és térdre borult előtte.

— Atyám! A mindenható Isten irgalmára kérlek; lelked üdvére, mennybéli boldogságodra: légy kegyelmes szívű ez órában unokáid iránt; gondolj reá, hogy találkozni fogsz ott — a túlvilágon meghalt testvérünk szomorú lelkével, s az kérdezni fogja tőled: mit tettél árva gyermekeimmal?

Sipos úrnak úgy fájt ez a jelenet, hogy nem állhatta tovább; fölkel, és kiment a szobából, és odakinn könnyeit kezdé törülgetni.

De nem indult meg e szavakon a beteg ember, vagy még inkább haragra indult rajtuk.

— Kelj fel innen, és ne játsszál énelöttem komédiát; az én házám nem teátrum. Gondolj te csupán saját bajodra. Azt gondolod, teneked nincsen semmid a rováson? Azt gondolod, hogy én feledékeny eszű vagyok? — Ne áltasd magadat azzal; rovásra van írva minden, amivel valaha megbántottál; itt a fekete könyv, amibe azt mindig följegyeztem, a fejem alatt; rajta háltam, nem felejtettem el belőle semmit, s mikor az összeszámolásra kerül a sor, benne lesz a számadásodban minden görbe nézés, minden büszke mondás, amivel engem évek óta keseríteni akartál; és azoknak, hidd el nekem, nagyon nagy ára lesz téve. Aggódjál te saját magad miatt! Azt gondolod, kiengeszteltél azokkal az itt töltött éjszakákkal, mikben az álmod megtagadva szemeidtől, ágyam előtt ültél? — Azt gondolod, beszámítom azt a buzgó ápolást, amivel hetek óta magadat gyötröd? Semmibe sem veszem azt. Ismerem a gondolataidat, s túljárok rajtok. Kétheti alázat nem vásárol meg tízesztendei büszkeséget nálam. Hidegvérű emberre találsz bennem, akit még halálos ágyán sem csal meg senki! És most hallgass. Szót ne emelj többet azok mellett, akikre nekem méltó haragom van; mert ha még egyetlen sóhajtással utamba mersz állani, hogy őket meg ne büntessem, te is abban a sorsban fogsz részesülni, amiben ők!

Lángainé régóta felállt már, nem térdepelt többé.

Arcának régi feszes büszkeségét visszavette ismét; félig lecsukott pillái alól Demeter úrra alátekintve, összeszűrt ajkai közül így szóla hozzá:

— Jól van tehát, kegyes uram. Te hidegvérű ember vagy; — én is az vagyok. Te nem szereted a komédiajátszást; — én sem szeretem. Nem szólok többet semmi szót a te szívedhez

az én szívemből. Tégy, amit tetszik! Írass, amit tetszik. Majd ha nekem nem fog tetszeni, amit írtál — én tenni fogok róla . . .

Demeter úr meg volt lepelve.

— Tenni fogsz róla, te? Mit tehetsz te az én végakaratom ellen? Rövideszű némbor!

Lángainé hideg szilárdsággal felelt rá:

— Én meg fogom semmisíttetni a te végakarodat.

— Esztelen! — kiálta dühtől reszketve Demeter, s kezeivel tétovázva keresgélt maga körül — nem tudod-e, hogy minden vagy az enyim, hogy mindennel szabadon rendelkezhetem; hogy nekem tökéletes szabad akaratom van?

— Nincs.

Ezt a rövid szót mondta, semmit többet az özvegy, s állt büszkén a két férfi előtt, kik álmélkodva bámultak reá; Demeter úr alig talált szót, mit e rövid egytagú igéhez kösön, olyan rettenetes, olyan képtelen, olyan felfoghatatlan volt az.

— Nincs? Hogy nekem nincs szabad akaratom? Hogy én nem tehetem azt, amit akarok? János! János, kérlek, ne vess egy kicsit. Haha! Ez a jámbor lélek azt hiszi, hogy nekem nincs szabad akaratom azt tenni, ami nekem tetszik, hogy én nem tehetek végrendeletet. Jer ide, segíts nekem kacagni.

— Ne kacagjatok, mert az megint csak színjátszás volna, s én sem szeretem itthon a színjátékot. Te azt mondod, hogy hidegvérű ember vagy; én is az vagyok; — te azt mondod, hogy régóta készülél már erre a kegyetlen véghatározatra; én is régóta készülök már a védelemre. Te rovásra jegyeztél mindent, amit gyermekeid, unokáid mondtak és tettek, még a rád vetett tekinteteiket is; — én is írtam naplót, amiben fel vannak jegyezve, amiket te tettél és mondtál; fel a tanúk nevei, akik előtt tetted és mondtad, s amily kegyetlen szóval lediktálod te ezt a végrendeletet, mely ártatlan véreid a koldusbotra juttatja, olyan és hasonló kegyetlenséggel fogok én elő-

állani, hogy bebizonyítsam, miszerint te akkor — *meg voltál háborodva!*

Demeter ajkán megszakadt a lélegzet erre a szóra. János leült, úgy megijedt.

Erre nem volt senki készen.

— Én is készültem arra a csatára, amire te! — szölt büszke hanglejtéssel az özvegy. — Én is gondoltam arra, mikor éjkről éjekre álmatlanul virrasztottam ágyad mellett, amire te gondoltál, s bennem is megért azalatt valami, amíg te érlelted a végcsapást fejünkre. Én tűrtem, hallgattam, s lemondtam. Én könyörögtem előtted; én letérdeltem ágyad előtt, mintha az volna az oltár, s te az Isten rajta. Te eltaszítottál onnan, te átkot mondtál gyermekeidre; most lásd, hogy neked is részed lesz ebben az átokban. Tudjad, hogy akármit rendelkezel ellenünk, holtod után egy gyűlöletes pernek vetetted meg alapját, melyben arról leendő a kérdés, hogy eszedet elvesztéd életedben; elő fognak állni orvosaid, cselédek, akiket én megnevezek, s hosszú sorát fogják elmondani azon különiségeidnek, miket eddig a családi szentély titka fedett. Közbeszéddé lesznek szokatlan hóbortjaid, s a bírák mérlegelni fogják, hogy lehetett-e annak végóráiban tiszta öntudata, akinek lelkében ily visszásan volt fordulva az eszmejárás. Ez rút per lesz, szégyen rád és miránk; de te akartad, s én megteszem. Most isten legyen veled. Tedd, amit gondolsz; én nem foglak látni többet. Házadat ez órában elhagyom — és soha vissza nem lépek bele.

Azzal büszkén az ajtóig haladt; ott még egyszer fejét félig visszafelé fordítva, mondá:

— Isten irgalma legyen veled.

És azután nem nézett vissza többet. Még abban az órában el is ment a háztól. Még azon a napon meg is halt Demeter úr.

János úr aztán nagyon meg volt akadva, mert pro primo nem tudta, hogy mármost a gyászjelentő lapokra kinyomassa-e

Lángainé meg Henriette és Kálmán neveiket is, vagy pedig csak a magáét és a Makszikáét, mint egyedüli örökösét; pro secundo pedig az a nagy baja volt, hogy csakugyan szegyet ütött a fejébe, vajon nem tesz-e lépéseket Lángainé a többieket egészen kizáró végrendelet megsemmisítése végett, ahogy fenyegetőzött, mert kitelik ám az ettől a hóbotos asszonytól.

AZ ARADI ESTÉLYEK

Kengyelesy gróf csakugyan szerencsésen hazaérkezett Aradra, ezúttal nem rabolta ki a Fatia Negra.

A hídvári vadászesztéken mindazt visszanyerte, amit a kengyelesi látogatás alkalmával veszített, s előlötti örömében szabad rendelkezést adott a grófnénak termeit az ottani elegáns világ számára megnyithatni.

Mert Aradnak igen elegáns közönsége van; Pest után itt egyesül minden arisztokratikus elem, sőt Pest fölött még az az előnye is van, hogy a társaság nem oszlik szét a különböző idények szerint; Csákó, Ménes, Magyarát, Világos és a körül lakó főurak pusztáin levő kastélyok mind úgy egy csoportban vannak Arad körül, hogy sem nyár, sem őszi nem szórja szét messzire az ismerősöket; azoknak, kik a társasélet örömeit szakadatlanul bírják élvezni, Arad valóságos Eldorádó.

Kengyelesy grófnőnek nem kellett az ilyen ajánlatot kétszer mondani; másnap mindjárt kezdetét vette a sok bemutatás. (Ez ideig a grófnő visszavonultan élt Aradon.) Akik a jobb körök nevezetességei voltak, azoknak bevezetéséről az ismerősök gondoskodtak; a távolabb állókat, kiket még senki sem ismert, magának a grófnak kellett felkeresni s bemutatni. Neki tetszett ez a multság.

Azok közé, kiket így messziről kellett bevonni a társaságba, tartozott egy Pestről jött fiatalember, itt jelenleg megyei hivatalnok (azon időkből különösen kitüntetett

osztály), kit míveltségeért igen dicsérnek, ki megyegyűléseken már egypárszor igen értelmesen meg is szólalt: bizonyos Vámhidy Szilárd.

Hanem ami a hölgyeket jobban érdekli az ő megyegyűlésen tartott beszédeinél, a felőle elterjedt hír ama regényes szerelmi viszonyáról egy gazdag pesti tőzsér leányával, ki miatt az ifjú magát el akarta ölni, a leánnyal összebeszélve; szinte a halál révéről hozták már vissza; hanem azért a leány csak férjhez ment a gazdag Hátszegihez.

No ezt a fiatalembert okvetlen meg kellett ismernie a grófnénak. Hogyne? Azt az ideált, akibe Henriette szerelmes volt, s aki magát vele együtt el akarta ölni. Óh, az ilyen species nagyon ritka már a mai világon; megérdemli, hogy mutogassák.

A grófné annyit beszélt felőle férjének, annyira magasztalta ez ifjút, pedig csak úgy messziről látta egynehányszor, hogy Kengyelesy már kezdett nyugtalankodni miatta.

Be kellett őt mutatnia a feleségének. E végett elébb magának is meg kellett vele ismerkednie. Ez könnyen ment; az alispán mindkettőjüknek jó ismerősük volt, ott megbarátkoztak. Kengyelesy grófot azután, ha egyszer megbarátkozott valakivel, nem lehetett többé kikerülni; az fogta az embert, vitte, pártolta, boszontotta, és mindent elmondott neki, ami a nyelvére akadt.

— Kedves barátom, az én feleségem ön után bolondul. Valósággal el van öntül bolondulva. Már egy hét óta szkíroz, hogy önt keressem föl, és vigyem hozzá. De előre figyelmeztetem önt, kedves barátom, vigyázzon magára; az egy igen csodálatos asszony; már sok emberrel tett így, mint önnel. Egyszer magához vonta őket, enchantírozta, elbűvölte; s mikor már egészen sakk-mattá tette, akkor otthagya őket a faképnél; mint ahogy szokás a matt után megint másik partit kezdeni. Ez valóságos endiablée asszony! Mindenkiel kiköt; nincs fiatalember, akitől eltűrné, hogy

belé ne szeressen; egypár hétig aztán engemet szánnak, már a harmadik héten én szánom szegényeket. Mert tudja barátom, amellet ez egy Pénélopé! A hitvesi hűség valódi Vesta-lángja nála, mely sohasem alhatik ki anélkül, hogy az őrizőnek meg ne kellene halni. Hanem, kedves barátom, délelőtt nem szokás világgossárga kesztyűt húzni látogatásokhoz. Lássá.

Szilárd azt felelé, hogy önála már három órakor dél-után van.

— Ebédelt már? — kérdé gróf Kengyelesy ijedten. — Ah, kedves barátom, akkor kérem, vegyen a fogai közé egy pár szemecskét ebből a cachou aromatique-ból. Ezt mindig velem hordom. E nélkül nem lehet hölgyekkel beszélni ebéd után. Tudja ön: ez elveszi az ember szájának azt a bizonyos utóemlékét, ami ebéd után, kivált egy kis borocska után, önkénytelenül visszásugárzik.

— Hiszen nem beszélünk mi olyan közlelről egymással.

— Azt ki tudja? — No hát csak arra figyelmeztetem kedves barátom, hogy vigyázzon magára; eszén járjon, hidegvérű legyen; eszébe jussanak jó tanácsaim, s mihelyr idejét találja, lászson valami jó parti után, mert addig ezet veszélynek van a fiatalember kitevé. Köztünk mondva, azután még kétezernek van kitevé, aztán meg az is igaz, hogy nincs jó parti a világon, mert minden asszony el tudja azt bőven költeni, amit magával hozott.

Szilárdnak sohasem volt szükség a gróffal vitázni, mert ő rendesen magamagát kidisputálta, ha beszélni engedték.

Az első bemutatás szokás szerinti feszességét igen hamar megtörték a gróf bizarr ötletei.

A grófné habos moir antique ruhába volt öltözve, melyhez hosszú angol fűrtöket viselt.

— Ugyebár, Szilárd barátom — szólt a gróf —, ez a ruha meg ez a coiffure sehogy sem áll a grófné arcához, mi?

Sok jámbor fiatalembert kétségbe ejtett volna egy ilyen hóbortos kérdés; kik egyik ügyetlen bókbul a másikba botlot-

tak volna egy ilyen „banditadöfés” kiparírozása közben; az én Szilárdom örökké nyugodt arcát egy percig sem hozta zavarba az.

— A grófnénak minden jól illik — válaszolt rá —, de én mégis tudok egyet, ami ennél is csinosabb, ami minden hölgyet szebbé tesz.

— Nos? Ön kíváncsivá tesz — szólt a grófné.

— Ön oly műismerő volna, hán? — kiálta rá a gróf.

— Azok a kék szövetek, fehér pontocskákkal, annyi bűbájt szaporítanak minden hölgy alakján, s mellé egy ősi csipkefőköttő.

— Áh ha há, bravó — kiálta Kengyelesy. — Még a hölgyek közt is korteskedés!

(Talán te már nem is tudod, kegyes olvasóm, azoknak a kék ruháknak a történetét, azokkal a fehér pontocskákkal, amiket egy időben olyan nagy lelkesüléssel kezdtek viselni Magyarhon hölgyei. Óh az nevezetes időszak volt! Sokat beszéltek akkor arról.)

A másnapi fényes estélyen Kengyelesy grófné olyan fehérpontos kék honi szövetbe volt öltözve, olyan csipkefodros főköttővel fején, amelyet Szilárd mondott neki.

— Tessék, drága barátom! — szólt a gróf az ajtón belépő Szilárdot rögtön elfogva. — Ott van ni. Tetőtől talpig úgy kosztümirózva, ahogy ön rendelte. Mondtam ugye? Sajnálom önt; már benne van a hálóban.

Szilárd sietett a grófnét üdvözölni, ki az egész estélyen át különösen kitünteté a szép ifjút. Nem csinált belőle titkot.

S ha még valakinek kikerülte volna a figyelmét, azt maga a gróf sietett figyelmessé tenni, egész este járt-kelt férfiak, asszonyok között, s háborgatta őket észrevételeivel.

— Ahol van, ni. Már megfogta. Odaülteté maga mellé; mindig vele beszél. Még politizál is a kedvéért, pedig nem ért hozzá. Az elébb, hogy vele táncolta a kvadrillt, mindig elkés-

tek a figurából a nagy causerie miatt. Én mondtam előre a fiatalembernek, hogy így jár; mondtam neki, hogy vigyázzon magára; de nem veszi hasznát; ő is hanyatt-homlok rohan a veszedelmébe, mint a vacsoravesztő pille a lámpásba.

— És így tovább.

Egy óra alatt az egész társaság tudta (tudhatta, mert Kengyelesy elmondta mindenkinek), hogy az a komoly képű fiatalember ott a grófné mellett, akinek még most olyan nehezen sikerül a mosolygás, micsoda szerepre van szánva ezeken a pallókon. . .

. . . Hanem hogy az a fiatal huszártiszt ott a harmadik szobában, aki csak úgy en passant vetődött most ide Pardubicból, aki egész este egy pillanatra sem bukkan be a táncterembe, hanem ül két öregúrral egy asztalnál, és tarokkozik, aki a bemutatás első pillanatán kívül egy szót sem váltott a házinővel, akit nem érdekel az egész társaságból senki — — hogy ennek micsoda szerep van itt szánva —, azt már nem tudja senki, a gróf legkevésbé; — hanem a grófné talán mégis tudja.

Harmadnap a köszönőlátogatást kelle megtenni Szilárdnak a grófnénál. — Készakarva olyan órában ment, amikor tudta, hogy nincs otthon, s egy látogatójegy hátrahagyásával elvégezheti a látogatás kötelességét. Hanem este találkozott vele a színházban. Az előadásnak vége volt, a grófnő kocsija még nem járt elő, s míg az előcsarnokban arra várt, Szilárdnak nem lehetett őt elhagyni.

— Óh, az nem megy ám, tisztelt uram — szóló tréfásan a grófné —, hogy ön kilesse, mikor nem vagyok otthon, s akkor egy látogatójeggyel lerója tisztét. Ismerjük ezt a szokást, de önnek nem szabad azt használatba venni. Nekem sok mondanivalóm van önhöz. Igen sok, amit önnek meg kell tudni tőlem. Azért csak ígérje meg gyorsan, hogy holnap tizenkét órakor el fog jönni hozzám, különben megteszem azt a tréfát, hogy világ rémületére felkérem önt, hogy jöjjön velem rögtön kocsimon.

Más kedélyű ember aligha fel nem találta volna magát, hogy e fenyegetésre azt felelje, hogy ijessze hát meg a grófné e merénylettel a világot, hanem Szilárd komoly képpel azt viszonzá, hogy jó lesz, tehát holnap reggel 12 órakor el fog menni.

El is ment. Nemigen dobogott a szíve, mikor belépett a grófné magányteremébe; a sok tétova eszme közül azt tartotta meg legjobban, — amit a gróftól hallott. Tréfát űznek vele.

Tehetnek, amit akarnak.

A grófné halkán tudatta komornyikjával, hogy senki számára sincs itthon, s azzal leültette magával szemközt Szilárdot. — A grófnő szép asszony volt, és szépen is tudott öltözködni. A grófnőnek igen szép szemei voltak, és igen szépen tudott mosolyogni velük. A grófnőnek igen szép kis szája volt, s ha megszólalt, még szebb lett, mert igen elmésen tudott beszélni. A veszedelem félreismerhetlen.

— Édes jó Szilárd — szólt a grófnő azzal a könnyű, természetes naivsággal, mely annyira lefegyverző az erős ész ellenében —, ne nehezteljen, hogy néhány bizalmas szót intézek önhöz. A világban rövid időn azt fogják beszélni, hogy ön szerelmes énbélém, én pedig önbe. Én nem fogom hinni az elsőbit, ön nem fogja hinni a másodikat. A világ beszéljen, amit neki tetszik. Amilyen keveset gondol ön arra, hogy érzelmeivel felém forduljon, éppolyan kevésbé van nekem szándokom azokkal könnyelmű játékot űzni. Nekem egy jó, áldott férjem van, akit gonoszság volna megkeserítenem; nem is adok rá okot; önnek pedig egészen más gondjai vannak. Én ismerem önnek a gondjait. No ne haragudjék; ne húzza úgy össze a szemöldeit; az önnek jól áll, de én nem akarom, hogy tegye. Én nem vagyok tolakodó; nem akarom önt meglopni: nem kérdezem, hova ásta el kincseit, én csak azt mondom, hogy tudom, hogy önnek kincsei vannak, és azok el vannak ásva. No, ugye mondja, ön nem fél éntőlem?

Szilárdot e váratlan fordulat kissé zavarba hozta. Pusztá kíváncsiság volna-e az?

— Nincs féltékenységek, grófné — szólt mosolyogva. — Nincsenek elásott titkaim. Fiatalember voltam, mint más; voltak bohó ábrándjaim, mint másnak; s kigyógyultam belőlük, mint minden ember.

— No, ön most nem mond igazat: ön nem gyógyult ki belőlük. Hanem hát legelőbb is azt kell önnek mondanom, hogy ne higgye felőlem, mintha én csak asszonyi kíváncsiságból akarnék olyan tárgyakat ön előtt felemlíteni, amiknek gondolata önnek fáj, mintha én csak mendemondát hajhászni fordulnék önhöz azzal a szóval, hogy legyen irántam bizalmas, s vissza akarnék élni bizalmával. Higgye el, én nagyon szeretem a tréfát léha, tartaléktalan férfiak irányában alkalmazni; de a jó szívet mindig tisztetem, mert az olyan ritkaság. — Akiről beszélni akarok önnek, az énnekem barátom, s az nagyon, nagyon, de igen nagyon szerencsétlen . . .

Szilárdnak el kellett hinni, hogy ez igaz, mert a grófné szemében könnyecsepp ragyogott.

— Oka vagyok én annak? — kérdezé keserűn.

— Ön nem, de ő sem; én tudom bizonyosan. Mindennek oka a pénz; a szomj a pénz után. Nincs szerencsétlenebb teremtés a világon, mint egy gazdag ember leánya. Hanem hát ez most mind csekély baj: férjhez adták valakihez, akit nem szeretett; aki elvette azért, mert nagyapja milliókkal bír; akihez nagyapja átokkal fenyegetőzve riasztá nőül menni, s most, miután e férfi nejevé lett, aki iránt még csak barátságot sem érezhet, nagyapja új végrendeletet tesz, és kitagadja mindenéből.

Szilárd ajkai vonaglottak e szóra.

— Képzelteti ön azt, ami most következik. A nő nem szeret, és nem szerettetik. Hozzáadták egy keleti nábobhoz, aki menyasszonyát gazdagnak hívén, úgy költött azóta, mint egy fejedlem. És most ez az ember egyszerre arra a hírre

ébred fel, hogy nejének semmije sincs. Ismeri ön azt a szót, hogy „kegyelemkenyér”?

— A szót ismerem, de a kenyeret nem kóstoltam.

— Hanem arról sohasem fog önnek fogalma lenni, hogy mi az a kegyelemkenyér, amit egy férj ad annak a nőnek, akit gazdagnak hitt, s szegénynek talált. S még hagyján, ha ez a férj maga is szegény ember! De hát ha gazdag — óh ez a kenyér nagyon keserű.

(Ugye *keserű?* — gondolá magában Szilárd. — Az a kenyér, amit én ajánlottam neki, az csak *száraz* volt.)

A grófnő látva, hogy Szilárd hallgat, folytatá beszédét.

— Biztosan értesültem felőle, hogy a báró magaviselete neje irányában azóta egészen megváltozott, hogy megtudta annak kitagadtatását. Éppen sokat vesztett a kártyán, midőn ez a hír érte. Efölötti rossz kedvét éppen nem iparkodik neje előtt eltitkolni. Henriette-nek voltak jótékonysági kiadásai, a vidék szegényei őt tarták szabadító angyaluknak, most ezt a szerepet meg kellett szüntetnie. Zárt ajtót kell tartania a könyörgők előtt, mert férje nem szabadítja fel haszontalan kiadásokra. Sőt, ha hinni lehet a szóbeszédnek, még azt is mondják, hogy miután Henriette-nek meg van ez a szokása, hogy mikor nincs pénze szétosztani boldogtalan emberek között, akkor az ékszerét sem restelli zálogba tenni, tehát most Hátszegi azokat zár alatt tartja, s csak olyankor adja elő, mikor valami pompához kellene, s olyankor kényszeríti nejét azokat felrakni magára. Tudja, hogy ez nagy megaláztatás egy nőre nézve.

(Szilárd gondolta magában: ha az enyim lettél volna, most volna csendes tűzhelyed, kis szobáid, amikben magad volnál az úrnő; én nem vennék neked ékszereket, de két falatom közül a jobbik mindig a tied volna.)

— És ami a legmegalázóbb a nőre nézve; most már Hátszegi még csak titkolni sem igyekszik előtte sértő szenved-

délyét, mely köztudomás volt eddig is, de a nő legalább nem tudta; — most már ő is tudja.

Szilárd kérdőleg tekintte a grófnőre, mint aki nem értett valamit.

— No, értem alatta azt a túlságosan chevaleresque hajlamot, mely a női szépség bálványozását még a parasztnőkre is kiterjeszti.

(Szilárd gondolá magában: ha az enyim lettél volna, olyan helyen állna képed, ahova más nőarcnak még csak árnyéka sem vetődnék soha.)

— Ön nagyon elgondolkozik azon, amit beszélek, édes Vámhidy; pedig ne gondolja, hogy én csupán azért beszélek, hogy önnek érdekes újságokat mondjak. Más bajom van, illetőleg nem nekem, de szegény Henriette-nek.

— S érdemesít rá, hogy ezt megtudjam?

— Óh, ő bizonyosan nem fordulna panaszával önhöz; — de ezt én találtam ki. Azt gondolom, legjobb helyen beszélek. Henriette szívét még egy nagyobb csapás érte, ami annál érzékenyebb, mert folytonos sajnásban tartja. Öccse, Kálmán, Pestről hirtelen eltűnt, s azóta nem tudni, hová lett.

Szilárdot e szavak nagyon megindították.

— Ezerfélét beszélnek róla, amit én nem akarok elmondani. Azoknak nagyobb része igen rossz. Henriette megtudva ez esetet, kérte férjét, hogy járjon utána Kálmán eltűnése okainak. Hátszegi írt ügynökének, kapott is tőle választ, de azt semmi áron nem akarja Henriette-nek megmutatni; sőt megparancsolta neki, hogy többé előtte Kálmán öccsét elő ne hozza. Most ez a szegény nő kétségbe van esve, el nem tudja gondolni, miért titkolják előtte testvére eltűnének okait. És most jövök már arra, amiért önnek ezt a sok szóbeszédet elmondtam. Henriette azt hiszi, s én is meg vagyok felőle győződve, hogy ha testvére életben van, akkor csak egy embert fog felkeresni, és az senki sem más, mint ön.

— Szegény fiú; engem nagyon szeretett — sóhajtja Szilárd.

— Érti ön mármost az összefüggést, ugyebár? Ha valaki megtudhatja Henriette testvérének hollétét, annak valódi okát, amiért Pesten levő rokonait elhagyá, és sem Lángainéhoz, aki védője volt, sem testvérehez nem menekült, úgy az ön lehet legbizonyosabban. Ezt nem lehet ügyvédre bízni, mert ez nagyon sok gyöngédséggel jár; ide több kell, mint ész; ide érzelem, lovagiasság szükséges, s ha már a férj elutasítá magától e nemes feladatot, úgy nincs kihez fordulni, — mint — a feláldozotthoz.

Szilárd ajkait harapta, hogy a könny szemébe ne jöjjön.

Ki hinné, hogy a könnyelmű nőknek annyi érzésük legyen barátneik iránt?

Szilárd fölkelt, meghajtá magát, s azt válaszolta a grófnőnek röviden, hogy magára vállalja e feladatot.

A grófné kedvesen nyújtá elé kezét.

— És engemet mindenről tudósítani fog; mert én vagyok a közös posta kettőjük között.

Szilárd megköszönte a grófné bizalmát iránta, és távozott.

Estig gondolkozott a hallottakon, s akkorra készen volt fejében a terv.

Este a kaszinóban találkozott Kengyelesyvel. A gróf több sportsman jelenlétében rátámadt:

— Gyere ide csak, drága barátom! Hogy van ön? (Szokása volt az embert egy lélegzet alatt tegezni és önözni.) Ezer milliom ördögbe; a dolog görbére kezd menni. Ön ma a feleségemnél volt délben tizenkét órakor, együtt ültetek egész egyig; senkit sem eresztettek be; a grófné el van ön által ragadtatva; nem beszél egyébről, csak arról, hogy ön milyen derék fickó, hogy mennyire örül annak, hogy önt megismerte, hogy ön egy valódi ideál, egy lumen vagy micsoda. Figyelmeztetem rá, „kedves barátom”, hogy én nem tréfálok; énvelem nem lehet bolondozni; ha ön igazán magába szeretteti a feleségemet, megjárja velem; mert én elválok tőle, s kényszeríteni fogom önt, hogy elvegye! Mi?

A többi úr nevetett rajta nagyon, maga Kengyelesy is. Vámhidy természetesen olyanforma arcot csinált, mint aki ártatlan az egészben.

A gróf komikus szigorral megfogá atillája gombját, s szeme közé nézve, kérdé:

— Hát miről beszéltetek folyvást, hán? No ne süsd le a szemedet; nézz rám! Miről beszéltetek egy óra hosszat?

Szilárdnak valamit, mást kellett kigondolni hevenyében.

— Hát — a színházról, zenéről, irodalomról...

— Ahá. A feleségem meg azt mondta: a honi divatról, országgyűlésről, politikáról. Tehát már hazudtok? No, csak hazudjatok. — Azért mégis rá fognak téged szedni, meglásd.

Azzal a kandallóhoz hátrált, frakkja szárnyait szétvonva, két zsebébe dugott kezével, s nevetve nézett sorba a körülállók szemeibe, akik maguk is nagyon hahotáztak.

Szilárd egyet gondolt, megfordult a sarkán, s otthagya őket.

Csak egy fiatal huszártiszt nem ügyelt rá; az ott olvasott egy karszékben valami újságot, s mikor Kengyelesy éles hangú kacagása nagyon verte a füleit, meglepetve nézett fel rá:

— Mit? Mi az?

Azután egy egész hétig nem látta a gróf Vámhidy; kereste mindenütt, sehol sem akadt nyomába. Mindennap kérdezte a grófnétól: hová tette, nem volt-e itt, az nevetett, és tréfával ütötte el a kérdést. A gróf dühös kezdett lenni minden ismerősére, aki nem tudott neki arra a kérdésre felelni, hová lett Szilárd.

— Arra a fickóra úgy rá találtam ijeszteni, hogy megszökött Aradról. Ez már nagyszerű diadal a grófnétól! Úgy meghódítani valakit, hogy levegővé váljék, elpárologjon, a semmibe tűnjön.

Az első estély után tíz napra volt rendezve a másik, Szilárd még abban sem jelent meg. Kengyelesy kérdezőskö-

dött felőle fűtől-fától, de nem tudta kinyomozni, hová lett. Az egész társaságból senki sem tudott felőle.

— Kedves barátom, ez megmérgezte magát. Világos. Aki már egyszer ráadta ilyenre a fejét, az másodszer is megkísérti. Én mosom a kezemet; a grófné az oka; minék tréfál ilyen emberekkel. Bizonyosan mérget vett be, s elbujdosott vele valami erdőbe, s majd csak egy hónap múlva találják meg véletlenül.

— Kit találnak meg véletlenül? — kérdezé egy hang a háta mögött. Hátranézett: hát az éppen az elveszett volt.

— Ah csakhogy megkerült ön! Ugyan hol járt annyi ideig? Én már azt hittem, hogy az én fenyegetéseim riasztották el örökre. Jöjjön, az isten áldja meg; hadd viszem a feleségemhez. Szegény fiúl Azt gondoltam, már előlte magát.

Azzal karja alá vonta Szilárd kezét, cepelte a grófnéhoz: „itt van, megtaláltam; ne tessék kétségbeesni miatta. Tessék leülni mellé, itt van egy szék. Gondom lesz rá, hogy senki se háborítsa önöket. Így ni. El ne ölje magát, édes barátom. El nem tudnám viselni a lelkemen.”

A grófné megszorítá Szilárd kezét, s inte neki, hogy maradjon.

— Most érkeztem Pestről — monda Szilárd.

— Igen? Nos?

— Mindent megtudtam. Azaz, hogy mindent még nem; de igen sokat.

— Szóljon kérem. Úgyis mindenki táncol most, nem ügyelnek ránk.

— A Lapussa-család tagjai az öreg holta után keserű vitában vannak. A végrendelet ellen, mely Jánost, a legidősbet teszi általános örökössé, a többieket kirekesztve, törvényesen fellépett Lángainé, az özvegy. Ügyvédétől tudok mindent, ki hajdan főnököm volt, és igen derék, rokonszenvre méltó ember. Lángainé azt bizonyítja, hogy az öreg Lapussa nem

volt ép elméje használatában, midőn családja egyéb tagjait kirekeszté, s ezt egyéb bizonyítékokon kívül, miket bámulatos női furfanggal győzött halomra gyűjteni, leginkább azzal támogatja, miszerint az öregúrnak éppen semmi oka sem lehetett unokáit, kik soha meg nem bántották, kik szegyenére nem váltak, gyűlölni, kiátkozni. Ennek ellenében János úr azt hozza fel, miszerint igenis volt oka édesatyjának unokáit gyűlölni, mert először is báró Hátszeginé, amióta férjhez ment, soha nagyatyjának levelet nem írt; hogy mind ő, mind férje o dahaza az öregúr felől a legtiszteletlenebbül nyilatkoztak; az utóbbi nevezetesen nagyon nyíltan elárulá, hogy szeretné már, ha nem kellene az öregemberek drámájának ötödik felvonásaiban a függöny legördültére olyan sokáig várakozni; tanúbizonyság erre bizonyos Margari, kit az öreg Lapussa azelőtt felolvasójának tartott, midőn leányát férjhez adta, akkor pedig Hátszegire erőszakolt titkárul; voltaképpen azonban messzire előtervezett okokból, kém gyanánt tartott nála, ki most aztán mindenféle szennyes rágalmakra esküszik Hátszegiék ellen, János úr által eszközül visszahívva onnan. A másikra, a gyermekre nézve pedig egy borzasztó váddal áll elő unokabátyja. Egy váltót mutat elő negyvenezer forintról, melyet a gyermek hamisított, nénje, Hátszegi báróné nevére.

— Ah! — kiálta fel a grófné, hitetlenség hangján.

— A dolog nevetségesen hihetetlen, de így van, én látam a váltót, mert bíróilag le van foglalva. Egészen a fiú keze írása, még testvérének aláírt nevében is felismerhető, melyet még csak nem is utánzott jól.

Itt Szilárd félbeszakítá beszédét; valami jutott eszébe: ah, azt a névalírást Henriette-nek ő ismerte igen jól!

— Összeüt ez esettel a fiúnak rögtöni eltűnése, ki azóta minden utánajáráásra sem került elő, ami a bajt tetemesen öregbíti. Aznap, amidőn e váltóról beszélni kezdtek, eltűnt a növeldeből, s úgy látszik, hogy e szökésre már régóta készült.

— De mi vihette volna ezt a fiatal gyermeket ilyen tényre? Úgy tudom, hogy alig több tizenhárom évesnél.

— Sok természeti könnyelműség volt benne. Azonban ez még nem elég magyarázat arra, hogy néneje nevére negyven-ezer forintos váltót hamisítson.

— S miért nem akarta ezt a báró nejével tudatni?

— Nagysád nem sejti? — Én jól tudom. Hátszegi nagyon jól ismeri nejét. Igen jól érzi ő azt előre, hogy amint a bárónő meg fogja tudni, hogy öccsét azzal vádolják, miszerint az nevére váltót hamisított, az egy percig sem fog kételkedni azon, hogy mit tegyen, hanem *valódnak* fogja elismerni a *hamisított aldirást*.

— Valóban! Ön igazat mond. És azzal testvére meg lesz mentve.

— Tökéletesen.

— De akkor neki kell fizetni azt az összeget.

— Vagy kifizetni, vagy bepereltetni magát miatta.

— Hm. Szegény asszony; de neki most semmi pénze sincs. Ez fatális helyzet, nagyon fatális. No de semmi. Ha az ő ékszerai zár alatt vannak, az enyimeket nem őrzi senki.

Szilárd nem állhatta meg, hogy e legjobb szívből jött szavakért forrón meg ne csókolja a grófné kezét. Egészen el volt ragadtatva attól.

— Ah, ah! — rikácsolá háta mögött a gróf. — Már ennyire vagyunk? Szép, nagyon szép! No no, fiatal barátom, csak meg ne ijedjen tőlem! Kérem, éntőlem való féltében valami kárt ne tegyen magában, az isten áldja meg.

— Majd holnap kifőzzük ezt. Egy órakor elvárom — sűgá a grófné Szilárdnak. — Most mennem kell, a cotillon kezdődik.

— Hát ön nem táncol? — kérdezé Szilárdtól a gróf. — Menjen, lásson hozzá, még azt találnák mondani, hogy gyászol; pedig hála istennek, nem az ön ipa volt az öreg Lapussa, hanem Hátszegié, gyászolja az. Menjen ön táncolni...

ÁRULÁS ÁRULÁSÉRT

Csodálatosnak fog előttünk tetszeni, hogy Fatia Negra éji kalandja nem híresült el a vidéken.

Nem beszéltek róla; mintha minden ember, aki tudott felőle, kihalt volna a világról, mielőtt titkát elmondhatta másnak.

A jeges völgyi kunyhó lakói nyom nélkül eltűntek; a kecskenyáj pásztor nélkül elszéledezett, farkasoktól szétzüllesztve; senki sem tudott róla hírt mondani, hová lett Juon Tára és Marióra.

Nem is sok gondja volt rájuk a világnak: eltűnhettek, elveszhettek; ahogy elegen elmúlnak, kik ez igénytelen életet viselik.

Aki legkevésbé mutatta, hogy az éji kalandról tud valamit, az maga Anica volt. Henriette előtt zokogva beszélte azt el: azontúl hallgatott mindenki előtt, s ha mások látták, jókedvű arcot mutatott. Belül volt szívében a méreg; engedte azt érní.

A Fatia Negra két hét múlva meglátogató. Már akkor semmi baja nem volt; az élerveszéyes küzdelem nyomait hamar kiheverte. Anica még szerelmesebbnek mutatta magát hozzá, mint eddig. Nem is kérdezte tőle, hol járt oly sokáig, nem is vette észre a sebforradást nyakán, ami azelőtt nem volt ott.

Éjjel jött hozzá a Fatia Negra, mint mindig. A hírhedett kalandor nagyon óvatos volt; bizonyosan tudható Anica,

hogy amidőn őt látogatni jó ily emberlakta helyre, előtte és utána meghitt emberei járnak, akik őrt állnak az utcák szegletein, s jelt adnak, ha valami veszély közelít. Csak a havasok közt szokott egyedül járni. Abban is nagyon vigyázó, hogy soha bort nem iszik: nem lehet vele megejteni.

Ha pedig egyszer fegyvere kezében van, akkor még ha körül van is fogva, ki tudja vágni magát.

— Fatia Negra — szólt a leány, átfűzve karjával a férfi nyakát —, a múlt éjjel rossz álmom volt: azt álmodtam, hogy a himlő megrontotta arcomat; szeretnél-e engemet, ha himlőhelyes volnék?

— Akkor is szeretnék — felelt a kalandor.

— Eredj! Hiszen nem vagyok himlőhelyes! Csókolj meg. Azután megint az az álmom volt, hogy minden vagyonunk elpusztult; én koldulni mentem rongyosan, bekötött fővel. Szeretnél-e engemet, ha én rongyos koldus lennék?

— Bohó vagy. Hogyne szeretnék.

— No, hát ölelj meg szépen. Azután meg azt álmodtam, hogy valami nagy dologért tömlöcbe zártak, elítéltek sok esztendei fogságra, hogy ott töltssem fiatalságomat a vasrostélyos ablakon belől, s csak akkor szabaduljak ki, mikor már vén, töpörödött anyóka lett belőlem. Szeretnél-e engem akkor is, ha börtönben volnék? Odajönnél a vasrostélyhoz velem beszélgetni?

— Álljon be már a bohó szád! Ki győzne arra mind felelni, amit te kérdezhetsz? — szólt a kalandor, s hogy annál biztosabban szót fogadjon a nő, egy csókkal lezárta a száját.

De amint a csóknak vége volt, megint tovább fecsegett az:

— De azután még azt is álmodtam, ezért már igazán haragszom magamra, mintha valakihez nőül mentem volna, s tégedet elfelejtélek. Szeretnél engemet akkor is, ha téged megcsalnálak, és mást szeretnék?

— Igen; akkor is szeretnék Anica, s szerelemből keresztüllőném a szívedet.

Hogy kacagott ezen a mondáson a leány.

— Várj, pedig az mind meg fog történni, amit én mondtam; mert az én álmaim mindig beteljesülnek. Meg fogok betegedni, és megrútulok; el fogok szegényedni, koldus leszek; el fognak ítélni tömlőcre, rabbá leszek; — meg foglak csalni, máshoz megyek: — majd meglátom, ha szeretsz-e, majd meglátom, ha megölsz-e?

Anica saját beszédét is nagyon nevetni valónak találta. A kacajra belépett a szobába az öreg Onuc. Leánya nevetve fordult feléje:

— Ugye apám, igaz, hogy engem hárman is kérnek feleségül? Fatia Negrától kértem, hogy melyikhez menjek?

Az öreg Onuc nagyon fintorgatta erre a kérdésre az orrát, mert azt szerette volna rá felelni, hogy „bár mennél akárkihez, csak mennél igazán”, de nem mertte a Fatia Negrát megbántani.

— Hja bizony, domnule, ami igaz, az igaz; az ember csak elgondolja magában, hogy hát minek töröm én magamat vénségemig annyira, mit kaparok egyik aranyat a másik után rakásra, ha nincsen miért? Itt volna egyetlenegy leányom, szép leány, jó leány is; de hát mit használ? — Te férje mégsem vagy. Ha tudnám, hogy van valami szeglete a világnak, ahová te el nem jutsz, összeszedném a holmimet, felkerelkednék, s odamennék mindenestül; de hát mit használna, te mindenütt rám találsz, s leányomat megint csak elbolondítanád; azért csak hát nem is mozdulok.

— Ne zúgolódjál, öreg, mindennek eljön az ideje. Nem lesz nekem mindig ez a fekete álarc a képemen, mikor hozzátok jövök; nem lesz az én nevem mindig Fatia Negra. Majd lesz egy nap, amikor négylovas hintó hajt be az udvarodra; tarsolyos hajdú ugrik le a bakról az ezüsfogantyús kocsiajtót kinyitni, s aranyruhás gavallér száll ki belőle, aki leánynézőbe jön hozzád. Ha ezt a gyűrűt meglátod az ujján, arról tudod majd meg, hogy az én vagyok; akkor aztán nem lesz több

Fatia Negra a világon; együtt elmegyünk Bukarestbe, igazi román városba, ahol megbecsülnek bennünket, s akkor kezdődnek majd a mi jó napjaink.

Az öreg Onuc szívét annyira meghatotta ez a biztatás, hogy összecsókolta érte a Fatia Negra orcáját, nem törődve vele, hogy az fekete selyemmel van fődve, éppen úgy, mint sok ember nem bánja, ha kesztyűt van húzva a kézre, amit megcsókol.

— Csak hát lenne már ez hamar! De mikor olyan régen biztatsz.

— Nem lehet még befejeznünk a munkát. A pénzverdére nagyon sokat költöttem az idén, annak ki kell venni a hasznát; igen sok emberünk van, aki sokat vár tőlünk; ha ki nem elégítjük, örökké fenyegető terhünkre marad; ezért vagyok kénytelen az álarcot tovább is viselni; ha egyszer leteszem, akkor az, aki ezt viselte, meg van halva, és semmi köze hozzám többé.

Az öreg Onuc a két térdét verte önelégült örömeiben e szavakra, csakhogy táncba nem kerekedett; míg ellenkezőleg Anica mélyen elmélázott, mint aki valami hálózatos terv bogait szedegeti össze; magának a kalandornak is feltűnt ez a szórakozottság.

— Min gondolkoztál el oly nagyon, Anica?

A leány felrezzent, s azután természetes kedélyességgel mondá:

— Ha te azt tudnád?

A kalandor magához ölelte őt e szóra.

— És hátha kitalálom? Arról gondolkoztál, milyen szép dolog lesz majd egyszer a fővárosban lakni; úri módon, divatos ruhával söpreni a földet, s mindennap színházba járni, és nézni a pompás komédiát. Nemde?

A leány minden mondásnál hamisan bólintott fejével, mintha szeretője minden gondolatját éppen kitalálta volna; magában pedig gondolt ilyeneket: „milyen szép lesz majd

a főváros valamelyik zugában meghúzni magamat, beburkolva koldusi rongyokba, s onnan nézni azt a pompás komédiát, amikor a te fejedet levágják!”

— Tehát véget akarsz szakítani mindennek? — kérdező a Fatia Negrától.

— Ideje már. A kisujjam megsúgta, hogy valaki el akar árulni. De ne mondjátok azt senkinek. Nem szabad eljlesztelnünk a magunk embereit. Minden bányász leviszi szombaton a bányai pénzváltóba a nyert arany felét; másik felét átadja teneked, hogy pénzzé kiverjük; sokan azt gondolták magukban, hogy ha egypár nehezzéssel kevesebbet adnak oda, mint ide, az nem fog észrevehető különbséget tenni. Az egypár nehezzék azonban esztendőn át száz ember után fontokra megy, s a folytonos apadása a beváltott arany mennyiségnek kezd feltűnni a kormányzók előtt, sejtik, hogy egy része a nyert arany eltűnik. Szaglálózhatnak. Még most ugyan rossz helyen. Magyarországi zsidókra van gyanújuk, akik e felől éppen semmit sem tudnak; de elég az, hogy már gyanújuk van. Még csak azt hiszik, hogy évenként ötven-hatvan font arany vándorol tilos utcákra; de még azt nem tudják, hogy öt-hat mázsára megy, ami készpénzül kiverve kerül elő a föld alól. Ezt a munkát be kell végeznünk. Ez évben gazdagon fizettek a bányák: jövő szombaton lesz az utolsó aranybeváltás a Lúcsiában. Amint az pénzzé lesz verve; felosztjuk a nyereséget, buna noptét kívánunk egymásnak, s azzal megy ki jobbra, ki balra. A gépeket összetörjük, a kohókat felvettetjük lőporral, a vízvezetőket elromboljuk, s a barlang szádát betemetjük. Azontúl csináljon, ki mit akar az aranyával; én semmibe nem avatkozom többet.

— Helyesen mondod — szólt az öreg Onuc —, én is így kívánom; még egyszer gyűljünk össze valamennyien, akik e társaságnak részesei vagyunk a Lúcsiában; ott hallgassuk meg, amit te beszélsz, s esküdtessük meg egymást, hogy soha egy szót nem fogunk mondani arról, amik odalent

történtek. Azután tegye mindenki, amit te parancsolsz; mert legokosabb vagy közöttünk.

— Tehát csak egy hétig kell már várnom? — kérdezé Anica a Fatia Negra fürteit ujjaira tekergetve.

— Mire? — kérdezé a kalandor.

— Mit gondolsz? Ugyan mire?

— Ahá! — szólta az mosolyogva. — Arra, hogy én megszűnjek álarc alatti férjed lenni, s igazi férjed legyek? Ugyebár? Ez a vége minden gondolatnak, erre kell csak egy hétig várnod?

— Igen, igen — mondá a leány, és gondolta magában: csak egy hétig kell arra várnom, hogy ezt a te álarcos fejedet — a bakó kezébe adjam.

A Fatia Negra olyan gyanútlanul ringatta térdén a leányt, olyan nyugodt büszkeséggel gondolá magában: „a leány arra való, hogy amit a férfi hazudik, azt legyen, aki elhiggye”.

Anica pedig oláh leány volt: — és azt tudni kell, hogy az oláh nő féltékeny, bosszúálló és eszes.

★ ★ ★

Hétszáz fáklya világította meg a Lúcia barlang belsejét; azonkívül koronkint bengáli fény gyulladt el a barlang szögleteiből, mely néhány percre aztán kék, zöld, fehér vagy rózsaszín világításba merítette az egész rémpalotát, melyhez a veres szurokfáklyaláng fekete füstjével kísértetes ellentétet képezett.

A nagy pénzverő társaság az utolsó osztály éjszakáján, mielőtt feloszolnék, pazar ünnepélyt rendezett e föld alatti nagy teremben. A föld szép fehér kőporral volt újonnan behintve, körös-körül sátorok fölállítva, mikben sütemények és sütek voltak széles bükkfa tálakban felhalmozva a pompa okáért, és hogy lássék a nagy gazdagság, egy egész ökör sült izzó parázs felett, amit kétfelől forgattak, s hosszú vasvillákra szúrt szalonnadarabokkal kenegettek; mellette magasra emelt

kádból színbor csorgott alá, szabad élvezetére mindenkinek, aki megkívánta. A kohó épülete előtt pedig éppen egy egész ötven akós kád volt kiteve, színültig töltve a legfinomabb borszesszel. Ha az ember meggondolja, hogy ennyi fáklyahordozó legény közül csak egynek kell arra a mulatságos bohó ötletre rájönni, hogy a fáklyával közel jöjjön ehhez a lobbanékony anyaghoz, s akkor aztán egy pillanat alatt elevenen van produkálva itt a föld alatt a pokol: végigborsószik a háta. Egypár elázott fickó már fekszik mellette, ki restellt pohárral nyúlni az italhoz, csak úgy hörpöntett a kád szélére fekve.

A barlang közepén levő kőépület ablakaiból most nem tör elő az olvasztó kohók fénye, kéményéből nem ömlik elő a szikrákkal elegy füst; a föld alatti tombolás nem vezérli az ütenyt: a gépek hallgatnak. Munkájok be van végezve. Kétszázötvenezer darab kivert arany vár az osztályra; abból ötvenezer magáé a Fatia Negráé, húszezer az öreg Onucé.

A kohóépület ma zöld gallyakkal s tarka vásznakkal van felcírázva, s tömör kéménye tetején tűzijáték kellekei vannak fölhalmozva; onnan fogják a röppentyűket, a kék és veres tűzsillagokat feleregetni. A barlang boltozata oly magas, hogy a röppentyű legmagasabb szálltában sem éri el.

Egy karzatszerű kőemelvénen zenészek számára van hely csinálva. Maguk a részvényes urak fognak ott hegedűvel, tilinkóval és csimpolyával az ünnepély felvidítésára közreműködni.

A vendégek érkeznek már, egyenkint és párosával eregeti őket alá a malomgép; a férfiakkal együtt öregasszonyok és szép leányok, ünnepi módon bekötött fővel, piros csizmákban, a zeneműszerek kezelői, a csimpolyások, hegedűsök még a gépen alászálltukban elkezdik dalaikat hangoztatni, míg némely kedélyes részvényes úr az által adja tudtul megérkezését, hogy pisztolyait elsütögeti a visszhangos barlang nyílásánál.

Amíg a Fatia Negra meg nem érkezik, addig járja a tréfa és a zaj; itt egy víg fickó tehéntülköt hozott magával, annak

a recsegésével ijesztgeti az asszonyok csoportjait, amott a másik tífzbékákat hány a letelepedő atyafiak közé; asszonyok sikoltozva ugrálnak szanaszéjjel; lányok egymás vállára téve kezeiket, csendes dúdolással lejtének egy helyben körülforogva; ki-ki jókedvének gyepűt ereszt, amíg el nem jött az a főnök, akinek fekete arcától úgy elmúlik egyszerre mindenkinnek a jókedve.

Pedig a mai nap — értem alatta ezt a föld alatti éjszakát — az ő különös ünnepélyével is van összekötve. A nagy aranyosztály után következni fog az ünnepélyes pillanat, amelyben ő kezén fogva Onuc leányát, egy magas állványra tett feszület előtt vele megesküszik; az esküvési formát aszerint mondva, ahogy azt Fatia Negra maga kigondolta, válogatott átkokkal és bizonyozásokkal megterhelve, s kijelenti, hogy e naptól fogva, bárha pópa nem volt is jelen, de ott volt az oltár és rajta a feszület, minden ember úgy tekintse Anicát, mint az ő valószínű hitves feleségét, addig is, amíg más országban, más emberek előtt, igazi orcájával vezetheti őt a pap elé.

Ez a szertartás régi kedvenc eszméje volt már Onucnak, s most Fatia Negra beleegyezett.

A részvényesek lassankint összegyűltek már a barlangban: a legutolsók között volt Onuc és leánya, a vőfélyekkel és nyoszolyóleányokkal. Anica most is szokott szabású köntöseibe volt öltözve; a katrinca és a hímmzett ing meg a gömbölyű kalpag a fején most sem váltattak fel mással; csak hogy mindez ragyogott rajta az aranytól és drágakövektől, s hajtkeercsei igaz gyöngysorokkal voltak keresztül-kasul fonva.

Ennyi válogatott szépség között is, mint amennyi itt összegyűlt, ő volt mindig a legszebb.

Homloka közepén egy nagy gyémánt ragyogott, de annál is fényesebb volt az a másik kettő, mely szempillái alól elővillámlott.

Termetet nem lehetne tökéletesebbet képzelni, mint az övé. Az úri divat eltorzító mellékletei nem zavarják annak

gyönyörű összhangzatát; minden állása mint egy antik szoboré, mozdulatai gömbölyűek, hajlékonyak, rugalmasak és e mai napra különösen elevenek; szemei, arca tündökölnek az örömtől, ahogy nem szokta más menyasszony, egy órával esküvője előtt.

Csak a vőlegény várat még magára. Sokáig jön, látszik, hogy nagy úr. Sőt az is meglehet, hogy már itt van, de senki sem látja, ott jár tán menyasszonya háta mögött, a láthatatlanná tevő köpönyegben, s mikor azt leveti magáról, akkor... akkor egyszerre maga előtt látja őt mindenki!

Anica fölsikolt, — tán az örömtől? Mindenki meg van lepetve; azt hiszik, ördögökkel cimborál a főnök, a föld alól jött elő.

És minő pompával jött elő! A bíbor ruha, amit viselt, nem látszott az arany sujtásoktól, hosszú prémes palást függött vállairól, mint valami fejedelemnek, s fején arany sisak volt, az szorítá le az álarcot; a sisak taréja végig gyémántokkal volt megrakva; valamelyik cimborá észrevette, hogy a sisak taréjának hegye egy kissé sáros; bizonyosan — amint a földet felütötte a fejével.

Semmi fegyver sem volt az oldalán, még csak egy tör sem. Természetesen: oltár előtt, esküvés előtt le szokták azt rakni.

Onuc alázattal járult eléje, s mély tisztelettel csókolá meg rejtélyes főnökük kezét, míg Anica csalfa hízelkedéssel közele felé, igen ügyesen tettette babonás félelmet a búbajos szerető iránt.

— Én félek tőled, Fatia Negra! Te láthatlanul jössz és távozol. Te nem vagy Istennel?

— Az igaz, hogy most közelebb vagyunk az ördög országához.

— Csitt! Ne beszélj úgy.

— Óh dehogynem; ezek az emberek, ha azt hinnék, hogy égből szállottam alá, rég elárultak, kötve vittek volna

Gyulafehérvárra; de mert azt hiszik, hogy a föld alól jöttem. Ördöggel vagyok ismerős; félnek tőlem, és hívek hozzám, Te magad is úgy vagy: — szeretsz, mert félsz.

— Haha! Azt te majd meg fogod látni, hogy amilyen magasan fel a felhőig, s amilyen mélyen le a föld gyomráig lakik valaki, én senkitől sem félek; tőled sem; — hiába mondtam. Nem vetted észre, hogy csak tréfáltam veled, mikor azt mondtam, hogy félek.

— No, majd próbára teszek mindjárt. Látod ott az oltáron azt a feszületet, arra fogunk mi megesküdni, és akik jelen vannak, mind erre fognak esküdni örök titoktartást. De minthogy e fogadás nem Istenhez szól, mert hamispénzverők teszik azt, nem is az égbe kell annak felmenni, hanem máshová, lefelé. Azért, hogy foganatos legyen az esküvés, ereddj, ha van bátorságod, fordítsd meg a feszületet, s tűzd le a helyére — fejével lefelé.

A leány egy percre elsápadt, megrendült; azután bátran nekiindult; az oltárhoz lépett, megragadta a feszületet, s felemelve, megfordítá azt, egy az oltáron levő nyílásba megfordított végével tűzve azt vissza úgy, hogy talapzatával fölfelé állt.

A jelenlevők mind elszörnyedve bámulának oda.

Amint felemelte, és amint újra letűzte ismét a leány a feszületet, mindkétszer önkénytelen gépies rándulást lehetett észrevenni karjain, de arca nem árult el semmit. Villanygép ütege volt rejtve az oltár alá, az idézte elő e hatást.

— Nos? — kérde a visszatérőt a Fatia Negra.

— A feszület megütött, midőn megfogtam, és megütött, midőn újra letettem — sűgá halkan a leány; s e percben nagyon halvány volt.

— S te mégis megtetted, amit mondtam — szólt a Fatia Negra, kezét Anica vállára téve —, derék leány vagy, méltó vagy hozzám.

A leány sötétben elborult tekintetét rávetve, felclé:

— Bizonyial az vagyok.

— Atyafiak! — kiálta most dörgő hangon a kalandorvezér. — Ide hallgassatok rám.

Mindenki odahagyta sátorait, ivóasztalát, mulatságát, s kört alakított a fekete álarcos körül.

— Tudjátok-e, mi annak a helynek a neve, ami a föld alatt van? Annak a neve sír! Velem együtt mindnyájan a sírban vagytok e pillanatban, s ha akarom, olyan halottak, akiknek nincs semmi mondanivalójuk többé ezen a világon. Aki még azt a felső napfényes világot látni akarja, ahol most éppen reggelre kél a hajnal, annak meg kell esküdni arra, hogy soha, semmi időben, sem józan fővel, sem mámorosan semmit azokból, amik ideleenn, e nagy föld alatti sírban történtek, akár látottakat, akár hallottakat, elmondani nem fog; hanem olybá veszi azokat, mintha álmodta, és mire fölébredt, elfelejtette volna. Erre esküdjetek meg velem ez órában.

— Én magam fogom elébb elmondani az esküt, hallgassátok meg; és szóljatok hozzá, ha meg vagytok-e vele elégedve vagy sem.

Ezzel az oltárhoz lépett, melynek számolyát az üveg-talapatú „sziget” képezé, amit ismernek mindannyian, akik valaha egy villanykészletet láttak. Maga a villanygép az oltár alá volt rejtve, leydeni palack ütegeivel, s egy óramű által hozatott mozgásba, vezető sodronyok által az ércnyílással összeköttetésbe, melybe az ércfeszület volt illesztve.

A fekete álarc néhány percig állt némán a számolyon, sisakját levéve fejről, mialatt a közelebb állók elborzadva látták, hogy hosszú hajzatának egyes szálai hogy emelkednek lassan fölfelé, egyenesen fölmeredve, mintha azokon függne valami rejtélyes hatalom kezében. Csend volt, mint szokott lenni föld alatt, igazi halottak között.

A Fatia Negra tompa, kísértetes hangon megkezdé az átok-esküt.

— Most add ide kezedet, Anica, te viszont add másik kezedet társnédnak; mindenki fogózzék a másik kezébe.

Így egy láncot képeztetett velük, melynek túlsó végét a vén Onuc zárta be, kinek kezébe egy vékony láncot adott, mely az oltárról lefüggött.

Aztán elmondta előttük a fantasztikus esküt, azok minden ígét utána mondtak. A komédiát befejezte egy erős villanyütés, mely egyszerre minden ember könyökét és inait megsajgatta. A szegény, tudományokban járatlan emberek azt hitték, az ördög futott idegeiken keresztül, s jajveszékelve könyörögtek a fekete álarcosnak, hogy ne tegye már őket ki több próbának, hiszen eléggé meg vannak már rémülve.

— Most tehát itt van a pillanat, Fatia Negra — szolt Onuc, nagy tisztelettel a bűbajos egyéniség iránt —, melyben te is beváltsd szavadat; azután majd én is megmondom, hogy mit akarok. Fogod-e igazán nőül venni leányomat?

— Ne jussak ki a napvilágra addig, amíg azt nem teszem.

— Megesküszöl vele azon módon, ahogy nekem megígérted?

— Azt hallani fogjátok.

— No, hát akkor én is mondok neked valamit. Amott van a nagy mázsáló mérleg felállítva, ugyebár? Az egyik serpenyőre ráültetem Anicát, s a másik serpenyőre annyi aranyat rakok, amennyi őt felemeli. Annyi aranyat adok leányommal, amennyit ő saját maga nyom.

Ez egészen az atyafiak ízlése szerinti gondolat volt Onuc-tól; valódi román munificencia! Annyi aranyat a menyasszonnyal, amennyit ő maga nyom.

A két vőfély rögtön futott egy nagy fatálért, arra fölállíták a menyasszonyt, azon felemelték, úgy vitték a mázsáló mérlegig; Onuc még a tálat is ráteteté a mérlegre: azzal is nehezebb legyen.

Azután annyi vert aranyat raktak az Onuc jegyével pecsételt zacskókban a másik mérlegre, amennyi a mérleg két karját vízirányosra emelte.

Mikor aztán mind a leány, mind az arany a levegőben libegett; Onuc diadaltól sugárzó arccal taszítá oldalba könyökkel a Fatia Negrát.

— Ez most mind a tied.

A kalandor odafutott a mázsálóhoz, de nem azon serpenyőhöz, melyen az arany volt, hanem ahol a leány állt; ezt emelte le onnan, karjára véve, mint egy gyermeket; a másik serpenyő a földre zuhant, súlyegyenét veszítve; az aranytelt zacskók jobbra-balra hullottak róla.

Ez is nagyon tetszett a társaságnak. E masszív gyöngéd-ség a Fatia Negrától mindenki előtt nagyon érthető volt. Öreg Onuc dicsekedve mutogatá hacukájuknál fogva rán-gatott komáinak a széthullott erszényeket: „lám, mégsem a pénz után nyúlt, hanem a leány után”.

Olyan rendkívüli eset is volt az, ebben a föld alatti pokol egyházában, ahova az emberek ötven esztendő óta nem járnak egyébert, mint pénzt csinálni; nem egymás leányának a szemébe nézni, nem barátságot kötni, nem szeretiközni, nem nagylelkűséget gyakorolni, hanem csak nyers aranyat vert arannyá változtatni.

És valóban, a Fatia Negra, ha láthatta volna a jövődből csak a legközelebb eső pillanatot, csak az első óranegyednek kezdő percét, ha csak egy lépését, egy dobbanását hallhatta volna annak, ami már a feje felett jön, akkor ahelyett, hogy a leány után nyújtsa ki kezeit, okosabban teendé, ha mind a kettővel felkap egyet azok közül a zacskók közül a másik serpenyőrül, s iramodik vele amerre tud, ebben a sötét odúban, azon a sötét járáson keresztül, amit rajta kívül senki sem ismer; amin úgy jár ide, mintha a pokol külön kis kapun eregetné be, különös ördögök protekciója mellett.

Hanem hát ezúttal az ördögök rosszul gondoskodtak

róla; — ha csakugyan volt vele valami baráti összeköttetésük.

A kalandor visszatért az oltárhoz az ölében vitt leánnyal, annak a lépcsőjére letevé szép terhét. A leány letérdelt.

— Hintsetek rájuk mézes búzát — suttogá a nyoszolyó-asszonyoknak Onuc, aki ezt a szertartást valami különösen használatosnak tartotta. Tán az áldást képviseli az?

Anica azt kívánta, hogy a Fatia Negra hajoljon elébb hozzá közel; hadd súgjon valamit fülébe.

Ez odahajolt hozzá, a szép arcot magához öelve; a leány remegve súgá:

— Engem is a föld alatt fogsz-e magaddal elvinni innen?

— Félsz, hogy azt teszem?

— Veled elmegyek akármerre, s nem félek semmitől.

— Szavadon foglak.

— Nem bánom. Merre esik az? Jobbra vagy balra?

— Balra. Mindennek bal kéz felől kell kezdődni, ami szerencsés akar lenni.

— A pénzverő műhely alatt van az ajtó? — kérdé a leány gondatlan arckifejezéssel.

— Ott, ha tudni akarod.

— Készen vagyok. Mondd el az esküt előttem.

A Fatia Negra ismételte a hókuszpókuszt. Letérdelt Anica mellé az oltár lépcsőjére, s szemeit a sötét barlang-boltozat felé forgatva, ünnepélyes hangon kezdé az eskümondást. — Olyan rémséges volt látni, amint fekete álarcából a felemelt szemek fehéré kivillant.

— Én, e fekete álarc viselője, kit neveznek országszerte Fatia Negrának, s ismernek ezen a néven kicsinyek és nagyok, esküszöm a búbájós szavakra, miket a paradicsomkerti kígyó a legelső asszonymnak mondott; esküszöm az átokra, mellyel a legelső házaspár e földön a paradicsomból kiűzetett; esküszöm a gonosz lélek Asmodái kínzására, ki a házastársak gyötrő szelleme; esküszöm Uriás ártatlanul kiontott vérére; esküszöm

Sámson vakságára; esküszöm a kettős csillagokra, akik az égen egymástól meg nem bírnak válni; esküszöm a kardra, mely Holofernes fejét egy csókért levágta; esküszöm Jezabel átkozott tetteire, mik Achab ellen a halált felidéztek; esküszöm az álmok szörnyetegeire, akik ellen a leghatalmasabbnak sincs semmi védelme, hogy úgy legyek áldva és meg nem átkozva, földön és föld alatt, amily igazán e nőt, kinek kezét kezemben tartom, szeretem, szeretni fogom, és nőül veszem; soha el nem hagyom, és magamat tőle el nem tagadom; sőt mihelyt az álarcot magamtól elvettem, őt igazi alakomban magammal vinni sietek, s ha valaha e fogadásom ellen nyilván vagy titokban vétenék, verjen meg a csontszáradás és nyavalyatörés; undorodjam ételtől, italtól és asszonyi arctól; áruljon el, kiben legjobban bízom, tanúságot tegyen ellenem saját két kezem; víz üldözzön, tűz fogadjon; fejem felett pallos függjön; szemem annak élet lássa, akár alszom, akár ébren vagyok; s ahogy Achab vérét felnyalták az ebek az utcán egy rossz asszony miatt, úgy nyalják fel az enyimet kósza kutyák a földről, ha ez eskümhöz valaha hű nem leszek, és hozzá hű nem voltam eddig; — minden földingató hatalom engem úgy segítjen!!!

Az egész gyülekezet szájtátva bámult a fekete arcúra, mialatt ez a pokolbeli képzelettel alkotott esküt végigmondá; a figyelem egészen le volt kötve a jelenet által, senki sem vette észre, hogy ezalatt a sötét háttérben, melyet a barlang távolabbi oldalai képeztek, idegen arcok sokasága támad; a malomgépezeten át elébb leszáll két ember, azután megint kettő és ismét kettő, amíg lassankint lesznek százan; mind fegyveres férfiak, mind egyformán öltözve, a fegyver elrejtve köpenyeik alá, hogy ne villogjon a sötétből elő, azok ott csendesen sorakoznak, mint valami színpadi statisztéria, mialatt a főkomédiás a lámpák előtt végzi magánybeszédét. Csak Anica vette őket észre; az egész eskü alatt nem a Fatia Negra átkozódó ajkaira nézett, hanem annak feje fölött el a sötétben alakuló csoportokra.

Az eskü végével ismét érinté a Fatia Negra a megfordított feszületet; a villanyütés ismét megrázta a leány kezét, melyet jobbájában tartott.

— Most esküdjél te is.

A leány erre dühösen rántá ki kezét a kalandoréból, s térdéről felállva, még egy lépcsőfokkal magasabbra állt fel az oltáremelvényen, s a gyűlölet és utálat elkeseredésével szép arcán, szólt, gyöngyfogsorait összeszorítva, a lábainál térdelő kalandorhoz:

— Te nyomorult komédiás! Te álarcos szemfényvesztő! Mindenkit megcsaltál, de senkit olyan nagyon nem, mint engem. Esküdtél, ugye, Sámsonra, Uriásra, Holofernesre, Jezabelre, hogy engemet meg nem tagadsz soha, hogy kívülem senkit sem fogsz szeretni? Emlékezzél a jeges völgyi éjszakára; mily utálatosan árultál el ott engemet. Tudd meg azt, hogy én voltam ott jelen magam a kunyhóban, én fúttam meg a kürtöt, melynek szavára a féltő férj az erdőből előjött, én láttam a tusát, mely erre következett, s én megesküdtem akkor, hogy el foglak veszíteni. Esküdtél ugye, a kígyó szavaira, hogy ha megcsalsz engem, áruljon el, kiben legjobban bízol, víz üdözzön, tűz fogadjon, pallos függjön fejed felett, ebek nyalják fel véredet? Íme tehát — előtted tűz, mögötted víz; fejed fölött pallos! Kutyák ugatnak már, szagolva véredet; én elárultalak! Tekints oda hátad megé!

A sorakozott fegyveres csapat egyszerre, mint egy gép minden kereke, mozgásnak indult, hegyes szuronyok vilantak meg a fáklyák fényénél. „El vagyunk veszve!” — ordítá minden ember, míg a katonai parancsnok ércszava idegen hangzattal vegyült a zavart lárma közé.

— Mindenki letegye a fegyvert! Semmi ellenállás!

Onuc ordítva rohant aranytelt zsacsksóihoz, az asszonyok sikoltva futottak a sátorok közé, a Fatia Negra egy percre megkövülten állt Anica előtt, mint egy megfogott ördög, s elmeredve nézett a leány lángoló arcára.

Anica most hirtelen a fegyverekhez fordulva, kiálta a zsidajt túlcseggő hangon:

— Siess, Juon Tára! Foglald el az olvasztó bejáratát, különben ismét megmenekül az ördög!

Ezért kellett neki a Fatia Negrától megtudni, hogy merre jár fel a föld alól.

A kalandort e szó téríti magához; látta, hogy egy kérelhetlen ellenség és egy csapat fegyveres ember sietve közelít az ércolvasztó ajtajához; s hogy az út a menekülésre előtte zárva van.

E pillanatban egy ördögi gondolatja támadt.

Hirtelen felkapott egy égő fáklyát az oltárról, s két hatalmas szökéssel az olvasztó felé közelített; húsz férfi szuronya meredt eléje és egy hosszú nyelű fejsze Juon Tára kezében, ő pedig fegyvertelen volt.

De nem az ajtóhoz sietett, hanem egy oldalszökéssel elérte a borlélel töltött kádat, ott lehajítá a földre az égő szurokfáklyát, s izmos vállát nekivetve a roppant kádnak, egy kétségbeesett erőfeszítéssel annak tartalmát végigönté a barlang padlatán.

Egy pillanat alatt lángban állt az egész barlang!

A padlat kőből volt, a szétfolyó borszeszt be nem ihatta, az lángra lobbant az elhajított fáklya lángjától, s terjedt sebesen, mint egy gátját szakított égő tenger, különösen az olvasztó felé, merre hajlottabb volt a padlat.

A kék szesz láng halotti rémvilággal tölté meg az egész barlang üregét; maga a levegő, maga az űr is lobogni látszott: a száz fáklya tövig meggyulladva lobogott veres fénnel e kék pokollággal egyetemben, s a felhalmozott bengáli tűzhegyek és az elpattogó röppentyűk, forgásnak indult tűzkerekek, mik az űnnapély végére voltak készen tartva, összevissza lobogtak, susterogtak bele e rémséges alapszínbe; s e pokoli lobogás közepett elkárhozottak sötét alakjai futottak, ordítottak, sikoltoztak, taposták egymást, és menekültek magasabban

álló sziklák felé, ahova a légben elterjedt láng utánuk csapott; egyik katonának a hús közül történytartójában fellobbant a lőpor. Juon Tára szeme világát veszte a lobbanástól, a többi iparkodott a barlangot átszelő vízvezetőbe menekülni, hová utánuk csorgott a lobogó alkohol, mint egy égő zuhatag. Veszni kellett minden kinek a pokolmenyegzőben.

Csak két ember nem veszte el lélekjelenlétét, csak ketten tudták még, hogy mit kell tenniök; az egyik volt a Fatia Negra. Ez, amint a fegyveresek szétfutottak az olvasztó ajtajától, merészen átgázolt az égő borszeszlángon; jól tudva azt, hogy ez nem gyújtja meg egyszerre az öltönyt, s csupán szemeit takarta el kezével, hogy meg ne vakítsa; azzal felszakítá az ajtót, s azon keresztül hirtelen eltűnt.

A másik volt Anica, ki midőn látta, hogy a százszoros rémületben mindenki elveszté esztét, s kétségbeesett halála elé fut, hirtelen kezébe ragadt egy fejszét, s nem törődve a körülé pattogó röppentyűk szikráival, a fölállított roppant sörös kádokhoz futott, azoknak fenekéit beszaggatá; a neutrális nedv zuhatagban tódult a padlatra, s amint lassankint tért nyert, úgy szorítá mindig hátrább a lángoló pálinkaárt, lassankint kioltogatva a kék pokolvilágot, melynek elmúlta után nem maradt az alvilágban egyéb fény, mint a végig lobogó szurokfáklyák az oltár körül.

A szép menyasszonyra nem lehet ráismerni többé, arca úgy össze volt égve.

A társaság minden tagja kapott sebet az égésben, néhány kínlódva fetrengett, szeme világát veszelve, s a hús tócsákba verte magát, miket a kiomlott ser képezett; a vén Onucnak egy haja szála sem maradt meg; de azért most is ott ült aranyai halmazán, mik szétgurultak a félig szenesült zacskókból. Felrepedezett kezeit aranyai közé dugdosta: tán azok hűsítik fájdalmát.

Juon Tárának mindkét szemét kiperzselte a lőporlobbanás, két katona is nehéz sebet kapott ugyanakkor.

Az általános rémület után csak akkor jutott eszébe valakinek, hogy a Fatia Negrát üldözni kell, midőn a tűz már elaludt. E valaki ismét a menyasszony volt.

Ő maga ragadta kezébe a fáklyát, ő kiálta a fegyvereseknek: „utánam!”, s első volt, ki az ércolvasztó ajtaját felszakítja. Odabenn sötétség volt, a fáklyavilágnál összekeresték a föld alatti kamrákat; pénzverő gépek, olvasztó műhelyek, mind a régi rendben voltak hagyva, még a kivert pénz is, mely az osztályra várt, érintetlenül hevert pirámid alakú halomba rakva kisded erszényekben; — de a Fatia Negra maga nem volt sehol.

— Elrejté magát! — mondogaták a katonák, puskáik agyával kopogatva a falakat.

— Megmenekült! — szolt, perzselt haját tépve kezével a menyasszony. Ez épületen keresztül menekült meg. Még talán utolérjük!

Tanácsára a gépeket kezdték fölforgatni, s az érclapító alatt megtalálták a csapóajtót, melyen keresztül szokott ki s be járni a barlangon át a kalandor. Ezalatt eltelt egy óra-negyed. Több, mint elég arra, hogy üldözői elől megmeneküljön.

Anica sietve futott előttük a fáklyával a föld alatti folyosón keresztül, melyet a barlangon átfutó patak járása alkotott; sok helyütt térdig hajolva lehetett csak előhaladniok. A leány biztatta az üldözőket, hogy ne féljenek; fél óra múlva napvilágot láttak a folyosó végén derengeni; s amint kiértek a patak medrének szirttorkolatából, ott a forrás előtt, s a szép zöld fűben, a forró napsugár elől hangafa árnyékában hűselve, heverészett egy özünő két kis gidójával: a kis özfiak anyjuk hátán ugráltak keresztül... A Fatia Negra ki tudja, hol járt már ezóta? ...

A MIKALAI CSÁRDA

Hídvártól Gyulafehérvárig egy jó napi járőföld van, még a legjobb lovakkal is, a legjobb időjárás mellett, esős időben a hegyi utak még több idejét fogyasztják el az utasnak.

Szerencsére, az út fele táján esik a mikalai csárda, abban lakik egy derék, becsületes oláh nemes; aki úgy mellékesen kocsmárosi hivatalt is visel. Itt ezen a tájon, a bányák közelében nincsen zsidó, minden bolt és csárda örmények és oláhok kezében van; a nép meg van velük elégedve, s a magyar urak is szeretik őket. Annyi bizonyos, hogy Magyarországon nem lehet olyan olcsón utazni, olyan jó bort inni, olyan tiszta ágyban hálni, mint Erdélyben.

Az ifjú Makkabesku tanyája regényes helyen épült, egy, a hegyekből kijövő patak zuhatagja mellett; a bérci csermely ott foly el háza mellett, minden behullott gallyat és falevelet hetek alatt kővé változtatva; még a beléhajló fák gallyai is odáig szép fehér kővé változtatva, ameddig a víz szokta mosni.

A tanya egy hosszú tornácos házból áll, távolabb vannak az aklok és félszerek; földszint kőből építve, s az alacsony emelet kemény fából, szép simára gyalult oldalakkal, s olyan ügyesen egymásba róva, mintha remekbe készült katulya volna; nyolc oszlop az elején, cifrára kifaragva, képez egy hosszú folyosót, melyhez kőlépcső vezet fel. E hosszú folyosó közepén nyílik a konyha, ahol maga a nemes úr lakik, leg-

végén pedig van a vendégszoba, ahova vendégeit, ha jönnek, be szokta szállásolni. Csak egy szoba, de elég kényelmes és tágas is, megférnek benne, akárhányan vannak.

A nemes úr a kocsmároságot nem úzi keresetből, abból ugyan nem is élhetne meg, hanem félig szívességből és jó barátságból; számadásai is nagyon egyszerűek: ha valaki gyalog jön és csak szállást kíván, annak a számlája két garas, ha lovon jön és vacsorál, egy forint; ha még bort és pálinkát is diktál föl, azért mégis csak egy forint; ki vesződnék amiatt még külön cifra kálkulussal? Négylovas hintókat nem szokta taksálni, azok fizetnek, amit akarnak. Ha valaki nem kérdi, hogy mit fizessen, hanem kezet szorít, és odább megy; szerencsés utat kíván neki, s nem kiabál utána, hogy hát a fizetés?

Amellett Makkabesku büszke ember, és sokat tart a nemességére. Megvárja, hogy őt domnulénak szólítsák, s nagyon jólesik neki, ha vendégei észreveszik a vendégszobában felakasztott nemesi címert, a fekete medvét három nyíllal a kezében, s kérdezősködnek annak titkos értelméről, amikor azután ő is megmagyarázza, hogy az a fekete medve három nyíllal, mely pléhre festve két vasrúdon a ház előtt himbálja magát, szintén nem valami kocsmai, — hanem nemesi címer, s örömet elegeyedik beszédbe a legközelebbi tisztújításról, amikor alispánt és szolgabírákat választani fenn járt a székvárosban.

Késő délután lehetett, amidőn báró Hátszegi Lénárd úr a mikalai csárdába vezető gyaloghídon át annak udvarára lépett; gyalog jött, egy ládika a hóna alatt, s vállán egy kettős csövfű fegyver. Makkabesku a tornácon át s messziről köszönté.

— Hozta isten nagyságos uram, tán valami baj történt, hogy csak gyalog jön?

— Baj ám: az átkozott Tyiatra lupulujnál eltört a kocsim tengelye. Mindig mondtam, hogy csináltassátok meg azt a rossz helyet, már legalább hatodszor történik velem ott baj.

— Isten az oka, uram; a patak mihelyt megárad, mindjárt elrontja.

— Ez nekem nem vigasztalás. Embereim ott vesződnek a hintóval, fel sem bírták még állítani, úgy feldűlt. Jó, hogy magam a lovakat hajtottam, mert különben a nyakam tör ki, a hajdúm így is kificamította a kezét; küldj neki segítséget ízibe; mert különben be nem vergődnek. Hol van a leánykád?

— Ej ej, nagyságos uram, ön mindig tréfál. Flóre te! Egy csinos kis menyecske jött ki e szóra a konyhából, tífztől pirult arccal mosolyogva a nagyságos úrra.

— Vedd át a nagyságos úr fegyverét és ládikáját, s vidd be a vendégszobába.

— Hát hogy vagy, kisleánykám? Mégsem mentél férjhez? — szólt a piros csattanó orcát megcsípve ujjaival a báró, mialatt a menyecske a ládikát elvette.

— Hej, be nehéz ez! — sikolta az, mintha a láda terhétől ijedt volna meg. — Nem sül el ez a puska?

— Csak rá ne nézz tüzes szemeiddel, mert akkor elsül, ugye öregapja?

— No csak vidd be, Flóre. A nagyságos úrnak mindig jókedve van, még ha a szekere feldűl is; a nagyságos úr mindig tréfál.

A tréfa abból állt, hogy Makkabesku negyvenen túl levő férfi lehetett már, s itt-amott őszült a tarkója; a menyecske pedig alig lehetett több tizenhét évesnél, mikor a nemes úr nőül vette; azért Lénárd mindig azzal boszontotta a kocsmárost, hogy leánykának hitta a feleségét, s kérdéseket tett hozzá, mint öregapjához, hogy mikor adja már férjhez az unokáját.

Hogy a nagyságos úrnak még akkor is eszébe jut a tréfálás, mikor a hintaja eltört!

Pedig hiszen Makkabesku Pávelt még „ifjú”-nak híják: természetesen azért, mert az apja még él, és az is Pável keresztnevet hord.

A csárdás egy perczig sem hagyta a feleségét megállani a sarkán Lénárd szeme előtt, eg yre küldözte ide-oda. Ő maga arról a helyről, ahol az ideig kö nyökölt, még meg nem mozdult.

— Eredj a cselédházba, Flór e; a kocsis meg a bivalyos siessenek mindjárt a nagyságos úr hintájához, a Tyiatra lupuljhoz; vigyenek magukkal dorongokat és istrángot eleget. Csak szaporán. Tessék addig besétál ni a nagyságos úrnak.

— Nem megyek biz én, mert én magam is utána akarok látni a hintómnak, különben ma sem vergődik be; csak elébb szeretném valami biztos helyre tenni ezt a ládikát; nem azért, mintha félténém, vagy mi, hanem négyezer arany van benne, s az mégsem bolondság.

— Hüh, domnule! — szólt mind a két kezével tarkójához kapva a csapláros, mintha attól félné, hogy már esik a feje hátrafelé. — Kegyelmed a nnyi aranyat hordoz magával, s csak így könnyedén jár vele ezen a vidéken?

— Micsoda könnyedén? Hát csak nem fogadhatok neki társzekeret? Be akarom váltani Fehérvárot, mert holnapután fizetésem van, azért hurcolom magammal.

— Nem úgy értem: de hogy ilyen egyedül jár vele.

— Nem szoktam én magamat eszkortíroztatni.

— Pedig kár, domnule; a mi vidékünk most nagyon bátorságtalan; amióta az Anna elárulta a Lúcsia-barlangi pénzverőket, nekünk gyűlt meg a bajunk; a jámbor bolondokat meg a temérdek sok kincset ott kapták, de elszalasztották a banda fejét, a Fatia Negrát; most ez bosszúból és elveszett kincsei miatt az egész vidéket sarcolja: pedig azt mondják, hogy már le akart tenni végképpen a rablóvezérségről, el akarta venni az Anicát; de hogy elárulták, s pénzét ott veszítették, újra dül-fül a vidéken, senki sem biztos előle; csak tegnapelőtt rabolta ki erőszakkal a csász ári postaszekeret.

— No, no, abba bele törhetik a foga. Különben engemet nem mer az bántani.

— Nem tudom, domnule: álarc van a képén, nem pirul az, és nem sápad el.

— Nem szokott ide ellátogatni? Nem tanyázik néha nálad?

— Nem uram, bizonyomra mondhatom, hogy itt még sohasem volt; amit különben magam is nagyon csodálok. Nálam sok úr megfordul; s innen könnyen lehet akármerre utat veszteni.

— Nem tartsz fegyvert a háznál?

— Minck tartanék? Annyi pénzem nincs, hogy a Fatia Negra érdemesnek tartson kirabolni; más ember pedig védje maga magát. Aztán hiába való dolog övele ellenkezni. Juon Täre is kezében fogta már; mit nyert vele? Megvakult, most koldulhat már; Anica elárulta, rajta hozta a katonákat, mit nyert vele, az eltűnt a földbe, ő pedig koldussá tette apját és minden ismerőit, s most ül velük együtt Gyulafehérvárott a kaszamatában.

— No, ne félj semmit, nem történik azalatt semmi baj, míg én a kocsihoz visszamegyek; addig is zárd el a faliszekrénybe ezt a kis ládát, s vedd magadhoz a kulcsát.

— De csak tartsa kegyelmed magánál, domnule. Nem szeretem én azt úgy, énrám ne mondhasson senki semmit.

Makkabesku elzárta a ládikát egy nagy álló faliszekrénybe, mely hasonlatos az állóórák tokjaihoz, abban állnak családi kincsei és nemeslevele. A bezárt szekrény kulcsát odaadá a vendégnek.

Még azonfejl a szobát is bezárta, s annak a kulcsát is ráerőlteté.

— Domnule — szólt azután, hogy látta, miszerint Hát-szegi csakugyan vissza akar menni eltört kocsijához —, én csak azt mondom, hogy nagyon szeretném, ha nem menne el kegyelmed. Elhozzák azt a hintót a cselédek is.

— Nem tudnak bánni vele, mind stült paraszt, sohase látott vastengelyű szekeret.

— Inkább hát elmegyek én magam, kegyelmed maradjon itt.

— Segítsek főzni a leánykádnek?

A kocsmáros homloka összehúzódott e szóra, elmene-teli kedve láthatólag megcsökkent.

— Mikor én félek egyedül annyi sok pénzzel ebben a házban.

— Ejnye, boldogtalan ember — szólt Hátszegi türelmét veszítve —, hiszen csak nem gondolod, hogy rám leskelődik a te ostoba rablókapitányod? Jól van hát, itthagynom neked a puskámat; fogd a kezedbe, s állj ide az ajtó elé; hozz magadnak egy széket, ülj rá; — húzd föl a sárkányát mind a két csőnek, s tartsd a hüvelykujjadat a sárkányán, a mutatóujjadat a ravaszán. A bal csőve tíz fickóra van töltve: az erősen szór, ha ezen a szűk folyosón elsütöd, bizonyos lehetsz felőle, hogy aki ennek a túlsó végén szemközt jön, okvetlen megkap belőle legalább ötöt, s az elég akárkinek; a második cső, ez a jobbik, ez meg egyes golyóra van töltve, ezzel cső végére szokás várni a vadat, hat lépésnyire, ahonnan akármi gyerek halottá tehet akármi óriást. Ne félj; ha páncélinget viselne is, ez keresztül-viszi, mert acélhegyű golyó van benne, ami a pléhajtót átlukasztja. No, nem félsz már, ugye?

Makkabeskunak csakugyan nagy bátorság támadt a szívében annak a tudatára, hogy olyan fegyvert tart a kezében, amivel kétszer halottá lehet tenni a legrettenetesebb embert.

— Hát kegyelmed semmi fegyvert sem visz magával, domnule?

— Van a zsebemben két dupla pisztoly.

Azzal Hátszegi könnyeden, fütyörészve végighaladt a hosszú folyosón; beszólt a konyhában forgolódo menyecskehez:

— Hát aztán, leánykám, készen legyen a vacsora, mire visszajövök; majd meglátom, elsózza-e a szakácsné a levest.

És úrhoz illő könnyenvevésével a dolgoknak ment ismét a hídon keresztül az országútra, Makkabesku szemével

kíséré, míg beláthatá, s gondolá magában, hogy ez ugyan bátor ember.

Itt Makkabesku arra a gondolatra tért, hogy hisz az ő elődei is bátor emberek voltak hajdan. Nem hiába nevezik magukat a Makkabeusok után. Ez még a római császárok idejéből eredt. Hogy tulajdonképpen kik voltak azok a Makkabeusok, arra már tisztán nem emlékeznek, de annyi bizonyos, hogy az régen történt.

A történet nagyobb bizonyosságára, most is oda van a folyosó feljاراتába falazva a régi római emlék; rajta a császár képe, s régi thyrusok és öklelő bakkecskék, körülírva elkopott betűkkel, mik a nemes úr előtt természetesen ősei érdemeit sorozzák fel; de amikből az archeológok azt olvassák ki, hogy azt valami dáciai prokonzul emeltette meghalt felesége tiszteletére, s a császárfő az asszony képe rajta; hanem ez azért nem tesz különbséget; a síremléket e ház helyén találták, midőn alapját letették, s így az a család ősereglyéi közé tartozik.

Azért kedvenc helye Makkabeskunak a folyosón az a nagy bükkfa karszék, ahonnan éppen a befalazott római emlékre látni. Az alkonyodó nap egyenesen rá szokott arra sütni az oszlopokon keresztül, s olyankor megaranyozza az emlék alakjait és betűit, és olyankor úgy tetszik Makkabeskunak, mintha többet tudna leolvasni belőlük, mint máskor.

Milyen hatalmas emberek lehettek azok, akiknek ilyen sokáig eltart az emlékezetük.

Milyen nagy vitézek voltak azok, kik ezt az országot el tudták foglalni!

Pável gazda nem számítá erényei közé a vitézséget. Ő békeszerető, verekedést kerülő ember volt. Inni csak bezárt szobában szokott, mert egyszer megtörtént rajta, hogy a bor fölösleges merészséget öntött szívébe; aminek azután az lett a következése, hogy a fejét két helyen beütötték. Azóta nem keresi az alkalmat.

De ha helyébe jönne! Fejét csóválja, magában elmélkedve. Az nem jól járna, aki most övele ki akarna kötni.

Olyan emberekre nézve, akik nem szoktak lőfegyverrel bánni, valami sajtóságos bűbáj van egy véletlenül kézbe kapott töltött fegyverben. Az a bátorság és kötekedés lázas állapotában tartja őket. Különös inger támad bennük annak a fegyvernek hasznát venni. Pável gazda egypárszor a képéhez emelte a puska agyát, s iparkodott vele célozni. Sikerült neki a kísérlet; fél szemét behunyta, s a másikkal irányozta a célegyet. Ha most az a cifra fő azon az emlékkövön volna az ellenség, a haramia, hogy szétzúzná a koponyáját.

A nap lassankint lefelé haladt az égen, s amint lejjebb ment, úgy változott az aranyos fény, mely a köemlékről visszasugárzott, lassankint bíborpirossá, egyik oszlopnak az árnyéka csendesen húzódott előre, a domborművet félig eltakarva.

Egyszerre úgy tetszett Makkabeskunak, mintha azon oszlop árnyéka mellett egy emberfő árnyékát látná megmozdulni . . .

A lélegzet elállt ajkain . . . Valaki leskelődik ott . . .

— Ki van ott? — ordíta rá ijedtségtől elcsukló hangon.

Abban a pillanatban ott állt előtte a folyosó túlsó végén a — Fatia Negra.

Azon alakban, ahogy őt leírták előtte; fekete atlaszköpenybe burkolva, fekete atlaszálarc a képén, miket zsebében rejtve hordhat, s hirtelen fölvehet, és levethet, ahogy szűkségét látja.

— Megállj, ide ne jöjj! — kiálta rá a fegyveres félelem dühével Makkabesku — mert keresztüllőlek! — S amint az álarcos egy lépést tett előre, hevesen rásütötte a fegyver bal csövét.

A lőporfüst eloszlott; a Fatia Negra sértetlenül maradt, és jött egyre közelebb.

Ah, ezek csak a fickók voltak, ezek nem árhattak neki, de majd az acélhegyű golyó!

A lövésre kifutott a konyhából Makkabesku neje, s éppen szembe találkozott a rablóval. Az izmos kezével megragadta karjánál fogva, s visszalökte a konyhába, s rázárta kulccsal az ajtót.

Pável gazda mind ezt engedte történni; a felemelt fegyvert arcához szorítva, még közelebbre akarta bevárni a rablót, még bizonyosabban találni.

Most már nem szólt neki semmit, most már kívánta, hogy jöjjön.

Mikor hat lépésnyi tér volt közöttük, akkor odacélzott a melle középre; megnyomta a fegyver ravaszát, s a jobb cső is eldőrdült.

Semmi halálordítás utána... A Fatia Negra sebzetlenül állt előtte.

Makkabesku kábultan tartá eléje a kilőtt fegyvert, mintha azt várná, hogy az még egyszer elsüljön, mintha álmodta volna csak azt, hogy lőtt, s még egyszer álmodni akarná, hogy újra lőjön, hogy azt a kísértetet megölje, ami az álmodónak mindig olyan rosszul sikerül; — a Fatia Negra pedig megfogta egy kezével a puska végét, egy rántással kicsavarta azt a kocsmáros kezéből, s a puskaaggal úgy sújtotta föbe, hogy az szédülten rogyott össze.

Azután nem tudja senki, hogy mi történt.

Midőn báró Hátszegi és Makkabesku cselédei hazaértek az összekötözött hintóval, Makkabesku még mindig a földön hevert elkábultan; felesége a bezárt ajtón dörömbözött, a vendégszoba ajtaja fel volt szakítva, s a családi állószekrény feltörve. A kocsmáros ereklyéi közül ugyan, csodára, egy sem hiányzott, hanem Hátszegi ládikája a négyezer arannyal el volt tűnve. Azt később megtalálták a patakban, természetesen — kiürítve.

A nagy sokára felocsúdott Makkabesku reszketve beszélé

el Hátszeginek a kettős lövés álszerű esetét, s esküdött az egekre, hogy a Fatia Negra kezeivel kapkodta el a golyókat, mint a legyeket.

— Bolond vagy. Bizonyosan a feje fölött lőttél el mind a kétszer.

— Akkor meg kellene a golyók helyeinek látszani az átelleni falon.

Valóban, semmi golyó helye sem volt látható a folyosó falain.

AZ, AKI A FATIA NEGRÁT FELISMERI

A mikalai csárdában történtek nagyon elronták Hátszegi kedélyét. Igen mogorván tért haza, s Henriette iránt szokatlanul kimélytelen volt. Valami heves jelenet fejlődött ki közöttük, melynek folyama alatt a báró olyasmit vetett nejének szemére, hogy őt megcsalta, s hogy az ő és testvére magaviselete okozá, miszerint a nagyapai örökségből ki vannak tagadva. Felfedezte, hogy mindent tud. Tudja jól, hogy Henriette egy naplopó fickót szeretett leány korában, s emiatt vonta magára nagyatyja gyűlöletét.

Henriette-nek nem volt bátorsága azt felelni vissza, hogy ha tudta ezt, miért vette őt nőül, miért nem hagyta azénak, aki mellett szegény lehetett volna, de boldog; száraz kenyeret evett volna, de meg nem panaszkodott; nem talált volna fényt, de szerelmet.

A félnék nő csak sírni tudott. Reszketett előtte, és utálta.

Pedig mennyire rá volt szorulva!

Jól tudta már, hogy öccsét mivel vádolják, s egy percig sem kételkedett azon, hogy hát ő mit cselekedjék. Annak a hibáját az ő angyali önfeláldozásának kellett helyrehoznia. El kellend ismernie, hogy a hamisított aláírás az ő valódi kézírása.

De hát azután? Mi fog történni azután? Az aláírás elismerésének következményei vannak; mi fog azokból kifejlődni? Mi lesz azoknak a vége?

Azt láthatta, hogy férjétől nem kérhet semmit. Minden lépten vehette észre, hogy az keresve keresi a civakodást, s minden ürügyet megragad, nejét magától távol tartani. S hozzájárul még az a mikalai szerencsétlenség. Ez is, mintha híva jött volna. Mintha csak összebeszélte volna a Fatia Negrával, hogy őt az útban furfangosan rabolja ki, hogy még csak reménysége se lehessen nejének ezúttal azt várhatni, hogy férje kiszabadítsa e halálverejtékes szorongattatásból. Szinte jólesik neki minden beszéd végét odafordítani, hogy „hja bizony a Fatia Negra minden pénztől megkönnyebbitette; nem tudja, mikor fogja ezt kiheverni”.

A szegény nő néha naphosszant eljárált a hídvári kastély szobáiban, s a tekervényes angolkert utain; hideg gyöngyöket izzadva homlokán, és nem találva egy mentő gondolatot.

Ez olyan kétségbeejtő helyzet volt, amelyben még csak arra sem gondolhat az ember, hogy magát előlje, s megszabaduljon; mert hiszen éppen élnie és gondolkoznia kell, hogy egy másikat, akiért remeg, megszabadítson.

Henriette-nek nagy alkalmá volt a hídvári kongó terméken s tekervényes sétányokon naphosszant háborítatlanul járkalni végig-végig, akár a késő holdvilág feljötteig; mert férje nagyon ritkán volt odahaza.

Lénárd ezúttal éppen a csákói vadászatokkal volt elfoglalva. Itt tudta meg, hogy gróf Kengyelesyné legújabb választottja Vámhidy Szilárd, s amint Aradra bevetődött, csakugyan vette észre, hogy a grófné a fiatalembert a társaságokban igen nyíltan kitünteti.

Ez kezdett rá nézve ingerlő lenni.

Ez a sápadt képű fickó azokkal a nagy villogó szemekkel felesége fejét is megzavarta már; s most ismét ilyen irigylésre méltó hódításokat tesz. Hátszeginek az a gondolatja támadt, hogy ezt a „diákot” másodszor is ki kellene ütni a nyeregből.

Eddig nem jutott eszébe feltűnőnek találni, hogy a grófné

milyen szép asszony; de most egyszerre azt hitette el magával, hogy ő e hölgybe szerelmes.

Udvarolni kezdett neki — és szerencsés volt. Legalább mindenki azt hitte — ő maga is.

A grófné igen szívesen látta, s amint szaporodtak az ő látogatásai nála, akként gyérültek Szilárdéi. Néha találkoztak is egymással a grófnénál, olyankor Szilárd sietett odábbállani, ahogy szoktak vert vetélytársak a győzelmes ellenében. Lassankint Lénárd lett mindennapos a grófnénál, míg Szilárd csak sporadice tűnt fel, akkor is jött, köszönt, leült, s mire rákerült volna a sor, hogy észrevegyék, már nem volt ott.

Ez nem volt senki előtt titok.

— Lásza, kedves barátom, ezt én önnek előre megmondtam — fecsegett aztán Kengyelesy, ha Vámbhidyt előkaphatta —, én már ismerem ezt az asszonyt; szereti a fiatalemberekkel megjártni a bolondját. No, de vigasztalja magát; ne féljen semmit, fél esztendő múlva majd Hátszegi is úgy jár, ahogy ön, s akkor majd az ő rovására nevetünk. Entre autres, én most szeretem, hogy ez így van, mert Lénárd ilyenformán nem ér rá kártyázni: átkozottul nyerne! No, mert tudja, kedves barátom, az én feleségem után bolondulni a lehető legnagyobb szerencsétlenség a szerelemben. Hanem tudja ön, hogy én mit tennék, ha az ön helyében volnék? Tudja ön? Nem találja ki? Én meg, ha önnek volnék, elkezdenék Hátszegi feleségének udvarolni. Az a szegény menyecske most úgyis magára van hagyva; aztán ön . . .

Csak Szilárd összevont szemöldei téríték észére a grófot akaratlan fecsegéseiből; ekkor jutott eszébe, hogy hiszen az igen tragikus eset, ami Szilárdot és a bárónét egymásra emlékezteti; akkor aztán megbánta, amit mondott, és elkezdte a homlokát ütni a tenyerével, „auf gut deutsch” ilyenforma címekeket adogatván magának: „O du grossmächtiger Esel! O du dalketes Rindvich! Du!” — Így az embernek duplán jólesik a gorombaság.

A grófnénál pedig mindennapos kezdett lenni Hátszegi. Ezt ő előre tudta. Aki gazdag ember hírében áll, az háttal áll a napnak az asszonyi szívek ellen folytatott párharcban.

Egy napon az történt Hátszegivel, hogy mikor legélénkebben foly részéről az udvarlás a grófné termében, sans gène belép Vámhidyt, s erre a grófné hirtelen felugrik a causeuse-ról, engedelmet kér a bárótól, hogy egy percre eltávozhassék, s azzal bevezeti Vámhidyt magányszobájába, s ott marad vele két egész óranegyedig; mialatt Hátszegit majd a sárgaság lepte meg, nem tudván egyebet tenni, mint hogy az ott maradt francia társalkodónő kérdéseire „oui” és „non”-t felelgessen.

Mikor visszajött a szobából a grófnő, igen jókedvűnek látszott; egész a teremajtóig elkísérte Szilárdot, ott kezét szorított vele, s midőn az ajtóban elváltak, még akkor is egy sokat jelentő pillantást váltott vele, s mutatóujját ajkához érinté; ami tudvalévő igen bizodalmas pantomia.

És Hátszeginek mindezt látni kellett egy tükörből, mellyel éppen szemközt ült.

Amint a grófnő leült, a társalkodónő, mintegy jelszóra, felállt, és elment valahová. Ne keressük.

Alig maradtak egyedül, midőn a báró rosszkedvvel veté oda:

— Úgy látszik, nagysádtok között igen mély és bizodalmas viszony *örvend* magának.

— Óh, igen bizodalmas. Ez egy igen derék, becsületes ember.

— De, látom.

— Igazán mondom. Rám nézve megbecsülhetlen ember, és hozzám rendkívül ragaszkodik.

— Az igen szép tőle.

— Óh, kedves uraim, ne tessék olyan nagyon gúnyolódnotok: vannak emberek, akik azért, hogy szegények, gyakran sokkal készebbek az áldozatokra, mint azok a nagyra-

látó nábobok, akik körülöttünk büszkélkednek; de akik azután, ha valamelyikünket valami nagy baj ér, veszik a kalapjukat, s iparkodnak menekülni a házból. Ön is azok közé tartozik.

— Nem értem.

— Hátha például én önnek azt mondanám: édes barátom, én egy igen ostoba bajba keveredtem; engem ma vagy holnap negyvenezer forintért fognak egzekválni.

A báró kacagott rá.

— De ne nevéssen, mert úgy van. Hanem hát erre önnek semmi gondja. Kérem, ne mondja senkinek; különösen férjemnek ne. Képes volna a végletekre, ha megtudná.

— Ne tréfáljon a grófné, ugyan ki adott volna a grófnénak negyvenezer forintot kölcsön?

— Hát senki sem; és mégis tartozom vele. Tudja, egy időben, sok esztendő előtt, mikor Bécsben laktunk, igen belejöttem a kártyázásba. Ott igen nagyba ment. Egy este nemcsak hogy minden pénzemet elvesztettem, hanem ezer forinttal is adós maradtam. A kártyaadósság olyan, amit két napnál tovább fizetetlen hagyni nem lehet; nekem okvetlen elő kellett teremtenem az ezer forintot. Férjemtől nem akartam kérni; amit igen rosszul cselekedtem. Kaptam aztán valami átkozott uzorástól, rettenetes nagy kamatra. Mikor a tőkét kamatostul együtt vissza kellett volna fizetnem, akkor még jobban restelltem a dolgot férjem előtt felfedezni, hanem új kötelezvényt adtam, s ilyenformán az évről évre szaporodván, mint a mesebeli özvegyasszony tojásaiból elébb csirke, azután sertésnyáj, azután tehéncsorda, utoljára négylovas hintó, úgy az én eredeti ezer forint tartozásomból is mostanságig negyvenezer forint lett szépen, s az uzorás most már sürget, és nem akar hitelezni többé, pedig én szívesen folytatnám azt a finanszminiszteri tréfát, amíg egynehány száz millióra felnőne. Hanem hát az éhes sárkánynál nincs kegyelem többé. Egyszer rossz kedvemben *Szilárd* előtt ki találtam ejteni ezt a titkot, s a derék fiú magára vállalta, hogy

majd segít ő azon. Nem tudom én miféle formahibákat fedezett fel tartozásomban, meg hogy mi mindennel akarja megriogatni hitelezőmet; elég az hozzá, hogy biztosított, miszerint nem kell egyebet megtérítenem, mint az eredeti összeget, s annak törvényes kamatait; erre pedig szerez nekem tisztességes kölcsönt, könnyű törlesztésre, ami rám nézve valóságos jótétemény. Most tehát már tudja ön, kedves barátom, hogy miért olyan szívesen látott vendégem énnekem Vámhidy, hogy még önt is itt hagyom a társalkodónéval, mikor ő jön! De láthatja ön, hogy rám nézve ő valóban igen kedves és szükséges ember, s én neki igen sokkal tartozom.

Hátszegi hosszan elgondolkozott. Ajkait harapdálta. A grófné a zongorához készült ülni, kedves könnyelműséggel, mintha tovább nem is tartoznék rá mindaz, amit elbeszél.

— Csak most ne történt volna velem az a fátum, hogy kiraboltak — szólalt meg végre Hátszegi.

— Tudja mit, kedves barátom? — szól a bárónő ujjait végigfuttatva a zongora elefántcsontjain. — Én azt az egész esetet hihetetlennek találom. Két lövés egy emberre olyan közletről, és mégis semmi eredmény; az egy kicsit mesésen hangzik.

— Azt hiszi tán, hogy a kocsmáros maga rabolt volna meg?

A grófné egyet rántott gömbölyű vállacsckáján, s tovább zongorázott.

— Az nem valószínű — felelt magának a báró —, mert én láttam magam azt az ütést, amit Makkabesku a fejére kapott a puskáaggal, s mondhatom, hogy nincs az a négyezer arany, amelyikért odatartanám neki a fejemet.

A grófnő egy percre félbehagyta a trillákat.

— Ön látta? Hát még ki látta?

Hátszegit furcsául lepte meg ez a kérdés.

— Mit gondol a grófné?

— Én gondolok valamit, kedves barátom; én azt gondolom, hogy önnek van valami oka a kárvallott embert játszani, s valahonnan a zsidó históriából olvasta az egész Makkabeusok történetét, amit most a világgal, mint új dolgot akar elhitetni.

— Kíméletlenül bánik velem a grófné; — de kérem hát, hagyjon békét annak a zongorának, úgysis nagyon el van hangolva. Szeretnék egy komoly szót szólani.

— A Makkabeusokról? — kérdé az nevetve.

— Nem. Magamról. Én komolyan mondom, hogy nagy veszteségek értek; nagysádnak nem szükség azokat tudni. Hanem én azért tudom, hogy mit kell tenni egy gavallér embernek, olyan bizalmas felfedezés után, amilyennel a grófné engem megtisztel; s amit én minden bizonnal nagy megtiszteltetésnek veszek.

— Lehetetlen.

— Amit én mondok, az *mindig* lehetséges; hanem amivel az a „diák” ámtíja nagyságot, az a lehetetlen. Ő nem fog segíteni a grófnén nagy éclat nélkül —; persze az ilyen prókátorfajta ember itt nem lát különbséget; nem érti azt, hogy vannak esetek, amidőn valaki inkább beleugrik a kútba, mint hogy a világ előtti állását kockáztassa azáltal, hogy igazságával törvényes útra kerüljön. Hanem én más indítványt teszek a grófnénak; én beváltom saját kötelezvényemmel a grófnéét, teljes értéke szerint; erre úgy hiszem szívesen rááll uzsorása, s a cserét elfogadja.

— Óh köszönöm, köszönöm; hanem elébb én is szeretném tudni, hogy — hát ön mi kamatot kér tőlem? Mert uzsorát nem fizetek!

— Igen törvényes és keresztyéni kamatot. Csupán azt az egyet kércm, hogy ennek a *fráternek* ne legyen többet nyitva a grófné háza.

— Komolyan szólt a báró?

— A legkomolyabban.

— Nem fél, hogy szaván fogom?

— Csak óhajtsómat fogja vele teljesíteni. Lásna grófné, én kegyed őszinte tisztelői közé tartozom, s engemet sért az, hogy köreinkben mendemondák keringnek, amik a grófné nevét Vámhidy ifjúúréval kapcsolatba hozzák.

— De az nem fogja önnek a nagyrabecslését irányomban csökkenteni, ha Vámhidy nevét az önével cserélik fel ama mendemondák?

— Én nem kérek egyebet, mint egy ember kimaradását a háztól, s ha a grófné úgy akarja, vele együtt én is kimaradhatok.

A grófné sietett kezét nyújtani Hátszeginek, jelölül annak, hogy ezt nem kívánja.

— Én tehát, hogy bebizonyítsam önnek, miszerint Vámhidyval csupán üzleti ügyeim voltak, s egész ismeretségünk ebben határozódott, mihelyt e halálos aggodalmamból kiszabadulni más utat találok, félbeszakítok vele minden összekötetést.

— Akkor e határozata nagysádnak ebben a percben lépjen érvénybe. — Szabad íróasztalát igénybe vennem? Találok itt másforma tintát is, mint pirosat, amilyennel nagysád leveleket szokott írni, de ami hivatalos iratoknál kissé szokatlan?

— Mindent, kérem; még pecsétviaszt is.

— Az nem szükséges váltókhöz. Szerencsére van nálam egy üres váltó.

A báró talált tárcájában egy blankettát, ami nélkül gavallér nem szokott járni, s betölté azt, annak rendi szerint. A grófné a szék karjára könyökölve nézte a báró vállán keresztül, hogy írja az alá nevét egy oly drága okiratnak, s gondolta magában, hogy milyen különös az, mikor egy hatalmas, gazdag ember ércszívvel tudja megragadni nejétől azt a segélyt, ami annak boldogságát, testvére becsületét adná vissza, s ugyanazt az összeget egy idegen nő szép szavára könnyű szívvel hajítja ki az ablakon.

Amint az aláírással készen volt Lénárd, egy percig sem időzött tovább; kapta a kalapját, és elietett, nehogy további ott időzésével azt a gyanút nehezítse magára, mintha egy kis előlegezett foglalóra várna.

Az a kézsorítás, amivel a búcsúvételkor a grófné elvált tőle, biztosítá, hogy ez a hódítási manőver részéről tökéletesen sikerült.

Hanem amíg azután hazáig ért, mégis végigfutott agyában ilyenforma eszmélkedés:

„Ez a furfangos asszony engemet most egy kicsit be-rántott; igaz ugyan, hogy azt a fickót most miattam eltűn-teti, ahogy szokás a szoba falán egyik freskót a másikkal befesteni. Hanem hogy ezúttal én is be vagyok meszelve, az már világos.”

Oh, hogy ezek a szegény gazdagok sohasem jöhetnek arra az arany öntudatra, hogy valaki őket saját magukért szeretheti!

Mikor meg aztán otthon a pamlagon végigheveredve az első pipa dohányt kiszívá, már akkor egész bizonyosnak tartá, hogy a grófné előadása uzsorásokról s más affélékről egészen mese; de hogy Vámhidy valami olyan alkuszféle, aki pénzt kerít, azt már elhitte, s kezdett rá nem lenni olyan büszke, hogy őt kitérhatta a grófné termeiből.

Pedig a meglepetés java még csak ezután várt reá.

Azt jól sejtette, hogy Kengyelesynének nem valami uzsorás kielégítésére kell az aláíratott váltó, hanem azt álmában sem képzelte volna, hogy . . .

. . . Kengyelesyné abban a percben, amidőn ő kiért az utcára, leült ugyanarra a székre, ahonnan a báró fölkel, kezébe vette ugyanazt a tollat, amelyben még a tinta meg sem száradt, s egy levélpapírozt kiválasztva, gyors szarkaláb betűkkel hegyremászó sorokat írt báró Hátszeginének, tudatva vele igen barátságos módon, hogy sikerült neki Hátszegit rábeszélni, miszerint Kálmán gyanúsított váltóját sajátjával cserélje ki,

s így nejét képessé tegye arra, hogy az aláírást magáénak vallva, majdani tartozását ezzel fedezhesse.

Míndez sokkal bővebben volt ott megírva, mint itt, hanem azért meg lehetett azt érteni; a levélhez odacsatolta az eredeti váltót, s azzal postára tevé. Másnap kellett azt kapni Henriette-nek.

Ki volt tehát szebben meglepetve, mint Hátszegi, ki harmadnap türelmetlenül járt fel s alá szobájában, igen természetesen találva, hogy a grófnétól mármost ideje lesz légyottot kapnia, hála és elismerés fejében, amidőn nagy robajjal nyílik az ajtaja, s belép rajta — Henriette, s mielőtt bámulatától azon kérdéshez jöhetne, hogy mit keres most itt, a nő nyakába borul, s érzékenyen rebegeve beszél összevissza érthetetlen dolgokat, háláról, gyöngédségről, kellemetes meglepetésről, félreismert jó szívről, azután bocsánatot kér, ha valamivel megbántotta; ígéri, hogy oly híve leend e tett után, mint egy rabnő.

De miféle tett után?

Csak akkor hűlt el aztán, mikor a nő emlékébe hozá, hogy arról a negyvenezer forintos váltóról van szó, amit Kálmán kimentésére a grófné által neki küldeni szíves volt.

— Vagy úgy? Már el is felejtkeztem róla. Szót sem érdemel.

Úgy tett, mintha csupa merő nagylelkűségből már el is felejtette volna az egész dolgot.

Óh, ha e percben látta volna őt a grófnő, hogy kacagott volna rajta.

Lénárdban minden csepp vérnek epévé kelle válni.

Hogy ilyen nevetségesen rászédetett egy ravasz nő fufangja által, ennek a tudatát csak mérgesíté eme másik nő ártatlan és őszinte hálálkodása. Szerette volna összetépni mind a kettőt.

Milyen szép bolondot hagyott csinálni magából! Megvette negyvenezer forintért saját neje szeretetét. Már felszólítok

minden józan értelmű embert, ha nem felettébb bosszantó-e ez?

A váltót pedig vissza nem veheti már nejétől; sem azt meg nem vallhatja neki, hogy annak eredése felől csalódásban van: ez olyan piszkosság volna, hogy a csáki vadászaton még a kopók is megugatnák érte. — Óh, hogy dühödött mind a két asszonyra!

S még jó képet kellett csinálnia hozzá, és elfogadnia azt a nemes lelkű atyai szerepet, amit ebben a drámában neje osztott ki neki, holott vagy az első szerelme, vagy a kegyetlen vérengzőt szerette volna benne játszani.

— Jól van, Henriette — szólt nyugalmát összeszedve —, használja ön fel váltómat, ha akarja, én majd postára teszem, s elküldöm ügyvédének, Siposnak.

Vajon fordult-e meg a gentleman eszébe olyanforma gondolat, hogy postára adott leveleknek a beléjük rekesztett váltóval együtt könnyű szer nem találni rendeltetésük helyére, azt állítani egész bizonyossággal nem lehet, hanem annyi bizonyos, hogy Hátszegi kegyetlenül fel volt ingerelve e rászédett nagylelkűség miatt.

Henriette azonban, anélkül, hogy ilyes gondolat távolról is vetette volna árnyékát gyanútlan lelkére, azt felelé az ajánlatra, hogy: „köszönöm, magam akarok vele Pestre elmenni, és Sipossal szegény öcsém felől bővebben szólni személyesen”.

Egy mellékindoka e határozatra az is volt, hogy nem akart oly városban időzni, ahol Vámhidyval okvetlenül találkoznia kellett. Ez alkalmat most jobban kerülte, mint valaha.

— Akkor várjon Henriette addig, míg az aradi lóversenyeknek vége; tudja, hogy nagyon érdekelve vagyok bennük; ha magam itt nem vagyok, könnyen megverik a lovaimat.

— Én nem kívánom tőled, kedves Lénárd, hogy miattam félbeszakíts akár dolgot, akár mulatságot; megjáróm ez utat

magam; de halasztani egy nappal sem akarom. Hiszen tudod, milyen nyugtalan vagyok szegény öcsém miatt.

— Csakhogy ez út most nagyon veszedelmes magányosan járó asszonyra nézve. Tudhatja, hogy én magam is hogy jártam a minap.

— Óh én kigondoltam, hogy mit teszek. A legrosszabbra is el vagyok készülve. Ha rablók támadnak meg valahol, szépen egy szóra odadom nekik, ami kevés pénzt viszek magammal; amit pedig legjobban féltek, a váltót, azt úgy el tudom rejteni, hogy arra senki rá nem akad.

— Kedvesem, azok az emberek nagyon leleményesek.

— Óh, ott nem fogják megtalálni. Vállfűzőmnek van egy acél lemeze, akörül fogom hajtogatni a váltót, s ismét a lemezzel együtt visszacsúsztatom helyére; ott ugyebár senki sem fogja sejtteni?

— No, ez jó gondolat.

Hanem azért mégsem találta Hátszegi annyira jó gondolatnak neje ötletét, hogy Gerzsonnal a kaszinóban találkozva, annak el ne panasolja, mennyire aggódik neje miatt, ki holnap útra akar indulni Pestre, s ő minthogy nem kísérheti el, nagyon szeretné, ha valaki lebeszélné e szándékáról.

Gerzson úr természetesen rögtön ajánlkozott rá, hogy hiszen majd lebeszéli ő. Ezt tudta Hátszegi előre. Elhívta magához teára a roncsolt termetű urat, ki alig csókolt kezét Henriette-nek, rögtön hozzáfogott az ostromhoz: „Meddig lesz a bárónőhöz szerencsénk? Hogyan? Olyan hamar itt akar bennünket hagyni? Ah, az lehetetlen! A lóversenyeket be nem várni; mi is futtatni fogunk Lénárddal. Az ugrató verseny, az úri verseny! Ötven ló van beírva; a Cassandra, a Vezúv, a Missz Fanny; a gyönyörű társaságok; azt mind elmulasztani. Csak legalább az első napot, csak legalább az első versenyt bevéárná nagysád.

Henriette minderre csak egy szomorú válasszal bírt:

— De hátha ez az egy nap szegény Kálmánra nézve egy öröklét?

— Úgy? Abban igaza van nagysádnak; ezt persze a nagy beszéd közben egészen elfelejtettem. Hanem az út most nagyon bátorságtalan. Nagysádnak könnyen baja történhetik; az az átkozott Fatia Negra most még jobban rémítgeti a környéket, mint valaha; a Tisza és a Maros között nem tanácsos fegyvertelenül járni.

— Én nem félek veled találkozni — monda Henriette.

Lénárd közbeszólt:

— Emlékezzék, kedves Henriette, a *bányai öreg papnóra, milyen reszketősek annak a kezei. Tudja meg, hogy még eddig, aki a Fatia Negrával rosszkedvében találkozott, annak mind reszketőssé lettek a kezei.

A szegény rémítgetett nő sírva fakadt.

— De hátha az én mulasztásom Kálmánra nézve helyrehozhatatlan veszély? Hátha azalatt elfogják, magát bevádolja? Hátha azalatt megöli magát?

Gerzson úr minden meglevő ízében becsületes ember volt. Kár azért az egynéhány elveszett ujjáért is, ami már hiányzik belőle, mert azokban is bizonyosan igen becsületes lélek lakott. Amint látta a szegény nő kétségbeesését, azt mondá neki:

— Jól van, báróné; én el fogom kegyedet kísérni Pestig. No hiszen csak ez kellett még Hátszeginek!

— Ugyan hova gondolsz? — szólt bosszúsan közbe.

— Kérlek, tán elég öreg és tisztességes embernek tartasz arra, hogy nődnek, — atyja helyét pótoljam. Miattam bizonyosan senki sem szól meg egy delnőt, aki velem egyedül utazik.

Szegény, jó öregúr, olyan büszke volt arra, hogy arcára és természetére nem lehet ránézni.

— Hanem azért egy nőt megvédeni, azt hiszem, mindig elég vagyok, akár az ördög ellen is; előttem, azt mondom,

hogy ne tűnjön fel a jámbor Fatia Negra, mert az én kacska kezem nem úgy lő, mint a Makkabeusé; s az én golyóimat nem kapkodja el, mint a legyeket; azt fogadom.

— Ön elmulasztaná miattam a lóversenyt — szólt Henriette sajnálkozva.

— Nem érdekel olyan nagyon; láttam én már furcsább lóversenyeket a pesti meg a bécsi gyepen.

— Hát versenylovai?

— Futhatnak nálam nélkül bátran; nem sokat adok rájuk. Kettőért úgysis bánatpénzt akartam fizetni, a harmadikkal pedig csak becsületből futtatok; jobb, ha nem látom.

Ez ugyan mind nem volt igaz, de annál szebb volt az öregúrtól.

Hátszegi látta, hogy Gerzson urat igen rosszul választá neje lebeszélésére az utazásról.

— Úgy látszik, Gerzson, hogy te szerelmes vagy Henriette-be?

Gerzsonnak a nyelvén lebegett a válasz: „s úgy látszik, hogy te nem vagy, mert én lemondok érette mulatságomról, te pedig nem” — helyett azonban nagy jámborul azt felelte:

— Azt hiszem, ha én szerelmes vagyok valakibe, az senkire nézve sem nagy baj.

— Tehát csakugyan kísérni akarod nőmet Pestig?

— A legnagyobb örömmel.

— Jól van. Akkor hát legalább gondoskodom előbb az útikészületekről, hogy idején bevergődhessetek valami állomásra; merre szeretsz inkább járni? Csongrádnak vagy Szegednek?

— Csongrádnak.

— Arra rövidebb; hanem a mostani időjárással olyan kemény arra az út, mint az acél; érdemes lesz a lovaimat új patkókkal elláttatnom.

— Még most csak tíz óra. Éjfélíg eljárhat benne a kocsi-sod. A báróné jól teszi, ha most lefekszik egy rövid álmodni. Én azalatt hazamegyek az útításkámért és a fegyvereimért; éjfél után két órára itt leszek, s háromkor indulhatunk.

— Én ébren várlak, s köszönöm szívességedet.

Gerzson úr kiitta teáját, s hazasietett; Lénárd ajánlá Henriette-nek, hogy menjen aludni, ki valóban nagyon álmos volt, s ő maga ment az istállóba a lovak dolgát rendbe hozni.

Éjfél után volt, mire visszatért ismét a terembe, fáradtnak látszott, mint aki nagyon sokat szaladgált összevissza; egyedül volt a társalgási teremben; a kandallóban újra megrakta a tüzet, szivarra gyújtott, s várt csöndesen.

Fél kettőre éjfél után csöngetett a kapun Gerzson úr; — nagy robajjal jött be a terembe, mint aki azt akarja, hogy ne aludjanak már a háznál. Egy kis bőrönd volt ferde karjára akasztva; másik kezében egy kettős csövű puskát hozott, szíjra kötött tarsolyából két négyes csövű pisztoly agya kérkedett elő.

— A gutába! — kiálta Hátszegi nevetve. — Te egy egész gerillaháborúra vagy felfegyverezve.

— Megérdemli a Fatia Negra! — felelt rá komoly nyomatékkal Gerzson. — Felöltözött-e már az asszonyod?

— Úgy gondolom, hogy vetkőzetlenül feküdt le.

— Csak gondolod? No, hát jól van. Jó lesz, ha korán indulunk.

— Ajtónyitogatást hallok szobájában; bizonyosan a te csöngetésed ébreszté fel. Akkor mindjárt itt lesz, mert nagyon nyugtalan.

— Én azt természetesnek találom.

— Lássunk addig egy kis szíverősítőhöz. — Hátszegi egy palack szerémi szilvapálinkát vett elő, s töltött magának és vendégének belőle. — Te, ha a Fatia Negrát ma megtalálsz

lőni, a fejére tett ezer arany felét nekem add, amiért ezt a szép alkalmat neked engedtem át.

Gerzson úr köhintett rá.

— Gondoskodtam számotokra egy kulacs jó hegyaljáról — szólt Lénárd egy szép csikóbőrös kulacsot emelve ki szekrényéből.

— Azt ugyan bölcsen tetted.

— Az egész Tiszán innen nem kaptok megiható vizet az útban, s Henriette-et mindjárt kileli a hideg a rossz víztől.

— Lesz rá gondom, hogy feldisputáljam rá a bort.

— Nagyon kérlek, hogy ügyelj rá, mert amellet, hogy olyan mint a gyermek, rendesen sohasem szokott semmit kérni; úgy kell kitalálni, hogy mi kell neki. Én restellem az egész utazását, egy levél mindazt elvégezte volna; de ellenzeni semmit sem szoktam, amit egyszer fejébe vett.

— Vigyázni fogok rá, mint gyermekemre.

Gerzson úr atyai buzgalommal szorítá meg Lénárd kezét; a báró is úgy tett, mintha visszaszorítaná.

Egy negyed múlva megjelent Henriette a teremben, teljes útikészületben; az inas felhozta a reggelit; az urak is hozzáültek, hogy a delnő ne reggelizzék egyedül.

— Pompás időnk lesz, báróné — szólt Gerzson úr, fekete-kávéját kaláccsal mártogatva, ami elég furcsa szokás —, az ég egészen csillagos, kívánni sem lehet szebb utat.

— Az ég elég szép lesz hozzá, de a föld egy kicsit göröngyös — szólt bele Hátszegi. — Dombegyháza körül különösen jó feldűlni való utak vannak.

— Ne tarts tőle, én magam fogom hajtani a lovakat.

— Óh, azt nem engedem — szólt Henriette —, az nem multság többé, mikor rossz utakon óraszámra kell a gyeplűt tartani.

— Magam előnyeért teszem, nagysád; tudja, én pipázni szeretek, s benn a fedett hintóban azt nem tehetném.

Hátszegi nevetve mondá:

— Ürügyöt keres Gerzson barátunk, hogy melletted ne üljön; sok orcapirulásába kerülne, ha ezt itt-amott szemére vetnék.

Gerzson úr csak annyit mondott rá, hogy Lénárd nagy bolond.

Azután engedelmet kért, hogy lemelessen a kocsit és lovakat megnézni: műértő ember el nem indul semmi útra anélkül, hogy mindenről szemével meg ne győződjék. Odalenn összevizsgálta a hintó minden porcikáját, nincs-e bajuk a kerekeknek, rendben vannak-e a tengelycsavarok, meg van-e kenve a tengelyforgó, el van-e téve a csavarkulcs, van-e a ládában balta, szögek és kisebb-nagyobb kötélrészletek? Hát a lószerszám rendben van-e, a pántok elég feszesre vannak-e csatolva, a zablákon nincs-e törés, a gyeplűk egyenlőre vannak-e eresztve, tartanak-e a hevederek meg a kerékkötő szíj? Azután a lovakra került a sor; nem sántít, nem kehes-e valamelyik? Azt látta, hogy mindegyiken új patkó volt; a kocsis mondá, hogy maga a nagyságos úr beszélt a kováccsal. Végül a kocsissal egy kicsit veszekedett, már csak hagyományos szokásból, hogy lássa ez a paraszt, hogy az úr mindenhez ért, és nem néz el semmit; azzal fölment ismét Henriette-hez, jelentve, hogy a lovak be vannak fogva.

Hátszegi fölsegíté neje vállára az útiköpenyt, s egy hideg csókot nyomott homlokára. Henriette még egyszer forrón megköszönte neki, hogy ilyen jó volt hozzá, s Gerzson úr által le hagyta magát vezetetni a lépcsőkön.

Az öregúr csakugyan nem hagyta magát rábeszélteni, hogy beüljön Henriette mellé a hintóba; neki okvetlenül kezében kell lenni a gyeplűnek, mert ő odabenn mindjárt elalszik, s csak alkalmatlanságul szolgál.

Jól is illett kezébe a gyeplű meg az ostor; nincs az a kocsis széles alföldön, aki úgy ki tudja eresztetni az ostor sudarát, a gyeplűs ló hasát a legvégével megcsippenteni, azután kettőt-hármat pattantani hatalmasat a levegőben, s megint elkapni az

ostor végét, sebesen a nyél körül tekergetni, s azalatt a bal kézzel ügyesen utána eresztteni a négy lónak a gyeplőt, gyorsítani a futást, ahol jó az út, lassítani, ahol döcögős, s finomul kikerülgetni minden útba eső kátyút, zökkenőt.

Az öregúr elemében volt, amíg a korai csillagfénynél folyt az utazás; elég mulatsága volt a zökkenők kerülgetésével, az ostor kieresztése- és újra elfogásával, meg mikor néha a sudar beleakadt az istrángba, amíg azt kiráncigálhatta. Néha hátra is tekintett, ha nincs-e valami baj.

Lassankint múlni kezdett az éj; az elmaradozó bihari havasok mögött világosodni kezdett az ég; az apróbb csillagocskák seregestől múltak el a derűben; csak a fényesebbek ragyogtak még a hajnalon keresztül; nemsokára égő rózsaszín lepte el az eget, s hosszú, egyenes felhővonalok arany szalagjai úsztak a támadó nap előtt, melynek közelgő fényét a sötét hegyormok széles küllőkre osztották az égen. Az utazók előtt terült a végtelen alföldi róna, ahogy menyasszonyi ágyából fölkel, szerető urát, a napot üdvözölni. A harmattól nedves zöld vetések között a végigsietők árnyéka úgy tetszék, mintha ezüst dicsfény futna együtt velük; a kelő hajnalfény visszavert sugára az, billió harmatcsepptől visszaverve, s amilyen messze elveti az árnyékot a most fölkelő nap, olyan messzire elkíséri azt a dicsfény; aki ezt először látja, ihletve érzi magát tőle. Aki először látja napfelköltekor maga előtt az alföldi pusztát, amint a nyugot lilaszín ködei eltisztulnak róla a kelő napfény elől, amint e mérhetetlen, szemmel be nem látható távol az éggel egybeolvadni látszik, az maga is érez valami mérhetlen, szóval ki nem mondható ábrándot, melyben a lélek az éggel egybeolvad . . .

Gerzson úrra azonban nem ez a hatása volt a pusztán felkelő napvilágnak; ő nem látta az arany felhőket, meg az árnyék körüli dicsfényt a harmatos mezőn, meg a lilaszín ködös távot, hanem látott valami egyebet, ami tetszését éppen nem nyéré meg.

- Te Jóska, az a gyeplős ló sántít.
- Biz az sántít — felelt rá a kocsis.
- Szállj le, nézd meg, mi baja?

A kocsis leszállt, felemelte a ló lábát, letörülgeté patkója körül a port; s műértő arccal monda:

— E bizony meg van nyilalva.

— Hogy az ördög!..... — tovább nem mondta Gerzson úr. Nem illik szitkozódni, ha asszony van a hintóban, bárha nem hallja is.

A kocsis megint felült mellé, s hajtottak tovább.

— No, mármost ezt a lovat nem lehet hajszoynom tovább — dörmögé Gerzson úr —, a többi három húzza a hintót; a gyeplős majd csak elbaktat mellettük. Csongrádon mást veszünk helyette, s ezt ott hagyjuk.

Azután sokáig foly közte és a kocsis között az egyetértő vitatkozás afelett, hogy milyen ügyetlenek azok a kovácsok, mikor a vasaláskor a ló körmét kivágják, olyan könnyen belevágnak az eleven húsába, az pedig veszedelmes. (Tudniillik, hogy ezt nevezik műnyelven megnyilalásnak.)

Alig haladtak másfél óráig, midőn Gerzson úr megint gyanúsán kezd nézelődni a bakról.

— Te Jóska, nekem úgy tetszik, mintha az ostorhegyes is sántítana.

A kocsis leszállt, láttelelet tőn, s kimondá, hogy bizony az ostorhegyes lába is meg van nyilalva.

— Hogy az ördög vigye el! . . . — kiálta fel Gerzson úr, de most sem adott felvilágosítást afelől az ördögnek, hogy kit vigyen el tulajdonképpen.

— No, mármost mehetünk szépen két lóval, ez a két első nem számít semmit.

Be is dugta maga alá az ostort igazi kocsisi tempóra, mint amire többé szüksége nem lesz, s ezúttal már nagyon zúgolódtak a kocsissal együtt a sok jött-ment kovács ellen.

— Mihelyt Orosházára beérünk, mindjárt veszek két új lovat, akárhol keríteni kell.

Azonban Orosházának a tornya még csak alig látszik, s már délre jár az idő, közben pedig nem esik állomás, ahol lovat lehetne váltani.

Fél óra múlva Gerzson úr a hintó kerekéhez vágta a makrapipáját, s esküdött, hogy itt sülyedjen el, ha valaha történt vele ilyen bolond. Most meg már a rudas ló is elkezd sántítani.

Persze, hogy az is meg volt nyilalva.

— Hogy az ördög vigyen el minden olyan gazember kovácsot, aki így vigyáz az állatra! Itt van ni. Jó szerencse, ha éjszakára bevergődünk Orosházára. Tyhűj lánchordta teringette. Ez már a nagyidai veszedelem párja! Soha az öregapám sem hajtott három sánta lovat egyszerre. Cammoghatunk most.

Valóban, most már csak cammogni lehetett. Az az orosházi torony nemhogy közelíteni látszott volna, de inkább úgy tett, mintha ő is utaznék, mégpedig sokkal jobb lovakon, s egyre távolabb menne.

— No most még csak az az egy kellene, hogy a nyerges ló is beadja a kulcsot.

Ha csak ez az egy kívánsága volt Gerzson úrnak, azt ugyan hamar meghallgatta a sors; mire még egy negyedórát haladtak, mind a négy ló, ki jobb, ki bal, ki első, ki hátulsó lábára gyalázatosan sántított, hogy azt rettenetes volt nézni.

Gerzson úr leugrott a kocsiról, s mérgében ezer darabra tördelte a pipaszárát.

— Mi lelhetette azt a kovácsot? — sápítózék a kocsis, fejét vakargatva. — Pedig a nagyságos úr maga is elment hozzá.

— Örrdög vigye el a kovácsodat, meg a nagyságos uradat, meg tégedet is vele együtt, akkkasztófára való! — S jó, hogy a lovak túlsó felén állt a kocsis, mert aligha nem kapott volna abból az ostornyélből valamit.

Henriette, ki addig csendesesen aludt a hintóban, e heves hangokra felébredt, s kitekintve az ablakon, kérdezé szelíd, engesztelő hangjával, hogy mi baj van. E szóra megszéledült Gerzson úr.

— Semmi sincs — szólt, széttört pipaszárát próbálva összeillesztgetni —, csak a pipámon ment keresztül a szekér.

— Hol vagyunk már? — kérdé Henriette, kíváncsian kitekintve a hintóból.

Erre a kérdésre mégiscsak meg kellett mondani az igazat.

— Három mérföldnyire az előttünk levő, s negyedfélre a mögöttünk állomástól, kilátás nélkül az odábbmehetésre. Mind a négy lovunk megsántult; tönkretették a vasaltatáskor.

— Micsoda torony az előttünk?

— Orosháza volna, de ezzel a négy sánta lóval nem hiszem, hogy éjfélig elérjük.

Henriette látva az öregúr zavarát, ki a bosszúság és aggodalom miatt nem tudta izzadó fején tűrni a kalapot, biztatólag szóla hozzá:

— Nem baj az, kedves Gerzson bácsi; itt nem messze kell esni az úttól Lénárd csárdájának, odáig mi Gerzson bácsival eljutunk lovainkkal, a kocsis pedig gyalog beballaghat Orosházára, s reggelre előfogattal visszajöhet értünk a csárdához; a mi lovainkat majd otthagyjuk.

Gerzson úr jelentékeny rándulatot tett a fejével.

— Édes báróné: én nem szeretem elijeszteni, de az a csárda nagyon a szegénylegényjárásba esik.

— Óh, voltam én már egy éjjel ott; ismerem a csaplárosnét; nagyon jó asszony, egész éjjel mesélt az ágyam előtt, meg pörgő rokkán font. Még szeretni fogom, ha újra meglátom. Aztán a szegénylegények is ismernek már, mind kezét csókolt sorba, mikor ott voltam. Ha pedig valaki gorbáskodnék velem, hát hiszen itt van Gerzson bácsi; mellette nem félek én senkitől.

— Eszem a lelkit! — De drága jó szíve van. — No jó, hát maradjunk annál. Ha nagysád nem fél semmitől, én meg ugyan bizony még annyitól sem félek.

Azzal Gerzson úr a kocsisnak átadott tíz forintot, hogy azzal ballagjon be Orosházára, fogadjon előfogatot, s még az éjjel siessen vele ki a csárdához, hogy másnap délelőtt tovamehessenek. Ő maga pedig lekerült az országútról az ismert csárda felé, mely akármilyen ép lovakkal legfeljebb egy óra járásnyira lehetett, de amit a sánta lovakkal csak estefelé értek el; számtalanszor megpihenve az út közepén; amikor Gerzson úr mindig megkérdezte Henriette-től, ha nem fél-e, és nem akar-e valamit enni és inni, itt a kulacs és tarisznya.

Henriette azt felelte mindig, hogy ő nem éhes és nem szomjas. Akkor aztán Gerzson úr sem akart az lenni.

Különben is azzal biztató Henriette, hogy az a derék csárdásné igen jóízűen, magyarosan tud főzni; majd a jó vacsora kárpótolni fogja az elmulasztott ebédet. Hiszen nem messze járnak már: Henriette emlékezett itt-amott az út mellett elmaradozó tárgyakra, mik első idejövetelekor megragadtak emlékében; ott van már a gémeskút a hosszú itatóvályúval, s ami az ákácfaék mögött fehérlik, az a csárda.

Nagy sokára bevánszorogtak a csárda udvarára. Egész alkonyat telt bele. A csárda udvarán senki sem volt, s a pitvarból senki sem sietett eléjük.

— Jobb is, ha senki sem látja ezt a négy bicegő lovat; — dörmögé Gerzson úr, mialatt Henriette-et lesegíté a hintóból.

— Csodálom, hogy a csaplárné nem jön elé — szolt Henriette —, ő nagyon szeret engem, hogy fog örülni, ha meglát!

Azonban csak nem jött senki elő. Gerzson úr türelmetlen volt, a kocsit, lovakat nem hagyhatta ott magukban.

— Héj! Valaki! Ki van idehaza? Csaplárné! Szolgáló! Kukta! Bújjatok elő az odúból.

Harsány szavára az ivószobából rekedt férfihang felelt vissza.

— Nő, ki az nő? Hát jöjjön be, mit kiabál odakinn?

— Ejnye szedtevette! Majd kijössz mindjárt te magad, s nem várod, hogy én menjek be!

E kategorikus intésre kilépett a belülről beszélő; Henriette ráismert, Gerzson úr is látta őt elégszer; a vén Ripa volt.

— Magam is vendég vagyok én itt; héj!

— „Hej” az apád lelke, te pimasz! Hol van a kocsmárosné?

— Kinn van a *hüssön*.

— Mit csinál ott?

— Őrzi a vakandokokat.

Ez annyit tesz pusztai virágnyelven, hogy meghalt.

— Csak nem halt meg?

— Biz az azt cselekedte.

— Mikor?

— Csak tegnapelőtt.

— Mi baja volt?

— Sok vizet ivott.

— Hol?

— A csordakútban.

— Miért?

— Mert a lába nem érte a kút fenekét.

— Beleugrott?

— Bizony aligha bele nem ugrott.

— Miért tette azt?

— Sokat búsult a szeretője után.

— Tán elhagyta?

— El ám, elvette a köteles leányát. (Érté alatta, hogy felakasztották.)

Henriette zsiszbatag kedéllyel hallgatá a vén betyár cinikus válaszait, s úgy elszomorodott rajtuk. Hogy a vidám, piros menyecske mégiscsak előlte magát szeretője után való bújában!

— Hát aztán mármost, hogy van a ház? — kérdezősködék tovább Gerzson úr.

— Hát a cselédek a temetés után mind elillantak, hogy tanúbizonyságul ne kelljen nekik felmenni. Tudja uram, az ilyenfajta nép nemigen szereti, ha a vármegyére invitalják.

— Hát te mért maradtál itt magadban?

— Mert ha én is odábálltam volna, bizonyosan azt mondta volna minden ember, hogy én öltem meg a csaplárosnét, s mindjárt kurrentáltak volna. Mármost megvárom itt, amíg értem jönnek.

— Igen, vén disznó, hogy azalatt a megmaradt kis borocskát megiszogasd.

— Úgy segéljen, uram, mind megecetesedett az, amint a csaplárné előlte magát. Úgy szokott már az.

— Ne magyarázz nekem bolondokat; hanem ide hallgass. Minthogy már itt vagy, hát nesze egy húszas, s felejtse el érte, hogy vendég vagy; fogd ki a lovakat, s vezesd be az istállóba; adj nekik szénát, egy óra múlva itasd meg. El ne lopd őket, mert mind a négy sánta, elfognak rajta. Mi addig itt maradunk, míg a kocsisunk friss négy lóval utánunk érkezik. Ha valaki alkalmatlankodnék, mondd neki, hogy odabenn Hátszegi báró felesége van, s ajtaja előtt Satrakovics Gerzson áll strázsát; majd tudják aztán, hogy merre menjenek.

A vén Ripa kezét csókolt a nagyságos asszonynak, Gerzson úrnak pedig meg sem köszönte a húszast, kifogta a lovakat, behordott egyet-mást a hintóból, s azontúl igen csendesen volt.

Henriette ott állt ismét a csaplárné szobájában, s elmélázva tekintett ki a kised ablakon.

Tehát az a nő, akinek gyermektegy öröme annyira számított, megölte magát. Olyan különös gondolat, egy öngyilkos szobájában időzni! Az ember mindig azt hiszi, hogy az elköltözött valami munkáját félben hagyta, valami nagy fogadása teljesítetlen maradt, s most azt végrehajtani feljár;

de nem sikerül neki más, mint a bútorokat pattogatni, s a mécs lángját lobogtatva körüljárni, nagy sóhajtozva.

A nagy rozmarinbokor földje egészen ki volt már száradva. Henriette talált egy kőkorsót, állott vízzel a kályha vállán, azt felvette, és megöntözte az elárvult virágot, hadd éljen még egy héttel tovább.

Gerzson úr felzavarta álmodozásiból.

— Kedves nagyságos asszonyom, a sors mindenképp ellenünk esküdött mai nap. Az ember nem hinné, ha magával nem történt volna; elébb mind a négy lovunk fele úton megsántul, azután meg ahová be akarunk szállni, annak a háznak a gazdasszonya a kútba öli magát. Igazán a sors üldöz bennünket. De mi dacolunk vele, ugyebár? Ugye, hogy csalatkozik a sors, amikor azt hiszi, hogy rajtunk kifog? Nem tudja, kivel van dolga. Azért is helyén marad a szívünk, s megmutatjuk, hogy nem vesztettük el a fejünket. Legnagyobb bajunk az, hogy az ígérgetett vacsora mármost igazán a porba esett előlünk. De azon sem esünk kétségbe. Hoztunk a tarisznyában, ősi szokás szerint, jó sonkát és marhapecsenyét meg fehér cipót, van egy kulacs finom borunk; nem ijedünk meg az éhségtől.

A jó öregúr azzal kiszedte az úti tarisznyából az elővigyázat szerint elrakott holmikat, s megteríté vele az asztalt; behozta a hintórul az úti lámpást, hogy világosság legyen a szobában, s szép nyájasan meghívta az egyszerű lakomához Henriette-et.

A fiatal nő mosolyogva foglalt helyet a padon. Dehogy mutatta volna arcán, hogy valami nem tetszik neki, vagy hogy talán fél, vagy hogy rosszul van; hozzá volt szokva nem alkalmatlankodni senkinek.

— Itt már igazán nem ihatunk vizet, kedves nagysád — szólt a kulaccsal kínálkozva Gerzson úr —, alkalmasint sohasem fog ennek a tanyának a kútjából senki vizet inni. Az olyan kutat be szokták temetni.

Henriette engedelmességből szájához érteté a kulacsot, s úgy tett, mintha innék belőle, hogy az öregúrnak kedvét ne szegje, de voltaképpen mégsem ivott; ő sohasem bírt egy csepp bort is lenyelni, s ami ajkaira ragadt, lopva azt is letörlé kendőjével. Irtózott minden szesztől. Nem is evett semmit, csak egy almát fogyasztta el, ez aztán elég volt neki éhség és szomjúság ellen.

Hanem bizony Gerzson úr hozzálátott becsülettel. Különben is jó étvágya volt, a nemebédelés, a sok méreg az úton meg a koczirázás azt még jobban felfokozta: olyan szeleteket kanyarított a kenyere mellé a jó piros sonkából, hogy gyönyörűség volt elnézni; mikor meg aztán a kotyogóst szájához emelte, olyan hosszasan tartott párbeszélgetésük. Henriette gyönyörködve nézte.

— Csak azt csodálom — szólt a hölgy —, hogy a csaplárné szobájában úgy megmaradt ágy és házi eszköz, ha cselédei szétfutottak holta után.

— Óh, azokra már a vén Ripa vigyáz; abból ő el nem enged tévedni egy szalmaszálat is; azt ő már nem engedi magára mondani, hogy egy halott hagyatékát ellopta.

— Ez csudálatos.

— Sok ilyen csudálatos vonás van a szegénylegények életében, s éppen ezzel emelik ki azt a nagy különbséget, ami köztük és a nagyvárosok házfeltörő, zsebmetsző bandái között létezik. Ennek a pusztai kalandoréletnek van valami csábító máza, ami a pusztai embert, aki egy kicsit hajlandó a regényesség után, hamar elcsábítja. Volt már rá eset, hogy csupa kiforratlan, kaland után vágyó kedvből igen tekintélyes gazdag család ivadéka híres nevet szerzett magának mint szegénylegény, s szomorú véget ért. Pedig semmi tekintetben sem volt erre az életmódra szorulva; hallhatta nagysád hírét Angyal Bandinak.

— Képzelem annak a családnak a kétségbeesését, melyhez tartozott.

— Nemigen estek biz azok rajta kétségbe; levették róla a kezüket, s veszni hagyták.

— Az rettenetes lehet, egy olyan bűnösnek rokona lenni. Én nem tudnám elfelejteni, eltaszítani, én védelmezném, én rejtegetném, és megőrülnék bele.

— Eszem a drága jó szívét; de minden szavából kitűnik, hogy porcelánföldből teremtette az Isten, nem olyan komisz agyagból, mint más embert. — De nem iszom már többet, mert elálmosodom, s ma nem akarnék aludni. Éjjelre be kell érkezni a kocsisnak az előfogattal. Nagysád nem akar a mellékszobában kissé ledülni?

Henriette tagadólag rázta fejét.

— Úgy? Igazsága van; hogy is maradhatna ott magában, egy öngyilkos szobájában? Maradjunk hát itt együtt, s mondjunk egymásnak meséket.

— Jó lesz; majd én mesélek Gerzson bácsinak.

— Elhallgatom reggelig, mintha angyalok énekelnének a fülemben.

Henriette elkezdett mesélgetni a meghalt kocsmárosné-ről: annak régi szerelméről az elvesztett rabló után, a rozmarinbokróról meg a szomorú nótáról.

Gerzson úr fejét féltenyerébe fektetve hallgatott áhítatosan, s nagyokat ütött a szájára, mikor észrevette, hogy önkénytelenül meglepi az ástás.

— Meg nem foghatom, hogy miért vagyok olyan álmos. Majd leragadnak a szemeim.

— Hát azért, hogy nem pipázik. Mért nem gyújt rá?

— Hogy én rágyújtsak? S nagysád megengedné? Eltűri a dohányfüstöt? Óh, be áldott jó teremtés. S nem fájdul meg tőle a feje?

— Sőt inkább nagyon szeretem a dohányfüstöt.

Gerzson úr már félig kihúzta szivartárcáját; de megint csak visszadugta.

— Nem; mégsem szivarozom. Nem szabad visszaélnem a szerencsémmel. Így is jó lesz.

Henriette azután megint elkezdett neki mesélni a Fatia Negra erdélyi kalandjairól, a Lúcsiabarlángról, a pénzverők elfogatásáról, s azonközben vevé észre, hogy Gerzson úr szemei le-leragadnak, fejével nagyokat bólint.

— De ugyan gyújtson rá Gerzson bácsi, mert így nem állja ki álom nélkül a fönnmaradást.

Gerzson úr a megszólításra ijedten kapta föl fejét, szemeit törülve kezével, mint akit mély álomból ébresztenek fel, s még nem tudja, hogy mi történik körülötte.

— Nem alszom, igazán nem alszom, csak egy kicsit elbólintottam.

— Gyújtson szivarra.

— Nem teszem; inkább kimegyek egy kicsit a szabad levegőre, ott majd kiszellőzik a fejem. Szétnézek odakinn egy kicsit.

Azzal letette a két karját az asztalra, ráfektette a fejét, s elaludt.

Henriette még mosolygott rajta. Szegény öregúr nagyon el van fáradva; aztán bizonyosan az a bor is igen erős. Hadd pihenjen. A múlt éjjel sem aludt. Elég, ha kettő közül egy ébren marad.

Azzal felvette a lámpást, kiment az előházba, s nagy megnyugtatósára vette észre, hogy annak az ajtaján jól csukódó zár van. Azt bezárta. Félénk kíváncsisággal körülvilágított minden szögletbe, s nem talált semmi gyanúsat. Aztán ismét visszatért a vendégszobába, annak az ajtaját is bezárta, s a kocsilámpát az asztalra helyezé, ernyőjével az alvó öregúr felé fordítva, hogy fényével föl ne ébressze, s azzal egyedül maradt virrasztva a pusztai csárdában, s várva nagy türelemmel, mint folynak le egy otthontalan éj semmi óraütéstől meg nem szaggatott percei.

Olyan türelmes volt, hogy még zsebóráját is csak egyet-

len egyszer vette ki kebléből, megnézni rajta, hogy mennyi már az idő.

Éjfélén túl volt.

Számítgatni kezdé magában: mikorra érhetett a kocsis Orosházára, mennyi idő alatt érhet ide. Ha mindjárt kapott lovakat, már közel lehet.

Rövid idő múlva lódobogást hallott az udvaron. Ezek a mi lovaink lesznek, gondolá magában, s az udvarra nyíló ablakhoz sietett; a függöny szárnyát kissé félrevoná, s kitekintett rajta.

Annyira világos volt a külső éjszaka, miszerint kivehető, hogy csakugyan négy ló érkezett az udvarra, csakhogy — mindegyik lovon ült egy ember.

— Ez nagyon különös — gondolá magában. — Hiszen két ember is elhozhatta volna az előfogatot.

A négy ember közül három leszállt a lóról; egy ötödik kijött az istállóból, s röviden értekezett velük; azzal e három a csárdaajtónak tartott, s azt nyitogatni próbálta.

Henriette valami gyanúsat talált e dologban, s jónak tartá Gerzson urat fölkelteni.

— Gerzson bácsi, kérem, négy ember érkezett ide.

Gerzson nem ébredt fel e szóra.

Henriette odament hozzá, feje fölé hajlott, s gyöngéden költögeté.

— Édes Gerzson bácsi, ébredjen fel egy pillanatra; valaki be akar jönni hozzánk.

Gerzson még arra sem ébredt fel.

Henriette hallá, hogy kívül a tornácajtó már recsegni kezd. Azt feszítik befelé.

Most már ijedten ragadt meg Gerzson karját:

— Uram! Rablók törnek ránk, ébredjen fel! Ne aludjék! Ne aludjék!

De Gerzson úr alva maradt, mintha megholt volna, s hiába rántotta őt fel a nő az asztalról, megint csak visszahanyatlott, s tovább aludt.

Az idegenek már benn voltak a tornácban, s egy kéznyomás a vendégszoba kilincsét próbálgatá.

— Istenem, istenem! — rebegé Henriette kezeit tördelve, s rémülten járt alá s fel a szobában, nem tudva, hol keressen oltalmat többé.

Egy erős roppanás hangzott az ajtón; valaki vállal feszíté befelé. Henriette az asztalhoz támaszkodott fél kézzel, hogy össze ne rogyjék.

A feszített zár végre kipattant ütközőjéből, az ajtó sebesen feltárult, s a nő előtt ott állt Fatia Negra, még két álarcos cimborájával.

E pillanatban visszanyerte lélekjelenlétét a nő. A veszélytől egy lépésnyire megszűnt rettegni. Megszólította őket:

— Mit akarnak önök tőlem?

A Fatia Negra suttogó hangon szólott hozzá:

— Hát ön miért nem alszik most, mint társa?

Egyike a cimboráknak az alvóhoz lépve, pisztolya agyát annak halántékához tartá.

A Fatia Negra kezében nem volt más, csak egy tőr.

— Fel ne ébressze őt — suttoga Henriette-hez —, mert ha fel találja emelni a fejét, koponyája szét van zúzva.

— Ne tegyenek vele semmi rosszat — esenge a nő —, én mindent odaadok, amit önök kívánnak. Itt van tárcám; itt vannak ékszereim; órámat is odaadom. Lehúszom gyűrűimet, csak ne nyúljanak hozzám; ha lehet, ezt a karikagyűrűt hagyják meg nálam, mert az jegygyűrűm!

— Ez mind semmiség — suttoga a Fatia Negra —, nekünk nem az kell. Az asszony egy negyvenezer forintos váltót kapott férjétől; azt adja ki, és esküdjék meg, hogy három napig senkinek nem fog afelől szólni, míg a váltót pénzzé tehetjük.

Henriette a váltó említésére szédelegni érzé fejét; a vér elállt ereiben; alig bírta lábain tartani magát.

Úgy reszketett a hangja, midőn a rabló előtt azt kellett hazudnia, hogy az nincs nála.

— Meg fogjuk önnél keresni asszonyom, ha önkényt át nem adja.

Henriette újra a hazudáshoz folyamodott.

— Nincs nálam; postára tettem fel, hogy bizton kézbe jusson.

— Asszonyom, ön csak tölteti velünk az időt; legyünk készen hamar; forduljon háttal felénk, s vegye ki vállfűzőjéből az acéllemezt és adja át.

E szóra Henriette-nek minden vére fejéhez tódult; nem a félelem, hanem a dühös kétségbeesés volt az, amit érzett. Eszébe jutott, hogy ez az ember az, akit még senki fel nem ismert, ez az, ki a fekete ékszerekkel oly rettentő talányt adott fel kínlóddó lelkének; ez, aki annyi embert boldogtalanná tett, ki férjét megrabolta, és aki most meg akarja őt fosztani attól a kezében levő reményétől, hogy testvérét a gyalázattól megszabadítsa; olyan titokkal bírva, amit tudni senkinek sem volna szabad. Ki lehet e rettenetes ember? Ki lehet ez elátkozott?

A vér forrott a gyöngye nő minden üterében; szemei szokatlan tűztől kezdtek szikrázni, s midőn a fekete álarcos egészen odalépett hozzá, töre hegyét fölemelve, mint a földre vert galamb, mely végveszedelmében nem harcra alkotott karmait ellenfelére fölemeli, a nők leggyöngébbike hirtelen odakapott a fekete álarchoz, és leszakította azt a rabló képéről....

.... Meglátta arcát és ráismert.

.... Csak egy percig látta, és azután ájultan rogyott le a földre.

.... Azután nem tudni, hogy mi történt....

Jó kora reggel volt már, mikorra Gerzson úr fölemelte kábult fejét az asztalról. A nap besütött a függönyön keresztül.

Körülnézett, egyedül találta magát.

Kereste Henriette-et, szólitgatá, nem volt sehol; úti málhái is eltűntek. Kiment az udvarra, a hintót keresve, az sem volt ott, csak a négy sánta ló volt meg az istállóban; azok is rihogtak víz után; senki sem itatta meg őket.

Gerzson úr feje még kábultabb lett ezek után.

Hová lett a nő? Mi történt itt az éjjel? Hogy nem tud ő abból semmit, ki különben oly ébren szokott aludni, hogy a szúnyogdongásra is fölébred?

Emlékezni kezdte rá, hogy az este valami szokatlan ízű bort ivott; valami vásottságot most is érez még különösen szája ízén. Pedig neki semmi bor a világon meg nem szokott ártani. Visszament a szobába, hogy megnézzze, mi van abban a kulacsban. — De már a kulacs sem volt sehol található.

Csak egy elejtett tárgy, egy útmutató jegy sem adott neki kezdő pontot e világtalan zavarban. Hogy mi történhetett itt, még csak találgatni sem bírta.

Kiment a csárda elé, szétnézett a körös-körül terülő pusztaságon; sehol sem látott sem közelítő, sem távozó szekeret. A szélrózsa minden irányából kanyarogtak a csárda felé korábbi, régebbi kerékvágások; s ő nem tudta mármost, hogy melyiken induljon el.

BABÉROSSY LEÁNDER

Van azzal úgy az ember, hogy mikor sok esztendeig egy rakáson hevert köveket széthordat, vagy valami régi padlás zsindelyzetét levereti, vagy ha egy ingoványos helyről a vizet lecsapoltatja, annyi mindenféle, soha nem látott csodálatos bogarat, furcsa lepkét, kacskaringós ázalagot fedez fel a megbolygatott rejtekhelyek között, amiknek azelőtt soha hírét nem hallotta, sem leírását semmi természettudományi könyvben nem olvasá, s ilyenkor elgondolja az ember magában, milyen csodálatos a természet; még olyan odúk számára is teremt élő lakókat, amik sohasem találkoznak a napvilággal.

Vámhidy, mint szolgabíró, egy éjszaka valami járásában eső faluban volt kénytelen meghálni, melynek lakossága erősen keverve van magyar, szerb és oláh elemekből.

Későn érkezvén oda, sokáig el talált aludni, s már jó késő reggel volt, midőn valami szokatlan zajra fölébredt.

Hálósobáját egy ajtó választá el a nagy ivóteremtől, s ez ajtón keresztül sajátságos lármahangok törtek keresztül, miknek magyarzatát nehéz volt első hallásra kitalálni.

Úgy tetszék, mintha egypár asszonyság és egypár férfi gorombáskodnék odabenn egymással hol lassabban, hol erősebben; az egészben az volt a legkülönösebb, hogy egyszerre kettő sohasem lármázott, hanem mindegyik ki engedte a másiknak beszélni magát. Később azonban egyre nyugtalanítóbbá kezdett válni a lárma; egyes hangtöredékek olyasmit

sejtettek, mintha valakit meg akarnának ölni ott a másik szobában. Erre már felugrott Vámhidy, s éppen interveniálni akart, midőn belépett hozzá a kocsmáros, a kávéhozva.

— Micsoda lárma van itt a szomszéd szobában? — kérde Szilárd felzajdultan.

— Óh kérem alássan — szólt a kocsmáros büszke mosolygással —, azok teátristák! Nekünk teátristáink is vannak, mint valami rezidenciának; most éppen próbálnak egy új teátrumot; amit estére fognak előadni; meg tessék nézni a tekintetes szolgabíró úrnak, mert az nagyon szép lesz.

— Színészeik vagynak? — kérde elbámulva Szilárd — ebben a faluban? Vajon honnan kerülhettek ide?

— Nem tudja azt senki, kérem alássan; mert ha tudnák, bizonyosan utánuk jönnének. Ők maguk azt mondják, hogy Aradrul jöttek, hanem az persze nem igaz. Azt éppen úgy nem lehet megtudni, hogy honnan jöttek, mint azt, hogy hova mennek innen.

— Ki az igazgatójuk? Kik a tagjaik?

— Úgy tudom, hogy csak egyetlenegy férfi van közöttük, az is félig gyerek, a többi mind asszonyság és kisasszony, még a cédulahordozó és a sűgő is.

— S micsoda darabot adhatnak elő ilyen személyzettel?

— Óh mindenfélét, kérem alássan; azok az asszonyságok, akiknek mélyebb hangjuk van, felöltöznek férfiakkal, bajuszt és szakállt ragasztanak fel, s még annyival jobbak, mintha férfiak volnának, hogy sohasem részegek.

— S meg tudnak élni itten? Ki jár itt színházba? Van valami jövedelmük?

— Hát a parasztok csak eljönnek, ha valami röhögni-való van; pénzt ugyan nemigen adnak, mert az maguknak sincs; hanem hoznak szakajtóval kukoricát, burgonyát, kolbászt és sonkát, s a társaság eléledgél belőle úgy-ahogy; imide-amoda el is híják egyiket-másikat kukoricafosztásra; aztán majd mikor nagyon sok lesz az adósságuk, akkor egy

szép éjszaka odábbállnak az istenadták. Tudnivaló, hogy senki sem megy utánuk, hogy őket visszahozza.

— Hanem zálogban itt hagyják a díszleteiket és ruhatárukat.

Ezen már a kocsmáros nagyot nevetett.

— Díszleteiket? Ruhatárukat? Az előfüggönyük az én nagy rostáltató ponyvából áll; nincs rá szükségem, amíg el nem nyomtattuk a búzát; azt beragasztották háromszínű papirossal, címert is metszettek rá belőle. A gardróbjuk pedig nagyon egyszerűen telik ki; mikor valami királynés darabot kell nekik előadni, összekéregetik a gazdag rác asszonyoktól az aranyujtásos viganóikat, azokat felveszik palástnak, s olyan spanyolok benne, hogy jobban sem kell. Egy kis aranyos papiros, egy kis csiriz, egy kis kemény papiros olyan hamar segít a dolgon. Az igazgató még csak gyerekember, de olyan furfangos, hogy még holdvilágot is csinál sárga tökből, s mennydörgést, villámlást produkál, de azt titkolja, hogy mivel. Ami pedig a könyvtárukat illeti, azt akárki elviheti szépen a hóna alatt; mindössze tán öt-hat darabjuk van, s ha azt végigjátszották, megint elől kezdik; a közönség persze kétszer nem néz meg egy darabot; hát ilyenkor azt cselekszik, hogy más nevet adnak a darabnak, a személyek neveit elforgatják, s úgy adják megint elő; a rászedett publikum aztán persze fennhangon kiabál, hogy láttuk ezt már, míg az igazgató ledisputál a színpadról, hogy nem igaz az, mert az egészen új darab. Néha vannak jó napjaik is: mikor vásár van vagy búcsújárás; akkor sokat bevesznek; másnap aztán fizetnek mindenfelé, megint nem marad egy garasok sem; a múltkor szerbiai disznóhajcsárok mentek itt keresztül, azoktól még ezüst húszasokat is kaptak. Don Caesárt kellett volna nekik előadni, de a külföldi publikum nem engedte azt végigjátszani, hanem felkiabált hozzájuk, hogy énekeljenek inkább valamit, ők aztán énekeltek magyar és rác népdalokat; egy öreg szerb látta, hogy nincs basszista közöttük, kisegítette őket, és közé-

énekelt, a többi meg ütötte bottal a taktust a söntés oldalán; végtére bort, peccenyét hozattak, megvendégelték a színészeket, s utoljára kidobták valamennyit az ajtón.

— Szeretnék a mai előadásukra elmenni — monda Szilárd, kit e sajtóságos leírás kíváncsivá tett.

— Óh, kérem alássan, mindjárt magam hozok egy cédulát.

A kocsmáros elietett s néhány perc múlva megint visszatért: hozta az írott színlapot, melyen nagy piros betűkkel volt felírva: Hernáni vagy a Kasztíliai becsület; azután a személyek nevei: Hernáni persze maga Babérossy Leánder; Elvira — Palmira kisasszony; a többi urak azután N. N., X. X. meg **; „azok tudniillik mind asszonyságok”, magyarázza a kocsmáros, „azért nincs kitéve a nevük. Belépti díj első hely tizenöt krajcár, második hely hat krajcár”.

— Uraságok tetszés szerint? Nemde?

— Mondtam az igazgató úrnak, hogy írja oda, de ő azt felelte rá, hogy az szemtelenség volna, azt is tanácsoltam neki, hogy hozza át maga a cédulát a tekintetes úrhoz, de majd kidobott érte a szobából, hogy hát cédulehordozónak nézem-e én őtet, még jutalomjátékára sem hordja el házról házra a cédulákat, amit pedig úgy tudom, hogy még Pesten sok elsőbb fizetésű színész is megtesz.

— Tehát büszke ember az igazgató?

— Óh rettenetes büszke. Nem is akar másforma darabokat játszani, mint csupa kardos darabot, azt mondja, hogy ezek a klasszikusok. Pedig nincsenek neki nyomtatásban, csak ahogy eszébe jutnak neki, amint Pesten látta egymás után a színházban, s visszaemlékezik rájuk, úgy lediktálja Palmira kisasszonynak, és aztán abból játszanak. Pedig jobb szeretnék ám ezek a pimaszok itten, ha Lumpácit meg az *Eldtkozott herceget*, aztán meg a *Repülő csizmadiát* vagy a *Zöldhátú takácsot* adná nekik, aztán jól kicifrázná a cédulát; de nem akarja, azt mondja, hogy ő ilyen szemtelenségekre nem vetemedik.

Szegény, nagyon fiatal még, majd ha megvénül, és sokat koplal, ő is rájön arra, amire a többiek.

— Azt szeretem benne, hogy büszke; el fogok menni az előadásukba.

— De pontban tessék megjelenni hét órakor, mert ez elkezdeti, ha senki sincs is még a nézőhelyen; azt mondja, hogy az a halogatás csak komisz trupp szintársasághoz illik.

— Karaktere van a legénynek; vigye át neki ezt a pénzt kérem.

Szilárd egy tízforintost adott a kocsmárosnak, amivel az nemsokára megint visszajött azzal a válasszal, hogy az igazgató most éppen nem tud váltani.

— Hiszen egészen neki küldtem, mint belépti díjat.

— Vagy úgy?

Kevés idő múlva aztán a kocsmáros egy egész nyaláb belépti jegyet hozott Szilárdnak, azt mondván, hogy az igazgató köszöni a részvétet, de miután ajándékokat elfogadni nem szokása, annyiban veszi, mintha a szolgabíró úr az egész házat kivette volna ez estére, s a mai előadást neki magának fogja eljátszani.

Szilárd nagyot nevetett e komikus szigorúságon, s aztán felöltözve, látott hivatalos dolgai után, úgy sietve, hogy hét órára készen legyen, mert hiszen ő képviseli a közönséget, és nem illenék, hogy elmaradjon.

Amint hazaérkezett a vendéglőbe, már vártak reá. Egy határozatlan korú asszonyság, kinek határozatlan divatú öltözékei valami határozatlan jelleget látszának kölcsönözni, jegyszédőnői és hátramaradt kegyes anyai szerepvivő minőségek között, fogadta Szilárdot az ivóterem ajtajánál, mely két szőnyeggel (nyilván ágyterítők lehettek) volt lefüggönyözve. Egy iv papirosra fel volt írva nagy betűkkel: „néző hely”.

A duenna félbizalmas suttogással mondá Szilárdnak, mialatt őt bevezette:

— Jaj, az isten áldja meg tekintetes szolgabíró úr, ne maradjon itt sokáig; ne legyen tanúja a skandalumnak: rettenetes rosszak vagyunk mi. A szeme ég ki az embernek, ha tisztességes urak vannak a párteren. Ne nézzen bennünket sokáig.

— Óh, kérem, én tudom méltányolni a helyzeteket. Csak tűz legyen a játéokban; én azt becsülöm, ha mindjárt hiányos is.

— Az itteni publikum is tüzet keres az előadásban, csak-hogy neki görögtűz kell; addig el sem megy innen, minden játéknak azon kell végződnie.

— De az ma valószínűleg elmarad?

— Miután a tekintetes úrral tele van a színház úgy, hogy egy lélek sem fér be több.

— Kegyed nem tartozik ezúttal a játszó személyzethez?

— Én csak az énekben veszek részt, s felvonások közt fuvolán játszom. A játékhoz már nincsen kedvem, bár valamennyi közt most is én értek hozzá legjobban; hanem hát vannak balsors csapásai, amik gátlólag hatnak az életpályák küzdelmeire.

Szilárd vevé észre, hogy az asszonyság kissé biccent, bár ő ezt mindenképp törekedett elrejteni, alkalmasint az lehetett a balsors ama bizonyos csapása.

— Tehát miután kegyednek úgy sincs mostan dolga legyen szíves megosztani velem a néző helyet; a személyzet-ről bővebb felvilágosítást fog adhatni.

— Ezer örömmel.

Az asszonyság egész illemmel foglalt helyet a lócán Szilárd mellett, ki nem engedte, hogy a háta mögé üljön; biztosítva őt, hogy a művészetet minden időben igen nagyra becsülte.

Dacára a rögtönzött abbonement suspendunak, a terem mégsem volt üresen, a tisztelt ingyenpublikum: a rekvizitumok kölcsönadói és azoknak családjaik, a színészek kvártélyadói

s egyéb csendes hitelezők jócskán megtöltének egypár padot úgy, hogy Szilárdnak módjában volt félrevonni magát, s nem zavarni rengeteg egyedüllétével a játszó személyzetet, bár a tisztelt ingyenjegyesek erősen törekedtek is közeléből hátrafelé húzódni. Amint a korcsmáros léckerítette söntésében a kakukkos óra elütötte a hetet, hangzott a függöny mögül a sűgő cöngetése, mely nagyon gyanúba keverte magát, hogy kés fokával ütögetett pohárból származik; mire valami nagyon fortélyos masinéria megindítá a nemzetiszínű papirossal ragasztott függönnyt, hogy az a gerendákhoz kunkorodott fel, s előtűnt a színpad.

Egy összerakható spanyolfal képezé a háttért, mely szoba formára volt megfestve, az előtérben látható volt egy fehérrel feketére festett papirossablak, a másik oldalon a padlásajtó iromba mázolóssal átalakítva gót palota kapujának. Ezen járt ki s be az egész játszó személyzet, mert másfelé nem lehetett.

Az elkezdett darab természetesen nem volt Hernáni, a Kasztíliai becsület, hanem Moor Károly, Schiller haramiája. Az első három szónál ráismert Szilárd, s nevetve mondá a jegyszedő asszonyságnak:

— Hisz ez nem a hirdetett színmű.

— Nem ám. De már egyszer adva volt a saját neve alatt, s másodszor nem jött volna megnézni senki.

— Csak azt csodálom, hogy kegyetek igazgatója, aki olyan büszke ember, hogy ajándékot nem akar elfogadni, ilyen fogásokat megenged magának.

— Biz ez nem szép fogás; de ő így okoskodik: „élni kell valahogy; én kész vagyok két garasért bukfenceket hányni a vásári publikum előtt, aki meghajigál, ha nem tetszik a produkcióm; én kész vagyok az utcaszegleten koldulni a jövő-menőktől, s krajcárokat gyűjteni a sipkámba; de nagy úrtól el nem fogadnék egy falat kenyeret, ha ezüsttálcán hozná is utánam. A publikum az én uram: gyalázat arra, aki

mecénások előtt görnyed!” Én nem tudom, hol vette e keserű nézeteket, mert még egészen gyermek.

Mármost az is előre látható volt, hogy Moor Károlyt és Ferencet egy és ugyanazon személy fogja játszani: természetesen az igazgató maga. Minthogy e két személy mindig külön jelen meg, gyakorolható annak egy személy általi képviseltetése, s emiatt vidéki színpadok hőseinek kedvenc pálcaparipája ezeket együtt játszani, hogy kitűnjék művészetük sokoldalúsága.

A beszédes asszonyság az előadás kezdetétől fogva minden megbocsátható módon iparkodott Szilárd figyelmét elvonni a színpadon játszókról, mindenféle furcsa adomákat mesélve neki a színészi életből, s ha néha vette észre, hogy Szilárd odafigyelmez a játszókra, egész őszintén megkérte, hogy „az isten áldja meg, ne nézze szegényeket, mert odalesznek szégyenletükben”.

Annyit mégis észre kellett venni, dacára a felragasztott szőke, barna és ősz szakállaknak, szemöldöknek s a szándékosan elváltoztatott hangoknak, hogy a szereplők mind nő-neműek férfiruhában.

— De hát hogy szedték így össze magukat csupa asszonyokból?

— Voltak velünk férfiak is, hanem azok apródonkint vagy megszöktek, vagy elcsapta őket az igazgató. Persze, fiatal még arra, hogy egy agyafúrt férfi színésznek parancsolni tudjon. Hanem a nők vele maradtak, mert mind nagyon szeretik. Egyen kívül mindnyájunknak gyermeke lehetne, s olyan jó ember; megosztja az utolsó falatját is velünk, s ha nincs mit ennünk, eltréfálja az éhséget. Az utolsó férfi volt nálunk a népszínműénekes. Szép hangja volt, szerették érte, hanem az a baja volt, hogy nagyon ivott, s mikor sokat ivott, olyan önfejtű lett, hogy nem lehetett vele semmire menni. Mikor ideérkeztünk, mindjárt a Szököt katonával akartuk kezdeni a sorozatot, s abban Nagy úrnak kelle játszani a cím-

szerepet. Nagy közönségünk volt, még a boglyakemence tetején meg a söntésen is ült publikum, hanem az előadás pillanatában, akit sehol sem találtunk, az Nagy úr volt. Kereszünk pincében, padláson; sehol sincs. Hová lett? Mi lelte? Végre megtaláltuk őt az istállóban; ott feküdt a jászolban hanyatt, és egy szál füvet rágcsált a fogai között. — „Nagy úr, az isten szerelméért, még sincs kifestve, sem felöltözve, a játék mindjárt kezdődik!” — kiálta rá az igazgató. — „Bizonyára — nem bánom” — felelt rá Nagy úr hidegvérrel. — „De ön kezdi a jelenést, szerencsétlen.” — „Bizonyára — én nem kezdem.” — „Nem kezdi-e? De hisz ön játssza Korpádi Gergelyt.” — „Bizonyára — én nem játszom.” — „Nem játszik? A közönség itt van, tele a színház; roppant a bevétel.” — „Bizonyára — nem tehetek róla.” — „Az isten szerelméért; keljen ön fel, öt forintot adok a mai napra, csak ne tegyen csúffá.” — „Bizonyára — nincs szükségem reá.” — „Kelj fel mindjárt, gazember, mert keresztül szúrlak ezzel a gyilokkal.” — „Bizonyára nem bánom.” Azzal oldalt fordult a jászolban, s elkezdett horkolni. Nekünk mit volt tennünk, fel kellett egy nőt öltöztetnünk Gergely kovácsnak, az mondta el az egész szerepet sűgő után, a közönség majd megvert bennünket.

Szilárd figyelmét azonban mégsem vonta magára annyira ez a mulatságos adoma, hogy némi érdeke ne támadjon a színpadon szereplők iránt. Látta Moor Károlyt és Moor Ferencet egy személyben arcot és hangot változtatni; amannak nagy teljszakálla volt, hosszú fürtös haja, s erőszakosan lenyomott hangja hasonlított ahhoz, mint mikor kisleánykák ijesztgetik egymást ajtón keresztül, férfihangot utánozva; Moor Ferencnek pedig természetesen vörös kondor haj volt feltéve, hegyes spanyol szakállal, sok ránc arcára és homlokára festve, s valami hiénai éles hangnyomata; de mindezek mellett is úgy tetszék Szilárdnak, mintha ő ezt az elváltoztatott arcot valahol látta volna, s ez a hang eltorzítva is ismerős volna előtte;

még ezek a színfáltépő szeles mozdulatok is olyan ismerősöknek tetszettek előtte.

A nemes publikum azonban a második jelenetnél már kezdte észrevenni hallatlan megcsalattatását, s bizonyos zúgás, mozgás, fejek összedugása és csóválása, majd botoknak nyugtalan kopogása, asszonyi vihoggással vegyest, kezdett belevegyülni az előadási zajba, végre egy becsületes csizmadiamester, ki három padot adott kölcsön, s azért minden napra ingyenjegye volt, elszánta magát a legvégsőre, felcihelődött az első padból, s hátra ment a leghátulsóba; tán azért, hogy ott a teremnek jobb akusztikája van, vagy bátrabbnak érezte magát nagyobb távolságból, vagy éppen a szolgabíró szemét kerülte, s onnan szólala fel, mondván:

— Hallja maga, direktor! Ebben politika van: ezt a teátrumdarabot mink már szíveskedtünk egyszer látni.

A művészetében ekképp megzavart Moor Ferenc e brüszk támadásra egyszerre elfelejtkezék magáról, kiesett szerepéből, s saját hétköznapi hangján felele vissza az interpellálónak, jól tudva, hogy csupa ingyenjegyes publikum van:

— Aki már látta e darabot, s nem akarja újra megnézni, visszaveheti a pénztárnál, amit befizetett.

Amint azonban ezt kimondta, Vámhidy felugrott helyéből, s mint egy második peleskei nótárius, felrontott a színpadra, neki Moor Ferencnek; azt átölelte, megcsókolta festékes orcáját, s örömtől remegő hangon kiáltá:

— Kálmán!

Moor Ferenc egy percig tétovázott, azután leszakítja spanyol szakállát, leveté veres álhaját, letörlé arcáról a durván festett ráncokat, s ott állt Szilárd előtt a szomorú, halovány gyermekarc.

Ez volt Babérossy Leánder!

Az előadásnak persze azonnal vége szakadt; Szilárd sietett a színpadról eltüntetni a meglelt „tétkozló fiút”, s az ingyenpublikum bőséges kárpótlást talált kíváncsisága kielé-

gítésére az Olympról alászállt múzsaleányok mendemondáiban, kik saját fantáziájuk tetszése szerint magyarázták ki a csodálatos történet összefüggését, abban mindnyájan meg-egyezve, hogy a fiatal igazgató valószínűleg bizonyos dúsgazdag mágnáscsalád megszökött ivadéka, ki álnév alatt borostyánokat keres, s egykor mindazokat, akik most vele tőrnek, szenvednek, gazdag emberekké fogja tenni.

Vámhidy azalatt lélegzethez sem hagyta jönni Kálmánt addig, míg szobájába nem ért vele; ott azután mint egy testvért, mint egy elveszett fiút, magához ölelé, szemei közé nézett, nem bocsátá el magától, nem szólt neki semmit mind-addig, míg egyszerre mindkettőjük szeme elkezdett nedvesedni, akkor aztán elfordultak mind a ketten, hogy könnyjeiket letörüljék; az igazi könnyek nem tőrnek publikumot, habár csak egy személyből áll is az.

Néhány perc múlva ismét képesek voltak egymással szembe nézni.

Kálmán legalább húsz évesnek látszott, pedig alig lehetett tizenöt. A színészkedés, a nyomor és a korai borotválkozás gyorsan vénít.

Azután egész modorában, minden mozdulatában volt valami korai érettség, valami határozott, merész kifejezés, ami elfeledteti a gyermeket. Egy neme a cinizmusnak az.

— Tisztelt uram, vagy ha megengedi: Kedves régi barátom — kezdé a gyermek a szót —, engedje meg ön, hogy mindenekelőtt egyre kérjem: én nem vagyok Kálmán; nekem nincs családi nevem; ha azt akarja ön, hogy valami beszédet folytassunk egymással, legyen szíves engemet egyszerűen Leándernek nevezni: én Babérossy Leánder vagyok; ezt a nevet magam szereztem magamnak; ez alatt vagyok büszke, ez alatt pirulok; ez alatt fekszem majd valahol az árookban, ha megértem rá; és most egy szót se szóljunk azokról, amik régen történtek. Remélem, ön nincs előítélettel a művészeti pálya iránt.

— Sőt ellenkezőleg, kedves Leánder — viszonzá Szilárd —, ki tanácsosnak látta óvatosan beleegyezni az ifjú eszméjébe, hogy őt egyelőre el ne vadítsa, én igen nagyra becsülöm a színészetet és annak képviselőit, s eszemben sincs, hogy önt valamiképp le akarjam e pályáról téríteni. Magasztos, nemes cél; a hazai nyelv és szellem terjesztése s a dicsőség mámoros útja hozzá! Úgy hiszem, minden fiatalember hajlandó, legalább egyszer életében, színésszé lenni. Hanem egészen elfeledtük, hogy ön igazgató is, aki most közönségét és társaságát a legnagyobb zavarban hagyta; menjen vissza, igazítsa el köztük a dolgot, s ha mindent elintézett, legyen az én vendégem ez este. Óhajt még valakit társaságából idehozni?

— Nem; senkit sem. Nem szeretem a konfidenciát.

Mialatt Kálmán barátunk hivatalosan szétkergeté az illetőket, azalatt Szilárd felterítettett számukra, s a visszatérőt a felhozott estelivel fogadá, mit az minden tartózkodás nélkül el is fogadott. Hozzáültek.

— Szokott ön bort inni?

— Rászoktam egy idő óta. Az embert mindenütt itatják; ha a színházba nem járnak is, de szomjan meghalni nem engedik. Aztán jól is esik; — ha bor nem volna, minden komédiásnak meg kellene bolondulni. Így legalább van az embernek egy menedéke, ahová búbanatát eltemeti.

— A' biz a vándorszínészkedéssel együtt jár, hanem hiszen nem kénytelen az ember a vándorbothoz ragaszkodni. Vannak állandó színházaink: a pesti, kolozsvári, jobbára az aradi is, ahol tudtomra, tehetséges színésznek tűrhető élete van, tere is nagyobb magát tökéletesíteni; igyekezni kell önmagának, hogy ide jusson valamelyik társasághoz.

A fiatal gyermek keserűen mosolygott, ahogy csak egy vén, megöszült ember tudhat mosolyogni.

— Azt hiszi ön, kedves régi barátom, hogy ha én fedetlen fővel vagyok, elfogadok ajándékba egy jó kalapot azzal

a föltétellel, hogy az ajándékozó előtt megemeljem? Nem! Keresek magamnak a szeméten egy rosszat, amit már elhajtottak, azt teszem fel. Idáig vagyok a gazdag emberekkel: torkig! Nem kell semmijök. Nem kell mecénásos, protezsált, szubvencionált színház! Én szeretem ezt az életet; nekem ez pihenés. Születésemtől kezdve kínoztak, gyötörték azzal a gondolattal, hogy a gazdagság az Isten, s aki azt bírni akarja, az a féreg! Megutáltam minden rokonomat. Ha visszaemlékezem rá, hogy reszkettek egy beteg ember előtt, akit valamennyi szívéből gyűlölt, s akinek százszor kezet csókolt mindennap, hogy tagadta meg érte önmagát kicsiny és nagy, férfi, asszony, leány, cseléd és unoka, csak azért, mert az ő kezében volt a gazdagság; hogy csúsztak előtte, hogy gyűlöltek egymást a kedvéért, hogy adta el a nagybátya unokahúgát, hogy lába alatt ne legyen, s hogy tagadta meg a leány szerelmét, nehogy nagyapja kitagadja a gazdag vagyontól!

— Kérem, Leánder, ne sértegesse testvérét, mert mindjárt Kálmánnak fogom nevezni.

— Nem sértem, *szánom* szegényt. Óh én most olyan boldog vagyok. Semmim sincs! Nem is kell semmi. Nem látom a holnapot magam előtt és a tegnapot a hátam mögött. Jég eshetik, árvíz omolhat, nekem nem árt. Ami rajtam van, az az enyim; mentől rongyosabb, annál jobban járja a szabad levegő. Ha azokra gondolok, akik helyettem otthon maradtak a gazdagság kedvéért mártírkodni, úgy nem érzek semmit, ami fáj; sokszor nincs takaróm, ha lefekszem, nincs kenyérem, ha fölkelek; de ez a gondolat betakar és jól tart. Örömem telik egyik faluból a másikba vándorlásban; csinállok magamból bolondot a csőcselék előtt, verekszem a napi kereset sovány hulladékain magamhoz hasonló rongyos naplopókkal, s ha nagyon megszorulok, koldulok a zöldséges kofáktól levesbe valót; de ha egy urat látok magam előtt, szememre nyomom a kalapot, s azt mondom: „térj ki előlem, mert nem talállok meglátni, s rád lépek!”

Szilárd elkomorodva nézett a korán vénült gyermekre. Eleinte csak azt hitte felőle, hogy ifjúkori ábránd csábítá őt e nem boldogító pályára, s reménylé őt ebből kigyógyíthatni azáltal, ha becsvágyát fölébresztve, e pálya nehézségeit s tehetősége korlátoltságát észrevéteti vele; sok ember kigyógyult már a színészetből ez úton, ki más pályán boldog véget ért; azonban minél tovább beszélt az ifjúval, annál jobban meggyőzték annak szavai, hogy ezt nem a dicsvágy fellegrárai csalogatják, hanem a szabad lét szomjának az az őrzöngő neme, mely a bársonyvánkosok pézsmaszagától halálra undorodva, a szemétdomb után vágyik!

— Nem megyek olyan városokba uram, ahol emeletes házak vannak; utálok az olyan embert, aki megtűri, hogy valaki a feje fölött lakjék; én különb cinikus vagyok, mint athéni Timon, mert én megutáltam a gazdagságot, mielőtt vagyonomat elköltöttem volna; — szemtelenkedem: — elszoktam a pirulástól, nem tartom szégyennek a szökést; nem háborít az a gondolat, hogy amely városban már egyszer voltam, oda többet vissza nem mehetek, mert minden kocsmában tartozom; nem hoz dühbe, ha társaim megcsalnak, elhagynak, rászednek; nagyot nyújtózom a napon, s gyönyörrel gondolok reá: „nincsen semmim, nincsen senkim!”

— Ön hálátlan azokhoz, akik önt szeretik.

— Megbocsásson, régi jó barátom: megbocsásson. Önt egyedül sérthettem meg e szóval. Hanem hát ön is olyan messze esik tőlem, s annyira két külön úton járunk, hogy akármikor meghalhatunk egymás miatt. Azután én nem is kívánom senkitől, hogy érdekelje magát értem. Rokonaim úgyis, azt hiszem, hogy nagyon keveset mondják ki nevemet; nehogy a nagypapa meghallja, s ezer forinttal kevesebbet hagyjon a kimondónak.

— Lapussa Demeter úr már nem hallja azt meg, mert meghalt.

— Meghalt? No, úgy tudom, hogy azóta hajban vannak egymással Lángainé és János úr.

Vámhidyra oly nyomasztólag hatott, hogy a fiatalember, ki nagyapja haláláról értesül, csak ennyi sajnálkozást tud e gyászset fölött kifejezni.

— Azt kitalálta ön, ők erősen perbe vannak keveredve; amelyben pedig az ön neve is nyomatékosan szerepel.

— Tán valaki nekem is pártomat fogja rokonaim közül?

— Éppen nem úgy.

— Hála érte az Istennek! Megijedtem, hogy valaki megint azt fogja kívánni, hogy kezet csókoljak neki. Csakhogy ezt nem tették! Így szeretem őket. Hagyjanak engem futni, merre nekem tetszik; tagadjanak el, híreszteljenek el, mint halottat; lakjanak jól, mikor én éhezem, büszkélkedjenek a névben, amihez én sáros csizmámat törültem, s kínozzák egymást kincseik kedvéért. Én boldog vagyok, azt tudva, hogy elfeledtek.

— El nem feledték önt, kedves Leánder, sőt inkább igen is nagyon keresik, s azon vannak, hogy megtalálják.

— Hogy megtaláljanak? Csodálatos! De ha én nem akarom őket ismerni többé; ha én, a szegény futóbolond, a vándorcigány, kitagadom őket, a dúsgazdagokat, mit kívánhatják ők, hogy cifra nyomorúságukat újra megosszam; Én magam embere vagyok.

— Kedves Leánder, az igen szép, ha valaki azt mondhatja magáról, hogy a maga embere; és az nem is nehezen elérhető, csupán szilárd, mindig egyenes jellem szükséges hozzá; ön azonban könnyelműségeket követett el, amik önt könnyen a „más emberévé” teszik.

Kálmán vállat vonított.

— Igaz, hogy sok bolondságot elkövettem, de olyanra nem emlékszem, amit be nem mernék vallani.

Szilárd azt kezdte hinni, hogy gyanúja alaptalan.

— Bizonyos *váltóról* beszélnek, amit ön testvére nevével adott volna ki.

E szóknál Kálmán lesüté szemeit tányérjára, s egész arca elvörösödött. Alig hallhatólag kérdezé:

— S Henriette megtagadta volna annak beváltását?

Vámhidy nagyot sóhajtott. Csakugyan való tehát, hogy a könnyelmű gyermek e vétket elkövette.

— Kedves Kálmán (most már nem szólítá őt többé Leándernek), önnek testvére maga a mártíri önfeláldozás. Ő minden bizonnyal kész volt e váltó aláírását magáénak elismerni, hanem önnek meg kellett volna gondolnia, hogy őrá nézve micsoda áldozat ez most, midőn nagyatyja mindentől kitagadta, s férje nem ad rendelkezésére tetemesebb összeget.

— Boldog isten — szólt a vándorszínész, kezeit mély és üres zsebeibe dugva —, tehát ezt a nagy urak *tetemes összegnek* nevezik. Jól van uram. Nem tudtam, hogy Hátszegi báróné asszonyság *olyan szegény*. Lesz gondom rá, hogy azt a váltót visszaszerezsem, jutalomjátékaimból legelőször is azt fogom törleszteni.

Szilárd nem állhatta meg, hogy ezt az eszmét rettenetesen furcsának ne találja.

— De kedves, fiatal barátom: ha ön minden évben tíz jutalomjátékot vesz, s mindenikben 40 forintot kap tisztán, akkor éppen mához *száz* esztendőre lesz készen a törlesztéssel.

— Micsoda? — kérdé Kálmán, nyitva felejtett szemekkel, s ijedtében a koppantót kapta fel villa helyett.

— Hát az a váltó *40 ezer forintról* szól.

— Micsoda? — ordíta fel a fiatal bujdosó, s azzal kirúgta maga alól a széket, fölkapta tányéra mellől a kést, s hajadonfővel, ahogy volt, rohant neki az ajtónak.

Szilárdnak egész gyorsaságára volt szüksége, hogy a futót az ajtón innen elfoghassa, s meggátolja abban, hogy kirohadjon az utcára, mint egy bódult.

— Bocsásson ön, megölöm azt a gazembert! Megölöm! Meggyilkolom.

Szilárd erős ember volt, az ifjút lefegyverezte.

Kálmán ekkor elkezdett sírni, és a földhöz vágta magát. Szilárd felvette karjára, s leülteté a székre.

— Legyen ön férfi; viselje magát férfiasan. Kit akar megölni? Miről beszél?

— Azt a gazembert, azt a Margarit . . .

— Hogyan? Az biztatta volna önt erre a lépésre?

— Tudja ön meg uram, és legyen szigorú ítélő bírám. Mikor nagyapám házát elhagytam, ez a sátán fölkeresett, részvevőnek nevezé magát; kikérdezett, hogy mit akarok tenni. Mondám neki, hogy elmegyek színésznek; azt mondta, hogy jól teszem, ne maradjak ott. Nem volt több egy forintomnál, az inasoktól kértem kölcsön; mondám az ördögnek, hogy legalább húsz forintra volna szükségem, hogy elszökhessem, ő ígérte, hogy szerez egy uzorástól, de negyvenet kell aláírni. Törődtem is én vele, hogy mennyit írjak alá. Nem sok időre azonban ismét visszajött, s azt mondá, hogy az uzorás nem ad az én aláírásomra semmit, mert még kiskorú vagyok, hanem ha a néném neve is ott állna, akkor adna, mert az már férjnél van. Margari biztatott, hogy azt biz aláírhatom helyette, hiszen negyven forint nem a világ, mi az Henriette-nek. Ha magam kérném, tízannyit is adna, bizonyosan nem fog engem, akit úgy szeretett, negyven forint miatt a világ előtt váltóhamisítónak kikiáltatni . . . De negyvenezer forint! Negyvenezer! Hisz az borzasztó, az rettenetes gazság. Én csak negyvenet írtam alá.

És azzal elkezdte a fejét a falhoz verni, mint egy örvült.

— Kedves Kálmán; szedje ön magát össze — kényszeríté őt Szilárd —, ezek a dolgok, amiket ön nekem itt elmondott, igen nagy fontossággal bírnak. Legyen nyugodt, és ne tépje a haját. Még semmi veszedelem sem történt. Tudja meg ön,

hogy önnek végtelen jóságú testvére magát a negyvenezer forintos váltót is elismerte, hogy önt megmentse.

Ez a szó rendítő hatást gyakorolt a fiatal fásultra.

— Most azonban képzelheti ön azt a zavart, amiben a báróné forog, ki magánörökéből kitagadva, egy ily nevezetes tömegről kötelezettséget vállalt el; amiről nem bizonyos az, hogy férje ki fogja-e helyette fizetni.

— Én felakasztom magamat.

— Az volna a legóriásibb bolondság, amit ön elkövetne. Önnek jóvá kell tennie hibáját. Most egy időre szünjünk meg jó barátok lenni; én törvényes bizonyosság vagyok, ön pedig vádlott, ki előttem önkényes vallomást fog letenni. Tessék leülni velem szemközt, és felelni minden kérdésemre értelmesen és úgy, ahogy valóban megtörtént.

Vámhidy papírt, írószert keresett elő, két gyertyát tett maga mellé, s az előtte ülő ifjút elkezdé annak módja szerint benevolizálni: „mi neve önnek? hány éves? mi vallású?” És a többi.

Éjfél után végződött a vallomások feljegyzése. Kálmán mindent megmondott, amit kelle.

— Mármost megígéri ön, hogy velem jön Pestre, rokonainak, kiknek eltűnésével annyi bajt és szomorúságot okozott, vigasztalására?

Az ifjú húzódozott az egyenes felelettől.

— Nem elégséges-e önnek tett vallomásom?

— A törvény előtt igen. De én szeretném, ha rokonaimal kibékülne. Én értem tegye, ne magáért. Testvéreért, kinek annyi bút okozott.

— Majd meglátom.

— Tehát maradjon itt nálam; háljon szobámban, reggelre meggondolhatja magát. Az ajtót nem zárom be; de becületszavát veszem, hogy tudtomon kívül az ajtón ki nem lép.

— Szavamat adom rá.

Azzal Szilárd lefekteté az ifjút, s maga csak azután ment fekünni, midőn azt már aludni sejté.

Reggelre kelve azonban, amint széttekinte szobájában, már Kálmánnak híre, hamva sem volt. Helyette talált egy levelkét az asztalon, melyre az volt írva:

„Kedves jó barátom. Köszönöm önnek hozzám való túlságos szívességét; de rokonimat nem akarom látni többet; nem mintha félnék velük találkozni, de igazán borzadok az egész légkörtől, amiben élnek. Vallomásom elég lesz hibám helyrehozására. Én megyek csavarogni megint. A ponyvasátor az én hazám. Azután meg — vannak kötelezettségek, amiknek feloldásában én nem vagyok húgom öccse.

Nem vittem el magammal semmit, mint négy darab szivart az asztalról, amiért bocsánatot kérek.

Mínthogy szavamat adtam, hogy az ajtón az ön tudta nélkül ki nem lépek, kénytelen voltam az ablakon át eltávozni. Isten önnel. Holtig hű tisztelője. Kálmán.”

Pár óra múlva meghallá a kocsmárostól Vámhidy, hogy az igazgató úr az éjjel búcsúvétel nélkül eltávozott, csekély adóssága fejében hátrahagyva készleteit és ruhatárát. Magával nem vitt egyebet, mint a rajta levő köntöst — és Palmira kisasszonyt.

Ekkor értette Szilárd, hogy mit jelent e passzus: „vannak bizonyos kötelezvények, miknek feloldásában nem vagyok húgom öccse”.

A vándor komédiásnak volt egy hasonló földönfutó gyermek ideálja, s mikor választania kellett, azt ölelte karjára, s elfutott vele — a világtalan világba.

M A R G A R I   Ú R

Margari úr felvitte a dolgát. Most már igazán úr; négy-szobás szállást tart, előre fizeti a házbért, sőt meg is házasodott. Vajon kit vett el? Tessék kitalálni! Clementine kisasszonyt. A jeles hölgy éppen hozzá illő korban volt, aztán egy kis pénzcsekét is lehetne nála sejteni, ami Margari úrra nagy vonzerőt gyakorol, annak a bizonyosságára, hogy nemcsak a vas fogékony a mágnes iránt.

Az érdeemes kisasszony összebeszélte a nagyra becsült ifjúval, hogy őt szöktesse el Hídvárról, s azt végre is hajták; éppen akkor, midőn a ház asszonya Aradra utazott férjéhez.

Nem volt ugyan semmi szükség a szökésre, mert hiszen a báróné nem lett volna tigrisanya, ki az egymásért égő szíveket erőszakkal elválassza, ha tisztességesen kéri is meg tőle Margari úr a társalkodóné kezét; de már egyszer Clementine-nek ez így volt regényesebb: ő mindenáron azt kívánta, hogy őt elszöktesse, mégpedig éjszaka és az ablakon keresztül, pedig minden ajtó kulcsa őnála állt, s távol esvén a Gretna Green-i kovács, erővel azt akarta, hogy mindjárt a szohodoli kovács eskesse őt Margarival össze; de aki nem ajánlkozott e rá nézve szokatlan szertartás véghezvitelére.

Margari úr tehát megérte, hogy úr lett; maga ura; nem hónapos lakó, de akit Pesten „párt”-nak (partáj) neveznek. Clementine pénzből kerültek ki a bútorok; még muzsikáló óra is van.

Külön pipázó szobája van Margari úrnak, ahol ő egész nap nem tesz egyebet, mint pipázik. Dologról szó sincs többé. Nem másoltatnak többé okiratok. Ott nyújtózik a boldog férfiú tarka virágos hálókabátban a bőrpamlagon, s hosszú szárú csibukból fújja a törökdohány füstjét maga körül.

Clementine sokat pörlekedik vele emiatt, minek rakja fel lábait a pamlagra. Ez csúf szokás! Ez nemcsak illetlen, de káros is; a bútorok romlanak. Clementine egész nap pörlekedik, ami igen természetes: aki harminc egész esztendeig folyvást alázatos hallgatásra volt kárhoztatva, s tűrte idegen nagy urak szeszélyeit, annak, ha egyszer maga asszonyává lesz, nagyon kell igyekezni, hogy a harminc évig lefojtott ösztönt kielégíthesse. Margari úr pedig csak nevet, mikor őt pörlekedni hallja: „*alios iam vidi ego ventos, aliasque procelas*”. Csakhogy egyszer otthon lehet; csakhogy egyszer valakinek a nyakára leülhetett, rázhatja az onnan!

— Ne búsulj asszony — vigasztalja a bútorai miatt pörlekedőt —, ha elszakad, veszek mást. Ád nekem a nagyságos úr, ami csak kell.

— Igen, majd a nagyságos úr bolond, hogy magát mindig pénzzel tartsa. Ne féljen, ha a pörének Lángainéval vége szakad, magára rá sem néz többet; addig, amíg szüksége van rá, megbecsüli, azután meg sem látja; ismerem én a maga nagyságos urát.

— Dehogyan ismeri; én ismerem. Eddig azért fizette nekem a nagysága, hogy beszéljek, majd ezután azért fogja nekem fizetni, hogy hallgassak. A nagyságának nagyon szüksége van arra, hogy a Margarinak legyen mindig mit enni elég; hogy a Margari ruhája el ne szakadjon; mert ha a Margari megéhezik, akkor a Margari harap. A nagyságos úr ismer engem. A Margari ruháján nem szabad lyuknak lenni, mert azon a lyukon ki találna szökni valami. Csak nem kell engemet félteni.

Margari úr annyira biztos impertinenciával beszélt, s úgy fújta a füstöt maga körül, hogy Clementine kezdte respektálni, s odaült a pamlag végére hozzá, tán egyrészt azért, hogy a csizmás lábait leszorítsa a pamlagvánkosról.

— De hát ha maga olyan nagyon kezében tartja a nagyságos urat, miért nem gondoskodik magáról és énrólam jobban? Mit ér az, hogy a nagyságos úr mindig ad pénzt, amikor hozzá lehet férni? A pénz elmegy; az ember halandó. Egyszer valami nagy eset történik velem, meghal; s akkor maga aztán szaladhat utána a holdba.

Ez nagy szeget ütött Margari fejébe. Bizony a holt emberen keveset lehet vásárolni. Annyira megindult rajta, hogy levette lábait a pamlagról, s egyenesen kezdett tűlni; tán azért, hogy az esze mind a fejében gyűljön össze, ami horizontális állapotban természetesen eloszlik ide, amoda, lábszárba hova?

— Mit gondolsz hát, hogy mit kellene csinálni?

— Hát azon kellene dolgozni, hogy ne csippen-csuppen adogasson a nagyságos úr magának, ha már olyan nagy szolgálatokat tett neki, hanem ahogy illendő. Adhatna egyszerre egy kis falusi jószágot, egy kis majort, ahol az ember valami gazdaságot kezdhethetne.

— A' biz igaz. Úgyis van neki akárhány olyan darab föld, ahonnan semmi hasznát se látja, csak az ispánok lopják; úgy egy kis százholdas gazdaságocskát; bizony ilyen nagy úr azt meg sem érezné. Aztán érzi vagy nem érzi, az nekem mindegy. Én akarom, hogy adjon, s neki adnia kell; én választani fogok, hogy hol tetszik.

Margari úr most már dölyfösen sétála alá s fel a szobában; s felhányta a fejét, mikor beszélt.

— Hanem hogy gazdasági épületek is legyenek rajta — figyelmezteté őt Clementine.

— Természetesen, meg istálló, nekem két lónak — mondta Margari, megfordulva a fél sarkán.

— És nekem két tehénnek. A nagyságos úrnak iszonyú nagy svájcerája van.

— De birka is fog kelleni, az adja a gyapjút, sokat.

— Aztán meg baromfi; nekem tyúk, liba.

— Minden! Még tengeri nyúl is.

— Nem; az nem kell, mert az kiássa a falat.

— No hát az nem kell; de egyéb minden. Egyebet mindent kell nekem kapni. Majd megmutatom én, hogy kapok. — De hohó! Egyet elfelejtettünk.

— No mit?

— Még malac is kell! Ugye? Két hízó malac az ólban. Ez a fő dolog, s ezt elfelejtettük.

S ezzel Margari úr, mint ki a fő dolgot felfedezé, újra pipájához nyúlt, hogy ismét rágyújtson.

Azonban Clementine nem engedte azt megtörténni, via facti elfoglalva a csibukszárat.

— Megálljon no; ne füstöljön most; beszéljünk még egy kicsinyt. Gondolja maga, hogy erre mind rá lehet venni a nagyságos urat?

— Gondolom? Én nem gondolom; én tudom. Ha én mondom a nagyságának, hogy ez „kell”, hát az akkor kell.

— De hátha ő azt mondja, hogy „nem”.

— Azt mondja? Azt ő nem mondja; vagy ha ő azt mondja, akkor majd én is mondok valakinek valamit, s majd akkor nem én bánom meg, hanem ő. Óh, a Margarit nem jó megharagítani. A Margari barátságára szüksége van a nagyságos úrnak, jobban, mint a Margarinak a nagyságos úréra.

— Ne mondja.

— De igenis mondom. Keresse elő a csibukom szarát; nem pipázok no; de kell nekem a kezemben lenni valaminek, mikor gesztikulálni akarok. Mert ha én akarom, ezt a csibukot a földhöz ütöm, és összetörök, és ha akarom a nagyságát a földhöz ütni, az is csak úgy török össze.

Clementine nem ügyelt most arra, hogy Margari a gesztikulációval mind szétszórta a szobában a dohányhamut, hanem odasimult hozzá, s karjába fonta kezét.

— Igazán olyan nagyon kezedben tartod János urat valamivel?

— Mint ezt a csibukot.

— Ugyan mi lehet az?

Margari lerázta őt válláról.

— Eredj dolgozdra, nem asszonyoknak való az megtudni. A kíváncsiság majd megölte Clementine-t. Sírni kezdett.

— Hát nincs énhozzám bizodalmaid? Hát nem vagyok-e én hitvestársad? Hát nem vagyok-e én veled egy test, egy lélek?

— Ostoba beszéd. Ha egy test egy lélek vagy velem, hát eredj alunni, mert az én testem és lelkem alhatnak.

E rossz élc után Margari úr menten le is heveredett megint az üresen maradt szófára.

Clementine most már naivul kezdte faggatni.

— Nem! Éntőlem addig el nem alszol, míg meg nem mondod. Hiába hunyod be a szemedet, hiába teszed magadat, hogy alszol; én nem hagyok békét, nekem meg kell azt mondanod, hogy tudjam.

Margari egy darab ideig csak vette tréfára a dolgot, még horkolni is kezdett, de végre mikor megunta a helytelenkedést, felugrott fektéből, nagyon ütött öklével a politérosasztalra, s olyat ordított, mint egy pénzért mutogatott tengeri oroszlán.

— Hallgass, te ostoba! Ha valaki megtudja azt, amit én tudok, akkor becsuknak engem hat esztendőre, a nagyságos urat nyolcra, tégedet tizenkettőre; mármost hallgass.

Clementine úgy megijedt erre a szóra, hogy kikotródott a szobából, s vissza nem mert jönni Margarihoz; azon törve a fejét, hogy mikor viszik mármost valamennyit a siralomházba. Rettenetes gondolatok támadtak afölött szívében.

Majd mindjárt meglátjuk, milyen auspiciumi lehetnek Margari úrnak ahhoz a kis falusi domíniumhoz hűségesszolgálatiért.

A Lángainé contra Lapussa János örökösési per még mindig az első bíróság előtt van. A bizonyítékok és ellenvédek felhordásában mindkét fél kifáradhatlan. A szolgabíró nem győz eléggé a szerencsének örülni, hogy János urat a sedriák ideje alatt mindennap magánál láthatja. Nagyon valószínű, hogy a perét meg fogja nyerni. Ez egyike azon eseteknek, miknél a bíró lelkiismerete szerint meg van győződve, hogy melyik félnek van moráliter igaza, hanem az írott betűk ellen még sincs hatalmában az ítéletet jobb felé dönthetni; engedni kénytelen, hogy essék balra.

János úr tehát mindennapi látogató a szolgabírónál, akit kedves barátjának nevez, s mindig hív magához ebédre, de aki sohasem megy oda.

Monori úr a régi fajta szolgabírók közé tartozik, akik nem haszonért, hanem csupán a tisztesség kedvéért, a megbecsültségért viseltek hivatalát, a megye ügyeit saját ügyeiknél elébbre tették; akik, ha kellett, vizeket szabályoztak, ha kellett az ország sérelmeit kötözgették, és ami mindig kellett, igazságot osztottak egyformán mindenkinek, nem tekintve azt, hogy ki nagy, ki alacsony. Hogy Monori úr már 24 év óta viseli hivatalát, abból következtethet mindenki nyilvános jellemére, aki tudja, hogy egy időben a közvélemény választotta újra a tisztviselőket minden harmadik évfordulónál, és hogy akkor a köztisztviselőket jobbára „becsülettel” fizették, amiből még azon időkben nagy állandó tőkés volt az országnak.

Monori úr le szokta ültetni úri kliensét, s pipát szokott dugni a szájába, mikor látogatására jön.

Egy nap azt kérdezé tőle, hogy mit tud a nagyságos úr bizonyos Margari felől, ki írnokságért folyamodott a megyei kancelláriába, s folyamodásában a Lapussa-családra hivatko-

zék, mint amelynél huzamosb ideig viselt bizonyos hivatalokat.

Ha János úrnak annyival többesze lett volna a közönségénél, amennyivel kevesebb volt a szíve, azt felelte volna erre a tudakozódásra, hogy nem ismeri közelebbről azt a becsületes embert, s éppen nem felel a jelleméről; azonban az ösztönszerű fősvényesség nem engedte, hogy ne kapjon ezen a kérdésen. Legjobb alkalom kínálkozott számára egy alkalmatlan nyűgöt saját válláról le-, és a vármegyeéire rátólni. Felmagasztalta az egekig a derék, becsületes embert; hogy az milyen egyenes lelkű, milyen józan, milyen szorgalmas. Szerencsétlen, nem vette észre, hogy a „*legale testimonium*” előtt beszél, akinél ma nem „*verba volant*”, hanem „*verba valent*”.

— De vajon megbízható ember-e? Itt holmi aprólékos pénzkezelések is fordulnak elő; tiszta keze van?

— Óh, kérem, mint az arany! Én olvasatlan pénzt merek rábízni. Nekem váltóim forognak kezében. Küldözöm a velem összeköttetésben levő üzérekhöz; ennél több már nem kell.

— Kegyed szava mindenesetre elég ajánlat.

János úr még azután is annyi szépet és jót beszélt összevissza Margariról, mint egy lócsiszár a vak lováról, amit a vásáron másnak a nyakába akar kötni.

Szerencsétlen! Nem tudta, hogy szolgabíró előtt beszél. Annak pedig már zsebében volt Vámbhidy hivatalos jelentése Kálmán vallomásáról, melynek folytán a tisztí ügyész bűnvádi vizsgálatot kért Margari ellen.

Monori úr azzal bocsátá el magától János urat, hogy nagyon meg van elégedve a felvilágosítással.

János úr szertelenül örült, hogy ilyen jó üzletet csinált. Egy alkalmatlan tolakodó koldust, aki iránt némi kellemetlen kötelezettségei vannak, ilyen szépen ellátott a más rovására életfogytig tartó hivatallal. Egy ilyen örökké kérő száj valahára be van dugva. Száz procent nyereség. Ezen való öröme-

ben annyira ment, hogy komornyikját rögtön elfuttatá Margarihoz azon izenettel, hogy holnap reggel 11 órakor látogasson el hozzá, valami nagyon kedves izenettel akarja meglepni. Persze, úgy kellett vinnie a dolgot, hogy Margari a megnyerendő írnoeki állomást akként vegye, mint magas pártfogója közbenjárása által nyertet, s azzal aztán minden további követeléséről letegyen.

Még aznap délig az a meglepetés érte, hogy Monori személyesen látogatott el hozzá. Ez valóban a csudák közé tartozott, mert a szolgabíró sohasem szokott hivatalos küldetésekén kívül sehová ellátogatni.

— Minek köszönjem ezt a rendkívüli szerencsét? — kérdezé János úr, bizalmasan leültetve Monorit a pamlagra; magában pedig így magyarázá a dolgot: ez a táblabíró nem tartá illendőnek elfogadni hivatalszobájában az általam megkísértett hálaajánlatokat, valószínűleg így tété-à-tété akar rá alkalmat adni. No iszen én nem leszek fukar, azt tapasztalni fogja.

— Én bizony csak azon bizonyos Margari ügyében jöttem — szólta Monori, feszesen hátratarva magát, s szeméit élesen János úrra függesztve.

(No ez világosan csak *ürügy*! Ugyan mit törődnek a szolgabíró egy ilyen semmi ember dolgával oly nagyon?)

— Reggeli beszélgetésünk óta az a körülmény jött közbe, miszerint egy Arad megyei tisztársamnak sikerült az elveszettnek hitt Lapussa Kálmánt feltalálni.

E szónál János úr elkezdte a bajusza végét a szájába simítani, s figyelmesen rágogatni.

— A fiatalember kivallá, hogy a kérdéses váltóhamisítást csakugyan ő követte el; hanem egyúttal azt is, hogy erre őt Margari úr vette rá, és hogy az általa aláírt váltó eredetileg negyven forintról szól, s így okvetlen valakinek másnak kellett abból negyvenezeret csinálni.

János úr nagyon köhögött erre a szóra; bizonyosan lerá-
gott bajuszából akadhatott valami a torkán.

— Ez a körülmény nagyon kényes, megvallom — foly-
tatá Monori —, mert ezáltal a fiatallembert terhelő vád nagyon
megkönnyebbül, s annak nagyobb része eddig egészen men-
tes vállakra fog nehezülni; ő mint kiskorú, beszámítás alá
kevesbé vehető, diákos könnyelműségeért legfeljebb szigorú
családi fenyték és gyámi felügyelet alá kerül; de Margari és
még nem tudom kicsoda, aligha nagyon meg nem ütik a
bokájukat.

János úrnak most már nem volt elég a bajusza; a kör-
meit kezdte rágni.

— De hát végtére is mit tartozik ez a dolog énrám?

— Csak annyiban tartozik, hogy uraságod maga mondá
előttem, miszerint Margarit megbízottjával tartja, s ez az egész
hamis váltóügy uraságod által infiltráltatott.

— No én nem azért mondtam, mintha úgy volna, ha-
nem, hogy egy kis hivatalhoz juttassam. Én nem felelek
senkiért. Mi közöm nekem inasaim, cselédeim karakteréhez?

— De ez *megbízott*, ki uraságod váltóit is szokta kezelni.

János úr azt hitte, hogy ebből a zsákutcából egy kis
erélyes gorombasággal legcélszerűbben lehet majd kitörni.

— De hát minek engedjem én magamat saját házam-
nál így kikérdeztetni? — kiálta erőtetett büszkeséggel, s fel-
ugrott a pamlagról a szolgabíró mellől.

Erre a szolgabíró is felállt.

— Bocsánat. Én nem látogatóképpen vagyok itten, ha-
nem hivatalos kiküldetésből, mint önnek bírása.

Azzal hidegvérrel kigombolá atilláját, s elővóná zsebéből
a nagy pecsétes levelet.

— Önnek meg kell esküdni az általam felteendő kérdő-
pontokra.

— Én? Én nem esküszöm semmire — kiálta János úr,
kezeit hátradugva kabátszárnya alá, mintha attól félne, hogy

valaki erővel fogja kényszeríteni ujjai feltartására. — Én nem akarok esküdni; én nem szoktam esküdni soha. Én kvéker vagyok, methodista, azok nem esküsznek.

— Ez, uram, fejedelmi parancslevél, aki ennek ellenszegül, büntetést von magára.

— Micsoda büntetést?

— Fizet nyolcvan forintot.

— Tessék, itt van a nyolcvan forint! — János úr mohón fizetett; gondolva magában, hogy hisz ez a törvény remekül van kigondolva; gazdag embert nem kötelez, mert mi annak nyolcvan forint?

— Jól vagyon — szólt Monori úr, a pénzt nyugtatónyozva —, majd holnap ismét eljövök.

— Minek?

— Ismét felszólítom kegyedet a hitletételre.

— S ha én nem esküszöm?

— Fizetni fogja a bírságot toties, quoties; egy jurátus tabulae regiae notáriusnak rendes napi kötelessége leend kegyedet ott ahol felkeresni, a nyílt parancsot bemutatni, mindaddig, amíg kegyed meg nem esküszik; most ajánlom magamat.

A szolgabíró eltávozta után János úr dűhe tetőpontját érte. Legelőször is a szegény kalamárison töltötte bosszúját, amelyből Monori a nyugtatónyozást megírta, azt földhöz vágá; a csörömpölésre beszaladt a komornyik, azt kérdve, hogy miért méltóztatott csengetni, azt hátba vágta, kikergette, hogy mert bejönni, azután meg utánaszaladt, nyakon fogta, megtépázta, hogy mert kimenni, miért nem takarítja fel a cserepet a pallórol? Azután mérgesen nekiment a terembe vezető szárnyasajtónak, annak két ablaktábláját berúgta, mert nem akart kifelé nyílani, ahogy ő kívánta, hanem befelé, amerre a zára volt. Kalapját felcsapta a fejére, lerohant a lépcsőn, egy budaörsi sváb asszonyt kitaszigált a kapu alól, ki odatelepült le egy hátikosár szegfűgombával, s azzal nekimeré a

lábait a járdának, egypár szemközt jövő jurátussal összevesztett, egy házaló zsidót, ki nem akart előle kitérni, lelökött a járdáról, s csak a Király utca szegletén jutott eszébe, hogy hiszen saját hintaja is van, amelyen kimehetne a városligetbe, mert odatartott, s visszafordult, hogy befogasson; a Váci utca szegletén megint az derült fel előtte, hogy igen ám, de azon a hintón Makszikát küldte ki sétálni, két fogatot pedig nem tartott, megint visszafordult, a kaszárnya előtti hosszú sor bérkocsit végigjárta, végig gazemberezte valamennyit; míg aztán talált egyet, aki 40 pengő krajcárért vállalkozott kiszállítani városligeti villájáig.

Ott tért csak egy kicsit magához.

Tehát Kálmán megkerült; Kálmán magára és Margarira vallott. Margarit belekerült a csávába. Ez idáig nem baj. Margarit csak dezavualni kell; ő azután lássa, hogy húzza ki a lábát a hínárból. De hátha majd Margarit fog vallani? Mindegy; azt nem kell elismerni. De az a fatális királyi parancs! Vagy meg kell esküdni, vagy pedig fizetni a bírságot minden nap. No, ez szép kis üzlet lesz! Árendát fizetni az embernek a lelkiismeretétől; nyolcvan forintot adni ki naponként a lelkére! Hisz annyiba még a teste sem kerül beleszámítva fodrászt és pezsgőt.

Ez elől legjobb lesz elszökni. Idehagyni fővárost és szolgabírákat, s elmenni utazni. Talán majd azalatt elfelejtik. — De hát a per. Hátha ez meg azalatt eldül, és az ő kárára talál dűlni? Fatális dilemma! — Itt maradni is veszedelem, elmenni is veszedelem. Legjobb lenne, ha az egész hamisváltó-ügy nem lenne a világon. Legjobb lenne visszavenni az egészszet; de már az a bíróság kezében van; az már nem ignorálhatja. Margarit megvesztegetni, hogy engedje magát becsukatni öt-hat esztendőre és ne szóljon semmit, örült gondolat! Legjobb lenne eltagadni minden összeköttetést vele; de hát az eskető parancs? Vagy meg kell vallani, hogy az ember maga is érdekelve van; akkor persze meg nem esketik, de maga jön gyanúba; vagy

megesküdni hamisan, az mégis illetlen volna; vagy fizetni az ördögös vámot a nemeskűvés hídján való átjárásért minden-nap! Ah ez mégis kétségbeejtő szillogizmus.

Ebben a vétkes körben forgolódott álmatlanul egész éjjel János úr, s reggelre mégiscsak arra határozta el magát, hogy legjobb lesz rögtön befogatni, áthajtani promontori szőlejebe; a cselédeknek azt mondani, hogy ott fog mulatni, ott pedig postaszekérre ülni, visszahajtani sárfenecki uradalmára; hol-létét nem tudatni mással, mint ügyvédével, s ott várni be a dolgok első kifejlődését, s csak legvégső szükség esetére bukkanni elő.

Szegény gazdag ember! Mennyi keserű órát szerzett lelkének; ahelyett, hogy azt mondta volna rokonainak: vessük a tűzbe az egész átkozott pert; íme itt van három millió, kettő ebből a tietek, egy az enyim; legyünk mind-annyian boldogok.

Nem! Neki mind a három millió kellett; — és a lelki gyötrelmek hozzá.

Még kisiától sem vett búcsút, úgy ment útra, az még akkor aludt, hogy ő parancsot adott a lovakat befogni.

Sietve felhörpénté a csokoládét; belecsavarta magát köpe-nyébe, s azt hívé, hogy mármost futhat.

Pedig dehogy futhatott! Az ajtóban szemközt találko-zott Margarival.

Éppen róla gondolkozott; de hogyan? Egész éjjel az kísértette; az nyomta a gyomrát, ha elaludt.

— De ugyan mit akar itt, hallja? — kérde az alázatos férfiútól, akitől félt.

— Méltóztatta engemet kegyesen magához rendelni; és én megtudtam, hogy méltóztatta kijönni a villába, nem akartam úri multságát megzavarni, inkább utánajöttem.

János úr kívánt neki valami helyet, hogy hova ment volna. Szerette volna megszűgni neki, hogy mi baj vár reá, de hallgatkozó cselédség fogta körül, akiket mind meg fognak

esketni ellene, s gyanúba keveri magát, ha kisé, hogy Margari-
val titokban beszélgetett; jobb volt őt ezúttal lerázni a nyakáról.

— Jól van, jól van; de most nem érek rá; majd jöjjön
máskor, itt nem adhatok semmit.

— Méltóztatta valami örvendetes hírt akarni mondani.
(No hisz azt majd megtudod, csak eredj haza.)

— Majd máskor, majd máskor, most nagyon sietek;
most nem érek rá *instancidkat* elfogadni. Hogy jut eszébe
ilyen korán jönni az emberhez? Tudja, hogy tizenegy órától
tizenkettőig vagyok otthon található a városban; akinek
valami kérnivalója van, keressen ott és akkor.

Margari pedig már akkor megtudta a kocistól, hogy
Promontorra mennek át, ahonnan a nagyságos úr nem is fog
visszajönni, mert a kocsi üresen tér a városba.

— Ahogy méltóztatja parancsolni, drága nagyságos úr,
engedje kezeit megcsókolnom. Majd én viszem azt a tás-
kát a hintóig. A pálcáját méltóztatott itthon felejtetni, majd
én beszaladok érte.

— Nem kell, nem kell. Ne szolgáljon engem. Ön nekem
nem cselédem. Van nekem inasom elég, aki szolgál.

János úr mindenképpen le akarta magáról rázni Margari
szolgálatkészségét, ami ezt csak annál inkább ösztönözte hí
ragaszkodása bebizonyítására. Ő szaladt előre a kocsiajtót
kinyitni, ő segített János úrnak felülni a kocsi-
ba; ő kívánt neki legtöbb szerencsés utazást, jó mulatást, s egyéb afféle
hiábavaló óhajtasokat, amivel olyan kedves érzést szerzett
János úrnak, mint mikor az embernek a csizmájába egy hangya
beleszorul, s az ember társaságban van, nem húzhatja le
lábtyűjét, hogy mulattatóját megölhetné.

Szinte jólesett János úrnak, mikor a hintóajtót becsukta,
hogy nem látja Margarit többé.

Margari pedig érett eszével így magyarázá magának a
fogadtatást, vagy inkább nem fogadtatást, hogy a nagyságos
úrnak szoktak csodálatos úri szeszélyeci lenni, amelyenek

minden nagy úrnak mód nélkül illenek; valaki talán megharagította; az inasok mondják, hogy tegnap este rossz kedve volt, a kertészt is megrugdalta, hanem az nem tesz semmit, Margari tudja magát alkalmazni, Margari nem neheztel, ismeri már az úri szokásokat, tudja, hogy a harag nem tart sokáig; most a nagyságos úr mérges, mert korán kelt fel; Margarit nem akarja látni; jól van, nem is fogja látni, mert Margari felül hátul a bakra az inas helyére; a nagyságos úr hogy fog majd csodálkozni, ha Promontorban Margari nyitja ki előtte a hintóajtót; hogy fogja mondani: hát maga hogy jött ide, hogy magát az ördög vigye el! S azután, hogy fog majd nevetni, hogy ajándékozza meg majd Margarit! Vajon mit szándékozik adni? Mi az az örvendetes hír, amivel meg akarja lepni?

Efölött egész Promontorig volt módja Margarinak a bakon változatokat komponálni magában, míg odabenn a hintóban a nagyságos úr azon pihentette a fejét, hogy ugyan jó, hogy ez a Margari valahára lemaradt a nyakáról; hogy elvesztett a szeme elől, bár elnyelné valamerre valami cethal! Hisz hány emberről olvashatni naponkint az „Ungar”-ban, hogy véletlenül egy házfödélről leesett cserép agyonütötte, szekér keresztülment rajta, beleesett a Dunába; útközben megfagyva találtatott; rossz gombát evett és meghalt, vajon nem történhetnék-e valami ilyen jótékony non putarem Margari-val? — Nincs-e most koleraidény vagy efféle?

Margari pedig ott ült azalatt a hintó bakján, a háta mögött.

A promontori szőlőskert udvarán megállt a hintó; János urat majd a szél ütötte meg, amint a hintó üvegablakán kitekintve, legelső panorámai látványul Margari ábrázatját pillantá meg maga előtt, amint a hű férfiú a hintóajtót sietett előtte készséggel kinyitni.

— Hát *kend* hogy jött ide? — (Olyan dühös volt már, hogy megbetegszik, ha *kendnek* nem szólíthatja.) — Hogy jön *kend* ide?

Margari egyre azt hitte, hogy a nagyságos úr villogó szemei, kipikapkodó szája, vonagló arca valami tréfás kedélyállapotot fejez ki, amint hogy volt is János úr haragjában mindig valami humorisztikus torzulat, s vesztére az jutott eszébe, hogy ő most életében először megpróbál valami élcet mondani.

— *Repültem, instálom alássan.*

No hiszen repült aztán a következő pillanatban akkorát, hogy egy szőlőlugas redélyzetéig meg sem állt! Még ilyen pofont János úr életében senkinek sem utalványozott. Margari csak eltűnt a barátságos szőlőlugas lombjai között, mint mikor a színpadon süllyesztők és díszítménybokrok között eltűnnek a balett-ördögök.

Ekkor ijedt csak meg János úr, hogy mit cselekvék. Azon ijedt meg, hogy neki rendesen minden pofon egypár száz forintjába szokott kerülni: ez igen költséges szenvedély. Éspedig különösen Margarit nem volt neki szabad rossz kedélybe hozni; az ember utálhatja a viperát, de azért ne hágjon a farkára, ha már a fejére nem hághat.

Haragja kitörésén megrettenve, amint Margarit a lugasban elmúlni látta, utánarohant; előkereste, saját kezeivel kiszabadítja a venyige közül, felemelte, talpra állítja, biztatni kezdé.

— No no, kedves barátom, térjen magához; nem akarom ilyen nagyon. Ne haragudjon no. Hiszen nem fáj, ugye? Hol ütötte meg magát?

Margari pedig elkezdett sírni, mint egy iskolásgyerek; mentül jobban engesztelték, annál jobban bömbölt.

— A nagyságos úr! A nagyságos úr! A nagyságos úr engem megverte. Én nem bántottam a nagyságos urat soha; én hűséges szolgája voltam a nagyságos úrnak. A nagyságos úr engem hívatta, hogy örvendetes újságot mondja nekem; no iszen kaptam én örvendetes újságot! A fejem beszakadt három helyen! Kiesett a fogam mind, odavagyok. Sohase

látok többet a két szememmel. Sohasem érdemeltem ezt. Én nem vagyok a nagyságos úrnak kutya.

— No, no, no, csak ne kiabáljon olyan nagyon — csitítá őt János úr, kit nagyon nyugtalanított ez a jelenet. — Jöjjön be a veranda alá. Törülje le a képéről a vért.

— De én nem vagyok kutya! — ordíta Margari, ki annál jobban lármázott, mentül jobban csitították. — Én nem megyek sehova, én megyek az utcára, ott kiabálok végig: akarom, hogy lássák engemet vérezni végig a városon.

— Margari, ne legyen bolond. Nem akartam bántani: heveskedtem. Ihol van, adok pénzt; mennyi kell, elég lesz kétszáz forint? Na, mosdjék meg szépen.

A „kétszáz forint” szóra Margari egy kicsit alábbhagyott a bömböléssel, hanem szerette volna azt előbb látni; mert gondolta, hogy ha előbb kiengesztelődik, majd nem kap semmit; azért hát most már csak nyöszörgött, és sántított mind a két lábára, s valami kis karcolásból telemázolta vérrel az egész ábrázatját.

János úr sietett saját zsebkendőjével letörölni Margari arcát.

— No, no, kedves Margari, bizony mondom, nem akartam. De minek jött utánam? Lássá, nekem itt légyottom van, valami szépasszonyt várok; ilyenkor a legjobb ismerősét sem szívesen látja az ember, ilyenkor az ember dühös mindenkire.

Margari egyszerre átcsapott e furcsa ötletre a síránkozásból a nevetésre, ahogy makacs gyerekek szoktak.

— No lám, már nevet, nincsen semmi baja. No itten van a kétszáz forint, amit ígértem. Lássá, én jó ember vagyok. Még majd többet is adok. Hanem most hagyjon magamra, menjen el ezzel a pénzzel külföldre, mulassa ki magát, majd adok többet is.

— Köszönöm alázatos kegyeit — szepegé a megvert férfiú kiengesztelődés hangján, s számtalanszor összecsókolá János úr kétszáz forintos kezeit, ki őt azalatt iparkodott a

kapun kifelé tuszkolni, s egészen el volt vele foglalva, úgy annyira, hogy észre sem vevé, miszerint valaki már régóta nézi ezen jelenetet, s szinte összerезzent, midőn az a valaki ismerős hangon megszólítá:

— Jó reggelt a *tekintetes* úrnak.

Mint a lernéi hidra a Medúza-főtől, úgy meredt meg János úr a jó reggelt kívánó tekintetétől. Monori úr volt az, a szolgabíró.

Legelőször is azt hitte felőle, hogy az most utána jött a mindennapi nyolcvan forintot behajtani; pedig annál sokkal rosszabb volt, amiben járt.

— Engedelmet kérek — szólta közelebb lépve hozzájuk —, én felsőbb végzés által Margari János elfogatására vagyok kiküldve, s megtudva azt, hogy a tekintetes úr magával hozta, kénytelen voltam utána jönni, hogy továbbmenekülését megakadályozzam.

Két markos megyei pandúr a szolgabíró háta mögött nyomatékat látszott adni elmondott szavainak.

— Engemet elfogni? Miért akarják engemet elfogni? Én becsületes ember vagyok, én igaz járatbani ember vagyok; én nem vagyok sem gyilkos, sem haramia, énrólam felel a nagyságos Lapussa János úr; én a nagyságos Lapussa János úr bizodalmas embere vagyok.

Eközben mind szorosabban igyekezett János úr mellé furakodni, s magát hozzá anektálni, megragadta frakkja szárnyát, s mint támadást váró katona a karéjban, erősen sorakozva társa mellé.

János úr minden lehető temperamentumából kiesett. Flegmája sohasem volt, dühe pedig nagyon megcsappant, illetőleg a félelem miatt. Annyit világosan látott, hogy ennél ostobább helyzetbe még soha életében leszegezve nem volt.

Még ráfognák, hogy ő akarta elszöktetni Margarit! A szolgabíró még azt is látta, hogy pénzt adott neki, s biztatta, hogy csak menjen odább; látta, hogy ápolgatta, hogy ciró-

gatta az érdeemes férfiút, s mármost hihet felőle akármit — de az ördög hozta ezt a Margarit most űtána!

Legelső kötelessége volt mindenesetre a frakkja szárnyát kiszabadítani Margari kezéből, s azután bal kezét a hozzá törleszkedő férfiú mellének feszítve, azt olyan messzire eltolni magától, hogy a gallérjába ne kapaszkodhassék, s azután pompás impertinenciával ismeretlenné tenni őt maga előtt.

— Mit akar ez az ember? Kicsoda ez az ember? Hogyan jön ez az ember ide? — Én nem hoztam, nekem nem szolgálám, nem cselédem; én nem tudok felőle semmit. Hogy a kocsimra felkapaszkodott, arról én nem tehetek; azért majd elkergetem a kocsisomat; azért pofon ütöttem, és azért kifizettem neki a törvényes díjat, amit per útján kapott volna, ha bepanaszolna. Egyéb dolgunk nincs egymással. Tessék őt átvenni, tessék őt vasra verni: itt van. Nekem sem ingem, sem gallérom. Ha bűnös, lakoljon érte.

Most Margarin volt az elbámulás sora.

— Mit vétettem én? Miért akarják engem vasra verni? Én ártatlan vagyok, mint a napvilág. Ne higgye, nagyságos úr, hogy nekem valami vétkem van. Tévedés lesz a dologban. Valakit mást keresnek. Én nem vétettem soha életemben semmit.

János úr csúnya kelepcebén volt. Azt nem felelhette Margarinak, hogy nem tudja, mivel vádolják, mert ott állt a szolgabíró, akitől azt tegnap megtudta. Csak legjobb volt folytatni, amint kezdte.

— Ön egy rafinírozott gazember! — szólt hirtelen nyakra-valójánál ragadva meg Margarit. — Ön beszélte rá az én kedves öcsémet, Kálmánt, hogy ama hibás lépést elkövesse, s azután maga hamisította tovább a váltót, hogy a negyvenből negyven-ezer legyen. Ön tönkre akarta tenni egy fiatalember jövődjét, ön meg akarta gyalázni családunk hírnevét. Mindent tudok! A tens szolgabíró úr nekem tegnap mindent megmondott; s azért én őnt ezennel átadom a törvény büntető kezeinek.

S azzal olyat lökött rajta, hogy a jámbor férfiú másodszor is hanyatt bukott, ezúttal egy sor paradicsomalma közé, amittől nemzetiszínű lett vitorlavászon pantalonja.

Az erre következő párbeszédet semmi gyorsíró sem adhatná vissza, mert mind a két fél egyszerre elkezdett ordítani, lármázni, János úr a paradicsom szélén, Margari úr benn a paradicsomban, kezeikkel melleiket ütögetve, egymást fenyegetve, lábaikkal toporzékolva, kalapjaikat félrevágva, hangjaikkal egymást túlordítva.

— Micsoda? Mindent tud? Énrólam tud mindent?

— Igen, mindent tudok.

— Hát nem maga parancsolta?

— Ejnye gazember; még azt mondja, hogy én parancsoltam.

— Igen! Igen a nagys . . . . *maga* parancsolta; én csak szót fogadtam, s most nem akarja engemet ismerni.

— Nem ismerlek, gazember.

— Maga a gazember. Én csak kicsiny gazember vagyok.

— Adjatok egy botot, hadd ütöm agyon.

— Én meg ezzel a spárgatakaróval.

— Zsivány!

— Te vagy a zsivány!

Mikor látta a szolgabíró, hogy már elkezdik egymást tegezni, interveniált, hogy véget vessen a jelenetnek, s Margarihoz fordulva, felkérte őt, hogy szíveskedjék őt a kocsihoz követni.

— Szívesen! Én megyek; én követem a szolgabíró urat. Akár a császár eleibe. De tessék elfogni ezt a másik embert is; ez a főbűnös.

— Ne tessék rá hallgatni Margari úr, Monori csak bosszúállásból beszél, amiért pofon ütöttem.

A szolgabíró figyelmezteté, hogy Monori az ő neve (János úr annyira zavarban volt már, hogy a két egymásra rímező nevet is összetéveszté).

Margari pedig állt amellett, hogy ha őt elfogják, fogják el János urat is. Ő nem bánja, ha a ló farkához kötik is, de a fiáker másik lovának a farkához kössék oda azt ott ni, mert az a főcinkos!

Erőszakkal kellett a két pandúrnak eltávolítani a paradicsomból s a bérkocsihoz vezetni, és abba beültetni, de még annak az ablakán is kikiabált, hogy ő nem fog egyedül ülni a börtönben, mert őneki nagyságos úri társasága lesz odabenn. Sőt ahogy már elhajtattott a bérkocsi, kidugta fejét az ablakon, úgy kiabált vissza valamit; a két pandúr odabenn nem bírta elcsitítani.

János úr egészen ki volt a képéből kelve; nem lehetett ráismerni, hogy kicsoda. Arcán kék és veres foltok voltak ott, ahol máskor sárga szokott lenni; szemei el voltak meredve.

A hátramaradt szolgabíró csak annyit mondott neki:

— Uram, nem jó az embernek piszkos eszközöket használni, mert saját kezét is beszennyezi velük.

Azzal a másik bérkocsira ült, s az előre haladott után hajtattott.

János úr annyit belátott, hogy most már Pestet elhagynia lehetetlen.

— — — Ilyen gyümölcsöket hozott az a nap, amelyen Margari számára János úrnak valami örvendetes hírüladni-valója volt.

A NŐ, KIT NEM LEHET FELTALÁLNI

Satrakovics Gerzson a csárdai éj után legjobbnak találta visszamenni Aradra; a csodálatos esemény, melynek kezdő fonalára ráakadni nem lehet, legközelebb érdeklé Hátszegit. Rettenetes lesz ugyan megjelenni előtte Gerzsonnak azzal a hírrel, hogy nejét, kit rábízott, az úton elvesztette, de mégis pedig ez a legelső, amit meg kell mondani, s azután tanakodni vele, hogy mit kell itt tenni ezúttal, hol keressék, mit gondoljanak, hová lehetett.

Semmi medvebarlanghoz nem közelített ily szívdobogással Gerzson úr, mint Hátszegi szállásához, szinte elfúlt a lélegzete, amint az utcaajtó kilincséhez nyúlt; bárcsak be volna zárva, hogy annál hosszabb ideje lenne, amíg azt kinyitják.

Csakugyan be volt zárva az ajtó, csengetni kellett. Még ideje is maradt várakozni a csengetés eredményére. Sokáig volt ideje várakozni. Egész addig, hogy kénytelen volt még egyszer csengetni. Annak sem lett semmi sikere. Azután még harmadszor is csengetett; és azután még fél óráig folyvást csengetett; végtére kezében maradt a csengettyű húzó; azt azután zsebébe tette, élő tanúbizonyosággal annak, hogy itt volt. Az ablaktáblák mind be voltak téve a háznál, annak jelétül, hogy senki sincs itthon a háznál. Lénárdnak saját háza volt az, melyben nem lakott kívül senki, ő maga az emeletet foglalta el, cselédjei, lovai a földszint. Mikor nem volt Aradon,

egy házmester szokott egyedül ott maradni. Most az sem volt fölfedezhető.

Gerzson úgy magyarázta magának a dolgot, hogy bizonyosan kinn vannak mind a lóversenyen. Ez volt a futtatás utolsó napja. Éppen a verseny javára érkezett ki, amikor mindenki el volt foglalva a pillanat érdekeivel. Ilyenkor nem látják meg az embert, mert mindenki csak a lovakra ügyel. Gerzson úrnak elég nyugodt perce maradt a jelenlevőket végigmustrálhatni. Nem találta közöttük Lénárdot sehol. Sem az úrlovárokat, sem a pályabírákat, sem a nézők tarka serege nem adta őt elő.

Egy szögletből leste végig az egész futtatást; onnan látta, mint futtat saját lova is, mint előzi meg lassankint a többieket egymás után; hogy bukik tel lovászával együtt a pálya telén; hogy vezetik félre sántítva; anélkül, hogy mind e látvány elvonná figyelmét arról, amit nem lát: folyvást Hátszegit kereste a nézők között.

Végre nem állhatta tovább a kétséget, amint egy futamnak vége volt, leszállt a nézőhelyről a pályatérre, ahol egy körben sportsman bajtársai csoportosultak, s várta a bámulat és rémület kérdező kifejezését minden arcra, amint őt meg fogják pillantani.

De mennyire meg volt lepve, amint a legelső ember, aki meglátta, hangos habotával kacagta el magát rajta, s azután valamennyien, akik megpillanták, mind elkezdtek nevetni, és ujjakkal rámutattak: „Itt van Gerzson! Megjött Gerzson!”

— Meg vagytok-e bolondulva? — kérdé Gerzson ki-magyarázhatlan zavarában.

Azok pedig egyre kacagtak, és aki nem akart a szeme közé nevetni, az félretordult, úgy nevetett.

Azt hitte, hogy csakugyan örültek közé jutott, míg végre Kengyelesy elébe nem jött, s két kezét csípejére téve, el nem kezdé dorgálni.

— No, te ugyan szép legény vagy! No, te ugyan gyönyörű paladin vagy, mondhatom.

— De hát mi lelt? Mi bajotok? Mit nevettek?

— Halljátok? — szólt a gróf a körülállókhöz fordulva. — Még azt kérdi, hogy mit nevetünk? Hát, mondsza csak: hol hagyta Hátzeginét?

S ennél a kérdésnél mindenki várakozással fordult felé.

— Én nem látom, hogy mi nevetnivaló van ebben a kérdésben. — szólt Gerzson úr, egyre mélyebben keveredve sejtelmei hínárjába.

— Hova tetted a bárónét? Lénárd barátunk feleségét — sipíta élesen Kengyelesy.

— Ez magam előtt is rejtély — dörmögé tompa hangon Satrakovics.

— Hahahaha! No, ilyen kaland még berlini diák koromban sem történt velem soha. Rejtély előtte, hogy hova tette újtársnéját.

— Ki tud felőle valamit? Él-e? — kiálta Gerzson, kit az első pillanatra csak az öröm kapott meg, hogy Henriette-nek nem történt baja.

A gróf összecsapta a kezét, s azután gömbölyű sipkáját a földhöz.

Ah! Ez már sok, ez már nagyon sok. Még azt kérdi, hogy él-e. Pajtás, honnan kerültél te elő?

— Ne tréfáljatok! — riadt fel hangosan Gerzson úr. — Mondd meg mit tudsz felőle, mert ez rám nézve igen komoly dolog. Én semmi tréfát sem látok benne.

Kengyelesy látván, hogy Gerzson úr komolyan haragszik, még közelebb lépett hozzá, s egész egyenesen kimondá:

— Tehát, kedves barátom, tudd meg, hogy te igen rosszul viselted magadat; először is Hátzeginek mind a négy lovát megsántítottad, másodsor kényszerítéd azt a szegény asszonyt éjszakára egy pusztai csárdába betérni, és végtére ott úgy leitted magadat, hogy elkezdted garázdálkodni; utol-

jára azt sem tudta, fiú vagy-e vagy leány. A szegény menyecske majd megöszült rémületében, s csakhamar, ahogy téged elnyomott a buzgóság, beküldte a kocsi a városba előfogartért, s tégedet ott hagyva az asztal alatt, iparkodott visszahajtatni Aradra.

— Ez nem igaz! — kiálta közbe Gerzson úr, egész arcában elvörösödve.

— Mi nem igaz?

— Hol van a bárónő?

— No csak megállj! Ne szaladj; utol nem éred, mert hajnalban visszautazott postalovakon a férjével Hídvárra.

— Az nem igaz. Láttad-e őt?

— Saját lornyettemmel. De valamennyien mind láttuk. No, ugyebár?

Többen állították, hogy igenis látták a bárónőt.

— De, kedves barátom — szólta Gerzson úr megütődve —, ez nem tréfa. Ez egy igen tragikus eset, ami énvelem és a bárónővel történt; amit ti itt velem tesztetek, az igen rossz elmésség, és azt kikérem magamnak.

Kengyelesy vállat vonított.

— Nem gondoltam, hogy te komolyan veszed a dolgot, hanem így van.

— Kitől hallottad?

— Hát magától . . . .

— A bárónőtől?

— Nem. — Hátszegitől.

Gerzson úrnak egy gondolat villant meg agyában.

— Magával a bárónővel nem beszéltél?

— Nem. Őt csak a kocsiablakon keresztül láttam, mikor elindultak.

— Le volt fátyolozva?

— Nem, barátom, ő maga volt az, nem csalódtam.

— Köszönöm.

— Nem tudom mit.

— Majd megtudod. Mármost csak mulassatok rajtam tovább. Isten veled.

— Te, a Cornblue lába kitörött.

Gerzson úr még csak meg sem állt erre a szóra, olyan sietve ment el onnan. Az ottmaradók — persze hogy nevettek rajta. Ez ugyan furcsán járt szegény. De minek is vállalkozik hölgykíséretre, ha már ismeri a természetét, hogy nem állhat ellent a bornak?

Gerzson úr pedig ment addig, amíg haza nem talált, s ezen idő alatt éppen semmit nem gondolkozott. Van ilyen solstitiuma a szellemnek, nagyon váratlan ijedelmek után, például, mikor valakit a vízből kirántanak, a belefulladás előtt egy perccel. Ilyenformán érezte magát Gerzson.

Csak mikor hazaért, s kábultan leveté magát a pamlagra, akkor kezdett el egy kicsit visszagondolni azokra, amiket hallott. Annyi volt azokban a meglepő és a megfoghatatlan, az igaz, a nem igaz, a valószínű, a hihetetlen, a szégyenleni való, a dühbehozó, hogy ki nem tudott belőle egyhamar igazodni.

Hogy a bárónő visszatért: ennek igaznak kell lenni, mert komolyan állítják visszatértét, mert Gerzson részeg volt. Igaz, hogy ivott, és elaludt. De hogy tudán kívül garázdálkodott volna, hogy magát illetlenül viselte, akárhogy erőltette eszét, hogy visszaemlékezzék arra az elmúlt éjszakára, nem talált világosságot tovább, mint odáig, hogy Henriette előtte ült az asztalnál angyalszelíd arccal, s neki meséket mondott az erdélyi havasokról, s ő azokat nagy gyönyörűséggel hallgatta. Azontúl, amit látott, az mind álom volt. Henriette visszatért Aradra. De hát miért nem ment előre Pest felé? Henriette panaszkodott, hogy ő megsántította a lovakat, s kényszeríté útitársneját a csárdába betérni. De ez lehetetlen! A báróné hallotta azt, hogy a lovakkal mi történt, s utoljára ő maga kívánta, hogy az útból félretérjenek. S mégis ő panaszkodott volna ellene Hátszegi előtt.

„De ez nem igaz! Ez lehetetlen!”

Ezt ugyan nem kiáltá, csak gondolta magában Gerzson úr, mert magában nem szokott beszélni, hanem annyi igaz, hogy talpra ugrott, s elkezdte hevesen járkálni a szobában, s számtalanszor elfeledkezék magáról, hogy sérült karját nem bírja kinyújtani, amint fejéhez kapkodott vele.

Végre készen volt a holnapra való tervvel.

— Elmegyek. Rögtön elmegyek, odamegyek egyenesen hozzá. Meg akarom tudni tőle magától, hogy mi történt tehát énvelem, amiért így csúffá tett. Beszélni fogok saját magával, úgy lesz.

És rögtön kiadta a parancsot kocsisának, hogy fogjon be; azontúl nem szólt senkinek semmit, hogy hová akar menni, magának a kocsisnak is csak a legelső állomást nevezte meg.

A város végén egy szatócsboltban vett huszonnégy darab páros zsemlyét meg egy új fakulacsot; amint a Maros alá értek, leszállt a part alá, azt a kulacsot maga kiöblítette tisztesen, s azután telemeríté vízzel, s akkor zsemlyéket és kulacsot mind elzárta útításkájába. Azután felölté a szűrét, s behúzta magát a koci hátuljába; foga közé szorítá pipáját, markába a pisztolya agyát, s le nem hunyta a szemét reggelig.

Gerzson úr utazása nagyon sajtáságos volt; mikor egy falut értek, akkor megmondta a kocsisának, hogy micsoda falu fog következni most, két állomást egymás után sohasem tudatott vele. Reggel felé megevett egypár zsemlyét tarisznyájából, hogy éhét elüsse, s ivott rá a langyos Maros-vízből keserves kortyokat, mivel kulacsát telemeríté. Kocsiját két percnél hosszabb időre el nem hagyta, s minden embert, aki közelített hozzá kíváncsi kérdezősködéssel, felvont pisztollyal fogadott. Ha azoknak több eszük nincs, s ki nem térnek az útjából, bizonyosan rosszul járnak.

Reggelig kétszer engedett egy-egy órai időt lovainak az etetésre. — Azután ismét árkon-bokron tovább.

Kocsisa, ki nem volt szokva ilyen rigolyákhoz, fejcsó-

válva hallá a parancsot a mindig tovább menetelre; hajnal után megsokallta már a dolgot.

— Nagyságos uram, nem tartunk stációt valahol? A lovak már nem bánnák, ha pihenhethének.

— Mi közöd hozzá, gazember? — riadt rá Gerzson úr. — Tán magad vagy álmos, lusta, semmirekellő? Akkor pusztulj a bakról, pimasz kölyök, majd hajtom én a lovakat, akasztófárávaló.

Az öreg cseléd, ki húsz évi szolgálatidő alatt nem kapott ennyi változatos „gazember és semmirekellő” címet, mentegőzve mondá, hogy hiszen ő nem magáért szól, hanem a lovak miatt.

— És ha mindjárt kidülnének is; mi gondod rá? Hát aki ellenséget kerget csata idején, az is megáll etetni, itatni? Tán a huszár panaszkodik amiatt, mikor negyvennyolc óráig nyeregben ül, s hallgatja az ágyúgolyók füttyülését, aprítja az ellenséget, hogy hát a lova mármost hogy lesz, mint lesz? Megy, amíg ellenségét le nem vágta; arra való a ló.

A kocsis ebből azt vette ki, hogy az ura le akar vágni valakit. Ugyancsak fel is van ám készülve pisztolyokkal. Ilyen állapotban nem látta még Gerzson urat soha senki.

A Hídvárra vezető útnál már sejtette a kocsis, hogy aligha ide nem igyekeznek. Másnap este volt már; ember is, ló is agyon volt fáradva. Itt pedig okvetlen meg kellett maradni éjszakára, mert Hídváron túl egész éjjel mehet az ember, míg új állomást talál, vagy a kerekét eltöri, ami sokkal is valószínűbb.

— A kastély előtt megállsz! — parancsolá a várhíd elé érve Gerzson úr.

A kocsis fejcsóválva tekintte vissza.

— Nem fordulunk be a kastélyudvarra?

— Nem! — kiálta rá Gerzson úr olyan mérgesen, hogy a szegény kocsisnak keresztbe akadt a torkán az a szó: hogy hát miért nem, mint a halszálka.

Gerzson úr folytatta a csodálatoskodást; egy bő bekecs volt rajta, nagy oldalzsebekkel: az egyik oldalzsebbe beledugta két pisztolyát, a másikba két zsemlyét. Italt nem kellett magával vinnie, itt foly a patak, s a kalapkarimából nagyon ügyesen lehet inni.

Amint azonban egy párt lépett a hídon, mégis megsajnálta a lovait, s visszatért kocsisához.

— Nyisd fel a szemedet, és megértsd, hogy mit mondok. Én magam sem tudom, hogy meddig fogok odabenn maradni; meglehet, hogy igen sokáig tart. Te addig ne ácsorogj itt a lovakkal, hanem eredj le a pópához, mondd meg neki, hogy tisztelem alázatosan: adjon helyet a pajtájában a lovaimnak s két véka tengerit; ha visszajövök, majd megszolgálom. Fizetést ne emlegess előtte, mert azzal megbántanád. Kezet csókolj neki, mert az pap, te pedig korhely pimasz vagy. Reggelig aztán alhatol. Ha reggel tőlem semmi újabb utasítást nem kapsz, akkor befogod ismét a lovakat a hintóba, s visszatérsz vele üresen Aradra. Kengyelesy gróf úr majd aztán tudatja veled a többit.

Azzal megfordult a sarkán, s ment a várkastélyba befelé.

Este volt már az idő. Az emeleten hét ablak ki volt világítva, a nyolcadikba besütött a hold. Az volt Henriette hálószobája. Gerzson úr ezt tudta. Járatos volt a kastélyban.

A tornácon Lénárd vadászával találkozott, egy impertinens csontos állkapcájú öles fickóval, akit soha életében sem szenvedhetett. Az útját állta.

— Jó estét kívánok, nagyságos uram.

— Mit kívánsz nekem jó estét, ostoba szamárnak? Szólítottalak én arra fel, hogy nekem jó estét kívánj? Mintha én a te jó estéd kedvéért jöttem volna ide huszonöt mérföldről. Ki van itthon?

— Senki.

— Ejnye, te lópófájú fakutya! Senki sincs itthon, és hét ablak van kivilágítva az emeleten.

— Igaz, hogy ki van világitva, de azért, mert a nagyságos asszony beteg; azt virrasztják.

— Hát az urad hol van?

— Benyargalt Kolozsvárra, a tudós doktorért.

— S mi baja az asszonyodnak?

— Én nem tudom, azt mondják, hogy megbolondult.

— Ejnye, hogy bolondulj meg magad, te veszett állat, hát ki mondta azt neked?

— Hát ki mondta? Láttam, meg hallottam; látta más is, hogy meg van bolondulva.

— Nem lehet vele beszélni?

— Dehogy lehet. Éppen az a baj, hogy nem lehet.

— Te fickó, én azt mondom, hogy a te gazdád idehaza van.

A hórihorgas vállat vonított, s elkezdett füttyörészni.

— Öcsém — szolt hozzá Gerzson úr, alig bírva ingerült-ségével —, az én öklöm itt a zsebemben most egy pisztolynak az agyát markolja, s nekem rettenetes kedvem volna ennek a golyóját a te fokhagymafaló fogaid közé durrantani; hát azért mondom, hogy velem ne tréfálj. Én nem látogatni jöttem ezúttal az uradhoz, hanem valami másért. Mondj igazat! Itthon az urad, vagy nincs?

— Mondtam már, hogy egy lélek sincs itthon, csak a nagyságos asszony, az pedig meg van bolondulva.

E pillanatban úgy tetszett Gerzson úrnak, mintha hegedűszót hallana az emeleten.

— Hisz itt zene van!

A fickó nevetett.

— Igenis; azzal gyógyítják a beteg bárónét. A zenétől meggyógyulnak az örültek.

— De én zajos emberhangokat is hallok, mintha vendég-ség volna.

— Hol? Dehogy hallani azt. A kutyák ugatnak a ketrécben.

- Nem hallod?
- Én nem hallok semmit.

– Jól van fiam; itt látom, hogy ki van adva a rendelet, hogy engemet bolonddá kell tartani. Hanem ahhoz gazdástul együtt későn keltetek fel. Ne őrizd olyan nagyon az ajtót, én nem akarok erővel a gazdához felmenni; majd felkeres ő engem, azt fogadom; várj csak egy kicsit.

Azzal Gerzson úr leült a lépcsőre, kiszakított a tarcájából egy levelet, s azt térdére fektetve, írónnal a következő sorokat írta:

„Uram!

Én önt egy nyomorult gyáva embernek nyilatkoztatom; ha meg akarja tudni, hogy miért, ott fog ön találni a kalugyernél, ott megmondom, s aztán elvégezhetjük egymással a többit.

Satrakovics Gerzson.”

– Így! Erre a szóra majdcsak elő fog jönni. Akinek ilyen szót mondanak az ajtajában, az nem tagadhatja el, hogy itthon van.

Gerzson úrnál volt spanyolviaszk is, meg gyufa is, gyűrűjével lepecsételé a levelet ott a kőlépcsőn, nem kellett neki hozzá íróasztal.

De hátha még erre sem jön elő?

Ez az ötlet újra felszakíttatá vele a levelet; még ez utóiratot ragasztá hozzá:

„Ha nekem illő elégtételt nem adsz, én rád várok a kastélyod kapujában, s lelőlek, mint a kutyát!!!”

Ez már csak elég?

Megint lepecsételte a levelet, s már adni akará a vadásznak, midőn meg az jutott eszébe, hogy de hátha fel sem bontják azt, csak olvasatlan a tűzbe vetik?

Most aztán a külső levéloldalra írt még ilyenformát, mindjárt a cím alá:

„Ha fel nem bontanád a levelet, én hasonló tartalmút fogok az aradi kaszinóba kiragasztani az indítványtáblára.”

— No, te ajtónálló cerberus, fogd ezt, és majd ott, ahol előtalálsz, add át az uradnak. Szóval is köszöntetem: mondd meg neki. — Üssön beléd a . . . . .

Több szót nem is vesztegetett itt aztán Gerzson úr, hanem lekerült a várból a kis lelkész lakig, melyhez kegyelme-
sebb volt a természet, mint a patrónus, mert ahol ez rongyo-
san hagyta a zsúptetőt, azt zöld venyigével befoldozta amaz.

Az ősz pópa kapujában várta Gerzson urat; a kocsis beszédéből annyit kivehetett, hogy valaminek kellett a két úr között történni, s ezek után könnyen gyaníthatá, hogy Satrakovics a kastélyban nem marad.

— Egy kis éjszakai szállásért esedezem, tisztelendő atyám — szólt Gerzson úr, kordialiter megszorítván az öreg lelkész kezét. — A báró házában nagy beteg van, nem akartam nekik is, magamnak is alkalmatlanságot szerezni odaszállásommal; megbocsát, hogy ide hajtom le fejemet. Kevés igényem van; ismer már régi időkből.

— Én pedig a keveset szívesen osztom meg kegyeddel. Hozta isten. Nagyon is szeretem, hogy kegyed most nem maradt a kastélyban; kegyed nem olyan társaságba való.

— Tehát csakugyan társaság volna ott?

— Mégpedig víg társaság: hiszen ide hallik a bőgő-
hegedű szava.

— S miféle emberek volnának azok?

A pap húzódozva felelt:

— Olyan emberek, akikkel én nem szeretek találkozni.

— Nevezzen meg valakit közülök.

— Akár valamennyit; ott van Drahhowecz, Muntya, Harastary, Brinkó, Baudán, Kirakoricz . . . .

— Hüh! — kiálta közbe Gerzson úr, elszörnyedve ennyi soha nem is álmodott idegen név hallatára —, hisz ezek nekem mind új emberek.

— Előre tudtam, hogy nem fog a neveiktől tudósabb lenni uraságod — szólt a pap mosolyogva, s bevezette vendé-

gét az utcáról szűk hajlékába, miután elébb vigyázva körültekintett, hogy nem hallgatódik-e utánuk valaki. Ott benn pedig bereteszelte szorgalmasan a pitvarajtót; vendégét leülteté a faragott asztal mellé, mely szép csíkos szövettel volt beterítve, s megrakva egy tál friss málépuliszkával, sonkaszeletekkel és egy öblös korsó méhserral; amikhez Gerzson úr első kínálásra mindjárt igen szívesen hozzálátott, olyanformán, hogy az asztal két végére lekönyökölve gazdájával, egyik fakanalat ő fogja kezébe, másikat a pópa, s közrekapván a puliszkás tálat, addig dicsérték egymás előtt annak tartalmát, míg a tál közepén mindkét ellenkező pontról kiindult tunnelásós kanalaikkal össze nem találkoztak.

— Fölséges étel ez, tisztelendő atyám, fölséges.

— Szegény embereknek való, tekintetes uram, mint mi vagyunk. Magyarországon tudom nem eszik ezt.

— Nem tudják készíteni. Miből is készül ez csak? Kegyed maga szokta készíteni, ugyebár?

— Óh igen, hiszen nincsen feleségem.

— Igaz, igaz, s kegyed nem tartja azt, hogy „malo Cocam, quam Uri”.

Egy kicsit nevettek rajta mind a ketten. Azután a pópa megmagyarázta, milyen forrónak kell lenni a víznek, mikor az ember a málé vagy haricskalisztet beleereszti, hogyan kell azt forogatni a kalánnal, hogyan kell az apró sajtot közé keverni, kendőbe kiszakasztani, tejjel leönteni. Gerzson úr úgy figyelt rá, mintha csupán azért jött volna Hídvárig Aradról, hogy a puliszkafozós mesterségét eltanulja.

Azután nagyot húztak egymás barátságáért a méhseres kancsóból.

— Hatalmas ital! Csakhogy nehezen fordul tőle az embernek a nyelve. Nem hiszem, hogy tisztelendő atyám el tudná vacsora után még egyszer mondani azt a hat vad nevet, amit az imént elmondott.

A pópa elmondta még egyszer.

Gerzson úr nagyot ütött csonka öklével az asztalra.

— Csakugyan úgy van. Én eleinte csak azt hittem, hogy extemporizált tisztelendőséged az én felderitésemre.

— Ezek valóságos élő emberek mind; pedig nem mindegyik érdemli.

— Mit?

— Azt, hogy él.

— S micsoda összeköttetésük van ezeknek a házúrral?

— Azt nem tudom határozottan körülírni. Csak egy bizonyosat tudok. Ezek tanúkul vannak idézve ama hírhedt pénzverési szörny-perben, s mindennap várják Hátszegre a vallató bíróságot, mely a helyszínek látása végett körüljár.

— De hát mi köze van Hátszeginek avval a perrel?

— Köztudomásra semmi. Éppen csak hogy a körüljáró bíróság valamelyik nap itt fog megjelenni.

— S ezek a tanúk talán a környékbeli celebritások?

— Szomorú celebritások.

— Hogy Hátszegi ilyen lakomával fogadja őket.

— Én nem tudom, miért teszi. Annyit tudok, hogy a törvényes szokás nem engedi a bírónak, hogy délután esküt tétessen le, vallomásokat vegyen fel, mivel megtörténhetik, hogy már akkor a tanú lelki épségét holmi spirituózus befolyások megtámadhatták; hanem arról megfélekedett a törvény, hogy korán reggel is részeg lehet az a tanú, aki egész éjjel ivott. A bíróság holnap reggel megérkezhetik a kastélyba, a törvény betűjének elég tétetik, s Drahowecz, Paudán és a többi olyan bátran fognak esküdni, mintha csak egy hónuk alá vett cipóra tennék le a hitet.

— De hisz ezek egészen gonosz dolgok, amiket tisztelendő úr nekem mond.

— Előre mondtam, hogy nem szeretem az embereket, akikről beszélek, magát a házigazdát is hozzászámítva. Én uram, mizantróp vagyok, és van okom rá. Tenger a rossz, ami körülvesz, és nem látom a partját. Én bejártam életemben sok

országot, de ilyen feltjét a földnek, mint ez, nem láttam, bár ezt se láttam volna soha.

— Kegyed utazott külföldön is?

— Igen uram, mégpedig saját alkalmatosságomon, gyalog. Szegény szülőim voltak, kik azt akarták, hogy kézműves legyek. Ifjúkoromat mint asztaloslegény töltöttem el Szebenben, Brassóban és Kolozsvárott; ez utóbbi városban összehozott a sors néhány velem egykorú román ifjúval, kik ott a lelkészi pályára készültek elő. Sokat beszélünk együtt népünk mély elsüllyedéséről s a magas hivatásról: őt abból kiemelni. Ifjúi hevünk elhiteté velünk, hogy az könnyű munka lesz. Roppant tömeget képezünk, mely értelmiségéhez oly arányban áll, mint millió a százhoz. Nem kívántunk sokat, nem voltak túlságos ábrándjaink. Nem álmodoztunk mi arról, hogy mienk legyen ez az ország, hogy megforduljanak kedvünkért a viszonyok, de annyit hittünk elérhetni, hogy népünket a mívelt népfajokkal egy sorba fogjuk emelhetni. Nem kívánjuk mi, hogy a magyar főurak segítsenek rajtunk, mert hiszen nekik is elég kötelességük van saját nemzetiségük irányában, elég, ha azt teljesítik híven. De hittük, és jogunk volt reményleni, hogy a saját keblünkéből való gazdagok segítenek valósítani azt a boldog álmot, aminek mi életünket odaáldozánk. Csak egy iskolamestert minden faluba, csak százezer ábécét, semmi mást; amely nép csak megkezdte a műveltséget, az önkényt halad azután előre. Csalatkozánk; és éppen azért esik keserűen a csalatkozás, mert saját vérünktől ered az. Nekünk is vannak milliomosaink, nemcsak Moldvában, de Erdélyben, a Bánátban, sőt Pesten is. Azok is szeretnek kérkedni vele, hogy ők románok, de csak a magyar urakkal szemközt; de azért gyermekeiket franciául neveltetik, de azért falvaikban össze hagyják omlani az iskolákat, s tudományos intézeteiket tengődni engedik. Senkiben oly fájdalomosan nem esett csalódnom, mint Hátszegiben. A sors ide kárhoztatott, hogy közel legyek hozzá, lássam gyermekkorától

fogva, s naponkint azt láttam, hogy amit angyalnak hittem benne, az mind ördög volt. Ő itt valóságos kiskirálya a környéknek. Hatalma, pénzből eredő népszerűsége oly erőssé tevék őt a természet alkotta bércerősség közepette, hogy sem a kormányzók, sem a magyar dinaszták vele nem bírtak, s ha dacolt velük, kénytelenek voltak neki engedni. Mit tehetett volna szegény népecéért ennyi erő, ennyi gazdagság mellett! És mit tett ellene? Én azt mondom uram, hogy ha Hátszegi egy tizedrészét azon kincseknek, mit a nép megrontására elpazarolt, annak boldogságára fordította volna: Erdélyben kellene keresni a paradicsomot. — De — nem akarok többet szólni felőle; ez is sok volt. Én künn jártam Wittenbergában, Párizsban, éjjel tanultam, nappal asztalosmunkát végeztem; úgy tettem le a doktori vizsgát; most itt vagyok e rongyos lakban, hat nap kapálok, s a hetedikén tanítanám az ábécét, ha a báró úr pálinkás kocsmái átellenben nem volnának az iskolával és templommal.

Gerzson úr nagyot sóhajtott a lelkész panaszára, az valóban úgy volt, ahogy ő mondá.

A lelkész azonban látva, hogy vendégét egészen elszomorítá, nehogy az szavait félig-meddig hozzá is közel járó szemrehányásul vegye, hirtelen másfelé téríté beszédét.

— Én azonban szinte el is feledém, hogy kegyed a múlt éjjelt úton töltötte, s untatom hosszas beszélgetésekkel, amik tulajdonképpen senkit sem érdekelnek. Jobb lesz lefekünni.

— Nem bánám a lefekvést, de készakarva halogatom azt; várok még valamire.

— Szabad tudnom mire?

— A bárónak írtam egy levelet, arra várok választ.

— Nem fog küldeni, mert jól mulat.

— Olyan dolgok vannak beleírva, amikre nem szokott az ember késni a válasszal.

— Megsértette kegyed a bárót e levélben?

— Nem akarom elhíresztelni, amit neki írtam.

— Jól van. Amiatt lefekhetik kegyed. A báró utait nem lehet előre kiszámítani. Ő még haragudni is akkor tud, amikor neki tetszik.

— Tehát várjunk rá reggelig.

— Addig nyugodjék kegyed békével. Egyszerű fekhelyem nemigen kényelmes; de gondolja kegyed, mintha vadásztanyán volna.

— Hát tisztelendő úr maga hol hál?

— Én kimegyek a méhesbe, ott is igen jól tudok alunni; van egy hárságyam.

— Óh én különösen szeretek hárságyon alunni, bundámmal betakarózva; én magam fogok odamenni éjszakára; én szokva vagyok a szabad ég alatti éjszakázáshoz; kegyed pedig öreg ember (mintha Gerzson nem lett volna az?), sehogy meg nem engedem, hogy miattam szokott kényelmét feláldozza.

A lelkész egy percre megállt, mint kinek valami véletlen ötlet jött eszébe.

— Ön azt mondá, hogy valamivel megsértette Hátszegit.

— Ha éppen tudni akarja, igen.

— Erősen megsértette?

— Ahogy csak készakarva lehet sérteni.

— Jól van; csak úgy tudnivágyból kérdeztem. — Én tehát átengedem kegyednek a választást az éjjeli tanyára nézve: hol kíván lepihenni?

— Én a méhest választom.

— No jól van. Igaz, hogy nekem már nemigen tesz jót az éjszakai levegő; tehát én majd csak szokott fekhelyemen fogok alunni.

— Én pedig a méhek között; az a zsongás ott az ember füle mellett olyan édes álmokat szokott hozni, hogy egy király irigyelhetné tőlem.

— Tehát jó éjt, uram.

— Jó éjszakát.

A pitvarajtóban elváltak egymástól; Gerzson úr vállára kavarította bundáját, s ment a méhes felé, a pópa pedig visszatért szobájába, kioltá mécsét, s hanyatt dülve fekhelyére, kezébe fogá az olvasót, s elkezdett imádkozni, mint aki a jövő hajnal megérkeztére nem vár.

Ő ismerte a maga embereit, ő tudta, hogy mire készül.

Gerzson úr pedig annál kevésbé törődött azzal, ami következni fog. Gondtalanul, mint egy valódi vadász, gyűjtött pipájára, s nehogy az égő valami kárt tegyen, foltette magában, hogy addig el nem alszik, amíg pipája fenékgig ki nem ég. Ő tudott parancsolni a szemeinek, nem volt szabad azoknak leragadni, amíg ő nem akarta. Hm. Mégis milyen különös, hogy akkor az egyszer, mikor legjobban szükségük lett volna éberségükre, akkor ejté rajta két szeme azt a gyalázatot. Hogyan lehet az? Ki kell még annak derülni elébb-utóbb.

Hogy az álom meg ne kerülje elébb, mint akarná, arra legjobb óvszer volt neki a kastély ablakaira nézni. A méhesből éppen oda lehetett azokra látni.

A kivilágított ablakok egyenkint elsötétültek; úgy látszott, hogy a lelkész szavai ellenére az ott mulatók nem akarják a pohár mellett bevárni a piros hajnalt, hanem idejekorán lefeküsznek.

Valóban idejekorán volt még; a kakasok faluszerte akkor kukorikoltak elsőt: nem lehetett több tizenegy óránál.

A kioltott lámpafény után, mint egy sötét hajdankori rom, állt az éji félhomályban az úri kastély, ódon tornyaival, szélvitorláival; egészen előtte állt a holdnak, mely bástyái mögött volt már, s amint két átelleni ablak összetalálkozott egy szögletszobában, azon mind a kettőn keresztülsütött: s az a szoba volt a bárónő hálótereme.

Gerzson úr gondolá magában, hogy milyen csodálatos az, mikor a lenyugvó hold így egy házon keresztül süt, mintha az csak egy nagyszerű transparent volna.

Amint így gyönyörködik a holdvilágban, egyszer csak

azt veszi észre, hogy az ablakon áttörő sugár egy pillanatra elsötétül, mintha valaki keresztülment volna előtte a szobában. Néhány percre a pillanatnyi elsötétülése az ablakon áttörő holdfénynek ismétlődött; és azután harmadszor, negyedszer és számtalanszor, mintha valaki folyvást járna végtől végig a szobában, éjnek éjszakáján, pihenetlenül, szakadatlanul.

Gerzson megszámlálta úterén a perceket, mik az első-tétülés közeit kitölték; tizenhat perc volt az, tizenhat lépést tett a szoba egyik végétől a másikig az, aki ott járt késő éjjel alá s fel, mint a kísértet. Addig nem járt, amíg a többi ablak ki volt világítva, csak azután kezdte rá halaszthatlan útját, mikor az egész kastélyban elszenderült minden.

Tizenhat lépés jobbra, tizenhat lépés balra.

Gerzson érezte, hogy ha ezt sokáig fogja nézni, még holdkóros lesz bele. Pedig már azzá is lett.

Lassan leveté magáról bundáját, pipája kupakjával elfojtá a benne lévő tüzet, s nesztelenül elhagyván a méhest, végigment a kerten, egy szökéssel keresztülveté magát a palánkon, s a kastélyba vezető jegenyefák árnyékában egészen a holdvilágos ablak alá lopózik, s mint egy valódi holdkóros, felkapaszkodott a régi bástya kiálló kövezetén a falra, s onnan nézte közelebb az ablakon el-eltűnő árnyék szabályszerű jelenését.

Ezzel nem elégedett be; hanem a régi kőragaszból apró morzsácskákat tördelt le kezével, s azokkal kezdé az ablakot hajigálni. Amint egy morzsa megkoccant az üvegen, hirtelen eltakarta egészen az árny az ablakot, mintha az éjjeli sétáló odalépett volna, hogy kinézzen rajta. Gerzson bizonyos volt felőle, hogy őt okvetlen meg kellett látnia, mert ott állt előtte a párkányba kapaszkodva. Néhány perc múlva azután sebesen eltűnt az ablakból az árny, s a holdvilág zavartalanul süthetett rajta keresztül.

Gerzson azt hitte, hogy nagyon jó lesz neki megvárni, hogy mi lesz ebből.

Kevés idő múlva ismét megjelent az árny a holdvilág előtt, az ablakfiók nagy csendesen, alig rezzenve, néhány vonalnyira félretolódott, s akkor azon a nyíláson egy összehajtott papírdarabka hullott alá az ablakból.

E levélke leesett a bástya párkányáról az árokba, Gerzson odamászott utána, meglelte a sötétben, s zsebébe dugva, visszatért ismét a pópa lakába.

Nem akarta a lelkészt felköltetni; ott állt hintaja az udvarban, annak a lámpáját gyújtotta meg, hogy a rejtélyes levelkét elolvassa nála.

A levél emléklapból kiszakított papírra volt írva rajzoló krétával. A kuszált vonásokban is meg lehetne ismerni Henriette kéziratát, a levélben ez volt:

„Kedves jó Gerzson bátyám! Az isten irgalmára, lelkem mennybéli üdvére könyörgöm önnek, siessen innen még ez órában, — nem! — még e percben. — Menjen gyalog, álutakon innen. — A pópa vezetni fogja. — Ha nem akarja, hogy eszemet végképp elveszítsem, ne késsék itt tovább. — Én nagyon szerencsétlen vagyok, de még szerencsétlenebb leszek, ha ön itt marad. — Kerüljön minket, — és felejtse el örökre — szerető, — tisztelő, — önért imádkozó barát-néjét, — kit leányának fogadott, — Henriette-et!”

E levél olvasása után Gerzson úrnak legelső gondolata az volt, hogy Henriette őt kedves bátyjának nevezi. Tehát nem neheztel rá. Tehát mégis más oka volt neki útjából visszatérni, mint az az állítólagos garázdaság, amit Hátszegi ráfogott. Eszerint csakugyan Hátszegivel marad fenn a számadása.

Azon rejtélyes figyelmeztetés azonban, mit a levél tartalmazott, nem volt olyan könnyen megmagyarázható. „Már édes papom, sajnálom, hogy álmodból felköltelek, de nincs mit tenni egyéb”, gondolá magában Gerzson úr, s kicsavarva helyéből a kocsilámpást, azzal együtt indult be a házba.

A pitvarajtó be volt zárva, azon zörgetnie kellett.

A lelkész még ébren volt; szava hangzott belülről.
— Minden jó lélek dicséri az Urat.
— Amen. Én vagyok az ajtón; bocsásson be tisztelendő atyám.

A pópa rögtön kinyitá az ajtót, s bámulva kérdezé Gerzsontól, hogy mi történt.

— Olvassa el ezt, tisztelendő uram — szólta Gerzson, a levelet átnyújtva neki, s a lámpával belevilágítva.

— Ez a bárónő írása — szólta a pópa, ki rögtön megismerte a kéziratot.

— Mit szól ön a tartalmához?

— Azt, hogy önnek rögtön sietni kell e helyről. Én egészen tisztában vagyok a báróné üzenetével.

— Hogy én elfussak valaki elől, akit magam kihívtam a találkozásra.

— Odább kell önnek menni az elől, akit *nem hítt!*

— Nem értem.

— Majd meg fogja érteni, hanem most nincs idő a tétovázásra. Legelőször is vegye ön magára az én öltönyömet, míg én magam parasztgúnyát öltök magamra.

— Hogyan?

— Természetes, hogy nekem kell önt a hegyi utakon keresztül vezetnem. Másra nem bízhatjuk ezt a szolgálatot. Tegye ön gyorsan, amit mondék.

A pap parancsoló rövidséggel osztá rendeleteit Gerzson úrnak, ki ebben a helyzetben sem akarva kiesni nyers humorából, amint magára vette a pópa hosszú talárját, s fejébe nyomta annak széles karimájú süvegét, elnevette magát rajta.

— Teringettét, azt sem hittem volna, hogy még valaha pópa legyen belőlem.

A lelkész megharagudott e helytelen tréfáért, s gerjedten förmedt Gerzsonra:

— Uram, nincs ideje a tréfának, a halál küszöbén állunk mind a ketten.

Gerzson nem volt gyáva ember, nem is sokat törődött a halállal; de a lelkész határozott szavai mégis annyira hatottak rá, hogy komolyan vette a dolgot.

— Eszerint ön is veszedelemben forogna miattam?

— Azt ne tessék kérdeni. Én tisztában voltam azzal, ami következni fog, amidőn kegyednek szállást adtam.

Azzal asztala fiókját kihúzva, abból egy csomag írást vont elő, s kérte Gerzson, hogy tegye el azt a rajta levő tóga zsebébe, mivel a condrának, mit ő felveszen; nincsenek zsebei.

— Miért hozza ezeket magával?

— Mert félek itten hagyni, s mert magam sem hiszem, hogy e házhoz visszatérjek többet.

(— No, itt szép kis galibát csináltam — gondolá magában Gerzson úr —, de mármost csak azért is megmérkőzőm a bajjal.)

A lelkész is kész volt átöltözésével, egy fejszét vetett a vállára, s inte vendégének, hogy menjenek.

A lenyugvó hold éppen a hegyek ormain látszott már pihenni, midőn a pópa és vendége a kerten keresztül elhagyák a kis csendes házat; a lelkész nem állhatá meg, hogy az emelkedő domboldalról még egy pillantást ne vessen vissza a helyre, ahová nem remél visszajöhetni többé. Gerzson észrevette azt, s a pópa búskomor sóhajára jószívűleg jegyzé meg:

— Sajnálom, tisztelendő atyám, ez esetet; kegyed miattam is veszélybe, bajba jött; de hiszem, hogy áldozatáért nem maradok adósa.

— Azt remélem, uram. Arról egyébiránt ne aggódjék kegyed, hogy ezentúl majd hogyan és hol élek meg! Nem hinné az ember, hogy milyen kevésből meg lehet élni; egy kérésem mindenestre van önhöz.

— Parancsoljon velem.

— Arra kérem, hogy majd ha otthon lesz, olvassa át azt az iratsomagot, amit megőrzésül átadtam most; senkivel

ne tudassa, amit abból megtudott, hanem tartsa egyedül magának. Kegyed azontúl tudni fogja, hogy mit cselekedjék; ahogy tudni szokta, midőn a vérmedvét megneszelé, hogy azt mint kell körülkeríteni, útját elállani, lyukait befojtogatni, odvából kiriasztani, s lövésre bevárni. Érteni fogja azt kegyed jól.

Gerzson keveset értett ugyan abból, de azért kezet adott a kért ígéretre, s akármi váljék abból, bizonyosan be fogja váltani.

A pápa pedig kinyújtá kezét a kastély felé, mely sötét körrajzokban meredt föl az égre, s valami fohászt engedett szívéből feljönni. Talán megátkozta azt. Azután hirtelen elcsapott kezével szája előtt, s keresztet vetett magára. Talán megbánta a keserű fohászt, mit a kastély ellen küldé, eszébe juttatva, hogy abban egy ártatlan nő is lakik, akiért ő imádkozni szokott.

Meglássuk, ha erősebb-e az imádság, mint az átok.

Egészen sötét volt az éjszaka, mely a menekvők útját eltakarta; erdős hegyszakadékok között alig talált volna más utat, mint aki sok éven át járva ezt a tájat, ismerte már annak minden zegét-zugát.

Reggelre meglátszott a menekvők előtt ** vára az országút mellett, mely postaállomás. Itt a pápa visszavette öltönyét Gerzsontól, ő pedig ismét felölté bekecsét.

— Itt már nincs mitől tartanunk — szólt a pap —, kegyed e helyen postalovakat fogad, s hazautazik, én pedig megyek másfelé.

— Merre?

— Nagy a világ. Ne aggódjék miattam. Nem vetek neki egy hónapot, hogy ismét találkozzunk.

— Hol?

— Itt ezen a helyen.

A pápa sietve hagyta el Gerzson, s visszament az erdő felé, nemsokára lehetett őt látni a kanyargó hegyi ösvényen

felfelé sietni, olyan könnyű léptekkel, aminőkkel csak az oláh hegylakó tud futni a meredeken.

Gerzson csakugyan bántatlanul érkezett **-ra, hol rögtön kapott postalovakat.

Mikor már aztán biztos helyen ült, akkor jött az a gondolatja, hogy ejnye be furcsa eset volna, ha ő most a pappal együtt valami semmi veszedelem elül futott volna ilyen nagyot! Hogy kinevetné őt megint ország-világ. Ha Henriette csak tréfált volna vele?

Megnyugtatta az, hogy Henriette nem szokott ilyen pajkos lenni.

De mégis nagyon nyugtalanította egy dolog. A kocsisa négy lovával ott maradt. Az nem tudja mire vélni ura és házigazdája eltűnését; az jobbra-balra kérdezősködni fog, az kétségbeesik, az belármázza a fél világot ura keresésében, s elhíreszteli úgy, mint akármelyik újságíró; híresebbé lesz, mint a korneuburgi marhapor.

Ejnye be kár volt erre az egyre nem gondolni!

Hát amint a postakocsi megáll Aradon szállása előtt, kit lát a kapun szemközt kijönni: ugyanazt a kocsisát, akit Hídváron hátrahagyott a négy lóval.

Csak a kocsis bámulata volt nagyobb gazdájánál e találkozáson.

— Hát te itt vagy?

— Hát nagyságos uram itt van?

Azzal a postakocsis bámulatára úr és cseléd egymás nyakába borultak, és összecsókolták egymást, különösen a kocsis nagyon Gerzson urat.

— Jaj, csakhogy megvan, nagyságos uram! A Jézus áldja meg, hogy menekült meg?

— Miről beszélsz? Gyere be. Ne kiabálj itt a kapu alatt. Hogy kerültél haza? Mi történt veled?

— Nem tudom én azt egészen elmondani. Amennyit tudok, annyit elmondhatok. Én a lovakat megittattam, s az-

tán lefeküdtem, elaludtam. Egyszer felébredek a nagy nyírítésre: nagy világosságot látok. A pap háza egészen lángban van! uccu kiugrom; futok az ajtónak, hogy felköltsem nagyságos uramat, hát az ajtó kívülről be van szegezve, szaladok az ablakhoz, annak a táblája is be van szegezve. Legjobban megrémített pedig az, hogy senki sem jött a várból oltani a tüzet. A többi házak messze esnek innen, azoknál észre sem veszik, ha a szomszéd leég: én hát elkezdtem ordítani segítségért; s amint ott ordítok, szaladgálok alá s fel, fejszét keresve, hogy az ajtót betörjem, egyszer csak burum, burum! Két lövést hallok, s a golyóbisok csak úgy füttyölnek jobbra-balra a fülem mellett. Erre nekem is lábamba szállott a bátorságom, befutottam a félszerbe, elvagdaltam a lovak kötőfékjeit, a nyerges hátára felkaptam, a többit előttem hajtottam, s egy itatással hazanyargaltam Aradra.

Így ért hamarább haza, mint Gerzson maga.

— No, fiam — szólt Gerzson úr —, ez mind szentül van, amit elmondtál, de efelől senkinek soha egy szót se szólj, mert különben . . .

És itt egy fenyegető mondatot tadatott vele Gerzson úr, ami bizonyos hallgatásra bírja a magyar közembert, mert ettől irtózik legjobban: . . . mert különben törvény elé kerül a dolog, s neked *tanúskodni* kell benne. Ettől pedig szörnyen fél mindenki.

A RESZKETŐ KÉZ

Aki a Fatia Negrával egy rossz órában találkozik, annak mind megreszketősödik a keze.

Henriette keze úgy reszketett ama csárdai találkozás után, hogy nevét is csak nagy bajjal tudta leírni.

Mi történt vele e találkozás után, kire ismert a Fatia Negrában, hogyan került ismét haza, ez mind örök titok marad. A nő soha el nem mondhatta azt senkinek. Talán maga is csak álomnak vélte az egészet.

Hogy nagyon boldogtalan életet élt férje házában, az nem e naptól van keletkezve; az öregapja végrendeletétől kezdődik, melyben kitagadták. Nem szükség senkinek kérdezősködni halavány arca szenvedéseiről. Mindenki tud arra több, mint egy okot.

A legnagyobbat, mely álmait darabolja, csak ketten tudják és az Isten. Az a kettő pedig nem fogja mondani senkinek.

A szegény nő egész nap imádkozik. Óraszámra eltérdepel a várkapolna oltára előtt, s azután visszamegy járkálni, járkálni, járkálni! S ha elfárad, ismét letérdepel, és imádkozik. S ez így megy reggeltől estig, és azután be az éjszakába; néha éjfélig, néha hajnalig, szüntelen alá s fel, alá s fel a négy fal között, azután térdre és imádkozni; azután ismét feltámaszkodni és lézengeni szoba hosszat, alá s fel, mint egy rém, melynek az éjfél utáni egy óra kondulása nem hozza el álmát.

Az étteremben sohasem szokott megjelenni, szobájába viszik utána az ételeket: alig nyúl hozzájuk; meg nem foghatni, mivel él.

Szobájából csak akkor jön ki, midőn a kápolnába megy; ilyenkor a kastélyfolyosón találkoznak vele cselédek, idegenek. Nem néz senkire, nem szól semmit. Nem veszi észre, hogy ott vannak, hogy rábámulnak, vagy köszönnek neki. Hangját nem hallotta senki régen.

Ezért azt hiszik felőle, hogy megőrült. Eleinte csak a cselédek beszéltek egymás között, azután a falu népe, hetek múlva már egész Erdélyben tudták, hogy a fiatal Hátszeginé elméjében megháborodott.

Egy reggel, midőn ismét a kápolnából jött vissza Henriette, egy rongyos nő lépett hirtelen eléje, kinek valami fülkében kellett rejtve lennie, hogy a cselédek észre nem vették, s el nem hajtották.

— Álljon meg egy szóra, asszonyom — suttogá a nő, és e suttogásban Henriette rég hallott ismerős szóra vélt találni, de az arcot nem ismerheté fel. Félig kendőbe burkolva, s ami kilátszott belőle, az sebhelyekkel és forradásokkal volt elundokítva, mint akinek valaha lángok közül kellett kimenekülni. Megijedt tőle. Olyan ijedős volt különben is.

— Ne rettenjen meg, asszonyom — szól a nő térdre bocsátkozva előtte, s megfogva Henriette ruháját, hogy el ne futhasson előle. — Én vagyok, *Anica*.

Henriette bámulva mereszté rá holdkóros szemeit, keresve az arcon a *tegnapi* ideálszépesség bűbáját, s azt kezdé hinni, hogy ez csak gonosz varázs; ha valaki a varázsoldó szót kimondaná, ez arc megint oly szép lenne, mint tegnap.

— Nem ismerhet rám nagyságos asszonyom, mert arcom összeégett a Lúcia-barlangban. Bár mindig ilyen lett volna, mint most. Jól vagyok én ezzel így: megbüntetett érte az Isten, hogy szép arcomért el hagytam lelkemet veszni. Könyörögni jöttem nagyságodhoz: ne utasítson el magától,

én nagyon meg vagyok alázva; nem vagyok olyan kevély többé, mint *hajdan*.

Szegény teremtés! Neki oly távolnak tetszett az, mikor még szép volt és büszke, hogy a „hajdan” szóval illeté, míg Henriette előtt oly közelnek látszott az, hogy „tegnap”-nak képzelte.

— Minket megvert az Isten bűneinkért mindnyájunkat, azt tudja már nagyságod! De senki sincs annyira megverve, mint én, én, én, aki magam okoztam egész családom, barátaim, ismerőseim romlását. Én adtam fel a törvénynek őket mind, hogy egy emberen bosszút állhassak, aki megcsalt: és ők elfogták valamennyit, s meg hagyták menekülni azt az egyet. Óh, ha ez eszembe jut, a fejemet verem az erdei fákhhoz és a kösziklák szegleteihez, hogy szétszakadjon. Nem bánt az, hogy koldus vagyok, egy elátkozott teremtés, kit mindenki elhajt küszöbéről, nem éhezem én soha. Apámnak minden vagyonát elfoglalták; tudja isten mennyi volt, több volt húszezer aranynál; az az enyim lett volna, mert hiszen én voltam egyetlen gyermeke. Azt is elvették: házáat, bányáit, érctörőit mind. Engemet odahívtak. Azt mondták, hogy megjutalmaznak, amiért a társaságot följelentém: akartak adni ezer aranyat. Hahaha! Ezer aranyat akartak nekem fizetni azért, hogy magamat ilyen nyomorulttá tettem, örültt vagyok, ugyebár, nagyságos asszonyom? Nem csodálom; magam is elhiszem. De nem azért jöttem ide, hogy megijesszem. Alázatos bolond vagyok én, aki messziről letérdepel, ha méltóságos urakat lát, s úgy megy eléjük térden csúszkálva, s mérföldekig elszalad a hintaik után, hogy instanciáját bevegyék a kocsiba. Pedig hát ez nagyon bolond gondolat; mert meglehet, hogy az a nagy úr, aki éppen ott ment végig a hintóban, nem is ebből az országból való volt, sőt az is meglehet, hogy az írás, amit a *dáskéd* adott, nem is folyamodvány volt, hanem valami ócska kurrens. Nevetni való ez nagyon, nagyságos asszonyom.

A leány szeméit törölgeté e szónál.

Azután ismét megragadá Henriette kezeit, s mint aki fél, hogy rövid lesz az ideje ahhoz, mit még el kell mondania, sietett a szóval.

— Nagyságos asszonyom; nekem azt mondták ott az urak, hogy a hamispénzverők pörében egy vegyes bíróság fog ítélni, és annak a bíróságnak a nagyságos báró úr az elnöke. Tőle függ valamennyinek élete és halála.

Henriette fél kezével a falnak kényszerült támaszkodni.

— Nagyságos asszonyom, én nem kívánok lehetetlent; nem akarhatom, hogy a bűnösök megszabaduljanak büntetés nélkül, de ami igazság, az igazság! Mindennek az átkozott Fatia Negra volt a vezetője, ő volt a főbűnös, ő tanácsolt, ő mutatott utat, a többiek csak követték, csak szavára hallgattak. És most Brinko és társai, az átkozott hamis esküvők, tanúságot tesznek le afelől, hogy apám, a vén Onuc, volt a pénzverők vezére, az ő fejére hárítják az egész bűnt; pedig a Fatia Negra volt az; Isten jól látja, hogy az volt!

Henriette halvány vonásain mindannyiszor ideges rángás villant végig, valahányszor a pórnő Fatia Negra nevét kiejt.

Anica azt várta, hogy valami biztató választ halljon tőle; Henriette pedig szótlán volt, mint mindig. Azt hitte, hogy már egészen meglehet beszéd nélkül élni.

— Nagyságos asszonyom, az ég irgalmára kérem, ne felejtkezzék el rólam! Jussak eszébe, mikor álmából felébred, mikor a záport, a zivatart hallja odakünn zúgni, hogy én akkor odakünn ülök álmatlanul a börtön ablaka alatt, s irigylem azoknak sorsát, akik azon belől vannak. Néha megjelen ez ablaknál egy ősz, bozontos szakállú arc, kinyúlik a rács között egy sovány, száraz csontkéz és — megátkoz: az ott az apám. Én belevittem őt a vészbe, vétkes szerelmem által a Fatia Negrához, én elárultam őt átkos szerelemfáltásból a Fatia Negra iránt, és íme most az megmenekült, s ő szenved meg helyette. Asszonyom, gondolja meg ön azt, hogy van egy szerencsétlen teremtés, aki arra van kárhozattva, hogy éjjel-

nappal, hogy szakadatlanul erről gondolkodjék; aki mint a vadállat, akinek kölykét elrabolták, megtámad mindenkit, és csak annak szabadításán gondolkozik, és nem törődik azzal, hogy a vadász, akinek lakhelyét ostromolja, biztos rejtőből lelőheti. Engem vagy meg kell ölni, vagy oda bezárni hozzájuk. Kérem önt, nagyságos asszonyom: szóljon, írjon férjének, ha a szónak írva kell lenni. Ne hagyjon elveszнем. Az Isten nem fog azért önre haragudni, ha engemet oltalmába vesz, akit még az éj is el akar veszteni!

Henriette most még kevesbé tudott egy szónak ura lenni, mint eddig. Az a nehéz gondolat, amitől a kétségbeesett leány az országutakat futja, még tízszerre nehezebb volt az ő lelkén, mint amazén. Nem tudott szólni, de kezét rátette a leány fejére, s másik reszkető kezét esküre emelt két ujjal az ég felé tartá; úgy reszketett eskü tevő keze; úgy reszketett a leány, kinek fején tartá kezét, amíg ezt nézte.

Azután kiragadta magát Anica kezeiből, ki kezét, ruhája szegélyét csókjaival halmozá el, s sietve tért szobájába.

Ajtajából még egyszer visszatekintte, s onnan látta, hogy a leány le van borulva, s eltávozó lépteinek nyomát csókolja a porban!

Henriette szobájába érkezve, kezeit fejére kulcsolva járt alá s fel sok ideig, fennhangon nyögve: „én istenem, én istenem!” és leveté magát a kerevetre, s ott vonaglott, mint egy halálos betegséggel küzdő, és ismét felugrott, és sóhajtoza: „én istenem, én istenem”.

Azután megerősíté szívét, és leült íróasztalához írni. „Én istenem, én istenem!” Mivé lett ez a hajdan szép írása, ami vetélkedett az acélmetszéssel? A reszkető kéz alól alig ismerhető betűk jöttek elő, miknek mindegyike a szív örök remegéseinek hordta magán nyomát, és azt mégis meg kellett írni, mert az folyamodó levél volt férjéhez: „én istenem, én istenem.”

Ez volt a folyamodásba írva:

„Félelmetes uram! Reszketve és alázattal leborulva közeledem önhöz. Egy szerencsétlen teremtés nevében folyamodom önnek irgalmához. Ön bírja egy szerencsétlen csoportnak. Tegyen velök irgalmat. Az ég kegyelmére kérem önt, ne ítélje el őket! Az Isten szent nevére kérem önt, ne írja alá nevét egy olyan ítéletnek! Az örökkévalóság rettenetességeire könyörgöm önnek: ne veszítse el azon embereket, akik legártatlanabbak. Önnek alázatos szolgálja. N. N.”

Nevét nem merete aláírni.

Azután várt vele, leskelődött, míg Lénárd szobájából eltávozott egy pillanatra, akkor odasuhant: nyugágyára tette a folyamodást, ott meg fogja találni. Senki sem vette azt észre.

Még aznap találkozott vele; maga kereste a találkozást. A nagy címerteremben jöttek össze. Lénárd, amint megálta nejét, elkezdett valami bolond operából egy buffoáriát dúdolni, s kikiabált az ajtón a pecéreknek, hogy eresszék ki az udvarra a kopókat.

A halavány nő pedig ingatag, de határozott léptekkel közeledett felé, s két reszkető kezét imára kulcsolva, némán megállt az ajtó előtt, melyen Lénárdnak ki kelle menni, s úgy maradt ott: mint egy tünemény, mely jön, tesz, mutat, de nem beszél.

Lénárd vállat vonított, s füttyörészve elment mellette.

Másnap megint ott volt Lénárd asztalán a félelmes folyamodás, azokkal a reszkető betűkkel, Henriette újra megírta, újra odalopta azt, s valamerre fordult a főúr házában, mindenütt kellett találkoznia azzal a remegő, halavány alakkal, mely kezeit összetéve szótlanul néz reá, kérve, könyörögve — csak ők ketten tudják, hogy mit.

Harmadnap ismét ott találta Lénárd a folyamodást, s ismét találkozott Henriette-tel.

Akkor megszólítá.

— Kedves Henriette, olvasta ön a „Párizsi titkokat?”

Henriette, mint rendesen, csak félénk szemeit mereszté a kérdezőre, és nem válaszolt.

— Hogy tetszett önnek abban a Bicêtre leírása?

— — — —

— Ugye az borzasztó egy hely?

— — — —

— Ön egy idő óta olyan különösen viseli magát, hogy az egész környék arról beszél, hogy ön megtévelyodott.

— Tőlem is igen sokan kérdezték már.

— — — —

— Én mindenkinek azt feleltem eddig, hogy nem igaz.

— — — —

— De ha én egyszer azt találom mondani, hogy ez „igaz”, akkor ön bizonyos lehet felőle, hogy az örültek házába jut. — Tehát úgy viselje magát.

— — — —

KÜZDELEM AZ ARANYÉRT

Satrakovics Gerzson egy idő óta igen sajtáságos időtöltést talált ki magának.

Felhagyott kopókkal és agarakkal, nem bánta, akár-mikor indulnak meg a szalonkák, szegre akasztotta a puskát, s sorba járta Arad, Bihar és Temes megyék közgyűléseit, ahol mindenütt fizetéstelen táblabíró volt, s indítványozásokat tett.

Indítványai abból álltak, hogy a megyék egyesült erővel fogjanak hozzá az erdélyi Hunyad, Fehér és Zaránd megyék egyetértésével a vidéken hatalmaskodó haramiabandák kiirtásához.

Egész lajstromai voltak nála az itt is, amott is elkövetett erőszakoskodásoknak; azokat ő mind összefüggésbe bírta hozni egy fő haramiavezér nevével, akit a vidék úgy nevez, hogy „Fatia Negra”.

Bebizonyította a világos összeköttetést, amit e szomorú nevezetességű ember a börtönök fenekétől kezdve a havasok tetejéig bűverővel összetart, megmozgatott minden követ ellene, még utoljára a nemzeti büszkeséget is.

Persze, hogy ideát mind kinevették vele. Eddigi ismerősei el nem tudták gondolni, mi ütközött egyszerre az érdemes férfiúhoz, hogy ilyen vállalatokra biztatja honfitársait, mintha azoknak semmi egyéb dolguk sem volna ez idő szerint.

— Te öregúr — szólítja őt meg egy heves megyegyűlési filippika után Kengyelesy —, miféle mérget vettél te be, hogy olyan dühödten szónokolsz az ellen a jámbor Fatia Negra ellen? Hiszen ha valakinek volna rá oka panaszkodni, én tehetném, mert engemet könnyebbített meg az úton ezer arannyal, de azt olyan zseniálisan tette, hogy rossz néven sem veszem neki. De hát neked mi bajod van vele? Mit beszélsz te itt is, amott is annyi zöld csudát össze organizált harámbandákról, rejtélyes vitézekről; tán országos perzekútor akarsz lenni, vagy mi?

— Igen, az akarok lenni, országos perzekútor. Azt akarom, hogy hat megye bízza rám a fegyveres karhatalmat, én fogadom, hogy ki fogom tisztítani a havasokat, hogy semmi búvóhelyen sem marad meg előttem a rabló.

— Eredj. Ne bolondozzál. Biz az megmarad. Hiszen nem tudomány az, hogy ha elégeted a könyvét, többé senki se tanulhassa meg. Olyan jámbor kalandos fickó mindig megterem ott, amíg csak havasi élet lesz a világon, s kedvező alkalom egyik országból a másikba átszökhetni. Aztán kiket akarsz te még elfogni? Hiszen a Fatia Negra maga megugrott, s ezóta Amerikában van. Ott már újra etablirozta is magát.

— Az csak hírlapi kacsa. Ő most is itt van.

— No, és ha itt van, hát kinek árthat? A bandáját az utolsó emberig elfogták, el is ítélték, a legvénebbeket húsz esztendőre, az ifjakat élethosszig tartó fogságra.

— Igen, a Lúcsia-barlangi pénzverőket.

— Elítélték őket; én magától Hátszegitől tudom, ki ebben a tárgyban a vegyes törvényszék elnöke volt, s maga aláírta az ítéleteket.

— De ki tudja azt, hogy a Lúcsia-barlangi pénzverők voltak-e egyúttal a Fatia Negra harámbandája, mely neki a nyilvános hatalmaskodásokat segítette elkövetni?

— Furcsa! Hát kik lettek volna? Tán biz őkegyelme két külön szerzetnek lett volna alapítója, melyek közül egyik

pénzt vert aranyból, a másik pedig már a kész pénzt verte ki az eleven emberből?

— Igen, én azt hiszem.

— De ha a valószínűtlenség nem szólna is e véleményed ellen, ott vannak a hivatalos okiratok, ott vannak hús ember vallomásai, akik mind bizonyítják, hogy Onuc, meg Gergus, meg mit tudom én még miféle jámbor pénzverők voltak a Fatia Negrának minden vakmerő támadásaiban részesei, hogy a pénzverő és a harámbanda egy és ugyanazon tiszteletre méltó testület, ezek pedig már ülnek Gyulafehérvár sáncaiban, és semmi bajuk sincsen veled többé.

— S ki bizonyította ezt rájuk?

— Brinkó és — tudja mennykő miféle más vadnevű emberek.

— Úgy? Brinkó et compaignie. Ismerem.

— De ha azok nem bizonyították volna is, élő bizonyosság rá az a biztosság, aminek azóta, hogy ezek kézre kerültek, az egész vidék örvend. Nyitott háznál alhatik azóta minden ember, s ha az út közben heversz is holtrészegen, mégsem lopják ki a zsebedből a pénzedet.

Gerzson úr tiltakozott az ellen, mintha ő az útfélen szokott volna részegen heverni.

— Arra pedig, hogy most olyan nagy nyugalom van mindenfelé, csak egyet mondok. A Fatia Negrától lefoglalt arany még mindig Gyulafehérvárott van. Mint bűntanácsot ott kelle eddig tartani. Azt azonban elébb-utóbb fel kell küldeni Bécsbe. A Fatia Negra nem halt meg, nem is bújdósott a világba, a harámbandája sem került kézre, s nincs vasra verve Gyulafehérvárott, hanem nagy szükségük van a mostani csendre és álmos biztosságra. Ők most úgy tesznek, mint aki eltűnt; mint mikor a krokodilus hanyatt fekszik, s dögnek tetteteti magát. De majd meglátod, mikor egyszer Gyulafehérvárról megindulnak a sok mázsára menő arannyal, micsoda tréfákat fogtok megérni akkor.

— Dehát miből tudod te ezt?

— Abból tudom, hogy ez az ember, ez a vasképű, vaskezű ember nem az a birkaszívű állat, aki magától egy fél milliót el hagy ragadtatni, anélkül, hogy amíg egy íze mozdul, meg ne kísértse azt visszafoglalni. Mert tudom, hogy még eddig mindig túljárt minden törvényes hatalomnak az eszén, s kicsúszott a legbizonyosabban vetett tőrből is.

— No, én nem foghatom meg, hogy mi bajod neked ezzel a jámbor emberrel.

Körülbelül mindenkitől ezt a végmondatot kellett Gerzson úrnak zsebre rakni ebben a tárgyban; de ő azért mégsem tett le annak továbbfűzéséről.

És valóban a hatóságok úgy megnyugodtak abban, hogy a Lúcsia-barlangi pénzverők személyében ezeknek elítéltetése után az az egész szabad kalandorcsapat, mely a vidéket sok ideig nyugtalanította, ártalmatlanná van téve, hogy ezentúl nevetségnek tartották volna arról szót vesztegetni, hogy az erdélyi szoroson belül valakinek az utazása más bajjal találkozassék, mint legfeljebb, ha a tengelye eltörik. Gerzson urat mindenütt kinevették filippikáival, s kezdték már nemcsak háta mögött, hanem szemébe is mondogatni, hogy nagyon sokat olvashatta Cervantest, tudniillik azokat a köteteit, amikben Don Quijotéről ír.

A Gyulafehérvárott letartóztatott hamis pénzzé vert aranyat a per bevégezte után fel kelle küldeni Magyarországra, hogy itt a pénzverdékben újra sajtoltassanak. Két teljes postaszekeret vett igénybe a nagybecsű küldemény, mely körülbelül másfél millió értéket képviselhetett nyersen is.

E becses küldemény mellé fegyveres kíséretül huszonnégy dzsidás lón rendelve, egy, ott a környéken állomásozó ezredből. Untig elég békeséges időkben akárminő kincs biztosítására. A lovas katona különben is nagy ijedelme minden csöcseléknek; volt rá eset, hogy a kolerai zavarokban két huszár százakra menő zendülő tömeget szétvert; huszonnégy

dzsidás ellen alig lehetne számmal kifejezni, hogy hány főre menő paraszt és zsvány volna elég. — Így hitték azt tudniillik a méltóságos urak.

A katonasággal volt egy főhadnagy, a postaszekerekkel egy számvevő és egy ellenőr; mindegyik postakocsis pizsolyokkal ellátva, s parancsul adva, hogy esti hat óra után úton ne legyenek.

Ennyi elővigyázat több, mint elég.

A kíséret akadálytalanul haladt egész Piskiig előre, a katonák hátravetették a dzsidát, s pipára kezdtek gyújtani, a kocsiban ülő hivatalnokok, kalauzok el-elszunnyadtak a nagy melegben, a vezető tiszt operaáriákat dúdolt, s lovával beszélgetett, ha megunt az éneket; a csendes egyformaságot csak a postakocsis trombitája szakítá néha félbe, mely megszólalt, mikor tíz-tizenkét szekérből álló fuvaros csapatok jöttek szemközt, mindegyiken aludt az oláh hanyatt fekve, s úgy riadozott fel egyenkint a postakürt-hangra, s kapkodott nagy ijedten a gyeplűkbe, hogy jó idején félretérjen az imperatu kocsija elől.

Amint a postamenet a történelmi nevezetességű piski híd elé ért; a híd túlsó oldaláról huszonnégy lovas jött rájuk szembe, s huszonötödik volt a Fatia Negra.

Mind a huszonnégynek fekete fátyol volt az arcára kötve, ruháik bélésükkel kifelé fordítva és mind ellátva karddal, csákánnyal és löfegyverrel. Maga a Fatia Negra egy erős fekete ménen lovagolt, s széles meztelen kardot hordott kezében.

A dzsidás tiszt lova megrettent a fekete arcok láttára, s elkezdett hánykolódni; ura csak alig bírta vele, hogy a híd-korláton keresztül a folyamba ne ugorjék.

A Fatia Negra és csapatja a híd közepette megállt, és nem jött közelebb.

A főhadnagy bátor katona, kit lélekjelenléte nem hagyott el, rövidre fogva hánykolódó lova kantárszárát, rákiálta a fekete álarcosra:

— Ki vagy? Mit akarsz? Miért állod el a hidat?
Egy mély, dörgő férfihang felelt neki onnan túlról:
— Én vagyok a Fatia Negra. A kincs, mit veletek hoztok, az enyim; tőlem vettétek el. Azt most vissza akarom venni. Embert hoztam ember ellen; annyian vagyunk, mint ti. Fényes nappal jövök rátok; adjátok ide aranyamat, vagy egyétek meg ezt a vasat.

Mutatta nekik a kardot.

A főhadnagy, ki ezredének egyik legjobb vívója s legmerészebb daliája volt, nem gondolkozott sokat a kihívásra, hanem sarkantyúba kapta paripáját, s nekivágatott a kalandornak, ki a híd közepén várt reá.

Félelmes ellenre talált benne. A Fatia Negra minden csapást felfogott, és rögtön visszaadott; a fiatal tisztet zavarba hozta ellenfelének túlnyomó ügyessége, s csak a katonai becsületértészés készíteté, hogy támadását folytassa ellene, midőn veszteségét bizonyosnak hiszi. Gyakorlott vívók mindjárt tudják azt, ha ellenfeleiket letörhetik-e, vagy sem.

Azonban elég csodálatos volt, hogy a Fatia Negra ereje és ügyessége előnyt nem akarta felhasználni; kímélni látszott ellenfelét, sőt lépésről lépésre hátrált előtte.

Néhány perc múlva általános lett a dulakodás a híd hosszában: a dzsidások vezérük segítségére siettek, a fekete álarcosok csákányaikkal vertek közbe, s már innen is, túl is egyegy dzsidaszúrás, csákányütés emberére talált, a kalandorok már egészen a híd végéig nyomattak az ulánok által, amidőn a híd előtt horgonyozó malomból harsány hangon felkiált hozzájuk az ablakon kinéző molnár:

— Katonák! Vigyázzatok! A híd gerendái be vannak fűrészelve!

Igazán úgy volt-e? Az volt-e a kalandor terve, hogy a lovasokat mind a hidra csalja, s akkor a dulakodásban a hidat leszakíttassa alattuk? Vagy a molnár is szövetségesük volt, s csak azért kiáltotta azt, mert látta, hogy a katonák erőt vesz-

nek a martalócokon? Annyi bizonyos, hogy a kiáltás varázserővel hatott a küzdőkre, mert arra valamennyi rémületen visszafordult, s iparkodott a híd túlsó oldalát elérni.

És itt vették még csak észre, hogy a furfangos kalandor milyen kettős kelepcecét készített számukra.

Akár cselvetés volt, akár mentő árulás, az eredménye az lett, hogy a lovasság egy perc alatt visszafutott a hídról, s csak akkor vevék észre a kelepce veszedelmesebb oldalát, melybe őket a kalandor csalta. A hátul hagyott postaszekereket az alatt, míg ők a lovas rablókkal küzdöttek, egy nagy csoport löfegyveres rabló fogta körül, kik a postalegényeket már lefegyverezték, s azon törekedtek, hogy a két postaszekeret beleöntsék az út melletti árokba.

A dzsidások visszatérve a szekerekhez, azokat egy pillanat alatt kiszabadították a csőcselék körmei közül, mely megjelenségükre szétfutott az út melletti bokrok közé, s onnan kezdett el rájuk tüzelni.

A hídtól nem messze volt egy csárda, a lovasok a postaszekerekkel együtt ide menekültek be. Valóban menekülésről volt szó. A gyalog fegyveresek száma mehetett egypár százra, azok elálltak minden utat, s azonfelül észre lehetett venni, hogy néhányat az útfélen levő nagy jegenyefákból már előre befűrészeltek, s azokat az ő hátuk mögött az úton keresztüldöntögették úgy, hogy még visszavonulásról sem lehetett szó a szekerekkel együtt, és Fatia Negra lovagaival való küzdelem mellett.

Attól ugyan nem tarthattak, hogy e szedett-vedett rablócsapat, melynek kilenczede nem professzionátus mestere a művészetnek, szembe megostromolja a csárdát, s azon esetben igen erélyesen tudták volna magukat védelmezni, mert karabinokkal, pisztolyokkal jól el voltak látva; hanem azt az egyet igen jól tudhatták előre, hogy mihelyt az éjszaka által ott hagyják magukat lepetni, akkor aztán el vannak veszve. A rablók lőtávolságba jöendnek az épületekhez, s akkor

nehány puszkavesszőt szurkos csepűbe takargatva a házfödélre lőhetnek, s az amilyen nád, egyszerre lobbort vet, akkor aztán legyen valaki vitéz ember, ha a feje fölött ég a tető!

Ami az emberéletemet illeti, arról itt nem volt aggodalom. Meghalni katonadolog; hanem a roppant pénztömeg megmentése, ez volt a feladat. Huszonnégy lovas egy tömegben kétségtelenül képes leend magát a rablócsoporton, dacára a torlaszoknak, keresztülvágni; de a nehéz szekereket csakugyan nem viheti magával, mert akár előre törjön, akár hátrafelé, amott a hidat, itt a levágott fákat leli útjában.

Itt gyors határozásra volt szükség.

Szerencsére a tiszt olvasta Napóleon moszkvai hadjáratát, emlékezett belőle arra az esetre, mikor a testőrség megmenté a kozáktól a hadipénztárt, melynek szekereit, lovak hiányában, az útfélen kellett hagyni. Most hasznát vette.

A postaszekerekből kivették az aranyat, s azt szétosztották a katonaság közt. Tölténytartók, csákók, általvetők megtelek a kinccsel; a szekerekben semmi sem maradt, hanem azért újra erősen lelakatolták azokat, hogy idő teljék majd a felnyitásukban.

És akkor kocsisokat, hivatalnokokat a pusztá lovakra felülteve, a katonaság közrefogá őket, s hirtelen kinyitva a kapukat, kirohant az egész csapat az udvarról.

Sűrű fegyverropogás fogadta őket mindenfelől; néhányan sebet is kaptak: de egy sem halálost, vagy nagyon messziről lőttek azok, vagy rosszul tudtak célozni. Különbön ahányat lelőnek közülök, az annyi százezer forint.

A Fatia Negra és lovasai ott álltak közel felvont fegyverrel kezeikben. Ők nem lőttek a lovasokra, bizonyosan a szekereket várták, hogy azoknak előfogatait lődözzék el.

— Hagyjátok futni a dzsidást, ha akar! — kiálta a Fatia Negra; a szekerekre ügyeljen mindenki.

A lovasság nemsokára kiért a tüzelő tömeg közül, átugrott a torlaszokon; egy csoport puszkást, mely útját akarta állni,

könnyedén szétugratott, s azontúl bántatlanul haladt vissza Szeben felé.

Azonban jól kellett sietniök. Előre tudható volt, hogy amint a hátuk mögött rivalgó diadalordítás a megcsalás bosszúordításába tör át, a Fatia Negra csapatja utánuk fog rohanni, s ezúttal minden egyes közvitéz feje drága, tele levén csákója arannyal.

Alig múlt el egy óranegyed, midőn már a hátuk mögött keletkező porfellegről láthatták, hogy a vakmerő kalandor átlátva rászedetését, nyílt üldözésükhöz fogott.

Hallatlan merészség! Fényes nappal, nyílt országúton, egy tökéletesen fegyelmezett, organizált állam határain belül, egy csoport kalandorral ugyanannyi rendes katonát megtámadni! Nagyon elvette az arany annak az eszét, aki azt merete tenni.

De megtevé!

A katonák egyre közeledni látták a porfelleget hátuk mögött, az elválasztó tér a két csapat között mindegyre rövidült; amazoknak „válogatott” jó lovaik voltak.

A főhadnagy azt parancsolá katonáinak, hogy meg kell állani, s szemközt fordulni a vakmerő rablókra.

A postaszámvevő ellenszegült a parancsnak: azt állítva, hogy első feladat a rájuk bízott pénzt megmenteni.

— Első nekem a katonai becsület — felelt a tisztt, s azzal dzsidásait két sorban felállítá úgy, hogy az utat széltében elfogták; ő maga közepén legelőll állt, a postaszemélyzet hátuk mögött foglalt helyet.

Nemsókára a porfelleg közől kivehetők voltak az egyes alakok.

A lovas rablók rendetlen csoportban vágattak előre, egymástól tíz-húsz ölnyire elmaradozva.

Legelőll több ezer lépésnyire társai előtt vágatott a Fatia Negra. Pompás telivér angol lova, mintha versenyt futna a viharral, mely a port nyomában hordja, nyargalt vele,

s osztani látszott gazdája vak, eszeveszett dühét, ki feje fölött villogtatta kardját, vadállati kiáltásokat rikoltott messziről ellenfeleire. Dühös mozdulataihoz, ádáz ordításához olyan pokoli látvány volt mozdulatlan fekete álarcának egyformasága, körülrepkedve zilált fekete hajától.

Nem tekintett hátra, ha jönnek-e társai utána. Nem tanakodott magában, hogy egyedül mit fog tenni huszonöt fegyveres férfi ellenében. Csak a feldühödött vértől lüktető erek adtak tanácsot szívének. Képes volt ellenfeleit egyedül megtámadni, soraik közé vetni magát, s ízekre apríttatni, vagy visszavenni tőlük elvesztett kincsét.

— Ezt most elfogjuk — szólt a főhadnagy altiszteinek intve. — Mire társai ideérnének, leverjük lováról, s elfogjuk élve.

— Hajrá! — ordított már akkor egy ugrásnyira tőlük a magányos lovag. — Hajrá!! — s a másik percben ott termett közöttük, s a harmadik percben körül volt fogva minden oldalról.

S ekkor kezdődött egy viadal, mely ha a keresztes háború harci krónikáiban volna följegyezve, ha egy szent eszméért vívó lovag hősmérsénye volna, költőjére várna, ki őt megénekelje.

A Fatia Negra egyedül, minden oldalról körülfogva, vívott egyszerre ellenfelei csoportja közepében. A fényes kard kezében, mint a villám, sohasem védő, szüntelen csak a támadó volt; kézből kivert kardok, kettévágott kopják repkedtek körül a levegőben, s amerre lova fejét fordítá, tisztult előtte a tér, egy-egy ellenfele ijedten hátrált meg előle, midőn a fel tartani vélt kard viadori remekvágással ütött sebet testén. Az összebonyolult dulongásban egyik lovas hátráltatta a másik küzdelmét; az ádáz viador egymásnak szorítá őket, s míg kardjával csapásokat oszt, bal kezével pisztolyait lövöldözteti ki. Ellenfelei pedig löfegyvert nem használhattak ellene, mert könnyen egymást lőhették volna meg a zilált tusakodásban.

Csak a főhadnagy nem tágitott tőle. Mint valódi katona, ki a sebet becsületnek tartja, nem törődött azzal, hogy ellenfele mind erőre, mind ügyességre túlnyomó fölötte, szüntelen mellé iparkodott jutni lovával; egypárszor meg is vágta ellenfelét; fel sem vette az, egyszer egy ügyes dőfést adott neki oldalába; a kard meghajlott, de hegye nem ment be az élő testbe. Hahaha! — kacagott a Fatia Negra: — acél sodronyong volt zekéje alatt, s abban a pillanatban úgy vágott vissza ellenfeléhez, hogy ha az el nem kapja fejét, halva van; így a kard csak csákóját szelte keresztül, s a kettévágott csákóból szétömlött az útra az ezernyi ezer arany!

Valami pokoli ordítás hangzott erre, melyet megnevezni nem képes a köznapi szó. Mint az elkárhozott kacagása, mint a halálra kínozott átoksikoltása, mint a vérszomj hörgése az áhított vér láttára, mint egy diadalmaskodó démon gúnyhahotája, ki egy angyalt ejte el gánccsal, úgy hangzott a Fatia Negra üvöltése a kiömlő arany láttán.

Tréfa volt és művészet, amit eddig tett; csak ezután kezdte még rá a harcot.

— Le a fejekkel; le a süveggel! — ordíta recsegő hangon, s oroszláni dühvel veté magát ellenfelére, kiknek mindegyike feje fölött hordá azt a veszedelmes mágnest, mely kardjának villámaint magára vonta.

És ő maga sebesíthetlen volt; kard, kopja nem járta át vasingét.

Azalatt sebes vágatva közeledtek társai. Egy csákó újra lerepült egy fejről, a széthulló aranyat a lovak patkói gázolták a sárba.

— Lőjétek le a lovát! — hangzott ekkor hátulról a postatiszt szava; s abban a percben három pisztolylövés érte a telivért, a harmadikra, mely szügybe találta, felágaskodott lovagjával a mén. A Fatia Negra észrevév, hogy veszedelme megnőtt, s mielőtt a ló lerogyott volna vele, nehogy lábával alája szoruljon, kiugrott kengyeléből a földre.

Most gyalog támadta meg ellenfelét. Vak volt már, nem látott maga előtt egyebet, csak vért és aranyat. Mindkettőnek részege volt.

Azután egyszer azon vette észre magát, hogy egyedül vagdalkozik a levegőben; sem kardot, sem kopját, sem ember-testet nem érnek csapásai. A tiszt megsebesülte után a postafőnök vevé át a vezényletet, s az célszerűbbnek találta nem várni be az egész rablócsoportot. Neki a pénzt megmenteni volt feladata. Parancsot adott, hogy forduljanak meg, és siessenek Szászvárost elérni; ami pénz már szétömlött, az kárba van veszve. Ezzel a sátánnal kár volt kikötni. Hisz azt tudja minden ember, hogy a Fatia Negrát elfogni nem lehet halandónak.

— Utánuk! Egy lovat adjatok! — ordíta a Fatia Negra megérkező cimboráinak, mire azok mind leugráltak lovaikról, nem is annyira azért, hogy neki lovat adjanak, mint hogy az úton szanaszét heverő aranyakat fölszedni siessenek.

— Ráértetek erre! — kiálta nekik a kalandor, a többit ott viszik elöttünk! Siessetek utánam.

Azzal nem várva, hogy társai mit határoznak, egynek a lovára felkapott, s nekieresztett kantárszárral rohant a távozó fegyveres csapat után. Senki sem követte. A rablók igen okosak voltak azt belátni, hogy ha ők itt hagyják azt a néhány ezer darab aranyat, ami már meg van nyerve, s kergetni indulnak a százszor annyit, amit még el kellene érni, s amiért még majd bevért fejeket is lehet kapni, azalatt a hátuk mögött kullogó gyalog konfráterek azt itt szépen felszedik a maguk táskájába; hát biz ők csak ott telepedtek meg, gondolva, hogy a Fatia Negra majd csak visszatér, ha észreveszi, hogy egyedül van.

Az pedig nem gondolt velük, hanem vágatott a katonák után, sarkantyúit a paripa oldalába vágva. Hasztalan; nem a telivér futó volt alatta, nem érhetette elveszett kincsét többé utol, hogy megküzdhetett vagy eleshetett volna érte.

Amazok nem álltak meg többé, hogy vele töltsék az időt. Néha-néha hátratekintve, látták, mint vágat utánuk egy

magányos lovag, kardját fogai közé szorítva, s borzadva emlékezett némely babonás mesékre alvilági szörnyekről.

Így rohant a magányos lovag ellenei után egész Szászváros aljáig, s csak akkor maradt el tőlök, midőn azok a vámon áthaladva, a vámsorompót leereszték előtte; a vámosok még azután is látták őt sokáig átkozódva s ökleivel fenyegetődve a város alatt nyargalózni; néha oly közel jött hozzájuk, hogy pisztolyait rájuk sűté, a golyók a vámház ajtait és ablakait fúrták keresztül, s oly nagy volt a varázs a rettenetes hírfi kalandor személye körül, hogy senki sem indult ki elfogását megkísérteni; a polgárőrség az utcák bejáratait őrzé csoportosan, s egész éjjel biztosan várta mindenki, hogy Fatia Negra bandája a várost ostromolni fogja.

Ha csak rajta múlik, ő bizonyosan megcselekszi.

Azonban ez nem történt meg. A lovasokat, míg visszatért is, ott találta a Fatia Negra a küzdés helyén, amint a sötétben a sárba gázolt aranyakat keresték, s még azután kísérletet tett csapatjai összeszedésére; az országúton néhány száz martalóc rajzott alá s fel, hanem akkor hírül hozták neki fizetett kémei, hogy Szebenből négy század gyalogság érkezett meg ágyúkkal Szászvárosba, — s az ágyú névre úgy szétrepült az egész harámbanda, mintha szél fújta volna el; reggelre azt sem lehetett tudni, hova lettek.

AZ ÜLDÖZÖTT VAD

Ezt a merényt többé elnézni nem lehetett.

Hallatlan eset az, hogy egy rablólovag a XIX. században egy tökéletesen organizált ország határán eszébe hagyja magának jutni azt a vakmerőséget, hogy fényes nappal rendes katonaság által kísért postaszekereket megtámadjon; a király fegyvereseivel rendes csatát vívjon, s azokat kényszerítse veszteséggel visszavonulni!

Ez már nem maradhatott megtorlatlan.

Mint a villám járta be e hír az érdekelt hat vármegye minden helységét, s mintha össze lett volna beszélve minden ember, azon kezdte minden falusi bíró, hogy rögtön elállatta az utakat vasvillás népekkel, hogy ezúttal a Fatia Negra és kalandortársai, akárhonnán jöttek ide, többé — hacsak repülni nem tudnak — ki ne menekülhessenek innen.

E gyors készenlevésben nagy érdeme volt Satrakovics örökös nyugtalanításának; az emberek bármennyire kinevették is, valami keveset mindig elhittek azokból a csodákból, amikkel őket a dühös öregúr ijesztgetni ki nem fáradt, s minden ember, ki a vakmerő országúti kaland hírét meghallá, azzal a szóval ugrott fel helyéből: „megmondta azt előre Satrakovics!”, s azzal mindenki iparkodott puskája, kardja után látni.

Ennek a merész vállalatnak már egyszer véget kell vetni. Nem vártak többé megyegyűléseket; az alispánok kihirdették

a statáriumot, felültették a bandériumokat, s összegyűjtve a megyék pandúrjait és fegyveres mezei hadnagyait, elhatározzák, hogy közös egyetértéssel gyorsan és rögtön gyökerén ragadják meg az elhatalmazott bajt, s amennyire lehet, katonai erő segélyül hívása nélkül irtsák azt ki országból.

A katonai beavatkozásra mindig féltékenyek voltak.

Hogy Gerzson úrnak igazságot szolgáltatassanak pusztában elhangzott szavaiért, őt nevezte ki mind a hat vármegye a furfangos hajtóvadászat vezetőjének, melynek területe több száz négyszögmérföldet foglalt magában.

Gerzson úr bebizonyítja ez alkalommal, hogy ha nem nagy hadvezér is, de bizonyos nagy hajtóvadász.

Az ő terve az volt: a megyékből kivezető hegyi utakat, szakadásokat egy helyben maradó fegyveres földészekkel elállatva, a főbb utakon azalatt a rendszeres láncolatot képező nemesi fölkelőkkel előrenyomulnak, kiknek egyes csapatjai közt az összekötő vonalt az erdőkben portyázó pandúrok és hadnagyok képezendik. A hajtóvadászat hálója így napról napra összébb húzódik egy pont körül, mely később fog meghatározódni.

Az előrehaladó bandériumokkal együtt jár a rögtönítélő bíróság, s minden falut, minden tanyát felkutató, s ahol gyanút fog, ott ítél és végrehajt irgalom nélkül.

Ezalatt egy mozgó csapat, saját vezetője belátására bízva, keresztül-kasul szeldeli a körülhálózott tért, véletlenül, előre nem sejtve jelen meg majd itt, majd amott, egyfelől azért, hogy ha a kalandoroknak rendszeres védelmi tervük volna, azt összekuszálja, másfelől pedig, hogy a kezére hajtott véletlent ügyesen elfogja, s a gubanc vezető fonalát kezére kerítse.

Látni való, hogy ide gyors eszű, éber lelkű, bátor és ügyes férfira van szükség.

Midőn ez utóbbi vállalattal Gerzson úr Vámhidy Szilárdot bízta meg, ebben a legnagyobb mértékét fejezte ki irántai becsülésének.

Ezért meg is rótták, hogy minek bíz ilyen fontos feladatot oly fiatal emberre; hanem az öreg táblabíró azt felelte rá, hogy arra senkinek semmi gondja, ő ismeri a maga emberét.

A hajszma megindítása előtt közlé az ifjúval rövid utasításait.

— Öcsém, senkinek se higgy, csak a saját szemeidnek, ne beszélj arról, amit egy óra múlva akarsz tenni, senkinek. Fegyveredet soha el ne hagyd. Megnézd, hogy mit eszel és iszol. Senkihez ne legyen bizodalmaid. Éjjel szobádban senkit ne hálass, és többször körülnézz, mit csinálnak embereid. És végre senkit ne kímélj, akinél gyanút fogsz, akár úr, akár paraszt. Huszonnégy jól kipróbált pandúrt adok melléd, magam válogattam ki őket; hanem azért mégsem lehetetlen, hogy ezek közt is akad áruló; a Fatia Negrának mindenütt vannak cimborái, és melyik gyanúsán viseli magát, azt küldd vissza hozzám parasztkíséret mellett vason. A Fatia Negrának csak az a huszonnégy társa, aki lovon szokta kísérni, képes arra, hogy nyíltan megtámadjon; a többi csak csőcselék pásztornép; az a veszedelem hírére elbújik. Még egyszer mondom, hogy senkinek ne higgy.

Szilárd a parancs vétele után rögtön megindult huszonnégy pandúrja kíséretében, lóháton.

Legelső útját a bihari havasoknak vevé, ugyanazon meredeket kerülve meg, melyet később egy fiatal magyar költő szerencsétlen halálával annyira nevezetessé tett.

Ez útnak azonkívül, hogy nagyon rossz, az az előnye van, hogy az utas egy álló napig nemcsak emberrel, de még madárral sem találkozik, s eszerint, ha az a különös szándéka van, hogy észrevétlenül jusson be Erdélybe, azt ezen az úton legkönnyebben elérheti.

Már Rézbánya tövében elkezdődik a bihari meredek, s a korán reggel megindult csapatnak délig tartott a hegy gerincére felkaptatni.

Ott a keskeny hegyháton egy hosszú ösvény van verve, mely több óra hosszát egymásra düledezett szikladarabokon

keresztül vezet; szomorú, otthontalan táj; semmi élő növény az útban, még moha sincs a meztelen köveken; semmi hang, csak az örök szél zúgása; a szédítő meredekben alant egymásra boruló sűrű erdők, mik fölött a havasi keselyűk kóvályognak körben járó röpttel, s amilyen messze a havasi hátról ellátni, olyan messze semmi egyéb, mint kopár hegyhátak, erdős völgyek, emberi lakás nyoma nélkül.

Tökéletesen arra való hely, hogy egy bujdoszó harámbanda itt víjon élet-halál tusát üldözői ellen; ahol azt, akinek utolsó embere is elesik, sohasem fogja itt megtalálni senki; mert hisz ezen az úton tíz évben egyszer vetődik valami átmenő, s akkorra már farkas és keselyű rég széthordta a csontokat.

Azonban a harámbanda nem jött üldözői elé e találkozóra, ami arra mutat, hogy Szilárd terve ügyesen volt kezdve, senki sem sejtethé; mert ha tudhatta volna jöttét a Fatia Negra, lehetetlen, hogy ezen a kísértet lakta helyen rá ne várt volna, ahol tíz elszánt férfi egy hadsereget verhet vissza.

A havas tetején van egy friss csergedező patak, mely körül, mint oázis a sivatagban, üde pázsit terül el; s e pázsit között, a kopár magasban, ahol már semmi növényélet nincs, nefelejcsék virítanak.

Itt Szilárd megpihenteté a lovakat, a legénységet falatozni rendelé, s mikor újra lóra ültek, egy nefelejcsét szakított le a csermelypartról, s azt gomblyukába tűzé. Régi szokása volt, valahányszor nefelejcsét talált, abból szakítani; hajdan mindig átadta azt kedvesének; sóhajtva bizalmasan: „engem, galambom, el ne felejts!” Most már nincs, akinek adja, de megmaradt még az előszeretet az emlékezet gyöngéd virága iránt és a szomorú sóhaj: „engem, galambom, el ne felejts!”

Lefelé az út egy égett erdőn visz keresztül. A fák nincsenek korommá égve, hanem az alsó bozót gyulladván meg, emiatt a szálfák kérge mind fölrepedezett, és az egész rengeteg ki van száradva, alját fű helyett korom fedi, s a lombtalan fák a szél zúgása alatt recsegve hullatják alá száraz gallyaikat: ez

az egyetlen hang, mely a kétszeresen „holt” természet síri csendjét félbeszakítja.

Ismét hosszú órákig haladt Szilárd lovagcsoportja, emberrel nem találkozva sehol. Késő délután fedezték fel a legelső pakulárkunyhót. Annak a pásztora is kinn volt az erdőkön juhnyájával; nem volt odahaza egyéb, mint egy sánta kutya, mely megugatta őket.

Estefelé találkoztak egy lovas földésszel, ki málét vitt örletni a malomba; azt elvitték magukkal kalauznak.

Azután egész éjjel mentek előre. Végighaladtak Skeritorán, Nyiágrán, egész a vidrai hegyzuhatagig; ide virradatkor érkeztek meg.

E havasi falvak egész épületei oly távolba vannak egymástól elszórva, hogy egyik szomszéd a másik házát nem láthatja; néhol félórányi a tér közöttük. E körülmény és az éjjeli idő kedvezett Szilárd tervének. A házakat egyenkint lehetett körülfigyelni, s kimozdítani, a második ház lakói nem tudhatták, mi történik az elsőben.

Hasztalan fáradság volt: semmi gyanúsát sem lehetett felföldözni.

Régelre kifáradtan érkezett meg a csapat a csurgó alatti házhoz; itt pihenőt kellett tartani . . .

Szilárd néhány kérdést intézve magához a kalauzhoz, azt is útnak ereszté, megparancsolva neki, hogy visszamenjen Skeritorára.

Mikor a kalauz lovára kapott, a pandúrőrmester azt mondá Szilárdnak:

— Szolgabíró úr! — Én azt hiszem, hogy ez a fickó nem fog visszamenni Skeritorára, hanem amint szemünk elől el-tűn, visszafordul, és fellármázza előttünk az egész utunkba eső vidéket.

— Magam is azt hiszem.

— De akkor szelet fog minden gyanús ember, s idejekorán megugrik előlünk.

— Éppen azt akarom. Így az a baj, hogy nagyon is fektében marad.

Azzal megparancsolá pandúrjainak, hogy fele menjen aludni, a másik fél legyen ébren, három óra múlva váltsák fel egymást.

Délre kipihenték magukat a pandúrok, az örvezető sürgetni kezdé Szilárdot, hogy induljanak már, mert elkésnek.

— Még jókor van! — felelé Szilárd, s fél délutánt eltöltötte ott hiába; csak akkor ült lóra, panaszkodva minden ember előtt, hogy mennyire összetörte a tegnapi lovaglás. Még azután minden jövőmenőtől: házigazdától, cselédétől összevissza kérdezé, hogy melyik helység merre fekszik, hogyan kell menni, merre az országút.

— Jajh! — dörmögének a vén pandúrok. — Ha ez így kibeszéli előre az egész útitervét, akkor aztán üthetjük bottal a rablók nyomát.

Még azután, hogy kiindultak is, minden jövő-menővel szóba állt, hogy jól visz-e az út erre meg amarra; az unalomig sok időt eltöltött ezen a módon.

(Aztán ez akarja elfogni a Fatia Negrát? — dörmögének egymás közt a vén pandúrok.)

Hanem amint egyszer a kerített földeken túl voltak, hirtelen megfordítá lovát Szilárd, s átkapatva a hegyi csermely túlsó partjára, út nélkül belevágtatott az erdőbe, parancsot adva, hogy a legnagyobb sietséggel tartsanak utána; — hogy mit akar, azt ugyan ki nem találhatta senki.

Ha csak el akar itt az erdőben tévedni, azt nagy hamar megérheti.

Egyszer azonban azt parancsolja kísérőinek, hogy szálljanak le, s vezessék lovaikat kantárszáron fel a hegytetőnek. A vén pandúrőrmester elérté a szándékot, de nem helyeselte.

— Ezen a hegyen nem lehet lóval átmenni.

— Nem kell ellentmondani. Én értem, amibe fogtam. Utánam.

Még haladtak félórányi küzdelmes úton nagy titkos káromkodással vezetőjük nyomában, midőn egy bámulatos látvány lepte meg őket. Egy roppant üreg tátongett előttük, melyen, mint egy alagúton keresztül, a túlsó völgybe lehetett látni. Ez a „római kapu”; sokan azt hiszik, hogy a rómaiak fúratták itt keresztül a hegyet; azonban e mesés mű sokkal nagyobb szerű mérvekben alakult, mint hogy a természetén kívül más szerzője lehetne; meglehet, hogy a rómaiak is használták itteni hadjárataikban.

A pandúrok most érték már ifjú vezetőjük tervét; s zentül vakon követték volna tűzön, vizen keresztül.

A római kapun át egy félóra alatt a túlsó völgybe juthatni, s amilyen bizonyos, hogy jöttük hírére a Körös völgyéből iparkodni fog minden gyanúfogható lélek menekülni, éppen olyan előrelátható volt, hogy azokat a Geinai-szorosban meg fogják lephetni.

Reggel, mint az égből esett villám, volt Vámhidy ott, ahol senki sem várta.

Estig nyolc embert szedett össze, akiket nehéz gyanúban talált.

Még alkonyat után egy lovas hadnagytól levelet küldött Gerzonnak, melyben azt írta: „Bizonyos vagyok felőle, hogy az egész cselszövény fonalát kezemben tartom. *Nyomon vagyunk!*”

Éjszakára egy magányos malomban telepedett meg, melyet ezúttal úgy választotta ki, hogy szükség esetén védnie is lehessen. Nagy okai voltak attul tartani, hogy az éjjel megtámadják.

A malom egy rohanó hegyi patak fölé volt építve úgy, hogy a patak az épület alatt rohant keresztül a kerekekre; elől hármaz zsilip korlátozó a medencében összegyűjtött vizet, mely itt jó mély volt, s mely fölött három cölöpön álló egy szál vastag deszka képezte a hidat, mely az erdőből levezető gyalogutat összeköté.

Estefelé jelenték Vámhidynak, hogy egy vak koldus akar vele beszélni, mégpedig titokban, hogy senki más ne hallja. Igen sürgetős tudatnivalói vannak.

Vajon mit tudhat egy vak ember?

Szilárd bevezetteté magához a koldust, ki izmos, atlétai férfinak látszott; széles vállakkal és öles természettel; kár volt érte, hogy vak.

— Domnule, egyedül vagyunk-e? — kérde a vak, midőn a szobában volt Vámhidy előtt.

— Ketten vagyunk. Mi kell, jó ember?

— Köszönöm, hogy jó embernek nevezett, domnule; mert az vagyok, és az is leszek. Én vagyok a híres Juon Tára, a híres, erős ember, akinek a szemei kiégtek a Lúcia-barlangban, mikor a Fatia Negrát el akartam fogni; aztán a szörnyeteg felgújtotta az egész barlangot.

Szilárd azt hitte, hogy jól megérté a koldus idejövételének célját, ha egy tallért nyom a markába. Szegény, megértemelte, amiért szeme világát áldozá olyan vállalatnak, amihez ő is éppen hozzákészüle. Némileg bajtárs.

Hanem a koldus nem fogadta el az ajándokot.

— Köszönöm, domnule, *mulezám*; nem ez a pénz kell énnekem: a Fatia Negra feje kell énnekem. Ez után a fej után járok én, azután nem lesz semmi bajom. Akarod ezt a fejet megkapni, domnule? — Én megmondom, hogy hol van.

— Nos?

— Van-e bátorságod meg nem ijedni tőle, domnule?

— Én nem ijedek meg semmitől.

— No, mert sok embert megdöbbsent ám azt a fekete arcot látni, amin nincs semmi változás, ami olyan, mint az acél; akiről azt hiszik, hogy sem kard, sem golyó nem fogja; de az én körmeim megtépték az ő testét, és én láttam az ő vérét folyni!

— Mondjad, hol van?

— Itt, közel.

- Merre?
- Ah, domnule! — sóhajtja Juon Táre. — Tudom is én, hogy mit kell arra felelni: „merre?” hiszen én nem látok sem eget, sem földet.
- Tehát akkor hogyan tudod, hogy közel van?
- Ah, domnule, a hangjáról megismerném én őt, és ha szólni nem hallanám, a lépései hangjáról megismerném, mikor közeledni hallom; nem tud senki úgy járni, mint ő: egyszer olyan csendes, mint a kísértet, hogy azt csak egy vak füle veszik észre; majd meg úgy dobog, mintha az egész föld üres volna alatta, s az hangzanék minden lépésére. Óh, én sokszor hallottam e lépteket messziről közeledni.
- De hát mégis, tudsz-e felőle valami bizonyosat?
- Elmondok, domnule, mindent, elejétől fogva. Látod, hogy vak vagyok, koldus vagyok, az a mesterségem. Amíg a feleségem élt, addig nem voltam koldus, mert ő dolgozott, napszámba járt, keresett rám. Hanem az meghalt. Szép dolog az uram, mikor az embernek a szemei ki vannak égve, aztán nem tud sírni. Én bizony örömet meghaltam volna éhen, de egy kisleány maradt, nem több még, mint kétesztendő: annak koldulगतok. Itt a patak fölött az országúton van egy kőhíd, a vármegye építtette; reggel a fiacskám idáig ki szokott vezetni, s azután megint visszamegy a faluba, pedig olyan picike még: a dászkal felesége visel rá gondot; este ismét értem jön, és hazavezet. Amit kegyes utazók adnak, azt megosztom szegény házigazdámmal, aki még a koldusnál is szegényebb. Ha zivatar ér odakünn, akkor bemenekülök a híd első boltozata alá, ahova nem jó víz, onnan várom be a végit, s ismerem már annyira azt a helyet, hogy tapogatózva egyedül is el tudok rajta járni. — Tegnap történt ez. — Künn ültem a híd végében, s hogy sokáig nem hallottam emberszót magam körül, és hogy erősen meleg volt, elnyomott az álom. Küzdöttem vele, de nem bírtam ellenállani. Attul tartottam, hogy ha valahol az útban dűlök el, valami szekér elgázol. Azt gondol-

tam hát ki magamban, hogy befekszem az ismeretes hídbolt alá; nekem úgyis mindig éjszaka van, fiacskám majd rám talál ott. Egyszer hirtelen fölbredek azokra az ismeretes lépésekre. Ott ment keresztül a hídon a fejem fölött. Esküdni mertem volna rá, hogy ő az. A híd közepén megállt. Kevés idő múlva több lépés hangzott, jobbról-balról; férfiak jöttek a híd felé, s ott annak a közepén valamennyi megállt, megszámláltam őket; huszonnégyen voltak.

Szilárd most már érdekelten kezdett figyelni.

— Ekkor megszólalt ő. Óh! A két szemem világa ha megvolna, nem látnám őt oly elevenen magam előtt, mint látom őt vakon, ha beszélni hallom. Ő volt, az első szónál ráismertem; de abból, amiket beszélt, rá fogsz te is ismerni, domnule. Az a huszonnégy férfi esküdt cimborája volt mind. Titkos összejövetelük volt ezen a helyen, ahol nehéz meglepni valakit, mert mindenfelé erdők veszik körül. Azért hívatta össze társait, hogy tudassa velük, mi van ellenük megindítva. Elmondta nekik, hogy mindaz, amit a vármegyék hajtói tehetnek, nem félelmes rájuk nézve; de nagyon veszedelmes az a csapat, mely ezalatt keresztül-kasul járja a vidéket. Ez bajt szerez. Ezt el kell tenni az útból. Hanem a cimborák nem választoltak neki rá semmit. Összesúgtak, morogtak egymás között, s végre azt mondák, hogy ez nehéz sor lesz. A pandúrtól félnek nagyon, meg a vármegye uraitól. Tudják már, hogy ezek kitanulták fortélyaikat, s nem szoktak sokat tréfálni. Mind azt mondták, hogy pandúrokat nem támadnak meg, mert azok még jobban tudnak löni, mint a zsvány, s értenek ehhez a vadászathoz nagyon. Hiába esett a Fatia Negrának minden biztatása, azt mondták, hogy ki-ki bújni fog, ahová tud. „Akkor hát bújzatok el olyan jól, hogy rátok ne találjanak”, azt mondá a vezér; „majd én magam fogok velük végezni! — Majd felkeresem én őket egyedül, s megmutatom nektek, hogy ezek is csak halandó emberek.” Ez volt az utolsó szava hozzájuk, azzal ki jobbra, ki balra sietett; a lépések elhangzottak fejem

fölött. De te hidd el azt, uram, hogy amit a Fatia Negra ki-
mondott, azt meg is fogja kísérteni.

— Hogy ő maga jöjjön bennünket megtámadni? Akár
egyedül, akár sokadmagával?

— Nem hiszed, uram, amit mondtam; pedig úgy lesz.
Higgy nekem, mert senkinek sem olyan keserű a Fatia Negrá-
ról gondolkozni, mint nekem. Feleségemet és szemem világát
vesztettem miatta. Volna csak meg egyik szemem! Látnék
csak annyit, hogy tudnám megkülönböztetni az árnyéket
a világosságtól; óh, majd magam mennék én ellene, s ha még
egyszer megfoghatnák ezek az én kezeim: domnye Zeu! nem
szabadulna ki azok közül élve.

— Jó ember, bizonyos vagy afelől, hogy nem álmodtad
azt, amit nekem elmondtál?

— Tudod, domnule, az első kábulatban magam is gon-
doltam ilyesmit. Mit tudhatja egy vak ember, hogy mikor
álmodik, hisz ő nem nyithatja fel szemeit, hogy azt mondja,
ébren vagyok, látok! Hanem hát elővettem kusztorámat,
s bal karomba egy keresztet vágtam a hegyével. Nézd meg,
uram, ottan van-e?

Juon felgyúrte bő ingujját herkulési karjáról, s Szilárd
megdöbbenve látta rajta az alig behegedt kereszt mélyen
bekarcolt sebét.

— Látom: itt van.

— No, ha látod, uram, akkor tudhatod, hogy nem álmod-
tam, amiről beszélek. Vigyázz magadra, mert a Fatia Negra
eljön. Az éjjel még nem, mert ő azon az úton vár, melyen
megindultál. Hanem reggelre meg fogja tudni, hogy a római
kapun keresztül elkerülted, s holnap éjjel bizton várhatsz reá.

Szilárd azt mondá Juonnak, hogy azok felől, miket neki
elmondott, senkinek se szóljon; ha való, amit bejelentett,
jutalmát megkapja érte.

— Csak a Fatia Negra véréért, semmi mást — mondá
a vak koldus, s oly szomjú epedéssel emelé arcát az ég felé,

melyet nem láthatott; csak azt tudhatta, hogy az még feje fölött van.

Annyi hatása mégis volt Szilárdra Juon szavainak, hogy pandúrjait az éj óráiban felváltva szüntelen cirkáltatá az erdőben, s maga is csak hajnaltájon dült le alunni.

Ez éjjel semmi sem történt.

Másnap reggel a környékbeli bírák gyanús embereket hoztak elé, kiknek vallatása sokkal több időt vett igénybe, mint egyelőre hivé; emiatt szinte délig ott veszteglett a malomban.

Dél felé erős kopócsaholás hangzott az erdőben; a molnár azt mondá, hogy alkalmasint a földesúr vadászik medvére.

— No, azt ugyan most rosszkor teszi — dörmögé Vámhidy —, az én vadamat riasztja el.

A vadászcsapat nemsokára kiért az útra, a medvét aligha el nem szalasztották.

Vámhidy odaizent a vadászó főúrhoz, hogy lenne szíves abban hagyni mulatságát, mert most más dolog van itten készülőben; mire az készséggel szót fogadott; a kopókat rögtön pórázra fűzték, a társaságot összekürtölték, s azzal az egész vadászcsapat a malom felé tartott.

Néhány pillanat múlva Vámhidy a vadászó úrban Hátszegi Lénárdot ismerte meg.

Az ilyen találkozásokat gyakran renanzi a véletlen, ha ugyan a véletlen renanzi; — két ember, akinek még egymásról álmodni sem esik jól, összevetődik egy pusztá helyen, ahol kénytelen egymással szembemenni, és még azt is mondaní egymásnak, hogy „adjon isten jó napot”.

Hátszegi hamarább beletalálta magát a helyzetbe, mint vetélytársa; olyan arccal üdvözlé őt, mintha soha semmi haraguk sem lett volna egymásra.

— Mi mind a ketten vadászni járunk, szolgabíró úr.

— Én hivatalból.

— Én pedig csak mulatságból. Ha tudtam volna, hogy erre veszi ön úrját, bizonyosan nem kaptam volna ez alkalmatlan mulatságba. No, de vége van; mindjárt visszafordulunk. Az én medvéim futhat; hát az öné?

— Még az sincs meg.

— No, én igen sok jó adattal tudnék önnek szolgálni az üldözött kalandort illetőleg, mert magamnak is volt néhány nevezetes rencontrém velem; ha nem sajnálná ön magától a fáradságot Hídvárt meglátogatni, ahol mind saját magam, mind nőm részéről a legszivesebb fogadtatást ígérem.

Megannyi nagyúri kegyelemdöfés Szilárd szívének! Hát-szegi úgy beszélt hozzája neje szívességéről, mintha érdemesnek sem tartaná emlékében tartogatni azt a szomorú katasztrófot, mely őket egymástól futni parancsolá. Ő hívja magához látogatóba Vámhidy! Ígéri, hogy szívesen fogja látni, biztatja, hogy neje is otthon lesz: éreztetni akarja vele, mennyire nem törődik vele és talán nejevel sem. Szegény embernek minden csekélység kincs; még egy szerető szív is; — gazdagnak az is csak egy fillér.

— Köszönöm, báró úr — felelt rá hidegen Vámhidy —, utasításaim vannak, amikhez tartanom kell magamat; nem mulatságból járok itt. Azonkívül is bizonyos nyomra akadtam, melyet üldözni fogok, s azt nem tudom, hová vezet.

— Az derék. Ön tehát nyomára akadt valaminek? Nem tévút-e az? Ezek a ravasz emberek hamar rászedik az idegent.

— De ez valódi nyom, amit felleltem. Nem olyan embereknél leltem azt, akik maguk is érdekelve volnának; ezek egészen ártatlanok. Ez az egész eset. Mielőtt az elkobzott aranyakat felküldték volna Bécsbe, Gyulafehérvárott egyenkint minden darab aranyat egy kereszttel jelöltek meg; ami abból a célból történt, hogy az illető pénzverő hivatalt kötelezzék vele csakugyan minden aranyat újra sajtoltatni; aki különben úgy adhatta volna azt vissza, ahogy átvette. Az egész egy kis bürokratikus aprólékoskodás dolga; de ami ezúttal

javunkra szolgált. A visszaráblott aranyak mind meg voltak keresztezve, s én ilyen keresztes aranyakat már több itteni embernél fedeztem fel. Ezek, úgy hiszem, ártatlanok; ők más-tul kapták; urát tudják adni; még meglehet, hogy az a más is tudatlan a bűnben, de így nyomrul nyomra mégis majd csak rá fognak vezetni arra, aki legelőször kiadta az aranyakat. Én azt előre is tudom, hogy a Fatia Negra nagyokat nevet, mikor hallja, hogy hat vármegye katonája hogy járja utána az erdőket, hogy kopogtatja az odvas fákat, amíg ő valamelyik népes város színházában lomnyettírozza a kardaloknőket; hanem igen meg lesz lepelve, majd ha egyszer minden ostrom nélkül bekocogtatnak hozzá, és azt mondják, hogy „itthon van-e a Fatia Negra?”

Hátszegi nagyot kacagott.

— Becsületesemre, ez igen jó ötlet! Én magam is azt hiszem, hogy a jámbor zsványt hamarabb meg lehet találni a kávéházban, mint az erdőben; mert már azt a mai világban bizony senki sem hiszi, hogy valaki azért rabol fél milliót, hogy mint Pintye Gregor a Torda hasadékban lakjék vele. Paplanos ágyhoz van biz az szokva. Mármost csak azt sajnálom, hogy az én aranyaimon is nem volt valami jel, amikről rájuk ismerhetnék; ezentúl minden pénzemre felírom a nevemet.

Azzal nevetve, füttyörészve tért vissza vadászcsapatjához, mely úgy látszott, csupa alattvalóiból állt, s könnyedén osztá parancsait nekik.

— Terheljétek le a mokány lovakat, és készítsetek el mindent a falatozáshoz, ma nem megyünk tovább.

Aztán ismét Vámhidyhoz fordult:

— Minthogy mi, a túlnyomó erőnek meghajolva, kaptulálunk, legyen ön szíves velem egy szép kerek árnyékos térséget kikeresni az erdőben, ahol nekitelepedjünk, s a zsák-mányul esett proviantot egymással megosszuk.

Vámhidy hidegen tekintte Lénárdra. Gondolta tán magában: kereshetnének egy szép kerek árnyékos helyet az erdőben,

ahol hat lépésről egymás mellének szegzett pisztollyal nézhetnék egymás szemébe, s beszámolnánk azzal, amivel oly régen tartozunk.

— Köszönöm, uram, én már ebéd után vagyok.

Aznap csak egy hamuban sült pogácsát evett még.

De hát ha éhen kellett volna meghalnia, ült volna Hátszegi mellé, hogy vele egy étkes tarisznyából falatozzon?

— Hát a legénységnek nem szabad egy pohár bort inni az egészségemért, miután az én birtokomba jöttek?

— Pandúrjaimnak nem szabad bort inniök, hogy mindig józanon maradjanak; a malmot parancsom nélkül el nem hagyhatják, s nagysádtok itt szinte meg nem telepedhetnek, bárha e malom a báró úr sajátja is; mert én most „vérbíró” vagyok, akinek joga van bármely ajtót kinyitni és bezárni, ahogy jónak látom.

— Ebből azt érthetem, hogy kértemre nem akarja ön hídvári kastélyom ajtaját kinyitni, a malmom ajtaját pedig bezárja előttem.

— Valóban úgy van.

— Ezt nagyra becsülöm! Egyébiránt — nem teszek le arról az ajánlatomról, hogy mind kastélyom, mind egyéb birtokomban levő úri lakaim és tanyáim önnek rendelkezésére állnak, s ha magam nem találnék is otthon lenni Hídvárott, aminthogy holnap reggel Szebenbe rándulok, nőm igen szívesen látandja önöket.

E másodszori ajánlat már bosszantá Szilárdot. Röviden végét akarta szakítani a beszédnek.

— Remélem, hogy nem leszek kénytelen terhére lenni.

Hátszegi észrevevé Szilárd hangjában az ingerültséget, s hideg mosolygással monda neki:

— Kedves ifjú barátom. Tudja-e ön, hogy mi az a *hullócsillag*? Az egy rosszul égő szivarnak a tüze, amit valami mennyei pipás elhajított. *Good bye!* . . .

Azzal vállára kapta fegyverét, s könnyű, úriasan délceg léptekkel haladt végig a mezőn, vadászcsapatját maga után szólítva, ugyanazon erdőben tűnve el, amelyből előjött.

Vámhidynak pedig minden erében elterjedt a keserű méreg, ami e szókbán volt kimondva: a hullócsillag csak egy rosszul égő szivar tüze, mit egy óriási pipás elhajított; e cifra gúnyt csak ő értette, akinek az fájt.

És azután este lett, és tele lett az ég csillaggal, s Szilárd elkezdé nézni a csillagokat, és elfeledé amellet, hogy hivatalos terhek nyomják vállait, elfeledé a rablót, a Fatia Negrát, s azt képzelé, hogy szemei találkoznak azokban a csillagokban „egy más valaki” szemeivel, akit éppúgy kerül az álom és boldogság, mint őtet.

A véletlen milyen közel hozta őket egymáshoz; éppen csak el kellene fogadni a férj meghívását, hogy ismét szem szem ellenében legyenek. Vajon mit mondanának egymásnak?

Azután valahányszor egy csillag lefutott, az mindig felzavarta ábrándozásiból; ki nem tudta verni fejéből azt a mondatot, hogy az egy kiegészített szivar, mit az égi képletek valamelyik mágnás tagja, tán a „nyilas”, a zodiakusi sportsman, untából elhajigál.

Az éj egészen csendes volt; csak a malom zsilipjén átrohanó víz zuhogása adott hangot a tájnak, mely ezúttal a malomgép kepelésével nem volt összekötve; a molnár a faluba ment a vizsgálat alatt, hogy avatatlanok ne legyenek a háznál. A szobákban a pandúrok horkoltak, kiknek két óráig éjfél után volt szabad alunni; addig csak Vámhidy volt ébren, és kívülre még egy pandúr, aki a pincébe zárt foglyokat őrizte.

— Áldjászketye domnye Zeu! — hangzék egyszer csendes hangon a part rekettyéi közül, s Szilárd az éppen kelő hold fényénél egy magas, sötét alakot látott a malomfolyosó felé közeledni.

A vak Juon volt az.

— Hogy tudod te, hogy itt valaki áll? — kérde tőle gyanakodva Szilárd.

— Hallottalak néhányszor fohászzkodni uram, s tudtam, hogy ébren vagy, mert hiszen előre óvtalak, hogy vigyázz, mert az éjjel rád fog törni.

— Kicsoda?

— Hát ki? A Fatia Negra.

— S azt hiszed, hogy lenne bátorsága?

— Azt tudom, hogy már útban van.

— S hol voltál most?

— Itt a malom árkában dolgoztam.

— Éjszaka, mit dolgoztál?

— A víztartón keresztülvezető híd alól elemeltem az innenső gerendát. — Nehéz munka volt; de én elég erős vagyok hozzá.

— Miért teszed azt?

— Azért, hogy majd ha a túleső oldalról fog jönni, amint a híd közepén túl egy lépést tesz, a deszka lebillenik vele, s ő, mint az egér a fazékba, belehull a vízbe.

— Mit érsz vele? Ki fog úszni belőle.

— Azt teheti; de pisztolyai telemerülnek vízzel, azokat nem fogja ellened használhatni.

Szilárd kezdte látni, hogy egy makacs szövetségessel van dolga, ki olyanokon törí a fejét, amik neki eszébe sem jutnának.

— De tán csak nem képzeled, szegény ember, hogy valaki olyan örült legyen, hogy egyedül ennyi fegyveres ember között, velem szembe merjen állni.

— Nem tudom, uram, de azt sem tudom, hogy ennyi fegyveres ember között nem vagy-e te magad is egyesegyedül, mert örödet, ki a pince előtt állt, horkolni hallom.

Ez már megdöbbsenté Szilárdot, rögtön sietett a mondott helyre, s megütközve látá, hogy az őr a pincejátóban hosszát nyúlva alszik.

Odasietett hozzá nagy bosszúsan, hogy felköltse, megfogta az alvó karját; de semmi erőlködéssel sem bírt lelket verni belé. Akár ha meg lett volna halva.

— Próbáljuk a többit felkölteni, uram — szólt Juon, s vak létére azzal a könnyűséggel járt Vámhidy előtt, melyet a világtalanok olyan helyeken elsajátítanak, ahol gyakran szoktak járni.

A pandúrok ott feküdtek hosszú sorban, leterített szalmán a lizstraktárban.

Előbb suttogva, azután hangosan, utóbb haragosan szólongatá őket Szilárd, sorba, név szerint, egy sem ébredt föl rá; felrántotta az alvókat fektükből, észre sem vették; mindegyik abban a helyzetben maradt, ahogy visszahanyatlott.

— Mi történt itt? — kérde Szilárd megrettenve.

— Ugye hogy alusznak mind, s nem ébred föl egy sem? Hát az történt uram, hogy áruló van közöttük; a Fatia Negrának fizetett embere; — mindenütt van az, mindenütt! Az erdőkben, a palotákban, a tömlőcökben, a kaszárnnyákban, mindenütt! Ez az egy áruló maszlagot kevert társai italába, s most azok egy nap, egy éjjel aludni fognak; maga az áruló is úgy tetteteti magát közöttük, mintha aludnék, pedig csak azt lesi, hogy a Fatia Negra jöjjön, s akkor ő a foglyokat kiszabadítsa. Jól van ez kicsinálva, uram.

Szilárd zsibbadni érzé idegeit.

— Látod uram, te vagy itt egyedül; a Fatia Negra pedig sehol sincs egyedül. De azért semmi baj. Azt tesszük, hogy ő is egyedül legyen. Azt nem lehet most megtudnunk, hogy melyik a huszonnégy közül az áruló. Jól van. Megkötözzük valamennyinek kezét, lábát, akkor az áruló is meg lesz kötve.

Szilárd kezdé észrevenni, hogy ennek a vak embernek mindenben igaza van. Meg kellett fogadni szavát, a veszély bizonyos és közel van; sok tétovázásra nincs idő; hirtelen előkeresé a malomból a pányvákat, s hozzáfogott a munkához.

A vak óriás egyenkint térdére fekteté a pandúrokat, s kezeit hátravonva, odatartá keresztbe Szilárd elé, az pedig rájuk szorítá a hurkot. Huszonhárom nem érezte azt, a huszonnegyedik pedig, aki érezte, jónak találta alvónak tettetni magát, mert ha észreveteti, hogy ébren van, az az irtózatos marok egy szorítással örökre alvót csinál belőle.

Vámhidy tehát oda jutott, hogy saját huszonnégy fegyveres emberét gúzsba köté, hogy egyedül lehessen a rettenetes Fatia Negra ellenében.

— Éles-e a kardod, uram? — kérdezé ekkor tőle az erős Juon. Azt bizonyosan tudta, hogy vármegye ura kard nélkül nem jár.

— Igen; de pisztolyaim is vannak.

— Próbáld meg uram, hogy használhatod-e őket, mert én nem hiszem, hogy valami bajuk ne legyen.

— Mi?

— Ha jártál nagy vadra uram, medvére vagy bölényre, tudhatod azt a rendet, hogy olyan fegyverre ne bízdat, amit frissből nem töltöttél saját kezdeddel. Régi töltésre ne hagy a sorsodat, ha csak tegnapi is az; mert ki tudja, mi történhetett vele? Vonjuk ki a töltést pisztolyaidból. Kisütni nem jó lesz, mert vadálláson vagyunk, s ilyenkor csendesen kell lenni.

Szilárd engedett a figyelmeztetésnek, és két jó vontcsövű pisztolyából kiszedte a töltéseket; a kitöltött lőpor után szokás szerint próbált keresztülfújni a csövön, s tapasztalá, hogy az nem megy. A csőbe dugott körömvas valami lágy anyagot húzott ki magával, Juon megszagolta azt, s azt mondá, hogy vadméh viasza.

— No, uram, ezzel a fegyverrel már nem lősz, mert az úgy teletömte a gyutacs lyukát, hogy csak több órai munka után tudnád kitisztogatni.

— Még itt vannak a pandúrok fegyverei.

— Azokat is vizsgálj meg elébb.

Már azoknál nem vesződött Szilárd a töltés kiszedésével, hanem úgy próbálta meg, hogy elsütögete a levegőbe; mely kísérlet csak annyiban sikerült, hogy a gyutacsok elpattogtak, de maga a töltés ki nem dördült. Azok is mind gyalázatosan meg voltak rontva. Azalatt kellett mindennek végbe menni, míg Szilárd künn volt, s az emberek aludtak. Akárki tette, gyors keze volt.

— Tehát uram, éles-e a kardod? Mert a Fatia Negra lépéseit hallom.

A vak éles hallású fülei már neszelték az ismert lépteket, mikor az még a távol erdei ösvényen közeledett.

Az ifjú önkénytelen borzadást érzett végigfutni testén, midőn elérkezettnek látta a percet, melyben az üldözött ellenséggel találkoznia kell. A bűbájos rejtély, mely annak személyét körülfogá, a bámulatos vakmerőség, mellyel terveit sikeresíté, s roppant testi ereje minden szívet sebesebb dobogásba hoztak volna abban a pillanatban, midőn egy magányos helyen találkozni kellett e fekete arccal, élet-halál tusára.

Azonban Szilárd el volt határozva; az erős akarat, mely jellemes férfiak sajátja, megtöré benne a félelmet. Nem szabad remegni, nem szabad gyávának lenni. Akinek kard van a kezében, az nincsen egyedül: a kard is egy ember.

A vak Juon reszketett helyette. Őerte félt. Mikor Szilárd visszatért a meztelen karddal, ujja hegyével végigpöngteté annak élet, hogy eléggé ki van-e fenve.

— Jó kard, nagyon jó kard, domnule; ne félj semmit; mikor a vízből ki akar kapaszkodni, akkor szökjél oda, s vágj a nyakához. Egyébütt ne vágd, mert vasinget visel az átkozott, nem fogja a fegyver. Ha ki talál szabadulni, hogy össze kell csapnotok; ne védj magadat, hanem csak vágj hozzá, így talán megsebesít, de ha véded magadat, megöl. Ha eltalál nyomni, kiált; én odarohanok, s megfojtom pusztá kézzel. Óh, csak most volna meg két szemem világa!

A vak ember keservesen kezdte sírni.

— Ez az ember előlte nőmet, engemet vakká tett, és most, mikor hallom közelíteni, egyedül jőni felém, nem láthatom őt meg, hogy én rohanhatnék reá! Domnule, légy bátor; az Isten veled van; az én Marióráam lelke vezesse kardod élet, s homályosítsa el az ő szemeit. Most, hallod őt közelíteni?

Látni is lehetne már. A magas, délceg alak könnyű, ruganyos léptekkel jött a holdvilág sütötte sziklán alá; hosszú fekete atlaszköpenye fejétől sarkáig fedve tartá.

Szilárd látta őt lépésről lépésre közeledni a malom felé, melynek tornáca alatt, magát egy oszlop mellé húzva, várt reá.

Abban a percben, amidőn megpillantá az alakot, az elébbi remegés helyébe valami oly csodálatos elszánt düh lepte meg szívét, amit csak azok ismernek, akiknek a szemközti álló veszély vérüket forrásba szokta hozni.

Most már nem félt tőle, most vágyott a találkozásra.

A vak Juon mellette állt, és kezét szorongatá. Hallgattak mindketten; még a természet is oly csendes volt, mintha a szél is meg volna halva. Csak a közeledő léptei döngtek.

A fekete alak már a hídra lépett, biztos járással eljött a középig; ott még egyet lépett, akkor a híd deszkája lefordult vele, s a fekete ember egy önkénytelen kiáltással lehullott a vízbe.

— Most, uram, rohanj rá! — sугá Juon Szilárdnak; aki e percben azt hívé, hogy gyávaság volna egy embert akkor támadni meg, mikor az nem védheti magát, bár ha rabló is az, s engedte őt kikapaszkodni az innenső partra.

A fekete köpeny lemaradt a Fatia Negráról a vízben; úgy állt Szilárd előtt, tagjaihoz tapadt öltönyben, mint egy Antinous-szobor: valódi atlétai alak.

Övébe két pisztoly volt tűzve; a víztől alkalmasint haszonvehetlenné téve, és egy hosszú arab jatagán, semmivel sem kurtább bármely kardnál, csakhogy markolatja keresztvas nélkül.

Szilárd útját állta.

Egy percre meg volt lepetve a Fatia Negra ellenfelének nem várt ébrenléte és bátorsága által, a másik percben már kezében villámlott a kirántott jatagán, és a másik villámlás már az összecsapás volt.

És ekkor az történt, ami megtörténik százszor és ezerszer az életben.

Az egyik vívó a hírhedett kalandor volt, atlétai testalkattal, kinek bátorságában a hőst lehetett bámulni, ki soha legyőző ellenfélt még nem talált; a másik bajvívó pedig egy íróasztal mellett tengődő ifjú, gyöngéd testalkattal, kinek tán akkor volt először életében kiköszörült kard a kezében, s kinek semmi egyéb előnye nem volt ellenfele fölött, mint a becsületes ember bátorsága a vétkes ellen.

És az első összecsapásnál a Fatia Negra le volt fegyverezve.

Ez nem tartozik a csodák közé.

Mind a két fél egyszerre támadt; egyik sem hártott (parírozott), Szilárd kardja egy „elővágással” keresztülmetszé ellenfele csuklóján az inakat, s az abban a percben elejté a kardot.

A Fatia Negra a rémület állati ordításába tört ki, midőn kardja kihullt kezéből; s erre mintha visszhangja lenne, a malomtornác alatt várakozó Juon örömrivallása felelt. A vak megismeré a Fatia Negra vészhangját, s előrohant rejtekéből.

A lefegyverzett kalandor kardjával együtt elveszté lelke erélyét. Jobb keze egyszerre zsibbadtan hanyatlott alá, s azzal erős szívét is zsibbadás lepte meg. Látta, hogy ez az ember az, aki a sorstul el van küldve, hogy végóráját hírül hozza.

Mint a megriasztott hiéna, mely szarvas helyett orosz-lánt talált a berekben, riadt vissza, s elkezdett futni az erdő felé.

Szilárd utánarohant.

„Vigyázz!” hangzott utána a vak Juon hosszan nyújtott kiáltása; de arra nem hallgatott senki, a vak ember egyedül maradt ottan, s hallgatózott a sebesen futók kettős dobogása után, az mindig távolabb, távolabb hangzott; végre lefeküdt,

fülét a földre téve, úgy hallgatá; aztán az is elmúlt, és nem hallott semmit.

Botorkázva elment odáig, ahol a küzdelem színhelye volt; elkezdett a földön tapogatózni; meglelte a jatagánt, felemelé: „ez a Fatia Negra kardja!” suttogá; végigsimítá kezével, „ezen nincs vér”, suttogá tovább. Azután lehajolt a földre, tapogatózott, keze megérezte a földön a kiömlött vért; ujjá hegyét ajkához érteté, megízlelte: „ez az ő vére!” — „ez édes!” —, és akkor — mosolygott.

A Fatia Negra pedig futott ellenfele előtt. Eleinte messzire elhagyta őt; de később a folytonos vérvesztés miatt lankadni kezdte, s azt is veheté észre, hogy ellenfele, ha elmarad is tőle, a vércseppek nyomán ismét utánatalál; vesztére a hold oly világossá tette a tájat, mintha nappal volna.

Kénytelen volt leülni egy fatörzsre, hogy sebesült kezét bekösse; legalább ne folyjon oly erősen a vére, mely nyomába vezetni üldözőjét.

Míg zsebkendőjét bal keze és fogai segítségével tehetetlen jobbjára hurkolá, azalatt utolérte üldözője.

— Fatia Negra, add meg magad.

A kalandor válasz helyett pisztolyai sikerét kísérte meg; s miután azok nem sütek el, közelgő ellenfeléhez hajigálta egyenkint. Szilárd tapasztalá, hogy a Fatia Negra bal kézzel is igen jól tud hajítani; ha jókor félre nem ugrik előle, a pisztoly bezúzza agyát.

Ekkor újra felugrott a Fatia Negra, s futott odább. Most már igen egyenlő erővel haladtak, ő és üldözője. A vérvesztés lankasztá erejét. Még egy nehéz kísérletet tőn, az oldalt eső meredek hegyoldalon kapaszkodni fel. Ezt ritka emberi mell állja ki; ő bízott a magáéhoz. Azonban tapasztalá, hogy ezzel sem rázza le ellenfelét nyakáról. Elmaradt ugyan néhány száz lépésnyire, de a ritkás erdőben nem lehetett előtte utat veszteni.

Itt a hegyháton megállt a kalandor, végigtekintett a

körülfekvő erdős hegyek óriási hullámain, s egy ezüst sípot vonva elő kebléből, azzal hármas átható füttyöt adott, melyet a legtávolabbi bércek visszhangjai is visszazengtek. Csak a visszhang, csak a fütty volt az, hasztalan várt egyébre. A visszafelelő tülökhangok nem támadtak fel. Messze elfutottak azok más völgyek rejtekeibe. A cimborák siettek elmenekülni.

Az üldöző ismét utolérte. Tíz lépésnyire bevárta őt, akkor felkapott egy félmázsás követ, s felé hajítá; a szálfá, mely mellé Szilárd menekült, meghajolt az ütéstől. A Fatia Negra futott a völgybe lefelé.

Ez az út már kétségbeejtő volt rá nézve; lefelé ellenfele is olyan jól haladhatott, mint ő maga; a távolság kettőjük között sohasem volt több tíz lépésnél, a vett seb kezdte egész testét lankasztani, s tapasztalá, hogy a kövekkel hajigálás nagyon eredménytelen harc, ahol az egyiknek csak fél keze van.

Lihegve menekült ismét odább. Keresztül-kasul vezetgette üldözőjét az erdőn, hogy egy pillanatra elbódítsa, mint a futó róka szokott tenni, midőn már tanyájához közel van, aminek bejáratát nem akarja elárulni a vadász előtt.

Utóbb egy eleven sövény állta útjokat, a Fatia Negra keresztültörte magát rajta; ugyanazon a résen követte Szilárd.

Egyszerre egy vadászlak előtt álltak. A szarvasagancsok a ház homlokán s ablakai felett legalább azt sejtették, hogy ez valami vadásztanya.

Egy ablaka az erdő felől nyitva volt ez erdei háznak; a Fatia Negra még egyszer megállt, bevárta ellenfelét néhány lépésnyire, akkor megfenyegeté öklével, s beszökött a nyitott ablakon.

A lakás körül nem hallatszott kutyaugatás, ami elég különös volt, hogy egy lak az erdők mélyében ilyen vigyázat nélkül legyen hagyva.

Vámhidy egy percig sem tétovázott, hogy e helyre is kövesse a kalandort. Árteté magát az ablakon, s egy sötét folyosón állt, melynek túlsó végén hangzottak az üldözött kalandor léptei. Oda is utánament.

A R É M L Á T Á S

— Kedves Henriette — monda Lénárd nejének, amint a vadászport leverte magáról —, nemsokára vendégeink érkeznek Hídvárra, mégpedig alkalmasint számosan. Kérem szépen, tegyen készüléket elfogadásukra.

Henriette fejét meghajtva intett, hogy érté a parancsót.

— Meglehet, hogy önnek nálam nélkül kell a háziasszonyi hivatást teljesíteni, mert én kénytelen leszek ez órában Szebenbe rándulni, s csak két nap múlva jövök vissza. Meglehet, hogy az illető urak azalatt érkeznek meg, amit én nagyon sajnálni fogok. Azonban rajta leszek, hogy minél előbb hazatérjek, s még itt találjam őket.

Henriette-et mind nem nagyon látszott ez az egész érdekelni. Lénárd vette azt észre.

— Az uraságnak azt a szobát nyitassa fel kedvesem, amelynek ablakai a parkra nyílnak; a cselédségnek pedig a földszinti vadászszobákat, huszonnégy ágygal.

Erre az intézkedésre mégis kérdő meglepetéssel tekintte urára a hölgy.

— Kegyed bámul azon, hogy micsoda vendégcsoport az, amelynél az uraság egy szobával beéri, a cselédség pedig hatot vesz igénybe. Ez, kedvesem, az Arad vármegye által kiküldött fegyveres csapat és annak vezetője, mely a Fatia Negra és bandája kézrekerítésével van megbízva. Miután

útjokat erre vették, fel nem tehetni róluk, hogy Hídvárt kikerüljék; én magam hívtam meg a szolgabíró, ki a csapatot vezeti, hogy fogadja el hídvári kastélyomat hadjárata „pivot”-jául, s nem volna esze, ha ajánlatomat igénybe nem venné.

E beszéd alatt ismét hasonlított Henriette azokhoz a festett képekhez, amik szemekkel kísérik az embert, de nem lélegzenek.

— A nevét nem is mondtam még leendő vendégünknek — folytatá Lénárd, egykedvű könnyelműséggel —, Vámhidy Szilárd, Arad megyei szolgabíró; derék fiatal-ember.

Henriette fehér lett, mint a márvány.

— Engem nagyon le fog kötelezni, kedves Henriette, ha vendégünkkel mindent elkövet, hogy az magát házuknál kényelmetlenül ne érezze. Egyébiránt ön okos nő, fölösleges volt figyelmeztetésem. Engedje kezét megcsókolnom. A viszontlátásig.

Henriette látta őt eltávozni, látta kocsiba ülni és tova-hajtatni, és akkor elkezdett sírni, s ajkait befogta két kezével, s fejét elrejté ágyvánkosi közé, hogy valaki meg ne hallja a sírást.

A Fatia Negrát üldözik!... A Fatia Negrát üldözi Vámhidy Szilárd!...

Ide fog jönni; ebbe a kastélyba fog szállni; Lénárd maga hívta őt házához...

Bizonyosan el fog jönni, hogy hajdani kedvesét újra lássa...

Óh! ez rettenetes, ez átkozott gondolat volt; akárki agyában született!

Mit tegyen a nő, hogy ezt megakadályozza? Aki fél, aki szeret, aki gyűlöl.

Pedig ennek nem szabad megtörténnie!

Mennyi borzasztó történet már vele ez ifjú életben; de ez, ami következik, a legirtózatosabb.

Lénárd maga hívta meg Várhidy kastélyába. Ez a férfi nagyon bízott egy szegény lélekgyöngé nő félelmében; nagyon sokat mert építeni arra a rémnimbuszra, mely alakját az ő szemeiben oly szörnyen megtámadhatlanná varázsolá, hogy neje hajdani kedvesét vendégül hitta magához, még azt a közönyt is tanúsítva mellette, hogy ő maga ugyanakkor házát napokig elhagyja.

Nem jutottak eszébe a férjnek különös esetek? Nem hallotta soha hírét ünnepelt, celebrált úrnőknek, a legmíveltebb osztályokból, akik, egy önfeledt pillanatában a rossz tanácsadó szenvedélynek, férjeiket a szerető kedvéért megölték!? Nem álmódott római imperátorok kísérteteivel, kiket egy világ hatalmával kezeikben, egy gyöngé nő kétségbeesése buktatott sírba? Mert-e így játszani egy szívvel, melynek csak *meg kellene szólalni*, hogy elpanaszolja, miért szenved, és ő nagyon fekete sorsnak nézne elébe.

Bizonyára ő nagyon jól ismerte nejét; Henriette-nek nem volt bátorsága a tört, melyre rá volt írva, hogy ezt az ő szívének szánták, megragadni, s a fenyegető szívébe ütni.

De azt sem akarta megérni, hogy Várhidy őt itt találja Hídvárott.

Elhatározá magában, hogy el fog szökni; végképp elhagyja férje házát. Hová megy, mi lesz azután belőle, ki fogadja fel? Arra még nem gondolt, csupán csak egyről volt bizonyos, arról, hogy Szilárd és ő a sírban inkább, de Hídvár tornyainak árnyékában nem fognak találkozni soha.

Hiszen hány gyöngé szívnek adott már bátorságot a félelem!

Senkije sem volt, akire bízhatta volna magát; cselédei mind férjétől fizetett kémekek és börtönőrök. A pópa is elűnt Hídvárról végképp. Akármely gunyhó, akármely juhásztanya lakója, akitől segílyt kér, árulója lett, mert hisz ő szegény, Hátszegi gazdag.

Kétségbeesésében egy régi emlék ébredt fel lelkében.

Mikor még egy időben a környék legrejtettebb zugait bejárta, azzal az ábránddal, hogy szerencsétlen embereket találjon, és azokat boldogítsa, gyakran haladt el egy kis ház mellett, mely mindig megragadta figyelmét.

Egy kis vadászlak volt ez az erdők közepén; egészen fából építve, s kívülről simára gyalulva, mint egy kis katulya. Előtte terebély gyümölcsfák álltak, tavaszon virággal, őszön gyümölcssel rakva, tetejét egészen befutotta az iszalag és vadszőlővenyige.

A hallgató erdők közepett oly meghívó külseje volt a kised háznak, hogy Henriette az első látásnál nem állhatott ellent a kívánságnak, hogy abba betérjen.

A házikó ajtaját nyitva találta; csupán kilinccsel volt az betéve. Belépett; odabenn senkit sem talált. Az első szobában keményfa bútorok voltak, a fal mellett egy cifra tásas, festett mázos tányérokkal, az asztalon egy cserépkupa friss tiszta vízzel. Az innen jobbra nyíló szoba ajtaja is nyitva volt; abban sem talált senkit. Ott egy ágy volt medvebőrrel betérítve, több medvebőr szőnyeg helyett a padlón, egypár tarka hiúz- és vadmacskabunda a falon kifeszítve.

Ebből egy harmadik szoba nyílt; abban sem volt senki. Az fegyverekkel volt körülaggarva, puskák, pisztolyok s különös alakú vágófegyverek, sorban és keresztben, szögekre aggarva és szögletekbe helyezve; a tölgyfa asztalon kitömött állatok, madarak, az asztal alatt egy kitömött róka láncra kötve; egy pár vadkanfő erős agyarakkal az ablakok fölött; de semmi élő állat sehol.

Henriette azt hívé, hogy a ház gazdája bizonyosan távol van, s föltette magában, hogy megvárja, míg hazajön. Azonban egyik óra a másik után múlt, s Henriette utóbb is továbbmenni volt kénytelen, nehogy ott esteledjék, s csak eltávozáskor vette figyelembe azt a különös körülményt, hogy ez a ház egészen körös-körül van növe fűvel; sehonnan út nincs tapodva hozzá.

Néhány hét múlva kíváncsi volt ismét arra venni az útját.

Egyedül, kíséret nélkül, ahogy szokott járni, megállt az erdei lak előtt, lovát megköté a sövényhez, s benyitott az ajtón.

Ugyanabban a rendben talált mindent, ahogy először; az első szoba asztalán ismét friss vízzel tele a cserépkancsó; a második szobában az ágy úgy leterítve medvebőrrel, mint elébb, s a harmadik szobában azon sorban a fegyverek, mint először látta.

Ismét várt sok ideig, hogy valaki érkezzék a ház lakói közül, és ismét hiába; késő estig semmi emberi teremtés nem közeledett a ház felé.

Különös emberek lehetnek ennek a lakói, gondolá magában. Mindent tárva-nyitva hagynak, a rossz emberek akármit ellophatnának belőle.

Útközben találkozott szénégetőkkel, — azoktól kérdezgeté, hogy miféle ház ez itt az erdő közepén. Négy közül három nem akarta megérteni, hogy miről van szó, s egyáltalában nem emlékezett semmi olyanforma házra; a negyedik végre azt felelte az úrnőnek, hogy abban lakik a „dráku”. — A rossz lélek!

Ez még tudnivágyóbbá tette Henriette-et; a pópát vevé elő, hogy megkérdje tőle, miféle ház az, ami ott az erdő mélyében fekszik, senkit sem találni otthon soha.

A pópa is kitérőleg igyekezett válaszolni, úgy tetszik, hogy nemigen emlékezett rá, mintha nem volna ismeretes a házikó történetével, vagy mintha tudna felőle valamit, de nem akarná megmondani, s valami más történeten törné a fejét, amit válaszul adjon.

Annyit mondott, hogy a szóbeszéd szerint abból a házból valami vadászcsaládot öltek ki, vagy maga a vadász ölte el magát és családját, s azóta a környékbeli lakosság közül senkit sem lehet rávenni, hogy annak a háznak a küszöbét

bármilyen kecségetésre átlépje, s nincs az a vakmerő tolvaj, aki onnan valamit elorozzon, sem az a kétségbeesett utazó, ki bármely zivatár elől abba meneküljön; mert azt hiszik, hogy azt a rossz lelkek lakják.

Henriette azonban nem hitt a láthatatlan rossz lelkekben; amilyeneket ő ismert, azok mind frakkban, kabátban jártak; — még inkább ingerelte a titokteljes búvköd, mely e házat lakatlanná tette. Föltette magában, hogy végére fog járni, vajon csakugyan lakatlan-e?

Evégett, midőn harmadszor betért a házba, egy vadrózsát szakított le, s annak egyik szirmát az asztalon levő vizeskorsóba veté, másikat az ágyat takaró medvebőrre, harmadikat, negyediket és ötödiket a fegyvertárban levő fegyverek csöveibe dugta.

Mikor aztán negyedszer is meglátogató a magányos házat, kereste a rózsaszirmokat, s egyet sem talált azon a helyen, ahová tette.

Tehát mégis jár itt valaki, aki az ágyban alszik, a korsóba friss vizet hoz, s a fegyvereket használja.

Egyszer a tudnivágy rávitte, hogy férjétől tudakozódjék a kis lak rejtélye felől, elmondva neki mindent, amit regeképpen felőle hallott.

Az aztán megmagyarázta a titkot.

Abból a házból csakugyan kiölték az egykori lakókat, s a nép azt hiszi, hogy benne kísértetek járnak, s nincs az a kincs, amiért valaki akár éjjel, akár nappal annak a küszöbét átlépje. Egy öreg földbirtokos X-bányáról, kinek itt némi erdőségei vannak, s aki amellettszenvedélyes vadász, felhasználta a népbabonát, hogy potom áron megvásárolja a birtokostól az erdei lakot, és gyakori lesvadászataira itt tartja lőszerkészleteit. Az nem futja ki nála költséggel, hogy saját vadászt tartson a háznál, aki azt egyúttal őrizze; ha zárva tartaná, bizonyos lehetne felőle, hogy feltörik, mikor ott nincs; de minthogy nyitva hagyja ajtaját, félve elkerüli minden. Hogy Henriette

egyszer sem találkozott vele, annak egyszerű oka az, hogy az öregúr mint regalista sokszor kénytelen Kolozsvárra feljárni; s mikor itt van is, akkor egész éjjel kora hajnalig a leshelyen áll, csak akkor tér haza aludni; délután megint kimegy, s így Henriette, ki rendszeren délután kereste fel az erdei lakot, természetesen sohasem találkozhatott vele.

Meg is nevezte Lánárd a kérdéses öregurat, s most már Henriette nagyon jól emlékezett rá, találkozott vele néha a kolozsvári estélyeken. Lénárd egyébiránt figyelmezteté, hogy elő ne találja hozni az öregúrnak azt az egész dolgot, ha egyszer összejön vele, mert ez némileg atyafiságban áll a vadorzással, miután saját erdeje nagyon kevés, s többnyire Lénárd körülfekvő erdősegeiből lövöldözi el a vadakat. Ennélfogva ezt a szenvedélyét az öregúr szereti titkolni; annyival is inkább, minthogy nem egészen jó barátságban él Lénárddal.

Henriette azontúl aztán nem látogatta meg többet az erdei lakot, melynek rejtélyes érdeke a nagyon prózai felvilágosítás által egészen elveszett, s nem is tartotta volna többé illendőnek, hogy valakinek a házába belépjen, aki férjével nem jó barátságban él. Kalandozó körútjai is elmaradtak, elfeledkezett róla egész e kétségbeejtő estéig.

Most újra feltámadt lelkében a kis erdei lak emléke. Lelkének rettentő hánykódásai közepett, lassankint, mint mentő azilum kezdett feltűnedezni a bemohosult tetejű házikó, éjjel-nappal nyitva álló ajtajával, laktalan szobáival és kísérteteivel.

Ez volt az egyedüli hely, ahová menekülnie lehetett, ahol kémektől nem tarthatott, ahol nem fogja keresni senki, ahol elrejtve maradhat, és ahonnan ismét visszatérhet, vagy odább tévelyedhet a világba, ahogy a sors mutatni fogja.

Éjjel senki sincs a házban; a szenvedélyes vadász lesben áll. Az is meglehet, hogy most távol van hivatalos ügyekben, s napokig oda marad. De ha ott lenne is, s vele találkoznia kellene, tarthatna-e e tisztos öregembertől? Nem találná-e

benne inkább természetes védőjét, ki őt innen e hegytömkelegből Kolozsvárig, Bánffyhunyadiig vagy ami közelebb van, kivezetné. Onnan aztán eljuthatna Pestre, s nagynénje házá-
nál menekvést találna.

Nem töprengett rajta sokáig, úgy fogadta ezt a gondola-
tot, mint vezércsillag sugárát az égből, és sietett azt követni.

Fölvette sálját, s mintha sétálni indulna, lement a parkba
szobaleánya kíséretében. Néhány forduló után eszébe jutott,
hogy szép volna idelelni a szabadban vacsorázni; a hold olyan
szépen ragyog.

A szobaleány sietett a cselédségnek rendeletet adni a
kastélyba vissza, s jól hallá, hogy uraasszonya zengő lány
hangján valami andalgó oláh dallamot kezdett el dúdolni,
amit egyszer megszeretett. Sokszor dalolta ezt, mikor egyedül
maradt.

Az inasok nemsokára előérkeztek a parkba a terítékkal;
a nyári laktól lehozták a fonott székeket és nádasztalt; felterfí-
tettek egy szép kerek téren, mit terebély hársak fogtak körül.

A parkban folyvást zengett az oláh dallam.

Az ételeket is felhordták már, s üvegharangokkal leta-
karták, hogy a lámpafényre odacsődült éjjeli lepkék bele ne
hulljanak. A dallam még mindig hangzott.

Szó volt róla a cselédek között, hogy hívni kellene a
nagyságos asszonyt; azonban azt mindenki tudta, hogy nem
szereti, ha akkor háborítják, mikor dalol.

Tehát csak vártak reá, hogy mikor unja már meg.

A komornyik minden öt percben kihúzta az óráját,
s hivatalosan referált, hogy mennyi már az idő.

Mikor már csak egy óra volt hátra éjfélről, s a dal még-
sem akart helyet adni a vacsora iránti kötelességnek, a komor-
nyik bátorságot vett magának úrnőjét felkeresni, s komolyan
eléterjeszteni, hogy az estebéd régen vár reá.

A dal nyomán és a holdvilág segítségével sikerült neki a
hibiszkusz bozótokon keresztül a dalolóra akadni, ki egy

vén platánfának támaszkodva, századszor kezdte újra: „az én gyűfűmet el ne veszítsd”.

— Nagyságos asszonyom! — szólítá őt meg a komornyik.

A megszólított nagyot kacagott rá.

— Ahá, János, maga most ugyancsak felült; azt gondolta, én vagyok a nagyságos asszony.

A kertész leánya volt.

— Hát maga mit dalol itt, mint a holdkóros, már két óra óta, s bolondítja az embert?

— A nagyságos asszony parancsolta, hogy daloljam folyvást azt a nótát, amíg csak azt látom, hogy a bokrok között lámpavilág van, mert ő azalatt ott fog vacsorálni, s nagyon szereti messziről hallgatni ezt a nótát. Adott is érte egy szép réztűt a hajamba, amiért danolok.

Az persze aranytű volt.

— S hol van a nagyságos asszony? — kérdé ámultan a komornyik.

— Ott vacsorál a hársfák alatt, ni! Hát nem látja a lámpavilágot?

A komornyik éppen onnan jött, s tudta, hogy ott nincs a nagyságos asszony.

— Merre látta elmenni?

— Arra sétált a bokrok között. Bizonyosan a vacsoránál ül, csak ott keresse.

— Hüh, teringette! — átkozódék a komornyik, homlokon csapva magát, s futott onnan eszeveszetten, magában lelken-dezve: ez megszökött!

Ez már ugyancsak világos volt. Azért küldte fel a vacsoráért a szobaleányt, azért állította oda maga helyett énekelni a kertészeleányt, hogy azalatt kijátszva a cselédség örökdő figyelmét, utat veszthessen.

Mit fog mondani a báró úr, ha ezt megtudja? De mit fog tenni? Mindenkit főbe lő, akit elől-utol talál a kastélyban.

Utána rögtön minden ember, akinek kedves az élete!
Keresni kell minden úton! Fáklyákat gyűjtani, lóra kapni,
kérdőzködni fűtől, fától!

De biz az mind hiába volt már; a szökevény több mint kétórai tért nyert üldözői előtt, a hegyek, erdők között úgy elbolyonghatott, hogy nyomába sem találják. Reggel felé fáradtan, tikkadtan érkeztek vissza a kastélyba inasok, vadászok, csatlósok; mindenik azzal a reménnyel, hogy talán a másik találta meg az úrnőt, s a később érkezőket mind azzal a hittel várták, hogy talán az hozza őt vissza. Senki sem tudott felőle még csak hírt is hozni . . .

— — Henriette, amint a kertészleánynak megmondá, hogy hol álljon meg kedvenc nótáját dalolni, egyet kerülve a park kigyóútajain, a fácányos kert ajtaján át kisietett az erdőre, s ott mindenütt az út mentében, a fák között haladva, sietett pihenés nélkül az ismerős ösvényen, melyet felismerni segített a barátságos holdvilág.

Senki sem vette észre. Egyszer találkozott csak elkésett szekérrel; de az már olyan messziről elkezdé a csörömpölést, hogy elég ideje volt magát elrejtetni szem elől.

A félelem erőt adott idegeinek. Máskor oly gyöngye volt, hogy alig sétált végig a parkon, már kimerültnek érezte magát; most pedig kétórai sietség után köveken, bokrokon keresztül, magányos éjszakában, még fáradtnak sem érezte magát. Egy dombtetőről visszatekintve; a hídvári kastély tornyát látta még a völgyben, de a távol ködeitől kéken, s számítható magában: milyen messze lehet már. Észrevették-e már, hogy eltűnt? Jönek-e ez úton keresni?

S azután, mintha attól tartana, hogy valamelyike azon ablakoknak, mik a hídvári kastélyból, mint egy rém tűzszelei világítanak utána, megláthatná s elárulhatná, sietve igyekezett le a völgybe, melynek összeboruló rengetegei még a holdvilág elől is eltakarták.

Az éj nesztelen volt, az erdő sötét; robogó csörtetések

hangzottak a targally között; éjjel járó dúvadak csapása; egy-egy zúgó éjbogár körülrongva kísérté makacsul az éjjeli futót, mintha utána küldött kém volna az is: a gyöngye teremés szíve reszketett; hátha el is tévedt, hátha rablók kezébe kerül, akiket most üldözöik az erdőkbe menekülni készítették? Azért mégis nagyobb volt a félelem, mit Hídvárról elhozott, s százszorta nyugalmasabb a rémséges erdő, álmukban beszélő óriás fáival, mint annak szőnyeges falai.

Egyszerre egy nyílt völgy tárult fel előtte, mely ismerősül látszott őt üdvözölni.

Valóban e vadrózsafák azok, mikről gyakran szakított virágot kalapja mellé, mikor ezen járt. A vadászlaknak itt kell már lenni. Jól rejtve van az, nemigen találni rá. Jobbra a rózsabokroktól reitük azt magas bükkfák.

Néhány perc múlva ajtaja előtt állt.

Amint a kilincse tevé kezét, akkor csak az az egy gondolat döbbsenté meg szívét: ha zárva találna lenni! Ha kivételesen éppen most nem lehetne e házba belépni!?

Csak el kellett fordítania a kilincset, hogy ez aggodalma megszűnjön. Az ajtó most is nyitva volt.

A küszöbön megállva, reszkető hangon kérdezé:

— Van valaki idehaza?

Semmi válasz.

Ekkor betette az ajtót maga mögött, s a másik szobáét nyitá fel. Ott sem felelt senki a felhívására. A harmadik szoba szinte nyitva volt, mint rendesen, sőt még egy ablaka a gyümölcsös felé is kitárva; különben minden úgy a maga helyén, ahogy rendesen szokta találni: fegyverek, nyugágy s a vizeskorsó az asztalon.

A ház öreg gazdája bizonyosan a leshelyen, s reggelig nem ér vissza.

Henriette-nek egy percben az jutott eszébe, hogy be kellene maga után zárnia az ajtókat, nehogy el találván aludni meglephessék; de azután elgondolta, hogy az nem volna illendő,

a ház gazdáját kizárni saját lakából, ki tán hajnalban átfázva, fáradtan érkezik majd haza, s mennyire megdöbbenne, ha lakát belülről zárva találná.

Inkább arra határozá el magát, hogy ébren fogja őt bevárni, s amint megérkezik, rögtön felfedezi előtte, hogy férjétől válni akar, kinek bánásmódját nem tűrheti többé. Addig őrizkedni fog, hogy el ne aludjék.

Mikor aztán már első izgatottsága lecsillapult, mely teste és lelke minden tevékenységét munkában tartá, akkor elkezdtek a felszabadult képzelem zsiibasztó rémítései lelke elé tolni. Akkor kezdett arra eszmélni, hogy hol van.

Egy erdei lakban, melyből gyilkosok egy egész családot kiirtottak.

Talán, ha e medvebőrt felemelnék, még alatta látható volna a vérfolt a padlón?

Talán éppen e szobában rohanták meg őket? Itt hangzott a nő halálsikoltása; itt küzdött a férj irtózatot tusát gyilkosaival; itt könyörögtek térden állva a gyermekek a véres kezű embereknek, hogy ne bántsák őket; itt feküdtek a véres hullák egymásra hányva, talán napokig, amíg rájuk akadtak, temetetlen, halotti szentségek nélkül. Az éj néma óráiban nem történhetik-e az meg, amit annyian hisznek? Hátha azoknak van igazuk, hogy a túlvilággal nincs megszakítva minden összeköttetés, s amint az álmodó átjár innen oda, akként a halott onnan visszajárhat?

Hátha az lenne való, hogy e háznak csakugyan nincsen más lakója, mint akik már meghaltak, s akik a vendéget elfogadják, akik tán kocogtatására felelnek, akik tán mellette ülnek, a láthatatlan házigazdák és véres családjuk lesznek egyedüli társalkodói ez éjjel.

Henriette sok sajtószertű babonát hallott e tájon; többek között azt, hogy mikor egy ablaktábla valami kerek folton elhomályosul, akkor otthontalan lélek van a szobában, annak a lehelete veti az üvegre a párafoltot.

Olyan félve nézett az ablakok felé.

A magányban vissza kezdte térni ideges reszketegsége, mely csaknem lázzá magasztosult. Ilyenkor nem tudott ülni, nem fekünni; járkálnia kellett alá s fel, hogy lecsillapuljon.

Most ezt sem folytathatta soká; a hosszas sietős útban ki volt fáradva már, nem bírták lábai, kénytelen volt ledülni pihenni a nyugágyra.

Néhányszor végigborzadt ott fekve, s olyankor erősséget keresett szívének abban a gondolatban, hogy mégis jobb itt, az ismeretlen puszta lakban, a meggyilkolt ember kísértetes tanyáján, mint volna otthon; s inkább jöjjenek fel a föld alul a hideg rémvilág nyugtalan kísértetei, s üljenek oda ágya mellé, és meresszék rá halottszemeiket, mint hogy találkozzék egykori kedvesével férjének házában, és egy födél alatt töltsön vele egy örökre megátkozott éjszakát. Ennél a gondolatnál elnyomta az álom, — a kín. —

Mintegy félóráiig alhatott, nyugtalan, látványokkal háborított álmot; akkor egyszerre fölriadt.

Úgy tetszik, mintha valami távoli kiáltást hallott volna. Tán csak álmában képzelte azt hallani, s oly rémes volt, amit álmodott, oly félelmes a hang, amit hallott, hogy felébredt rá.

Hallgatózni kezdett. Éjfél után olyan nagy hangja van minden nesznek.

Azt képzelé kivenni a mély csendben, hogy sebesen közeledő lépések hangzanak.

Ismét egy kiáltás, mint egy üldözött vadé, mint egy megsebesült farkasé.

Most már nem álmodott: ezt már világosan hallá. Látta, hogy hol van! A holdvilág besütött az ablakon, mind a három szobán végiglátott.

Egyszerre a kert felőli ablakon, honnan a hold bevilágított, egy sötét alak jelent meg, mely a holdvilágot egy percre elfogta.

Az alak keresztülgrott az ablakon, s lihegve futott a két szobán keresztül, be a harmadikba, ahol a fegyverek álltak.

Henriette látta őt ágya előtt elfutni, hallotta fáradt lihegését; — és megismerte azt.

— — Ez volt a Fatia Negra! Ez a Fatia Negra háza.

S még ez nem volt minden.

A Fatia Negra nyomában rohant egy másik rém, kivont karddal kezében; ennek az arcában pedig felismerte Vámhidy Szilárdot.

És e rémlátásra sem bírta eszméletét veszteni, ami olyan jó lett volna rá nézve. Kiáltani akart rájuk: lihegve nyögé: „ne! — ne! — ne!” — vagy csak képzelte tán, hogy mondott valamit, ahogy mélyen álmodók szokták képzelni azt; s emellett világosan látott mindent, ami tőle néhány lépésnyire történt.

A Fatia Negra beugrott a fegyverterembe, s lekapott egy pisztolyt a falról.

Szilárd az ajtó küszöbén állt.

— Megállj! — kiálta rá a Fatia Negra rikoltó hangon. — Házamban vagy és meghalsz.

Szilárd nem méltatá őt válaszra, előbbre lépett.

— Uram, megálljon ön egy szóra, szólt ekkor halkabb hangon a Fatia Negra, csaknem rekedten, alig hallhatóan. Ön engem megsebesített; ön engem idáig üldözött. Most kezemben van az ön élete, megölhetem, ha akarom. Alkudjunk meg: én nem ölöm meg önt, ön nem üldöz engem tovább. Ön visszafordul innen, s azt mondja, hogy nem bírt utolérni. Én önnek, esküszöm a halálra, holnap húszezer aranyat fogok küldeni.

Szilárd megvető hidegséggel monda:

— Add meg magad, én nem alkuszom.

— Nem alkuszol? Te nyomorult féreg! Homlokod a pisztoly szája előtt, egy billentése ujjamnak, s fejed szét van hordva, s te még ellenem mersz törni. Akarod-e a fejedet megtartani?

— Én a te fejedet akarom elvinni — szólta Szilárd, és még egy lépést tett a kalandor felé.

— Az én fejemet? Hahaha! Ezt a fejet, te? Ezt a fejet itt? No, hát nesze! . . .

E pillanatban egy átható sikoly rezzenté meg a két halálra küzdő ellenfelet, a mellékszobában egy fehér alak omlott végig a földön.

A másik percben eldőrdült a fegyver, s a Fatia Negra — élettelenül hanyatlott a szőnyegekre vissza.

Amikor azt mondá kacagva: „*no, hát nesze!*”, amikor az a sikoltás hangzott: akkor ő a pisztoly száját hirtelen saját szájába fogá, úgy sűtő el; az erős töltés szerteszét hordta fejét; Szilárd egy meleg véresőt érzett magára aláhullani.

A Fatia Negra csakugyan nem adta oda fejét. A lövés semmivé tette azt.

Sohasem tudta meg senki, hogy ki volt a Fatia Negra.

AZ EGYEZKEDÉS

Lapussa János úr már hetedszer izent Sipos fiskálisnak, hogy látogassa őt meg, s mindannyiszor azt a választ kapta vissza, hogy az ügyvéd nem mehet. Mikor jöhet hát? Azt nem tudja. Végre azt izente vissza, hogy se ma, se holnap, sem az esztendő semmi napján nem nehet hozzá.

Sipos úr letett minden összeköttetésről a Lapussa-családdal ama fatális öröködési per óta, melynek védvei és ellenvédvei együl egyig abban álltak, hogy a pörös felek mennyi rosszat mondhassanak el egymás személye felől. Az ilyesmi pedig nem volt Sipos úr ízlésére.

Föltette magában, hogy semmiféle tanáccsal sem fog szolgálni többé sem az egyik, sem a másik félnek, kik a kíméletlenséget oly tökélyre vitték mindkét oldalról, hogy saját ügyvédek kezdtek restelni a dolgot.

Legjobban bántotta a puritán érzelmű férfiút az, hogy a legtöbb botrány a meghalt Lapussa Demeter nevének jutott ki. Ő sem szerette ugyan az öregurat, vele is sokszor méltatlanul bánt, tiszteletdíjával adós maradt, büszkeségével sértegette, háta mögött rágalmazta; de ő azért sohasem bírná magára venni, hogy egy halottrul rosszul beszéljen: De mortuis aut bene, aut nihil.

Hanem fennmaradt számára mégis egy szerep ez ügyben: Kálmán védelmezése; e lakhely nélküli ifjúnak volt ő törvényesen kinevezett védője, s János úrnak e minőségben sokkal sajtatóbb ellenfele, mint maga Lángainé.

A hetedszer hasztalan kéretés után maga jelent meg János úr Siposnál.

Gyász volt a kalapja mellett; igen szomorú arcot iparkodott mutatni.

— Nem jött el, ügyvéd úr, hozzám, én magam jöttem. Pedig igen fontos ügyben akarok kegyeddal beszélni. Hallotta már?

Sipos nem tudta, hogy mit kellett volna neki már hallani.

— Látja ezt a kalapom mellett? — szólt János úr érzékenyen, a felkötött gyászra mutatva.

Sipos úr azt gondolta, hogy János úr megint a megholt Demeter urat kezdi el gyászolni.

— S csakugyan nem hallotta még? Szegény sógorom, szerencsétlen Henriette.

— Nos, mi történt?

— Hátszegi a Marosba fulladt.

— Lehetetlen! Hiszen kitűnő úszó volt.

— Úgy történt, hogy paripája elragadta, a zablája kettétörött, nem fékezte meg; mikor Hátszegi látta, hogy a ló a magas partról akar leugrani a vízbe, le akart ugrani a nyeregből; azonban sarkantyúja szerencsétlenül a kengyelbe akadt, s a ló magával rántotta őt a magasból a folyóba. Ott a vízben fejfelé, lábbal felfelé, hasztalanul erőlködött magán segíteni; a megbőszült paripa átúszott vele a túlpartra, szüntelen maga után hurcolva a szerencsétlent, s mire a túlsó partra ért, úgy összerugdalta a fejét, hogy arcára sem lehetett ráismerni többé. Ma egy hete temették a hídvári családi sírboltba; csudáлом, hogy kegyednek nem küldtek a halotti jelentésből.

— Hm, ez elég nagy — (azt akará mondani Sipos úr: „szerencsétlenség”, hanem azután csak nem mondott semmit).

— Szegény Henriette! — szólt nagyot sóhajtvá János úr. — Ilyen fiatalon özvegységre jutni! S olyan derék, szeretett férjet veszteni el és olyan szomorú halállal! Igazán sajnálatra méltó! És ami legsajnosabb, senkije sincs, aki vigasztalná.

Sipos úr igazán el nem tudta gondolni, hogy mit akar ez most.

— Igazán, a szívem hasad meg érte, tessék elhinni fiskális úr; — ha meggondolom, hogy holmi nyomorult pénzviszonyok minket abba a sajnálatos helyzetbe hoztak, hogy egymástól ennyire elidegenedtünk; de nem én vagyok az oka; — azt tetszik tudni, hogy nem én vagyok az oka.

Sipos úr köhögött, és nem bizonyított semmit.

— Hiszen, ha énhozzám szépen szóltak volna; ha például Henriette csak egy levélben annyit írt volna: — kedves bátyám; ámbátor szeretett nagyatyánk minket egészen kirekesztett, de mindazáltal reményilem önnek rokoni szívetől, hogy nem kíván bennünket ilyen nagy mértékben büntetni; — no, tudja: valami ilyesfélét, hát hiszen én sem vagyok tigris, az én szívem sincsen kőből. Nem tetszik azt hinni, pedig igazán mondom, úgy van. Én már egészen rászántam magamat, hogy az öregúr végrendelete dacára is a kerekvári domíniumot átengedem Henriette húgomnak.

— Mert több rá a költség, mint a jövedelem.

— No, ne tréfálózzék fiskális úr. Én rokonaim irányában sok áldozatra voltam képes. Engemet félreismer a világ. Engem fukarnak hisznek, kapzsinak; pedig ha a szívembe láthatnának.

— Amiket tett uraságod, azok nemigen bizonyítanak rokonai iránti jóindulata felől.

— No hát, miket tettem?

— Olvassa végig a perét ellenük, s eszébe fognak jutni.

— Annak mind Lángainé volt az oka. Arra haragszom. Azzal nem békülök ki. Az nagyon bántott engemet és édesatyámat. Azt bizonyította ellene, hogy örült volt.

— Bámultam a hidegvért, amivel ezt tudta tenni. De ön nem őrajta állt bosszút, hanem testvére árváin; aki önt és atyját nem bántották, akik önnel nem is pereltek, akik öntől nem követeltek osztályrészt, és akik — engedje ön ezt

nyíltan kimondanom — mindazokban a vétségekben ártatlanok, amiket ön rájuk fogott.

János úr kényelmetlenül fészkelődött helyén.

— Mert, hogy védencem ama váltóhamisítási ténybe mily ármánnyal, milyen cselszövénnyel vonatott bele, azt uraságod maga legjobban fogja tudni.

— Csak nem hiszi fiskális úr, hogy énnekem valami egyetértésem lett volna azzal a rossz emberrel, aki őt ebbe belevitte?

— Az a rossz ember önnek megbízottja volt.

— De én azt tagadom.

— Tudom. Csakhogy a mi bizonyítékaink erősebbek az ön tagadásánál.

— Egyet mondok uram: azt tudja ön, hogy én gazdag ember vagyok.

— Tudom; én nem törődöm vele.

— Önnek védenca pedig földönfutó, szegény. Hisz ön a bírák megvesztegethetenségében?

— Hiszek a világos igazság kényszerítő hatalmában.

— Ha én akarom, ez a per elhúzódhatik hús eszten-deig.

— Az a per, amit Lángainé kezdett ön ellen, elhúzódhatik a világ végeig, ahhoz énnekem semmi közöm. Vajon önagsága almásszürke fogaton jár-e avagy rézderesen, az nem az én bajom, hanem az a másik per, mely az én védencemnek, aki semmi más, mint egy vándorkomédiás, tisztára fogja mosni a nevét, az el fog dőlni igen rövid időn, s annak az eredményét meg nem vásárolja ön valamennyi domíniuma árán.

Ilyesmit mondhattak már mások is János úrnak, mert nem válaszolt rá semmit az ügyvédnek.

Egyszer csak fölkelt, s azt mondá Siposnak:

— Tudja ön, mit? Dobjuk a tűzbe ezt az egész pert. Én egyezséget ajánlok. Megvallom igazán, hogy cudarul benne

ülök a tintában. Kénytelen vagyok önhöz mint ellenfelemhez folyamodni. A váltó ügye bíróság előtt van, az a semmirekellő rám vall; maholnap tárgyalás elé kerül az egész; iszonyú skandalum lesz belőle, kiírják az újságokban, még tán el is ítélnék; mert minden ember irigy rám azért, mert gazdag vagyok.

— No, én nem.

— Nem is kegyedről mondtam: mások azok. És én mármost nem látom, hogy merre meneküljek ki ebből a kelepceből, amiből szívesen szabadulnék, csak bele ne keveredtem volna.

— Jó. Én tudok egy módot önt kiszegíteni e hínárból.

— Közölje velem, s szabjon feltételeket tetszése szerint, én látatlanban aláírom.

— Tehát önt megmenteni az az egy mód van, ha Henriette maga jószántából azt fogná mondani, hogy a sokféleképpen vitatott váltó mégsem hamisított, hanem az ő valódi aláírásával van ellátva, azt kifizetné s megsemmisítené, s ezzel megszűnnék ön ellen minden vádkereset alapja.

Fölséges gondolat! — kiálta János úr, felugorva helyéből. — Hogy megenné a szurkot az az átkozott Margari! (Margari baja jutott legelőbb is eszébe, annak örült legjobban.)

— És most halljam a kegyednek részéről való feltételeket.

— A föltétel csupáncsak egy: a harmadik testvér gyermekeinek „teljes” kielégítése.

— Tökéletes harmadrészbeli osztály? Semmi leengedés nélkül?

— Azon alul nem alkuszunk.

— Jó, azt mondtam, hogy mindenbe beleegyezem, és nem vonom vissza; Henriette-nek és annak a rossz fiúnak legyen meg a maga szerencséje. Mit kell legelőbb is tennem?

— Legelőbb is azt a negyvenezer forintot elküldeni a bárónénak.

- Micsoda negyvenezer forintot?
  - Amivel ő a váltót be fogja váltani, ha egyszer aláírását elismeri rajta.
  - De hisz azt mi úgysis megsemmisítjük; csak nem hiszi kegyed talán, hogy én kifizettettem vele a váltót, miután aláírását elismeré?
  - Én mindenre tartozom gondolni.
  - No, hát legyen meg. És azután?
  - Az engedménylevelet alá fogja írni kegyed, melynél fogva testvére gyermekeinek az atyjukról maradt uradalmakból a zöldhalmit és örökvárit átbocsátja.
  - Köztünk mondvá, ezek a legjobban jövedelmezők.
  - Tehát adjon nekik készpénzt.
  - Az nagyon deranzsírozna.
  - Tehát adjon nekik bécsi és pesti házakat.
  - Azokra meg büszke vagyok.
  - Hát akkor gondoljon ki valami mást.
  - No, jól van, majd holnapig meggondolom.
- Azzal vette a kalapját János úr, és eltávozott.

Másnap várta vissza az ügyvéd, és azután várta még két hétig; feléje sem jött. Egyszer a bírósághoz ment tudakozódni, s bámulva hallotta, hogy báró Hátszeginé nyilatkozata már megérkezett afelől, hogy a beperelt váltón az ő saját aláírása van.

János úr tudniillik azt tette, hogy amint Sipostól kicsalta a jó tanácsot, rögtön postakocsit vett, sietett Hídvárra, ott unokahúgával személyesen beszélt e tárgyról. A szegény nőnek sokkal ziláltabb volt a lelke, mint hogy arra tudott volna eszmélni, hogy mit tegyen. Rá hagyta magát venni mindenre; elfogadta a János által ajánlott uradalmakat; mit érdekelte őt, hogy melyik mit jövedelmez, s írásban ismeré el, hogy a kérdéses váltó az övé.

Sipos úr egy cseppet sem csodálkozott rajta, mikor egyszer csak jött a megbízás a báróné jószágigazgatójától, hogy azt

a kérdéses negyvenezer dorintot fizesse ki valami pesti üzérnek.

Tehát Henriette-nek a saját szívességtételét még meg is kellett jó erősen fizetni, ahogy azt Sipos jó előre tudta.

Henriette nem sokat törődött azzal.

V É G S Z A V A K

Henriette kiegyezése nagyon megharagítá Lángainét. A háladatlan teremtés! Én pört kezdek az öreg végrendeletének megsemmisítésére, és védem az ő jogait is, s ő szépen cserben hagy, mikor már János bátyánk kényre-kegyre megadni kénytelen magát; kiegyezik vele, ki hagyja magát holmi potomsággal fizettetni, mielőtt engemet megkérdezett volna. De még nincs bevégezve a számadás. Ő elismerte a váltó érvényességét, s ki is fizette azt; a törvényszék nem üldözi tovább Margarit, szabadon bocsátják, mint olyan bolondot, aki nem tudja, mit beszél. De egyről elfelejtkeztek! Hát Kálmán vallomása micsoda? Nem elismerte-e a fiú bíró előtt, hogy Margari biztatására váltót hamisított? Csak várjunk egy kevéssé. Majd elő fog jönni a földönfutó, ha egyszer meghallja, hogy van valami öröksége, amiben osztoznia kell, ott fogja bagyni a falusi ponyvakomédiázást, s itt terem Henriette-et meglátogatni. Akkor aztán majd elfogjuk őt, hogy világossítsa fel ama váltó történetét, s meglátjuk, hogy nem támad-e abból János barátunkra nézve egy kis kelepce. Mert meg kell neki törni, ha mind a ketten tönkremegyünk is miatta.

Azonban a legvalószínűbb pontban csalatkozott. Kálmán úrfi nem tűnt elő az átengedett nagyapai örökség hírére, sőt még csak hírt sem hallatott magáról.

Pedig Henriette mindent elkövetett, hogy őt hazaédesgesse. Valóságos szerelmi nyilatkozatokat közlött valamennyi

hazai hírlapban „egy eltűnt testvérhez, kit nővére tárt karokkal fogad, ha visszatér”. Semmi eredménye sem lett. Pedig lehetetlen, hogy ne olvasta volna valamelyikben. Színész, és ne tudná, hogy mi van a hírlapban?

A név szerinti utánajárás nagyon áldatlan munka volt; a színpadon nem donáció útján kapja az ember neveit, hanem fog magának egyet *via facti*, s ha megunta, odábbád rajta. Ma Babérossy Leánder, holnap Fellegváry Ákos. Ki akadna fel rajta?

Következtek a hivatalos köröztetések: „Egy ilyen és ilyen ifjú kerestetik, aki hírt tud felőle adni, kap ennyi meg ennyi jutalmat.” Ez is mind sikertelen volt; mintha a színész nem tudna magából minden hónapban más alakot növelni?

A sok sikertelen keresés után végtére egy napon kap Lángainé egy levelet, melyben nagyon hibás asszonyírással ez volt foglalva: „Méltóságos asszonyság! Azon bizonyos színész úr, akit méltóztatik keresni, és jutalmat kitűzni a fejére, aki megtalálja, fájdalom, nálam volt két hónapig és két hétig kosztos és kvártélyon, és fájdalom, ez idő alatt egy krajcárt sem fizetett, kellett volna pedig nekie fizetni hét forintot a szállásért, nyolcat az ebédért, hármat a mosásért, váltócédulában, ugyancsak a patikakontót is én fizettem érte négy forintokat és harminckilenc krajcárt, mint szinte a papnak és a sírásónak is, meg a szemfödélért és koporsóért, összesen tizenhárom forintokat, mert tetszik tudni, az ifjúcska fájdalom, meghalálozott, és még a keresztfát is én tétettem neki, akkor mondta meg, hogy mi nevet kell rátétni; az is két forint volt váltó. És így összesen negyvenhat forint és huszonöt garas, amit méltóztatnék nekem megküldeni, mert én szegény özvegy vagyok, és nem tehetek róla, hogy az úrficska meghalt; bizony kolerában halt meg. Alázatos szolgálója: Gyűriné, fehér kenyérsütőné Kispércsen.”

Világos volt előtte, hogy ez Kálmánnak saját mívelte tréfiája, és semmi kétsége nem volt afelől, hogy ha ő Kispércsre

elutazik; ott a földönfutó rokont okvetlenül fel fogja találni, mégpedig a legjobb egészségben.

Nem restellte a hosszas utazás fáradságát; azonban menyire meg volt lepetve, midőn a vendéglőben legelső kérdezősködésre azt tudta meg, hogy a kérdéses színházigazgató csakugyan meghalt, és el is temették, adós is maradt, nemcsak Gyűriné asszonyomnál, hanem a korcsmában is mindenféle spirituosumok árában.

Ugyanezt a választ hallotta mindenkitől, akit e tárgyban megkérdezett; már tudniillik, hogy mindenki megegyezett abban a válaszban, hogy az úrfi meghalt, és neki is adós maradt. Végül a pap és legvégül a sírásó is ezt bizonyíták: nekik is adós maradt utolsó tisztességtételeért.

Lángainének meg kellett a szomorú tényben nyugodnia; Kálmán adósságait egyébiránt nem fizette ki, sem egyszerű keresztfácskája helyébe sírkövet nem emeltetett. Rossz fiú volt, nem érdemelte meg.

És ezúttal tökéletes igaza volt Lángainének, mert Kálmán úrfi csakugyan nem érdemelt nagynénjétől egy jó szót sem. Hinné-e valaki, hogy a gézengúz oda kvalifikálta magát, hogy még ez a meghalása is csak komédiából történt? Miután annyira eladósodott ott helyben, hogy minden megszökési kísérlete dugába dőlt, mert a cerberusok éjjel-nappal rálesettek: azt gondolá ki, hogy háziasszonyával egyetértve, magát halottnak hirdetteté ki, egy festett koporsóba belefeküdt, s mielőtt a koporsó fedelét rászégezték volna, kiosontott belőle, s míg a hitelezők sírva kísérték ki a temetőbe, azalatt ő a város másik végén nevetve és dúdolvá ballagott ki a széles világba.

Meglehet, hogy e tréfára egyéb oka nem volt aprólékos adósságainál; mert ha rokonait akarta vele megkínózni, az ugyan kegyetlen ötlet volt egy olyan fiatal szívtől.

Lángainének nem maradt más hátra, mint a hosszadalmas öröködési pert folytatni János ellen. Alkuról szó sem volt

közöttük. Abba belevénültek. Lángainé annyit költött már a perre, hogy férjéről öröklött vagyona csaknem ráment. Nem tartott már sem kocsit, sem nagy házat, két szobácskában megfért, s nem járt sehova, és viselte a negyedévi divatot; csak hogy perét folytathassa.

Tíz év telt bele, míg annak vége lett.

János úr vesztett. A hétszemélyes tábla megerősíté az ítéletet, melyben Lapussa Demeter elmeháborultsága ténynek van elfogadva, s az általa tett későbbi végrendelet érvénytelenítettik, fennhagyva az elébbi rendelkezéseit.

Szegény gazdag ember! Még holta után is üldözte az az eszme, hogy ő gazdag! Életében egy lélek sem volt, aki szerette volna azért, mert mindenki félt tőle, s halála után még békés emlékezetének sem hagynak békét, bebizonyítják, hogy elmeháborodott volt, s ítéletet mondatnak rá

Hiszen az ítélet igazságos volt.

Hanem már mégis, egy szegény ember ha szemét behunyta, biztosítva van azon kis fejfácska által, melyet fejéhez leásnak, hogy számadásai be vannak végezve, s róla többet rosszat nem beszélnek, míg a gazdag embert meg nem óvta a carrarai márvány, mellyel hamvait lenyomtatatták, hogy fel ne hurcolják a sírból; halottan a törvény elé ne állítsák, és árnyékára sáros lábakkal ne tapodjanak.

Szegény gazdag ember!

János úrra e pör elvesztése rettenetes csapás volt. Egy milliót kellett neki rögtön kifizetni testvérének.

Igaz, hogy maradt még neki több, mint ugyanannyi, de mégis: egy milliót bírni csak, rettenetes gondolat arra nézve, akinek már volt kettő!

Addig is sovány volt, és kétrét görnyedve járt; ez a per, ez a csapás egészen kiszáritá; valami lassú sorvasztó baj lepte meg. Makszika is sok szomorúságára volt, a nagy kényeztetéstől elcsenevészült, nyomorék lett belőle, a birodalom minden orvosi fakultása gyakorolta rajta tudományát remekben, de

nem tudott belőle embert csinálni; — hanem azért János úr soha sem a maga, sem a fia betegségéről nem panaszkodott. Ha valami résztvevő lélek találkozott vele, s kérdezé, hogy van, nem az aranyerit vádolta; nem mondta, hogy köhög, hanem azt felelte: „Koldus vagyok, tönkre vagyok téve; az a bajom; hogy is volna bennem vér, mikor ilyen eret vágta rajtam: egy milliót kellett kifizetnem! Egy milliót. Végem van, el vagyok pusztulva. Csodálom még, hogy élek; más ember belehalt volna. Egy milliót raboltak rajtam.”

Szegény gazdag ember! Mennyire fáj neki az, hogy testvérének ki kellett adnia örökségi részét. Mennyire haldoklóvá tette az a gondolat, hogy most már csak felényire gazdag, mint ezelőtt volt.

Gróf Kengyelesyné mindvégig megtartá könnyű kedélyét; férjének most sem lehet rá semmi panasza; kivált mióta a huszártiszt nyugalmaztatta magát, s állandóul Aradon vette lakását. A cselszövény olyan finomul volt szöve, hogy az illetőnek mindeddig még a nevét sem tudtuk meg.

Szilárd nevezetes pályakört tett, de melynek esélyei más időkzakra vágnak át már, s ez egyszerű történet fonalain kívül esnek.

Sohasem házasodott meg. Kengyelesy és a hozzá hasonlók gyakran évődtek vele, hogy most már özvegygé lett az egykori ideál, miért nem iparkodik mellé jutni, jó parti volna ám az; ő ezt hasonló tréfás modorban szokta rendesen elűzni; hanem egyszer, midőn Kengyelesyné komolyan előhozta, hogy miért nem közelít Hátszeginéhez, ő bizonyosan mondhatja, hogy Henriette most is sóhajtva gondol egykori kedvesére, hogy kegyetlenség tőle annyira kerülni a szegény asszonyt, akkor azt felelte Szilárd:

— Én nem vagyok az, akit ma elvetnek, és holnap fölvehetnek.

Többet aztán nem hozta neki elő a grófné Henriette-et. És ki tudja, nem lett volna-e közöttük olyan szent akadálya a sorsnak, ami alól semmi szentszék őket föl nem mentheté? Ki tudja, miért volt jó Szilárdnak úgy kerülni minden találkozást — Hátszegi özvegyével?

Ő maradt mindenesetre a legboldogtalanabb. Huszonhat éves korában már öreg asszonynak lehete mondani. Idegei uralkodtak rajta ébren és álmában, a legkisebb zörejre reszketés fogja el, ha az ajtót nyílni hallotta: felijedt. Már huszonnégy éves korában felhagyott vele, hogy előtunedező ősz hajszálait kitepesse, mert már akkor nagyon sok volt a fehér!

Az emberek társaságában nem találta szórakozását, a közmultságokat kerülte; legtöbbször otthon ült bezárkózva abba a félreeső szobába, melynek fél falát már befutotta a sokáig élő asclepias. Ez az egy ismerőse volt még, aki el nem hagyta. Szerencse, hogy ennek oly szívós az élete; mert ha ez is ki találna veszni, az sem volna, akihez beszéljen.

Így legalább van egy lény, akihez a milliók birtokosnéja így szólhat: — Semmim sincsen, csak te vagy az enyim, emlékezel-e rá, milyen kicsiny voltál akkor, mikor keblemre tűzve hordtalak? Csak egy levél! Azóta milyen magasra nőttél, mennyi levedel támadt. Minden levedelre tudom, mi van felírva: egyikre halavány örömek, másokra sötét kétségbeesés, bánat, megaláztatás, elhallgatott fájdalom, rettegető titkok, halálfélelem, álmatlan nyugtalanság, irtózat, gyűlölet, kízó emlék, észvesztő töprengés, elrejtett sírás, panasztalan keserv, öngyilkos elhatározás, leverő hírek; minden, minden, ami az ember életét sötétté, kízóvá, utálttá teszi. Egy-egy levél időközben megsárgult, és lehullt, azok mind el vannak téve, imakönyvbe zárva, rájuk írva a lehullás napja; s a kízótt képzeteknek rettentő emlékezete van visszavezetni a lelket azon napok gondolataira. Ez a levél az öngyilkosság; — ez a vissza-

adott szerelmi jelszó; — ez a kártyán elnyert kastély; — ez a fekete ékszer; — ez a nagypapa átka; — ez a Kálmán szökése; — ez a Fatia Negra; — ez az elítélt nő; — ez a vadászlaki találkozás; — ez a Kálmán halálhíre; ez a többi mind kínzó ábránd, teljesülhetlen remény, két külön csillagban lakóknak egymás utáni epeesztő vágya, akik között semmi más, mint egy átrepülhetlen ég fekszik!

Szegény gazdag asszony!

Hogy Kálmánnal mi történt halálhíre után, azt rokonai sohasem tudták meg; ők nem keresték tovább az eltemetettnek véltet. Az pedig ki tudja hol, ki tudja mi név alatt járja az országot, keresve a nyomort és küzdve azzal, s nevetve azokon, akik valami tárgyról szeretik azt mondani: ez az enyim. Sokan élnek, sokan meghalnak így, akik sohasem alkalmatlankodtak a világnak vágyaik kifejezésével. Legtökéletesebb ideálja a szegénységnek: a gazdag ember fiából válik.

Szegény gazdagok!

JEGYZETEK

R Ö V I D Í T É S E K

FL	Fővárosi Lapok
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
JKK	a jelen kritikai kiadás
K	kézirat (kizárólag Jókai kézírata)
MBiblSze	Magyar Bibliofil Szemle
Mikszáth Krk	Mikszáth Kálmán összes művei kritikai kiadása
MNy	Magyar Nyelv
NK	Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás. 1–100. k. Bp. 1894–98. — Szegény gazdagok: 15. k. 1894. 410 l.
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár
PH	Pesti Hírlap
sh.	sajtóhiba
VU	Vasárnapi Ujság
[szögletes zárójelben] a sajtó alá rendező kiegészítései	

A regények és novelláskötetek lapszámait — ha külön nem jelezzük — az
NK-ból idéztük.

KÉZIRAT, KIADÁSOK, FORDÍTÁSOK, ÁTDOLGOZÁSOK

A *Szegény gazdagok* teljes kéziratáról nem tudunk. A K nagy része valószínűleg nem sokkal az író halála után elpusztulhatott, hiszen 1925-ben már csak néhány lapos töredékről értesülünk, amely az író születésének 100. évfordulójára rendezett komáromi emlékkiállításon még szerepelt. A 7 lapnyi K-töredék a regény elejéről származott. A K-töredékre vonatkozó adat a MBiblSzele 1925. 77–96. lapján szereplő *Jókai kéziratok és relikviák a komáromi Jókai-emlékkiállításon* c. cikkben szerepel. Nagyobb mennyiségű K van még magánkézben, ez azonban az összehasonlítás céljára nem áll rendelkezésünkre. A regénynek szinte valamennyi fejezetéből vannak töredékek. Első lapjának fényképmásolatát közli a Pesti Napló Jókai Albuma. Bp. é. n. 70. l.

KÖTETKIADÁSOK

- I. *Szegény gazdagok*. Irta Jókai Mór. 1–4. k. Pest 1860. Kiadja Emich Gusztáv 1. k. 186; 2. k. 170; 3. k. 141; 4. k. 91 l. Egybekötve vele *Az utolsó budai basa*. A könyv 1860-as dátummal jelent meg, noha az utolsó kötet megjelenéséről csak 1861. jan. 20-án tudósít a sajtó. (Vö. VU 1861. jan. 20.)
- II. 1–3. k. Pest 1869. Kiadja Heckenast Gusztáv 1. k. 240; 2. k. 264; 3. k. 148 l. Egybekötve vele *Az utolsó budai basa*.
- III. a) 1–2. k. Bp. 1886. Franklin kiadás 1. k. 270; 2. k. 188 l. Egybekötve vele *Az utolsó budai basa*.
b) 1901.
Címlapkiadás. |Jókai Mór munkái 48–53.|
c) 1905.
Címlapkiadás. |Jókai Mór válogatott munkái. 21–22.|
d) 1905.
Címlapkiadás. |Szépirodalmi könyvtár|
e) 1907.
Címlapkiadás. |Szépirodalmi könyvtár|

- f) 1907.
Címlapkiadás. |Jókai Mór válogatott munkái. 21–22.|
- g) 1910.
Címlapkiadás. |Jókai Mór válogatott munkái. 21–22.|
- h) 1911.
Címlapkiadás. |Jókai Mór válogatott munkái. 21–22. |
- i) 1923.
Címlapkiadás. |Jókai Mór válogatott munkái 21–22. |
- j) 1943.
Címlapkiadás. |Jókai Mór válogatott munkái 21–22. |
- IV. a) Bp. 1894. Révai Testvérek 410 l. |Jókai Mór összes művei.
Nemzeti kiadás 15. |
- b) 1903.
Címlapkiadás.
- c) 1905.
Címlapkiadás.
- d) 1908.
Címlapkiadás.
- V. Bp. 1925. Franklin Társulat és Révai Testvérek 328 l. |Jókai Mór művei. Centennáriumi kiadás 10. |
- VI. a) Sajtó alá rendezte és az utószót írta Kozma Géza, Szántó Piroska rajzaival. Bp. 1954. Szépirodalmi Könyvkiadó 386 l. |Jókai Mór válogatott művei. |
- b) 1954.
Címlapkiadás. Készült a magyar–csehszlovák közös könyvkiadás keretében.
- VII. 1–2. k. Bp. 1955. Szépirodalmi Könyvkiadó 1. k. 248; 2. k. 248 l. |Olcsó könyvtár |
- VIII. Az utószót írta Tóth László és Bartha László. 1–2. k. Bp. 1957. Hírlapkiadó 1. k. 248; 2. k. 248 l.
- IX. Bukarest 1958. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó 376 l.

IDEGEN NYELVŰ KIADÁSOK

A * -al jelzett idegen nyelvű kiadások példányaihoz nem tudunk hozzáférni. Ezek adatait Ferenczi Zoltán (*Jókai idegen nyelvekre fordított műveinek jegyzéke*. MBiblszle 1925.) és Demeter Tibor (*Magyar szépirodalom idegen nyelven*. Bp. 1952. Kézirat) továbbá Jan Ślaski (*Jókai lengyelül*. Világirodalmi Figyelő 1958 38–57.) összeállításai nyomán közöljük. Felhasználtuk továbbá a zágrábi Bibliográfiai Intézet és a prágai Akadémiai Szláv Intézet szíves közléseit is.

Cseh és szlovák:

*I. *Ubozí boháči*. Transl. E. Vodnarsik. Brno 1865.

*II. *Urozený podvodník*. Transl. L. Mračský. Praha 1893.

III. *a) *Ubozí boháči*. Transl. G. N. Mayerhoffer, Praha 1901. Fr. Sináček 480 p.

b) *Ubozí boháči*. Transl. G. N. Mayerhoffer. Prága 1923. Frantisek Borovy 432 p. |Jókai Mór: Romány a povídky I. 6.]

*IV. *Ubohí bohači*. Transl. Štefán Gál et Vladimír Mihál. Bratislava 1959.

Szerb:

I. *a) *Sziroti bogataši*. Transl. Gy. Jovanovics. Noveme Szadu 1871.

*b) *Sziroti bogataši*. Transl. Gy. Jovanovics. Ujvidék 1885.

II. *Facija Negra ili bodni bogataši*. Transl. Sonja Previč. Beograd 1956. 290 p. |Zanimljiva biblioteka 77.]

Német:

I. *a) *Die armen Reichen*. Transl. Kertbeny. Berlin 1872. Berliner Roman Zeitung 312 p.

*b) 1873.

Címlapkiadás.

II. a) *Die armen Reichen*. Transl. O Janke. Berlin 1876. Neue Volks-Ausg. 286 p.

*b) 1879.

Címlapkiadás.

*c) 1884.

Címlapkiadás.

d) 1891.

Címlapkiadás.

Holland:

*Die armen rijken. Transl. J. A. Gouverneur. 1873. [Kertbeny német fordítása után.]

Angol:

*I. a) *The poor plutocrates*. Transl. J. Fretwell. New York 1874.

II. a) *The poor plutocrates*. Transl. R. Nisbet Bain. New York 1899. 423 p.

*b) 1899 [London].

Címlapkiadás.

*c) 1900.

Címlapkiadás.

*d) 1917.

Címlapkiadás.

Dán:

De fattige Rige. Transl. Axel Damkier. Köbenhavn. 544 p.

Svéd:

De fattiga Rika. Transl. Karl Hemgren. Stockholm. 436 p.

Lengyel:

*I. *Fatia Negra*. Warszawa, *Gazeta Polska* 1873–74.

*II. *Biedni bogacze*. 1–2. vol. Lwów 1889. Gubrinowicz i Schmidt 1. vol. 230 p.; 2. vol. 218 p.

III. *Biedni bogacze*. Transl. Powlesc. Warszawa 1959. 369 p.

Román:

Fața Neagră (Bogatii Sărmani). În românește de: Ionel Pop-Mineuanu. 1–2. vol. Oradea 1937. Institut de Grafice a Sonnenfeld. 1. vol. 221; 2. vol. 231 p. A szövegű, jó fordítás néhány fejezetet ketté oszt. Így az *Árulás árulásért* és a *Küzdelem az aranyért* c. fejezeteket két-két fejezetben közölték.

SZINPADI ÉS FILMFELDOLGOZÁSOK

A regényt Hevesi Sándor színpadra is feldolgozta, a történetet hét színben tömörítve. A bemutató a Budai Színkör évadnyitóján 1924. máj. 28-án volt. A színpadi változat lényegében a regény cselekményét követi. Az eltérés csak annyi, hogy a színpadi változat cselekménye egyrészt Erdélyben, Hátszegi báróné jótékonyági báljával kezdődik, másrészt betoppan oda Fatia Negra. Henriette bátran letépi álarcát, és ott áll a nevető Hátszegi báró, aki bejelenti: csak a vendégeket akarta megtréfálni. Így Lapussa Demeter alakja és a pesti események természetesen kimaradtak a műből. A darab Fatia Negra öngyilkosságával végződik.

A fontosabb szerepeket az akkori legjobb színészek: Rajnai Gábor (Fatia Negra), Hajnal Márta (Henriette), Harasztos Gusztáv (Vámhídy), Simonyi Mária (Anica) és Szirmay Vilmos (Satrakovics) alakították. (Vö. Magyar Színpad 1924. máj. 28.) A színpadi változat későbbi előadásáról is tudunk. A Rádióélet 1931. jan. 2. száma foglalkozik vele. A cikk csupán tartalmi ismertetésre szorítkozik.

A *Szegény gazdagok* filmváltozatát eddig háromszor készítették el. 1913-ban a német Nordisk-filmgyár tárgyalta a Révai céggel, és le is kötötte a regény filmesítési jogát. A munkát azonban az első világháború meggátolta, és a cég pönalét fizetett. Hamarosan azonban másik cég jelentkezett. Max Cantor jőnevű berlini filmkölcsönző vállalat a budapesti Omnia „mozgóképalota” tulajdonosával társulva megvásárolta a Révai Testvérektől a Jókai-regények megfilmesítésének jogát. (Vö. Pesti Napló 1915. okt. 10.)

A gyár elsőnek a *Szegény gazdagokat* filmesítette meg. Fatia Negra szerepét Josef Klein, a magyar származású berlini színész játszotta. Henriette alakját Leopoldine Constantin alakította.

Az első Jókai-film természetesen néma volt, így a külföldi szereplők nem zavarták a film hazai jellegét. (Vö. Pesti Hírlap 1915. nov. 10. és 12., Mozihét 1915. 38. szám, Az Újság 1915. nov. 15., Világ 1915. nov. 10.)

A film bemutatása felvetett néhány általános problémát is. Zsigmond Ferenc a „műfaj” kérdéseinek tisztázását kívánja, mivel Jókai mellett Szigligeti és Kiss József műveit is megfilmesítették. (Vö. *A magyar irodalomtörténetírás munkája 1915-ben*. It 1916. 2. sz.)

Másodízben 1938-ban készült film a regényből. A bemutató 1938. dec. 22-én volt. A feldolgozás Eszterhás István, a rendezés Csepreghy Jenő munkája. Operatőr Eibhen István. A főszerepeket Uray Tivadar (Fatia Negra), Szeleczy Zita (Henriette), Lukács Margit (Anica), Szilassy László (Vámhidy), Vaszary Piri (Clementine) és Mály Gerő (Margari) alakították.

A filmet a kritika kedvezően fogadta. Harmonikus alkotásnak tartja, mely jól eleveníti meg a regénynek különben is pergő, filmszerű cselekményét, igyekszik megtartani a lényeges mozzanatokat és a regény ízét, hangulatát. Uray Tivadar, Lukács Margit és Mály Gerő alakítását külön kiemelik. (Vö. Filmkultúra 1938. 6. sz., Mozivilág 1938. 25. sz., PH 1938. dec. 24.)

A harmadik filmfeldolgozás 1959-ben készült el. A színes, szélesvásznú film bemutatója dec. 23-án volt. A forgatókönyvet írta és a filmet rendezte Bán Frigyes, az operatőr Illés György volt. A szereposztása — mint ahogy erre a kritikák is rámutattak — aligha mondható szerencsésnek, noha igyekeztek élvonalbeli színészeket felsorakoztatni Benkő Gyula (Fatia Negra), Krencsey Mariann (Henriette), Láng József (Vámhidy), Bara Margit (Anica), Egri István (Satrakovics), Mádi Szabó Gábor (Juon Täre) és Hlatki László (Margari) személyében.

A forgatást az ország különböző pontjain végezték. A hídvári kastélyt Bicskén, az újjáépített iskolát és a betyárok mikalai csárdáját Budajenőn találták meg a filmesek. A Lúcia-barlang jeleneteit Nagytétényben, míg a vízimalmot Neszmély határában filmezték. (Vö. Film Színház Muzsika 1959. júl. 31.)

A bemutató után megjelenő filmkritikák általában közepes alkotásnak tartották a *Szegény gazdagokat*. A Népszabadság 1960. jan. 7-i számában B. R. részletesen foglalkozik a filmmel, megmutatva erőnyeit és hibáit. Dicséri a kiállítás jó ízlését, hivalkodásmentes gazdagságát és igényességét. Jónak tartja Bán Frigyes válogatását, de megállapítja, hogy a regénynek bizonyos motívumai elsikkadtak, és ezáltal a „regény szel-

lemén" esett csorba. A Vámhidy Szilárdot alakító Láng József szerepeltetését pedig „nyilvánvaló szereposztási tévedésnek” tartja.

A többi filmkritika közül B. Nagy Lászlóé (Magyar Nemzet 1959. dec. 24.) és Nagy Péteré (Élet és Irodalom 1960. jan. 22.) érdemel figyelmet.

B. Nagy László helyesen állapítja meg, hogy Jókainak éppúgy nincs szerencséje a filmmel, mint Mikszáthnak vagy Móriczknak. Hiába remek filmtéma a *Szegény gazdagok*, „Bán Frigyes filmje az eredeti mű szellemével, hangulatával maradt adós. Bán Frigyes kosztümös társadalmi drámát csinál a regényből, s igyekezete arra irányult, hogy a nézőnek bebizonyítsa: mindez egykor valóban megtörtént, vagy legalábbis megtörténhetett volna.” Hiba az is, hogy a filmből csupán a záró mondatnál derül ki, miért szegények a gazdagok, és helytelen, hogy néhány esemény és cselekedet nincs kellőképpen indokolva.

Nagy Péter a rendező és forgatókönyvíró Bán Frigyes munkáját alapvetően hibásnak tartja, mivel „túlzott tisztelettel” közeledett Jókai regényéhez, melyről a cikkíró — alaptalanul — nagyon elmarasztaló véleményt alkot.

Szerinte vagy romantikus betyárfilmet kellett volna csinálni, szabadon használva a regény motívumait, vagy a Lapussák és Hátszegiek cselszövényeit, féktelen rablási vágyát ábrázolni. Mivel nem ezt tette Bán Frigyes, középszerű művet alkotott „mely inkább hasznos és népszerű fogyasztási cikk, mint igazi művészet”.

A filmmel kapcsolatos megnyilatkozások még másutt is találhatóak (Film Színház Muzsika 1959. aug. 21. és okt. 2., Filmvilág 1959. szept. 1.). Ezek a képes riportok azonban lényeges megállapítást nem tartalmaznak.

KELETKEZÉSE, FORRÁSAI

JÓKAI ERDÉLYI ÚTJA ÉS A ROMÁNSÁG

A *Szegény gazdagok* megszületése nem véletlenül esik az 50-es évek végére. A szabadságharc bukását közvetlenül követő esztendőkből, a szükségszerűen óvatos Jókai Erdély történelmi múltját választotta regényei és novellái témájául (*Erdély aranykora* 1851.; *Török világ Magyarországon* 1853.; *Erdélyi képek* 1854. stb), pedig 1853-as útja, személyes tapasztalatai, családi és baráti kapcsolatai a problémák után lázasan érdeklődő író Erdély múltján kívül Erdély jelenével is megismertetik. Ennek ellenére az 1853-as út után — bár meggyőződik a román nép becsületes szándékáról, békés, munkás természetéről — egyelőre mégsem tükröződik művészetében Erdély jelene a román népi élet képével és a nemzetiségi kérdéssel együtt. A fájdalmas 48-as atrocitások egyik epizódját megörökítő novellája, a *Bárdy-család* (1850) vagy a *Szegény gazdagok* néhány gondolatát felvillantó *Egy haramiabanda a havason* megmutat már valamit a mindennapok küzdelmeiből, de a jelentős réteget alkotó pásztorok, aranybányászok csoportja csak a *Szegény gazdagok* fejezeteiben lép korhűen az olvasók elé.

A *Szegény gazdagok* megjelenése a Bach-korszak végére esik, mikor az írók már szabadabban alkottak. Az 1860-as esztendő az osztrák birodalmi válság kiéleződésének éve, mely az olasz—osztrák háború után törvényszerűen következett be. Bach megbukott, a kormány élére rövid időre Goluchowszky került, és ezzel tetőpontjára jutott az a válság, melynek csalhatatlan jelei 1859-től mutatkoztak. Most már szabadabban nyúl Jókai is a nemzetiségi kérdéshez, most már bátrabban beszél a román és a magyar nép megbékélésének szükségességéről és lehetőségéről.

„A regény megírásához a közvetlen indítékot az 1858-as második erdélyi út szolgáltatta. Ez az út nemcsak a legendás Fatia Negrára vonatkozó történetek egész sorával, s a havasok életével ismertette meg, hanem megerősítette abban a meggyőződésében, hogy az 1849-i tragikus román—magyar testvérharcot el lehet és el is kell felejteni. A múlt sebei, a kölcsönös kegyetlenségek emlékei még elevenek Abrudbányán, a hegyekben Vasvári Pál sírját mutatják meg neki, de nem kis számban veszi már észre a közös elnyomástól szorongatott magyarok és románok

kibékülésének jeleit. Egy román nemesnél Topánfalván 32 magyar író arcképét pillantja meg, találkozik a nehéz önvádtól gyötört és búskomorrá lett Avran Jancuval, akinek nagybátyja éji szállásra marasztja vendégszerető házában, tanúja a magyar és román középosztály közös ünnepségének, a híres Detonátán.” (Nagy Miklós: *Jókai Mór: Szegény gazdagok*. It 1955. 32.)

Ezt a készséges kibékülési szándékot, a 48–49-es sérelmek feledhetőségét a *More patrio*, Jókai 1858-ban készülő útleírása, szenvedélyes meggyőződéssel hangoztatja, kiemelve, hogy a baráti békülés útját a románok is lelkesen keresik.

„A kamarai bányaszádtól a regényes Csetáyeig vezető út csupa tört kövek torlatain visz keresztül, miket ezer év óta halmoztak egymásra, az egész völgy nem mutat semmi zöldtet, még a patakok szélein sem terem semmi fű; a föld, miken a patak átfut, megsárgul, mintha rozsdá fogta volna meg. A helység szélén egy ilyen csorgónál megálltunk, hogy megitassuk egymást; mire ijedten nyargalt oda egy csoport oláh legény, messziről kiabálva ránk, hogy ne igyunk abból a vízből, mert az gállicköves! Lám: pedig őket még a lelkiismeret sem vádolhatta volna, ha mi mind ott leisszuk is magunkat a méreggel; — milyen messze esik 48 58-tól!” (*Magyarhon szépségei*. Bp. 1956. 180.)

Még a teljesen megtört és összeroppant Janku Ábrahámhoz is van néhány megbocsátó szava. „A szívekbe látó Isten ítél és kegyelmez; ember ne szóljon ehhez. Mi hagyjuk bezöldülni szépen a szomorú évek sírját; s felejtjük el a tényeket, de tartuk meg belőle a tanulságot.” (I. m. 185.) A *More patrio*, *regényes kóborlások Erdélyben* először a VU 1858-i évfolyamában jelent meg folytatásokban, utóbb a *Magyarhon szépségei* különféle kiadásaiban.

Már a *More patrio* meggyőzheti arról az olvasót, hogy Jókai utazása alatt mindent alaposan megfigyel, és erről igyekszik élethű beszámolót nyújtani. Így útirajzának nemcsak egyes képei, epizódjai épültek bele a regénybe, hanem néhol a regény minimális módosítással ismétli a *More patrio* szövegét.

A *More patrio*ban például így ír: „Néhol hallgatag házak maradoztak el az út mellett, amik körül egy sem bírt olyan külsővel, hogy valakinek kedve lehessen, akármilyen fekete éjszakán bezörgetni az ajtaján éjjeli szállásért. Kormos, rozszant gerendaházak, hasonlók a mi ólainkhoz; csak egy szobára van készítve mindegyik; abban lakik a család és a majorság együtt” (I. m. 172. Vö. JKK I 18.).

A kiragadott példán kívül másutt is találkozunk ehhez hasonló, szó szerinti átvétellel.

Az utazás bőséges tapasztalattal, élményanyaggal látta el Jókait, és emellett érzelmileg is komoly hatást gyakorolt rá.

„Nemcsak elméje, hanem szíve is megnyílik a román történelem keserves századai előtt, s az abrudbányai Csetátye barlangban ennek a múltnak üzenetét érzi: „Ezt az egész hegyüreget a római hódítók ásatták a legyőzött román nép fiaival: minden szikla, ami itt szédelegve függ fejünk felett, annak a keserű nyomásnak emlékjele; . . . el lehet mondani, hogy a Csetátye ürege egy roppant sír, amelyben a propraetorok katonái millióit temették el a dák népnek, amelybe eltemették annak szellemét, öntudatát, múltja emlékeit.” A fennálló viszonyok között természetesen nem lehet valamely kidolgozott programja a románsággal való együttélésről, két dolgot azonban már határozottan leszögez az évtized végén. Az egyik az 1849. évi ellentétek elfelejtése, de még ennél is fontosabb az, hogy hangsúlyozza: a szomszédos népek kultúráját nem szabad lenézniük, hanem ismertetniük kell, különösen az irodalmukat. Érdemes idézni ilyen vonatkozásban *A magyar irodalom missioja* c., a Magyar Sajtóban 1857 nyarán megjelent cikksorozatának két mondatát: „A tudományos emberek eddig nem csökkentették a nemzeti ellentéteket, hanem csináltak olyan emberekből, akik egy föld kenyerét eszik, halálos ellenségeket, holott kezükben lett volna az eszköz azokból jó barátokat csinálni . . . A magyar irodalom másik missioja szerintem a kisebb literatúrák ismertetése.” (Nagy Miklós i. m. 33.) Ezek után szinte természetesen tűnik, hogy ez a kibékítő, barátságos hang a románok iránt a *Szegény gazdagokban* is megszólal.

A KORABELI RABLÓVILÁG. NOPCSA LÁSZLÓ BARÓ

A románokkal való megbékélés hirdetése mellett ki kell emelni a regény másik célkitűzését is. Jókainak határozott célja és szándéka lehetett korának tarthatatlan közbiztonsági állapotait erős színekkel lefesteni. Haynau, Bach, majd Schmerling politikai uralma idején elképzelhetetlen terrorizmussal uralkodtak az útonállók, betyárok, s közöttük nem egy úri betyár, előkelő főúr is. Jókai ez ellen támad, ezt leplezi le Hátszegi élettörténetével. Jókain kívül Vajda János is felfigyelt a közbiztonság teljes hiányára; *Duhajok és betyárok* című írásában így számol be tapasztalatairól:

„A forradalom utáni évek kelletén és kívánságunkon túl kaland- és viszontagságteljesek voltak majdnem kivétel nélkül mindnyájunkra nézve, kik a függetlenségi harcban részt vettünk.

A menekülés, bujdosás — ki börtön, ki besoroztatás elől, mely utóbbi helyvel-közzel még tán kínosabb volt — a társadalom minden „különlegességeivel” érintkezésbe hozott bennünket.

Az 1851—55-i éveket a Kiskunságban és Szeged táján töltöttem, csaknem folytonos utazásban. Ez időtájon Pestől Hortobágyig, sőt

azon is túl a szó szoros értelmében a betyárok uralkodtak a falvakon, sőt hébe-hóba a városokban is.

Éjeket, napokat töltöttem útban a zordon sivatag pusztákon, háltam a legfélelmetesebb csárdákban; jobbra-balra tőlem ügettek, száguldoztak a rettegett rablók. Majd előttem, majd utánam raboltak ki egyes családokat, lődöztek agyon csendőröket, őrző katonákat.

Nem egyszer betérve valamely csárdába vagy pusztai tanyára, azzal fogadtak, hogy no ugyan kár volt nem előbb érkezniem, mutogaták a falakon a golyók helyeit, a vércseppeket, a rablók csatájának nyomait. Azután beérve Szegedre, a nagy téren, a várkapu előtt katonai négyzetben volt alkalmam látni az egész befogott rablók közül egyet-kettőt, ki egy óra múlva már a város végén ama fán végezte be tragikus életét, melyről egy humoros népdal mondja, hogy:

Könnyű lebegni nagy ágainál,

S tánra kerülni, ha szél muzsikál." (Vajda János *összes művei*.

Bp. é. n. [1940] 1839–40.)

A rablók elleni erélyes fellépés csak 1867-ben következett be, mikor a belügyminisztérium rendőri osztályára erőskezű ember került Ráday Gedeon miniszteri tanácsos személyében. Az erélyes fellépésre nagy szükség volt, hiszen az utolsó másfél évtizedben óriási bűnhálózat fejlődött ki. 813 személy 554 bűncelekménye került napvilágra. A tettesek közül 425-öt elfogtak. 1871 elején már 1512 bűntényről tudott a rendőrség, és 111 rablógyilkosság ügyében folytatták le a nyomozást. (Ráday Gedeon lett az 1888-ban megjelent *A lélekidomár* c. Jókai-regény főhősének élő modellje. E regény is mutatja, hogy a bűnügyek felderítése mennyire foglalkoztatta Jókait egész írói működése alatt.) Jókai a rablócelekmények fénykorában, 1860-ban emeli fel tiltakozó szavát, olyan időkben, mikor még — bár alaptalanul — az a hír is szárnyra kelhetett, mely szerint Jókait, az ünnepezt író, fényes nappal pesti dolgozósobájában töltött revolverrel fenyegette meg egyik úri betyár, báró Nopcsa László.

Az utazást a második, 1858-as kirándulás alkalmával gyakorlatilag is másképpen oldották meg. A gépesített közlekedési eszközök helyett az utazás more patrio — hazai szokás szerint — történik, szekéren és lóháton.

A more patrio utazás lényegét Jókai így írta meg: „vendéglő, meleg ágy, útmutató, hotel, spajzcedli, személybiztosság, alkalmi fuvar: mind megvan a more patrio utazásnál, csakhogy nagyon kis helyen elfér: hotel: a kocsisátor; állomás: ahol esteledünk; puha ágy: a bunda; étlap: a vászontarisznya, benne szalonna, pogácsa és kulacs bor; útmutató: a távol torony hegye; oltalom: a jó fokos balta; kényelmes alkalom: a nyerges paripa, meg a két jó csizma, mely nem ijed meg

sem hegytől, sem homoktól. Aki ezzel beéri, annak boldogság a more patrio utazás: akinek több kell, váltson vasútra jegyet.” (*Magyarhon szépségei* 170.)

Az 1858-as erdélyi út lefolyását és az utazás célját Kristóf György: *Királyhágóninmeni írök Erdélyben* c. monográfiája (Kolozsvár 1942.) részletesen bemutatja:

„Első útját a nyilvánosság jellemzi. A magyarországi és erdélyi közönség egyaránt tudott róla, a hírlapok szelvében-hosszában tárgyalták mint közügyet a Jókai útjának egyes mozzanatait is, annál inkább, mint egészet. Az erdélyi magyar közönséget kereste fel Jókai 1853-ban s az is fogadta, ünnepelte. A mostanit egyszerű turista útnak tervezte, a sajtó sem tárgyalta. Csak egy embertudott róla, barátja, Török Gábor déznai birtokos.” (123.)

A vendéglátó Török Gábor és Jókai barátságának, megismerkedésüknek története után így folytatja Kristóf Jókai második erdélyi útjának ismertetését:

„Földrajzilag is egészen más a színhelye második útjának. Most is Pestről indul ki, s az Alföldön közeledik Erdélyhez, de Arad vidékén egy hétnél hosszabb ideig időzve, délről északkeleti irányban lép át előbb a régi Zarándba, a híres és hírhedt Partiumba, s azután magának tulajdonképen Erdélynek Zaránd felé eső határszalagjára, annak egyes helységeibe.

Néprajzilag is egészen más vidéket járt be most. Akkor elsősorban a magyarságot, a magyarlakta területeket járta be. Most Arad vidékéről eltávozva végig tiszta románlakta területet tanulmányoz. Oly vidéket, hol a magyar ember, a magyar szó ritka, mint a fehér holló . . .

Mi vonzotta hát Jókait ehhez a magyar szempontból oly szomorú vidékhez? A természeti szépségek? Igaz, ez a vidék is rendkívül gazdag természeti szépségben. Csakhogy Jókai helyszíni szemlére nem igen szorult. Megjelenítő képzelete ennek a vidéknek is sok részletét megalkotta már régen, az *Erdély aranykora* c. regényben. A közelmúlt, . . . szintén nem csalogatta. Egy az, hogy annak a roncsait látni se élvezetes, más az, hogy — mint említők — ezt is feldolgozta már mindjárt az abszolutizmus első éveiben.

A magyarázó ok megtalálása végett vissza kell mennünk első utazásához. Mikor a Délibáb (1853. évf. 577.) a Jókai saját fogalmazásában először adott hírt Jókai erdélyi úti készülődéséről, azt írja: Jókai Erdélybe indul Hátszeg vidékét és a székely földet beutazandó. A Székelyföldet beutazta, de Hátszeg vidékét nem. Hátszeg Hunyad vármegye déli részén fekszik. Viszont Jókai Hunyad megyéből 1853-ban csak egy kicsi részt, a megye északkeleti szélét s a Maros völgyében elterülő Kenyérmezőt kereste fel Bencencen, a gróf Lázár Kálmán birtokán és kalauzo-

lása mellett. Az a kérdés miért nevezi meg mégis e híradásban maga Jókai a Székelyföld mellett külön és egyedül Hátszeget és vidékét. Mi az oka, hogy a Kolozvári Hetilap (1853. évf. 286.) külön is feljegyezi az Erdélyből távozó Jókainak amaz ígéretét, hogy közelebről még ez év folyamán újra meglátogatja Erdélyt, s akkor a regényes Hátszeget veendi tanulmánya tárgyául. Látszik, hogy valami különös oka volt annak, hogy Hátszeg és vidéke itt is, ott is szerepel, mint külön megnevezett felkeresendő vidék.

Az ok és a vonzerő Hátszegi báró azaz Fatia Neagra alakja, 1860-ban megjelent *Szegény gazdagok* című regényének főhőse." (Kristóf György i. m. 124–25.)

Fatia Negra valóban élt Hunyad megyében, és azonos volt Nopcsa László báróval, Hunyad megye főispánjával. Jókai második erdélyi útja tulajdonképpen adatgyűjtés a kalandor báró élettörténetéhez, illetve azoknak az adatoknak kiegészítése, melyeknek már 1853 óta birtokában volt, és minden bizonnyal élénken izgatták romantikus fantáziáját.

A Nopcsa-család tagjai sohasem éltek szürke életet. Akadt köztük főispán, erdélyi főkancellár, az egyik Nopcsa pedig Erzsébet királynő főudvarmestere volt. A mohácsi vész idején Miklós fia, János ott harcolt Lajos oldalán. A török uralom alatt a család elvesztette bánsági birtokait.

A Nopcsák korlátot nem tűrő, féktelen természete gyakran ütközött össze a hétköznapi élet kereteivel. A leghihetlenebb, félig-meddig igaz, vagy költött történetek szövődtek körülöttük. (L. Tasnádi Kubacska András: *Báró Nopcsa Ferenc kalandos élete*. Bp. 1937. 5.)

A kérdéses Nopcsa a XIX. század közepén élte kalandor, sőt rabló életét. Működésének fénypontja az abszolútizmus éveire esett. Szervezett aranycsempész és pénzhamisító bandát tartott Hátszeg környékén, ahol kastélya is állt. Ezen a vidéken inkább csak rabolt, fosztogatott. Az aranycsempészt Abrudbánya, Verespatak, Zalatna vidékén üzte. A környék vagyonos lakosságának réme volt. Balogh Imre, egy Hátszeg-vidéki jegyző, aki 60 évet élt azon a tájon, jegyezte fel: „Én emlékszem azokra, kik halálra íjdedek és nyavalyatörést kaptak, ha meglátták Fatia Negrát.” (Hazánk 1897. ápr. 14.)

Segítőtársa az alispánja volt, akit Makrainak hívtak. Ez segítette kirabolni saját feleségét is. Kalandjainak másik részese szeretője, Boricánu Marika. Ennek a nőnek a szépsége és kalandos bátorsága vetekedett a fekete kalandor vakmerőségével. A kincstárat is nagymértékben megkárosította, úgyhogy elfogatási parancsot is adtak ki ellene. Elfogni azonban nem sikerült. (Vö. Kristóf György i. m. 126.)

Ehhez a jellemrajzhoz kitűnő kiegészítést nyújt az Ellenzékben megjelent cikk. A tudósítás *Báró Nopcsa László* címen elmondja, hogy származására nézve román volt, de a forradalom kitörése előtt magyar-

nak vallotta magát, s mint ilyen Hunyad megye főispánja 15 évig, mely hivataláról 1848 elején mondott le, mint a megbukott rendszer híve. Elhagyta a magyar zászlót, s a románokhoz állt, kik az 1848. máj. 15-én tartott balászfalvi gyűlés alkalmával azon bizottság tagjává választották, mely a 16 pontból álló kérelmet a császárhoz vitte. (Ellenzék 1884. jan. 14.)

Horváth Mihály — püspök, történetíró — szerint: „Ezen férfiú a külső míveltség, kitűnő tulajdonok és a legaljasabb, sőt iszonyú titkos bűnök gyanújával terhelt jellem legkülönszerűbb vegyítékét egyesítette magában. Palotájában mívelt hang, pazar, de ízletes fényűzés, jókedv, vendégszeretet uralkodék. Ki vele csak egy-két látogatás által ismerkedett meg, a házában otthonos rendtől, az ízléses rendtől színtűgy, mint társalgása kellemétől elbájolva távozott tőle. De a jobban értesült körökben különböző hírek keringenek felőle. A legelvetemültebb gonoszság iszonya és aljas bűnök gyanúja csatlakozott nevéhez. A fényűzést, amelyben élt, középszerű birtoka félig sem fedezheté, adóssággal mégis köz tudomásra nem igen volt megterhelve. Játéka, melyet nagy összegekkel és csillogó lovagiassággal űzött, inkább veszteséssel, mint nyéréssel járt. A sószállítás egyedárusításának egy neme, s az egész megye lakosságának törvénytelen ingyenmunkával való zsarolása bár szép nyere ményt adott, kulcsot mégsem szolgálhatott az udvarában honos pazar fényűzés megfektetéséhez. E kulcsot több hitelt érdemlő személyek, kikről fel lehet tenni, hogy szintoly jól értesültek, mint igazmondók, abban találták, hogy rablótársulatokkal állott összeköttetésben, azoknak titkos fővezére, orgazdája volt.” (Horváth Mihály: *Magyarország függetlenségi harcának története 1848—49-ben.* Genf 1865. 53.) Hasonló tényeket említ Tasnádi Kubacska András is fent idézett könyvében.

A hírhedt kalandor 1853-ban hirtelen eltűnt a vidékről. Nem lett azonban öngyilkos, mint Jókai írja regényében, hanem visszavonult. Egyes feljegyzések szerint állandó lelkiismeretfurdalás gyötörte. Déván halt meg 90 éves korában.

Fátia Negra eltűnésének családi oka van. Testvérébátyja, Nopcsa Elek, ki eszes, ügyes szolgálataiért a bécsi udvar bizalmát élvezte, 1852-ben bárói címért folyamodott. Az udvar tudakozódott a család viszonyairól. Az ügy kivizsgálását Strohmayer Péterre, az akkori dévai kerületi főnökre bízta. Strohmayer 78 ívet írt össze Fátia Negra viselt dolgairól. Ez a jelentés sajnálatosan eltűnt, noha egyesek még az aktaszámot is tudták. Hogy pontosan mi történt, nem lehet tudni, de Fátia Negrának nyoma veszett, s a folyamodó Nopcsa Elek megkapta a bárói címet. Az eltűnés és a bárói cím elnyerése között az összefüggés világos. Rablókalandjaival nem akarta akadályozni feltörekvő családját.

*

Az említett tények és a regény ismerete kétségtelenné teszik, hogy a *Szegény gazdagok* Hátszegi Lénárdja Nopcsa László alakját tükrözi Jókai romantikus megformálásában. Az azonosságot az olvasók tábora is felfedezte, hiszen még abban az időben elevenen éltek Erdélyben a kalandor főispán aljas cselekedeteiről szóló történetek. „A suttogó hír eljutott magának a főispánnak a fülébe is, aki ekkor felkereste Jókai Mórt — mesélte Nopcsa Ferenc —, maga elé tette revolverét, aztán felszólította, fejezze be regényét, a Nopcsa családnak pedig hagyjon békét. A meghökkent író váltig bizonygatta, hogy merő kitalálás az egész, de Nopcsa nem engedett. Mit volt mást tenni, Jókai megígérte, hogy hamarosan befejezi a regényt, csupán néhány napi haladékot kér, mert, amint mondta — töltött pisztoly előtt mégsem lehet regényt írni. Szavának is állott, azért van olyan kurta furcsa vége a Fatia Negra történetnek.” (Tasnádi Kubacska i. m. 5.)

Tasnádi Kubacska András ezt a revolveres históriát Nopcsa Ferenc-től, a tragikus végű neves geológustól hallotta, akinek különcködő egyéniségéhez jól illett a család kétes értékű nagystílű múltjának szellőztetése. A romantikus rémtörténetnek azonban irodalomtörténeti cáfolata van. A Nopcsa-legenda szerint a regény mielőbbi befejezését akkor követelte Nopcsa László, mikor az folytatásokban jelent meg a napilapokban. Nopcsa Ferenc, mikor rokonának ezt a revolveres merényletét mint megtörtént dolgot mesélte — mely méltó koronája lett volna Fatia Negra bűnlajstromának —, nem volt elég körültekintő, nem vette észre, hogy a *Szegény gazdagok* sohasem jelent meg folytatásokban, csak könyvalakban. Így az egész mendemonda hitelét veszti.

A regénnyel kapcsolatos reflexiók között 1878-ban találkozzunk először a regényalakot és a főispánt azonosító megállapítással. „Jókai örömet hozta összekötetésbe tárgyait tudvalevő személyekkel, vagy éppen némi történeti háttérrel is, a legújabb idők történetéből; mily kiváló érdeket kölcsönöz a *Szegény gazdagoknak* báró Nopcsa erdélyi kényúr Horváth Mihály „25 év történetében” is szóbjavó rablószkodása.” (Gáspár Imre: *Jókai Mór mint regényíró*. Családi kör 1878. 966.)

Jókai azonban hevesen védekezett. A PH 1884. jan. 18-i száma, amelyben a vita Nopcsa László halála alkalmából felújult, utal Jókai egy korábbi nyilatkozatára: „Az említett regény (a *Szegény gazdagok*) elejétől végig az én saját költészetem szüleménye. Abban senkinek az ismerős emberek közül sem az alakja, sem a róluk beszélt dolgok mondanója átvéve nincs, a főúr személyére nem vonatkozik, valamint az abban előkerülő többi alakok is semmi élő személlyel nem azonosak.” A nyilatkozatot megtalálni nem sikerült, így eredeti időpontja és lelőhelye is ismeretlen.

Az Ellenzék is közli Jókai nyilatkozatát, és ebben az író még messzebb megy a védekezés területén; kijelenti, hogy „sem ebben, sem más regényében nem léteznek ismerős alakok, történelmi regényeiben, hol ilyenek fordulnak elő, azok saját neveik alatt szerepelnek”. (Ellenzék 1884. jan. 18.)

Kárpáti Aurél is cáfolja Fatia Negra és Nopcsa azonosságát: „ma már nyilvánvaló, hogy a Nopcsa-legenda nem több legendánál, még ha ez is adta Jókainak az impulzust Fatia Negra alakjának kiformalásához.” (Az Est Hármas Könyve. Bp. 1925. 280.)

Ennél sokkal döntőbbnek látszó cáfolat is birtokunkban van, amely Horváth Mihály neve alatt, illetve beleegyezésével látott napvilágot.

„A folyó 1865. évben megjelent és püspök Horváth Mihály által frott Magyarország függetlenségi harcának történetében az I. kötet 53. lapján egy kósza és alaptalan híreken épült nyilatkozat jelent meg, mely nemes Hunyad megye volt főispánja, báró Nopcsa László úr becsületét éppen oly érzékenyül, mint méltatlanul sérti. Alulfrottak, kik az 1848. év előtti körülményekkel ismereteseek voltunk és vagyunk, mellőzve Nopcsa Lászlónak, az 1848. május 15-én Balászfalván tartott gyűlésen lett megjelenését, s azon előtti ismeretesebb indokokat, melyek őtet az ottani megjelenésére vezényelték, s talán kényszerítették, az említett cikkben foglalt állításokat levegőből vett kósza híreknek nyilvánítjuk. Nopcsa László tudunkra sem hivatalos, sem magánéletében semmi olyat nem követett el, mi a becsület és lovagiasság rendszabályival ellenkezésben lett volna, annak okáért, midőn ezen lelkiismeretes meggyőződésünkön épült nyilatkozatunkat megteesszük, csakis az igazságszeretnek és méltányosságnak hódolunk. — Kelt Kolozsvárt 1865. december 9. b. Bornemissza János m. p. k. kormányszéki tanácsos, gr. Mikó Imre m. p., gr. Bánffy Miklós m. p., gr. Kun Kocsárd m. p., b. Kemény Ferenc m. p., gr. Gyulay Lajos m. p., b. Apor Károly m. p., Komáromi György m. p., Barcsai László m. p.” (*Magyarország függetlenségi harcának története 1848–49-ben*. Bp. 1872. 2. kiad. valamint: Ellenzék 1884. jan. 14.)

A nemesi társadalom tehát összefogott, hogy a befolyásos Nopcsa-családot tisztára mossa. Az Ellenzék szerint a nyilatkozat Nopcsa Ferenc kérésére jelent meg. (1884. jan. 14.)

Annak ellenére azonban, hogy a gyanú szinte minden kommentátorban felmerült, mégsem merete senki határozottan azonosítani a két személyt. Még az 1954-es Jókai Mór válogatott műveinek *Szegény gazdagok* utószava is ezt írja: „A főispán és a rablóvezér azonossága nem látszik valószínűnek, de abban az időben, amikor Jókai a regényt írta, a reakciós Nopcsáról szóló legenda feldolgozása is bátor tett volt.”

Az utóbbi években Nagy Miklós mutatta ki az azonosságot Fatia Negra és Nopcsa László között. Állítását Kristóf György már említett könyvére alapította. Az eddigi kutatás eredményei alapján nem lehet vitás a főispán és a rablóvezér azonossága, és azt is megállapíthatjuk, hogy Fatia Negra kulcsalakja Nopcsa László volt. Így a központi alakot érintő keletkezéstörténeti probléma megközelítő bizonyossággal tisztázottnak tekinthető.

A második erdélyi út fő vonzóereje tehát Hátszeg, a Fatia Negra szűkebb hazája. Ennek ellenére Jókai „most sem jutott el Hátszeg vidékére, s anélkül írta meg regényét, hogy Hátszeget, vidékét Szacsalt, vagy Alsószilvást, hol a Nopcsa-család, Fatia Negra lakott, felkereste volna. A dolog magyarázata az, hogy Jókai már 1853-ban sokat megtudhatott Fatia Negra viselt dolgairól gróf Lázár Kálmántól, ki mint maga is főúr és Hunyad megyei birtokos, jól ismerte az oláh bárót. De nem ismerte Jókai a Fatia Negra bandájának, társainak a pszichológiáját, az aranycsempészet és pénzverés színhelyét, vidékét, lakosainak mindennapi sajátos életviszonyait.

Ez a körülmény érleli meg Jókai második erdélyi útjának irányát, színterét és természetét. Ez a magyarázata annak, hogy Abrudbányán és Zalatmán több napot tölt, hogy oly élénken érdeklődik az aranytermelés titkai, általában a bányász élet iránt. Mindezt viszonylag meg is örökíti naplójában.” (Kristóf i. m. 127.)

Az úti élmények érnek aztán regénnyé a *Szegény gazdagok* fejezeteiben. A regény keletkezésének és megjelenésének idején általános a rokonszenv a nemzetiségi kérdésben, és különös figyelemmel fordulnak fróink mind a napilapok hasábjain, mind pedig könyvekkel a románság felé, ami főleg a Bach bukása után kialakuló politikai viszonyokkal magyarázható. „Zilahy Károly 1859-ben a Vasárnapi Ujság hasábjain *Hazai tájleírások és népviseletek* címmel merőben a románokról ír, majd egy évvel később *Jávorágak túl a hegyről* címmel dél-erdélyi útleírást közöl a Magyar Sajtóban. Kolozsvárt a román népdalokat is előadó Reményi hangversenye alkalmából kölcsönös barátkozásra kerül sor 1860. július 28-án, részben szintén Zilahy kezdeményezésére. A napilapok — köztük a Magyar Sajtó — számos román részről küldött nyilatkozatot közölnek, melyek megfelelő nemzetiségi jogok megadása esetén biztosítják a magyar nemzetet hűségükről, az elszakadási törekvések félreteveséről. (Pl. Magyar Sajtó 1860. augusztus 11. és 1860. december 12.) Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a románság iránti növekvő érdeklődésben része lehetett azoknak a sikereknél is, amelyeket a dunai fejedelemségek (Havasalföld és Moldva) a nemzetközi politikában elértek, s amelyek 1859 januárjában a modern román állam megalakulásához vezettek. Az emigráció felvette a kap-

csoportokat a haladó román körökkel, és nyilvánvaló, hogy az emigráció felé tekintő magyar politikusok és írók is egyre figyelemre méltóbbnak tartották a török igát fokozatosan lerázó román nemzet erőfeszítéseit.” (Nagy Miklós i. m. 33.)

JÓKAI ÉS A BETYÁRROMANTIKA

A Nopcsa-család körül zajló viharos események adatai természetesen — ha kismértékben is — színeződtek és gazdagodtak a magyar betyárromantika egyéb általános, illetve személyekhez kötött adalékaival, és így a regény lapjain élénk lépő Hátszegi báró, a fekete álarcos rabló már itt-ott lesiklik Nopcsa László életének közismert vonaláról. Mindamellet Hátszegi mégsem lesz a regényben olyan impozáns hős, mint a francia Cartouche, az olasz Fra Diavolo meg a többi világhíri bandita. A bandita-romantika a rablóból mindig szimpatikus hőst csinál, olyat, aki igazságos, lovagias a nőekkel, nagylelkű a szegényekkel, és akinek ügyessége mellett ostoba fajánk a pandúr, akit orránál fogva vezet az elmés kalandor.

Jókaitól távol áll az ilyen irányú szépítési szándék. Hátszegi goromba a feleségével és más nőkkel is, ha rablásról vagy érzékisége kielégítéséről van szó; éppen egy fillért sem ad a szegényeknek, sőt nem átalja az étellel küszködő pópa, Rubán Tódor viskóját felgyújtani; és az őt üldöző Satrakovics Gerzson vagy Vámhidy Szilárd éppen nem ostoba játékszere, bohóca a fekete kalandornak. Az írói igazságérzet nem engedi, hogy Hátszegiből szimpatikus hős legyen, megmarad olyan jellemtelen, lelketlen gazembernek, mint Nopcsa László volt.

Mennyiben beszélhetünk mégis a kulcsalak Nopcsa életét színező elemekről? A regénnyel foglalkozó majd minden cikk és tanulmány megemlíti a Nopcsa—Hátszegi azonosság kérdését, akár igenlően, akár kétkedve vagy éppen tagadva. Az ide vonatkozó irodalom — igaz, hogy csupán csak egy helyen — a Nopcsa név mellé egy másik nevet is megemlít, és felteszi, hogy Hátszegi báró nemcsak Nopcsa László irodalmi figurája. A Heves vármegyei Hírlap 1902. dec. 24-i számának Jókai regényalakjaival foglalkozó cikke a következőket írja: „Jókai tapintattal kezelte regényalakjait, nehogy az utódokat érintse. Hogy több példát ne említsek, csak a *Szegény gazdagok* című regényének főszereplőjét, Hátszegit hozom fel, ezt a grand seigneur haramiavezért, aki némelyek szerint egy Nopcsa báró lett volna, mások szerint Vay József gróf.

A Hunyad megyei (farkadi) Nopcsa család egyik tagjáról általában el volt terjedve Erdélyben az a hír, hogy azonos lett volna a Fatia Negra nevű rettenetes rablóvezérrel. Ez az alak, továbbá a kalandos

életű és ismeretlen végű Vay József gróf — akit viszont hosszú ideig tartottak Sobrinak — együttvéve Hátszegivé alakult át az 1859-ben megjelent *Szegény gazdagok* című regényben. A valóság kinyilatkoztatása bizonyára nem lenne kellemes sem az egyik, sem a másik családnak.”

A *Szegény gazdagok* Hátszegijének élete valóban sokban mutat meglepő azonosságot a Sobri-história egyes részleteivel, és ezek éppen Hátszegi életének jellegzetes, lényeges epizódjai.

Hátszegi a regényben öngyilkos lesz. Nopcsa Lászlóról viszont tudjuk, hogy 90 éves korában, természetes halállal halt meg. De nézzük, mit ír Eötvös Károly Sobri haláláról:

„Egy kis patak van ott a lápafői határban, a Magyarád patakja, amelynek egyik oldalán letarolt ritka vágás, másik dombos oldalán ritkás szálás erdő volt akkor. Havas és zúzmarás volt az erdő. Pandúrok és felkelők messze maradtak, de a lovasság, s a lovas csendbiztosok nyomon üldözték Sobrit. Ez a patak mögé, a szálás erdő szélére vonult társaival, s bizva abban, hogy a lovasság a gyöngén befagyott patakon talán nem tud áthatolni, ez állásból több mint egy órán át folyton tüzelt a támadókra. A támadók sűrű tüzelése alatt egyik embere a másik után esett el vagy sebesült meg. Végre közelegtek minden oldalról a pandúrok is. Ezt az ulánusok bátor kapitánya is észrevette, ő pedig nem szeretne volna, hogy a híres haramiavezért ne ő kerítse birtokába, hanem a pandúrok. Megsarkantyúzta tehát lovát, s egy közlegény kezéből kikapott lándsával Sobri felé rúgta, s nekiment a pataknak. Sobri ezt jól látta. Puskáját megvizsgálta, s a legbiztosabb lőtávolsághoz emel, hogy a kapitányt lelője. Azonban egy pillantással körül nézett az üldözők nagy seregén, villámgyorsaságú elhatározás lobbant föl benne, archoz emelt puskáját leereszté maga mellett a földre, s egy pisztolyt rántván elő, magát szíven lötte. Egyetlen hang, egyetlen mozdulat nélkül rögtön meghalt. Piros vére befesté a havat körülötte.” (Idézi Tóth Béla: *Mendemondák*. Bp. 1907. 160.)

Itt is patak húzódik az üldözők és az üldözött között, mint a regényben. Itt is egy szál szűrőfegyverrel közelített meg a lőfegyveres rablót, mint Vámhidy Fatia Negrát, és az mégis saját életét oltja ki és nem támadóját.

Jókai természetesen nem ismerhette Eötvös Károly munkáját, mely jóval később jelent meg, mint a *Szegény gazdagok*, de feltehetően ismerhette azokat a forrásokat, amelyekből Eötvös Károly is dolgozott később, hiszen a betyár halála 1837-ben következett be, és így a regény keletkezési idejéig tekintélyesre nőhetett a Sobri körül hullámzó alapos és alaptalan gyanúsítások, találgatások áradata.

Tóth Béla *Mendemondák* c. könyvében Sobri üldözéséről így ír: „Sopron megye 1836. nyarán katonaságot kért . . . Köröskörül nyomá-

ban volt 80 zsandár, félszázad dzsidás, a megyékből kirendelt népfelkelés és vagy 25 fiatal nemes, akik önként, kalandra vágyva vettek részt az üldözésben.” (I. m. 153–162.)

Ez a részlet is meglepően hasonlít a regényben szereplő üldözéshez, ahol a karhatalmi erőt egy becsületes köznemes, Satrakovics Gerzson irányítja, és ahol aktív és döntő része van a sikerben egy fiatal honoráciornak, aki egy szál karddal is a rabló után mer menni.

Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a fő impulzust Fatia Negra alakjának megformálásához nem Nopcsa életéből merítette az író, de tény, hogy az említett részek Sobri életének egyes mozzanataival is szoros rokonságot mutatnak.

A *Szegény gazdagok* bűnügyi regény, noha jóval fölötte áll a bűnügyi téma elsőkélyesült változatának, a detektívregénynek. Így, ha a konkrét tényanyagra nem is, de szellemére feltétlen hatással volt Jókai egyik alaposan ismert és többszörösen kiaknázott írója, Pitaval.

Gayot de Pitaval húsz kötetes bűnügyi gyűjteményének sok változata keletkezett. Jókai egy német gyűjteményt használt, és belőle főleg a különleges, hősie, politikai háttérű, nagyobb szabású esetek vonzották. „A *Szegény gazdagok* írója nem idegenkedett a bűnügyi történetektől, sőt éppen ő volt az, aki ezt a műfajt diadalra segítette irodalmunkban. Pitaval az ifjú Jókainak kész elbeszélést kínált, a kiforrott írónak pedig tárgyakat, melyekkel regényeit gazdagította.” (Rajka László: *Jókai és Pitaval*. ItK 1936. 46–60.)

JÓKAI FELJEGYZÉSEI

A keletkeztörténeti adatok közé kell sorolni azokat a *Szegény gazdagokkal* kapcsolatos jegyzeteket, felvázolt gondolatokat, amelyeket Jókai jegyzetfüzeteiben rögzített. A *Szegény gazdagokkal* kapcsolatos adatok a 24. sz. füzetben szerepelnek. (OSzK Oct. Hung. 24. Jókai jegyzetfüzetei.) A noteszben szereplő adatok feljegyzéseiből levonható következtetések alapján megállapíthatjuk, hogy azokat 1858–1860 között készítette az író, hiszen a jegyzetek között elég szép számmal szerepelnek a füzet elején és végén egyaránt olyan adatok, amelyek részben az 1858-as erdélyi út egyes mozzanatait, részben a *Szegény gazdagokban* megjelenő gondolatokat tükrözik.

Az adatok nagyobb része csupán rövid emlékeztető mondat, egy-egy felvillantott motívum vagy név. Az írás néhol nehezen olvasható ugyan, de így is látszik, hogy Jókai nagyon felületesen, minden gondosságot és irodalmi stílust mellőzve végezte feljegyzéseit. A jegyzet tartalmaz néhány olyan földrajzi nevet, amely a regényben is szere-

pel. „Gyetsar jégbarlang” (68. verso). „Bucsum, Tőkefalva, Kálmánköve: tyiatra Kalmanuj” (64. verso): „a jégbarlang” (43. recto).

A bizalmas jegyzetfüzet Nopcsáról is beszél, ami arról tanúskodik, hogy a regény Fatia Negrájának megrajzolásában mégiscsak komoly szerepe van a Nopcsáról hallottaknak. „Nopcsa Makra főbíró. Nopcsáné ráismer a rablóban saját férjére. Nopcsáné nyakáról a bálban leveszik az ezüst láncot.” (62. verso) Közvetlen utána utalás a szász papnéra (62. verso). A feljegyzés szoros egymásutánisága is azt igazolja, hogy ezeket az eseteket, melyek egyébként a regényben is meglevenednek, egyszerre hallhatta és jegyezhetfe fel. A jegyzetben szerepel a „Makabej” név (62. recto) és egyéb utalások is, mint pl.: „a leányvásár” (61. recto). „Vasvári Pál elestének helye” (60. recto), „a Biharon áthágás” (60. recto), „bányalyukak, földhorpadások” (58. recto). Ezek mind megtalálhatók a regényben is.

Kétségkívül kapcsolatban vannak a regénnyel a következő jegyzetek is. „Férhez ment vénkisasszony” (2. verso). (Gondoljunk Clementine és Margari házasságára.) „Levágott gyermekkéz” (62. recto). Juon felesége is azt kérdezi Fatia Negrától a jegesvölgyi éjszakán, hogy nem a kisfia kezét akarja-e levágni, mivel a rablók gyermekkézből készítenek olyan varázsszert, amittől láthatatlanná tudnak válni. „Szegény gazdagok unalmáról” (68. verso), gondoljunk a kezdő fejezetre. „Csárda, betyárok” (70. recto). Vö. „A menyasszonyvívés” c. fejezet csárdai jelenetével stb.

A jegyzetfüzet 28. lapján elég bőven vázolta fel Jókai azt az epizódot, amit az öreg Ripa szájába adva mesélt el Csendes Marci kivégzéséről „A menyasszonyvívés” című fejezetben. „A siralomházba kitett betyár búcsúzása pajtásaitól, a bunda, az ajtó alatt befújó szél. Jó dolga van, megérte, hogy szalmazsákot kapott. Sok völgyet bejárt, de nem látta ő az ördögnek mégcsak a fészket is. Gulyáshúst evett, bort ivott rá. Megköszönte a sokaságnak a szép megtisztelést, levetkőzött, utoljára látja az Isten napját” (28. recto).

A felsorolt adatok azt bizonyítják, hogy Jókai a *Szegény gazdagok* megírása előtt észrevételeit és gondolatait már lejegyezte, és azokat be is építette regényébe.

Így születik a felvázolt élményekből, forrásokból a regény, amelynek utolsó kötete 1861 januárjában hagyta el a nyomdát. A készülő regény első híreit 1859 őszén kapjuk (Képes Ujság 1859. szept. 18.), míg decemberben már egy reprezentatív bécsi lap, a Neueste Nachrichten érdeklődéséről, közlési óhajáról, egyszersmind természetszerűleg a német fordítás lehetőségéről értesülünk (Képes Ujság 1859. dec. 4.). A regény első kötete megjelenésének híre VU 1860. jún. 10-éről, míg a záró része VU 1861. jan. 20-áról való.

IRODALOM

A REGÉNY FOGADTATÁSA

Kevés Jókai-regényt követett a megjelenés után olyan hamar komoly igényű és terjedelmű hírlapi értékelés, mint a *Szegény gazdagokat*. A regény megjelenését a VU 1860. jún. 10. 290. száma jelzi. „Megjelent Pesten a Szegény gazdagok. Regény 2 kötetben. Egy-egy kötet ára 1. — Forint. Kiadta: Emich Gusztáv.”

A harmadik kötet megjelenését ugyancsak a VU hirdeti, és egyben bejelenti: „A negyedik utolsó kötet is nemsokára követni fogja.” (1860. okt. 14. 508.) Az utolsó kötet megjelenéséről — melyhez *Az utolsó budai basa* című történelmi novellát is hozzákapcsolta Jókai — a VU 1861. jan. 20-i száma tudósít (33.).

A munka egésze tehát csak az 1861-es esztendő első hónapjában hagyta el a nyomdát, és még abban az évben, máj. 6-án Arany János a Szépirodalmi Figyelőben olyan bírálatot közöl a regényről, amely méltán nyitja meg a maradandó értékű Jókai-kritikák sorát. Arany, a kitűnő esztéta sok olyan megállapítást tett a regényről, ami máig is komoly értékelési szempont. Arany cikke így hangzik:

„A volt katona egy-egy hadjáratról, az utazó idegen országok csodáiról nem beszél örömeztőbb, mint némely férfi és nő az átolvasott könyvek szépségeiről. Ha új regényt olvastak, összeülnek az entusiasták, keresztülélik szebb jeleneteit, festőibb, érzékenyebb, comicusabb vagy rettentőbb helyeit, s mint a pásztori költemények dalnokai, versent magasztalják a művet és íróját. Hány, kivált ifjú körben nem volt már fókai és művei ily lelkesedett magasztalások irigylésre méltó tárgya! — És mindezen magasztalás nem egyéb, mint kritika, nem papíron és nyomtatva, hanem élőszóval. Ítéletet, véleményt mondani egy műről, akár magasztalva, akár megróva — nem egyéb kritikánál, s minden kritikus kisebb-nagyobb mértékben amaz entusiasták közé tartozik, ő oly fontosnak tartja a művészet tárgyait, mint akármely más közügyet. A képzelet országában véghezmenő események, forradalmak és katasztrófák felől oly érdeklődő fontossággal beszél, mint a történetíró a való történetekről. — S ma már nemcsak ama regény- és költemény-olvasó fanaticusok hányják-vetik az esztetikai kérdéseket, hanem a

társalgásnak mind szokottabb tárgyai az új könyvek és színművek. Csaknem mindenki egy-egy házi kritikus. — S melyik író nehezelne, hogy az ország minden zugában beszélnek róla és műveiről: összehasonlítják őt versenytársaival s egyik művét a másikkal, — a lehető legnagyobb szabadsággal mondják ki, mi tetszik, mi nem tetszik benne, igazságot szolgáltatnak neki tudtán kívül, vagy igazságtalanul ítélik el háta megett. S ha már nehezel is érte az író, mit tehet róla?

Aki azt akarja, hogy róla ország-világ ne beszéljen, akár tetszik neki, akár nem, az nem lép közönség elé — hanem „procul a negotiis” vonja meg magát. — És amit az egész világ gyakorol mindennap, csak a sajtó hallgasson-e róla? — Miután Jókait mindenki ismeri, miután regényét, mely ezelőtt mintegy két hóval jelent meg, oly sokan elolvasták, s rögtön ítélték róla, csak mi hallgassunk, kiknek annyival könnyebb megértetnünk magunkat, mivel olvasóink előtt jóformán ismert tárgyról van szó, s mivel oly örömet szólnak azon fényes tulajdonokról, melyekért írónk a közönség kedvence, s melyeket készséggel ismerünk el és magasztalunk. A közönségnek igen helyes és tiszteletreméltó okai vannak Jókait kedvencének vallani. Oly eredeti magyarsággal, s saját szája íze szerinti zamattal nem ír neki senki, egy-két (de már nem élő) lángeszű versírónk kivételével. Prózában kétségtelen elsősege van Jókainak. Jobb műveit s azok sikerültebb helyeit olvasva, mintha újra tanulnók tőle a kedves anyai nyelvet, azt a valódit, melynek megragadó ereje nem kisebb természetes bájainál, s szemem szedett kifejezései époly határozottan mint festői plasticitással testesítik és szabják meg a gondolatot. A magyar író jelenben és jövőben kétségkívül Jókai műveit választja egyik iskolájául, melyekhez nyelvtanulási feltett szándékkal járhat leckéket venni.

Magyaros kifejezés, s vele együtt magyar észjárás és gondolkodás teszi ragyogóvá és kedvessé legszebb lapjait. Írónk mintha egyetlen egyet sem feledett volna azon tősgyökeres kifejezésekből, melyeket legelső nyelvmestereinktől hallottunk: — értem a gyengéd anyát, a játszótársakat, a nagytekintélyű kocsiszt, juhászt, dajkát, a nép embereit, — kiknek odavetett mondásai annyira megragadnak az éles gyermeki figyelemben. Mások az írók közül az irodalmi szokott stíl utánzása miatt sokat felednek az élet friss és erőteljes nyelvéből; — írónk egyike azoknak, kik tulajdon előnyeiket nem adták cserébe idegen adományokért. Nyelve csak tulajdon tárházából veszi az ékességeket. — Írónk, úgy látszik, később is leginkább az élethez járt iskolába nyelvkincseinek gyarapítására. Ismerjük őt mint adomagyűjtőt. Ezen hajlam mutatja, mennyire szereti mindazt állandósítani emlékezetében, amit az életben érdekesnek, jellemzőnek talál. Különös, hogy minden valódi tehetségbe mintha csak születésekor oltott volna a természet oly hajlamokat,

melyek bámulatosan elősegítik a tehetség kifejlését! — Jókai ezen hajlamának köszönhetjük, hogy nemcsak azon tájnak, a hol nevelkedett, hanem általán minden tájnak, a hol járt, kifejezéseiből fölszedi azokat, melyek vagy igen találók, vagy oly hézagot pótolnak, melyet az irodalomban mások idegen, vagy csinált új magyar szóval fejeztek ki és irtak körül.

Találunk irataiban igen helyes megválogatással dunántúli, tiszavidéki, tiszántúli, erdélyi, sőt székely szavakat és kifejezéseket, a nélkül, hogy szokatlanság és pedáns fitogtatás színeit viselnék magukon. Ily író, csak a nyelv szempontjából véve is műveit, a nyelvnek époly becsülendő s tán bizonyosb sikerre számító gyarapítója, mint a ki új szavakkal műveli a nyelvet. — Fölhasználja ugyan a már elfogadott csinált szavakat, — s felhasznál minden jót, amit talál; — mert csak eszköznek s nem célnak tekinti a nyelvet, de tudtunkkal csak egyszer érezte szükségét, hogy maga új szót készítsen, s ez a 'bál' helyett feltalált 'dalidó' — ezt is, bár ismeretes néphasználta szóból módosította, nem tartjuk sikerültnek. Átalán a szócsinálás kívül esik azon az úton, melyen a nyelv gazdagítása tárgyában rendesen járni szokott. Mennyivel jobban illik hozzá, hogy új regényében az olasz 'villa' (mezei lak) helyett a 'kolná'-t használja, mely Arad megyében szőlőkerti házat, azaz valami olyformát tesz, mint a 'villa'. Hogy írónk nem mesterkedik nyelvünkkel, hanem minél természetesebben használja fel annak minden természetes erejét és báját, nagy befolyású népszerűségére. Megérti a gyermek is, élvezetet talál benne mindenki, s egy író és nyelvtudós tanulságot meríthet belőle. — Kölcsey mondá, hogy az anyanyelv minél bővebb ismerete nélkül jeles író nem lehet — csak azt kell hozzátennünk, hogy ez ismeretet ügyes tapintattal használni is kell tudni, s e részben kész példa Jókai. Mindenki ellen tehetünk egyes kifogásokat, s lehetne tennünk némelyeket Jókai nyelvére is, mely nem mindig egyenlően erőteljes, festői és szabatos; — de mi általánosságban szólunk itt róla, s valamint általán mindenki elismeri, hogy Jókai a nyelvnek köszönheti jórészen nagy népszerűségét, úgy mindenki tudja, hogy kivált a nagyon sokat teremtő művész olykor alábbszáll a maga természetes színvonalán.

Van költőnk népszerűségének egy másik, amazzal kapcsolatban álló titka, melyben a kritika első neki nyújtani a pálmát. S ez, hogy nyelve nemcsak magyaros, hanem hogy mintegy teremtve van a kiválóan elbeszélői stílushoz. Az elbeszélői tehetség egész egy külön természeti adomány. — Írhat valaki igen szép értekezéseket, írhat elragadó szónoklatokat, lírai fellengzésű verset vagy prózát, de a legegyszerűbb esetet nem képes elbeszélői hangon elmondani, s lehet viszont nagy elbeszélő és leíró művész valaki, a nélkül, hogy elmélkedni, okoskodni, ömlengeni és szónokolni képes volna. A nagytehetségű Sand Györgyről jegyzé

meg helyesen egyik bírálója, hogy az elbeszélésbe kitűnő, a reflexiókban gyenge. Jókai regényeiből nehezen mondhatnánk meg, mily ékesen szóló az elmélkedésekben; mert ritkán fordulnak elő, s a *Szegény gazdagok*-ban csaknem merőben hiányzanak, legfeljebb egy-egy odavetett megjegyzést találunk itt-ott, s ez is inkább személyeinek szempontjából, mintegy azok nyelvén van elmondva. Nem megrovás ez, hanem kiválóan elbeszélő tehetségének magasztalása. A közönség egy részben ép ezért kedveli, s a kritika ezért fogja dicsérni. — Elbeszélésben annyi az erő, kellem és varázs, amennyit csak a legjelesebb elbeszélők műveiben találunk. Egyszerűség, fiatal kedv és erő, az úgynevezett 'verve', merészség, könnyű haladás s végre az eredeti gondolatmenet oly igéző hatalmat gyakorolnak az olvasóra, mint a nép kedves regéi. Vannak a magyar köznépnél kitűnő mesemondó tehetségek, kik a heted-hét országon túl lefolyó tündéregéket, vagy a hihetelenségig csodálatos óriáskalandokat előadási modorukkal a legműveltebbre nézve is érdekesekké tudják tenni. Ugyanazon tárgy, ugyanazon renddel előadva más ajkain érdektelenné válik, míg az avatott szájából ismételve is örömet halljuk. Ki tudná a tárgyon kívül eső ezen szellemi járulékot, e varázslatot elemeire boncolni, melyet könnyebb érezni, mint értelmezni? — Jókai előadási módja egészen eredeti, sajátos, melyet nehezen lehet utánozni. És mégis úgy tetszik, hogy valamint a nyelvben az élet s kivált a nép volt főmestere, úgy az elbeszélésben a népmesék modora ragadt meg leginkább lelkében, hogy ő époly ösztönszerűséggel sajátította el azok szellemét, mint Petőfi a népdalokéit. — Az előadás hangján, rendjén és menetén kívül vannak megfoghatóbb jelek, melyek ezt bizonyítják.

Nemcsak az elbeszélés maga, hanem a képzelet egész munkálkodása a népmesék szellemében megy véghez nála. A leírások rövidek, de verőfényes megvilágítás és a legsötétebb árnyazás a néhány vonású képet a legfeltűnőbbé teszi. Elénk állított emberi alakjai megragadják a képzeletet a *Szegény gazdagok*-ban is; de mindenik külsején és jellemén feltűnő a nagyításra való hajlam. Tudjuk, hogy a népmesékben az erős ember hallatlan erős, a bátor rendkívül vakmerő, a gonosz valódi sátán, a jó valódi angyal, a kis ember csak borsszem nagyságú, a természetes pedig toronymagasságú óriás. Nem mondom, hogy Jókai alakjaira nézve mindez ily mértékben állana; de e hajlam ellenállhatatlanul látszik képzeletében uralkodni.

A *Szegény gazdagok*-ban az öreg Lapussa, a család feje, milliomos léteire oly hallatlan fősvény, oly rosszindulatú és szívtelen, annyi rokonszenvvel van családja legrosszabb, s annyi ellenszenvvel annak jobb tagjai iránt, hogy mását nehéz volna találni. Lapussa János, a nemtelen pénzvág, uzsorás hajlam és erkölcsi fásultság dolgában méltó fia az

öregnek. János nőtestvére, Lángainé, a számító, hidegvérű türelmesség époly példányképe, amint unokahúga, Henriette az angyali, számítás-talan türelem s szerelmi önfeláldozás; Margari egy oly erővel rajzolta alak, hogy elevenen áll előttünk comicus szellemi és földhözragadt anyagi szegénységével, az együgyűek ravasz alattomoságával és a felülkerülő-nek ördögi szemtelenségével. Henriette öccséről ki feledné el e rövid és erőteljes arcképet? Nagyatya, kinek a fiatal iskolásgyermek előtt semmi tekintélye, nyitva hagyja az ajtót, mely szabadságot az öreg Lapussa csak kedvenceinek enged meg. Kálmán pedig nem kedvence, hanem gyűlöli az öreg. Azt mondja a fiú, nagyapja megszólítására: „Nem téged kereslek, hanem Henriettet.”

Szakasztott mása volt Henriettnek (nénjének) arcvonásaiban, csakhogy fekete szemei szilaj tétovával jártak össze minden tárgyat, mint a vadrigóé, mely kalitjából kiszabadulva, egy perc alatt azt nézi, merre van itt valami elkapni való? vagy nincs-e egy macska, mely őt elkapja? vagy egy nyílás, melyen kirepüljön, vagy egy búvóhely, ahová eltűnhessen?

— „Gyere ide, mi kell neked Henriettel?” (mond nagyapja). „Kálmán nagyot pislantott azokkal a szilaj szemekkel, egyet nyelt utána, azalatt elkészült azzal, amit felelni szükség” stb.

De ezen fiú oly túlságos dacos, oly ellentéte a nagyapjának, hogy milliónyi örökségről tudni sem akarva, nyomorban hal meg. — Gerzson úrnak más regényíró elégnek tartá vala egy-két bénaságot adni; de Jókainál aki nyomorék, hétszeresen szokott az lenni. Nem elég, hogy egyik lába rövidebb, mint a másik, hogy egyik kezén csak három ujja van, hanem ezenkívül balkeze könyöke befelé van törve, hogy meg nem hajlíthatja, ajakából egy darab hiányzik, fél szemét egy lövés kisütötte. Ezen nyomorékságok dacára a legnagyobb és legügyesebb lovagló és vadász, s bátorságban, testi erőben az épkézláb szakértőkkel versenyez.

Költőnk képzelete egyébként is örömet jár jóval felül a valóság színvonalán. Tudjuk, hogy sokszor örömet csapong ismeretlen, s néha csak képzelt távoli világrészekbe, ahol szabadon alkothat rendkívüli embereket és viszonyokat. Ezen óperentián túl járó romanticismust egy mostani regényírnél sem tapasztaljuk oly mértékben, mint Jókainál. Mint a népmesék, épen az életben szokatlan tárgyak és rendkívüli jelenetek sorozata által mulattat. De a népmesék szerkezete igen egyszerű. Egy hőst kísérintek benne nyomról-nyomra, s alig van ez egyenes útból kitérés. Jókai e részben más utat követ.

Valamint Petőfi nemcsak a magyar népdalokból tanult, hanem meglátszik rajta némely külföldi lyricus hatása is, úgy Jókaira is nagy hatással lehettek, ami a compositiót illeti, az újkori regények, melyek

egyfelől az életet utánozzák, másfelől bonyolult szerkezetüknél fogva különböznek az egyszerű regéktől. Jókai regényei is tehát az életet választják színhelyökül, s annak tüneményeit veszik tárgyul. Jelen regényében is a háttér ismert vidékek és népek; sokszor megnevezi a helyeket, s az oláhok nyelvéből egyes mondatokat idéz s leírja őket röviden. És mégis mind a jellemek nagy része, mind a mese olyan, hogy alig ismerünk az emberekre és helyekre. Az élet háttérül szolgáló vázna a mese alakjaival és jeleneteivel van telefestve. Mellékselekvényekben, úgynevezett epizódokban, oly gazdag a mese, mint akármely regény, sőt egy irányeszmen kezdődik és végződik, melyet legjobban Széchenyi e szavaival fejezhetünk ki: „szegény ember az, kinek pénzénél egyebe nincs”. És valóban a milliomos Lapussa-család minden tagja szerencsétlenné lesz.

De ezen terjedelmes, egy család minden tagjának sorsát magába foglaló szerkezet bonyodalmai, s ezen összekapcsolódó irányeszme dacára az egész mese lényegében nem egyéb, mint egy úri haramiának rendkívüli és váratlan kalandjai, s hol hősi, hol embertelen cselekedetei. E haramia és neje sorsa magába nyeli az egész érdeket, úgyhogy a Lapussa-család többi tagjai jelentéktelenné válnak. A költő képzelete egyszerűs mind népmesei és dumas-i képzettel festi le a titokteljes luciai barlangot, annak minden tündéri és géptani csodáit.

De a bonyolódott szerkezet, mely annyi személyt foglal magában, s az események és kalandok gyors egymásután következése gyakran nem enged időt, hogy mindenik személlyel közelebbről megismerkedjünk. Így e regényben Hermine érzelmeibe nem vagyunk annyira beavatva, mint a regényírók rendszeren be szoktak avatni, sőt a főszemély, a „Fatia negra” (feketearcú) mindvégig talány előttünk. Nemcsak hogy nem pillanthatunk be azon lelki kapocsba, mely a lovagias úriember és a haramia között van, hanem némely nevezetesb tette sem világos. Miért vett el egy rengeteg gazdagságú rablót, ki többi kalandjai közt oly sok szerelmi kalandra jár, egy gazdag oly leányt, aminő Hermine? — Lehet, hogy vannak okai; de az olvasó csak a sejtelemmel marad.

Másik fontos tette az, hogy midőn mint rablót egy egyes ember, nem más fegyverrel, mint egy karddal és éjtszaka üldözőbe veszi s a rablónak töltött pisztolyt akad kezébe, hogyan nem lövi meg üldözőjét, a helyett, hogy magát lövi meg? Nem lehetetlen, hogy van magyarázatja ennek is; de kevés az olvasó, aki azt megtalálja, s lesznek sokan, kik hajlandóbbak kételkedni a lehetőségben, mint csak valószínűnek is elfogadni. Az író egy szót sem ad neki kulcsul a talány megfejtésére.

Jókait a kritika mindeddig nem méltatta eléggé, sőt úgy látszik, tartózkodott — ne mondjuk, félt — szembeszállni, habár kisebb eltérésekben is, a nagy népszerűséggel, melynek a genialis frónk több tekintet-

ben oly méltán örvend. Ideje volna tüzetesen fogni tárgyalás alá s tanulmányozni összes regényírói működését, melynek társadalmi nagy regényei, mint a *Magyar Nábob*, *Kárpáthy Zoltán*, stb. teszik fénycsúcsát ezideig. A Sz. Figyelő örömeit nyitna tért ily vizsgálatnak. Ezúttal a *Szegény gazdagok* alkalmából, mely eddigi működése után nem tekinthető emelkedésnek a culmináció felé, mondottunk el egyet-mást, amit Jókairól elmondani szükségesnek véltünk.” (Szépirodalmi Figyelő 1861. máj. 6.)

A tanulmányt egyesek nem tartották Arany munkájának. A Ványi-féle *Magyar Irodalmi Lexikon* (Bp. 1926. 740.) még Salamon Ferenc bírálatának véli a Szépirodalmi Figyelőben megjelent regénykritikát. Várdai Béla (MNy 1917. 171.) külső és belső bizonyítékok alapján kétségtelenné tette, hogy az ismert jelzéssel: — # megjelent bírálat csakugyan Aranyé.

Trencsény Károly: *Arany János lappangó írásai* c. cikkében megerősíti ezt, és megemlíti, hogy a cikk alá nyomtatott jelzés (a régi aranyműves szignum) kizárólag Arany kézjegye. „Arany maga is említi a bírálatot. Szász Károlynak írja 1861. március 9.-i levelében: A közelebb pár számban Bulcsu költeményei jönnek (t. i. azok bírálata), aztán — Jókai Szegény gazdagokjai . . .” (ItK 1930. 262—63.)

A regénnyel kapcsolatos első utalások 1859 végén és 1860-ban jelentek meg. Ezek azonban csak hirdetésszerű felhívások. (Vö. Kolozsvári Színházi Közlöny 1859. dec. 14. 139., Képes Ujság 1859. szept. 11. 93. és 1860. jan. 10. 28., Pester Lloyd 1860. okt. 28., Sürögöny 1861. jan. 10., Pesti Hírnök 1861. nov. 9.)

Az FL (1869. júl. 14. 631.) Hírek rovata arról értesít, hogy Heckenast könyvkiadónál megjelenik a *Szegény gazdagok* második kiadása.

A REGÉNY UTÓÉLETE

1872 és 1874 között nagy a külföld érdeklődése a *Szegény gazdagok* iránt, és sok külföldi fordítás megjelenéséről és körülményeiről számolnak be a napilapok. Az FL 1872. febr. 16. száma (159.) a *Szegény gazdagok* szerb kiadásáról tudósít. A regényt Jovanovics György fordította, és nagy közönségsikert aratott. Az FL 1872. okt. 8-i száma (1005.) már arról értesít, hogy a berlini „Romanzeitung”-ban a regény német fordítása is megjelent. A VU 1873. 46. sz. (553.) arról tudósít, hogy a *Szegény gazdagok* holland fordítása is elkészült a berlini német kiadás alapján. A holland fordítás címe *Die arme Rijken*. A Hunnia 1874. jan. 4-i száma *Jókai regényei dán nyelven* címmel megjegyzi: „Nem egy regényének lefordításáról, hanem egész ciklusról van szó. Damkier Axel Koppenhágában, Udvalgte Romaner of Maurus Jókai’ (Jókai

válogatott regényei) cím alatt egy nagyobb vállalatot indított meg, melyből kéthetenként egy füzet jelenik meg." Az első füzet hozzá a *Szegény gazdagokat*. (Erre vonatkozóan még vö. *Magyar írók dán nyelven*. It 1914. 214.) Az FL írja: „Jókai művei folyvást örvendően terjednek külföldön. Közelebb New-Yorkbul Fretwell John írt hozzá levelet, kérve tőle a *Szegény gazdagok* fordítási jogát, továbbá arcképét és életrajzát.” (FL 1874. jan. 9.)

Az FL (1882. ápr. 1. 480.) és a Magyar Polgár (1882. ápr. 2.) arról tudósít, hogy H. Moeder angol író engedélyt kért Jókaitól a *Szegény gazdagok* angol fordítására. Az engedélyt megkapta. Az Élet és Irodalom (1884. nov. 2. 370.) *Jókai örményül* c. cikkében így ír: „Csiky Lukács örmény nyelvre fogja fordítani kitűnő írónk valamelyik regényét. A fordításra az engedélyt Jókai nem régiben készséggel megadta, s lefordítás végett az *Arany ember*-t, vagy a *Szegény gazdagok*-at ajánlotta.”

A regény New York-i kiadásának előszava a következőképpen méltatta a művet: „A *Szegény gazdagok*... egyike a legjobbakkak, abból a kimeríthetetlen típusból, melyet ismerek. Kiemelkedő értéke és jellemzője a szemléletesség, melyet R. L. Stevenson annyira becsült, és cselekményének ötletessége, epizódjainak drámai ereje és a kifejeletnek megdöbbentő páratlansága, melyek mind jellemzők a magyar mester stílusára. Nem ismerek még egy olyan izgalmas epizódot a korabeli regényekből, mint a szörnyű küzdelem az erős Juon, a kecskepásztor és a macskaüggyességű bandita, Fatia Negra között, két reszkető, védetelen nő előtt, akik csak tehetetlenül szemlélik őket, bár sorsuk a küzdelem kimenetelétől függ. Legfeljebb a felülmúlhatatlan Sheridannek a lebilincselő La Fanujéhez hasonlíthatjuk azt a jelenetet, melyben a szegény megrémült Henriette egyedül virraszt éjjélkor a pusztá elhagyott csárdájában, a fenyegető titokzatos veszély órájában, mikor rémülten fedezi fel, hogy egyetlen társát és védelmezőjét, a derék öreg földesurat nem lehet felébreszteni bódult álmából. Természetesen az ilyenfajta kalandregényben nincs elég szabad játéka Jókai sajátos és élvezetes humorának, amely pl. az *Egy magyar nábob* című zsáner regényében oly nagy mértékben dominál. Mégis még a *Szegény gazdagok*ban is egy sereg mellékalakot (pl. az élődsi Margari, az öreg fősvény Demeter úr — ez a magyar Míggs — Klementine, a kacér Kengyelesi grófnő) a szelíd dickensi stílus jellemez, míg a darabos, de jószívú és lovagias Nimródban — Gerzson úrban — a magyar regényíró a vadászgató magyar nemes becsületes típusát ábrázolja művészi tökéletességgel. Végül ebben a lebilincselő történetben megtalálhatjuk azt a bájat és üdéséget, amely mind ritkább lesz a civilizálódó világban, melyben a világot járó utazó arról dicsekedhet, hogy már mindenütt volt és

mindent látott." (R. Nisbet Bain. Jókai Maurus: *The Poor Plutocrates*. New York 1899.)

A BpSz (1900. 102. k. 158.) *Angol kritikák Jókai regényéről* című cikkében ezt írja: „Az Athenaeum című angol hetilap ez idei január 5-iki és február 3-iki számai Jókai két regényének angol fordításáról emlékezik meg. Az angol kritikus megjegyzéseiből idézzük a következőket.”

— A cikk először a *Névtelen vár* angol fordításáról beszél. A regényt és a fordítást egyaránt jónak tartja. Utána áttér a *Szegény gazdagokra*, és a következőket írja: „Jókai e regényben egészen Harrison Ainsworthra emlékezteti az olvasót, akit a kritikus nem sokra becsül. Ugyanaz a virágos és pompázó leírás, ugyanazok a lehetetlen hősök, ugyanazok a titokzatos kastélyok, és ugyanazok a sokat szenvedő hősnők. . . Szívesen elismerjük, hogy Jókai ügyesen szerkeszti meséit, de írói gépezetének minden egyéb része szörnyű. A rablókkal és a hamis pénzcsinálókkal titkos barlangjaikban vívott harcok ismeretes részletek. Már évekkel ezelőtt megismerkedtünk velök.” — Következik azután néhány megjegyzés a magyar—román viszonyokról. Végül azt mondja a kritikus: „A regény talán mulattatni fogja az angol olvasókat, de bajosan tekinthető értékes irodalmi műnek.”

★

Szabó László (*Jókai élete és művei*. Bp. 1904. 206.) Jókai regényeit két csoportra osztja. Szerinte vannak „tendenciózus” regényei (*Régi jó táblabírák*, *Politikai divatok*, *Kőszívű ember fiai*), és vannak „tendencia nélkül való” művei. (*Szegény gazdagok*, *Fekete gyémántok*, *Az aranyember*, *Egy az Isten*.)

Versényi György (*Jókai emlékezete*. Erdélyi Múzeum 1904. 8. füzet 433.) arról beszél, hogy Jókai lelkét milyen nagy mértékben ragadták meg Erdély szép tájai és természeti szépségei, és különösen a *Szegény gazdagok* környezetrajzáról nyilatkozik elismerően. Versényi kiemeli a regény néprajzi vonatkozású érdekességeit, a román népvisélet plasztikus leírását. Megdicséri a havasi pásztorélet és a geinai leányvásár nagyszerű ábrázolását, és Rubán Tódor, Onuc és Makkabescu remek figuráját. A cikkíró szerint a regény mondán alapul.

Oláh Gábor (*Jókai és Debrecen*. ItK 1906. 133.) kiemeli, hogy Jókai regényei általában valóságon alapulnak, és utal arra is, hogy „a *Szegény gazdagok* Hátszegije valamelyik magyar gróf kópíája volna”.

Mikszáth Kálmán (*Jókai élete és kora*. Mikszáth Krk 19. 26—27.) elég szűkszavúan foglalkozik Jókainak ezzel a művével. Megállapítja, hogy hosszas hallgatás után születik a regény, „melyben a híres Fatia Negrára vonatkozó, a Hunyad megyei oláhság közt keringő mende-

mondából épít fel bájos leírásokban és érdekesítő epizódokban gazdag regényt." Mikszáth is kiemeli, hogy Fatia Negra alakja mögött a mendemonda egy báró Nopcsa személyét sejtí.

Az Arany-bírálat után Zsigmond Ferenc foglalkozik alaposabban a regénnyel. (Jókai. Bp. 1924.) „A szabadságharc előtti esztendőkbé van helyezve a *Szegény gazdagok* (1860) c. regény cselekvénye. Pontosan nincs meghatározva a történet ideje, de hozzátételeges adatként megemlítjük, hogy Lapussa Jánosnak Dumas Monte Cristoja (1844—45) a kedves olvasmánya és hogy Szilárd a bihari hegyek között ugyanazon a meredek helyen jár egyszer, „melyet később egy fiatal magyar költő szerencsétlen halálával annyira nevezetessé tett”. (Vasvári Pál 1849-ben?)

A *Szegény gazdagok*ban nemcsak a cselekmény ideje utal a XIX. század negyvenes éveire, hanem a téma minősége és a feldolgozás módja is erősen emlékeztet bennünket a múlt század negyvenes éveinek irodalmi divatára. A telivér francia romantika tárgyi motívumai és eszmévilága tárulnak föl előttünk, majdnem egészen úgy, ahogy ezt már a szabadságharc előtti Jókai-művek vizsgálata közben láttuk, csupán az író ízlése lett azóta tisztultabb s művészi gyakorlata biztosabb. A regény hőse a francia romantika egyik legtípikusabb alakja: a nyárspolgáris életmódba beleilleszkedni nem tudó egyéniség, egy erdélyi főúr, Hátszegi báró, akinek bámulatos testi-lelki kiválósága és nyughatatlan vérmérséklete nem tudván törvényes úton érvényesülni és kielégülni, sajnálatos abnormitásokba téved, a büszke mágnás-ivadék álarcos haramiává züllik s végül eléri őt a nemesis bosszúja, melyet oly sokszor és oly vakmerően hívott ki maga ellen.

Ilyenféle egyéniségek csakugyan mindig voltak és lesznek. Hátszegi báróban is sokan felismerni vélnek egy valósággal élt magyar főurat . . . ez a reális mag aztán a francia romantika jól ismert összetételű talajából sarjadtt olyan tenyésztetté, amilyen a *Szegény gazdagok* vadregényes flóráját képezi. A milieue is egészen megfelel a negyvenes évek romantikus divatának. Az erdélyi havasok vadregényes, gyönyörű vidékeinek exotikumá táruul föl előttünk, a civilizált társadalmon csaknem teljesen kívüleső embereivel: erdei csárda betyárjaival, akik lélekben becsületesebbek sok előkelő úriembernél; hozzáférhetetlen magányban élő oláh kecskepásztorral, akinek, míg meg nem házasodott, nem volt más beszélgető társa, mint egy — megszelídített medve; földalatti pénz-csináló bűnbarlang cinkos-népével stb.

De hol marad a romantikus recept legnélkülözhetetlenebb fűszere: a kontraszt? Megvan az is. Hátszegi nőül vesz egy hófehér lelkű, ártatlan leánykát: Henriette egész egyénisége igazi romantikus ellentétben van nemcsak Hátszegiével, hanem a saját szülei otthonának szellemi légkörével is.

A regény végén úgy érezzük, hogy egy pár motívum homályban maradt; így pl. — mint már Arany János is megjegyezte — nem igen értjük, hogy Hátszegi egyáltalán miért vette feleségül Henriettet, noha tudta róla, hogy nem szereti őt; hiszen Hátszegi gazdagabb volt, mint a fukar Lapussa, a vagyon tehát nem lehetett a nősilés oka; aztán a féktelen vérű, kalandortermészetű Hátszegi legfeljebb nyúgnek érezhet egy örökös láncsal hozzákapcsolt mártír-lelkű nőt, akit különben sem szeret (legalább ennek semmi jelét sem látjuk). A cselekvény legvégét, Hátszegi halála körülményeinek eltussolását is kelletténél sűrűbb homály fedti. De azért a *Szegény gazdagok* igen érdekes és szép munka. A kissé idejét múlt romantikus írói divatnak úgyszólván egész fölszerelése megtalálható benne, mégsem válik korántsem olyan imodorossá, amilyennek a század első felének enemű termékei voltak, magukat Jókai hasonló jellegű műveit sem véve ki. A titokzatos félhomályt, melyet egy pár pontnál megsokallunk, voltaképpen a téma természete kívánja meg s legtöbb helyt egyik lényeges eszközévé válik ez a művészi hatásnak; a legfőbb eszközt pedig: az előadásmódnak és nyelvnek bűbajos szépségét az egykorú kritikusok közt nem kisebb ember illette magasztaló elismeréssel, mint Arany János. Annyi bizonyos, hogy az ún. rablóregény műfaja terén a *Szegény gazdagok* a legköltőibb terméke egész irodalmunknak.”

Az 1925-ös centenáriumi esztendő természetszerűleg a Jókaival kapcsolatos szakirodalom fellendülését jelentette. A tanulmányok és emlékkönyvek számos helyen foglalkoznak a *Szegény gazdagokkal*.

Bisztray Gyula: *Jókai Erdélyben* címen ismertette Kristóf György *Jókai napjai Erdélyben* című könyvét. (Nemzeti Újság 1925. nov. 11., kötetben is: a szerző *Író és nemzet* c. tanulmánygyűjteményében. Bp. 1943. 244—50.)

A számunkra érdekes szakasz a következő (247—48.):

„Hátszeg vidékén, a Sztrigy és a Maros mentén — egy-egy kocsmá vagy útforduló mellett elhaladva — ma is mesélik, hogy itt Fatia Negra ezt és ezt a rablókalandot vitte végbe. (E sorok írója — diákkori vakációinak feledhetetlen színhelyén, a Sztrigy völgyében — maga is gyakran megfordult Fatia Negra egyik hírhedett mulató tanyája, egy megviselt, tágas kocsmá közelében. A kocsmá ott feküdt a mi falunk, Magyarbrettye és Hátszeg között, az országút egy kanyarulatánál, az út jobb oldalán, az erdők aljában meghúzódva. Elhagyott, félig összeomlott, félig roskadozó, lakatlan kőépület volt. A környék babonás román népe azt tartotta, hogy a romok között kísértetek laknak, s az esti órákban a kocsis sűrűbben csapkodta a lovakat, hogy minél előbb szerencsésen túljusson a titokzatos romokon. Mesélték, hogy az összeomlott ház pincéje mélyen üreges és beletorkollik a hegybe. Most már a föld-

alatti alagút nagyjából beomlott ugyan, de a kettőséletű híres úri rabló garázdálkodása idején a hegy alatt az egész erdőséget behálózta, s pompás menedéket nyújtott . . . Fatia Negra e betyártanyája köveit alig félesztendeje hordták széjjel a környékbeli parasztok.) . . .”

Kristóf György cikke (*A románság Jókai műveiben*. Keleti Ujság 1925. jan. 12.) kiemeli a regény néprajzi vonatkozásait, majd megállapítja: „A *Szegény gazdagok* jólelkű, de nagyerejű Juon Táréja még egészen a néphez tartozik, de már Onuc és szépséges leánya, Makkabeszku Pável a népi társadalom előkelő rétegeiből valók. Hasonlóképpen magasabb társadalmi réteg képviselője Rubán Tódor, a sanyarú körülmények között is egyenes jellemű, nemes szívű, szókimondó pap.”

Több tanulmány foglalkozik a regény szereplőivel.

Nagy Sándor (*Jókai*. Brassó 1925.) Henriette-ről megállapítja: „Azok közé a szenvedő női típusok közé tartozik, akik engedve a szülők rábeszélésének, szerencsétlenül mennek férjhez és boldogtalanok lesznek.” Nagy Sándor kiemeli a regény valóságanyagát, „a rablókalandokban tetszelgő főúr történetét”. A regény címét pedig „szellemes paradoxonnak” tartja.

Budai Dezső tanulmánya (*Jókai lelke*. Nyugat 1925. I. k. 326–43.) a Jókai-hősöket csoportosítja. Hátszegiről megállapítja, hogy az nagystílusú gazember. Szélahárossága azonban „l'art pour l'art”.

Erdélyi Pál (*Jókai*. Jókai emlékkönyv. Bp. 1925. 30–31. Szerk. Alapi Gyula és Fülöp Zsigmond.) érdekes, de erősen vitatható megállapításokat tesz a regényíró Jókai és Fatia Negra, a regényhős párhuzamba állításával. A tanulmány a *Negyven év visszhangjából* Jókait idézi: „Nem tartom semmi érdemnek, hogy sokat dolgoztam, magamnak írtam, gyönyörűségem volt benne.” Majd így folytatja: „Eszerint a világnak legöntudatosabb és legszerényebb művésze egyesül benne: magának dolgozott s ezt nem tartja érdemesnek. Talán akkor sem vétenék az igazság ellen, ha e vallomásban isteni önhittséget, akkor sem, ha nagyúri gesztust látnánk benne. Ebben ismerünk rá, s még azokra a tipikus, kettős életű alakokra, kiket egyik–másik regénye hőseül választott. Berend Iván, Fatia Negra és Timár Mihály szinte életrajzi vallomásokul jelennek meg előttünk.”

Hankiss János: *Jókai et la France* (Revue de la littérature comparée [Paris] 1926. 246–92.) című tanulmányában a következő olvasható.

„Hátszegi Lénárd, a *Szegény gazdagok* főszereplője, az elbeszélés folyamán azonosnak bizonyul a híres *Fekete Arc* álnévű banditával, ami nem akadályozza meg abban, hogy a lehető legtovább játssza „gentleman” szerepét, mint Maurice Leblanc Hornung-jának szalonbetörői és Jules Verne álszent-rablói. (258.) . . . Jókai is nagyon szereti az éjszakai összejöveteleket, a föld alatti összeesküvéseket, ezeket a látszóla-

gos boszorkányszombatokat (Vö. Fekete gyémántok, Szegény gazdagok)." (268.) Hankiss Dumas-drámába illő képként idézi azt a jelenetet, amikor Hátszegi „lovagiasan” kiáll a bálon lopott ékszeret viselő felesége mellett.

Bisztray Gyula *Farkaskaland* c. elbeszélése (*Az ősi föld* c. novelláskötetében, Bp. 1926. 147.) szintén felidézi a szerző nevezetes gyermekkori emlékét: Fatia Negra kocsmáját.

Andrej Veress: *Bibliografia Româna—Ungara*, București 1931—1937. 1—3. k. A mű francia nyelvű bevezetésének egyik részlete elismerő hangon nyilatkozik a *Szegény gazdagokról*. „Ennek a két regényírónak [a szerző itt Jókaira és Jósikára utal] a munkásságán keresztül az alig ismert románok szimpatikussá váltak a magyar irodalomban, amely foglalkozni kezdett egyszerű életükkel és szokásaikkal. Jósikát mindenestre felülmúlta Jókai, aki a *Szegény gazdagok* c. regényében — melynek tárgyát a Hunyad megyei hegyekből vette — mesteri módon rajzol román típusokat." (I. m. 3. k. XIII—XIV. 1.)

A későbbiekben Veress így ír a *Szegény gazdagokról*: „A könyvnek két román jellegű fejezete is van, a Juon Tare [Az erős Juon], illetve A A gäinai leányvásár [A geinai leányvásár], és a nagy magyar regényíró egyik legjelentősebb művének tekintik, valóságos típusokkal és eseményekkel, mert amint mondják, Hátszegi báró alakja egy Nopcsa után, ki Hunyad megyében élt, készült, akinek a családja viszont román eredetű. A regény Sármanii bogati címen jelent meg Bukarestben 1933-ban, A. Stoica Glucoceanu fordításában”.

Hankiss János (*A „detektívregény” történetének vázolata*. Debreceni Szemle 1927. 301.) cikkében kifejti, hogy alig van nagy modern író, aki ne rötta volna le a bűnügyi regénynek a hódolat adóját. Jókai regényei közül főleg a *Szegény gazdagok* bűnügyi szálát emeli ki Hasonló értelemben ír a regény bűnügyi jellegéről Hankiss János *A detektívregény* című könyvében (Debrecen—Budapest 1928. 102—103.).

A 30-as évek második felében a faszizmustól visszariadó erdélyi magyar értelmiség körében — ha szórványosan is — kibontakoztak olyan törekvések, amelyek a románokhoz való kulturális közeledést hirdették. Ezeknek megvolt a visszhangja román részről is. A kölcsönös közeledés egyik állomásának tekinthető a *Szegény gazdagok* lefordítása, s a fordítás alkalmából megjelent néhány cikk is.

1937-ben Pop-Mineuanu fordításában jelent meg másodikban románul a *Szegény gazdagok*. A regényt a fordító előszava vezeti be, melynek fontosabb megállapításait a következőkben közöljük. (Az előszó a regény elején, a VII—XVI. lapon szerepel.)

„Jókai Mór a magyarok legnagyobb regényírója, és egyike azoknak, aki nagyon szerette a román népet és annak szellemi értékeit . .

Jókai írói működése során több nép életével foglalkozik, de a legnagyobb együttérzéssel, melegséggel a románokkal. Annyi hősiességgel nem ruházott fel egy népet sem, mint a román. Számos művének cselekménye a román nép életéhez kapcsolódik, és román alakjaiban az eszményi hősiességet példázza.

Egy az Isten, Kárpáthy Zoltán, Erdély aranykora, Aranyember című regényei teljes mértékben bizonyítják, hogy a *Szegény gazdagok* állásfoglalása nem egy szenvedélyes játék véletlenből fakadó megnyilvánulása, hanem megértő lelkében mélyen gyökerező meggyőződés, mentesen minden hamis társadalmi nézettől, és szubjektív hatás alatt tartja az olvasót. Jókainak volt bátorsága ahhoz, hogy vétőt emeljen azok ellen, akik a román nép iránt más érzésekkel viselkedtek, és arra törekedtek, hogy a nép fejlődésének útjába vessék a gyűlöletet és lenézést, egyenletlenséget és gyűlöletet idézve ezáltal elő a két nép: románok és magyarok között.

A *Fata Neagra* című regényében Jókai mélyen behatol az erdélyi románok életébe. Lelke gazdagságával jellemzi annak külső és belső életét. A Sziget-hegység varázslatos szépségekkel teli leírása, a büszke hegyormokon fekvő szegényes és nélkülözésekkel teli házacskák szomorú hangulata, a hegyekben nagyon nehezen élő románok arcán tükröződő szomorúság nagyon mély nyomokat hagy az olvasó lelkében, akit Jókai sétára visz a szenvedő Erdély szomorú, de természetben oly gazdag ösvényein. . .

Onuc, a büszke és gazdag román egyszerű, de értelmes. . . .

Juon Tárenak, a kopár hegyek szívében kecskéivel élő pásztornak nincs más vagyona, mint a szépséges Marióra, ő is az egyszerű, értelmes ember típusa.

A gainai leányvásárt senki olyan híven és eredetien le nem írta, mint Jókai, aki a legmélyebbre hatolt be a Sziget-hegység románjainak életébe, szokásaiba. E vidék román népszokásainak a világon egyedül álló leírásával Jókai nagy szolgálatot tett a román folklórnak. Jókai nem feledkezett meg a román templomról, sem a román iskoláról, és mindezt egy regény keretei közt tette. Igen, ennek a regénynek a keretében, amely megfilmesítve és Európa majdnem minden nyelvére lefordítva jutott el millió és millió külföldihez, akik így ismerkedtek meg az erdélyi román nép szenvedéseivel, igen, ennek a felbecsülhetetlen értékű írónak sorain keresztül, aki ráadásul annak a nemzetnek a gyermeke, akinek vezetői okozták az erdélyi románság lelki és anyagi szenvedését.

Rubán Tódornak . . . nem voltak túlzott igényei. Nem kívánt egyebet, mint egy tanítót minden faluba és százezer ábécéskönyvet, és azzal az erdélyi román népet a tudatlanság sötéttségéből szeretete volna

kiemelni, de a budapesti, erdélyi, bánáti és moldovai urak nem voltak hajlandók egy aranyat sem áldozni óriási vagyonukból a nép felemeléséért, hanem hagyták, hogy a falusi román iskolák és tudományos intézmények tönkremenjenek. Ha Hátszegi Lénárd báró annyit áldozott volna a nép javára, mint annak kárára, akkor a mennyországot Erdélyben kellene keresni. — Tagadhatatlan történelmi igazságok ezek . . .

Dr. Teodor Rubán, aki már gyermekkorában megtanulta elviselni az éhséget, semmi világi előnyért nem volt hajlandó feláldozni az emberi tulajdonságok legértékesebbjét, az öntudatot és emberi méltóságot. Íme, így rajzolta meg a román pap alakját az a Jókai, akinek a létezéséről sem tudott a románság jelentős hányada."

A továbbiakban a szerző utal arra, hogy más szomszédos népek, pl. a csehék és szlovákok is megbecsülik Jókai emlékét.

Befejezésül elmondja, hogy „amit Jókai ebben a regényben ábrázolt, nem a fantázia szüleménye, hanem való dolgokból fakadnak. Hátszegi báró mögött a valóságban Nopcsa báró rejtőzik, akinek utódai ezért — 1926-ban pert indítottak Jókai írói alkotásainak örökösei ellen, a budapesti bíróságon. Az az író, aki azt írja, hogy —, mikor a román nevet, nevetésében épp úgy szomorúság rejlik, mint dalaiban' —, nagyon kevés oka van a nevetésre, és nevetése sokkal inkább gúnyos, mint lelkéből eredő nevetés' nagyon jól ismerte e nép szenvedéseit."

A *Magyar Lapok* (Arad 1938. febr. 20.) *Fata Neagra. Jókai Mór erdélyi tárgyú regénye román fordításban* c. cikke hírül adja a Jókai-regény fordítását: „A román—magyar jóviszony építői elsősorban a tollforgató emberek lehetnek. Ennek úttörője Pop-Mineuanu nagyváradi író. Lefordította Jókai Mór *Szegény gazdagok* c. nagyhatású regényét . . .”

A cikk ezután értékeli a fordítást a román—magyar kulturális közeledés szempontjából. Majd befejezésül ezt mondja:

„Habár ugyanez a regény évekkel ezelőtt román nyelven is már megjelent Ign Hertz bucaresti ponyvairódmű vállalat kiadásában is, ez a tény semmit sem von le Pop-Mineuanu érdemeiből. A ponyvában adott fordítás csak Jókai zsenijének megcsúfolására volt alkalmas, s talán éppen abban van az érdeme a nagyváradi írónak, hogy most Jókait a maga eredetiségében és tiszta szépségével tárja a román olvasóközönség elé.”

A Pesti Napló 1938. máj. 6-i számában *Jókai a románok között*. — *Erdélyi levél* — c. cikk foglalkozik a regény román fordításával. „A román sajtó felfedezte Jókai Mórt és sokat írnak róla. Oka a Szegény gazdagok lefordítása. Eddig épp úgy nem ismerték a románok Jókait, mint a magyarok Sadoveanut.”

A cikk számos idézettel bizonyítja, hogy Pop-Mineanu felismerte a *Szegény gazdagok* jelentőségét az erdélyi románok hű és rokonszenves ábrázolása szempontjából.

Szabó István (*Mauritiu Jókai: Fata Neagra — Jókai: Szegény gazdagok, románra fordította: Ionel Pop-Mineanu. Erdélyi Helikon 1939. 293.*) hangsúlyozza, hogy a fordítás nagy feltűnést keltett. „Az eddigi Jókai fordítások közül leginkább a románok hiányoztak, pedig sok műve játszódik Erdélyben. A népek és események sokféleségét a történelmi korok fény és árnyékváltozásainak bővérebb hullámvázát valóban sehol sem találta volna meg inkább a nagy álmodó. Képzeletének pazar révületében mi lehetett volna méltóbb tárgy, mint az erdélyi történelem és az erdélyi táj.”

A cikk kedvezően értékeli a fordítást és a bevezető tanulmányt. Az utóbbiból kiemeli azokat a helyeket, amelyekben Pop-Mineanu méltatja Jókainak az erdélyi románok életére vonatkozó gazdag ismeretanyagát.

Végül idézi a fordító megállapításait Jókai román-barátságáról, amely küldetést tölthet be a két nép közti barátság életre jöttében.

Lengyel Dénes (*Jókai regényeinek romantikája. It 1938. 216.*) a Jókai-hősök csoportjait vizsgálva megállapítja, hogy a *Szegény gazdagok* Hátszegi bárója is azon hősök közé tartozik, „akinek egész élete hazugság, aki más a világ előtt, mint a valóságban és dicsősége tetőpontján van, mikor elbukik”. Leszögezi továbbá Lengyel Dénes azt is, hogy Várhidy Szilárd győzelme Hátszegi báró ellen a romantikának azt a jellegzetességét tartalmazza, ahol „a látszólag gyönge győzi le az erőst és ezt előre tudja is az olvasó. Meglepetésnek szánja és nem lesz az”.

Pintér Jenő (*Magyar irodalom története. 2. köt. Bp. 1941. 318.*) szerint Jókai a *Szegény gazdagok* (1860) meséjét a szabadságharcot megelőző korbá helyezte, de hazafias célnak nem vegyített elbeszélésebe, megelégedett olvasói szórakoztatásával. Ez a törekvése teljes mértékben sikerült. Alig akad még valaki európai kortársai közül, aki egy rabló-regénytemát hasonló költőiséggel dolgozott fel. Csupa romantika a regény, a maga műfajában igen élvezetes olvasmány, leleményes tehetség műve.

Sőtér István Jókairól szóló könyvében (*Jókai Mór. Bp. 1941. 133–34.*) így ír a *Szegény gazdagokról*: „Fénykorának regényeiben inkább csak a történet kényszerű bonyolításának, 'érdekesség' fejlesztésének kedvéért folyamodott az intrikához: ezentúl azonban ez az eddig csak mellékes szerepet játszó eszköz főcélá lesz, s az fró, aki a kalandot kereste, most elsősorban az izgalmat fogja hajhászni. A *Szegény gazda-*

gokban már előre vetik árnyékukat Jókai öregkori műveinek csaknem állandósuló hibái. Egyetlen anekdóta terpeszkedik itt szét regénnyé, mintha Jókai kiválogatná kedvelt betyártörténetei közül a legszínesebbet s művének nem is szánna többet egy bűnügyi bonyodalom kétesértékű izgalmánál. Pedig ez a regény még sokat köszönhet a Jókainál csaknem mindig sikerült genrefiguráknak s Babérossy Leander alakjában is egy sokszor kiaknázott, de hálás anekdótakör: a vándorszínészeté társul a vadászadomákhoz és betyármondákhoz. A táj varázsa is töretlen még: Erdély hegyei jótékony regényességgel zárulnak Fatia Negra története köré, a zsványhistóriák igazi talaja ez, s a légkör nagyban hozzájárul a rémregény hitelességéhez. Jókai mintha előre megérezte volna a XX. század legkedveltebb műfajának, a detektívregeynek hatásait, a *Szegény gazdagok* feszültségét néha a kísértetlátó borzalomig fokozza. Gondoljunk csak a jelenetre, amikor Henriette felkeresi az erdők mélyén rejtő vadászkunyhót s az éjszaka sötétjében látni véli a legyilkolt lakókat, kiknek lehellete kerek párafoltot hagy az ablak üvegén. Ez a regény kétségtelenül hatásos példa lehetne arra a tételre, mely az ilyesfajta történetek sikerét a környezetrajztól teszi függővé: Jókai legfőbb segítője most is a táj, mely ezúttal nem ad hősi-tündéri aláfestést a történetnek, hanem erdőivel, barlangjaival, havasi legelőivel egyrészt a népi legendakör, másrészt a félelem és borzalom tanyája. A regény anekdóta-anyaga nemcsak a vadásztársaságok józú történeteivel gazdagodik, hanem az olyan helyi jellegű legendákkal is, mint aminő az „erős Juoné” — folklóre és úri kaszinó ismét csak egyenrangú forrásai e képzeteknek.”

Az 1954-es év jubileumának gazdag Jókai-anyagából jutott néhány szó a *Szegény gazdagoknak* is. Annál is inkább, mivel a Szépirodalmi Könyvkiadó ebben az esztendőben adja ki a Jókai Mór válogatott művei sorozatban a *Szegény gazdagokat*. A regényt Kozma Géza rendezte sajtó alá, és ő írt hozzá utószót is. Az utószó megemlíti a *Szegény gazdagok* keletkezésének történelmi indokait, majd Jókai erdélyi útját is és annak ösztönző hatását. „Erdélyi útján találkozott Jókai a *Szegény gazdagok* sok epizódjával is. Útleírásában megtaláljuk a villamos keresztet, de ott egy szolgabíró használja a tagadó bűnösök vallasására. Itt ismerte meg Jókai a magát nemesnek tartó, magyaroskodó Makkabey-családot, amely Makkabescu néven szerepel a regényben. A *Szegény gazdagok* egyik epizódjának párját *Egy haramiabanda a Havason* című elbeszélésében (Dekameron) találjuk meg. Ezt az elbeszélést két erdélyi utazása közben írta. [Kozma téved, mert az elbeszélés Jókai II. erdélyi útja után 1858. november—decemberben jelent meg a Hírmondó c. lapban.] A történet hőse éppúgy szánkázik le a hegyoldalon, mint Juon Tára. Az elbeszélésben szereplő alispán ugyanolyan teljhatalmat kér,

mint Satrakovics Gerzson, és bekerítési taktikája is mutat némi hasonlóságot." (476.)

A Népújság (Eger 1954. júl. 4. *Jókai Mór: Szegény gazdagok*) szerint a páratlanul gazdag, fordulatos, izgalmas regényben mintha bizonyos sajnálkozás fejeződne ki a gazdagok iránt. Pedig sokkal több benne a megvetés és az elítélés. A regény ezt mondja: Abban a világban, ahol a pénz az úr, gazdag és szegény egyaránt boldogtalan. És aki ebben a világban becsülettel akar élni, az nem ismerhet alkut a boldogság kérdésében.

Nagy Miklós *Jókai Mór* c. cikke (Irodalmi Újság 1954. ápr. 24.) az egész életmű méltatása, a *Szegény gazdagokkal* kapcsolatban csak egyik regényalakra tér ki. Megállapítja, hogy „az egykor korszerű, vagy már ekkor is kiveszőfélben levő tőkés” nagyszerű alakja az öreg Lapussa.

Hegedűs Géza (*Ötven év után. Új világ* 1954. máj. 6.) hangsúlyozza, hogy Jókai „az általános sovinizmus esztendeiben olyan vonzó román alakot tudott teremteni, mint Juon Táré, a *Szegény gazdagokban*”.

Lovászi Ferenc (*Jókai Mór. Viharsarok Népe* 1954. máj. 5.) megállapítja, hogy Jókai „az 50-es években például még a főnemességben akarja megtalálni a bécsi elnyomás elleni harc folytatóit (Kárpáthy Z.). Később azonban ezt a tévedését is belátja. Kiábrándul a nagybirtokosokból, s a *Szegény gazdagokban* lerántja a leplet az arisztokrácia romlottóságáról, jelezve, megszűntek a főnemességgel szemben táplált illúziói.”

A Könyvtárosban (1954. 6. sz. 36. *Jókai Mór: Szegény gazdagok*. L. O.) Lékay Ottó a regény címében még bizonyos sajnálkozást lát a gazdagok iránt, ez azonban a regény cselekménye folyamán a megvetés és elítélés hangjává válik. A cikk kiemeli, „a regény első kiadása idején (1860) bátor politikai közéleti lépés volt a regény. Vád az országban még mindig basáskodó feudális urak ellen. Annál is inkább, mivel Fatia Negra valóban élt, és több adat szerint azonos volt egy erdélyi nagyúrral. Erdélyről lévén szó, nagy jelentősége volt annak is, hogy az ország legnépszerűbb írója emelte föl szavát a román kisebbség érdekében, annak elhagyatottságát és emberhez nem méltó körülményeit hangoztatva. Vámbídy Szilárdban olyan embert formált meg Jókai, aki nem alkuszik meg a harcban, de szerelmében sem. A démoni férj hatalmától kalandosan, romantikus módon megszabadított Henriettet nem veszi el, mert ő, nem az, akit ma elvetnek és holnap fölvehetnek”. Éppen nem mindent megoldó befejezés ez. De ebben realista Jókai: kimondja, hogy aki abban a világban becsülettel akar élni, az nem ismerhet alkut a boldogság kérdésében sem. Hogy becsület és boldogság összeférhetetlen, a regényábrázolta körülmények között, az jellemző

a Jókai korabeli társadalom egészére is, amelyben a gazdagság, vagy a gazdagságra való törekvés kudarcra ítélte a legemberibb törekvést: a boldogság utáni vágyat.”

Barta János *Jókai és a művészi igazság* (It 1954. 401–17.) c. cikke az fró művészi eszközöiről írva megállapítja: „Hozzájárul a jelenetkezés — az a Petőfi zsánerképeire emlékeztető művészet, hogy egy-egy regénye elején egyáltalán nem kezd el „elbeszélni”, hanem egy életteli, feszültséggel-mozgással teli helyzet kellős közepébe állítja az olvasót. Az első mondatok révén már valami folyamat indul meg, mintha valami jármű indulna meg velünk, a szemhatár hátrafelé indul körülöttünk — mint például *A köszívű ember fiai*, *Az új földesúr* vagy a *Szegény gazdagok* legelején.”

Nagy Miklós valamennyi fontos kérdésre kitérő tanulmánya (It 1955. 32–41.) részletesen foglalkozik a regény keletkezéstörténeti problémáival, amelyet ott idéztünk. A tanulmány rámutat arra, hogy a regény szakítást jelent az arisztokráciát dicsérő nézetekkel. „Jókai ekkor már erősen bíráló szemmel nézte az arisztokráciát, mely alkalmatlannak bizonyult a Széchenyi-féle program folytatására, az ország polgárosodásának vezetésére.

A változás elsősorban a regények eszményi hőseinek megváltozott társadalmi helyzetében mutatkozik: többé nem a reformer nagybirtokosokat állítja középpontba, hanem az értelmiséggé váló köznemes ifjakat.”

Nagy Miklós cikke kiemeli a *Szegény gazdagokat* a kalandos romantikát, a bűnügyi históriát középpontba állító Jókai-művek csoportjából, és megállapítja, hogy itt a bűnügyi rész nem él külön életet, nem a romantikus izgalomkeltést szolgálja, hanem a regény társadalombírálatát domborítja ki. „A *Szegény gazdagok*ban nemcsak Fatia Negra áll pőrén előttünk, hanem Hátszegi báró is: az olvasó megérezhette, hogy az arisztokrácia pénzzel és vérrel házardul játszó életstílusa, féktelen élvezetvágya, minden bensőség nélküli családi élete egy osztály betegségének, végromlásának jele...

Feltűnő különbséget látunk a *Szegény gazdagok* és a későbbi kalandos művek között, ha megvizsgáljuk azt, kik segítenek bennük leleplezni a gonosztevőt. Vámhídy szövetségese a hűségesen megrajzolt havasi román nép és a reformkor haladó vármegyéje. A késői regényekben szó sincs ilyen népi háttérről, vagy pedig az teljesen különc és elmosódott motívum marad.”

A népmesék sugara világítja meg ezt a legendateremtő erővel megrajzolt cselekményt. „E népmesei szellem kívánja, hogy a démoni rablóvezér legyőzője mindenekelőtt tiszta jellem legyen, valóságos sárkányölő. Ezt az erkölcsi páncélt, amely az eszményített, de azért

nem valószínűtlen magasságba emelt ifjút körülfogja, így érezteti az író: „Az egyik vívó a hírhedett kalandor volt, atlétai testalkattal, kinek bátorságában a hőst lehetett bámulni, ki soha legyőző ellenfélt még nem talált; a másik bajvívó pedig egy íróasztal mellett tengődő ifjú, gyöngébb testalkattal, kinek tán akkor volt először életében kiköszörült kard a kezében, s kinek semmi egyéb előnye nem volt ellenfele fölött, mint a becsületes ember bátorsága a vétkes ellen.”

De a népmesék sugara vetődik a többiekre is, amikor szembeszállnak a fekete álarccal... Összecsapásukat végiggondolva lehetetlen, hogy eszünkbe ne jusson az *Egy magyar nábob* ama jelenete, ahol Kiss Miska birkózik Kuttyfalvi Bandival. Csakhogy itt Juon sokkal egyértelműbben hordozza a demokratikus irányezsmét, mint az úri világba beolvadó Kiss Miska, s erkölcsi fölénye ellenfelével szemben összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint Kiss Miskáé volt. Juon, Anica, Mariora romantikus eszközökkel megformált, de az erdélyi románság alapos ismeretét tükröző alakok.”

Nagy Miklós részletes elemzést szán Hátszegi alakjának, és kiemeli annak a már Arany által is észrevett logikátlanságait. „Az olvasó... nem érti, mivel áll itt szemben: beteges egyéni tünettel, vagy valamilyen társadalmi áramlat különleges megjelenési formájával, amely a középkori ököljog felelevenedését hozta magával. Alapjában véve Jókai alig megy tovább a közkézen forgó magyarázatoknál a báróval kapcsolatban. Csak futólag céloz arra, hogy a nyilvános életben is oligarcha volt, aki előtt még a kormánynak és a környékbeli magyar arisztokráciának is meg kellett hátrálnia. Az a gondolat, hogy a kiskirály földesúr legalísan meg nem valósítható szándékait csak egy lépés választja el a rablóvezér erőszakoskodásaitól, nem csendül ki elég határozottan a múltól: pedig világos, hogy Hátszegi zsványként is csak az ősi „ius primae noctis”-t és az egykori „rumegállító jogot” gyakorolja... Baj van akkor is, ha a rabló lelki fejlődésébe szeretnénk egy pillantást vetni: hogyan lesz a kezdetben fölényes, nagyvilági emberből egyre féltelenebbül tomboló, az óvatosság elemi szabályairól megfeledkező, csapdába szorult vad, ezt bizony alig láthatjuk a cselekmény során. A titok, amit maga körül terjeszt, oly sűrűvé válik, hogy a regényíró sem hatolhat át rajta. Miért vette feleségül Hátszegi Henriettet szerelem nélkül, ha vagyonára különösebb szüksége nem volt, s csak veszélyes tanút szerzett benne — kérdezhetjük Arany Jánossal együtt. Magatartását az író néha Henriette szemszögéből mutatja be: a fiatalasszony a lopott ékszerek felismerését követő hetekben megnyíhül férje iránt, mert fogalma sincs róla, hogy az nem önzetlen lovaságiasságból, hanem bűne palástolása végett védte meg a báli társaság előtt. De Jókai kezdettől fogva érezteti, hogy nem szabad hinnünk

a látszatnak: Hátszegi báróban őszinteség és lelki finomság nincsen. Csak egyetlen epizód van, ami kizökkent ebből a kerékvágásból: a csárdai hegedülés. Itt egy pillanatra mintha felengedne az eltorzult lélek, s a népdalok ritmusával felszárnyalna.”

A kicsinyes, unalmas, szájalomra méltó zsörtölődések és az öregúr bántó cinizmusának fojtogató levegőjében élő Lapussa-család rajzában Dickens modorára emlékeztető humor színeit ismeri fel a tanulmányíró. A tanulmány kiemeli továbbá a Lapussa csoporthoz tartozó Margari jellemének derűs, vígjátéki színeit.

„Jókai apró, szinte színpadra írt jeleneteket sorjázta egymás után, melyekben Margari mindig a rövidebbet húzza s nemcsak komikus ellenfelekkel találkozok, de még élettársa, az aggszűz Clementine is mosolyognivaló. . . Nagy szerep jut történetében egy-egy jól felhasznált adomának is. Neve azzal vált ismertté országszerte, hogy nyakk levélben nyugtázta egy sérvkötőkészítő szolgálatait, s így aztán annak hírverése minduntalan felvetette az ő nevét is. Mellékszereplők fölényes humorral való jellemzésére igen gyakori eszköze az írónak az ilyen, pár mondatba tömörített anekdota. Ott van pl. a *Kiskirályok* Karakó várnagya, akinek egyik törött csontját baleset következtében ökörcsonttal pótolták, s azóta se szeri, se száma a rászórt gúnyolódásoknak. Ez az olykor szatirikus ízfű, de mindvégig derült, és nagyobb torzítást elkerülő humoros hangulat erősen emlékeztet az *Új földesúrra*, ahol egyenesen alaphanggá szélesedik.”

Végezetül rámutat Nagy Miklós arra, hogy bár külön világ Hátszegi és a Lapussák világa, mégis vannak közös érintkezési pontjai, kiemeli a mű eszmeiségét, és megadja summázó értékelését. „Fatia Negra kalandregényébe azonban belevegyül — olykor épp a legizgalmasabb pillanatokban szakítja meg — a Lapussák históriája. . . . A két mesefonál érintkezésének megvan az eszmei jelentősége: koncentrikus körökről van itt szó, melyeknek centruma a vagyon. E körül forog démoni gonosszággal Hátszegi, kicsinyes aljasságokkal a Lapussák sorsa, s bár egyikük sem tudja áhított célját elérni, a körülöttük levők életét, elsősorban Henriettét, sikerül megmérgezniök. Ám e mérgezés csak ‚belterjes’, magára a meghatározott rétegre szorítkozik: a társadalom hatalmas organizmusa, a kisebb nemesség és a parasztság az írói szemlélet szerint érintetlen marad tőle, s tisztán a fennálló törvények érvényrejuttatása alapján vissza tudja szorítani a fertőző gócotak. Ez az optimista világnézet csak kivételesen férhet meg a kritikai realizmusmal (pl. Eötvös: A falu jegyzője), s alapjában véve a romantikus színezetű társadalombíráló regények sajátja (pl. V. Hugónál, egyes Dickens-művekben). Az optimizmus segíti át a cselekményt a tragikus lezáródáson is . . .

A *Szegény gazdagok* mindezek ellenére nem tartozik Jókai legkiválóbb művei közé: pátoszát, optimizmusát táplálja ugyan a néppel együttérző, a népköltészetet felszívó írói világnézet, de főszereplőinek sorsa nem elég láttató, nem eléggé tipikus. Csak körvonalait mutatja az oligarchia középkori erkölcsiségének, s így a benne folyó harc sem lesz minden ízében magávalragadó. Ekkor még Jókai világnézete nem eléggé kialakult ahhoz, hogy a kapitalizmus avult formáival szemben az újat megmutassa, de a Lapussák reálisan részletező bírálata így is előremutat.”

Balogh László (Esti Hírlap 1958. jan. 19.) *Ki volt Fatia Negra?* című cikkében lényegében a regény keletkezéstörténeti fejezetében taglalt Nopcsa László, Fatia Negra azonosságának kérdését boncolgatja.

Jan Slaski: *Jókai lengyelül* (Világirodalmi Figyelő 1958. 38–57.) c. cikkében beszámol arról, hogy „Jókai első lengyel nyelven megjelent műve, a Fatia Negra (*Szegény gazdagok*) 1873–1874-ben jelent meg a Gazeta Polska hasábjain Varsóban, a cári Oroszországhoz tartozó lengyel tartomány fővárosában, ahol az első korszakban 66 Jókai-mű jelent meg. Ebből 31 mű (és egy aforizmagyűjtemény) folyóiratokban, 34 mű pedig önálló könyvalakban látott napvilágot”. (40–41.)

Téglás Tivadar *A százéves Szegény gazdagok néhány kérdéséhez* (ItK 1960. 235.) c. cikke nagyrészt a jelen kötet Keletkezéstörténet c. fejezetében feldolgozott anyagot tartalmazza. A regény központi szereplőjéről, Fatia Negráról a következő megállapításokat teszi:

„A regény hőse Hátszegi – Fatia Negra a sikerült negatív figurák közé tartozik. Alakja és egyénisége rendkívül sokrétű. Semmilyen téren sem közönséges ember. Tolvaj, méregkeverő, pénzhamisító, csempész és gyilkos, emellett a világ közbecsülése övezi, akár Krénffy (Régi jó táblabírák) vagy Fertőyt (*Politikai divatok*), kettős életet zseniálisan éli, és tartani tudja „alvilági” és „főúri” pozícióját egyaránt, akár csak másik kollégája az ugyancsak kétlaki Dimbora Lupuj – polgári nevén Munduka Ravazel (*Damokosok*). A társaságban nagystílű, de ugyanakkor forró vérű dandy, mint Bálvándi báró (*És mégis mozog a föld*) vagy mint Bagotay Muki (*Tengerszemű hölgy*). Az első pillanatban nem látszik olyan abszolút gazembernek, mint Straff úr, az Új földesúr leányszöktetője, mint amilyen a végrendelet-hamisító Fertőy (*Politikai divatok*), vagy a gyilkos Krénffy, de egészében még annyi emberi lélek sincs benne, mint *Az aranyember* Krisztyán Tódorában, aki még a lelkiismeretet is tudja játszani, vagy éppen nagyon távol áll az olyan szélhámóstól, mint Gutay Lőrinc (*Elátkozott család*), aki csak addig szélhámós, amíg megkapja szívének hölgyét. Fatia Negra örült mániákus vagy – és ez a valószínű – mindenre elszánt gyilkos gazember. A regény folyamán csak egyszer emelkedik jelleme fölé, mikor a golyót nem Vámhidybe, hanem saját fejébe ereszti.”

SZÖVEGVÁLTOZATOK

A regény szövegének megállapításánál az 1860-ban megjelent első kötetkiadást vettük alapul, és szövegváltozatként közöljük az 1886-os kiadás és az NK eltéréseit.

Az 1860-i kiadástól a mai helyesírás javára a JKK 1. kötete bevezetésében felsorolt általános típusokban térünk el. Az alábbiakban csupán a jelen kötetre jellemző sajátosságokat foglaljuk össze.

Az alábbi szavak o-ját változtattuk ó-ra

aggodik, alol, hánykolodik, jojcakát, kovályog, oh, ovatos, sohajt, zsinor.

A *jöve, ismerős, legelőbb, tör* szavak ö-jét hosszú ó-re írtuk át.

Néhány szóban az első kiadás hosszú magánhangzót használ, olyan helyeken, ahol a mai helyesírás rövidet ír. Ezeket rövidekkel cseréltük fel a következő szavakban:

elől (elő), felöltözött, ítat, jőjjön, kitüntetés, nyít, sikerül, síma, sújtás, szerínti, tázes, útat, újj (testrészt), úzér, úzlet, vasúttak.

Az alapul vett első kiadás és a JKK szavai között levő, korszerűsítésből eredő mássalhangzó-különbségeket általában a szövegváltozatok között egyenként jeleztük. Az alább következő, gyakran előforduló szavakat a mai helyesírás szerint ártírtuk, de egyenként nem jelezzük:

ahoz, boszant, boszuság, boszu, boszudlás, csengetyü, ehez, épen, galy, jösz, -kép, -képen, köny, meny (ég), restel, roz, sokal, sülyed, sülyeszt. hujja, löjjön, nőjjön, szíjj, vijjon.

A mai helyesírási szokásnak megfelelően írtuk a következő, régies írásmódú szóalakokat:

alugyék, fenmarad, fenhargon, higgye, játszék, kevésbbé, keztyü, léleket, mingyárt, nefelejts, széljel, szélyel, szanaszéllyel, valjon, valyon, viszhang, viszsugár.

Meg kell említeni továbbá még azt is, hogy a jelenleg érvényes szabályok értelmében a néma e-re végződő *Henriette, Clementine* nevekhez kötőjellel kapcsoltuk a ragokat: *Henriette-et, Clementine-t, Henriette-nek, Clementine-nek* stb.

Egyes földrajzi nevek írásánál is eltértünk a Jókai korában használt írásmódtól. Így kerültek szövegünkbe már a mai helyesírási szabályoknak megfelelően a következő szavak: *Zalathna, Fehérmegye, Gyula-Fehérvár, Kis-Pércs, Aradmegye, Aradmegyei, Hidvár, piskii, Kengyclesy pusztja, Lucsia barlang, alföld, göncöl, alpes.*

Egyes vendéglő nevek írásánál az első kiadás kisbetűs jelölésével szemben (*angol királyné*) nagybetűs írást (*Angol Királyné*) alkalmaztunk, ami sokkal inkább tekinthető sajtóhibának, mint helyesírási jellegzetességnek. Nagybetűvel írtuk az első kiadásban kisbetűvel szereplő népszínmű címeket (*Repülő csizmadia, Zöldhátú takács* stb.) és a földrajzi neveket.

A JKK-t megelőző kiadások a tulajdonnevek írásánál, főleg a szereplők neveinél meglehetősen következetlenséggel járnak el. *Henriette* helyett gyakran *Hermint* írnak. A többi név is szerepel *Clementine, Clementina, Lapussa, Lapussay, Makkabesku, Makkabescu, Bábérosy, Babérossy, Lángainé, Lángayné* alakokban egyaránt. Kiadásunk a leggyakoribb alakokat alkalmazta.

A mai írásformának megfelelő alakot közöltük szövegünkben a következő neveknél. Zárójelben a Jókai használta szöveg. *Hernáni* (*Ernáni*), *Leviathan* (*Leviathan*), *Monte-Cristo* (*Monte Christo*), *Musztafa* (*Mustafa*), *Pénélope* (*Penelope*).

Az idegen szavak írása tekintetében nagy különbség mutatkozik az egykori jelölés és a mai helyesírási felfogás között. Egyes szavakban, így pl. a *missz* szónál, ahol Jókai, ill. az első kiadás következetesen a magyaros alakot használta, megtartottuk az eredeti írásmódot, azonban az idegen szavak írásánál általában a ma szokásban levő szabályokat alkalmaztuk. Az alábbiakban az 1860-as kiadásban előforduló alakokat közöljük: *acta, acustica, adjunctus, affaire, agenia, ágió, agricultura, alcohol, alcoven, alphabet, anatomia, apostrophál, applomb, apropos, arcanum, archaeolog, archivum, aristocraticus, arrangeol, asylum, athletai, attestatum, authentikus, bagatelle, benevolisál, bibliothekárius, blanquett, bravo, bravour, broche, brusque, bureaucratikus, byzanciak, cancellista, casino, ceremonia, character, charlatán, chemiát, chimaera, chorus, classikus, cliens, collectív, colporteur, comicus, companie, conductor, confidentia, confrater, conjectúra, conjugatió, consilium, contra, cordialiter, costumirozva, cylinder, cynismus, daemón, damast, declinatio, denuntiatio, derangiroz, desavouál, diagnosis, dimensió, directe, director, discursus, dissertatió, donatio, drasztikus, dynasta, essentia, exequalni, expresse, famosus, fatalis, fidibus, financ, fiscalis, fresco, functió, galanteria, genidlis, gesticulatió, graphit, guerilla, herculesi, hieroglyph, honorátiór, humoristikus, hybiscus, hyenai, hypochondriacus, illusio, impertinentia, inquisitió, instántia, instructor, insultálni, kholerai, lernaei hydra, lorgnon, maeczenás, malitiosus, manœuvre, maroquin, martyri, marty-*

rium, misanthróp, moir antique, munificentia, mymia, mythologia, narcoticus, oecania, organisál, ostentáció, oxydált, ozmanographia, paroxismus, partei, partie, passience, passus, patriarchalis, pensum, phantásia, phantastikus, Pharaok, phásis, philippica, phlegma, photograph, poema, politzey, ponny, professionatus, professor, promesse-játék, protegál, prototypon, punctum, pirámid, quadrille, qualificált, quákker, recommendál, requisitum, reservata, residentia, respectál, revanche, rhetorica, risquiroz, salon, sarcasmus, satyr, schachmattá, secunda, senzál, shawl, species, spirituosum, sportsmann, statistéria, status, stolicus, stylus, subventionál, syllogismus, théa, théatre coup, théátrum, thema, toilett, tragicus, transparent, turquoisos, uhlánok.

Érdekes megfigyelni, hogy az NK az 1860-as kocsmá alakot következetesen korcsmának írja. Szövegünkben mindenütt az eredeti nyelvhasználatnak megfelelően javítottuk.

Megjegyzendő még, hogy Jókai a román szavakat és mondatokat valószínűleg hallomás útján jegyezte fel, nagyrészt rossz helyesírással, sőt erősen elírt alakokkal. Helyes alakjukra nem itt, hanem a tárgyi magyarázatokban utalunk.

Lap: Sor:

- 5 : 2 felel (NK: felelő)
     8 keselyűorra (1860; 1886: keselyű órra, NK: keselyűorral)
     12 boszontólag (1886, NK: boszontólag)
     17 keselyűorral (K, 1860; 1886: keselyű órral, NK: keselyűorral)
     23 lyánka (NK: leányka)
 6 : 23 boszontson (NK: boszantson)
 7 : 2 kiállhatalan (NK: kiállhatalan — sh. —)
     5 nyolc esztendő (1860: 8 esztendő)
     16 lyánka (1886; NK: leányka)
     17 olvasott (1860: olvaott — sh. —)
 8 : 11 hogy ez illetlen (1886: hogy ez a legilletlenebb — NK: hogy illetlen)
     31 joga (1860: soga — sh. —)
 9 : 10 sápadt (1860: ápadt — sh. —)
     14 négyszögletű (1886; NK: négyszögletű)
     18 Ki nyúlt a Makszihoz (1886; NK: ki nyúlt Makszihoz)
 10 : 19 mennyire (1860; 1886: menyire)
     30 ettül (NK: ettől)
 11 : 7 pónikat (1860; 1886: ponykat — NK: ponnykat)
     23 évrül (1886; NK: évről)
     24 akiktül (1886; NK: akiktől)
     32 híják (1886; NK: hívják)
 12 : 8 vállat vontott (NK: vállat vont)

Lap: Sor:

- 12: 15 Megholt (1886; NK: Meghalt)
18 azokrúl (1886; NK: azokról)
- 13: 2 grófnétől (1886; NK: grófnótól)
14 attul (NK: attól)
15 s még (NK: és még)
25 legkisebb (1860: legkissebb)
- 14: 18 motiok és más (1886; NK: motiok s más)
24 fásasztja magát *oly tárgy* megtanulásával (1860: fásasztja magát megtanulásával [nyilvánvaló nyomdahiba])
33 rendkívül (1886; NK: rendkívüli)
- 15: 7 hegyesre és feketére (1886; NK: hegyesre s feketére)
- 16: 2 rossz (1860: roszt)
- 17: 8 ura, *mert* nem beszélhet (1886; NK: ura, *most* nem beszélhet .t)
9 jöjjetek (1886; NK: jőjjenek)
Lapussa (1860: Lapussai)
21 trágernek (1886; NK: trágernak)
33 brossai között (NK: brochejai közül)
- 18: 8 elhallgatott (1860: elhalgatott)
9 hátrattette a kezeit (NK: hátra tette kezeit)
31 a kocsi előjárt (NK: a kocsi előállt)
- 19: 12 egyik órát (1860: egyik órá – sh. –)
- 20: 2 igazi álmod, s a szeméit (1886; NK: álmod, szeméit)
5 felébred (1886; NK: fölébred)
7 emlékezetét (1886; NK: emlékezetet)
- 21: 10 akadt egy-egy kis pihenése (1886; NK: akadt egy kis pihenése)
12 letette a fejét (1886; NK: letette fejét)
18 volt rá felelet (1886; NK: volt rá a felelet)
20 Monte-Cristo (1860: Montechristo)
31 szobában, s átkozva (1886; NK: szobában és átkozva)
- 22: 7 viszonya (1886; NK: viszonzá)
- 23: 19 narkotikus halott álmod (NK: narkotikus *tetsz* halott álmod)
- 24: 6 boszontásait (1886; NK: boszontásait)
- 25: 1 74 : 21, 396 : 27 aludni (1886; NK: aludni)
16 elébb (1886; NK: előbb)
24 rajta, s hirtelen (1886; NK: rajta és hirtelen)
26 feküdni (1886; NK: feködni)
28 mért (1886; NK: miért)
jösz (1860; 1886; NK: jösz)
- 26: 1 mása volt Henriette-nek (1860: mása volt Herminnek)
8 nagyot (NK: nagyot [sh.])
pislantott (1886; NK: piflantott)

Lap: Sor:

- 26 : 16 — Te meg annyit (1886; NK: — Te még annyit)
19 vállat vonított (NK: vállat vont)
21 leckém (1886; NK: leckét)
Attul (1886; NK: Attól)
31 voltak a derék (1886; NK: voltak derék)
- 27 : 4 összevarrott irkát (1886; NK: összezavarodott irkát)
5 vette s belenézett (1886; NK: vette és belenézett)
13 megtudom, hogy jól (1886; NK: megtudom, jól)
15 ezt a sok (1886; NK: azt a sok)
19 odakinn (1886; NK: odakünn)
34 akartam tudni (1886; NK: akartam megtudni)
- 28 : 6 kezébe Kálmánnak (1886; NK: kezébe a Kálmánnak)
gyakorlatait is, s (1886; NK: gyakorlatait is, és)
31 mért (1886; NK: miért)
34 angol és francia (1886; NK: angol s francia)
- 29 : 10 összeszidta (1886; NK: összeszidva)
13 férjhezmenés (1860; 1886; férhez menés)
19 monda neki (1886; NK: mondd neki)
25 megcsókolta Henriette-et (1860; megcsókolta Hermint)
26 azután (1886; NK: aztán)
- 30 : 33 arcvonalmain (NK: arcvonásain)
- 32 : 6 mondhattam (NK: mondtam)
15 ügyé (NK: ügye)
25 akarna adni (1886; NK: akar adni)
26 belészeretnék (1886; NK: beleszeretnék)
28 férjhez (1860; 1886; férhez)
34 Demeter úr közbeszólt (1886; NK: Demeter közbeszólt)
- 33 : 4 Éppen nincs róla szó (1886; éppen róla nincs szó, NK: épp
róla nincs szó)
10 karakterének is kell (1886; NK: karakterének kell)
12 órá (1886; NK: óréá)
18 jött (NK: jön)
- 34 : 14 szólt hozzá Jánoshoz (NK: szólt oda Jánoshoz)
15 férjhez adni (1860; 1886: férhez adni)
20 jobbrul-balra (1886; NK: jobbról-balra)
- 35 : 2 szorította már őket (NK: szorította őket)
5 De hát mit akarsz (1886; NK: Mit akarsz)
12 megholt (1886; NK: meghalt)
15 hamarább (1886; NK: hamarébb)
19 ha megismertetem (1886; NK: ha én megismertetem)
28 véleményeket (NK: véleményeteket)

Lap: Sor:

- 36 : 7 szeretetreméltó, *derék* gazdag (1886; NK: szeretetreméltó gazdag)
15 állíthatsz *te* ilyet (1886; NK: állíthatsz ilyet)
29 tegye lábát (NK: tegye *a* lábát)
- 37 : 2 mindennapos volt (1886; NK: mindennapos *vendég* volt)
- 38 : 4 mindig *vidám* (1886; mindig *vidor*)
- 40 : 3 apródonkint *hozzá* ehhez (1886; NK: apródonkint ehhez)
9 *amiből* (1886; NK: *miből*)
16 *sietett* (1886; NK: *siet*)
- 41 : 22 porcelán (1860; 1886; NK.: porcellán)
- 42 : 7 mind *a* kettő (NK: mindkettő)
25 állapotja (NK: állapota)
- 43 : 31 emberi szívek (1886; NK: emberi szívek)
33 sem anatómiát (1886; NK: *nem* anatómiát)
- 44 : 7 pofozni *ígérkezett* (1886; NK: pofozni *igyekezett*)
9 szavatartó (1886; NK: *nagyon* szavatartó)
10 óráról órára (1886; NK: óráról órára)
11 magát unokája (NK: magát *Demeter úr* unokája)
13 *most* pihent (NK: *pihent*)
14 mert *hisz* a betegápolás (NK: mert a betegápolás)
- 45 : 3 attul (1886; NK: attól)
5 Pickwick (1860; 1886; NK: *Pickquick*)
9 Pickwick (1860: *Pikquik*, 1886; NK: *Pickquick*)
30 hogy *az* ki van (1886; NK: hogy *ki* van)
- 46 : 2 lábadozónak (1860; NK: lábadozónak)
12 kikérdezé, mit (1886; NK: kikérdezé, *hogy* mit)
26 *híhatná* (1886; NK: *hívhatná*)
31 nem átallta *két* kezével (1886; NK: nem átallta kezével)
32 férfiú (NK: férfi)
34 ami miatt *nem tudok aludni*, nem tudom (1886; NK: ami miatt nem tudom)
- 47 : 12 Ha *rám* (1886; NK: Ha *rá*).
19 *lyánka* (1886: *lányka*, NK: *leányka*)
- 48 : 9 nyughatik (NK: nyugodhatik)
- 49 : 8 szabad *neki* járni (1886; NK: szabad járni)
9 no szen (1886; NK: no *hiszen*)
- 50 : 13 hiábavaló (1860: *hijábavaló*)
18 szinte latin (1886; NK: *szintén* latin)
- 51 : 13 Margarinak *élni kell!* *A szegény Margarinak* ez (NK: Margarinak ez)
30 van *a* hét óra (NK: van hét óra)

Lap: Sor:

- 52 : 5 süllyeszté (1860; 1886; NK: sülyeszté)
19 erőtetve (NK: erőltetve)
- 53 : 3 Másnak a leveleit (1886; NK: Másnak leveleit)
4 ezt nem bizakottság (NK: ezt nem bizakodottság)
13 elvetemi (1886; NK: elvenni)
16 de azt a tűzbe (1886; NK: de ezt a tűzbe)
- 54 : 18 küldetni (NK: küldeni)
32 azt monda (NK: az monda)
33 menjen fel a szobájába (NK: menjen ő a szobájába)
- 55 : 24 lógos (1860; loggós — sh. —)
- 56 : 4 gálában (1860: galában — sh. —)
6 s pamlagvankosaira (1886; NK: a pamlagvankosaira)
20 hiányzanék s, hogy (1886; NK: hiányzanék, hogy)
- 57 : 6 viszonzá rá röviden (1886; NK: viszonzá röviden)
11 hiáavalóságot (1860: hijáavalóságot)
25 előre megérté (1886; NK: előre megérzé)
- 58 : 5 hídvári (NK: hidvár)
8 nyerészkedett, s (1886; NK: nyerészkedett és)
33 jövedelemkimutatás, s a többi (1886; NK: jövedelemkimutatás és a többi)
- 59 : 1 mellékelt (1860: melléklet)
23 ha mindezek összevetjük (1886; NK: ha mindezeket összevetjük)
31 szerencsének (NK: szerencsének)
- 60 : 17 Margari által (1886; NK: Margari úr által)
26 eszmétlenül (1886; NK: eszméletlenül)
- 61 : 15 elébb (1886; NK: előbb)
- 62 : 4 rajtuk (1886; NK: rajtok)
25 hímfzésihez (NK: hímfzéshez)
- 63 : 5 abban a nyomban (NK: abban nyomban)
13 egészen (1886; NK: egész)
21 szórakezásból (1886; NK: szórakozásból)
30, 64 : 13, 210 : 14, 286 : 5, 397 : 31, 407 : 1, 420 : 29
monda (1886; NK: monda)
33 földidzétre (1886; NK: földidzésére)
zsebkendővel (NK: zsebkendőjével)
- 64 : 2 sutrogá (1860: sutogá — sh. —)
18 a halál küszöbéig (1886; NK: halál küszöbéig)
19 nem is tudod meg (1886; NK: nem tudod meg)
- 66 : 8 lányka (NK: leányka)
33 rettenetes sölét eszme (NK: rettenetes eszme)
- 67 : 15 hogyan készíts (NK: hogyan készítsd)

Lap: Sor:

- 68 : 1 fölkelt (1886; NK: felkelt)
22 hogy majd az (NK: hogy az)
- 69 : 19 hogy ez amit (1886; NK: hogy az amit)
- 70 : 9 vállat vontott (NK: vállat vont)
27 önkényt (1886; NK: önként)
33 soha nem gondolt (NK: soha sem gondolt)
- 71 : 11 én tudni fogom, hogy ő nem szakadt el tőlem, s nincs az a hatalom, mely őt szívetől eltépje, tudni fogom, hogy ő hű (NK: én tudni fogom, hogy ő hű)
15 de az az elhallgatott (NK: de az elhallgatott)
24 széjjeltépje (1860: szélyel tépe — sh. —)
- 72 : 11 képzelődés miatt. Az egész nem egyéb mint képzelődés ; abszurdus (1886; NK: képzelődés miatt; abszurdus)
20 redőrrül (1886; NK: redőről)
21 ember leszek. Ahol mások kacagnak, én is úgy teszek. Nem lesz (1886; NK: ember leszek. Nem lesz)
27 ebben ez ügyben (1886; NK: ebben az ügyben)
33 Ha ő nem (1886; NK: Ha a nő nem)
- 73 : 15 Midőn az (1886; NK: Midőn ez)
- 74 : 17 amik nem engedték (NK: nem engedték)
- 75 : 1 figyelmemre (1886; NK: figyelemre)
2 Mármost csak (1886; NK: Már csak)
18 nem kelhetek; (1886; NK: nem kelhetek fel)
33 kislányom (NK: kisleányom)
- 76 : 2 tégedet (NK: téged)
8 szigorúságokrul (1886; NK: szigorúságukról)
12 gondolt (1886; NK: gondola)
15 vett ez (1886; NK: vett az)
24 bizodalma (1886; NK: bizalma)
34 akarod-e (1886; NK: akarod)
- 77 : 3 inkább akarod (1886; NK: inkább akarod-e)
fátyolt (1860: fátýold — sh. —)
10 fejem alá (1886; NK: a fejem alá)
32 indái hajlását, s (1886; NK: indái hajlását, és)
- 78 : 16 gyökerestül (1886; NK: gyökerestől)
- 79 : 4 vállat vontott (NK: vállat vont)
16 gazdagságotok (1886; NK: gazdaságotok)
29 venni, s az (1886; NK: venni, és az)
- 80 : 3 lehelte (1860; 1886; NK: lehellte)
8 bizonyosságul (NK: bizonyosságul)
29 kenyeréért (1886; NK: kenyereért)

Lap: Sor:

- 81 : 4 aztán (1886; NK: azután)
82 : 31 Legjobb lesz neked (1886; NK: Legjobb neked)
84 : 6 elindulások (1886; NK: elindulásuk)
23 nem tudta, *hogy* milyen (1886; NK: nem tudta, milyen)
85 : 1 sem azt, *hogy messze mennek-e még, sem azt, hogy hol* (NK: sem azt, hogy hol)
86 : 7 lelógázzák (1860: lelóggázák — sh. —)
róla a lábaikat (1886; NK: róla lábaikat)
87 : 13 még azt (1886; NK: míg ezt)
15 egy *csomó* (1886; NK: egy *pár*)
88 : 3 bozótbul (NK: bozótból)
4 *Uccu* (1860; 1886; NK: *Utczu*)
15 kellett *volna* elintézni (1886; NK: kellett elintézni)
26 a bort sem igen (1886; NK: a bort *nem* igen)
89 : 6 egy helyett (1886; NK: egy helyütt)
90 : 1 embert ez a szó (1886; NK: embert e szó)
7 lóversenyen (1886; NK: lóversenyben)
10 katonáskodni *pedig* nem (1886; NK katonáskodni *nem*)
26 a medvére (1886; NK: medvére)
91 : 8 áfonyabogyával (1886; NK: áfonyabogyóval)
11 *nemigen* lehetett (1886; NK: *nem* lehetett)
19 emberi vérnek (NK: embervérnek)
24 *abban* akarták hagyni (1886; NK: *abba* akarták hagyni)
92 : 9 a hajtók jó közel (NK: a hajtók közel)
12 kezdtünk *bizton* átbeszélgetni (NK: kezdtünk átbeszélgetni)
21 bömbölés támad (NK: bömbölés támadr)
93 : 6 éppen a csókolódásig (NK: éppen csókolódásig)
12 aranyja (NK: aranya)
94 : 16 férfinak (1886; NK: férfiúnak)
20 az a szép (NK: a szép)
23 amért (NK: amiért)
95 : 3 még azt a (1886; NK: meg azt a)
14 érthetően (NK: érthetően)
96 : 18 bal paré (1860; 1886; NK: bal parée)
23 és tegezzék (NK: tegezzék)
32 Csinos kis pénzevő (1886; NK: Csinos pénzevő)
97 : 5 papagályát (1860; 1886; NK: papagályát)
9 Mért (1886; NK: Miért)
23 volna az arca (NK: volna arca)
26 az arcképet (1886; NK: az arcképt)
98 : 17 Mint tudjuk ez Margari.

Lap: Sor:

A jeles férjü annyira meg van döbbenve, midőn azzal híják be, hogy ő is a teremben fog ebédelni, hogy mentegezni próbálja magát, mintha ő erre nem volna érdemes, míg zavarának véget nem vet Hátszegi, helyet mutatva Clementine mellett.

— Ide üljön, Margari (NK: Mint tudjuk, ez Margari.)

— Ide üljön, Margari.)

- 98 : 24 Margarinak híják? — szól (1886; NK: Margarinak hívják? — szólt)
- 31 verseket *vagy* miket szokott (NK: verseket szokott)
- 99 : 3 mestersége szüleményeit (1886; NK: mesterséges szüleményeit — sh. —)
- 6 között *van* Margari (1886; NK: között Margari)
- 11 celebritássá (1860: celebritassá — sh. —)
- 29 esküvőjök (NK: esküvőjük)
- 33 balgaságokat (1886; NK: balgaságot)
- 100 : 1 szívességével (1886; NK: szívességgel)
- 6 házisípkát (1886; NK: házisapkát)
- 13 Ne híjon (1886; NK: Ne hívjon)
- 15 vesztég (1886; NK: veszteg)
- 101 : 5 Henriette elszórtóságát (NK: Henriette szórakozottságát)
- 20 magával *sem* Bécsbe (NK: magával Bécsbe)
- 28 *bizonyos* piperészőnek (1886; NK: piperészőnek)
- 32 kikerüli a figyelmét (NK: kikerüli figyelmét)
- keltén (1886; NK: kelte)
- 33 nap (NK: napra)
- tudja *soha*, mi nap (NK: tudja mi nap)
- 102 : 2 divatárusnőhez (1886; NK: divatárusnőhöz)
- 17 vannak *azok* szöve (1886; NK: vannak szöve)
- 103 : 16 ezen fölyül (1886; NK: ezen fölül)
- 28 azalatt *majd* megtanítalak (NK: azalatt megtanítalak)
- 29 kell *a* megsárgult (NK: kell megsárgult)
- 104 : 2 mint *most* (1886; NK: mint *eddig*)
- 105 : 11 hívatlan *csevegőt* (1886; NK: hívatlan *fecsegőt*)
- 16 este (NK: este)
- ismerőjéhez (1886; NK: ismerőséhez)
- 32 ez éjjel (1886; NK: az éjjel)
- 106 : 7 éléje kerül (NK: élé kerül)
- 9 töltésről (NK: töltésről)
- 17 laktalan (NK: lakatlan)
- 29 hínak (1886; NK: hívának)
- 107 : 4 csárdásné (NK: csaplárosné)

Lap: Sor:

- 107 : 4 mikor *a* nyakunkba (NK: mikor nyakunkba)
32 biztatásokkal végigvezeté (1886; NK: biztatásokkal *aztán*
végigvezeté)
33 Clementine-t (NK: Clementinet)
- 108 : 14 ablakokban (NK: ablakban)
22 számlált *el* előtte (1886; NK: számlált előtte)
29 aztán (1886; NK: azután)
- 109 : 2 *az* a parasztsütemény (NK: a parasztsütemény)
3 okvetlen (NK: okvetlenül)
31 gyaníthatták (NK: gyanították)
képes egymaga (1886; NK: képes maga)
32 gúzsba csavarni (NK: guzsalyba csavarni)
- 110 : 28 pistolyt (1886; NK: pisztolyt)
- 111 : 1 szomszédjai (1886; NK: szomszédai)
3 hogy *a* helyére (1886; NK: hogy helyére)
7 héj (1886; NK: hej)
9 mégiscsak bedúdolt (1886; NK: mégis bedúdolt)
11 sztrengára fogni (NK: esztrengára fogni)
19 egyszer még életében (NK: még egyszer életében)
21 néki (1886; NK: neki)
33 két-két hajdúnak (1886; NK: két hajdúnak)
- 112 : 7 kikísértették (1886; NK: kikísérték)
28 megvert a két szeme (NK: megvert a szeme)
- 113 : 6 árvalány (1886; NK: árvalány)
10 egzotikus (1886: *enotica* — NK: *enoticus*)
14 elő ne venné (1886; NK: elő *nem* venné)
22 *a* Marcinak (NK: Marcinak)
32 *a* kis bodzafa (1886; NK: a bodzafa)
- 115 : 14 hajdani dallamok (NK: hajdani *andalgók*)
dallamok, miket cigány *nem is tud már húzni*, miket csak (1886;
NK: dallamok, miket csak)
16 Fáy *andalgó* szerzeményei (NK: Fáy szerzeményei)
20 felemelkedve (1886; NK: fölemelkedve)
29 multság-*e* ez (NK: multság ez)
- 116 : 13 köpönyegek (1886; NK: köpönyege)
19 elővette kerek (1886; NK: elővette a kerek)
- 117 : 4 pedig kétnapi (NK: pedig még kétnapi)
5 járás még idáig (NK: járás idáig)
6 házak és vendégfogadók (NK: *tanyak* és vendégfogadók)
24 szinte (NK: szintén)
- 118 : 4 hallgatag (1860: halgatag)

Lap: Sor:

- 118 : 5 egy sem bír (1886; NK: egyik sem bír)
6 éjszakán (NK: éjszaka)
28 kérdeni (NK: kérdezni)
- 120 : 3 felfedezetlenül (1886; NK: fölfedezetlenül)
10 fel nem (1886; NK: föl nem)
18 lehetett (NK: lehete)
- 121 : 3 magányosok (1886; NK: magánosok)
9 el e bányákat (NK: el a bányákat)
12 rabszolga vésője (1886; NK: rabszolga vésője)
13 felmegy (1886; NK: fölmegey)
14 magányvállalkozók (1886; NK: magán-vállalkozók)
28 érdekelt felek (1886; NK: érdekelt felek)
- 122 : 1 felfelé (1886; NK: fölfelé)
3 fürösztteni (1886; NK: fűrösztteni)
8 csatos (1860; 1886; NK: csattos)
19 mintaképeül (1886; NK: mintaképéül)
26 fonja át (1886; NK: fogja át)
- 123 : 17 vállat vontatott (1886; NK: vállat vont)
29 változik az alatt (NK: változik az idő alatt)
- 124 : 1 gúnyolódik (1886; NK: gúnyolódék)
4 kommandánstól (1860: komendánstól)
11 akit szerelmissé tett (1860; aki szerelmissé tett — sh. —)
17 nevetett rá (1886; NK: nevetett)
18 esküvését (NK: esküvést)
- 125 : 9 leteszi a képéről (1886; NK: leteszi képéről)
30 rátétetni (1886; NK: rátétetni)
- 126 : 22 el van rejtve (1860: e van rejtve — sh. —)
29 felcepelni (1886; NK: fölcepelni)
31 két lovat (1886; NK: két lovas)
- 127 : 1 kereket (1886; NK: kerekeket)
- 128 : 4 feltette (1886; NK: föltette)
6 fel a garadba (1886; NK: föl a garadba)
8 fel, Anica (1886; NK: föl Anica)
9 fel tudott (1886; NK: föl tudott)
33 szikrázott bele (NK: szikrázott bele a kő)
- 129 : 2 beláthatatlan (1886; NK: beláthatlan)
5 folyott (1886; NK: folyt)
12 veres (1886; NK: vörös)
minden részén (1886; NK: minden részén)
17 mozgásban, s (1886; NK: mozgásban,)
20, 394 : 9, 417 : 26 szinte (1886; NK: szintén.)

Lap: Sor:

- 129 : 32 mert leány (1886; NK: mert *te* leány)
130 : 4 náluk (1886; NK: nálók)
18 legyőzé a leány (1886; NK: legyőzé *vége* a leány)
21 senki *sem* más (1886; NK: senki más)
26 felnyílt (1886; NK: fölnyílt)
131 : 3 szól (NK: szólt)
4 fölmentem (1886; NK: fölmentem)
16, 296 : 24, 405 : 29 föl (1886; NK: föl)
19 megesküvék (1886; NK: megesküdött)
28 bízik *hozzám* (1886; NK: bízik *bennem*)
30 *lyánt* (1886; NK: *leányt*)
31 előbb (1886; NK: előbb)
tetőtől-talpig (1886; NK: tetőtől-talpig)
34 idekinn (1886; NK: idekünn)
132 : 1 *lyán* (1886; NK: *leány*)
7 szögletében (1886; NK: szögletében)
9 befedve (1886; NK: befödve)
16 honnét (1886; NK: honnan)
133 : 7 odakinn (1886; NK: odakünn)
9 kérdi (1886; NK: kérdé)
15 aranyakat (1886; NK: aranyokat)
34 mentek *dt* (NK: mentek)
134 : 11 viselt (1886; NK: visel)
13 felvett (1886; NK: fölvelt)
18 könnyeden (1886; NK: könnyedén)
135 : 1 félemlítőn (NK: félemlítően)
28 *az* egy (1886; NK: *ez* egy)
29 előbb (NK: előbb)
34 oda *alant* (1886; NK: oda*lent*)
136 : 17 izmos (1860; ismos — sh. —)
137 : 28 *zsinigre* (1860: *sinigre* — sh. —)
akasztja, s *szíve* (1886; NK: *akasztja és szíve*)
138 : 5 *felfúzta* (1886; NK: *fölfúzta*)
12 *hozva elő*, melyen (NK: *hozva*, melyen)
20 huszonegy karát (1886; NK: huszonnégy karát)
29 rendében volt (NK: rendben volt)
139 : 22 *vannak-e* külföldön (1886; NK: *vannak a* külföldön)
34 *elmondjam: hogy* itt (1886; NK: *elmondjam: itt*)
140 : 25 *lyánkám* (1886; NK: *leánykám*)
144 : 9 aki házasság (NK: aki *a* házasság)
18 Észrevétlenül, *akaratlanul*, úgy (1886; NK: Észrevétlenül, úgy)

Lap: Sor:

- 145 : 4 *dehát* ahol (1886; NK: de ahol)
5 *vőlegényi házhoz* (1886; NK: vőlegény-házhoz)
15 *akikben* (NK: akiben)
18 *hogy őt* ama (1886; NK: hogy ama)
hiszik (1886; NK: hiszi)
- 146 : 4 *izzadságot* (1860; 1886; NK: izzadságot)
27 *gyerekeket* (1886; NK: gyermekeket)
- 147 : 7 *szétszór tud* (NK: szétszór *az* tud)
8 *aki a közügyeket* (NK: ki a közügyeket)
9 *napszámbul* (NK: napszámból)
13 *meg éppen* akkor (1886; NK: meg akkor)
- 148 : 1 *és szavamat* (1886; NK: *én* szavamat)
2 *vettetem* (1860, 1886; NK: vettettem)
17 *hívásra* (1886; NK: hívásra)
33 *segíthetni* (1886; NK: segítni)
- 149 : 4 *hívé Henriette* (1860: *hívé Hermin*)
10 *csatlóستul* (NK: csatlóstól)
24 *Clementine* (1860: Clementina)
26 *kesztyűben járni* (NK: *csizmában járni*)
- 150 : 12 *nem tartotta érdemesnek* (1886; *nem érdemesnek*, NK: *nem*
érdemes)
17 *Ismét* egyedül (NK: *Innét* egyedül)
26 *azután meg* (1860: *azután még*)
- 151 : 1 *záporoktul* (1886; NK: záporoktól)
4 *serényét* (1886; NK: sörényét)
16 *borzadozva* (1886; NK: borzadva)
26 *leszaladtak* (NK: leszakadtak)
27 *paripa terhével keresztültörte* (NK: *paripa keresztültörte*)
- 152 : 15 *olyan ritkán* (NK: oly ritkán)
22 *rovátkról* (1886; NK: rovátról)
26 *hasadás* (1860; *hasadás — sh. —*)
- 153 : 6 *Éppen egy öl magas* (NK: *Ölnyi magas*)
22 *önkéntelenül* (1886; NK: *önkéntelenül*)
- 154 : 8 *ez csak játéka*, csak *szánkázás* (NK: *ez csak szánkázás*)
20 *rántással kirántá* (NK: *emeléssel kirántá*)
22 *talpra állítá* (NK: *csülöke állítá*)
- 155 : 7 *fogadásbul* (1886; NK: fogadásból)
12 *tréfából*, csak *játékbul* (1886; NK: *tréfából csak játékból*)
13 *haragbul* (1886; NK: haragból)
18 *zsúrlódás* (1886; NK: súrlódás)
22 *nyílásig* (NK: nyílásdig)

Lap: Sor:

- 155 : 30 utána; Olyan (1860; 1866; NK: után: Olyan – nyilvánvaló sh. –)
156 : 10 senkinek (1886; NK: senkinek *sem*)
157 : 11 erkélyéről (NK: erkelyéről – sh. –)
158 : 25 Külső Fehér vármegyében (NK: Alsó Fehér vármegyében)
29 amért (1886; NK: amiért)
159 : 4 mit *valami* távoli (NK: mit távoli)
30 beszélne (NK: beszélnie)
31 azok utoljára (1886; NK: azt utoljára)
160 : 20 magamforma (1860; maganforma – sh. –)
161 : 3 aki nincs (NK: ki nincs)
8 aki *a* rónán (1886; NK: aki rónán)
15 összejönnek (1886; NK: összejönnek)
16 *lyányaikkal* (NK: *leányaikkal*)
hozományokat (1886; NK: hozományukat)
162 : 7 *lyányát* (1886; NK: *leányát*)
29 tüszőjéből (1886; NK: tüszőjéből)
163 : 11, 211 : 13, 377 : 1, 387 : 23, néhány (1886; NK: néhány)
13 csak *vakra* volt (NK: csak *fojtásra* volt)
165 : 4 *barátnét* (1886; NK: *barátnőt*)
5 *ez* (NK: *az*)
10 alsóbb *köröket* (NK: alsóbb *rétegeket*)
12 legfőljebb (1886; NK: legfelebb)
21 *maltrétrozott* (1860: *maltraitrozott*, – 1886; NK: *maltraitrozott*)
166 : 4 *igen* szívesen (1886; NK: szívesen)
20 *a valódi*, *durva* (NK: *a durva*)
ha *nagyon-nagyon* (1886; NK: *ha nagyon*)
21 magát *valakitől*, *akkor* (NK: magát, *akkor*)
167 : 10 ország *határáig* (1886; NK: ország *határáig*)
22 *hívták* (1886; NK: *hívták*)
30 *belégyezett* (1886; NK: *beleegyezett*)
168 : 3 *báلكirályné* (1886; NK: *báلكirálynő*)
15 *akit* mindenki (1886; NK: *aki* mindenki)
irigyl azért, *hogy gazdag*, *s aki mindenkit irigyl* azért, *hogy szegény* (1886; NK: *irigyl* azért, *hogy szegény*)
21 *akinek* nevét (1886; NK: *akinek a nevét*)
169 : 21 *amilyen*nel bírnak (1860: *amilyennek* bírnak – sh. –)
23 *pillangót ábrázolt*, *szinte feketére edzett ezüstből*, *melynek szinte két tündöklő szeme* (1886; NK: *pillangót ábrázolt, szintén két tündöklő szeme*)
170 : 4 *Márm*ost (1886; NK: *Most már*)
22 *bányásztisztnek* (1886; NK: *bányatisztnek*)

Lap: Sor:

- 171 : 21 *bányásztisztne* (1886; NK: *bányatisztne*)
    toalettja (1886; NK: *toalettje*)
    28 *az új ékszereket* (NK: *az ékszereket*)
    34 *bányásztiszt* (1886; NK: *bányatiszt*)
172 : 15 *tűnjék; valami szögletben, valami oszlop* (1886; NK: *tűnjék; valami oszlop*)
    17 *halavány* (1886: *halovány*)
    25 *már e termet* (1886; NK: *már a termet*)
173 : 19 *érezni* (NK: *érzeni*)
174 : 2 *legirtóztatóbb* (1886: *legirtózatossb, NK.: legirtózatossabb*)
    7 *percig sem* (1886; NK: *percig nem*)
    17 *ki tőle soha nem* (1886; NK: *ki soha tőle nem*)
175 : 10 *fog semmi kellemetlenség* (1886; NK: *fog kellemetlenség*)
    28 *fedezni fel* (1886; NK: *fedezni föl*)
176 : 5 *akkor* (1886; NK: *ekkor*)
    9 *távollévő* (1886; NK: *távolvevő*)
    27 *azt a hírhedett* (1886; NK: *ezt a hírhedett*)
177 : 6 *a tárgyról* (1886; NK: *e tárgyról*)
    9 *ittén van* (1886; NK: *itt van*)
    12 *a köznép egy része* (1886; NK: *a köznép egyrészt*)
    17 *egynéhány* (1886; NK: *egynehány*)
    18 *kimenetele* (1886; NK: *kimenete*)
178 : 6 *kimélytelenül* (1886; NK: *kiméleltenül*)
    19 *ezek után* (NK: *ezután*)
179 : 4 *érhetett tárgyhoz* (NK: *érhetett ideálhoz*)
    5 *nevetségnek* (1886; NK: *nevetségemesk*)
    21 *ott leskelődnek* (1886; NK: *leskelődnek*)
    23 *esőtül* (1886; NK: *esőtől*)
    24 *megpiszkolva* (NK: *piszkolva*)
    29 *távol magyar megyékből* (1886; NK: *távol megyékből*)
180 : 7 *csapatostul* (1886; NK: *csapatostól*)
    13 *kívül egyéb* (NK: *kívül más*)
    22 *álpeseinek* (NK: *alpeseinek*)
    26 *azt mondta* (NK: *azt is mondta*)
    28 *rá* (NK: *reá*)
181 : 1 *és a réműletet* (1886; NK: *és réműletet*)
    11 *összekötő eszmének* (NK: *eszmének*)
    12 *és a legrettentőbb* (NK: *és legrettentőbb*)
182 : 19 *hogy az nekem* (1886; NK: *hogy ez nekem*)
173 : 19 *a feleségét* (1886; NK: *feleségét*)
    22 *a szép Marióra* (1886; NK: *a Marióra*)

Lap: Sor:

- 184 : 1 magányos (1886; NK: magányos)
7 szeptember (1860: september)
18 mert ez (1886; NK: mert az)
20 kőüregekbe (1886; NK: kőüregbe)
23 hófőrgeteg (NK: hófergeteg)
28 ül, és fonja (1886; NK: ül s fonja)
26 szükségökre (1886; NK: szükségükre)
- 185 : 5 mit is akarnának (NK: mit akarnának)
7 s ha éhes (1886: ha éhes)
27 s amidőn (NK: s midőn)
29 ursu talpait (NK: ursu mancsait)
34 enyim (1886; NK: enyém)
- 186 : 2 megmondja-e (1886; NK: elmondja-e)
- 187 : 1 hanem az örök (1886; NK: hanem örök)
11 betért (1886; NK: s betért)
- 188 : 2 sokkal előbb (1886; NK: sokkal előbb)
előre rendezték (1886; NK: előre tervezték)
16 felkerekedik (1886; NK: fölkeredik)
- 189 : 3 felfelé (1886; NK: föl felé)
fedi (1886; NK: földi)
14 átkozott gonosz manőver (1886; NK: átkozott manőver)
29 felocsúdik (1886; NK: fölocsúdik)
- 190 : 1 hajját (NK: hajsztát)
2 mondják (1886; NK: mondjuk)
17 monda (NK: monda)
- 191 : 7 eltávoztával (NK: eltávozásával)
30 damaszt (1860; damast 1886; NK: damask)
- 192 : 16 a földre (1886; NK: földre)
26 felnyergeltem (1886; NK: fölnyergeltem)
28 szerencsémre (1886; NK: szerencsére)
- 193 : 10 ismertem (1886; NK: ismerem)
13 öt (NK: ötöt)
24 kérdezem tőle (1886; NK: kérdeztem tőle)
25 felelé (1886; NK: felelte)
- 194 : 24 emelé fel (1886; NK: emelé föl)
30 mely e konyhó (1886; NK: mely a konyhó)
- 195 : 30 fáj ezt (1886; NK: fáj ezt)
33 álló szent szobornak (NK: álló szobornak)
- 196 : 3 fúni (1886; NK: fújni)
6 gyöngé (1886; NK: gyenge)
13 fúttam (1886; NK: fújtam)

Lap: Sor:

- 197 : 12 ezóta (NK: azóta)
31 csak az álarc (NK: csak lárvája)
- 198 : 23 erszényt (1860: ersényt — sh. —)
- 199 : 21 láthatlanná (NK: láthatatlanná)
28 önkényt (1886; NK: önként)
31 tégedet (NK: téged)
- 200 : 30 megragadta egyik kezét (NK: megragadta kezét)
- 201 : 24 tört hangbám (1886; NK: tört hangon)
- 202 : 4 csörgött alá (1886; NK: csurgott alá)
7 fel (NK: föl)
22 szorítása alól (1886; NK: szorításai alól)
29 hogy arról az (1886; NK: hogy az)
- 203 : 2 egyre a birkózás (1886; NK: egyre birkózás)
6 süket (1886; NK: siket)
7 a következő (1886; NK: következő)
16 fejül (1886; NK: fekül 1860: felyül)
21 bükkfáról (1860; bükfáról)
25 a cső hegye (1886; NK: a cső hegye)
- 204 : 12 szolgálni; bizonynal nagyon meg fogom szolgálni; előre (NK: szolgálni; előre)
21 szívem fenekén nem lakik (1886; NK: szívem fenekén lakik)
27 erőtetett (1886; NK: erőltetett)
30 előről (1886; NK: elülről)
utóig (1886; NK: utóljáig)
- 206 : 3 híressé e tényt, mert hiszen minden hosszú életnek halál a vége, mint inkább (1886; NK: híressé e tényt, mint inkább)
19 ingrediencia (1886; NK: ingredencia)
- 207 : 32 szerecsény orvos (1886; NK: szerecsen orvos)
- 208 : 1 szerecsény (1886; NK: szerecsen)
14 s ez az egész (1886; NK: s az egész)
31 amit ez öregember (1886; NK: amit az öreg ember)
- 209 : 5 használ semmit. Nem használ semmit. Most már (1886; NK: használ semmit. Most már)
6 másíkok (NK: másíkok)
29 lány (NK: leány)
30 Pestrül (1886; NK: Pestről)
- 210 : 12 vállvonítva (NK: vállat vonva)
20 míg ő megérkeznek (NK: míg megérkeznek)
23 postillon d'amourt (1860; 1886; NK: postillion d'amourt)
- 211 : 5 béküljek ki (1860: béküljék ki — sh. —)
7 kapnak-e (1886; NK: kapna-e)

Lap: Sor:

- 212 : 18 a kezét (1886; NK: kezét)
- 213 : 3 Az én (1886; NK: ez az én)
5 árva gyereket (1886; NK: árva gyermeket)
33 erőtetve (NK: erőltetve)
- 214 : 1 könyörgeni (1886; NK: könyörögni)
4 Neki még (1886; NK: Néki még)
5 nagyapja (1886; NK: nagyapa)
25 koránse (NK: korántse)
31 vállat vontott (NK: vállat vont)
- 215 : 3 fel térdeiről e szóra (1886; NK: fel e szóra)
5 hallgatott senkire (1886; NK: hallgatott *most már* senkire)
18 házrul házra (1886; NK: házról-házra)
33 az nem volt (1886; NK: ez nem volt)
- 216 : 11 Azzal futott *be* a szobába (1886; Azzal futott a szobába,
NK: Azzal futott *az inas* a szobába)
23 kémény szeleltető odújába (1860; kémény szemleltető odújába
— sh. —)
32 Kálmánnál (1886; NK: Kálmánnal)
- 217 : 4 nagy szerényen (1886: *nagyon szerényen* — NK: *nagyon*
serényen)
5 mindnyájukon (1886; NK: mindnyájokon)
9 Jelen voltak ott (1886; NK: Jelen volt ott)
23 elégtételvésszel (1886; NK: elégtételvésszel)
31 engedj még egy (1886; NK: engedj meg egy)
- 218 : 5 belélpjek (1886; NK: belélpjek)
27 hanem végső (NK: hanem a végső)
- 219 : 2 könyjeit (NK: könyeit)
19 azt a buzgó (1886; NK: ezt a buzgó)
- 221 : 14 akármit (1886; NK: akármint)
18 megnevezek, s hosszú (1886; NK: megnevezek és hosszú)
26 és soha vissza nem (1860; és soha *nem* vissza nem)
34 hogy mármost (1886; NK: hogy most)
- 222 : 2 örökösét (1860: örösökét — sh. —)
- 223 : 1 Kengyelesy (1860: Kengyelessy)
14 valóságos Eldorádó (NK: valóságos Aranjuez)
15 grófnőnek (NK: grófnénak)
- 224 : 17, 227 : 23, 228 : 13, 18, 273 : 31 grófnő (1886; NK: grófné)
1 igen dicsérnek (1886; NK: *nagyon* dicsérnek)
16 ez ifjút (1886; NK: az ifjút)
19 meg kellett vele ismerkednie (1886; NK: meg kellett ismer-
kednie)

Lap: Sor:

- 224 : 20 jó ismerősük (1860: jól ismerősük — sh. —)
23 boszontotta (1886; NK: boszantotta)
26 öntül (1886; NK: öntől)
27 keressem föl (1886; NK: keressem fel)
32 otthagya őket a (NK: otthagya a)
- 225 : 15 önkénytelenül (1886; NK: önkéntelenül)
22 meg (1886; NK: még)
34 kik egyik (NK: egyik)
- 226 : 14 kegyes (NK: kedves)
15 a történetét (NK: történetét)
21 amilyet (1886; NK: amilyent)
34 táncolta a kvadrillt (NK: táncolta s kvadrillt — sh. —)
- 227 : 7 mindenkinek (1860: mindenek)
- 228 : 7 magányteremébe (1886; NK: magánterembe)
14, 15 grófnőnek (1886; NK: grófnénak)
20 néhány (NK: néhány)
32 hova (1886; NK: hová)
33 és azok (1886; NK: s azok)
34 No, ugye mondja (1886; NK: No mondja ugye)
- 229 : 28 nagyapja új végrendeletet (1886; NK: nagyapja végrendeletet)
- 230 : 15 kitagadatasát (1886; NK: kitagadását)
22 ez a szokása (1886; NK: az a szokása)
24 ékszerét sem (NK: ékszereit nem)
31 vennék neked ékszereket (1886; NK: vennék ékszereket)
- 231 : 26 nem akarja (1886; NK: sem akarja)
29 okait (1886; NK: okát)
- 232 : 6 jár; ide több kell mint ész; ide érzelem (1886; NK: jár; ide érzelem)
- 233 : 8 valami, mást (1886; NK: valami mást)
- 234 : 9 Kit találunk (1886; NK: Kit találunk)
10 éppen az elveszett (1886; NK: éppen elveszett)
- 235 : 13 felvonásaiban (1886; NK: felvonásában)
31 utánjárásra (1886; NK: utánjárásra)
33 a növeldeből (1860: az önveldéből — sh. —)
- 236 : 4 negyvenezer (1860: 40 ezer)
8, 342 : 9, 343 : 20, 358 : 9, bárónő (1886; NK: báróné)
26 csak meg ne ijedjen (1886: csak ne ijedjen — NK: csak ne ijedjen meg)
- 237 : 1 hogy Fatia Negra (1886; NK: hogy a Fatia Negra)
4 világról (1886; NK: világból)
mielőtt titkát elmondhatta (1886; NK: mielőtt elmondhatta)

Lap: Sor:

- 237 14 beszélté *azt* el (1886; NK: beszélté el)
23 hírhedett (1886; NK: hírhedt)
- 238 : 1 ily emberlakta (NK: ilyen emberlakta)
2 állnak (NK: állanak)
21 belől (1886; NK: belül)
23 ha börtönben (NK: ha a börtönben)
31 Szeretnél engemet (1886; NK: Szeretnél-e engemet)
- 239 : 6 ha szeretsz-e (NK: ha szeretsz)
23 holmimet (1886; NK: holmimat)
- 240 : 19 táncba (1886; NK: táncra)
23 min gondolkoztál (1886; NK: min gondolkozol)
24 felrezzent (1886; NK: fölrezzent)
33 gondolatját (1886; NK: gondolatát)
- 241 : 26 felvettetjük (1886; NK: fölvetetjük)
vívvezetőket (1860: vívvetőket — sh. —)
27 barlang száját (NK: barlang száját)
30 én is így (1886; NK: én is úgy)
32 hallgassuk meg, amit te beszélsz, s esküdtezzük meg egymást
(NK: hallgassuk meg egymást)
- 242 : 4 fürteit (NK: fűrtjeit)
20 gyulladt el (1886; NK: gyulladt fel)
23, 255 : 28 veres (1886; NK: vörös)
26 feloszolnék (1886; NK: föloszolnék)
27 újonnan (NK: újonan)
29 felhalmozva (1886; NK: fölhalmozva)
31 felett (1886; NK: fölött)
- 243 : 3 ötven akós (NK: huszonöt akós)
19 veres (1886; NK: vörös)
20 feleregetni (1886; NK: föleregetni)
- 244 : 3 lányok (1886; NK: leányok)
4 csendes (1886; NK: csöndes)
egy helyben (NK: egy helyen)
5 gyeplüt (1886; NK: gyepűt)
15 nem volt is jelen (1886; NK: nem is volt jelen)
17 hitves feleségét (NK: hites feleségét)
amíg (NK: míg)
- 246 : 2 hívek hozzám (NK: hívek hozzám — sh. —)
10 mi megesküdni, és akik jelen vannak, mind erre fognak esküdni
örök titoktartást (NK: mi megesküdni, örök titoktartást)
13 felmenni (1886; NK: fölmenni)
18 felemelve (1886; NK: fölemelve)

Lap: Sor:

- 246 : 20 *tűzve* azt (1886; NK: *tűzte* azt)
23 *felemelte* (1886; NK: *főlemelte*)
- 247 : 9 *nincs semmi* (NK: *nincsen semmi*)
28 *levéve* (1886; NK: *levevén*)
33 *kísértetes* (NK: *kisérteties*)
- 248 : 11 *Mózes* (1860; *Mózsés*)
- 249 : 2 *volna fején* (NK: *volna a fején*)
4 *neki már* semmit (NK: *neki semmit*)
9 *ahol* (1886; NK: *hol*)
18 *jön ki testéből* (NK: *jön ki a testéből*)
- 250 : 2 *fogózzék* (NK: *fogózzék*)
11 *s jajveszékelve* (1886; NK: *jajveszékelve*)
16 *azután* (1886; NK: *aztán*)
24 *felállítva* (1886; NK: *fölállítva*)
Az egyik serpenyőre ráültetem Anicát, s a másik serpenyőre
annyi aranyat (NK: *Az egyik serpenyőre annyi ara-*
nyat)
26 *felemeli*, (1886; NK: *főlemeli*,)
32 *felemelték* (1886; NK: *főlemelték*)
33 *ráteteté* (1886; NK: *rátevé*)
- 251 : 5 *könyökkel* (1886; NK: *könyökével*)
12 *aranytelt* (1886; NK: *arannyal telt*)
15 *Öreg Onuc* (1886; NK: *Az öreg Onuc*)
hacukájuknál (1886; NK: *hacukájoknál*)
19 *ahova* (1886; NK: *ahová*)
21 *szeretkőzni* (1886; NK: *szeretkezni*)
27 *feje felett* (1886; NK: *feje fölött*)
29 *felkap* (1886; NK: *főlkap*)
30 *serpenyőrül* (1886; NK: *serpenyőről*)
- 252 : 8 *előbb* (1886; NK: *előbb*)
12 *fogsz-e magaddal* elvinni (1886; NK: *fogsz-e elvinni*)
27 *felemelt* (1886; NK: *főlemelt*)
- 253 : 15 *fejem felett* (1886; NK: *fejem fölött*)
31 *magánybeszédét* (1886; NK: *magánbeszédét*)
- 254 : 6 *felállva* (1886; NK: *fölállva*)
13 *engemet* (NK: *engem*)
15 *el ott* engemet (1886; NK: *ott el* engemet)
16 *fúttam* (1886; NK: *fújtam*)
21 *fejed felett* (1886; NK: *fejed fölött*)
24 *hátad megé* (1886; NK: *hátad mögé*)
- 255 : 12 *felkapott* (1886; NK: *főlkapott*)

Lap: Sor:

- 255 : 28 *e* kék pokollánggal egyetemben (1860: a kék pokolláng egyetemben — sh. —)
32 bele *e* rémséges (NK: bele *a* rémséges)
- 256 : 1 ahova (1886; NK: ahová)
2 fellobbant (1886; NK: föllobbant)
9 olvasztó ajtajától (1886; NK: olvasztó-ajtótól)
16 kezébe ragadt (1886; NK: kezébe ragadott)
18 kádokhoz (1886; NK: kádakhoz)
28 ser (1886; NK: sör)
31 Felrepedezett (1886; NK: Fölrepedezett)
33 Tárének (1886; NK: Tárénak)
- 257 : 3 valaki *ismét* a menyasszony (1886; NK: valaki a menyasszony)
5 felszakítá (1886; NK: főlszakítá)
13 kopogatva (1886; NK: kopogtatva)
14 kezével (1886; NK: kezeivel)
- 258 : 2 *a* legjobb időjárás (1886; NK: legjobb időjárás)
- 259 : 7 annak *a* számlája (NK: annak számlája)
10 kálkulussal (NK: kálkulással — sh. —)
Négylovas (NK: *A* négylovas)
28 tornácon át *s* messziről (1886; NK: tornácon át *már* messziről)
- 260 : 22 ha *a* szekere (1886; NK: ha szekere)
27 bosszontotta (1886; NK: boszantotta)
- 261 : 10 előbb (1886; NK: előbb)
9 le akart *tenni végképpen* (NK: le akart *végképpen tenni*)
- 262 : 12 védje *maga* magát (NK: védje magát)
27 azonfejül (1886; NK: azonfeül)
- 263 : 3 Segítsek főzni (1886; NK: Segíthetek főzni)
19 gyerek (NK: gyermek)
29 könnyeden (1886; NK: könnyedén)
fütyörészve (1886; NK: fütyürészve)
33 dolgoznak (1886; NK: dolognak)
- 264 : 7 emlékezik (1886; NK: emlékszik)
- 265 : 4 valami (NK: valamely)
12 lejjebb (1860; lejjebb 1886; NK: lelyebb)
21 ordítá rá (NK: ordítá rá)
- 266 : 1 árthattak (1860: ártattak — sh. —)
27 összekötözött (1886; NK: összekötött)
30 állószekrény (1886; NK: *faliszekrény*)
32 el volt tűnve (NK: el volt tűntetve)
- 268 : 2 szokatlanul (NK: szokatlan)
- 269 : 20 háborítatlanul (1886; NK: háborítatlanul)

Lap: Sor:

- 269 : 21 feljöttéig (NK: feljötteig)
23 ezúttal (1886; NK: ezután)
- 270 : 14 aztán (NK: azután)
23 helyében (1886; NK: helyébe)
24 elkezdenék (1860; elkezdenék — sh. —)
27 téríték észére (1860: teríték észére — sh. —)
30 a homlokát (NK: homlokát)
31 ilyenforma (1886; NK: ilyforma)
- 271 : 8 magányszobájába (1886; NK: magán szobájába)
26 Ez egy igen derék (1886; NK: Ez igen derék)
- 272 : 14 és mégis (1886; NK: én mégis)
26 özvegyasszony (NK: öregasszony)
- 273 : 18 bárónó (1886; NK: grófné) — Itt Jókai nyilvánvalóan tévedett.
29 puskaággal (1886; NK: puskaaggal)
- 274 : 10 nagy veszteségek (1886; NK: veszteségek)
11 nagysádnak (NK: nagyságodnak)
17 az mindig (NK: azt mindig)
23 útra (NK: útra — sh. —)
27 szeretném tudni, hogy (NK: szeretném, hogy)
- 275 : 27 gavallér nem (1886; NK: egy gavallér sem)
rendi szerint (1886; NK: rendje szerint)
- 277 : 30 ennek a tudatát (1886; NK: ennek tudatát)
- 278 : 15 észébe (NK: eszében)
- 279 : 8 odadom (NK: odaadom)
27 bárónőhöz (1886; NK: bárónőhoz)
Olyan hamar (1886; NK: Oly hamar)
- 280 : 20 egynehány (1886; NK: egynehány)
21 igen becsületes (NK: becsületes)
- 281 : 2 Makkabeusé (1886; NK: Makkabesküé)
6 olyan nagyon (NK: oly nagyon)
27 gondoskodom elébb (NK: gondoskodom)
- 282 : 19 szíjra (1860; 1886; NK: szíjra)
- 283 : 4 hegyaljáról (1860: hegyaljairól)
13 restellem (1860: restelem)
- 284 : 10 tengelycsavarok, meg van-e kenve a tengelyforgó, el van-e téve
(NK: tengelyforgók, el van-e téve)
- 285 : 21 messze (1886; NK: messzire)
- 286 : 4 felemelte (1886; NK: fölemelte)
11 hajszolnom (1886; NK: hajszolni)
21 nézelődni (1886; NK: nézegetni)
31 kocsisi tempóra (NK: kocsis tempóra)

Lap: Sor:

- 287 : 20 egyre *távolabb* (1886; NK: egyre *tovább*)
31 Örrödög (1886; NK: Ördög)
32 vele együtt (1886; NK: *velük* együtt)
akkasztófára (1886; NK: akasztófára)
- 288 : 33 hát *hiszen* itt van (1886; NK: hát itt van)
- 289 : 9 de amit (1886; NK: de mit)
15 aztán (NK: *azután*)
20 megragadtak (NK: *megmaradtak*)
28 csaplárné (1886; NK: csaplárosné)
- 290 : 4 szedtevette (1860; 1886; NK: szedte *vedte*)
9 Hej (1886; NK: Héj)
15 Biz *az* azt (1886; NK: Biz *azt*)
- 291 : 7 mért (1886; NK: *miért*)
- 292 : 4 *kőkorsót* (NK: *cserépkorsót*)
12 gazdasszonya (1886; NK: *gazdaasszonya*)
13 csalatkozik a *sors* (NK: csalatkozik a *fátum*)
23 holmiket (1886; NK: *holmikat*)
24 hintórul (1886; NK: *hintóról*)
- 293 : 12 a *kotyogóst* szájához emelte (1886: a *szájához a kotyogóst emelte*
NK: a *kotyogóst a szájához emelte*)
21 csudálatos (NK: *csodálatos*)
22 csudálatos (NK: *csodálatos*)
26 regényesség *után* (NK: regényességre)
33 a kétségbeesését (NK: kétségbeesését)
- 294 : 2 a kezüket (NK: *kezüket*)
7 porcelánföldből (NK: *porcelán-földből*)
23 önkénytelenül (1886; NK: *önkéntelenül*)
27 Mért (NK: *Miért*)
33 szivartárcáját (1886; NK: *a szivartárcáját*)
- 295 : 9 föl fejét (1886; NK: *fel a fejét*)
21 az a bor *is* (1886; NK: az a bor)
22 kettő közül egy (NK: *kettőjük* közül egyik)
- 296 : 1 kebléből (1886; NK: *kebeléből*)
4 mikorra (1886; NK: *mikor*)
8 gondolá (1886; NK: *gondolta*)
9 félrevoná (1886; NK: *felvoná*)
16 e három (1886; NK: *a három*)
21 Gerzson (1886; NK: *Gerzson úr*)
29 Most *már* (NK: *Most*)
32 megholt (1886; NK: *meghalt*)
- 297 : 21 *suttoga* (1886; NK: *suttogd*)

Lap: Sor:

- 297 : 28 *semmiség* — *suttoga* (NK: *semmiség* *suttogá*)
- 298 : 3 *önkényt* (1886; NK: *önként*)
5 *hazudáshoz* (1886; NK: *hazudozáshoz*)
16 *ki férjét* (NK: *ki az ő férjét*)
32 *mikorra* (1886; NK: *mikor*)
- 299 : 8 *főlébred* (1886; NK: *felébred*)
9 *hogyan az este* (1886; NK: *hogyan este*)
13 *kulacs sem volt* (1886; NK: *kulacs nem volt*)
- 300 cím: *Babérossy Leánder* (1860; *Babérossy Leánder*)
- 301 : 33 *kukoricafosztásra* (1886; NK: *kukoricafosztásra*)
- 302 : 5 *kocsmáros nagyot* (1886; NK: *kocsmáros is nagyot*)
11 *asszonyoktól* (1886; NK: *asszonyoktól*)
19 *a hónap alatt* (1886; NK: *hónap alatt*)
s *ha azt* (1886; NK: *s ha ezt*)
25 *mert az* (1886; NK: *mert ez*)
29 *disznóhajtsárok* (1860; *disznóhajtsárok*)
- 303 : 32 *Zöldhátú takácsot* (NK: *Zöldhajú takácsot*)
34 *szemtelenségekre* (1886; NK: *szemtelenségekre*)
- 304 : 4 *előadásukba* (1886; NK: *előadásukra*)
5 *mert ez elkezdeti* (1886; NK: *mert az elkezdeti*)
11 *nemsokára megint visszajött* (1886; NK: *nemsokára visszajött*)
33 *duenna* (1860; 1886; NK: *duegna*)
- 305 : 4 *párterem* (NK: *parterem*)
- 307 : 7 *pálcapáripája* (1886; NK: *vesszőpáripája*)
- 308 : 3 *találunk* (NK: *találunk*)
- 309 : 28 *veres* (1886; NK: *vörös*)
- 310 : 13 *könyveiket* (1860; *könyveiket*, 1886; NK: *könyveiket*)
16 *Nehány* (1886; NK: *Néhány*)
- 311 : 23 *komédiának* (NK: *komédiának* — sh. —)
29 *tökéletesíteni* (NK: *tökéletesíteni*)
31 *mosolygott* (NK: *mosolygott* — sh. —)
- 312 : 25 *nem érzek semmit* (1886; NK: *nem érzek én semmit*)
31 *koldulok a zöldséges kofáktól levesbe valót* (1886; *a zöldséges kofáktól levesbe valót* NK: *a zöldséges kofáktól kérek levesbe valót*)
- 313 : 14 *valaki a feje* (1886; NK: *valaki feje*)
29 *érdekelje magát értem* (NK: *érdeklődjék irántam*)
- 314 : 13 *merre* (1886; NK: *amerre*)
14 *tagadjanak el, hírszteljenek el, mint halottat* (1886; NK: *tagadjanak el, mint halottat*)
31 *vállat vontott* (NK: *vállat vont*)

Lap: Sor:

- 314 : 33 be nem mernék (1886; NK: be ne mernék)
315 : 6 hogy a könnyelmű (1886; NK: hogy e könnyelmű)
21 rettenetesen (1886; NK: rettenetes)
316 : 26 kikiáltani (1886; NK: kikiáltani)
317 : 4 azt a zavart (1886; NK: a zavart)
12 önkénytes vallomást (1886; NK: önkéntes vallomást)
17 mi neve önnek (NK: mi a neve önnek)
19 Kálmán (1860: Szilárd)
318 : 2 fekünni (NK: feküdni)
5 melyre az volt (1886; NK: melyre ez volt)
7 rokonimat (1886; NK: rokonaimat)
12 húgom öccse (NK: néném öccse)
24 kötelezvények (1886; NK: kötelezettségek)
25 húgom öccse (NK: néném öccse)
319 : 14 társalkodóné (1886; NK: társalkodónő)
320 : 1 ahol ő (1886; NK: ahol az)
7 emiatt (NK: amiatt)
22 ha a pörének (1886; NK: ha pörének)
321 : 9 s akkor maga aztán szaladhat (1886; NK: s akkor maga szaladhat)
22 valami gazdaságot (1886; NK: egy kis gazdaságot)
23 A biz igaz (1886; NK: Az biz igaz)
29 sétála (NK: sétált)
32 őt (1886; NK: őtet)
34 megfordulva a fél sarkán (1886; NK: megfordulva a sarkán)
322 : 30 Keresse elő a csibukom szarát (NK: Eressze a csibukom szarát)
323 : 9 az megtudni (1886; NK: azt megtudni)
12 egy test egy lélek (1886; NK: egy test lélek)
15, 354 : 9, 11, 29, 394 : 5, alunni (NK: aludni)
18 faggatni (1860: fakgatni)
20 be a szemedet (1886; NK: be szemedet)
30 tégedet (1886; NK: téged)
31 Clementine (1860: Klementina)
324 : 4 Lángainé (1860: Lángayné)
9 hogy a perét (1886; NK: hogy perét)
20 elébbre (1886; NK: előbbre)
27 köztisztviselőket (1860: köztisztelőket)
325 : 1 huzamosb (NK: huzamosabb)
7 ezen a kérdésen (NK: ezen kérdésen)
9 válláról (1886; NK: vállairól)
vármegyéére (NK: vármegyéjére)

Íap: Őor:

- 325 : 32 kötelezettségei vannak (1886; NK: kötelezettsége van)
- 326 : 5 akként (1860: aként)
15 elfogadni (1860; elfogadn — sh. —)
16 valószínűleg így (1886; NK: valószínűleg)
- 327 : 4 ezáltal (NK: azáltal)
7 kevesbé (1886; NK: kevésbé)
16 infiltráltatott (1860; 1886; NK: infiláltatott)
23 kikérdeztetni (NK: kérdeztetni)
- 328 : 26 méltóztatott (1860: méllóztatott — sh. —)
29 pallóru (NK: padlóru)
32 Kalapját felcsapta (1886; NK: Kalapját felkapta)
- 329 : 8 a kaszárnya előtti (1886; NK: a Károly kaszárnya előtti)
17 De az a (NK: De ez a)
20 naponkint (NK: naponként)
26 dilemma (1860; 1886; NK: dilemna)
- 330 : 6 szőlejebe (1860; 1886; NK: szőllejebe)
8 uradalmára (1860: uradalmáa — sh. —)
9 ügyvédével (NK: ügyvédjével)
14 itt van három (NK: itt van a három)
32 hova (1886; NK: hová)
34 hallgatózó (NK: hallgatózó)
akiket (1886; NK: kiket)
- 331 : 34 úri szeszélyei (NK: úr szeszélyei)
- 332 : 11 S azután (NK: azután)
16 változatokat (NK: változásokat)
- 333 : 14 balet-ördögök (1860; 1886; NK: ballet-ördögök)
25 Ne haragudjon (1886; NK: Ne haragudjék)
- 334 : 3 olyan nagyon (NK: oly nagyon)
4 Jőjjön (1860: Jőjön)
6 ordíta (1886; NK: ordítá)
8 sehova (1886; NK: sehová)
11 elég lesz kétszáz (NK: elég kétszáz)
26 ahogy makacs (NK: ahogy a makacs)
27 nincsen (1886; NK: nincs)
32 alázatos (1886; NK: alázatosan)
- 335 : 7 Monori úr volt az (NK: Monori volt az)
18 elmondott szavainak.
— Engemet elfogni (NK: elmondott szavainak,
Margari felé indulva. — Engemet elfogni)
26 karéjban (1860; 1886; NK: karélyban)
30 illetőleg a félelem (NK: hihetőleg a félelem)

Lap: Sor:

- 336 : 27 rafinírozott (1860; 1886; NK: rafinírozott)
30 hogy a negyvenből (NK: hogy negyvenből)
- 338 : 6 beültetni (1886; NK: beleültetni)
- 339 : 4 előtte Gerzsonnak azzal (1886; NK: előtte azzal)
20 tanúbizonyosságul (1886; NK: tanúbizonyosságul)
21 téve a házndí, annak (NK: téve, annak)
24 földszint (NK: földszintet)
- 340 : 5 amikor (1886; NK: mikor)
12 szögletből (1886; NK: szegletből)
25 megpillanták (1886; NK: megpillantották)
- 341 : 11 Hova (1886; NK: Hová)
12 sipíta (1886; NK: sipítá)
15 Hahaha (1886; NK: Hahaha)
16 hova (NK: hová)
27 semmi tréfát sem látok benne (1886; NK: semmi tréfát nem talállok benne)
31 először is (NK: először)
33 végtére (NK: végre)
34 hogy (NK: hegy — sh. —)
- 342 : 2 ahogy téged (1886; NK: hogy téged)
17 ami énvelem és a bárónóval (1886; NK: ami velem és a bárónéval)
20 vállat vonított (NK: vállat vont)
25 bárónótól (1886; NK: bárónétól)
28 bárónóval (1886; NK: bárónéval)
- 343 : 12 befulladás előtt (1886; NK: befulladás előtt)
21 visszatértét, mert Gerzson (NK: visszatértét, azért, hogy Gerzson)
24 eszét (NK: az eszét)
- 344 : 18 zsemlyéket (NK: a zsemlyéket)
23 micsoda falu fog (1886; NK: micsoda fog)
25 egypár zsemlyét (1886; NK: egy zsemjét)
27 mivel (NK: amivel)
- 345 : 3 A lovak már nem (1886; NK: A lovak nem)
26 sokkal is (1886; NK: sokkal)
- 346 : 7 visszatért kocsisához (NK: visszatért a kocsisához)
25 sem szenvedhetett (1886; NK: nem szenvedhetett)
30 kedveért (1886; NK: kedvéért)
- 347 : 2 virasztják (1860: virasztják)
15 vállat vonított (NK: vállat vont)
33 Dehogy hallani azt (1886; NK: Dehogy hallani)

Íap: Őor:

- 348 : 12 önt egy nyomorult (NK: önt nyomorult)
34 *kaszinóba* (1886; NK: *casinóban*)
- 349 : 7 zsúptetű (1860; 1886; NK: *zsupptetű*)
15 *magamnak* (1860 *magammal*)
- 350 : 2 nem hallgatózik-e *utánuk* valaki (1886; NK: nem hallgatózik-e valaki)
9 *fogja* (NK: *fogta*)
14 *embereknek* (1886; NK: *embernek*)
16 *Mibűl* (1886; NK: *Miből*)
26 *Hidvárig Aradról* (1886; NK: *Aradról Hidvárig*)
28 *húztak* (1886; NK: *ittak*)
29 *kancsóból* (1886; NK: *korsóból*)
- 351 : 8 házúrral (1886; NK: *háziúrral*)
29 *amiket* (NK: *miket*)
- 352 : 17 *művelt* (NK: *művel*)
29 *kérkedni vele* (NK: *vele kérkedni*)
- 353 : 5 *dinaszták* (NK: *dynastiák*)
25 *lefekünni* (NK: *lefeküdni*)
- 354 : 28 *csak szokott* (NK: *csak a szokott*)
- 355 : 3 *hanyatt dűlve* (1860: *hanyat dűlve*, 1886; NK: *hanytdűlve*)
8 *Gondatlanul* (1886; NK: *Gondatlanul*)
10 *amíg* (1886; NK: *míg*)
30 *bárónő hálótereme* (1886; NK: *báróné hálóterme*)
31 *csodálatos az* (1886; NK: *csodálatos lehet az*)
- 356 : 11 *azután* (1886; NK: *ezután*)
20 *lopózék* (NK: *lopóázék*)
22 *el-eltűnű* (1886; NK: *eltűnű*)
- 357 : 3 *vonálnyira* (NK: *vonagra*)
8 *hintaja* (NK: *a hintaja*)
9 *a lámpáját* (1886; NK: *lámpáját*)
10 *levélkét* (1886; NK: *levélkét*)
14 *jó Gerzson bátyám* (1860: *jó Gerzson*)
[Az első kiadásban a megszólításból elmarad ugyan a bátyám szó, de mivel Jókai itt következtelenül járt el, az NK szövegét követtük.]
34 *zörgetnie* (1886; NK: *zörgetni*)
- 358 : 9 *megismerte a kéziratot* (NK: *megismeré a kéziratot, dacára a reszketűs vonásoknak*)
14 *kihívtam* (1886; NK: *kihíttam*)
- 359 : 14 *szép kis galibát* (NK: *szép galibát*)
15 *csak azért is* (1886; NK: *azért is*)

Lap: Sor:

- 361 : 7 elül (1886; NK: elől)
33 azt egészen elmondani (NK: az egészet elmondani)
34 aztán (1886; NK: azután)
- 362 : 4 hát az *afé* kívülről (1886; NK: hát kívülről)
7 messze esnek (1886; NK: messze estek)
8 én hát (1886; NK: én tehát)
9 s amint (1886; NK: amint)
10 *burum, burum!* (NK: bum, bum!)
11 füttyölnek (1886; NK: füttyülnek)
18 amit elmondtál (1886; NK: amit te elmondtál)
- 363 : 7 marad (NK: maradt)
8 maga is *csak* álomnak (NK: maga is álomnak)
10 keletkezve (NK: keltezve)
12 halavány (NK: halvány)
14 álmait *darabolja* (1886; NK: álmait *elrabolja*)
- 364 : 28 varázsoló szót (1886; varázsoló szót — NK: varázstörő szót)
- 365 : 4 hogy a „hajdan” (NK: hogy „hajdan”)
22 *akartak* nekem (1886; NK: nekem)
24 *nagyságos* asszonyom (1886; NK: asszonyom)
- 366 : 25 hogy *én akkor* odaktünn (NK: akkor odaktünn)
28 ez ablaknál (NK: az ablaknál)
32 és íme (1886; NK: s íme)
- 367 : 7 lenni (NK: lennie)
9 *éj* is (NK: *ég* is)
10 kevesbé (1886; NK: kevésbé)
25 és ismét (1886; NK: s ismét)
28 ez a hajdan (1860: ez a hajdon — sh. —)
- 368 : 7 legártatlanabbak. *Önnek alázatos szolgálja*. N. N. (1886; NK: legártatlanabbak. N. N.)
19 halavány (NK: halvány)
24 vállat *vonított* (NK: vállat vont)
28 halavány (NK: halvány)
- 369 : 3 *önnek abban* a Bicêtre (1886; NK: önnek a Bicêtre)
- 370 : 6 indítványozásokat (NK: indítványokat)
13 erőszakoskodásoknak (NK: erőszakoskodásnak)
18 megmozgatott (NK: megmozgat)
- 371 : 18 havasi élet (NK: havas élet)
21 etablirozta (1860; 1886: etablirozta, NK: etáblirozta)
22 *Ó* most is (NK: *O* most is — sh. —)
- 372 : 17 az a biztosság (NK: a biztosság)
20 ki a zsebedből (NK: ki zsebedből)

Lap: Sor:

- 372 : 26 előbb-utóbb (NK: előbb-utóbb)
27 *A Fatia Negra* (NK: Fatia Negra)
- 373 : 15 szabad kalandorcsapat (NK: szabadonc kalandorcsapat)
23 Don Quijotéről (1860; 1886; NK: Don Quijotéről)
25 bevégezte után (NK: végezte után)
- 374 : 20 történelmi nevezetességű (NK: későbbi történelmi nevezetességű)
30 közepette (NK: közepett)
- 375 : 25 a kalandorok (1886; NK: s a kalandorok)
- 376 : 22 néhányat (1886; NK: néhányat)
25 lovagaival (1886; NK: lovasaival)
30 karabinokkal, *pisztolyokkal* (1886; NK: karabinokkal)
- 377 : 6 feladat (1886; NK: föladat)
21 a *puszta* lovakra (NK: a *hámos* lovakra)
24 néhányan (1886; NK: néhányan)
29 szekereket (1886; NK: szekeret;)
- 378 : 32 több ezer (NK: több száz)
- 380 : 2 tartja (NK: tarja — sh. —)
21 ellenfelére (1886; NK: ellenfeleire)
27 egy fejről (1886; NK: a fejről)
31 szügybe (1886; NK: szügyben)
- 381 : 13 ordítta (1886; NK: ordítá)
- 34 utánuk (1886; NK: utánok)
- 382 : 2 némely (NK: némelyik)
4 tölök (1886; NK: tölük)
18 csapatjai (1886; NK: csapatai)
23 hova (1886; NK: hová)
- 383 : 8 maradhatott (1886; NK: maradhat)
9 be e hír (1886; NK: be a hír)
12 ezúttal (1886; NK: ezentúl)
19 a *vakmerő* országúti (1886; NK: az országúti)
- 384 : 2 elhatározzák (1886; NK: elhatározták)
16 előrenyomulnak (1886; NK: előre nyomulni)
csapatjai (1886; NK: csapatai)
31 férfira (1886; NK: férfira)
- 385 : 10 senkit ne (1886; NK: senkit se)
14 és melyik (1886; NK: és amelyik)
- 386 : 4 fölött (1886; NK: felett)
31 gyuladván (1860; 1886; NK: gyuladván)
32 fölrepedezett (1886; NK: felrepedezett)
- 387 : 5 pakulárkunyhót (1860: pakulárkunyhót)

La p: Sor:

- 387 : 10 Skeritorán (NK: Skerisorán)
13 egész épületei (NK: egyes épületei)
távolba (1886; NK: távolban)
25, 29 Skeritorára (NK: Skerisorára)
- 388 : 8 s fél (NK: s a fél)
15 útitervét (1886; NK: útitervet)
- 389 : 27 attul (1886; NK: attól)
31 összegyűjtött (1886; NK: gyűjtött)
- 390 : 6 férfinak (NK: férfiaknak)
13 a híres erős ember (1886; NK: a híres ember)
14 aztán a szörnyeteg (NK: a szörnyeteg)
20 ajándokot (1886; NK: ajándékot)
21 mulezám (NK: mulzám)
- 391 : 6 és ha (1886; NK: s ha)
33 Attul (1886; NK: Attól)
- 392 : 3 fölébredek (1886; NK: felébredek)
11 nem látnám őt oly (NK: nem látnám oly)
21 válaszoltak neki rá (NK: válaszoltak rá)
23 s végre (1886; NK: és végre)
mondák (NK: mondták)
- 393 : 23 bekarcolt (NK: beharcolt — sh. —)
- 394 : 19 itten (NK: itt)
- 395 : 5 sincs meg (1886; NK: nincs meg)
13 katasztrófot (1886; NK: katasztróft)
25 tévút-e az (1886; NK: tévút-e ez)
26 felleltem (1886; NK: fölleltem)
29 aranyakat (1886; NK: aranyokat)
32 aki különben (NK: különben)
- 396 : 3 mástul (1886; NK: mástól)
5 nyomrul-nyomra (1886; NK: nyomról-nyomra)
- 397 : 24 állnak (1886; NK: állanak)
34 Good bye! (1860; 1886; NK: God by!)
- 398 : 14 éppen csak el (1886; NK: csak el)
18 fejből (1886; NK: a fejből)
19 mit az égi (NK: amit az égi)
26 szobákban (1886; NK: szobában)
30 csöndes hangon a part (1886; NK: csendesen a part)
- 399 : 24 töri a fejét (NK: töri fejét)
31 állt (1886; NK: áll)
hallom (1886; NK: hallottam)
- 400 : 6 helyeken (NK: helyen)

Lap: Sor:

- 400 : 12 felrántotta (1886; NK: fölrántotta)
16 Fatia Negrának (1886; NK: Fatia Negra)
24 *é*rzé *i*degeit (1886; NK: *é*rzé *t*agjait)
32 sok tétovázásra (1886; NK: tétovázásra)
- 401 : 5 észreveteti (1886; NK: észrevéteti)
11 hogy vármegye (1886; NK: hogy a vármegye)
29 viasza (1860; 1886; NK: viaszja)
34 elébb (1886; NK: előbb)
- 402 : 12 önkénytelen (NK: önkéntelen)
16 s roppant (NK: és roppant)
26 ne félj semmit (1886; NK: ne félj *ő*le semmit)
34 *s*rni (NK: *z*okogni)
- 403 : 2 közelíteni (NK: közelíteni)
6 lehete (NK: lehetne)
7 léptekkel (1886; NK: lépésekkel)
21 önkénytelen (1886; NK: önkéntelen)
29 atléai (1886; NK: atléta)
- 404 : 10 testalkattal (NK: testalkattal — sh. —)
27 sorstul (1886; NK: sorstól)
- 405 : 27 már igen (NK: már *nem*igen)
32 néhány (1886; NK: néhány)
- 406 : 3 bércek *visszhangjai is* visszazengtek (1886; NK: bércek visszazengtek)
8 felé hajítá (1886; NK: felhajítá)
23 sejtették (1860; 1886; NK: sejtették)
25 ez erdei (1886; NK: *az* erdei)
27 s beszökött (NK: és beszökött)
- 408 : 14 házunknál (1886; NK: házunkban)
32 megtörténie (1886; NK: megtörténni)
- 409 : 12 kiket egy világ (1886; NK: kiket világ)
17 Henriette-nek (1860: Henriettenak)
22 Elhatározá (1860: Elhatározá — sh. —)
32 árulója lett (1886; NK: árulója lesz)
- 410 : 1 zugait (1886; NK: zugjait)
22 s különös (1886; NK: és különös)
- 411 : 16 ellophatnának (1886; NK: ellophatnák)
17 azoktól (1886; NK: azoktól)
19 s egyáltalában (1886; NK: és egyáltalában)
32 maga a vadász ölte (1886; NK: maga a vadász *maga* ölte)
- 412 : 25 nincs az a kincs (1886; NK: nincs a kincs)
26 általlépje (1886; NK: átlépje)

Lap: Sor:

- 412 : 30 lőszerkészleteit (1886; NK: lőszerkészletét)
31 tartson (NK: tarthasson)
33 lehetne (1886; NK: lehet)
- 413 : 8 találkozott vele néha (1886; NK: néha találkozott vele)
17 nagyon prózai (1886; NK: nagyon is prózai)
23 hánykódásai (NK: hánykolódásai)
25 lakatlan (NK: lakatlan)
33 s napokig (1886; NK: és napokig)
lenne is, s (1886; NK: lenne is és)
- 414 : 6 sugárát (1886; NK: sugarát)
7 lement a parkba, szobaleánya (1886: lement a parkba a szobaleánya, NK: lement a szobaleány)
11 rendeletet (1860: rendeletet — sh. —)
16 előérkeztek (NK: elérkeztek)
17 és nádasztalt (1886; NK: és a nádasztalt)
23 között (1886; NK: közt)
25 háborgatják (1886; NK: háborgatják)
32 eléterjeszteti (1886; NK: előterjeszteti)
- 415 : 10 óta, s bolondítja (NK: óta bolondítja)
15 dalolok (1886; NK: dalolok)
29 a vacsoráért (1886; NK: vacsoráért)
- 416 : 7 inasok (1886; NK: az inasok)
14 fácnányos (1886; NK: fácnányos)
24 még fáradtnak sem érezte magát (NK: még fáradtságot sem érzett)
26 s számítgató (1886; NK: és számítgató)
28 ez úton (1886; NK: az úton)
29 S azután (NK: Azután)
32 rengetegei (NK: rengetegét)
- 417 : 11 vadrózsafák (1886; NK: vadrózsák)
16 kezét (NK: a kezét)
27 felé is (1886; NK: felé)
30 a leshelyen (1886; NK: a leshelyen van)
31 nem ér vissza (NK: nem tér vissza)
- 418 : 6 őrizkedni fog (1886; NK: vigyázni fog)
20 rájuk akadtak (1886; NK: ráakadtak)
29 láthatlan (1886; NK: láthatatlan)
30 ez éjjel (1886; NK: az éjjel)
34 lehellete (1860; 1886; NK: lehellete)
- 419 : 1 nézett az ablakok felé (1886; NK: tekintett az ablakokra)
4 nem fekünni (1886; NK: sem feküdni)

Lap: Sor:

- 419 : 11 *fel* a föld alul (1886; NK: a föld alul)
18 fölriadt (1886; NK: felriadt)
19 mintha *valami* távoli (1886; NK: mintha távoli)
31 szobán (1886; NK: szobábam)
- 420 : 1 *Az* alak (NK: Ez alak)
futott *a* két szobán (1886; NK: futott két szobán)
8 *ennek* (1886; NK: annak)
- 421 : 5 sikoly (1860; 1886; NK: sikof)
- 422 : 7 öröködési (NK: örökösödési)
8 *együl-egyig* (1886; NK: egytől-egyig)
20 halottrul (1886; NK: halottról)
- 423 : 1 hetedszer (NK: hetedszeri)
5 *hozzám* (NK: éhhozzám)
11 megholt (1886; NK: meghalt)
20 *akar leugrani* a vízbe (NK: leszökik a vízbe)
23 felfelé (1886; NK: fölfelé)
erőködött (1886; NK: erőlködött)
28 csudáalom (1886; NK: csodáalom)
- 424 : 10 *annyit* (1886; NK: ennyit)
12 *reménylem* (1886; NK: remélem)
34 öntül (1886; NK: öntől)
- 425 : 32 fölkel (1886; NK: felkelt)
34 *egyezséget* (1860; 1886; NK: egyességet)
- 426 : 12 *e* hínárból (1886; NK: a hínárból)
13 *s* szabjon (1886; NK: szabjon)
20 Fölséges (1886; NK: Felséges)
24 *kegyednek* részéről (NK: kegyed részéről)
30 *beleegyezem* (1886; NK: beleegyezek)
- 427 : 13 *nekik készpénzt* (1886; NK: nekik pénzt)
- 429 : 2 *háladatlan* (NK: háládatlan)
10 *elfelejtkeztek* (1886; NK: elfeledkeztek)
- 430 : 12 *sikeretlen* (1886; NK: sikertelen)
24 *sírásónak* (NK: sírásóknak)
32 Kispércsen (1860; 1886; NK: Kis-Pércsen)
- 431 : 6 *temettették* (NK: temették)
13 *utolsó* (1886; NK: az utolsó)
tisztességtételeért (1886; NK: tisztességtételért)
23 *cerberusok* (NK: cerebreusok)
27 *a hitelezők* (NK: hitelezői)
34 öröködési (NK: örökösödési)
- 433 : 4 *az* aranyerít (1886; NK: aranyerét)

Lap: Sor:

- 433 : 8 Csodálom *még, hogy élek* (NK: Csodálom, *hogy még élek*)
13 ezelőtt (1886; NK: azelőtt)
- 434 : 6 Ő maradt (NK: *Henriette* maradt)
14 szobába (1886; NK: szobában)
15 asclepias (1860; esdepiás)
27 minden, minden (1886, NK: minden, minden, *minden*)
- 435 : 6 akik között *semmi más, mint* egy (NK: akik között egy)

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

A regényben előforduló helynevek meghatározásánál elsősorban a Jókai korabeli állapotokat adjuk meg, a mai helyzetre csak akkor utalunk, ha ez különlegesen szükségesnek látszik.

Lap: Sor:

- 9 : 28 *opodeldoc* — kedvelt kenőcs, reuma, ütés, gyulladás ellen
- 12 : 24 *sordíus* — piszkos, fukar
- 28 *parterre* — színházban a nézőtér földszinti része
- 30 *Hahn-Hahn Ida grófnő* — a női emancipációt hirdető német regényírónő (1805–1880), aki családi életének felbomlása után sokat utazott. Legjelentősebb műve a *Von Babylon nach Jerusalem*.
- 13 : 1 *nervöz* — ideges
- 4 *notorie* — hírhedt, rossz hírné
- 14 : 18 *motio* — itt: melléknévfokozás
- 21 *Cornelius Nepos* — latin történetíró (99 körül – 24 körül i. e.). Legjelentősebb műve a *Nevezetes hadvezérek élete*.
Virgil — Publius Vergilius Maro (70–19 i. e.)
bucolica — pásztorköltemény, pásztorköltészet. Legjelesebb művelője Vergilius.
- 16 : 8 *stikkolni* — hímezni
- 31 *Széchenyi tér* — a mai Roosevelttér
- 32 *szenzália* — alkuszdíj
- 17 : 30 *gouvernante* — nevelőnő
- 18 : 30 *rodomontád* — dicsekvés
- 33 *mantille* — selyem- vagy csipkesál, spanyol női viselet
- 20 : 11 *expeditor* — levél-feladó
- 12 *újdondász* — újságíró, riporter. Jókai *A tengerszemű hölgy*-ben arról ír, hogy a szót Pákh Albert „csinálta”.
- 15 *kolportőr* — házaló
- 26 *Lampel Róbert kölcsönkönyvtára* — Lampel Róbert, könyvkiadó, kereskedő és kölcsönző. 1853-tól önálló üzletet tartott fenn,

Lap: Sor:

- 21 : 6 *Monte-Cristo* — Alexandre Dumas nagysikerű romantikus regénye (1844–45)
- 23 : 3 *Alexander Dumas* — helyesen: Alexandre Dumas (1803–1870)
- 24 : 32 *charmant* — kedves, bájos
- 25 : 9 *Irisz* — Folyóirat, mely 1825-től 1828-ig és 1887-ben jelent meg Budapesten. Így ezt Lángainé nem olvashatta, hiszen a cselekmény a szabadságharcot megelőző évtizedben játszódik.
- 21 *konjektúra* — gyanítás, sejtetés, feltevés
- 27 : 30 *diurnum* — napidíj
- 31 *chria* — tétel, feladat
- 32 *beatus ille, qui procul negotiis* — Boldog az, aki távol a közügyektől... (idézet Horatius 2. epodosának elejéről, melyben a falusi életet dicséri).
- 28 : 2 *putabam* — gondoltam, véltem
- 3 *arbitratus sum* — véltem, gondoltam, ítélkeztem
- 4 *egzercitium* — feladat, gyakorlat
- 13 *inhibeálni* — visszatartani, akadályozni, gátolni
- 30 : 22 *Zampa* — Herold (1791–1833) francia zeneszerző operája, aki korában nagy sikert aratott vígoperákat szerzett. A szöveg írója Mélesville (1787–1865).
- 32 : 4 *au contraire* — ellenkezőleg, sőt
- 33 : 20 *űzmény* — nyelvújítási szó, mesterkedés értelemmel
- 36 : 12 *ruinál* — tönkretesz, romlásba dönt
- 38 : 24 *promessz-játék* — börzejáték, ígéret játék
- 45 : 5 *Boz: Pickwick klub* — Boz, Charles Dickens angol író (1812–1870) írói álneve. Első regénye a *Pickwick klub* (1837). A remek humorú könyv világsikert aratott, és Jókai első nagy hatású olvasmányai közé tartozik.
- Maryattól Simple Pétert* — Marryat angol regényíró (1792–1848), leghíresebb műve: *Peter Simple*, tengeri kalandokról szól.
- 11 *Csaszlau* — cseh város
- 47 : 30 *chatouille* — szekrényke
- 50 : 6 *locus communis* — közhely, elcsépelet kifejezés
- 51 : 10 *in fine finali* — legvégén
- 55 : 16 *egzekeálni* — végrehajtani
- 24 *provincia* — itt: ügyintézés, elintéznivaló
- 57 : 1 *sub litera* — betű alatt
- 2 *Rumélia* — régebben az európai Törökország közigazgatási neve

Lap: Sor:

- 57 : 2 *sztambuli defterdár* — sztambuli főadószedő
8 *Decsy ozmanográfijában* — Decsy Sámuel (1742–1816) hírlapíró és történész. Főműve az *Osmanographia* (1788–89), melynek „A török birodalom természeti, erkölcsi, egyházi, polgári s hadi állapotjának és a magyar királyok ellen viselt nevezetesebb hadakozásainak sommás leírása” alcímet adta.
15 *osztentáció* — fitogtatás, hivalkodás
17 *orosz–török háború alatt, midőn a nagyvezér Péter cárt csaknem elfogá* — 1711-ben a Poltava után török földre menekült XII. Károly biztatására tör ki. Az orosz sereget körülzárták, és Péter cár is csak a török nagyvezér megvesztegetése árán tud megszökni.
24 *baltadzi* — baltákkal felszerelt török katona, favágó
58 : 1 *naturalizáltatta magát* — honosítottatta magát
66 : 6 *ego te in aeternum amabo* — örökre foglak téged szeretni
72 : 30 *mortifikálni* — megölni, megsemmisíteni
73 : 25 *kolna* — Arany János szerint a kolna Arad megyei tájszó. Jelentése szőlőkerti ház. Használják borospince értelemben is.
77 : 17 *viaszvirág* — népi nevén enyvecske, ragadós szegfűféle
80 : 17 *Mesarthim* — a Kos csillagkép csillaga
81 : 27 *duellum* — párbaj
84 : 1 *Még akkor vasutak nem voltak a hazában* — Az első vasútvonalat 1846. júl. 15-én nyitották meg Pest és Vác között.
89 : 5 *Abdelkader* — Abd el-Kader (1807–1883) a kabirok híres fejedelme, aki 1832-ben hősiiesen harcolt a franciák ellen.
91 : 15 *vérmedve* — Hasonlóképpen vélekedik Jókai az emberevő medvéről az *Eppur si muove* c. regényben is (I. k. 343–49.).
93 : 25 *Fatia Negra* — román eredetű szó. Eredeti román alakja Fata Neagră; jelentése fekete arc, fekete kísértet.
96 : 18 *bal paré* — díszes nagy bál
31 *Une jolie petite machine, pour manger de la monnaie* — Szó szerinti fordítása: Csinos kis gép, amely arra való, hogy pénzt egyék.
98 : 5 *Le dîner est servi!* — A vacsora tálalva van!
12 *raptus* — indulatroham, dühkitörés
99 : 4 *attestátum* — igazolvány, bizonyítvány
100 : 32 *agacéria* — ingerkedés, évdés
104 : 26 *boa constrictor* — óriáskígyó
106 : 16 *viheder* — zivatar
108 : 24 *vetrece* — apróra vagdalt hús, zsírban kisütve, mártással
III : 11 *sztrengára fogni* — népies kifejezés a meggyőzés fogalmára.

Lap: Sor:

- Az esztrenga juhfejő rekesz, amibe fejskor befogják a birkákat.
- 112 : 34 *a rozmaring sohasem virít* — a rozmaring cserepes szobanövény, és apró kékes színű virágokat hoz, tehát virít.
- 113 : 10 *asclepas* — selyemkóró. Vörös virágú, erdőszéli növény.
- 115 : 3 *Straduario* (Stradivári) — Antonio Stradivari híres olasz hegedűkészítő (1644–1737); az általa készített hegedűk neve is Stradivári.
- 16 *Bihari János* (1764–1827), *Lavotta János* (1764–1820), *Csermák Antal* (1774–1822) a híres „verbunkos hármas” tagjai, akik a Habsburg-önkény és a nagybirtokos térhódítás elleni nemzeti tiltakozás hullámában egy új zenei műfajt honosítottak meg: a verbunkost.
- Fáy István* — (1804–1862) Csermák és Lavotta táncait népszerűsítette.
- 17 *nyirettyű* — hegedűvonó
- 118 : 13 *gyető* — hegytető népies alakja
- 121 : 1 *Zalatna* (Zlatna), *Verespatak* (Roşia Montana) — romániai, korábban Alsó-Fehér megyében lévő községek, aranybányáit már a rómaiak is művelték.
- 2 *chiméra* — tűzokádó szörny, elől oroszlán, középen kecske, hátul sárkány; agytrém, rémkép.
- 7 *kalló* — tulajdonképpen posztóképzéssel foglalkozó műhely, ahol a víz hajtja a kezdetleges gépeket. Jókai helytelenül használja itt ércművés értelemben.
- 22 *dzsió* — felpénz, pénznem és értékpapír névértéken felüli értéke
- 122 : 1 *Bucsum* — hajdan Tőkefalva. Kis falu Abrudbánya közelében a Detonátához vezető út mentén.
- 9 *thorax* — itt: mellvért
- 11 *csüllőszárny* — a csüllő varjú nagyságú sirályfajta madár. Szárnya fehé, szélein fekete csíkkal.
- 33 *katrinca* — hímezett kettős kötény, román népviselet
- 123 : 5 *pomána* — enni-innivaló, ajándék
fáta — leány
- 124 : 4 *krasznai főispán* — Kraszna megye a regény cselekménye idején még önálló megye volt. 1876-ban Szilágy megyéhez csatolták.
- 125 : 25 *dráku* (dracu) — ördög
- 33 *Domnye Zeu* (dumnezeu) — úristen
- 127 : 3 *tériméje* — térfogata

Lap: Sor:

- 127 : 16 *Cse timpu e?* (ce timp este?) – milyen idő van?
17 *Luna plina* – telehold
- 128 : 18 *Onuc* (Onuf) – gyakori román keresztnév. Jókai szerint a magyar Jánosnak megfelelő. A *More patrió*-ban arról számol be az író, hogy valóban találkozott egy Onuc nevű gazdag román emberrel.
- 131 : 6 *dommule* – uram
- 135 : 19 *lat* – arany- és ezüstmérték
- 137 : 24 *gubernium* – Erdély kormányzója, melyet 1694-ben állítottak fel.
- 138 : 21 *grán* – a nemesfémek és gyógyszerek mérésére szolgáló régi súlyegység
- 140 : 29 *harámbasa* – rablóvezér
- 142 : 19 *Tyiatra Kalmanuj* (Piatra Kalmanulji) – Kálmán sziklája
- 145 : 6 *mensa et toro* (torus) – ágy és asztal
- 146 : 1 *dietetika* – a helyes életrendről szóló tanítás
27 *dászkal* (dascal) – kántortanító
- 147 : 34 *Nehémiás próféta* – bibliai hős, i. e. V. században a zsidóság vezére
- 153 : 10 *Norok bun, donna* (noroc bun, doamna) – jó szerencsét, asszonyom. Elköszönési forma a nap bármelyik szakában.
- 34 *s azzal a kitépelt bokrot, mint egy paripát maga alá véve, s fél kézzel a sziklához nyomva, hátát a falnak vetette, s hirtelen két lábát szétterpesztve, alá hagyta magát csúszni a meredek falon* – A járhatatlan hegyúton való közlekedésnek ezt a hajmeresztő népi megoldását Jókai másutt is leírja. Egy kidöntött fenyő segítségével szánkózik alá Boldizsár bá (*Damokosok*) is a tatárok elől a meredek sziklafalon. Hasonlóan menekülnek a jeges sziklafalon a *Szép Mihály* szereplői az üldöző rablók elől. Érdekes, hogy Juon Tára szánkázásának ezt a módját 1836-ban Gaál József a *Szirmai Ilonában* már Jókai előtt megírta, és a két leírás meglepően egyezik.
- 155 : 4 *dumnye barbátu* (domnye barbatu) – férjed urad
30 *Buna nopte donna* (Noapte buna, doamna) – jó estét asszonyom
- 156 : 6 *multimescu* (multumesc) – köszönöm
- 157 cím: *Geina* – Geina-Gaina a Torda–Aranyos megye és Bihar megye határán levő havasi fennsík, ahol júl. 13-án, Péter-Pál napján (görögkeleti naptár szerint) szokott összejönni a környék lakossága leányvásárra.
- 158 : 2 *pakulár* – juhásztor

Lap: Sor:

- 161 : 10 *Szent Iván-nap* — jún. 24-e, vidám ünnepi alkalom. A Szent Iván éjszakai tűzgyújtás, tűzgrás hagyományos népi ünnep volt a legutóbbi időkgig.
- 25 *csimpolya* — fúvós hangszer, duda
kalugyer — görögkeleti barát, szerzetes. A román a szót „calugar”-nak írja, de mivel a szó magyar területen is használatos, meghagytuk az eredeti alakot.
- 162 : 31 *csatacsillag* — parasztfegyver, vasékekkel televert bunkósbot
- 165 : 19 *rodina* — szülés utáni kosztajándék, legtöbbször tyúklevés. Itt azt az összejövetelt jelenti, ami a gyerek születése után szokott lenni. A szó a székelyek körében is használatos.
maltretfrozott — sanyargatott, kínozott
- 167 : 3 *Gyecár* — a Bihar hegységben fekvő skerisórai jégbarlang neve
- 4 *Detonata* — híres bazalthegy Alsó-Fehér megyében.
- 5 *Csetátye Máre* — A nagy vár. A Verespatak mellett levő Kírnik hegység kráter alakú kiválásait jelenti, amelyek csipkés sziklaperemeikkel várnak látszanak, s ezért kapta a románban a Nagy vár nevet. Jókai járt itt, említi *Az aranyemberben* is az Aranybánya c. fejezet elején (l. k. 139–41.).
- 168 : 4 *reservata* — fenntartás, kikötés
- 13 *daliód* — bál. Arany János szerint a szót Jókai népnyelvi szóból alkotta, kevés sikerrel.
- 177 : 32 *csatány* — csata, küzdelem
- 180 : 4 *aplomb* — biztos fellépés
- 181 : 30 *Dupe Píatra* — Hunyad megyei község
- 185 : 8 *ursu* — medve; a határozott névelős alak fonetikus átrása. A szó névelőtlen alakja urs.
- 189 : 13 *hengerbuckát vet* — alágurul
- 193 : 18 *macskaezüst* — csillámkő, amelynek nagyobb darabjait ólomba foglalva ablaküveg helyett használták.
- 195 : 11 *Vále Capra* — a térképen nem szerepel. Vale nevű helység van Szeben megyében, Valea Lunga pedig Hunyad megyében.
- 206 : 17 *nota* — jegyzék, számla
- 19 *ingrediencia* — alkatelem, alkotórész
- 207 : 1 *decoctum* — növényi gyógyital, gyógyszer
- 17 *in anima vili* — értéktelen lényen végzett tudományos kísérlet
- 22 *arkánium* — titkos szer, orvosság
- 210 : 23 *postillon d'amour* — szerelmi postás

Lap: Sor:

- 211 : 25 *théatrecoup* — meglepő fordulat, szenzációs esemény (coup de théâtre francia kifejezésből)
- 224 : 30 *enchantfrozni* — elbájoslni
33 *endiablée* — ördögös
- 225 : 3 *Pénélope* — Odüsszeusznek, a trójai háború egyik hősnének felesége, aki évtizedekig hű maradt távol levő urához.
Vesta-láng — Vesta, a házi tűzhely, a családi élet tisztaságának védő istene a rómaiaknál. Tiszteletére templomában állandó tűz, a Vesta-láng égett.
11 *cachou aromatique* — köhögés elleni illatos cukorka
29 *moir antique* — változó fényű selyemszövet
32 *coiffure* — női frizura
- 226 : 34 *kvadrill* — négyes
- 227 : 1 *causerie* — csevegés
4 *vacsoravesztő pille* — költött rovarnév
12 *en passant* — mellesleg, mellékesen
- 231 : 5 *chevaleresque* — lovagi
- 232 : 22 *sportsman* — itt: sportot kedvelő, pártoló, szórakozva szemlélő ember
- 248 : 3 *Szodoma és Gomorra* — bibliai városok; erkölcstelenségükért Isten tüzesővel pusztította el őket.
5 *Dáthám és Abirám* — Eliab gyermekei a Ruben törzsből. Dáthám testvérével harcolt Mózes és Áron ellen.
7 *Eliézer* — Ábrahám hűséges szolgája
8 *Saul király* — a zsidók első királya, kb. i. e. 1032–12 között uralkodott
Leviatán — bibliai tengeri szörnyeteg
9 *Malach Hamovesh* — bikafejű, embertestű kánaáni isten, emberáldozatot mutattak be neki
19 *szemeim farkas sötétjével* — farkasvakságra utal, mely A vitamin hiányától adódó betegség népi neve
- 250 : 29 *munificencia* — bőkezűség, fényűzés
- 252 : 33 *Asmodái* — a héber hiedelem szerint a rossz szellem, ill. az ördög neve
34 *Uriás* — a biblia szerint Dávid király hadvezére. A király beleszeretett feleségébe, s egy ütközetben célzatosan a legveszélyesebb pontra állíttatta, ahol el is pusztult.
- 253 : 3 *Holofernes* — babiloni vezér, akit Judit, a bátor zsidólány Bethulia ostrománál álmában megölt.
Jezabel — Achab izraeli király felesége, aki férjét elfordítja a zsidó vallástól

Ílap: Sor:

- 253 : 4 *Achab* — Izrael királya (875—853 között)
- 255 : 17 *borlél* — pálinka, alkohol
- 259 : 32 *Tyiatra lupuluj* (Piatra Lupulai) — a Farkas sziklája
- 261 : 22 *eszkortiroztatni* — fegyveres csapattal kísértetni
- 263 : 14 *fickóra töltve* — sörétszerű apró ólomdarabokkal megtöltött puskacsőre mondják, hogy fickóra van töltve.
- 264 : 5 *Makkabeusok* — Makkabeus Júdás i. e. 165-ben a zsidó nép élére állt a Szíria elleni szabadságharcban. Jókai erdélyi útja alkalmával valóban találkozott egy Makkabey-családdal.
- 11 *thyrsus* — fenyőtobozban végződő, szőlőlevelekkel és repkénnyel körülfont bot, Bacchus jelvénye.
- 14 *Dácia* — balkáni római tartomány neve, amely egy ideig Erdélyt is magában foglalta
- prokonzul* — római tartomány helytartója
- 270 : 10 *sporadice* — elszórt, szórványos
- 18 *entre autres* — többek között
- 31 *auf gut deutsch* — helyes németiséggel
- 32 *O du grossmächtiger Esel! O du dalketes Rindvieh! Du!* — Ó te nagy szamár! Ó te bolond marha! Te!
- 271 : 5 *sans gêne* — fesztelenül, zavartalanul
- 6 *causeuse* — kétszemélyes kanapé
- 11 *oui és non* — igen és nem
- 274 : 19 *éclat* — láрма
- 279 : 30 *Cassandra* (Kasszandra) — az *Iliász*ban szereplő próféta, akinek baljóslatait senki sem hitte el
- 286 : 6 *meg van nyílalva* — a patkolásnál eleven húsba verték a szeget.
- 287 : 14 *Nagyidai veszedelem* — Budai Polgári lexikona a következőben adja a humoros történelmi anekdota magvát: Ferenc Ferdinánd vezére, Puceim, ostrom alá fogta az Izabella királyné pártján álló Nagyida várát, ahova Perényi is beszorult; szorultságában Perényi cigányokkal védte a várat, olyan szerencsével, hogy Puceim már elvonulóban volt, mikor a vérszemet kapott cigányok utána kiabáltak: „köszönje, hogy porunk elfogyott.” Erre Puceim visszafordult, megvette a várat, és a cigányokat lenyakaztatta (1556). Az anekdotát Arany János is feldolgozta a *Nagyidai cigányokban*. A téma Jókainak is tetszett, és *Az utolsó cigányország* címen novellát is írt. A „nagyidai veszedelem” kifejezést az *Enyém, tied, övé* c. regényében is alkalmazza.
- 291 : 10 *kurrentálni* — körözni valakit, nyomozni valaki után
- 293 : 32 *Angyal Bandi* — A legendás betyár alakját Jókai szerepelteti

Lap: 50r:

- a *Népdalok hőse* c. novellájában, és utal rá *Az aranyemberben* is (i. k. 137).
- 299 : 4 *rihog* — türelmetlenül, idegesen nyerít
- 302 : 30 *Don Caesar* — de Bazan (1838) Hugo *Ruy Blas* című darabjának egyik szereplője. Jókai említi *Emlékek a szabadságharcból* c. munkájában, hogy Debrecenben sebesült honvédek javára adták elő 1849-ben (*Írások életemből*. Bp. 1960. 185.).
- 303 : 10 *Hernáni avagy a kasztíliai becsület* — Victor Hugo (1802—1885) romantikus drámája, melynek bemutatója 1830. febr. 25-én volt. Főhőse Hernani, a haramia. 1845-ben Piave szövegével Verdi operát komponált a témából.
- 31 *Elátkozott herceg* — 1851. jan. 3-án mutatták be Plötz Johann: *Der verwünschene Prinz* (Az elátkozott herceg) c. színművét Komlóssy Dániel, írói nevén Somolky Ferenc fordításában. (Ezt az adatot, egyebekkel együtt, Hankiss Elemérnek köszönhetjük.)
- Lumpáci* — népszerű mesejáték. Szerzője Nestroy Johann (1802—1862) korának és a korabeli Bécsnek népszerű színésze és színműírója. Fennmaradt műve *Lumpazivagabundus*, ahol sziporkázó humorral teremt meg a nem létező tündérvilágot.
- 32 *Repülő csizmadia* — ismeretlen népszínmű. (Hasonló című színműveket, pl. *Politikus csizmadia*, játszottak.)
- Zöldhátú takács* — ismeretlen népszínmű. (Egy *Zöld ördög* c. színművet ismerünk.)
- 304 : 33 *duenna* — idősebb hölgy, kísérő
- 305 : 4 *párter* — parterre
- 32 *abonnement suspendu* — bérletszünet
- 33 *rekvizitum* — itt: színházi kellék
- 306 : 19 *Moor Károly* — Schiller (1759—1805) *Haramiák* (*Die Räuber* 1781) c. darabjának hőse, a nemes lelkű rablóvezér, aki gonosztevő lesz, hogy megbüntesse a társadalmat, amelyben csalódott.
- 307 : 33 *A szökött katona* — Szigligeti Ede népszínműve, amit 1843. nov. 25-én nagy sikerrel mutatott be a Nemzeti Színház.
- 308 : 11 *Korpádi Gergely* — a *Szökött katona* főhőse, akit erőszakkal soroznak be katonának. Gergely Monti grófné és Völgyi ezredes törvénytelen gyermeke, akit egy parasztcsaládnál helyezett el anyja. A fiatal katonát szerelme többször szökésre bírja, és alig kerül el a kivégzést. A darab végén visszakerül főúri szüleihez.
- 309 : 23 *Peleskei nótárius* — Gaál József (1811—1866) bohózata, amely-

Lap: Sor:

- nek zenéjét Thern Károly szerezte. A Nemzeti Színház 1838. febr. 11-én mutatta be.
- 313 : 15 *Athéni Timon* — Shakespeare hasonló című drámájának hőse. Jótékony gazdag ember, aki barátaiban csalódva, embergyűlölő lett.
- 319 : 2 *Margari feleségül veszi a pénzért Clementine-t* — A mozzanat emlékeztet arra az érdekházasságra, amit Jókai *Az új földesúr*-ban rajzolt, ahol Maxenpfutsch ugyanolyan vénkisasszony társalkodónőt vesz el miss Natalie személyében, mint Margari.
- 17 *Gretna-Green-i kovács* — Gretna-Green skót falu, ahol a kovácsnál minden alakiség nélkül érvényes házasságot lehetett kötni. Angliából is sokan felkeresték a helység kovácsát, a XIX. sz. közepétől különösen azok, akik szülői tilalom ellenére házasodtak össze.
- 22 *partáj* — lakó, bérlő
- 320 : 15 *alios iam vidi ego ventos, aliasque procellas* — láttam én már más szeleket, más viharokat is. Cicero *In Pisonem* c. beszédéből való töredék, amely nálunk szállóige lett. Az eredeti forma: „alios ego vidi ventos, alias prospexi procellas”.
- 322 : 2 *svájceráj* — tejjgazdaság
- 14 és 430 : 7 *via facti* — tettelesen
- 324 : 1 *auspicium* — előjelek, kilátások
- 8 *sedria* — megyei törvényszék, amelyet a fő- és az alispán a négy szolgabíróval és több tekintélyes nemessel tartott.
- 325 : 12 *legale testimonium* — törvényes tanú, törvényes bizonyágot tevő, ill. számbavevő gyűlés
- 13 *verba volant* — a szó elrepül
verba valent — a szó értékes, helytálló
- 326 : 16 *tête-à-tête* — bizalmasan, négy szemközt
- 327 : 16 *infiltrál* — itt: kieszel
- 328 : 2 *kvékerek* — szigorú önmérsékletet követelő vallási szekta tagjai
- 3 *methodista* — szigorú erkölcsöket követő protestáns szekta tagja
- 17 *toties, quoties* — ahányszor, annyiszor
- jurátus tabulae regiae nótarius* — esküdt királyi táblai jegyző
- 330 : 6 *Promontor* — előhegy, hegyfok
- 332 : 20 az „Ungar” — Klein Hermann szerkesztette német nyelvű lap (1842–48)
- 24 *non putarem* — nem sejtett, váratlanul közbejött esemény
- 335 : 6 *Medúza* — női szörny, a Gorgók egyike, fürtjei kígyókkal keveredtek. Aki ránézett, a réműlettől kővé vált.

Lap: Sor:

- 341 : 2 *paladin* — lovag, kísérő
- 343 : 3 *cornblue* — búzavirág
- 11 *solstitium* — napforduló, napféjegenlőség
- 349 : 13 *kordialiter* — szívélyesen, barátságosan
- 350 : 19 *malo Cocam, quam Uri* — inkább szakácsnét, mint asszony nélkül kínlódni
- 352 : 23 *Csak egy iskolamestert minden faluba, csak százezer ábécét, semmi mást: amely nép csak megkezdte a műveltséget, az önkényt halad azután előre.* — Ezek a nézetek Jókai nézetei, és irt is már erről a More patrióban is: „Zaránd megyének ezelőtt 10 évvel megjelent statisztikájában ilyen hivatalos adatok olvashatók: „Néhány elemi tanodán kívül nagyobb tanoda e megyében nincs. Azok közül is csak hat áll több év óta . . . Tehát még a hat iskola közül is csak egy román, és amellet van ennek a megyének ötvenezer románajkú lakosa! Ennyi népre jut az összeírás szerint 17 iskolamester (ennek csak fele román), hanem van azután 105 korcsmáros . . .” találtatott az összeíráskor írni-olvasni tudó ember 1540 magyar és németajkú lakosság közt 559; és 51 323 románajkú közt 503 . . . százezer ábécé és katekizmus kell ennek a népnek, meg egy pár száz becsületes iskolamester, nem pedig politikai vezércikkék és pártszónokok, és akkor lesz belőle derék, becsületes, életrevaló nép, mely minden szomszédjával barátságos egyetértésben fog megférni.” (VU 1858. dec. 12. 590. l. A More patrio közlése 1858. okt. 31-én kezdődik, és 1858. dec 17-én zárul.)
- 365 : 2 *kurrens* — folyó (ügy, írás)
- 368 : 16 *buffoária* — komikus bohócdal
- 34 *Párizsi titkok* — Eugène Sue (1804–1857) nagy hatású, szélsőségesen romantikus regénye. Jókai is sokat tanult és vett át tőle. Ismertebb cím: *Párizs rejtelmei*.
- 369 : 3 *Bicêtre* — hajdan falu Párizs mellett. 1632 óta menhely és örültekháza van itt.
- 371 : 21 *etablírozni* — alapítani, berendezni
- 373 : 33 *kolerai zavarok* — utalás az 1831-ben lezajlott észak-magyarországi parasztfelkelésre, amely a földesúri elnyomás és a kolerajárvány együttes hatására robbant ki.
- 374 : 9 *Piski* — szerény Hátszeg vidéki falu a Sztrigy partján, Déva közelében
- 18 *imperatu* — hadvezér
- 20 *történelmi nevezetességű piski híd* — Szászváros és Déva között

Lap: Sor:

- Piskinél a Marosba torkolló Sztrigy folyón erős fahíd épült, mely a szabadságharc idején Erdély kulcsa volt. „Akié a híd, azé Erdély” mondotta Bem. 1849. febr. 9-én ennél a hídnál aratnak nagy jelentőségű győzelmet a magyar szabadságharcos seregek az osztrák—román hadak felett.
- 375 : 26 *ulánok* — szűrőfegyverrel felfegyverezett könnyűlovasság (ulánus)
- 376 : 31 *karabin* — karabély, lőfegyver
- 381 : 10 *Szászváros* (Orăștie) — romániai, régebben Hunyad megyei város
- 26 *konfráterek* — valamely szerzetesrend tiszteletbeli tagjai
- 385 : 22 *Legelő útját a bihari havasoknak vevé: ugyanazon meredeket kerülve meg, melyet később egy fiatal magyar költő szerencsétlen halálával annyira nevezetessé tett* — Jókai Vasvári Pálra céloz, aki katonai megbízatásból járt a gyalui havasokban, és ott harc közben vesztette el az életét. A szomorú eseményről a *Márciusi fiataltság* c. cikkében is ír. „Tíz évvel később ott jártam a Bihar hegy gerincén, ahol a siralmas harc lefolyt . . . Kísérő, egy derék oláh nemes, tíz év előtt ellenség, most jó barát.” (*Írások életemből*. Bp. 1960. 143—44.)
- 390 : 21 *mulezám* — élj sokáig (tulajdonképpen multi ani: sok évet)
- 393 : 18 *kusztora* — kés, zsebkés. A román kucituro (késecske) szónak lehet elferdült, hibás változata.
- 396 : 19 *Pintye Gregor* — román betyár. Alakja Gaál József: *Szirmai Ilona* című regényében szerepel.
- 32 *proviant* — élelem, eleség
- 398 : 20 *zodiakusi* — állatöv, csillagászati szakkifejezés
- 30 *Áldászketye donnye Zeu* — áldjon meg az isten (román—magyar keveréknyelv)
- 403 : 28 *Antinous szobor* — Jókai sokszor hasonlítja fiatal hőseit Antinoushoz. Antinous bithyniai szép fiatal rabszolga, Hadrián császár kegyeltje, a képzőművészet sokszor megőrkítette.
- 408 : 3 *pivot* — központ
- 409 : 9 *celebrált* — ünnepelt, dicsőített
- 413 : 2 *regalista* — kisebb királyi jövedelemforrás élvezője
- 414 : 34 *hibiszkusz* — forró égövi mályvaféle virág, díszcserje
- 422 : 20 *De mortuis aut bene, aut nihil* — Halottakról vagy jót, vagy semmit
- 427 : 14 *deranzsroz* — összezavar, megzav
- 430 : 6 *donáció* — adomány, ajándék

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. A regény kéziratának első lapja. (A Pesti Napló Jókai Albuma. Bp. é.n. 70.)
- II. Részlet Jókainak a *Szegény gazdagokra* vonatkozó feljegyzéseiből az OSzK kéziratárában.
- III. A regény első kiadásának címlapja 1860-ból.
- IV. A regény román nyelvű kiadásának címlapja 1937-ből.

NÉVMUTATÓ

- Abirám 524
 Achab 525
 Ainsworth, Harrison 467
 Alapi Gyula 470
 Apor Károly 453
 Arany János 459, 469, 478, 520,
 523, 525
 Bach, Alexander 445, 447, 454
 Bain, Nisbet R. 441, 467
 Balogh Imre 450
 Balogh László 480
 Bara Margit 443
 Barcsai László 453
 Barta János 477
 Bartha László 440
 Bán Frigyes 443—44
 Bánffy Miklós 453
 Bem József 529
 Benkő Gyula 443
 Bihari János 521
 Bisztray Gyula 469, 471
 B. Nagy László 444
 Boricánu Marika 450
 Bornemissza János 453
 Borovy, Frantisek 441
 Boz, I. Dickens
 Budai Dezső 470
 Cartouche, Louis—Dominique
 Bourguignon 457
 Cicero, Marcus Tullius 527
 Constantin, Leopoldine 443
 Csepreghy Jenő 443
 Csermák Antal 521
 Csiky Lukács 466
 Damkier, Axel 442, 465
 Dáthám 524
 Dávid 524
 Decsy Sámuel 520
 Demeter Tibor 440
 Dickens, Charles 479, 519
 Dumas, Alexandre 468, 519
 Egri István 443
 Eiben István 443
 Eliab 524
 Eliézer 524
 Emich Gusztáv 439, 459
 Eötvös József 479
 Eötvös Károly 456
 Erdélyi Pál 470
 Erzsébet királynő 450
 Eszterhás István 443
 Fáy István 521
 Ferenc Ferdinánd 525
 Ferenczi Zoltán 440
 Fra Diavolo 441, 455
 Fretwell, John 441, 466
 Fülöp Zsigmond 470
 Gaál József 522, 526, 529
 Gál, Stefán 441
 Gáspár Imre 452

- Glococeanu, A. Stoica 471
 Goluchowszky, Agenor 445
 Gouverneur, A. J. 441
 Gubrinowicz 442
- Gyulay Lajos 453
- Hahn-Hahn Ida 518
 Hajnal Márta 442
 Hankiss Elemér 526
 Hankiss János 470, 471
 Haynau, Julius Jakob 447
 Heckenast Gusztáv 439
 Hegedüs Géza 476
 Hemgren, Karl 442
 Herold, Louis 519
 Hevesi Sándor 442
 Hlatki László 443
 Holofernes 524
 Horatius, Flaccus 519
 Horváth Mihály 451—53
 Hugo, Victor 479, 526
- Illés György 443
 Izabella királyné 523
- Janke, Otto 441
 Janku, Avran 446
 Jezabel 524
 Jósika Miklós 471
 Jovanovics, Gy. 441, 465
- Kárpáti Aurél 453
 Kemény Ferenc 453
 Kertbeny Károly 441
 Kiss József 443
 Klein, Hermann 527
 Klein, Josef 443
 Komáromi György 453
 Komlóssy Dániel 526
 Kozma Géza 440, 475
 Kölcsey Ferenc 461
- Krencsey Mariann 443
 Kristóf György 449—50, 454,
 469—70
 Kun Kocsárd 453
- Lajos magyar király 450
 Lampel Róbert 518
 Lavotta János 521
 Láng József 443—44
 Lázár Kálmán 449, 454
 Leblanc, Maurice 470
 Lengyel Dénes 474
 Lékai Ottó 476
 Lovászi Ferenc 476
 Lukács Margit 443
- Makkabeus, Júdás 525
 Makrai 450, 458
 Marryat, Frederick 519
 Mayerhoffer, G. N. 441
 Mádi Szabó Gábor 443
 Mály Gerő 443
 Mélesville, Duveyrier 519
 Mihál, Vladimír 441
 Mikó Imre 453
 Mikszáth Kálmán 438, 444,
 467—68
 Moeder, H. 466
 Móricz Zsigmond 444
 Mózes 524
 Mračsky, L. 441
- Nagy Miklós 446—47, 454—55,
 476—79
 Nagy Péter 444
 Nagy Sándor 470
 Nehémiás 522
 Nepos, Cornelius 518
 Nestroy, Johann 526
 Nopcsa Elek 451
 Nopcsa Ferenc 452—53
 Nopcsa László 448, 450, 452—58

- Oláh Gábor 467
- Pákh Albert 518
- Perényi Ferenc 525
- Petőfi Sándor 462–63, 477
- I. Péter orosz cár 520
- Piave 526
- Pintér Jenő 474
- Pitaval, de Gayot 457
- Plötz, Johann 526
- Pop-Mineuanu, Ionel 442, 471,
473–74
- Powlesc 442
- Previč, Sonja 441
- Pucheim 525
- Rajka László 457
- Rajnai Gábor 442
- Ráday Gedeon 448
- Reményi Ede 454
- Sadoveanu, Mihail 473
- Salamon Ferenc 465
- Sand, Georg 461
- Saul 524
- Schiller, Christoph Friedrich 526
- Schmerling, Anton 447
- Schmidt 442
- Sheridan, Richard Brinsley 466
- Simonyi Mária 442
- Šináček, Fr. 441
- Slaski, Jan 440, 480
- Sobri Jóska 456–57
- Somolky Ferenc 526
- Sótér István 474
- Stevenson, Robert Louis 466
- Stradivari, Antonio 521
- Strohmayer Péter 451
- Sue, Eugéne 528
- Szabó István 474
- Szabó László 467
- Szántó Piroska 440
- Szász Károly 465
- Szelezcky Zita 443
- Széchenyi István 464, 477
- Szigligeti Ede 443, 526
- Szilassy László 443
- Szirmay Vilmos 442
- Tasnádi Kubacska András 450–52
- Téglás Tivadar 480
- Thern Károly 527
- Tóth Béla 440, 456
- Török Gábor 449
- Trencsény Károly 465
- Uray Tivadar 443
- Uriás 524
- Vajda János 447, 448
- Vasvári Pál 445, 458, 468, 529
- Vaszary Piri 443
- Vay József 455–56
- Ványi Ferenc 465
- Várdai Béla 465
- Veress, Andrej 471
- Vergilius, Publius Maro 518
- Verne, Jules 470
- Versényi György 467
- Vodnarsik, E. 441
- Zilahy Károly 454
- Zsigmond Ferenc 443, 468

TARTALOM

Az unalom	5
Akivel az ember párbajt akar víni	19
A kedves ember	31
Miről gondolkoznak a gyermekek?	38
Nem neked való az!	68
A menyasszonyvívés	84
A Lúcia barlang	120
Az erős Juon	144
A geinai leányvásár	157
A fekete ékszer	165
Két mese, melyek közül csak az egyik igaz	188
Mikor a gazdag ember halni készül	206
Az aradi estélyek	223
Árulás árulásért	237
A mikalai csárda	258
Az, aki a Fatia Negrát felismeri	268
Babérossy Leánder	300
Margari úr	319
A nő, kit nem lehet feltalálni	339
A reszkető kéz	363
Küzdelem az aranyért	370
Az üldözött vad	383
A rémlátás	407
Az egyezkedés	422
Végszavak	429

Jegyzetek

Rövidítések	438
Kézirat, kiadások, fordítások, átdolgozások . .	439
Kötetkiadások	439
Idegen nyelvű kiadások	440
Színpadi és filmfeldolgozások	442
Keletkezése, forrásai	445
Jókai erdélyi útja és a románság	445
A korabeli rablóvilág. Nopcsa László báró	447
Jókai és a betyárromantika	455
Jókai feljegyzései	457
Irodalom	459
A regény fogadtatása	459
A regény utóélete	465
Szövegváltozatok	481
Tárgyi és nyelvi magyarázatok	518
A képmelléletekről	530
Névmutató	531

A kiadásért felel:
az Akadémiai Kiadó igazgatója

✱

A szerkesztésért felelős:
ZRINSZKY LÁSZLÓNÉ

Műszaki szerkesztő:
VIDOSA LÁSZLÓ

A kötéstervező:
KECSKEMÉTI ANNA
munkája

✱

A kézirat beérkezett: 1962. VI. 15.
Példányszám: 6200
Terjedelem: 26,8 (A/5) ív + 4 oldal melléklet

✱

62.55572 Akadémiai Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Bernát György

Area 36 - 37

Area 36 - 37